شانشینی عەرەبستانی سعودی
وەزارەتی کاروباری ئیسلامی وئەوقاف وبانگەواز ورێنمایی
کۆمەڵگای مەلیك فەهد بۆ چاپکردنی قورئانی پیرۆز
ئەمینداریّتی گشتی
کاروباری زانستی

کتێبی

بنەماکانی باوەڕ لەژێر ڕۆشنایی قورئان و سوننەتدا

نووسینی: کۆمەڵێك لە زانایانی ناودار

وەرگێڕانی بۆسەرزمانی کوردی: ئومێد عومەر چرۆستانی

پێدا چوونە وەی: محمد حسن سلیمی أقدم

ئەم کتێبە وەقفە بۆ خوای گەورە لە لایەن (خادم الحرمین الشریفین)
مەلیك سەلمانی کوڕی عبد العزیزی ئال سعودە وە
فرۆشتنی دروست نییە
(بەخۆڕایی دابەش دەکرێت)

ⓒ مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف ، ١٤٣٦ هـ
فهرسة مكتبة الملك فهد الوطنية أثناء النشر

مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف
ترجمة كتاب أصول الإيمان إلى اللغة الكردية (اللهجة السورانية) / مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف - المدينة المنورة، ١٤٣٦هـ

٥٣٦ ص ؛ ١٦ × ٢٣ سم

ردمك: ٩-٢٩-٨١٧٣-٦٠٣-٩٧٨

١- العقيدة الإسلامية ٢- الإيمان (الإسلام) أ. العنوان
ديوي ٢٤٠ ٦٣٥٥ / ١٤٣٦

رقم الإيداع: ٦٣٥٥ / ١٤٣٦

ردمك : ٩-٢٩-٨١٧٣-٦٠٣-٩٧٨

بسم الله الرحمن الرحيم

پێشەکی

بەپێنووسی پایەدار شێخ: صالح کوڕی عبدالعزیز کوڕی محمد ئالی شێخ
وەزیری کاروباری ئیسلامی و ئەوقاف و بانگەواز و ڕێنمایی
سەرپەرشتیاری گشتی لەسەر کاروبارەکانی کۆمەڵگای مەلیك فەهد

سوپاس و ستایش بۆ خودای گەورە و پەروەردگاری جیهانیان، کە لە پەڕاوە پیرۆزەکەیدا فەرموویەتی: ﴿ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِۖ﴾ [النحل: ١٢٥] و سەلاٌت و سەلام لەسەر بەڕێزترینی پێغەمبەران و نێرراوانی خوای گەورە موحەممەدی کوڕی عەبدوڵڵاٌ، کە فەرموویەتی: «بلغوا عني ولو آية»[1] واتا: لەمنەوە بەخەڵکی بیگەیەنن ئەگەر تەنها ئایەتێکیش بێت.

پاشان: لەپێناو جێبەجێکردنی فەرمانەکانی (خادم الحرمین الشریفین) مەلیك سەلمان کوڕی عەبدول عەزیزی ئالی سعود خوا بیپارێزێت بەمەبەستی گەیاندی خێر و چاکە بەسەرجەم موسڵمانان لە ڕۆژهەلاٌت و ڕۆژئاوای ئەم سەر زەویە، لەسەروو هەموویانەوە گرنگیدان بەقورئانی پیرۆز و کارئاسانیکردن لە بلاٌوکردنەوە و وەرگێڕانی ماناکانی لەگەڵ دابەشکردنی لەنێوان موسڵمانان وئەو کەسانەشی کە ئارەزووی دیراسە ولێکۆڵینەوەیانی هەیە لەغەیری موسڵمانان، نەك هەر هێندە بەڵکو بلاٌوکردنەوەی ئەو شتانەشی کە سوود و قازانجیان هەیە بۆ موسڵمانان لەهەموو بوارەکانی ژیانی دین و دونیایاندا.

(١) بوخاری - أحاديث الأنبياء - (٣٢٧٤)، تیرموذی - العلم - (٢٦٦٩)، موسنەدی ئەحمەد (٢/ ١٥٩)، دارەمی- المقدمة - (٥٤٢).

وەزارەتی کاروباری ئیسلامی و ئەوقاف وبانگەواز و ڕێنماییش لەهەموو باوەڕێکیەوە کە خۆی دەبینێتەوە لە کۆمەڵگای مەلیك فەهد بۆ چاپکردنی قورئانی پیرۆز لە مەدینەی منەوەرە گرنگیەکی زۆر دەدات بەکاروباری دەعوە و بانگەوازکردن بۆلای خودای گەورە لەسەر بەصیرەت و چاوەڕوونی، بۆیە هەستا بە چاپکردنی ئەم کتێبە بەناوی بنەماکانی باوەڕ لەژێر ڕۆشنایی قورئان و سوننەتدا ئەمەش بۆ ئەوەی موسڵمانان چاوکراوەبن و ئاگاداری بیروباوەڕەکەیان بن کە بناغە و بنەمای ئیمان و باوەڕەکەیانە، وەك پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «إنّ في الجسد مضغة إذا صلحت صلح الجسد كله»[1] واتا: لەناو جەستەی مرۆڤدا پارەچەیەك گۆشت هەیە ئەگەر ئەو پارچە گۆشتە باش و چاك بێت، ئەوا هەموو جەستەی مرۆڤ باش و چاك دەبێت، مەبەست لەو پارچە گۆشتە دڵە، ئەگەر دڵی مرۆڤ باش بێت ئەوا سەرجەم ئەندامەکانی تریشی باش دەبن.

پاش چاپکردنی ئەم کتێبەش بەیارمەتی خودای گەورە زنجیرەیەك کتێب و پەرتووکی تریش بەدوایدا چاپ دەکرێت لەکتێبەکانی فەرموودە و فیقە وزیکر و یادی پەروەردگار و نزا و پاڕانەوە، لەخودای گەورە داواکارین کە سەرجەم موسڵمانان سوودمەندبن لێی.

بەم بۆنەیەشەوە پێمخۆشە کە سوپاسی ماندووبوون و دڵسۆزی گشت ئەو برایانە بکەم کە هەستان بە ئامادەکردنی ئەم کتێبە لە

(١) بوخاری - الإیمان - (٥٢)، وە موسلیم - المساقاة - (١٥٩٩)، ئیبن ماجە - الفتن - (٣٩٨٤)، وە موسنەدی ئەحمەد (٤/ ٢٧٠)، وە دارەمی - البیوع - (٢٥٣١).

دانـــان و پێداچوونـــەوە و دارِشـــتن و وەرگێرانی، هەروەها پێمخۆشـــە سوپاســـی ئەمینداریێتی گشتی کۆمەڵـــگای مەلیك فەهدیش بکەم کە زۆر بەجوانـــی و بەوپەڕی دڵســـۆزیەوە هەســـتان بەجێبەجێکردنی چاپکردنی ئەم کتێبە، داواکارم لەخـــودای گەورە ئەم وڵاتـــە بپارێزێت کە چاودێری دین و پارێزەری بیروباوەڕی ڕاســـت و دروســـت ئاینی پیرۆزی ئیسلامە، لەژێـــر ســـێبەری ڕێبەرایەتیکردنی (خـــادم الحرمین الشـــریفین) و جێگرە یەکەم و دووەمە بەڕێزەکەی (خوا بیانپارێزێت).

لەکۆتاییشـــەوە جارێـــکی تـــر ســـوپاس و ســـتایش بۆخـــودای گەورە و پەروەردگاری جیهانیان.

پێشەکی

سوپاس و ستایش بۆ ئەو خوایەی کە ئاینە پیرۆزەکەی و سەرجەم نیعمەتەکانی بۆ بەندەکانی کامڵ کرد، وە ئومەتەکەمان کە ئوممەتی ئیسلامە کردی بەباشترین ئوممەت، وە دیسان سوپاس بۆ ئەو خوایەی کە هەر لەناو خۆماندا پێغەمبەرێکی بۆ ناردین ئایەتەکانی پەروەردگارمانی بەسەردا خوێندینەوە و دڵ و دەروونی پاك کردینەوە لەهەموو ژەنگ و ژارێك، وەکتێبەکەی خۆی و حیکمەت و دانایی فێرکردین، وە صەڵات و سەلام لەسەر پێغەمبەرمان (محمد) کە ڕەحمەتە بۆ گشت جیهان وە لەسەر ئال و بەیت و هاوەڵ و شوێنکەوتوانی هەتا هەتایە.

بێگومان وەك ئاشکرایە حیکمەت لەدروستکردنی جنۆکە و مرۆڤ پەرستنی خودای گەورەیە بەتاك و تەنهایی، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَا خَلَقْتُ ٱلْجِنَّ وَٱلْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ [الذاريات: ٥٦].

بۆیە یەکخواپەرستی و هەبوونی بیروباوەڕێکی ڕاست و دروست کە لەهەردوو سەرچاوە سەرەکیە پیرۆزەکەی ئیسلام قورئان و سوونەتەوە سەرچاوەی گرتبێت مەبەستی سەرەکی ئەو بەندایەتیەیە کە مرۆڤ و جنۆکەی لەپێناودا خەلقکراوە، بێگومان هەر ئەمەیش بناغەیە بۆ ئاوەدانکردنەوەی ئەم گەردوونە، بەبێ ئەمە هاوکێشەکان هەر هەموویان تێك دەچن وفەسادو خراپەکاریش بلاوەدەبێتەوە،هەروەك خودای گەورەفەرموویەتی: ﴿لَوْ كَانَ فِيهِمَآ ءَالِهَةٌ إِلَّا ٱللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ ٱللَّهِ رَبِّ ٱلْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾[الأنبياء: ٢٢] واتا: ئەگەر بهاتایە لە ئاسمانەکان و زەویدا خودایەکی تر جگە لە (اللە) ببوایە، ئەوا

بێگومان تێك دەچوون، پاك وبێگـــەردی بۆ خودای پەروەردگاری عەرش لەو باس و خواسانەی ئەوان وەصفی خودای پێ دەکەن.

هەروەها دەفەرموویێت: ﴿ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ سَبْعَ سَمَٰوَٰتٍ وَمِنَ ٱلْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ ٱلْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ ٱللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَىْءٍ عِلْمًا﴾ [الطـلاق: ١٢] واتا: خودا ئەو زاتەیە کە هەر حەوت ئاسمانەکەی دروستکردووە، هەروەها بەوێنەی ئەوان فەرمانی خودا بۆ زەویش دادەبەزێت و جێبەجێ دەکرێت، بۆ ئەوەی بزانن کە بەڕاســـت خودا دەسەلاّتی بەسەر هەموو شتێکدا هەیە، بێگومان خودا بەزانست و زانیاری خۆی دەوری هەموو شتێکی داوە.

ئەمانە و چەندان ئایەتی تر کە باس لەم مەسئەلەیە دەکەن.

جـــا کاتێکیش کەدەرکەوت کە عەقلّی مـــرۆڤ ناتوانێت بۆ خۆی پەی بەم بەندایەتیەی خـــودای گەورە ببـــات، بۆیە پـــەروەردگار پێغەمبەرانی بە پـــەڕاو و پەرتووکەکانیانەوە ڕەوانەی لای گەلەکانیـــان کرد، بۆ ئەوەی بەشـــێوەیەکی جوان و ڕێك و پێك ئەم مەســـئەلەیەیان بـــۆ ڕوون بکەنەوە تاوەکو لەســـەر بناغەیەکی تۆکمە و بتەو و چاوڕۆشـــنی و عیلم و زانیاری بەندایەتی و پەرستشـــەکانیان ئەنجام بدەن، لەم پێناوەیشـــدا پێغەمبەرەکان بەوپەڕی لێبڕاوی و دلســـۆزیەوە هەســـتان بە ڕوونکردنـــەوە و گەیاندنی ئەو ئەرکـــەی خـــودای گـــەورە خســـتبویە ئەســـتۆیانەوە، وەك خودای گـــەورە فەرموویەتـــی: ﴿وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾ [فاطـــر:٢٤] واتا: هیچ گـــەل و نەتەوەیەک نەبووە کە فورســـتادە و بێدارکەرەوەیەکـــی بۆ ڕەوانە نەکرابێـــت.. هەروەهـــا فەرموویەتـــی: ﴿ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَا﴾ [المؤمنون: ٤٤] واتـــا: پێغەمبەرەکانی خۆمانی یەك لەدوای یەك نـــاردووە تا ئەو کاتەی کە

کۆتاییان پێهات بـــە بەڕێزترین و گەورەترینیان کە پێشـــەوای هەمووبانە ئەویـــش پێغەمبەرمان محمد المصطفی (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ـــە کـــە بەوپەڕی لێبڕاوی و دڵسۆزیەوە پەیامەکەی گەیاند و ئەو سپاردە و ئەمانەتەی لەسەری بوو جێبەجێی کرد، و ئامۆژگاری ئوممەتەکەی کرد و لەپێناو خودای گەورەدا بەڕاست و دروســتی جیهادی کرد و تێکۆشـــا، بانگەوازی گەلەکەی کرد بەنهێنی و ئاشکرا، و شـــانی دایە ژێر بارگرانی و ناڕەحەتیەکانی پەیامەکەی و بەجوانترین شـــێوە پێی هەســـتا، وە هەر لـــەم پێناوەشـــدا ئارامی گرت لەســـەر هەموو ئەو ناڕەحەتیانەی هاتنە ڕێگای بـــێ ئەوەی ڕۆژێك ماندوو ببێت و بەمەش گەشـــتە ئـــەو پلەو پایە بەرز و بڵنـــدەی پێغەمبەرانی خاوەن عـــەزم و ووەری پێی گەشـــتبوون، تا ئەو ڕۆژەیشـــی کە خـــودای گەورە دینەکەی سەرخســـت بەســـەر هەموو دینەکانی تردا، بەڵێ ئـــەم پێغەمبەرە بانگـــەوازی کردو نەســـرەوت و مانـــدوو نەبوو، بەمەش خـــودای گەورە نیعمەتەکانـــی خۆی بـــۆ مرۆڤایەتی تـــەواو و تەکمیل کرد، هـــەر بەهۆی بانگەوازی ئەم پێغەمبەرە خۆشەویستەیشەوە خەڵـــك پۆل پۆل دەهاتنە ناو ئاینی پیرۆزی ئیسلامەوە، گیانیشی نەسپارد تاوەکو خودای گەورە ئاینەکەی خۆی پێ تەواو کرد و نیعمەتەکانی پێ کامڵ کرد، لەم بارەیەشـــەوە خودای گـــەورە فەرموویەتی: ﴿ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلْإِسْلَٰمَ دِينًا﴾ [المائـــدة: ٣] واتا: لەئەمڕۆوە بەرنامەو ئایینەکەتانـــم بۆ کامڵ کردن، وە نیعمەت و بەخششی خۆمم بۆ تەواوکردن سەرم خستن بەسەر دوژمنانتاناو ڕێنماییم کردن بۆڕێگەی ڕاســـت، ئیتر نەپێویست بە پێغەمبەرێ تر هەیەو، نە قورئانێکی دیکە، ئیسلامیشم بەبەرنامەو ئایین بۆ هەڵبژاردن و، نابێ هیچ کاتێك لێی لابدەن...

پێغەمبەریش (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گشت بنەماو لق و پۆپەکانی دینکەی ڕوون کردەوە بۆ ئوممەتەکەی، هەروەك پێشەوای (دار الهجرة) ئیمامی مالیکی کوڕی ئەنەس ڕەحمەتی خودای لێ بێت ئەڵێت: زۆر مەحاڵە پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئوممەتەکەی فێری چۆنیەتی خۆپاککردنەوە کردبێت و فێری یەکخواپەرستی نەکردبن.

بێگومان پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) زۆر بەوپەڕی ئیخلاص و لێبڕانەوە بانگەوازی کردووە بۆلای خودای گەورە، لەهەمان کاتدا دورخستنەوەی خەڵکی لە هەموو جۆرەکانی شیرك و هاوەڵ بڕیاردان بۆ خودا، بە گەورە و بچوکیەوە، ئەمەش کاری سەرەکی هەموو پێغەمبەران بووە، چونکە هەموویان یەکدەنگ و یەك ڕابوون لەم مەسئەلەیەدا، ئەویش بانگەواز کردن بووە بۆ یەکخواپەرستی و دورکەوتنەوە لە هاوەڵ بڕیاردان بۆ خودای گەورە، هەر ئەمەیش یەکەم هەنگاو و پوختەی کاری پەیامی هەموویان بووە، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَٱجْتَنِبُوا۟ ٱلطَّٰغُوتَ ۖ فَمِنْهُم مَّنْ هَدَى ٱللَّهُ وَمِنْهُم مَّنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ ٱلضَّلَٰلَةُ ۚ فَسِيرُوا۟ فِي ٱلْأَرْضِ فَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ﴾ [النحل: ٣٦] واتا: سوێند بە خودا بێگومان ئێمە لەناو هەر گەل و نەتەوەیەکدا پێغەمبەرێکمان ڕەوانەکردووەو پێمان ڕاگەیاندووە کە پێیان بڵێت: تەنها خودا بپەرستن، خۆتان دوورە پەرێز بگرن لە هەموو پەرستراوێکی تر، جا هەبوو لەو خەڵکە کە بیرو هۆش و ژیری خۆی خستەکارو بەشوێن ڕاستیدا دەگەڕا خوایش هیدایەتی دەدا، هەشیان بوو خۆی شایستەی گومڕایی دەکردو بەسەریدا دەچەسپا، کەوابوو بگەڕێن بەسەر زەویداو سەرنج بدەن، بزانن چۆن بوو سەرەنجامی ئەو کەسانەی بڕوایان بە بەرنامەی ئێمە نەبوو.

وە فەرموویەتی: ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِيٓ إِلَيۡهِ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعۡبُدُونِ﴾ [الأنبياء: ٢٥] واتا: لەپێش تۆشەوە ئەی محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەر پێغەمبەرێکمان ناردبێت وەحیی و سروشمان بۆکردووە کە: هیچ پەرستراوێکی بەهەق نییە جگە لەمن، جاکەوایە هەر بەتەنها من بپەرستن، وەلەجێگایەکی تردا ئەفەرموویت: ﴿وَسۡـَٔلۡ مَنۡ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ مِن رُّسُلِنَآ أَجَعَلۡنَا مِن دُونِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ءَالِهَةٗ يُعۡبَدُونَ﴾ [الزخرف: ٤٥] واتا: تۆ پرسیار بکە لەو پێغەمبەرانەی پێش تۆ ناردوومانن ئایا بێجگە لە خودای میهرەبان بڕیارمان داوە هیچ پەرستراوێکی تر بپەرستێت، هەروەها فەرموویەتی: ﴿شَرَعَ لَكُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحٗا وَٱلَّذِيٓ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ وَمَا وَصَّيۡنَا بِهِۦٓ إِبۡرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰٓۖ أَنۡ أَقِيمُواْ ٱلدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُواْ فِيهِۚ﴾ [الشورى: ١٣] واتا: ڕێبازی ئاین و بەرنامەی ژیانی بۆ داناون، ئەوەی کەفەرمانی پێکردووە بە نوح، هەر بەوشێوەیە قورئانیشی بۆ تۆ ئەی محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وەحی و نیگا کردووە، وە بە ئیبراهیم و موساو عیساشمان ڕاگەیاندووەکە ڕێبازی ئاین و یەکخواپەرستی بەرنەدەن و لەسەری پایادار بن وجیاوازی تێدا مەکەن.

لەهەردوو صەحیحی بوخاری و موسلیمیشدا هاتووە، کە ئەبوهورەیرە (خودای لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە کەپێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «الأنبياء إخوة لعلّات، أمّهاتُهم شتّى ودينُهم واحد»[1] واتا: پێغەمبەران هەر هەموویان بران و باوکیان یەکە و دایکانیان جودایە، وە ئاینشیان هەر یەکە.

ئاینەکەیان یەکێک و عەقیدە و بیروباوەڕیان یەک، بەڵام جیاوازی لەشەریعەت و ڕێساکانیاندا هەبووە، وەک خودای گەورە فەرموویەتی:

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٣٤٤٣)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(٢٣٦٥).

﴿لِكُلّٖ جَعَلۡنَا مِنكُمۡ شِرۡعَةٗ وَمِنۡهَاجٗاۚ﴾ [المائدة: ٤٨] واتا: بۆ هەریەکێ لەئێوە ئەی موسڵمانان و ئەهلی کیتاب، یاسا و بەرنامەیەکمان داناوە.

جا بۆیە پێویستە ئەوە ڕوون بێتەوە و بسەلمێت لای هەموو موسڵمان و باوەڕدارێك كە عەقیدە وبیروباوەڕ هیچ بواریّکی تێدا نییە بۆ بگرەو بەردەوڕای مرۆڤەکان، بەڵکو واجبە لەسەر هەموو موسڵمانێکی سەر ئەم ڕووی زەویە چی لە ڕۆژهەڵات بێت یان ڕۆژئاوا کە بیروباوەڕیان وەك بیروباوەڕی پێغەمبەران و نێراوانی پەوەردگار بێت (سەلامی خودایان لێ بێت)، بەشێوەیەك باوەڕیان بەو بنەماو بنچینانە هەبێت کە ئەوان باوەڕیان پێی هێناوە، نەك هەر ئەوەندە بەڵکو بەبێ هیچ گومان و دوو دڵییەك خەڵکیشی بۆ بانگ بکەن، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيۡهِ مِن رَّبِّهِۦ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَۚ كُلٌّ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ لَا نُفَرِّقُ بَيۡنَ أَحَدٖ مِّن رُّسُلِهِۦۚ وَقَالُواْ سَمِعۡنَا وَأَطَعۡنَاۖ غُفۡرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيۡكَ ٱلۡمَصِيرُ﴾ [البقرة: ٢٨٥] واتا: ئەم پێغەمبەرە، وئەو ئیماندارانەی لەگەڵیدا باوەڕیان هێناوە و لێیان ڕوونە کە ئەو بەرنامەیە ڕاست و دروست لە لای پەروەردگاریانەوە هاتۆتە خوارێ، وهەموو شیان بڕوایان هێناوە بە تاك و تەنیایی خوداو، بەفریشتەکانی، وبەکتێبەکانیی، و بەپێغەمبەرەکانی، دەشڵێن: ئێمە هیچ فەرق و جیاوازیەك لەنێوان پێغەمبەرانی خوادا ناکەین، بڕوامان هەیە کە هەموو خودا ناردوونی، وهەریەکەشیان بە بەرنامەی خۆیەوە هاتووە، وە ئەڵێن: وتەی خوامان بیست و گوێڕایەڵی فەرموودەکانی خواین، داوای لێ بوردنت لێ دەکەین، دەسا تۆیش لێمان خۆش ببە ئەی پەروەردگارمان! چاکیش دەزانین کە سەرەنجام گەڕانەوەشمان تەنها بۆ لای تۆیە.

ئائەمە کاروپیشەی باوەڕدارانە، و هەر ئەمەش ڕێگا و ڕێبازیانە، کە باوەڕبهێنن و تەسلیم و گوێڕایەڵ و ملکەچ بن و بەبێ هیچ ئەملاولایەك قەبوڵی بکەن و پێی ڕازی بن، جا هەرکاتێك باوەڕدار بەم شێوەیە بوو ئەوا بێگومان هەمیشە سەلامەت و پارێزراو دەبێت لەهەموو جۆرە هەڵدێران و گومان و دوو دڵی و پەشیمان بوونەوەیەك، دەروونی پاك دەبێتەوە لەژەنگ و ژاری نەزانی و دڵی ئۆقرە دەگرێت لەسەر باوەڕ، و بەمەش تەواو دوور دەبێت لەهەموو ئەو گومڕایی و سەرلێشێواویانەی کە خەڵکی تری تێدەکەون، بەهۆی بیروباوەڕی باتڵ و پڕوپوچیانەوە کە هەمیشە لە شك و گومان و دڵەڕاوکێ وەهم و نامورتاحیدان.

بیروباوەڕێکی ئیسلامیانەی ڕاست و دروست کە لەسەر بنەمایەکی جێگیر و ساغ و سەلیم بنیات نرابێت وەك بیروباوەڕەکانی تر نییە، چونکە بەختەوەری و خۆشبەختی و سەرفرازی دونیا و دوارۆژ بۆ خاوەنەکەی مسۆگەر دەکات، ئەمەش بەهۆی ڕوونی مەعالیم و ڕاست و دروستی وساغ و سەلامەتی بەڵگە و دەلیلەکانیەوە، لەهەمان کاتدا هاوتایە لەگەڵ فیطرەتی سەلیم وعەقڵ وژیری ودڵ ودەورنی مرۆڤەکاندا.

بۆیە هەموو جیهانی ئیسلامی زۆر پێویستی بەشارەزابوون و ناسینی تەواو دەربارەی ئەم بیروباوەڕە ڕاست و دروست و بێ خەوش و خاڵە هەیە، هەر ئەمەش هۆی سەرەکی بەختەوەری و سەرفرازی و سەرکەوتنیانە.

لەم کتێبەدا موسڵمان بنچینە و بنەماکانی بیروباوەڕی ئیسلام و دیاری ترین مەعالیمەکانی بەبەڵگەی تەواو و نموونەی زیندووە وە تێدا دەبینێتەوە کە هیچ کەسێك ناتوانێت خۆی لێ بێ ناز بگرێت، ئەویش ئەم کتێبەیە کە

پێکهـــاتووە لە (بنەماکانی باوەڕ لەژێر ڕۆشنایی قورئان و سوننەت دا) ئەمە بریتیە لەو بنەمـا گەورە وعەزیمانەی کـە لەپێغەمبەرانەوە بەمیراتی ماوەنەتـەوە، کـە زۆر ڕوون و ئاشـکرا و دیارن، بەشـێوەیەك گەورە وبچـووك ئەتوانێت بەکەمترین کات و ماوە لێی شـارەزا بێت و تێبگات لێیان، ئاشـکرایە تەوفیق و یارمەتیش هەر بەدەسـتی خودای گەورەیە، لێرەشـدا جێگای خۆیەتی زۆر سوپاسـی ئەوبەرێزانە بکەم کە دەستیان هەبووە لەئامادەکردنی ئەم کتێبەدا، کە ئەوانیش هەر یەك لە: دکتۆر صالح کوری سەعدی سحێمی، و دکتۆر عبدالرزاق کوڕی عبدالمحسن العباد، و دکتـۆر ئیبراهیم کـوڕی عامرالرحیلی، هەروەها سوپاسـی هەردوو بەرێزان: دکتۆر علـی کوڕی ناصری فەقیهی، و دکتـۆر ئەحمەد کوڕی عەطیە الغامدی ئەکەین کە هەسـتان بەپێداچوونەوە و دارشـتنەوەی ئەم کتێبە.

داواکارین لە خـودای گەورە و پاك و بێگەرد ئـەم کتێبە بکاتە مایەی خێر و خۆشـی و سـوود وقازانج بۆ سەرجەم موسـڵمانان، لەکۆتاییەوە سوپاسی پەروەردگاری بەدەسەڵاتی جیهانیان دەکەین.

ئەمینداریێتی گشتی

کۆمەڵگەی مەلیك فەهد بۆچاپکردنی قورئانی پیرۆز

ڕێخۆشکردن

شـــاراوە نییە لای هیچ کەس باوەڕ و ئیمان پلە و پایـــە و مەکانەتێکی گرنگی تایبەتی خۆی هەیە، لەهەمان کاتدا کەڵـــك و ســـوودێکی زۆری هەیـــە لەدونیـــا و دوارۆژدا، نەك هەر ئەوەندە ، بگرە هەمـــوو خێروبێرێك لە دونیا و پاشـــەڕۆژدا لەســـەر ســـەلامەتی باوەڕێکی ڕاست و دروست وەستاوە، ئەمەش لەهەرە پیرۆزترین داواکاریی و گرنگترین مەبەستەکانی شەریعەت وپڕفەڕترین ئامانجەکانییەتی،هەربەمبیروباوەڕەڕاست ودروستە بەندەکانی خودا بەئاســـوودەیی ژیان بەســـەر دەبـــەن و لەهەموو خراپەو خراپەکاری و ناخۆشـــی و نەهامەتییەك ڕزگاریان دەبێت، لە کۆتاییشـــدا پاداشـــتی پاشەڕۆژ و خۆشـــییەکانی دوارۆژ و خێر و بەهرە هەمیشەییەکان بەدەست دەهێنێت کە هەرگیز لەناو ناچن و نافەوتێن..

خودای گەورە دەفەرموویێت: ﴿مَنْ عَمِلَ صَٰلِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُۥ حَيَوٰةً طَيِّبَةً ۖ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ﴾ [النحل: ٩٧] واتا: هەر کەســـێك – لە نێر یان لە مێ– هـــەر کارێکی چاك ئەنجامبدا ، بەئیمان و باوەڕداریش بێـــت، بەڵێن بێت بیژیێنین بە ژیانێکی پاك، واتا: بە ژیانێکی بەقەناعـــەت و ســـەعادەت ، و بەچاکتریش لەوەی کردوویانە پاداشـــتیان بدەینەوە هەروەهـــا فەرموویەتی: ﴿وَمَنْ أَرَادَ ٱلْـَٔاخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُو۟لَٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُم مَّشْكُورًا﴾ [الإسراء: ١٩] واتا: ئەوەی پاشەڕۆژی لامەبەست بێت و هەوڵ و کۆششـــی چاکی بۆ بدات، لە هەمان کاتیشدا ئیماندار بێت، هەوڵ و کۆششی ئەو جۆرە کەسانە جێگەی ڕێز و سوپاسە و سوپاسکراون

لەجێگەیەکی تردا دەفەرموێت: ﴿وَمَن يَأْتِهِۦ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلدَّرَجَٰتُ ٱلْعُلَىٰ﴾ [طه: ٧٥] واتا: ئەو کەسەی بەباوەڕداری بگەڕێتەوە لای خودای گەورە بەڕاستی کردەوەی چاکیشی کردبێ ئا ئەوانە پلەو پایەی بەرز و بڵندیان هەیە، هەر لەبارەی گرنگی باوەڕەوە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّٰتُ ٱلْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ۞ خَٰلِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا﴾ [الكهف: ١٠٧، ١٠٨] واتا: بەڕاستی ئەوانەی کە ئیمان و باوەڕیان هێناوە و کردەوە چاکەکانیان ئەنجامداوە، ئێمە هەر لە زووەوە بەهەشتی فیردەوسمان بۆ ئامادە کردوون، تا لەوێ دابەزن و ژیانی کامەرانی تیایدا بەرنەسەر ۞ بەهەتا هەتاییش لەوێدا دەمێننەوە و ژیانیان تێیدا نەبڕاوەیە، هەرگیز بێزارنابن و بۆ خۆشیان داوای جێگۆڕکێ ناکەن و، هەرگیز پێیان خۆش نییە لێی دەرچن.

ئایەتەکانی قورئانی پیرۆز لەم بارەیەوە زۆرن و بەهێندەی خستمانە بەر دیدەی بەڕێزتان وازدەهێنین.

دەقی ئایەتەکانی قورئانی پیرۆزوسوننەتی پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە باوەڕ و ئیمان لەسەر شەش بنەمای بەهێز وەستاوە، ئەوانیش بریتین لە: باوەڕ بەخودای گەورە (الله) باوەڕ بەفریشتەکان، و باوەڕ بەکتێب و پەڕاوەکان و بەپێغەمبەران و بەڕۆژی دوایی بەقەدەر خێری و شەڕی، ئەم بنەمایانەش لە قورئان و سوننەتدا لەزۆر جێگە باسکراون لەوانەش:

١. خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ ءَامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلَّذِى نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِن قَبْلُ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا﴾ [النساء: ١٣٦] واتا: ئەی گەلی خاوەن باوەڕ! دەبێ باشتر و باشتر باوەڕ بێنن بەخودا و بە پێغەمبەرەکەی و بەو کتێبەیش

بەش بەش ناردی بۆ پێغەمبـــەری خۆی موحەممەد (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و بەو کتێبانەش بەر لەقورئان ناردنی، وەکو تەورات و ئینجیل و پەڕاوەکانی دی، هەتا ئیمانتان کاملّتر ببێ و هەموو شتان هەست بە برایەتی و تەبایی بکەن لەژێر سایەی دینی خوادا هەر کەســێکیش باوەڕی نەبێ بەخودا و بەفریشتەکانی و بەکتێبەکانـــی و بەپەیامبەرەکانی، و بەرۆژی دوایـــی ئەوە لە رادە بەدەر لە ڕێگەی هەقەوە دوورە و چاوەڕوانی هیدایەتی لێ ناکرێ (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ).

٢. هەروەها دەفەرموویّت: ﴿لَّيْسَ ٱلْبِرَّ أَن تُوَلُّوا۟ وُجُوهَكُمْ قِبَلَ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ وَلَٰكِنَّ ٱلْبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةِ وَٱلْكِتَٰبِ وَٱلنَّبِيِّۦنَ﴾[البقرة:١٧٧]واتا: کرداری چاك و کاری باش تەنها بریتی نییە لەڕووکردنتان بەرەو ڕۆژهەلّات و ڕۆژئاوا چونکە جولەکە زۆر لەســـەر گۆڕانی قیبلە دووان و پڕوپاگەندەی زۆریان کرد، بەڵکو کرداری چاك و کاری باش بریتیە لەوەی کە ئادەمیزاد باوەڕی هێنابێت بـــە خوداو بە ڕۆژی دوایـــی و بە فریشـــتەکان و بەکتێبەکان و بە پێغەمبەران..

٣. لەجێگەیەکـــی دیکـــەدا فەرموویەتـــی: ﴿ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِۦ وَٱلْمُؤْمِنُونَ ۚ كُلٌّ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِۦ ۚ وَقَالُوا۟ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ ٱلْمَصِيرُ﴾ [البقرة: ٢٨٥] واتـــا: پێغەمبەر بڕوای هێنا بەو نامەیەی کە بۆی نێـــردراوە لە پەروەردگارییەوە لەگـــەڵ بڕوادارانداو هەموو بڕوایان هێناوە بەخودا و فریشتەکانی و نامەکانی و پەیامبەرانی جیاوازی ناکەین لە نێوان هیچ یەکێک لە پەیامبەرانی(بـــڕواداەرکان) وتیان: (پێغەمبەر ئایینی خوای پێ گەیاندین ئێمەش) بیســـتمان فەرمانبەرییمـــان کرد، داوای لێخۆشبوونت لێ دەکەین ئەی پەروەردگارمان و هەر بۆ لای تۆیە گەڕانەوە.

٤. هەروەها دەفەرموویت: ﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ﴾ [القمر: ٤٩] واتا: بێگومان ئێمە هەموو شتێکمان بە قەدەر و ئەندازە دروست کردووە.

٥. لەصەحیحی موسلیمیشدا لەو فەرموودەیەی کە عومەری کوڕی خەتاب ڕیوایەتی کردووە کە ناسراوە لە فەرموودەکەی جیبریل هاتووە: «أن جبريل سأل النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فقال: أخبرني عن الإيمان، قال: أن تؤمن بـ (الله)، وملائكته، وكتبه، ورسله، واليوم الآخر، وتؤمن بالقدر خيره وشره»[1] واتا: جبریل پرسیاری کرد لە پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وتی: لەبارەی باوەڕەوە هەواڵم پێبدە و بۆم باس بکە: ئەویش لەوەڵامدا فەرمووی: ئەوەیە کە باوەڕت هەبێت بەخودای گەورە (الله) و بە فریشتەکانی و بەکتێبەکانی و بە پێغەمبەرانی و بەڕۆژی دوایی و باوەڕت هەبیت بە قەدەر خێری و شەڕی.

ئەم شەش بنەما سەرەکییە باوەڕیان لەسەر بنیات دەنرێت، باوەڕ وئیمان بۆهیچ کەس نییە بەبێ باوەڕهێنان بە هەموو ئەوانە، ئەوانەیش بنەمایەکی پێکەوە گرێدراو و پێویست و گرنگن، کە بەهیچ شێوەیەك لەیەك جودا ناکرێنەوە، بەشێوەیەك کە باوەڕهێنان بەهەندێکیان باوەڕ بەسەرجەمیان پێویست دەکات، هەروەها بێباوەڕبوونیش بەهەندێکیان بێ باوەڕییە بە هەموویان.

هەر بۆیە زۆر پێویستە کە مرۆڤی باوەڕدار زۆر گرنگی بەم بنەمایانە بدات و بە گەورەیان ڕابگرێت و لەڕووی فێربوون و خەڵك فێرکردن و جێبەجێکردنیانەوە لەسەر زەمینی واقیعدا.

ئەوەشی کە پاش کەمێکی دی باسی لێوە دەکەین ڕوونکردنەوەی بنەمای یەکەمە لەم بنەمایانە، ئەویش باوەڕ بەخودای گەورە (الله).

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (١).

دەروازەی یەکەم
باوەڕ بەخودا (الله)

ئەم دەروازەیەش سێ بەشی لەخۆ گرتووە:

بەشی یەکەم:
یەکخواپەرستی لەپەروەردگاریەتیدا (توحيد الربوبية)

باسی یەکەم: مانا و بەڵگەکانی لە قورئان و سوننەت و ژیری فیطرەت

باسی دووەم: بەتەنها داننان و ئیعتراف کردن بەم یەکخواپەرستیە خاوەنەکەی ڕزگار ناکات لەسزای ئاگر

باسی سێیەم: هەندێك دیاردەی لادان و سەرلێشێواوی لە یەکخواپەرستی پەروەردگاریەتی (توحيد الربوبية) دا

بەشی دووەم:
یەکخواپەرستی لەپەرستندا (توحيد الألوهية)

باسی یەکەم: بەڵگە و ڕوونکردنەوەی گرنگیەکانی

باسی دووەم: واجبە خودای گەورە الله بەیەکخوایی بپەرستریّت

باسی سێیەم: پارێزگاری پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەیەکخواپەرستی.

باسی چوارەم: هاوەڵ بڕیاردان بۆ خودای گەورە، و بێ باوەڕی و جۆرەکانی

باسی پێنجەم: بانگەشەی زانینی غەیب و شتە نادیارەکان و هاوشێوەکانی

بەشی سێهەم
یەکخواپەرستی لەناو و صیفەتەکاندا

باسی یەکەم: پێناسەی یەکخواپەرستی ناو و صیفەتەکانی خودای گەورە و بەڵگەکانی

باسی دووەم: نموونەی تەطبیقی لەسەر دانپێدانان و سەلماندنی ناو و صیفەتەکاندا لەڕوانگەی قورئان و سوننەتەوە

باسی سێهەم: چەند بنەمایەك دەربارەی ناو و صیفاتەکانی خوای گەورە

دەروازەی یەکەم
باوەڕ بەخودا (الله)

باوەڕ بەخودای گەورە (الله) گرنگترین بنەماکانی باوەڕ و ئیمان و مەزنترین پلەوپایەی باوەڕ و بەرزترین وبەڕێزترینیانە، نەك هەر ئەوەندە بەڵکو بنچینەی بنەماکانی باوەڕ و کۆڵەکە وبناغەی فەرمانەکانیەتی، چونکە سەرجەم بنەماکانی تری (ئیمان) لەسەر ئەم بنیاتنراون و لق و پۆپی ئەمن هەر هەموویان دەگەڕێنەوە بۆ لای ئەم، باوەڕبوون بەخودا (الله) باوەڕبوونە بەتاك و تەنهایی خودای گەورە لەپەروەردگاریەتی (الربوبية) و باوەڕ بوون بەتاك و تەنهایی لە پەرستن (الألوهية) و باوەڕبوون بەتاك و تەنهایی لەناو و صیفەتە جوانەکانی (الأسماء والصفات)، ئائەم سێ بنەمایە باوەڕبوون بەخودا (الله)ی لەسەر ڕادەوستێت، نەك هەر ئەوەندە بەڵکو ئاینی پیرۆزی ئیسلام بە ئاینی (یەکخواپەرستی) ناونراوە لەبەر ئەوەی ئەم باوەڕە بنیاتنراوە لەسەر ئەوەی کە خودای گەورە (الله) یەکە لەمووڵکی و لەکاروکردەوەی و هیچ شەریك و هاوەڵێکی نییە، هەروەها یەکە لە زات و ناو و صیفەتە جوانەکانی و هاوتای نییە، وە یەکە لە پەرستن وخوایەتی هیچ هاوشان و هاوەڵێکی نییە، بەمەش دەزانرێت کە یەکخواپەرستی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ السَّلَامُ) دەکرێت بەسێ بەشەوە:

بەشی یەکەم: یەکخواپەرستی لە پەروەردگاریەتیدا (الربوبية): کە بریتییە لە داننان بەوەی کە خودای گەورە (الله) پەروەردگار و پادشا و خاوەن و دروستکەر و ڕۆزیدەری هەموو شتێکە، هەر ئەوە کە ژیان دەبەخشێت

و زیندوو دەکاتەوە دەشـــمرێنێت وسوود و زیان هەر بەئیرادەی ئەوە، هەر ئـــەوە کە لەکاتی ناڕەحەتـــی و نەهامەتیدا دێت بـــەدەم هاوارکەران ولێبان گیرا دەکات، کە هەموو فەرمـــان و خێروبێرێك هەر بۆ ئەوە، و هەموو کار و فەرمانێکیش هەر بۆلای ئەو دەگەڕێتەوە، کە هیچ شەریك وهاوەڵـێـکی نیە لەمەدا.

بەشـــی دووەم: یەکخواپەرســـتی لە پەرســـتندا (الألوهیـــة): بریتییە لە تەنهایی کردنەوەی خودا (الله) لە گەردنکەچی و زەلیلی و ترس و خشـــوع و کڕنوش و ســـوژدە بۆ بردن و سەربڕین و خوێن بۆڕشتن و نەزر بۆکردن، هەروەها سەرجەم بەندایەتی و پەرستنەکان بۆ ئەو بەشێوەیەك هیچ شەریك و هاوەڵـێـکی بۆ بڕیار نەدەیت.

بەشی ســـێهەم: یەکخواپەرســـتی خودای گەورە (الله) لەناو و صیفەتە جوانەکانیـــدا: بریتییە لـــە تەنهایی کردنەوەی خـــودا (الله) لەو ناو صیفەتە جوانانـــەی کـــە لە قورئانـــی پیـــرۆز و لەســـەر زمانـــی پێغەمبەرەکەیەوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بڕیاری لەسەردراوەناونراوەووەصفکراوە، وبەپاکڕاگرتن و دوور بوونی پـــەروەردگار لەهـــەر کە موکوڕی و عەیـــب و عارێك، هەروەها باوەڕت وابێت کە (الله) بەهیچ شـــێوەیەك لە دروســـتکراوەکانی ناکات وهیچ لەیەکچوونێـــك لەنێوانیاندا نییە، وە داننانە بەوەی کە خودای گەورە زانایە بەهەموو شـــتێك و ئاگادارە پێیان، و بەدەسەلآتە بەسەریاندا، وە هـــەر ئەوە زیندوو و ژیانبەخش بەهەموو شـــتێك و هەموو شتێکیشـــی ڕاگرتووە کـــە نەدەخەوێت و نە وەنەوزیش دەیباتـــەوە، و باوەڕت وابێت کە ویست و مەشـــیئەتی جێبەجێکردن و حیکمەت ودانایی تەواوی هەیە،

کە بیسەر و بینەرە و زۆر بەڕەحم وبەسۆز و میهرەبانە و لەسەر عەرش وەستاوە و ئیستقراری کردووە، و بەدەسەلاّتە بەسەر هەموو مولّکیدا و وخاوەنی ناوە جوانەکانی پادشایەتی و خاوەندارێتی و پاك وبێگەردی لەهەموو کەموکوڕی و سەلام و ئاشتی و شایەتی ڕاستێتی پێغەمبەران دەدات و هەموو هێمنییەك لەدونیا و دواڕۆژدا ئەو دەیبەخشێت و زاڵە بەسەر هەموو شتێکدا و دەیپارێزیت و ئاگاداریەتی و هەموو سەربەزی و دەسەلاّت بۆ ئەوە و بەهێزە و کەس بەسەریدا زاڵ نابێت، و هەموو شتێك بەویستی ئەوە و دروستکراوەکان لەژێر دەستەلاّتی ئەودان و بەفەرمانی ئەو دەڕۆن و گەورەیە و لەهەموو کەموکوڕییەك بەرییە، پاکیو وبێگەردیش بۆ (اللە) پەروەردگاری هەمووان لەوەی کە موشریك وهاوەڵ بڕیاردەران بۆی بڕیار دەدەن، و باوەڕ بوون بەتەواوی ناو و صیفەتە جوان و بەرزەکانی تریش کە خاوەنیەتی.

هەر بەشێك لەم سێ بەشەیش بەڵگە و دەلیلی خۆی هەیە لە قورئانی پیرۆز و سوننەتی پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ).

قورئان هەر هەمووی باس لە یەکخواپەرستی و ماف و پاداشتەکانی دەکات لەگەڵ باسکردنی هاوەڵ بڕیاردان وکەسانی هاوەڵ بڕیاردەر و سزاکانیان.

ئەم سێ بەشەی یەکخواپەرستیش زانایان بەوردبوونەو وگەڕان و لێکوڵینەوە لە دەقەکانی قورئانی پیرۆز و سوننەتی پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆیان ڕوون بوەتەوە و وەریان گرتووە، ئەمەش پاش لێکوڵینەوە و بەدواداچوونێکی دەقەکانی شەریعەت بووە، کە بەڵگەیەکی

تـــەواوە لەســـەر ئەم حەقیقەت و ڕاســـتیە شـــەرعیە، ئەویـــش ئەوەیە ئەو یەکخواپەرســـتیەی کە داواکراوە لە بەندەکان بریتییە لە باوەڕ و ئیمان بوون بە یەکخوای و تاك وتەنهایی ئەو زاتە پیرۆزە لە پەروەردگارییەتی (الربوبیة) و تاك و تەنهایی لەپەرســـتن و بەندایەتی بۆکردن (الألوهیة) و تاك وتەنهایی لە نـــاو صیفەتە جوانەکانی، جا هەرکەس باوەڕی بەم شـــێوەیە نەبێت ئەوە باوەڕدار نییە، ئەوەیشـــی لەمەودوا باســـی دەکەین لە سێ بەشی داهاتوودا ڕوونکردنەوەی ئەو سێ بەشەی یەکخواپەرستیە کە ئاماژەمان بۆکردن.

بەشی یەکەم
یەکخواپەرستی لەپەروەردگاریەتیدا (توحید الربوبیة)

ئەم بەشەیش سێ باسی لەخۆ گرتووە:

باسی یەکەم: مانا و بەڵگەکانی لە قورئان و سوننەت و ژیری فیطرەت

باسی دووەم: تەنها دانان و ئیعتراف کردن بەم یەکخواپەرستیە خاوەنەکەی ڕزگار ناکات لەسزای ئاگر

باسی سێیەم: هەندێك دیاردەی لادان و سەرلێشێواوی لە یەکخواپەرستی پەروەردگاریەتی (توحید الربوبیة) دا.

بەشی یەکەم
یەکخواپەرستی لەپەروەردگاریەتیدا (توحید الربوبیة)

باسی یەکەم
مانا و بەڵگەکانی لە قورئان و سوننەت و ژیری فیطرەت

یەکەم: پێناسەکەی:

لەزمانەوانییدا: الربوبیة چاوگی فەرمانی (ربَبَ) یە، کە وشەی (الرَب) یش لەوەوە وەرگیراوە، پەروەردگاریەتی (ربوبیة) صیفەتێکی خودای گەورە (الله) یە ئەمەش لە ناوی (الرب) ەوە وەرگیراوە، وشەی (الرب) یش لە زمانی عەرەبیدا چەند مانایەکی هەیە، لەو مانایانەش: خاوەن مولْك (مالك)، گەورە و سەردار السید، چاکساز و موصلّح.

بەڵام لە زاراوەی عەقیدەدا: یەکخواپەرستی لەپەروەردگاریەتیدا (توحید الربوبیة) بەمانای تاککردنەوەی خودای گەورە دێت لە کاروکردەوەکانیدا.

لەو کاروکردەوانەیش: دروستکردن و ڕۆزیدان وگەورەیەتی و نازونیعمەتدان و موکلّداریەتی ونەخشەکێشان، بەخشین و گرتنەوە، سوود و زیان گەیاندن، زیندووکردنەوە و مراندن، نەخشەکێشی دانا، قەزاو قەدەر، ئەمە و غەیری ئەم کردەوانەی پەروەردگاریش کە هیچ شەریك و هاوەلّێکی نییە، لەبەر ئەوە واجبە لەسەر بەندە کە باوەڕی بەگشت ئەمانە هەبێت.

دووەم: بەڵگەکانی ئەم بابەتە:

أ. لەقورئانی پیرۆز: خودای گەورە ئەفەرموویت: ﴿خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيۡرِ عَمَدٖ تَرَوۡنَهَا

وَأَلْقَىٰ فِي ٱلْأَرْضِ رَوَٰسِيَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَآبَّةٍ ۚ وَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ۞ هَٰذَا خَلْقُ ٱللَّهِ فَأَرُونِي مَاذَا خَلَقَ ٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦ ۚ بَلِ ٱلظَّٰلِمُونَ فِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴾ [لقمان: ١٠-١١] واتا: ئاسمانەکانی لەو بەرزەوە دروستکردووە بێ ئەوە هیچ ستوون و کۆڵەکەیەك ببینن، و چەند کێوێکیشی خستە زەمین و دایچەقاند وەك میخ بۆ چادر، نەوەك لەرزەو جموجوولّ بە ئێوە بکات، وە هەموو جۆرە گیانلەبەرێکی تێدا بلاّوکردەوە، کە مەگەر هەر خودا خۆی بەئەندازە و ژمارەیان بزانێ، لە ئاسمانیشەوە بارانێکمان بۆ دابەزاندن، بۆ سوودی ئێوە و ئاژەڵەکانتان، ئینجالەوێدا لە هەموو جۆرە رووەك و گیایەکی هاولف و جووتی جوانی بەکەڵکمان ڕواند * ئەمە دروستکراوی خودایە (بەتەنها و بێ هاوەڵ و یارمەتیدەر وەدیهێناون، جا ئێوەئەی خەڵکینە! نیشانم بدەن چیان دروستکردووە؟ ئەوانەی جگەلە خودا ئێوە ئەیانپەرستن، هیچیان دروستنەکردووە، بەڵکو موشریکەکان لەناوگومڕاییەکی ئاشکرادان، کەبتان دەپەرستن.

هەروەها فەرموویەتی: ﴿ أَمْ خُلِقُوا۟ مِنْ غَيْرِ شَىْءٍ أَمْ هُمُ ٱلْخَٰلِقُونَ ﴾ [الطور: ٣٥] واتا: ئایا ئەوان بێدروستکارێك لە خۆیانەوە دروست بوون، یا خۆیان دروستکاری خۆیانن؟

ب. بەڵگەکان لە سوننەت: ئەو فەرموودەیەی کە ئیمامی ئەحمەد و ئەبو داود لەفەرموودەکەی عبداللەی کوڕی شوخەیر (ڕەزای خودای لێ بێت) کە فەرموودەیەکی مەرفوعە و تێیدا هاتووە: «السید الله تبارك وتعالی..» واتا: گەورە و سەردار خودای گەورەی بەرز و بلّندە، تیرموذی و جگە لەویش ڕیوایەتیان کردووە کە پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەو وەصیەتەی کە ئاڕاستەی عبداللەی کوڕی عەباسی کرد (خودایان لێ ڕازی بێت)

فەرموویەتی: «واعلم أن الأمة لو اجتمعت على أن ينفعوك بشيء لم ينفعوك إلا بشيء قد كتبه الله لك، وإن اجتمعوا على أن يضروك بشيء لم يضروك إلا بشيء قد كتبه الله عليك، رفعت الأقلام وجفت الصحف»[1] واتا: بزانە ئەگەر هەموو خەڵك کۆببنەوە بۆ ئەوەی سوود و قازانجێکت پێ بگەیەنن، ناتوانن بەشتێك سوود و قازانجت پێ بگەیەنن، ئەوە نەبێت کە خودای گەورە بۆی نووسیویت، و ئەگەر هەموو خەڵکیش کۆببنەوە بۆ ئەوەی زیانێکت پێ بگەیەنن، ناتوانن هیچ زیانێکت پێ بگەیەنن، ئەوە نەبێت کە خودای گەورە لەسەری نووسیویت، پێنووسەکان بەرزکراونەتەوە و لاپەڕەکانیش وشك بوونەتەوە (واتا هەموو شتیك کۆتاییان پێهاتووە).

ج. بەڵگە ژیری و لۆژیکیەکان: ژیری وعەقڵ و لۆژیکیش بەڵگەیە لەسەر بوونی خودای گەورە و تاك بوونەوەی ئەو زاتە لەپەروەردگاریەتی و کەمالی قودرەتی لەسەر دروستکراوەکانی و دەسەلاتی تەواوی بەسەریاندا، ئەمەش لەڕێگای تێڕامان و وردبوونەوە لە ئایات ودسەلاتەکانی خودای گەورە کە بەڵگەی گەورەن لەسەر ئەمە.

بۆ وردبونەوە و تێڕامان لەئایات و نیشانە وبەڵگەکانی خودای گەورە و بەڵگەهێناوەی لەسەر پەروەردگاریەتی ئەو زاتە پیرۆزە ڕێگای زۆر هەن بەپێی ئەو بەڵگە و نیشانانەی کەهەن چەند جۆرێکن، دیاریترینیان دوو ڕێگەن:

ڕێگەی یەکەم: تێڕامان و وردبوونەوە لەئایەت ونیشانەکانی خودای گەورە بە سەرنجدان لە خودی مرۆڤ خۆی کە بە (بەڵگەکانی دەروون)

(١) سونەنی تیرموذی (٢٥١٦)، وموسنەدی ئەحمەد (١ / ٣٠٧)، ئیمامی تیرموذی ئەم فەرموودەی بە فەرموودەیەکی حەسەن وصەحیح داناوە، و ئیمامی حاکمیش بە صەحیحی داناوە .

دەروونی مرۆڤ بەڵگەیەکە لەبەڵگە گەورەکانی خودای گەورە لەسەر تاکی و تەنهایی خودای گەورە لەسەر پەروەردگاریەتی ئەو زاتە پیرۆزە وهیچ شەریك و هاوەڵی نییە، هەروەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَفِيٓ أَنفُسِكُمۡۚ أَفَلَا تُبۡصِرُونَ﴾ [الذاريات: ٢١] واتا: وە لەخودی خۆیشتاندا بەڵگە گەلێ هەیە بۆ دۆزینەوەی خودا، دەسا لە خۆتان ناڕوانن و تەماشا ناکەن؟ سەیر ناکەن خودای گەورە چۆن ئێوەی دروست کردووە، هەریەکە شێوەی ئاخافتن و زمانی جۆرێکە، ڕەنگ و ڕووخساری جۆرێکە، پلەی ژیریی و تێگەیشتنی و بەژن و بالآو قەدو قامەت و..هتد.

هەروەها فەرموویەتی: ﴿وَنَفۡسٖ وَمَا سَوَّىٰهَا﴾ [الشمس: ٧] واتا: سوێند بە دەروون و ئەو زاتەی کە بە ڕێکوپێکی بەدیهێناوە.

جا ئەگەر مرۆڤ بەوردی سەرنج لە خۆی ودەروونی خۆی بدات و تێڕامانێت لەو هەمووە وردەکاری و عەجائیباتانەی کە دەستکرد ودروستکراوی خودای گەورەن ئەوا ڕێنومایی دەکات بۆ ئەوەی کە مرۆڤ پەروەردگارێکی هەیە کە خالقێکی زانای دانایە، لەکاتێکدا کە مرۆڤ ناتوانێت ئەو دلۆپە ئاوەش دروست بکات، کە لێی دروست بووە کە پێی دەوترێت النطفه، یان ئەو دلۆپە ئاوە بگۆڕێت بۆ پارچە خوێنێك (العلقة) یان ئەو پارچە خوێنە بگۆڕێت بۆ پارچە گۆشتێکی جوێنراو (المضغة) یان ئەو پارچە گۆشتە هەجوێنراوە بگۆڕێت بۆ ئێسك (العظام) یان ئەو پارچە ئێسکە گۆشت بکات بەبەریدا و لەئەنجامدا بیکاتە کۆرپەلەیەك....

ڕێگەی دووەم: سەرنجدان و ووردبوونەوە لە نیشانە وبەڵگەکانی دەسەڵاتی خودا لە میانەی وردبونەوە لە چۆنیەتی دروست بوون

وخەلقکردنی گەردوون و نهێنیەکانی کە بەبەڵگە گەردونییەکان (دلالة الآفاق) ناوزەدکراون، ئەمانەش بەڵگە کەلێکی گەورەن لەسەر پەروەردگاریەتی و ڕبوبیەتی خودای گەورە، لەم بارەیەشەوە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِي ٱلْءَافَاقِ وَفِيٓ أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ ۗ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ [فصلت: ٥٣] واتا: ئێمە لە ئایندەدا بەڵگە و نیشانەی سەرسوڕهێنەریان نیشان دەدەین لە ئاسۆکانی بوونەوەرداو لە خودی خۆیشیاندا (بێگومان ئاشکرایە کە لەسەردەمی زانستیدا چەندە نهێنیەکانی بوونەوەرئاشکرابووە.. زاناکان بەگشتی وزاناکانی ئەستێرەناسی سەرگەردانن لە وردەکاری و دامەزراوی و گەورەیی و فراوانی ئەم گەردوونە، هەروەها لە ئاڵۆزی جەستەیی و عەقڵیی و دەروونی ئادەمیزاد)، ئەمەش بۆ ئەوەی تا چاک بۆیان ڕوون بێت و دڵنیابن کە ئەو زاتە حەق و ڕاستە و ڕەوایە، ئایا شایەتی پەروەردگارت بەس نیە کە بێگومان ئاگا و زانایە بە هەموو شتێک؟!.

جا هەرکەسێك سەرنج بدات لە ئاسۆکانی بوونەوەر و ئەوەی لەم گەردوونەدا هەیە لەئاسمان و زەویدا، وە ئەوەیشی کە ئاسمانەکان لەخۆیانی گرتووە لەئەستێرە و کەهکەشانەکان و ڕۆژو و مانگ، وە ئەوەیشی لە زەویدا بەدی دەکرێت لەشاخەکان لە دار و درەخت ودەریا و ڕووبار و زەریاکان، دیسان هاتنی شەو و ڕۆژ بەدوای یەکدا هەموو ئەم یاسا و ڕێسا جوانانە بەم شێوە وورەکاریەی کە تێیدا ڕەچاو کراوە بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە ئەم گەردوونە دەبێت خالق و دروستکارێکی هەبێت کە هێنابێتە بوون و بەڕێوەی ببات، هەرکاتێکیش مرۆڤی عاقڵ ژیر بەووردی بیر لەم هەموو دروستکراو و بەدیهێنراوە بکاتەوە لەگەردووندا ئەوەی بۆ

دەردەکەوێت کە بەبێهوودە دروست نەکراون و بەحەق و ڕاستی هاتونەتە بوون، و هەموویان پەڕاو و بەڵگەی ئاشکران لەسەر ئەو هەواڵ و باسانەی کە خودای گەورە لەسەر خۆی بۆ ئێمەی باسکردووە کە بەڵگەن لەسەر تاك وتەنهایی زاتی پیرۆزی (الله).

لەهەندێك بەسەرهاتدا هاتووە کە چەند کەسێك داوایان لە ئیمام أبو حنیفە کرد کە یەکخواپەرستی پەروەردگاریەتی (توحید الربوبیة) یان بۆ بسەلمێنێت، ئەویش (ڕەحمەتی خودای لێ بێت) وتی پێیان: ئایا ڕاتان چیە ئەگەر پێتان بڵێم کەشتییەکم بینی لەناو ڕوباری دیجلەدا خۆی لەخۆیەوە کەوتە ڕۆشتن و پڕبوو لە خواردن و شتی تر، پاشان هەر لەخۆیەوە دەگەڕێتەوە و هەر بۆخۆیشی دێت و دەچێت، هەموو ئەمانە ڕوویان دا بەبێ ئەوەی کەسێك بیبات بەڕیوە وسەرپەرشتی بکات.

ئەوانیش وتیان: شتی وا هەرگیز ناکرێت و نابێت.

ئیمام ئەبوحەنیفەیش لەوەڵامیاندا وتی: دەی باشە ئەگەر ئەمە بۆ کەشتیەك مەحاڵ و جێگای قبوڵ نەبێت ئەی چۆن ئەم گەردوونە بەم جوانی و ڕێك وپێکیە بەسەر وخواریەوە لەخۆیەوە و بێ خالق و دروستکارێك بەڕیوە بچێت؟!

کەواتە چاك بزانن ڕێك و پێکی و بوونی هاوسەنگیەکی وورد لەدروستکردنی لەم جیهانە و تەواوی گەردوندا بەڵگەیە لەسەر خالق و دروستکارەکەی و تاك و تەنهای ئەو زاتە.

باسی دووەم
تەنها داننان و ئیعتراف کردن بەم
یەکخواپەرستیە خاوەنەکەی ڕزگار ناکات لەسزای ئاگر

یەکخواپەرستی لەپەروەردگاریەتیدا (توحید الربوبیة) یەکێکە لەو سێ یەکخواپەرستیەی کە باسمانکردن، جا لەبەر ئەوە باوەڕ و یەکخواپەرستی هیچ کەسێک وەرناگیرێت هەتاوەکو ئەو کەسە یەکخواپەرست نەبێت لە پەروەردگاریەتیدا (ربوبیة) دا، بەڵام ئەبێت ئەوەش بزانین ڕەوانەکردن و ناردنی پێغەمبەران (سەلامی خودایان لێ بێت) بۆ گەلان بۆ ئەم مەبەستە نەبووە، وە هیچ کەسێکیش تەنها بەم یەکخواپەرستیە بە (توحید الربوبیة) ڕزگاری نابێت لە سزای ئاگر بەبێ سەلماندن وباوەڕ بوون بەبەشەکەی تری یەکخواپەرستی کە بریتییە لە یەکخواپەرستی لەپەرستنەکاندا (توحید الألوهیة).

هەر لەبەر ئەمیشە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِاللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ﴾ [یوسف: ١٠٦] واتا: جا زۆربەی زۆری خەڵکی باوەڕناهێنن بە خودای تاك و تەنها، بێ ئەوەی هاوەڵی بۆ بڕیار نەدەن (بێگومان ئیمان و باوەڕی وا هیچ نرخی نیە و خودای گەورە لەو تاوانە خۆش نابێت).

واتای وایە زۆربەیان دانیان نەدەنا بەوەی کە خودای گەورە (الله) پەروەردگار و خالق و ڕۆزی دەر و بەڕێوەبەری ئەم دونیایە (کەهەموو ئەمانە بریتین لە یەکخواپەرستی لەپەروەردگاریەتیدا -توحید الربوبیة-) ئیلا لەگەڵ ئەوەشدا هاوەڵیان بۆ خوا دادەنا لەپەرستنیاندا وبت وداتاشراوەکانیان

ئەکرد بەهاوەڵێ خودا، کە نە سوود نەقازانج دەگەیەنن و نەدەتوانن ببەخشن یان بگرنەوە لە بەندەکان..

ئەمەش تەفسیری کۆمەڵێك لەهاوەڵە بەڕێزەکان و تابیعینە.

عبداللەی کوڕی عەباس (خوایان لێ ڕازی بێت) دەڵێت: لەباوەڕی ئەو بتپەرستانە ئەوە بوو: ئەگەر پێت بووتنایە: کێ ئاسمانەکانی دروست کردووە؟ و کێ زەوی و چیاکانی دروستکردووە؟ دەیانوت: اللە دروستی کردووە لەگەڵ ئەوەشدا هاوەڵیان بۆ خودا دادەنا.

عیکرمەیش وتویەتی: ئەگەر پرسیاریان لێ بکەیت کێ ئەوان و زەوی و ئاسمانی دروستکردووە، لەوەڵامدا دەیانوت: اللە ئەمەش باوەڕی ئەوان بوو بە خودای گەورە بە (اللە) لەگەڵ ئەوەشدا غەیری خوداشیان دەپەرست.

موجاهیدیش دەڵێت: باوەڕی ئەوان ئەوەبوو کە دەیانوت: (اللە) دروستکار وڕۆزیدەر و مرێنەرمانە، ئەمە باوەڕیان بوو، لەگەڵ هاوەڵ پەیداکردنیان بۆ خودا لەپەرستشەکانیاندا.

عبدالرحمانی کوڕی زەیدی کوڕی ئەسلەمی کوڕی زەیدیش وتویەتی: کەس نییە لەگەڵ خودا کەسێکی تر بپەرستێت ئیلا باوەڕی بەخودا (اللە) هەیە و ئەزانێت کە خودا (اللە) پەروەردگاریەتی، وە هەر (اللە) یش دروستکار و ڕۆزیدەریەتی، کەچی هاوەڵیش بۆ خودا دادەنێت، ئایا نابینیت کە ئیبراهیم سەلامی خودای لێ بێت کاتێ کە فەرمووی: ﴿قَالَ أَفَرَءَيْتُم مَّا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ * أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُمُ ٱلْأَقْدَمُونَ * فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّىٓ إِلَّا رَبَّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ [الشعراء: ٧٥-٧٧] واتا:

ئیبراهیم وتی: باشە ئاخر ئێوە نابینن چی دەپەرستن (کەی ئەو شتانە شایستەی پەرستنن)* بە ڕاستی ئێوەش و باو باپیرانی دێرینیشتان (بە هەڵەدا چوون)* بێگومـــان هەموو ئەوانە دوژمنی منن، بە دوژمنـــی خۆمیان دەزانم جگە لە پەروەردگاری جیهانیان*.

لەم بارەیەشـــەوە لە پێشینەکانی ئوممەتی ئیســـلامەوە دەقی جیا جیا و زۆر هاتووە کە هەر هەموویان تەئکید لەوە دەکەنەوە کە بتپەرست و هاوەڵ پەیداکەرانی سەردەمی پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دانیان دەنا بەوەی کە خودای گەورە (الله) پەروەردگار و دروستکار و ڕۆزیدەر و بەڕێوەبەری ئەم گەردوونەیە، و هاوەڵ پەیداکردنیشیان لەڕووی پەرستنەوە بووە، بەوەی کە شـــەریك و هاوەڵیان بۆ خودای گەورە دانـــاوە و هاواریان بۆ دەبردن و داوایان لێدەکردن و داوای پێویستیەکانی خۆیانیان لێ دەکردن.

قورئانی پیرۆزیش لە زۆر جێگادا بەڵگەی هێناوەتەوە لەسەر ئەم ڕاستیە کە هاوەڵدانەران و موشـــریکەکان دانیان دەنا بـــە پەروەردگاریەتی خودا و بوونی پەروەردگاردا، لەهەمان کاتدا لەگەڵ خودادا لەگەڵ (الله) دا شتێکی تریشیان دەپەرســـت، هەروەك خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ ۖ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ﴾ [العنكبوت: ٦١] واتا: ســـوێند بەخودا ئەگەر لەو بێ باوەڕانە بپرسیت: کێ ئاسمانەکان و زەویی دروســـتکردووە و، خۆرو مانگی ڕامکردوە ئابەو شێوەیە بە ئاسانی بێن و بچن، بێ ســـێ و دوو دەڵێن: هەر خوایە ئەو کارانەی کردووە، دەســـا ئیتر چۆن لە یەك خودا پەرستیی لادەدرێن و بەرەو بتپەرستی ئەبرێن!.

هەروەهـــا فەرموویەتی: ﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّن نَّزَّلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَحْيَا بِهِ ٱلْأَرْضَ

مِنۢ بَعۡدِ مَوۡتِهَا لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُۚ قُلِ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِۚ بَلۡ أَكۡثَرُهُمۡ لَا يَعۡقِلُونَ ﴾ [العنكبوت: ٦٣] واتا: خۆ ئەگەر لێیان بپرسیت: کێ ئاو لە ئاسمانەوە دەبارێنێت، جا زەوی پێ دەبوژێنێتەوە، دوای ئەوەی خامۆش و مردوو بوو، ئەوە بەدڵنیاییەوە دەڵێن: (الله) تۆ ئەی پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بڵێ: سوپاس بۆ خودا، کە ئاوا، دان بە دەسەڵاتیدا دەنێن، نەخێر بەڕاستیان نیە، بەڵکو هێشتا زۆربەیان بێ بیرو هۆشن و ژیریان ناخەنەکار.

لە جێگەیەکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُۖ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴾ [الزخرف: ٨٧] واتا: سوێند بەخودا ئەگەر لەو بت پەرستانە بپرسیت: کێ دروستی کردوون، ئەوە بەدڵنیاییەوە دەڵێن (الله)، کەوابوو بەڕەو چی و بەڕەو کوێ لە ڕێبازی یەکخواناسی لادەدرێن و شوێنی ناحەقی دەکەون؟

لە سورەتێکی تریشدا دەفەرموێت: ﴿قُل لِّمَنِ ٱلۡأَرۡضُ وَمَن فِيهَآ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ۞ سَيَقُولُونَ لِلَّهِۚ قُلۡ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ۞ قُلۡ مَن رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ ٱلسَّبۡعِ وَرَبُّ ٱلۡعَرۡشِ ٱلۡعَظِيمِ ۞ سَيَقُولُونَ لِلَّهِۚ قُلۡ أَفَلَا تَتَّقُونَ ۞ قُلۡ مَنۢ بِيَدِهِۦ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيۡءٖ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيۡهِ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ۞ سَيَقُولُونَ لِلَّهِۚ قُلۡ فَأَنَّىٰ تُسۡحَرُونَ ﴾ [المؤمنون: ٨٤-٨٩] واتا: پێیان بڵێ: ئەی موحەمەد! (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) باشە! زەویی و گشت ئەوانەی لە زەوییدان و دەژین هی کێیە؟ ئەگەر دروستی کردوون و، لە نەبوونەوە هێناونی خانەی بووەکانەوە؟ ئەگەر ئێوە ئەزانن، ئادەی پێم بڵێن، دیارە چاریان نیە هەر دەبێ ڕاستیەکان بسەلمێنن، بۆیە لەوەڵامدا ۞ دەڵێن: ئەوانە هەموو مولك و تایبەتمەندی خوان، پێیان بڵێ: جا کە ئاوایە، ئەی بۆ بیر ناکەنەوە، تا بزانن زاتێك دەسەڵاتی ئاوای هەبێ، هەر هەمان دەسەڵاتیشی دەبێ بۆزیندوو کردنەوە ۞ پێیان بڵێ: ئەی کێ پەروەردگاری حەوت

ئاسمانەکانە؟ ئەی کێ پەروەردگاری (عەرش) ی مەزن و گەورەیە؟ * دیسان دەڵێن: هەر خودایە پەروەردگار و بەدیهێنەریان، پێیان بڵێ: باشە! ئیتر بۆ لە خودا ناترسن، تا هاوبەش و هاوەڵی بۆ دانەنێن؟ * پێیان بڵێ: ئەی دەسەڵاتی گشت بوونەوەر بەدەست کێیە؟ و کە ئەو پەنای پەناخواز دەدا و، دژی ئەو پەنا نادرێت، ئەگەر ئەزانن کێیە؟ ئادەی پێم بڵێن * دیسان دەڵێن: هەر بۆ خودایە، پێیان بڵێ: دەسا ئەی چۆن فریو دەخۆن و چاوتان لە ئاستی راستییەکان بەستراوە؟! *.

بتپەرست و هاوەڵدانەرانی ئەو سەردەمە باوەڕیان بەوە نەبووە کە بت و داتاشراوە بەناو خوداکانیان باران دەبارێنن ڕۆزی هەموو جیهان دەدەن و بەڕێوەی دەبەن، بەڵکو باوەڕیان وابووە کە هەموو ئەمانە لە تایبەتمەندیەکانی خودای گەورە و پاك و بێگەردە، وە دانیشیان بەوەدا ناوە ئەو بتانەی کە ئەوان جگە لە خودا هاواریان بۆ دەبردن دروستکراوی خودان، نە بۆخۆیان و نە بۆ ئەو کەسانەشی دەیانپەرستن سەربەخۆی خۆیان سوود و زیانیان پێ ناگەیەنن، هەروەها نەمردن و ژیان زیندووبونەوەشیان بەدەستە، وە باوەڕیان وابووە کە نابیستن و نابینن، وە دانیان بەوەیشدا ناوە کە خودای گەورە (الله) بەتەنها خاوەنی ئەو شتانەیە و هیچ هاوەڵێکێشی نییە، و هیچ شتێك لەمانەی کە باسکرا نە هی ئەوان و نەهی بتەکانیانن، و باوەڕیان وابووە کە خودای گەورە خالق و دروستکراوی هەموو شتێکە و جگە لە ئەو هەمووی درستکراوە، و ئەو پەروەردگار و گەورەی هەمووانە و جگە لەئەو پێویستیان بەئەوە، بەڵام لەگەڵ هەموو ئەمانەدا دروستکراوێکی خوایان کردووە بەهاوەڵ و ناوبەندگیر لەنێوان خۆیان و خوادا، کە داوای

شــەفاعەتیان لێ دەکــردن و داوای ئەوەیــان دەکرد کــە لەخوایان نزیك بخەنــەوە، و تکایان بــۆ بکەن، هــەر بۆیە خودای گــەورە فەرموویەتی: ﴿وَٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَ مَا نَعۡبُدُهُمۡ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَآ إِلَى ٱللَّهِ زُلۡفَىٰٓ﴾ [الزمر: ٣] واتا: ئەوانەی کە لەباتی خودا چەند دۆس و بتێکیان بۆ خۆیان گرتووە، بەبێ هیچ بەڵــگەیەکیش ئەڵێن: ئێمە هەر بۆ ئەوە ئەو بتانە دەپەرستین، کە لەخوامان نزیك بکەنەوەو، تکامان بۆ بکەن لای.

لەگەڵ هەموو ئەم دان پێدانانەی موشــریك و هاوەڵدانەران بۆ خودای گــەورە کە گــەورە و پــەروەردگاری هەمووانــە کەچی نەبــووە بەهۆی هاتنە ناوەوەیان بۆ نێو بازنەی ئیســلام، بەڵــکو لەگەڵ ئەوەشدا خودای گەورە حوکمی بێ باوەڕ و موشــریکی داوە بەســەریاندا، وهەڕەشــەی خســتنە ناو ئاگــر و مانەوەیان بەهەتــا هەتایی لێکــردوون، پێغەمبەریش (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) مالّ و خوێنێ حەلاڵ کردوون، ئەویش لەبەر ئەوەی کە ئەو موشریك و هاوەڵدانەرانە گرێدراوەکەی یەکخواپەرستی پەروەردگاریەتی (توحيــد الربوبية) کە یەکخواپەرســتییە لەپەرســتندا (توحيــد الألوهية) یان جیبەجێ نەکردووە وتەحقیقیان نەکردووە.

بەمەش ڕوونبوویەوە کە دان پێدانان و باوەڕبوون بە یەکخواپەرســتی لەپەروەردگاریەتیــدا (توحيــد الربوبيــة) بەبێ جێبەجێکردنی بەشــە هەرە ســەرەکیەکەی یەکخواپەرســتی کە یەکخواپەرســتی خودایە لە پەرستندا (توحيد الألوهية) هیچ سوودێکی نییە و خاوەنەکەی لە سزای ئاگری دۆزەخ ڕزگار ناکات، بەڵــکو ئەم بەشــەی تری یەکخواپەرســتی کــە بە (توحيد الألوهية) ناسراوە بەڵــگەی تەواوە بەسەر بەندەکانی خوداوە کە پێویست

دەکات بەندەکان کە تەنها دڵسۆزی و ئیخلاصی تەواویان بۆ خودای گەورە هەبێت و بەهیچ شێوەیەکیش شـــەریك و هاوەڵی بۆ دانەنێن، ئەمەش ئەوە پێویســـت دەکات کە خودای گەورە (الله) بەتاك و تەنهایی بپەرستریت، جا ئەگەر ئەمانەی نەکرد ئەوا بێ باوەڕە و مالّ و خوێنی حەلاّلّ دەبێت..

باسی سێهەم

هەندێك دیاردەی لادان و سەرلێشێواوی لە یەکخواپەرستی پەروەردگاریەتی (توحید الربوبیة) دا

وەك لە ڕابردوودا ئاماژەمان پێدا لەگەڵ ئەوەی یەکخواپەرستی لەپەروەردگاریەتیدا (توحید الربوبیة) مەسئەلەیەکە و خودای گەورە فیطرەتی مرۆڤەکانی لەسەر دروستکردووە و بەڵگە گەلێکی زۆر هەیە لەسەر ئەوەی مرۆڤ لەسەر فیطرەتی پاکی باوەڕ بەخودا لەدایك دەبێت (بەو مانایەی هیچ خاوەن فیطرەتێکی ساغ و سەلیم نیە ئینکاری بوونی خودای گەورە بکات) بەڵام لەگەڵ هەموو ئەمانەدا کەسانێکی دەروون نەخۆش هەن لە کۆمەڵگەدا هەمیشە تووشی لادان و سەرلێشێواوی دەبن لەم مەسئەلەیەدا، دەکرێت ئێمەش ئەم دیاردەی لادان و سەر لێشیواویە لەچەند خاڵێکدا کورت بکەینەوە:

١. ئینکاری پەروەردگاریەتی خودابوونی ئەو زاتە پیرۆزە لەبنەماوە، هەروەك چۆن مولحیدەکان دروستبوونی ئەم هەموو مەخلوقاتە دەگێڕنەوە بۆ سروشت و دەڵێن: سروشت ئەم هەمووە دروستکراوەی خولقاندووە، یان لەئەنجامی بەدوای یەکدا هاتنی شەو ڕۆژ دروست بوون، و زۆر وڕێنەی تری لەم جۆرەیە، خودای گەورەش لەم بارەیەوە فەرموویەتی: ﴿وَقَالُوا۟ مَا هِىَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَآ إِلَّا ٱلدَّهْرُ ۚ﴾ [الجاثیة: ٢٤] واتا: هەندێك لە هاوبەشدانەرەکان دەیانووت: جگە لەم ژیانی دونیایەمان، شتێکی تر لە گۆڕدا نیە، بۆ خۆمان ئەژین و ئەمرین، واتا: دەستەیەك ئەژیی و دەستەیەك ئەمرێ، ئیتر دوای ئەوە نەزیندوو بوونەوە هەیە، نە لێپرسینەوە!! وە هەر

سروشـــت و زەمان و رۆژگارە دەمانمرێنێ و لەناومان دەبات. لەوە ئەچێ ئەوانە هەندێك بوو بن، بڕوایان وابوو بێ کە هەموو شـــتێك هەر بەدەستی سروشـــت و رۆژگارە، لەوانەن کە پێیان وتوون (دەهرییەکان)، ئێستایش پاش ماوەیان لەهۆنراوەو پەخشـــانی شـــاعیرەکاندا ئەبینـــرێ: (وەك ئەم وشـــانە: فەلەك! زەمانە! غەددار! چەرخی چەپگەڕ!..هتد)، جا ئەوانە لە هەموو سات و ســـەردەمێکدا سەریان هەڵداوەو سەر هەڵئەدەن و، هەوڵی چەســـپاندنی ئەو بیرۆکەیە ئەدەن، بەو هیوایەوە خەڵـــکی لە شەرعی خوا دوور بخەنـــەوە، گومانیـــش نییە لەوەدا کـــە خۆیان زۆر ســـەرگەردانن، سەرەڕای شوێنکەوتووەکانیشیان.

ئیمامی (موســـلیم) ئـــەم فەرموودەیـــەی هێناوە کـــە پێغەمبەری خوا (صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) فەرموویەتـــی: «لا تســـبوا الدهر، فإن الله هـــو الدهر» واتا: جنێو بە ڕۆژگار مەدەن، بێگومان خوای گەورە ڕۆژگارە، مەبەست ئەوەیە ڕۆژگار دەهێنێ و دەبات، پێشەوا شافیعیی ئەڵێت: عەرەبەکان لەسەردەمی جاهیلیەتدا کە بەڵاو نەهامەتێکیان تووش دەبوو ئەیان وت: (یاخی بە ئەی الدهـــر!)، ئەو رووداوانەیان دەدایە پاڵ ســـاڵ و زەمان وجنێویان ئەدا، خۆ لە واقیع و بنەڕەتیشـــدا هەر خوای گەورەیە ئەو کارانە ئەکات، جا کەوابوو وەك جنێویـــان بەخوا دابێ وایە، چونکـــە لەهەقیقەتدا خوا خۆیەتی زەمانە دەگێڕێ و (فاعیل) ـە، (ئەمە لە تەفسیری ئیبن کەسیردا هاتووە)، ئەوانەش ئەو قسە ئەکەن، هیچ جۆرە زانستێکیان لەو بارەوە نیە، هەر لە خۆیانەوە ئەو قسەیە دەکەن،واتە: ئەوەی دەیلێن لە ڕێی زانستەوە نیە، بەڵکو تەنها گومان ئەبەن، لە گومان بەو لاوە هیچ دڵنیاییەکیان نییە.

٢. ئینـــکاری کردنی هەندێك لە تایبەتمەندیەکانـــی پەروەردگاریێیەتی پاك و بێگەرد، وەك ئەوەی کە ئینکاری ئـــەوە بکرێت کە خودای گەورە (الله) دەســـەلاّتی نەبێت بەســـەر مردنـــی مرۆڤەکاندا یان زینـــدوو کردنەوەیان لەپاش مردنیان، یان سوود و زیان پێگەیاندنی، و نموونەی تری ئەم جۆرە گومانانە.

٣. پێدانی هەندێك لەتایبەتمەندیەکانـــی پەروەردگاریەتی پاك وبێگەردبە کەســـانی تر غەیری خودا، هەرکەس بـــاوەڕی وابێت کـــە غەیری خودا دەســـەلاّتی هەیە لەبەڕێوەبردنی گەردوون وەك دروستکردن لەنەبوونەوە یان لەناوبـــردن، یان مراندن و ژیان پێبەخشـــین، یان بـــاوەڕی وابێت کە غەیری خودا دەتوانێت زەرەر و زیان و ســـوود وقازانـــج بگەیەنێت، یان هەندێك مانا ومەبەســـتی تر کە تایبەتمەندە بـــە خوایەتی خودای گەورە لە پەروەردگاریەتیدا لـــە (الربوبية) ی ئەو زاتەپیرۆزە، ئـــەوا بەدڵنیاییەوە ئەو کەسە هاوەڵ و شەریکی بۆ خودای گەورە و بەرز و بڵند بڕیارداوە.

بەشی دووەم
یەکخواپەرستی لەپەرستندا (توحید الألوهیة)

ئەم بەشەیش پێنج باسی لەخۆ گرتووە:

باسی یەکەم: بەڵگە و ڕوونکردنەوەی گرنگیەکانی

باسی دووەم: واجبە خودای گەورە (اللە) بەیەکخوایی بپەرستریّت

باسی سێهەم: پاریّزگاری پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەیەکخواپەرستی

باسی چوارەم: هاوەڵ بڕیاردان بۆ خودای گەورە، و بێ باوەڕی و جۆرەکانی

باسی پێنجەم: بانگەشەی زانینی غەیب و شتە نادیارەکان و هاوشێوەکانی

بەشی دووەم
یەکخواپەرستی لەپەرستندا (توحيد الألوهية)

الألوهية: وشەیەکە و لە وشەی (إله) وەرگیراوە بەواتای پەرستراوی گوێڕایەڵی بۆکراو، (إله) یش یەکێکە لە ناوە پیرۆزەکانی خودای گەورە، دیسان (الألوهية) یەتیش صیفەتێکە لە صیفەتەکانی خودای گەورە و بەرز وبڵند، خودای گەورە (الله) پەرستراوی هانا بۆ براوە، ئەو خوایەی کە پێویستە دڵەکان هانای بۆ بەرن و گوێڕایەڵ وملکەچ بن بۆی، لەبەر ئەوەی خودای گەورە (الله) پەروەردگاری بەرز و بڵندە، دروستکەر و بەڕێوەبەری ئەم گەردوونەیە، بەهەموو صیفەتە جوان و کەمالەکان وەصف دەکرێت، و دوور و بەریە لەهەموو کەم و کوورتیەك، هەر لەبەر ئەمە دەبێت هەموو ملکەچی و زەلیلیەك هەر بۆ ئەو بێت و بۆ کەسی تر نەبێت، لەکاتێکدا کە هەر خۆی خالق و دروستکار و بەڕێوەبەر و دامەزرێنەر و گەڕێنەرەوەی هەموو شتێکە پێویست دەکات کە هەموو پەرستنێك هەر بۆ ئەو بیت و کەسی تر نەکرێت بەشەریك وهاوەڵی.

یەکخواپەرستی لە پەرستندا بریتییە لە تاکردنەوەی خودا لە سەرجەم پەرستنەکاندا، ئەویش بەوەی بەندەکان دەبێت چاك بزانن ودڵنیابن لەوەی کە تەنها خودای گەورە (الله) پەرستراوی بەهەق و ڕاستیە، و سەرجەم صیفاتەکانی پەرستراو لەهیچ یەکێك لە مەخلوقاتەکانیدا نییە و شایانی ئەو مەقامە نییە خودای گەورە نەبێت، جا کاتێك بەندە ئەوەی زانی و بەڕاستی دانی بەوەدانا ئەوا گشت پەرستنە دیار و ئاشکرا و نادیارەکانیش بۆ

خودای گەورە دەکات، و لەهەمان کاتیشـــدا هەڵدەسێت بە جێبەجێکردن و ئەنجامدانی ئەحکامە ئاشکراکانی شەریعەتی ئیسلام وەك نوێژ و زەکات و ڕۆژوو وحـــەج و فەرمان بەچاکە و قەدەغەکـــردن لەخراپە و چاکەکردن لەگـــەڵ دایك و باوك و بەجێهێنانی صیلەی ڕەحم، وە هەڵێش دەســـێت بە بنەما نهێنـــی و ناوخۆییەکانی لە باوەڕ بەخودا (الله) و بەفریشـــتەکانی وبە پەرتووك وکتێبەکانی وبە پێغەمبەرانـــی و بەڕۆژی دوایی و بەقەدەری خێر و شـــەڕی، و لەمەشـــدا هیچ مەبەســـتێکی تری نییە جگە لە بەدەستهێنانی ڕەزامەندی خودای گەورە و پاداشتی خێری.

لەم بەشـــەی تردا کۆمەڵێـــك بابەتی گرنگی پەیوەســـت بەم جۆرەی یەکخواپەرستی یەوە دەخەینە ڕوو.

باسی یەکەم
بەڵگە و ڕوونکردنەوەی گرنگیەکانی

تەوەرەی یەکەم: بەڵگەکانی

دەقەکان زۆرن و بەڵگەکانیش ئاشکرا و ڕوون لەسەر واجب بوونی تاککردنەوەی خودای گەورە (الله) بەپەرستن، ئەم بەڵگانەیش چەند جۆرێکن:

١. هەندێك جار بە فەرمان پێکردن، هەروەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱعۡبُدُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُمۡ وَٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ﴾ [البقرة: ٢١] واتا: ئەی خەڵکینە! تەنها پەروەردگاری خۆتان بپەرستن، کە ئێوەو پێشووەکانی ئێوەی لەنەبوون دروستکردووە، بۆ ئەوەی ڕێبازی خواناسی و تەقوا و پاریزکاری بگرنە بەر.

هەروەها فەرموویەتی: ﴿وَٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَلَا تُشۡرِكُواْ بِهِۦ شَيۡـٔٗا﴾ [النساء: ٣٦] واتا: ئەی خەڵکینە تەنها خودا بپەرستن و هیچ جۆرە شەریک و هاوەڵێکی بۆ بڕیار مەدەن.

هەروەها دەفەرموێت: ﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعۡبُدُوٓاْ إِلَّآ إِيَّاهُ﴾ [الإسراء: ٢٣] واتا: پەروەردگاری تۆ بڕیاریداوە کە جگە لەو کەسی تر نەپەرستن. ئەمانە و چەند ئایەتی تر کە باس لەم بابەتە دەکات..

٢. هەندێك جاریش بەڕوونکردنەوەی ئەوەی کە تاکە مەبەستێکی سەرەکی لە دروستکردن و خەلق کردنی مرۆڤ و جنۆکە بڕتییە لە تەنها پەرستنی خودای گەورە، وەك خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَا خَلَقۡتُ ٱلۡجِنَّ

وَٱلۡإِنسَ إِلَّا لِيَعۡبُدُونِ﴾ [الذاريات: ٥٦] واتا: من جنۆکە و ئادەمیزادم تەنها بۆ ئەوە دروست کردووە کە بەندایەتی من بکەن.

٣. هەندێک جاریش بەوە تەعبیری لێ دەکرێت کە مەبەست لە ناردن و ڕەوانەکردنی پێغەمبەران بۆ ئەم جۆرەی یەکخواپەرستی بووە، وەک خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدۡ بَعَثۡنَا فِي كُلِّ أُمَّةٖ رَّسُولًا أَنِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَٱجۡتَنِبُواْ ٱلطَّٰغُوتَۖ﴾ [النحل: ٣٦] واتا: سوێند بە خودا بێگومان ئێمە لەناو هەر گەل و نەتەوەیەکدا پێغەمبەرێکمان ڕەوانەکردووەو پێمان ڕاگەیاندووە کە پێیان بڵێت: تەنها خودا بپەرستن، خۆتان دوورە پەرێز بگرن لە هەموو پەرستراوێکی تر جگە لەخودا...

هەروەها فەرموویەتی: ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِيٓ إِلَيۡهِ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعۡبُدُونِ﴾ [الأنبياء: ٢٥] واتا: لەپێش تۆشەوە ئەی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەر پەیامبەرێکمان ناردووە وەحیی و سروشمان بۆکردووە کە: هیچ پەرستراوێکی بەهەق نییە جگە لە من جا کەوایە هەر بەتەنها من بپەرستن.

٤. هەندێک جاریش ئەم یەکخواپەرستیە کراوە بە مەبەستی سەرەکی لەناردنی پەڕاوە ئاسمانی و ئیلاهیەکان، وەک خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿يُنَزِّلُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةَ بِٱلرُّوحِ مِنۡ أَمۡرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنۡ عِبَادِهِۦٓ أَنۡ أَنذِرُوٓاْ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱتَّقُونِ﴾ [النحل: ٢] واتا: خودا بەفەرمانی خۆی فریشتەی وەحی (جبریل) بەسروش و وەحیەوەو بە فەرمانی پەیامبەریەتیی، دەنێرێ بۆ سەر هەرکەسێک لە بەندەکانی کە خۆی بیەوێ و بەشیاوی بزانێت، وەحییان بۆ دەکاو پێیان دەڵێ: کە خەڵک لەسزا بترسێنن و ئاگاداریان بکەن کە جگە لە من هیچ

پەرستراوێك بەهەق نییە جا کەواتە لەسنوورەکانم پارێز بکەن و لەمن بترسن.

٥. هەندێك جاریش بەڕوونکردنەوە و بەیانکردنی گەورەیی فەزڵ و مەزنی پاداشتی خاوەنەکەی کەچی پاداشتێکی گەورە و نازونیعمەتێکی بەڕێزی بۆ ئامادەکراوە لە دونیا و دوارۆژدا، هەروەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَلَمۡ يَلۡبِسُوٓاْ إِيمَٰنَهُم بِظُلۡمٍ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلۡأَمۡنُ وَهُم مُّهۡتَدُونَ﴾ [الأنعام: ٨٢] واتا: ئەو کەسانەی بڕوایان هێناو، لەهەمان کاتدا ناحەقیی و شیرکیان تێکەڵ بە ئیمانەکەیان نەکرد، ئاسایش و نەبوونی ترس لەسزای خودا هەربۆ ئەوانە، نەك بۆ بت پەرستەکان، و هەر ئەوانیشن ڕێنمایی کراو بۆ ڕێگەی ڕاست و، بەهەقیانەتیش لەسەرینی.

پێشەوا(ئەحمەد) دەگێڕێتەوەو دەڵێ: کاتێ ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە، هاوەڵان زۆرپێیان سەختبوو و وتیان: ئاخۆ کەسێك هەبێ ستەمی نەکردبێ لەخۆی؟ پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: مەبەست بەو (ستەم)ـە لە ئایەتەکەدایە (شیرك) ـە، واتا: دانانی شەریکە بۆ خودا مەگەر ئەو ئایەتانەتان نەخوێندۆتەوە کە (لوقمان) بە کوڕەکەی خۆی وت: ﴿يَٰبُنَيَّ لَا تُشۡرِكۡ بِٱللَّهِۖ إِنَّ ٱلشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيمٞ﴾ [لقمان: ١٣].

٦. هەندێك جاریش بە ئاگادارکردنەوە و ترساندن بەوەی نەکەوینە ناو دژەکەیەوە (کە هاوەڵ پەیداکردنە بۆ خودا) ڕوونکردنەوەی مەترسی دژە یەکخواپەرستی، وە باسکردنی ئەو سزا سەختەی کە خودای گەورە ئامادەی کردوە بۆ ئەو کەسەی کە واز دێنێت لە یەکخواپەرستی لەپەرستنیدا، وەك دەفەرموێت: ﴿إِنَّهُۥ مَن يُشۡرِكۡ بِٱللَّهِ فَقَدۡ حَرَّمَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِ ٱلۡجَنَّةَ وَمَأۡوَىٰهُ ٱلنَّارُۖ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنۡ أَنصَارٖ﴾ [المائدة: ٧٢] واتا: دڵنیابن ئەوەی شەریک و هاوبەش بۆ

خودا بڕیار بدات، ئەوە بێگومان خودا بەهەشتی لەسەر حەرامکردووە و شوێن و جێگاو سەرەنجامی ئاگرە، ئەوسا ئەو ستەمکارانە هیچ جۆرە پشتیوانێکیان نییە (کەس ناتوانێت فریایان بکەوێت).

هەروەها فەرموویەتی: ﴿ذَٰلِكَ مِمَّآ أَوۡحَىٰٓ إِلَيۡكَ رَبُّكَ مِنَ ٱلۡحِكۡمَةِۗ وَلَا تَجۡعَلۡ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ فَتُلۡقَىٰ فِي جَهَنَّمَ مَلُومٗا مَّدۡحُورًا﴾ [الإسراء: ٣٩] واتا: هەرگیز پەرستراوێکی تر لەگەل خودا دامەنێ، ئەوسا بە لۆمە کراوەیی و دەرکراوەیی لە ڕەحمەتی خودا، بێ یارو یاوەر تووڕ بدرێیتە ناو دۆزەخەوە، بێ ئەوە هیچ کەسێك هەبێت لێت بپرسێتەوە.

ئەمانە و چەندین بەڵگەی تر کە بەڵگەن لەسەر پێداگرتن لەسەر یەکخواپەرستی وبانگەوازبۆکردنی وئاماژەدانبەفەزڵەکەی وڕووونکردنەوەیی گەورەی پاداشتی خاوەنەکەی و مەزنی مەترسی سەرپێچیکەرانی.

هەروەها سوننەتی پێغەمبەری خوداش (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) پڕیەتی لە بەڵگەی ڕوون و ئاشکرا لەسەر گرنگی ئەم جۆرەی (یەکخواپەرستی یەکخواپەرستی لەپەرستندا) لەو بەڵگانەیش:

١. ئیمامی بوخاری لە سەحیحەکەیدا ڕیوایەتی کردوە و لە موعاذی کوڕی جەبەڵەوە کە پیغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «يا معاذ أتدري ما حق الله على العباد؟ قال: الله ورسوله أعلم. قال: أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئا، أتدري ما حقهم عليه؟ قال: الله ورسوله أعلم. قال: أن لا يعذبهم»[1] واتا: ئەی موعاذ ئایا ئەزانیت مافی خودا (الله) چیە لەسەر بەندەکان؟ ومافی بەندەکان چیە

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٧٣٧٣).

لەسەر خودا (اللە)؟ وتم: خودای گەورە پێغەمبەرەکەی ئەزانن، فەرمووی: مافی خودا (اللە) بەسەر بەندەکانیەوە ئەوەیە کە بیپەرستن و هیچ شەریك و هاوەڵێکی بۆ دانەنێن، و مافی بەندەکان بەسەر خوداوە، ئەوەیە کە سزای ئەو کەسە نەدات کە شەریك وهاوەڵی بۆ دانانێت، موعاذ وتی: وتم ئەی پێغەمبەری خودا موژدە نەدەم بەخەڵکی؟ فەرمووی: موژدەیان مەدەرێ، چونکە پاڵی لێ دەدەنەوە.

٢. عبداللەی کوڕی عەباس (خودایان لێ ڕازی بێت) ئەڵێت: کاتێك پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) موعاذی نارد بۆ یەمەن پێی فەرموو: «إنك تقدم على قوم من أهل الكتاب فليكن أول ما تدعوهم إلى أن يوحدوا الله تعالى فإذا عرفوا ذلك فأخبرهم أن الله فرض عليهم خمس صلوات»[1] واتا: ئەی موعاذ تۆ بۆ لای گەل و هۆزێك دەچیت کە ئەهلی کتاب و خاوەن نامەی ئاسمانین، با یەکەم شتێك کە بانگیان دەکەی بۆی ئەوە بێت کە یەکخواپەرست بن، جا ئەگەر ئەوەیان زانی وکردیان، پێیان رابگەیەنە کە خودای گەورە پێنج نوێژی لە شەو و ڕۆژێکیاندا لەسەر فەرز کردوون.....

٣. لەعبداللەی کوڕی مەسعود (خودای لێ ڕازی بێت) کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «من مات وهو يدعو من دون الله ندًّا دخل النار»[2] واتا: هەرکەسێك مرد و هاوەڵی بۆ خودای گەورە دانابێت ئەوە دەچێتە ئاگرەوە.

٤. لەجابری کوڕی عبداللە وە (خودای لێ ڕازی بێت) پێغەمبەر

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٧٣٧٢).

(٢) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٩٣).

(صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «من لقي الله لا يشرك به شيئا دخل الجنة، ومن لقيه يشرك به شـــيئا دخل النـــار»[1] واتا: هەرکەس بگات بەخودای گەورە وهیچ شەریك وهاوەڵێکی بۆ دانەنابێت ئەوە دەچێتە بەهەشتەوە، هەرکەس بگات بەخودا وشەریك و هاوەڵی بۆ خودا دانابێت ئەوە دەچێتە ئاگرەوە.

فەرموودەکانی پیغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) سەبارەت بەم باسە زۆرن و هەر ئەوەندە دەرفەت هەیە باسیان بکەین، ئێستاش دێینە سەر باسی گرنگی ئەم یەکخواپەرستیە کە بنەمای بانگەوازی پیغەمبەران بووە (عَلَيْهِمُ ٱلسَّلَامُ)..

(١) صەحیحی موسلیم ٩٣.

تەوەرەی دووەم: ڕووبەڕووبونەوەی گرنگی یەکخواپەرستی کەبنەمای بانگەوازی پێغەمبەران بووە.

گومانی تێدا نییە کە یەکخواپەرستی لەپەرستنەکاندا بۆ خودای گەورە بەشێوەیەکی ڕەها گرنگترین بنەماکانی بیروباوەر و تەواوترین و باشترین و پابەندترینیانە بۆ باشکردن و صەلاح کردنی مرۆڤایەتی، خودای گەورەش هەر لەبەر ئەم بنەما گرنگەیە کە ئادەمیزاد و جنۆکەشی دروستکردووە، وە سەرجەم مەخلوقاتی خەلقکردوە و شەریعەتەکانیشی هەر لەبەر ئەم یەکخواپەرستیەیە ناردوە، بەبوونی ئەم بنەمایە هەموو دونیا ئیصلاح دەبێت و بە فەوتان ونەبوونیشی خراپە و خراپەکاری و فەساد بڵاو دەبێتەوە، هەر لەبەر ئەم هۆیانە ناوەڕۆك و پوختە و بنەمای بانگەوازی پێغەمبەران بریتی بووە لە یەکخواپەرستی بۆ خودای گەورە لە سەرجەم پەرستنەکاندا، خودای گەورەش فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾ [النحل: ٣٦] واتا: بەراستی بۆ ناو هەموو ئوممەت و نەتەوەیەك لەهەموو سەردەمێکدا پەیامبەرێکمان ناردووە، بۆ ئەوە پێیان بڵێ: تەنها خوا بپەرستن و، لەتاغووت و یاسا پوچەڵەکان دوورببن. بەڵێ ئەو دووخاڵە: خوا پەرستن و، وەلانانی تاغووت کەهەر پێغەمبەرەی داویەتی بەگوێی ئوممەتەکەی خۆیدا ئەساس و بناغەی گشت ئایینەکان و دینی ئیسلامیشە...هەروەها فەرموویەتی: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾ [الأنبياء: ٢٥] واتا: ئێمە پێش تۆ هیچ پێغەمبەرێکمان ڕەوانە نەکردووە، کە وەحیمان بۆ نەناردبێت بەوەی کە: بێگومان هیچ خوایەکی بەهەق نیە جگە لە من و دەبێت هەر من بپەرستن.

قورئانی پیرۆزیش لەزۆر جێگادا ئاماژەی بەوەداوە کە یەکخواپەرستی لەپەرستنەکاندا کلیلی بانگەواز و خاڵی سەرەتای کاری پێغەمبەران بووە، چونکە هەر پێغەمبەرێك کاتێك دەستی کردووە بە بانگەوازی گەلەکەی یەکەم کارێك ئەنجامی دابێت بانگکردنی گەلەکەی بووە بۆ یەکخواپەرستی و ئیخلاص و دڵسۆزی لەپەرستنەکاندا بۆ خودای گەورە، بۆ نموونە سەرنجی قورئانی پیرۆز بدە کە چۆن دەفەرموێت: ﴿وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۚ﴾ [الأعراف: ٦٥] واتا: بۆ قەومی (عاد) یش (هود)ی برایانمان نارد فەرمووی پێیان: ئەی گەل و عەشیرەتم هەر خودا بپەرستن چونکە جگە لەو زاتە خودایەکی ترتان بۆ نییە، هەروەها لەجێگایەکی تری ئەم سورەتەدا دەفەرموێت: ﴿وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ﴾ [الأعراف: ٧٣] واتا: بۆ سەر قەومی (ثمود)یش (صالح)ی برایانمان نارد (ئەویش پێی وتن): ئەی گەلەکەم خودا بپەرستن چونکە جگە لەو خودایەکی ترتان نییە.... لە بارەی گەلەکەی شوعیبیشەوە دەفەرموێت: ﴿وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ﴾ [الأعراف: ٨٥] واتا: بۆ هۆزی مەدیەنیش شعیبی برایانمان نارد، ئەویش پێی وتن: ئەی قەوم و هۆزو گەلم تەنها خودا بپەرستن، چونکە جگە لەو زاتە خوایەکی ترتان نییە، بەڵێ بەم شێوەیە سەلمێنرا ئەم بەشەی یەکخواپەرستی کاری گرنگ و هەوڵی شەو ڕۆژی پێغەمبەران بووە و خاڵی سەرەکی ناکۆکیەکان بووە لەنێوان ئەوان و گەلەکانیاندا...

تەورەی سێیەم: ڕوونکردنەوەی ئەوەی ئەم یەکخواپەرستیە خالێ سەرەکی ناکۆکیەکان بووە لەنێوان پێغەمبەران و گەلەکانیاندا:

پێشتر ئەوەمان ڕوونکردەوە کە یەکخواپەرستی لە پەرستندا کاری سەرەکی و کلیلی بانگەوازی سەرجەم پێغەمبەران بووە لەگەڵ گەلەکانیاندا، بەشێوەیەك هیچ پێغەمبەرێك نەهاتووە ئیلا یەکەم شتێك کە گەلەکەی بۆ بانگەواز کردبێت بریتی بووە لەیەکخواپەرستی لەپەرستنەکاندا، هەر لەبەر ئەمەیش ناکۆکی لەنێوان ئەوان و گەلەکانیاندا ڕوویداوە، چونکە پێغەمبەران (سەلامی خودایان لێ بێت) ئەوانیان بانگ کردووە بۆ یەکخواپەرستی و ئیخلاص بۆ ئەو زاتە لەپەرستنیدا، لەبەرامبەریشدا گەلەکانیان زیاتر سوور بوون لەسەر شیرك و هاوەڵ بڕیاردان بۆ خودای گەورە مەگەر ئەوانەیان نەبێت کە شایانی هیدایەت و ڕێنمونی بووبن و خودای گەورە هیدایەتی دابن. خودای گەورە لەبارەی گەلەی نوحەوە (سەلامی خودای لێ بێت) فەرموویەتی: ﴿وَقَالُواْ لَا تَذَرُنَّ ءَالِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا ۞ وَقَدْ أَضَلُّواْ كَثِيرًا وَلَا تَزِدِ ٱلظَّٰلِمِينَ إِلَّا ضَلَٰلًا﴾ [نوح: ٢٣، ٢٤] واتا: گەلەکەی وتیان: خەڵکینە نەکەن واز لە خواکانتان بهێنن!! نەکەن واز لە (ودو سواع و یەعوق و نەسر) بهێنن ۞ بێگومان ئەوانە زۆر کەسیان گومڕا کرد، پەروەردگارا، ئەم ستەمکارانە تەنها گومڕایی نەبێت هیچی تریان بۆ زیاد مەکە... وەلەبارەی گەلەکەی هود (سەلامی خودای لێ بیت) دەفەرموویت: ﴿قَالُوٓاْ أَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا عَنْ ءَالِهَتِنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ﴾ [الأحقاف: ٢٢] واتا: هۆزە خوانەناسەکەی هود وتیان: ئایا تۆ بۆ ئەوە هاتوویت کە ئێمە لەپەرستنی خوداکانمان لا بدەیت؟! جا ئەگەر ڕاست ئەکەیت، وەرە بۆمان بەوەی بەڵێنمان پێدەدەیت،

واتا: بە ســزاکەوە وەرە، قەینــاکا با ئێمە تیابچین!.... یــان فەرموویەتی: ﴿قَالُوا۟ يَٰهُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِىٓ ءَالِهَتِنَا عَن قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ﴾ [هود: ٥٣] واتا: وتیان: ئەی هوود! تۆ بەڵگەیەکی ڕۆشنی وات بۆ نەهێناوین، بیێتە نیشــانەی ڕاســتیت، تا ئێمەش باوەڕ بکەین تۆ پێغەمبەری خودایت، چاکیش بزانە هەرگیز ئێمە لەبەرقسەی تۆ واز لەخوداکانی خۆمان ناهێنین، و قەتیش باوەڕت پێناکەین، و لەسەر قسەی خۆشمان سوورین...

لەبارەی گەلی صالح یشەوە فەرموویەتی: ﴿قَالُوا۟ يَٰصَٰلِحُ قَدْ كُنتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَٰذَآ ۖ أَتَنْهَىٰنَآ أَن نَّعْبُدَ مَا يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا ۖ وَإِنَّنَا لَفِى شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَآ إِلَيْهِ مُرِيبٍ﴾ [هــود: ٦٢] واتــا: خەڵکەکە وتیان: ئەی صالح، بەڕاســتی پێش ئەم باسانەت تۆ لەناو ئێمەدا شــوێنی هیوامان بوویت، ئایا بەرگــری ئەوەمان لێدەکەیت کە شــوێنی شتێك بکەوین کە باو و باپیرانمان شوێنی کەوتوون و پەرستویانن؟! ئێمە بەڕاســتی لە گوماندابن لەوەی کە تۆ بانگی ئێمە دەکەی بۆلای و بەدبینین لێی....

دەربارەی گەلەکەی شــوعەیبیش دەفەرموویت: ﴿قَالُوا۟ يَٰشُعَيْبُ أَصَلَوٰتُكَ تَأْمُرُكَ أَن نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَآ أَوْ أَن نَّفْعَلَ فِىٓ أَمْوَٰلِنَا مَا نَشَٰٓؤُا۟ ۖ إِنَّكَ لَأَنتَ ٱلْحَلِيمُ ٱلرَّشِيدُ﴾ [هود: ٨٧] واتا: خەڵکەکە وتیان: ئەی شــوعەیب، ئایا نوێژەکەت فەرمانت پێدەکات کە ئێمە واز بهێنین لەوەی باو و باپیرانمان پەرستوویانن، یاخود لە ماڵ و سامانماندا بەئارەزووی خۆمان چیمان بوێت بیکەین و بەڕاستی تۆ زۆرهێمن و خاوەن ژیریت؟! (وادیارە گاڵتەیان پێکردووە، یان قەناعەتیان بەژیری و لەســەرخۆیی بووە و سەریان ســوڕماوە لەوەی کە دەیەوێت لە داب و نەریتی باو و باپیران دەربچێت).

لەبارەی بێ باوەڕەكانی قورەیشیشەوە فەرموویەتی: ﴿وَعَجِبُوٓاْ أَن جَآءَهُم مُّنذِرٞ مِّنۡهُمۡۖ وَقَالَ ٱلۡكَٰفِرُونَ هَٰذَا سَٰحِرٞ كَذَّابٌ ۞ أَجَعَلَ ٱلۡأٓلِهَةَ إِلَٰهٗا وَٰحِدًاۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَيۡءٌ عُجَابٞ ۞ وَٱنطَلَقَ ٱلۡمَلَأُ مِنۡهُمۡ أَنِ ٱمۡشُواْ وَٱصۡبِرُواْ عَلَىٰٓ ءَالِهَتِكُمۡۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَيۡءٞ يُرَادُ ۞ مَا سَمِعۡنَا بِهَٰذَا فِي ٱلۡمِلَّةِ ٱلۡأٓخِرَةِ إِنۡ هَٰذَآ إِلَّا ٱخۡتِلَاقٌ﴾ [ص: ٤-٧] واتا: سەریان سوڕدەما كە ترسێنەرێكیان لە خۆیان بۆ هاتووە، بێ باوەڕان دەیانوت ئەم (پێغەمبەرە) جادوو گەرێكی زۆر دڕۆزنە ۞ (هەروەها دەیانوت: ئایا پێتان سەیر نیە) هەموو خواكانی كردووە بە یەك خودا، بەڕاستی ئەمە شتێكی زۆر سەیرو سەمەرەیە!! ۞ وە گەورەكانی(قوڕەیش لەگەڵ پێغەمبەر قسەیان كرد و هەڵسان) بە پەلە دەرچوون (بە خەڵكیان وت) بڕۆن و خۆگر بن لەسەر (پەرستنی) خوداكانتان بەڕاستی ئەمەی موحەممەد دەیڵێ شتێكە لە ئێوە داوا كراوە تا ببێتە گەورەی هەموو عەرەب ۞ ئەمەی موحەممەد دەیڵێ بۆ پەرستنی یەك خودا، ئێمە لە ئایینی عیسادا (عَلَيۡهِ ٱلسَّلَامُ) نەمان بیستووە، ئەم یەكخواپەرستیە هەر درۆ و ساختە و هەڵبەستراوە.

هەر لەبارەی قوڕەیشەوە دەفەرموێت: ﴿وَإِذَا رَأَوۡكَ إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَٰذَا ٱلَّذِي بَعَثَ ٱللَّهُ رَسُولًا ۞ إِن كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنۡ ءَالِهَتِنَا لَوۡلَآ أَن صَبَرۡنَا عَلَيۡهَاۚ وَسَوۡفَ يَعۡلَمُونَ حِينَ يَرَوۡنَ ٱلۡعَذَابَ مَنۡ أَضَلُّ سَبِيلًا ۞ أَرَءَيۡتَ مَنِ ٱتَّخَذَ إِلَٰهَهُۥ هَوَىٰهُ أَفَأَنتَ تَكُونُ عَلَيۡهِ وَكِيلًا ۞ أَمۡ تَحۡسَبُ أَنَّ أَكۡثَرَهُمۡ يَسۡمَعُونَ أَوۡ يَعۡقِلُونَۚ إِنۡ هُمۡ إِلَّا كَٱلۡأَنۡعَٰمِ بَلۡ هُمۡ أَضَلُّ سَبِيلًا﴾ [الفرقان: ٤١ - ٤٤] واتا: قوڕەیشیەكان كاتێك كە تۆ دەبینن، هیچ ڕێزو پایەیەكت بۆ قایەلنابن، بەڵكو دەتكەنە گاڵتەجارو بەیەكتر دەڵێن: ئا ئەمەیە خودا كردوویە بە پەیامبەرو ڕەوانەی كردووە؟! ۞ خۆ نزیك بوو لە پەرستنی خوداكانمان گومڕامان بكاو سەرمان لێ تێكبدا ئەگەر ئێمە

خۆڕاگر نەبووینایە لەســـەر پەرستنیان، ئێســـتا وا دەڵێن، لە ئایینەدا کاتێ کە ســـزاکە دەبینن، چاك ئەزانن کێ گومڕاتر و سەرلێشـــێواوترە؟! * ئایا تۆ ئەو کەســـەت دیتووە کە ئارەزووی خۆی دەکاتە خودای خۆی؟ ئەمڕۆ ئەم ئەپەرســـتێ سبەینێ پشـــتگیریی، لە یەکێکی تر ئەکات؟ هەر ڕۆژەی لە جێگایەك ئەبینـــرێ!! (ئیبن عەببـاس) ئەڵێ پیاوی وا هەبوو ئەمڕۆ بەردێکی ســـپی ئەپەرســـت، کاتێ بەردێکی جوانتر لەوی دیتبا، ئەمی دەپەرست و، پشـــتی لەو دەکرد! ئاخۆ تۆ دەتەوێ بریکار و ڕێنوێنکاری ئەو کەســـە بیت و نەهێڵـــی دوای ئارەزووی خـــۆی بکەوێ؟ * یا پێت وایـــە کە زۆربەیان (وتەکانت) بە دڵ ئەبیســـن، وبیر لەماناو مەبەستەکەی ئەکەنەوەو تێدەگەن؟ خۆ ئەوانە هەر وەك مالاتن (بزن، مەڕ، وشتر، گا) خاوەنی بیرکردنەوەنین، بەڵکو لەوانەشە گێل و وێڵ تر و نەزانتربن، چونکە گەلێ جار ئاژەڵ بەگوێی خاوەنەکەی ئەکاو هەرکەسێکیش چاکەی لەگەڵ بکات لەبیری ناچێت *.

ئەم دەقە قورئانیانە وماناکانیان هەموویان بەڵـــگەی ڕوون و ئاشکران لەسەر ئەوەی ناکۆکی و ململانێی نێوان پێغەمبەران (سەلامی خودایان لێ بێت) و گەلەکانیان لەســـەر بانگەوازی یەکخواپەرستی بووە لەپەرستنەکان و ئیخلاص ودڵسۆزی بووە بۆ خودای گەورە.

لە ســـوننەتی سەحیحیشـــدا هاتووە کـــە پێغەمبـــەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «أمرت أن أقاتل الناس حتى يشـــهدوا أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله ويقيمـــوا الصلاة ويؤتـــوا الزكاة، فإذا فعلوا ذلك عصموا مني دماءهم وأموالهم إلا بحـــق الإســـلام وحسابهم على الله»[1] واتا: فەرمانم پێکراوە کە

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٥٢)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٢).

لەگەڵ خەڵکیدا بجەنگم هەتاوەکو ئەو کاتەی شاهیدی دەدەن کە هیچ پەرستراوێکی بەهەق نییە جگە لەخودای گەورە (الله) و شاهیدیش دەدەن کە موحەمەد پێغەمبەری خودایە، و نوێژ دەکەن و زەکات دەدەن، جا ئەگەر ئەوەیان کرد ئەوا خوێن و مالّیان پارێزراوە مەگەر بەهەقێکی نەبێت کە ئیسلام دیاری کردووە، ئەو کاتە حساب و لێپرسینەوەیان لەسەر خودا دەبێت.

هەروەها لە سوننەتی سەحیحیشدا هاتووە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «من قال لا إله إلا الله وكفر بما يعبد من دون الله حرُم ماله ودمه وحسابه على الله»[1]. واتا: هەرکەس بڵێ هیچ خودایەکی بەهەق نییە جگە لە (الله) و بێ باوەڕیش بێت بەوەی جگە لەخودا دەپەرستێت، ئەوا خوێن و مالّی حەرام دەبیت و حساب و لێپرسینەوەی دەکەوێتە سەر خودا (الله).

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٣).

باسی دووەم

واجبە خودای گەورە (اللە) بەیەکخوایی بپەرستریّت

ئەمەش چەند خالّێك لەخۆ دەگرێت:

تەوەرەی یەکەم: واتای پەرستن (العبادة) وئەو بنەمایانەی کە لەسەری بنیات دەنرێت:

پەرستن (العبادة) لە زمانەوانیدا بەواتای: زەلیلی و ملکەچی هاتووە، کاتێك دەوترێت (بعیر معبد) واتا: وشترێکی زەلیل، یان دەوترێت (طریق معبد) واتا: ڕێگایەك هێندە قاچی بەسەردا نرابێت زەلیل بووبێت.

وە لەشەرعیشدا: ناوێکی کۆکراوەیە بەکاردێت بۆ بەهەموو کارو کردەوەیەکی دیار و پەنهان کە خودای گەورە خۆشی بوویّت و پێی ڕازی بێت.

بە پشتیوانی خودا لەکاتی باسکردنی جۆرەکانی پەرستن ئەم مەسەئەلەیە زیاتر ڕوون دەکەینەوە.

پەرستن (العبادة) سێ ڕوکن و بنەمای سەرەکی هەیە کە بریتین لە:

یەکەم: تەوای خۆشەویستی بۆ پەرستراو کە خودای گەورەیە وەك فەرموویەتی: ﴿وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَشَدُّ حُبّٗا لِّلَّهِۗ﴾ [البقرة: ١٦٥] واتا: ئەوانەی کە باوەڕیان هێناوە، خوایان لە هەموو شتێك زیاتر خۆشدەوێ.

دووەم: تەواوی ئومێد وتکا بۆلای خودا بێت، و دەفەرموویّت: ﴿وَيَرۡجُونَ رَحۡمَتَهُۥ﴾ [الإسراء: ٥٧] واتا: باوەڕداران بەئومێدی ڕەحمەت و میهرەبانی ئەو (پەروەردگار)ەن.

سێهەم: تەواوی ترس لەخودای گەورە ترس لە سزای و تووڕەیی خودا لەم بارەیەشەوە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَيَخَافُونَ عَذَابَهُۥٓ﴾ [الإسراء: ٥٧] واتا: لەتۆلەو سزایشی دەترسن، بەڵێ خودا پەرستی دەبێ لەنێوان هیواو ترسدا بێت.

خودای گەورەش هەرسێ ڕوکن و بنەما گەورەکەی پەرستنی لەسورەتی (الفاتحة) دا کۆکردوەتەوە، دەفەرموێت: ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ۞ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ۞ مَٰلِكِ يَوْمِ ٱلدِّينِ﴾ [الفاتحة: ٢-٤] واتا: تەواوی جۆرەکانی سوپاس و ستاییش تەنها هەر بۆ خودایە کە کەپەروەردگاری ئادەمیی و فریشتە و گشت ئاسمانەکان و زەوی و بوونەوەرە، پەروەردگاری تەواوی جیهانەکانە، کەوابوو ئایینەکەشی پەیام و نامەیەکی عالەمییە ❊ بەخشندەی بە بەزەیی میهرەبانە. بەزەییەکەی ئێجگار فراوانە، میهرەبانییەکەیشی بەردەوام و نەبڕاوەیە ❊خاوەنی ڕۆژی پاداشت و تۆلەیە، کەسێکی ترنییە - بێجگە لەو- شتێکی بەدەست بێت؛ بەتایبەتی لەو ڕۆژەدا.

ئایەتی یەکەم مانای خۆشەویستی تێدایە، خودای گەورەش ناز و نیعمەت بەخشە، نازو نیعمەت بەخشیش بە ئەندازەی ناز و نیعمەتەکانی خۆشەویستە، ئایەتی دووەمیش مانای ئومێد و تکای تێدایە، ئەو کەسەشی بە خاوەن ڕەحم و میهرەبانی وەصف دەکرێت ئومێد و تکای ڕەحمەتی لێ دەکرێت، لە ئایەتی سێهەمیشدا مانای ترسی تێدایە چونکە خاوەنی پاداشت و حسابی ڕۆژی دوایی بێگومان لە سزاکەشی دەترسێت.

هەر بۆیە لەپاش ئەمانە خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ﴾ [الفاتحة: ٥] واتا: تەنها هەر تۆ دەپەرستم، یان بەمانایەکی تر تەنها تۆ دەپەرستم

ئەی پەروەردگاری ئەم سێ شتەی باسمانکرد، بە خۆشەویستیت کە ئەم ئایەتە بەڵگەیە لەسەری: ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ [الفاتحة: ٢] وە بە ئومێد و تکات کە ئەم ئایەتە بەڵگەیە لەسەری: ﴿ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ [الفاتحة: ٣] و بەترس لە سزای سەختت کە ئەم ئایەتە بەڵگەیە لەسەری: ﴿مَٰلِكِ يَوْمِ ٱلدِّينِ﴾ [الفاتحة: ٤].

پەرستنیش بە دوو مەرج نەبێت لای خودای گەورە وەرناگیرێت:

١. **ئیخلاص و دڵسۆزی بۆ پەرستراو، بۆ (الله):** چونکە خودای گەورە (الله) هیچ کارو کردەوەیەك وەرناگرێت ئەگەر بەتەواوی لەبەر خاتر و ڕەزامەندی ئەو ئەنجام نەدرابێت، خودای گەورەش فەرموویەتی: ﴿وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعْبُدُواْ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ﴾ [البينة: ٥] واتا: فەرمانیان پێ نەدرابوو جگە بەوەی کە خوداپەرستی بکەن و بەپاکی ودڵسۆزی و ملکەچی فەرمانبەرداری ئاین و بەرنامەکە بن و لابدەن لە هەموو ئایینێك و تەنها پابەندی ئایینی ئیسلام بن... هەروەها دەفەرموێت: ﴿أَلَا لِلَّهِ ٱلدِّينُ ٱلْخَالِصُ﴾ [الزمر: ٣] واتا: هۆشیاربە! ئایینی پاك و چاك و بێگەرد تەنها هی خودایە. واتا: خودا تەنها هەر ئیخلاص وەر ئەگرێ و، هەموو شتێکی دی وەلا دەنێت... و دەفەرموێت: ﴿وَمَآ ءَاتَىٰكُمُ ٱلرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَىٰكُمْ عَنْهُ فَٱنتَهُواْ﴾ [الحشر: ٧] واتا: ئەی موحەمەد (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بڵێ: من خودا (الله) ئەپەرستم، بە موخلیصی و دڵسۆزی و ئایین و پەرستن بۆ ئەوە.

٢. **شوێنکەوتن و شوێن پێهەڵگرتنی پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ):** خودای گەورە هیچ پەرستنێك وەرناگرێت لەبەندەکانی ئەگەر لەگەڵ سوننەت و پەرستنەکانی پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێك نەیەنەوە، خودای

گەورەش لەم بارەیەوە فەرموویەتی: ﴿وَمَآ ءَاتَىٰكُمُ ٱلرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَىٰكُمْ عَنْهُ فَٱنتَهُوا۟﴾ [الحشر: ٧] واتا: هەرچی پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێیدان وەری بگرن، واتا: بەچی فەرمانی پێکردن بیکەن، هەرچیشی لێ قەدەغەکردن ئەوا وازی لێ بهێنن و مەیکەن... هەروەها دەفەرموێت: ﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا۟ فِىٓ أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا۟ تَسْلِيمًا﴾ [النساء: ٦٥] واتا: سوێند بە پەروەردگارت بڕوادارنین تا تۆ نەکەنە دادوەر لەهەر ئاژاوە و دووبەرەکییەکی نێوانیاندا، لەپاشان هەست نەکەن لە دەرونیاندا بە هیچ بێزارییەک لەو بڕیارەی تۆ داوتە و ملکەچ نەکەن بە ملکەچییەکی تەواو.

پێغەمبەریش (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت: «من أحدث في أمرنا هذا ما ليس منه فهو رد»[1] واتا: هەرکەسێك هەر شتێك دابهێنێت لەم ئاینەی ئێمەدا نەبێت، ئەوا دەدرێتەوە بەسەریدا و لێی وەرناگیرێت...

کاروکردەوە هیچ عیبرەت و نرخێکی نییە لای خودای گەورە ئەگەر ئیخلاصی تەواوی تێدا نەبێت بۆ خودا و بەپێی سوننەتی پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نەبێت، فضیلی کوڕی عیاض (ڕەحمەتی خودای لێ بێت) سەبارەت بەم ئایەتە پیرۆزەدەڵێت: ﴿لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ [هود:٧] واتا: بۆ ئەوەی تاقیتان بکاتەوە کامەتان کارو کردەی چاکتر و باشترە، پاشانیش بەپێی ئەوە پاداشت وەردەگرێتەوە، فضیل دەڵێت: مەبەست ئەوەیە کە کامیان کارو کردەوەیان بە ئیخلاصتر و زیاتر شوێنپێی پێغەمبەر هەڵدەگرن، وتیان: ئەی ئەبو عەلی کامەیە کە زۆر بە ئیخلاصتر و زیاتر شوێن پێی

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٢٦٩٧).

پێغەمبەر هەڵدەگرن؟ وتی: کاروکردەوە ئەگەر ئیخلاص و دڵسۆزی تێدا بێت، بەڵام بەپێی ئەوە نەبێت کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەنجامی داوە وەرناگیرێت، خۆ ئەگەر بەپێی سوننەتی پێغەمبەریش بێت (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەڵام ئیخلاصی تێدا نەبێت و لەبەر رەزامەندی خودا نەبووبێت ئەوا هەر وەرناگیرێت، هەتاوەکو هەردوو مەرجەکەی پێکەوە لەیەك کاتدا تێدا نەبێت واتا: ئیخلاص و صەوابیشی تیدا بێت، ئیخلاصیش مەبەست ئەوەیە کە لەبەر ڕەزامەندی خودا بێت، صەوابیش، واتا: بەپێی سوننەتی پێغەمبەری خودا بێت (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)[1].

لەو ئایەتانەیشی کە هەردوو مەرجەکەی بەمەرج داناوە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ فَمَن كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ [الكهف:١١٠] واتا: ئەی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێیان بڵێ: بەڕاستی من تەنها ئادەمیزادێکم وەک ئێوە، بەڵام ئەوەندە هەیە وەحی و نیگام بۆ دێت (ئەم ڕاستیەتان تێبگەیەنم) کە: بێگومان خودای ئێوە خودایەکی تاک و تەنهایە، جا ئەوەی دەیەوێت بەدیداری پەروەردگاری شادببێت، بەخۆشنودیەوە با کارو کردەوەی چاک و دروست ئەنجام بدات و بەهیچ شێوەیەک لە پەرستندا هیچ کەسێک نەکاتە هاوەڵ و شەریک بۆی.

تەوەرەی دووەم: خستنەڕووی هەندێك لەجۆرەکانی پەرستن.

جۆرەکانی پەرستن (العبادة) زۆرن: هەموو کاروکردەوەیەکی چاك و باش کە خودای گەورە خۆشی بوویێت و پێی ڕازی بێت، جا کرداری

(١) حلیەت ئەلئەولیاء: (٨/ ٩٥).

یان وتار بێت، دیار و ئاشکرا یان نادیار بێت، ئەوە جۆرێکە لەجۆرەکانی پەرستن و پەرستنێکە لەکۆی سەرجەم پەرستنەکان، ئەمەش کەباسی دەکەین چەند نموونەیەکە لەو پەرستنانە:

١. لەجۆرەکانی پەرستن، دوعا و نزا بەهەردوو جۆرەکەیەوە، نزا و دوعای دواکاری لە خودای گەورە (دعاء المسألة)، دوعا و نزای پەرستن (دعاء العبادة).

خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَٱدۡعُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ﴾ [غافر: ١٤] واتا: کەواتە لە خودا بپارێنەوە و بەپاکی و بۆی گەردن کەچ بن، هەرچەندە بێ باوەڕانیش پێیان ناخۆش بێت، هەروەها فەرموویەتی: ﴿وَأَنَّ ٱلۡمَسَٰجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدۡعُواْ مَعَ ٱللَّهِ أَحَدٗا﴾ [الجن: ١٨] واتا: دڵنیابن کە: مزگەوتەکان هی خودای گەورەن، دەبێت هەر ئەوی تێدا بپەرستریت و ناوی کەسی تر نەکرێتە شەریك و هاوتای ناوی ئەو زاتە.... لەجێگایەکی تردا دەفەرموێت: ﴿وَمَنۡ أَضَلُّ مِمَّن يَدۡعُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَن لَّا يَسۡتَجِيبُ لَهُۥٓ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِ وَهُمۡ عَن دُعَآئِهِمۡ غَٰفِلُونَ * وَإِذَا حُشِرَ ٱلنَّاسُ كَانُواْ لَهُمۡ أَعۡدَآءٗ وَكَانُواْ بِعِبَادَتِهِمۡ كَٰفِرِينَ﴾ [الأحقاف: ٥، ٦] واتا: کێ گومڕاترە لەو کەسەی کە هاوار لە غەیری خودا بکات و وەڵامی ناداتەوە هەتا ڕۆژی دوایی، لەکاتێکدا ئەو (هاوار لێکراوانە، ئەو بت ودار و دەوەنەی ئەوان هاواریان بۆ دەبەن) لە هاواری ئەوان بێ ئاگان * کاتێکیش خەڵك کۆدەکرێنەوە (لە قیامەتدا) پەرستراوەکان دەبنە دوژمنیان وە (پەرستراوەکان) بە پەرستنەکەیان باوەڕ ناکەن*.

جا هەرکەس هاوار بکاتە کەسێك لەغەیری خودا بۆ شتێك کە جگە لەخودای گەورە ئەو دەسەڵاتەی نییە، ئەوا ئەو کەسە موشریك بووە و هاوەڵی بۆ خودا بڕیارداوە بێ باوەڕە، جا ئەو کەسەی هاوارەکەی

بـــۆلا دەبرێت زیندوو بێت یان مردوو، ئەگەر کەســێك داوا لەکەســێکی زیندوو بکات و ئەو کەســـە لەتوانایدا هەبێت ئەو شـــتە ئەنجام بدات، بۆ نموونە بڵێ: ئەی فلاّن کەس خواردنم بدەرێ، یان فلاّن کەس ئاوم بدەرێ، ئەمانە و نموونەی ئەمانە ئەوە هیچ شـــتێکی تێدا نییە، بەڵام ئەو کەسەشـــی هاوار لەکەســـێکی مردوو یان کەسێکی غائب بکات بۆ شتێك لەمانە، ئەوە ئەو کەســـە هاوەڵدانەرە بۆ خودا، لەبەر ئەوەی کەسێکی مردو و یان غائب ناتوانێـــت کارێکی وا ئەنجام بدات (وەك داوای خواردنی لێ بکەیت، یان داوای ئاوی لێ بکەیت).

دوعا و نزایـــش دوو جۆرە: دوعـــا و نزای داواکردنی شـــتێك (دعاء المسألة) و دوعا و نزای پەرستن (دعاء العبادة).

دوعا و نزای داواکردن (دعاء المسألة) ئەوەیە کەسێك داوای خێری و بێری دونیا و دوارۆژ بکات، دوعا و نزای پەرستنیش (دعاء العبادة) هەموو پەرستنێك کە لەخودای گەورە نزیکت بکاتەوە جا چی دیار بێت یان نادیار بێت، چونکە کەسی داواکار بە زمانی حاڵ و گفتوگۆی خۆی داوا لەخودای گەورە دەکات کە ئەو پەرستنەی لێ وەربگرێت و پاداشتی خێریشی لەسەر بداتەوە..

هەموو ئەو فەرمان و قەدەغەکردنەیش لە دوعا و نزا لای غەیری خودا لەقورئانـــی پیرۆزدا هاتووە، یان پەنای کەســـی داواکاری لەســـەر کراوە، هەردوو جۆرەکەی نزا و دوعای داواکردن و پەرستن دەگرێتەوە.

٢. ٣. ٤-: هەروەها لەجۆرەکانی دوعا و نزا: خۆشەویستی بۆ خودا وترس لەخودا وئومێد و تکا بۆ خودا، ئەمانەش پێشـــتر قسەمان لەسەر کردن، کە یەکێکن لە سێ ڕوکن و بنەماکەی پەرستن.

٥. تەوەکــول و پشــت بەســتن: ئەمــەش بەمانای پشــت بەســتن دێت بەشــتێك: تەوەکول وپشــت بەســتن بەخودای گــەورە (الله) ڕاســتی خۆدانەدەســتی فەرمانەکانــی بەندەیە بۆلای خودای گــەورە و متمانەیە بەپەروەردگار لەگەڵ هەستان بەوەی کە شەرع ڕێگای پێداوە لەگرتنەبەری هۆکارەکان بۆ بەدەســتهێنانی ســوود و قازانجەکان و دوورخســتنەوەی زیــان و زەرەرەکان، خــودای گــەورەش لــەم بارەیــەوە فەرموویەتی: ﴿وَعَلَى ٱللَّهِ فَتَوَكَّلُوٓاْ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ﴾ [المائــدة: ٢٣] واتــا: وەپشــت هــەر بە خودا ببەســتن ئەگەر ئێــوە باوەڕدارن...هەروەهــا فەرموویەتی: ﴿وَمَن يَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِ فَهُوَ حَسۡبُهُۥٓ﴾ [الطلاق: ٣] واتا: هەرکەســێك پشت بەخودا ببەستێ - دوای بەکار هێنانــی هۆکار- ئەوە تەنها خودای بەســە و کاروباری بۆ ئاسان دەکات...

٦. ٧. ٨-: هەندێکی تر لەجۆرەکانی پەرســتن بریتین لە (الرغبة) و(الرهبة) و(الخشوع).

(الرغبة): بەواتای حەزکردن و پێخۆش بوون بەگەیشتنی ئەوەی خۆشت دەوێــت، وە (الرهبة): ئەمەیش بەواتای ترســێکی بەرهەمــدار کەوات لێ بکات ڕابکەیت لەوەی لێی دەترســیت، وە (الخشوع) یش: بەمانای زەلیلی و ملکەچی بۆ گەورەیی خودا بەشێوەیەك تەسلیمی قەزای شەرعی و کەونی خودا بیت (لەشــوێنی خۆیدا باســی ئەم دوو جۆرە قەزایە ئەکەین) خودای گەورەش لەبارەی ئەم ســێ جۆرەی پەرستنەوە فەرموویەتی: ﴿إِنَّهُمۡ كَانُواْ يُسَٰرِعُونَ فِي ٱلۡخَيۡرَٰتِ وَيَدۡعُونَنَا رَغَبٗا وَرَهَبٗاۖ وَكَانُواْ لَنَا خَٰشِعِينَ﴾ [الأنبياء: ٩٠] واتا: دوعامان لێ گیرا کردو وەلاممان دایەوە (لە زەکەریا) و یەحیاشــمان

پێ بەخشیی، وە ژنەکەییشـــمان بۆ هێنایە باری منداڵ بوون لەحاڵێکا پێشتر منداڵی نە ئەبوو، چونکە ئـــەوان هەموویان لە کاری خێر و چاکەدا بەردەوام پەلەو تالوکەیان دەکرد، هەمیشـــە لەبەر هیوای میهرەبانی و رەحمەتی ئێمەدا نزایان دەکرد، وە لەترسی دۆزەخ هاواریان دەکرد، لە ئاست ئێمە هەموو کات خۆ بەکەم زان و ملکەچی کارو فەرمانی ئێمە بوون.

٩. یەکێکی تر لەجۆرەکانی پەرستن (الخشیة) بەمانای ترسێك دێت کە بنیات نرابێت لەسەر علیم و زانستێك کە خاوەنەکەی عیلمی بەگەورەیی و کەمالی دەســـەڵاتی ئەو زاتە هەبێت کە لێی دەترسێت کە خودای گەورەیە (الله) لەم بارەیەشـــەوە پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ﴾ [البقرة: ١٥٠] واتا: ئێوەش (ئەی موسوڵمانان) لە هەر کوێ بوون و هەن، ڕووتان وەرچەرخێنن بەلای ئەودا، تاخەڵکی و میللەتانی تر هیچ بەڵگەیەکیان نەبێت بەسەرتانەوە، مەگەر ستەمکارانیان (کە بەهیچ بەڵگەیەك قایل نابن و هەر ئاشووب و پیلان دەگێڕن)، جا لەو تاوانبارو پیلانگێڕانە مەترسن، بەڵکو تەنها لە من بترسن.

لەجێگایەکی تریشدا فەرموویەتی: ﴿فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ﴾ [المائدة: ٣] واتا: ئیتر وا (ئەمرۆ) ڕۆژی عەرەفەیە ئەوانەی کە کافر و بێ باوەڕن، لەگەیاندنی زیان بە دینەکەتان، واتا: بێ ئومێدو بـــێ هیوا و تەماعبڕ بوون لەوە کە ئێوە لەئایینەکەتان وازبێنن و بگەڕێنەوە ســـەردین و ئایینی ئەوان، دەشـــزانن کە ئیتر هەرگیز زاڵ نابن بەســـەرتانا، کەوابوو لەوان مەترســـن، و هەر لە من بترسن و پارێزگاری لەسنوورەکانی من بکەن...

١٠. جۆرێکی تر پەرستن (الانابة) واتا: گەڕانەوە بۆ لای خودای گەورە بۆ لای زاتی (الله) و هەســـتان بەئەنجامدانی فەرمانەکانی و دووركەوتەنەوە

لە سەرپێچیەکانی، خودای گەورەش فەرموویەتی: ﴿وَأَنِيبُوٓاْ إِلَىٰ رَبِّكُمۡ وَأَسۡلِمُواْ لَهُۥ﴾ [الزمر: ٥٤] واتا: بگەڕێنەوە بۆ لای پەروەردگارتان و ملکەچی فەرمانی ئەوبن..

١١. جۆرێکی تر (الاستعانة) یە کە بەواتای داواکردن لەخودای گەورە دێت کە کاروباری دین و دونیات بۆ جێبەجێ بکات، خودای گەورەش فەرموویەتی: ﴿إِيَّاكَ نَعۡبُدُ وَإِيَّاكَ نَسۡتَعِينُ﴾ [الفاتحة: ٥] واتا: ئەی خودای گەورە تەنها تۆ دەپەرستم و تەنها داوای یارمەتی وکۆمەکی دین و دونیا لەتۆ دەکەم.... پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەو وەصیەتەی کە بۆ إبن عباسی کرد (خودای لێ ڕازی بێت) فەرمووی: «إذا استعنت فاستعن بالله»[1] واتا: ئەگەر داوای یارمەتی و کۆمەکت کرد تەنها لە خودای گەورەی داوا بکە....

١٢. یەکێکی تر لەپەرستنەکان (الاستعاذة) یە بەمانای داوای پەنادان و پاراستن لەشتێکی خراپ و بەد، خودای گەورەش لەم بارەیەوە فەرموویەتی: ﴿قُلۡ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلۡفَلَقِ ۞ مِن شَرِّ مَا خَلَقَ﴾ [الفلق: ١، ٢] واتا: ئەی محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بڵێ: پەنا دەگرم بەو پەروەردگارەی کە بەرەبەیان پێش دەهێنێت ۞ لە شەڕ و خراپەی هەرچی کەدروستی کردووە، هەرشتێ خراپەی لێبووەشێتەوە ۞..... هەروەها فەرموویەتی: ﴿قُلۡ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ ۞مَلِكِ ٱلنَّاسِ ۞ إِلَٰهِ ٱلنَّاسِ ۞ مِن شَرِّ ٱلۡوَسۡوَاسِ ٱلۡخَنَّاسِ﴾ [الناس: ١-٤] واتا: ئەی محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بڵێ: پەنا دەگرم بە پەروەردگاری خەڵکی ۞ بەپادشای خەڵکی ۞ بە پەرستراوی خەڵک ۞ لە شەڕ و خراپەی ئەوەی کە وەسوەسە و خەتەرە و خەیاڵ دەخاتە دڵەوە کە ۞ لەو شتانەی کە وەسوەسە

(١) سونەنی تیرموذی (٢٥١٦)، وە موسنەدی ئەحمەد (١ / ٣٠٧)، تیرموذی ئەم فەرموودەیەی بە فەرموودەیەکی حەسەن داناوە، و ئەلحاکم یش بە صەحیح.

فڕێ دەداتە ناو سینەو دڵ و دەروونی خەڵکییەوە * لە جنۆکە و ئینسان ئەوانەی شەیتان سیفەتن *.

١٣. (الاستغاثة) جۆرێکی تری پەرستنە کە بەواتای: داوای یارمەتی و کۆمەك دێت لەکاتی نارەحەتی و تەنگانەدا کە خودای گەورە بەهاناتەوە بێت، خودای گەورەش لەم بارەیەوە فەرموویەتی: ﴿إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ﴾ [الأنفال: ٩] واتا: یادی ئەوکاتە بکەنەوە کەلە پەروەردگارتان دەپاڕانەوە و داوای یارمەتیتان لێ دەکرد، خوایش خێرا هات بە هاناتانەوە....

١٤. (الذبح) سەربڕین: مەبەست پێی دەرهێنانی گیان وڕشتنی خوێنە بەو شێوە تایبەتەی کە خودای گەورە دەیەوێت، بەمەبەستی نزیکبوونەوە لەخودا، وەك فەرموویەتی: ﴿قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ [الأنعام: ١٦٢] واتا: بڵێ: بە ڕاستی نوێژ و حەج و (قوربانیی سەربڕینی ئاژەڵ) و ژیان و مردنم گشت هەر بۆ خودای پەروەردگاری جیهانەکانە.... لەجێگایەکی تردا دەفەرموێت: ﴿فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ﴾ [الكوثر: ٢] واتا: جا نوێژ بکە بۆ پەروەردگارت، لەسوپاسی ئەو هەموو چاکەدا، هەر بۆئەو قوربانی سەر بکە، واتا: وەك قورەیش مەبە، کە حەیوانیان هەم بۆ خوداو، هەم بۆ بتەکان سەر ئەبڕی، نەخێر، دەشێ تۆ تەنها بۆ خودای گەورە قوربانی بکەیت...

١٥. (النذر) جۆرێکی تر لەپەرستن، بەمانای ئەوە دێت کە کەسێك خۆی مولزەم و پابەند بکات بەشتێکەوە، یان خۆی پابەند بکات بەطاعەت و پەرستنێکی خودای گەورەوە کە واجب نییە لەسەری، خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا﴾ [الإنسان: ٧] واتا: لە دونیادا هەر شتێ نەزر بکەن و بڕیاری لە سەر بدەن لە کارێکی چاکە،

وەفای پێ دەکەن و پێی هەڵ ئەسن، بێ کەم و کورتی وە لەرۆژێك ئەترسن کە زیانەکەی بە هەموو شوێنێکدا بلاو دەبێتەوە، پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: «من نذر أن يطيع الله فليطعه، ومن نذر أن يعصى الله فلا يعصه»واتا: هەرکەسێك بڕیاریدا کە دەبێ گوێرایەڵی خودا بێت، دەبێ جێبەجێی بکا، بەڵام کەسێ بڕیاریدا یاخی بێت لەخوا، نابێ قسەکەی جێبەجێ بکات و یاخی ببێت..

ئەمانەی کە باسمانکرد چەند جۆرێکن لە پەرستنی خودای گەورە کە هەر هەموویان تەنها مافی خودای گەورەیە و بەهیچ شێوەیەك نابێت بدرێت بەکەسێکی تر و بۆ کەسێکی تر بکرێت...

پەرستنەکانیش بەو پێیەی کە ئەندامەکانی لەش ئەنجامی دەدەن، دەبن بەسێ بەشەوە:

بەشی یەکەم: پەرستنەکانی دڵ: وەك خۆشەویستی و ترس و ئومێد و تکا و گەڕانەوە بۆ لای خودا و ترسێك کە بنەماکەی زانست و زانیاری بێت، لەگەڵ پشت بەستن بەخودا و چەند جۆرێکی تریش...

بەشی دووەم: پەرستنەکانی زمان: وەك سوپاس کردن و الله أكبر کردن و سبحان الله کردن ئیستغفار و داوای لێخۆش بوون وخوێندنەوەی قورئان نزا و پاڕانەوە وهەندێك شتی تریش...

بەشی سێهەم: پەرستنی ئەندامەکانی تری لەش: وەك نوێژکردن و ڕۆژووگرتن و زەکاتدان و حەجکردن و خێر و صەدەقەکردن و جیهاد و تێکۆشان لەپێناو خودادا...

باسی سێهەم

پارێزگاری پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە یەکخواپەرستی

پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) زۆر سوور بووە لەسەر پاراستن و یەکڕیزی و سەربەرزی ئومەتەکەی بۆ ئەوەی ئومەتێکی بەهێزی یەکخواپەرست بێت و دوور بکەوێتەوە لەهەموو ئەو هۆکار و وەسائیلانەی کە دژ بەیەکخواپەرستیە و لەگەڵیدا نایەتەوە، لەم بارەیەشەوە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِٱلْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ [التوبة: ١٢٨] واتا: (ئەی خەڵکینە) سوێند بە خودا بێگومان پێغەمبەرێکتان بۆ ڕەوانە کراوە کە هەریەکێکە لە خۆتان، زۆر سەختە بەلایەوە تووش بوونتان بەبەڵا و ناخۆشی، زۆر بەتەنگیشتانەوەیە و پەرۆشە لەسەرتان، زۆر دڵسۆزی ئیماندارانە و میهرەبان و دڵۆڤانە بۆیان...

هەر بۆیە ئەو پێغەمبەرە ئازیزە (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) زۆر زۆر قەدەغەی کردووە لەوەی کە ئومەتەکەی بکەوێتە ناو شیرك و هاوەڵ بڕیاردانەوە بۆ خودا، و زۆر ئاگاداری کردوونەتەوە وبۆی ڕوونکردونەتەوە و بەشێوەی تایبەت و بەشێوەی گشتی تاوەکو ئاینی پاکی ئیبراهیمی (عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ) بپارێزێت لەهەموو خەوش و خاڵێکی کردرای و گوفتاری کە لەگەڵیاندا یەکخواپەرستی هەڵدەوەشێننەوە یان کەم دەکەنەوە، ئەمەش کە دەیڵێن بەڵگەی زۆری لەسەرە لە سوننەتی سەحیحی پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە بەڵگەی تەواوی لەسەر ئوممەتەکەی ڕاگەیاند و هەموو شك وگومانێکی ڕەواندەوە و هیچ بڕوبیانوویەکی نەهێشت و ڕێگای ڕاستی بۆ ئوممەتەکەی ڕۆشنکردەوە...

لەم چەند بەشەی خوارەوەدا بۆتان ئاشکرا دەبێت کە پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) تا چ ئەندازەیەك پارێزگاری لەیەکخواپەرستی (توحید) کردووە و لەهەمان کاتیشدا تەواوی ئەو دەرگایانەیشی داخستووە کە سەر دەکێشن بۆ بتپەرستی و گومڕایی و هاوەڵ بڕیاردان بۆ خودا..

تەوەرەی یەکەم: ڕوقیە و نووشتەی شەرعی

أ. پێناسەی (الرقية): بریتیە لە خوێندنی قورئان یان هەندێك لە دوعا و نزای وارد بوو لە پێغەمبەرەوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەسەردا کەسێکی نەخۆش و ناساغدا لەگەڵ فوو یان تفێکی وشك بەمەبەستی چاك بوونەوە شیفا بۆ هاتن...

ب. حوکمەکەی: دروستە ئەویش بەپێی چەند بەڵگەیەك لەوانەیش:

عن عوف بن مالك (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قال: «كنا نرقي في الجاهلية فقلنا: يا رسول الله كيف ترى في ذلك؟ فقال: اعرضوا علي رقاكم، لا بأس بالرقى ما لم يكن فيه شرك»[1] واتا: عەوفی کوڕی مالیك (خودای لێ رازی بێت) ئەڵێت: ئێمە لەسەردەمی نەفامیدا ڕوقیەمان دەکرد، وتمان پێی: ئەی پێغەمبەری خودا! تۆ ئەمەت پێ چۆنە؟ ئەویش لەوەڵامدا فەرمووی: ڕوقیەکانتانم پێ نیشاندەن، ئەگەر ڕوقیەیەك شیرك و هاوەڵ بڕیاردانی تێدانەبێت بۆ خودا قەیدی ناکات....

هەروەها وارد بووە: عن أنس بن مالك (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قال: «رخص رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) في الرقية من العين[2] والحمة[3] والنملة»[4] واتا:

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٢٠٠).

(٢) «العين» بەچاوە بوونی چاوپیسێك، بەڵام بەقەدەری خوا.

(٣) «الحمة» واتە: ژەهر: مولەتی داوە بەهەرکەسێك کە دووچاری ژەهراوی بوون بوو بوو، وەك: مارپێوەدان، یان دووپشك وشتی تر.

(٤) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢١٩٦).

ئەنەسـی کوڕی مالیك (خودای لێ ڕازی بێت) ئەڵێت: پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ڕێگایـدا کە ڕوقیەی شـەرعی بکرێت بۆ ئەو کەسـەی بەرچاو کەوتووە لەگەڵ ئەو کەسـەی کە ژەهرداریك پێوەی دابێت لەگەڵ ئەو کەسەی کـە برینێك لـەلایەکی دەرهاتبێت.....

هەر لەم بارەیەوە جابری کوڕی عبدالله (خودای لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «مـن استطاع أن ينفع أخاه فليفعل»[1] واتا: هەرکەس ئەتوانێت سوودیك بەبرایەکی بگەیەنێت با ئەنجامی بدات...

وعن عائشـة (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قالت: «كان رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) إذا اشتكى منـا إنسان مسـحه بيمينه ثم قال: أذهب الباس رب الناس واشف أنت الشافي لا شفاء إلا شفاؤك شـفاء لا يغادر سقما»[2] واتا: عائیشـە (خودای لێ ڕازی بێت) ئەڵێت: ئەگەر کەسـێك لەئێمە جێگایەکی ئێشی بکردایە پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەسـتی ڕاستی ئەخستە سـەری و ئەیفەرموو: ئەی پەروەردگاری هەموو خەڵـکی ئەم ئازارە لابەرە و شیفای بدە چونکە تۆ شیفادەریت، شیفا و چارەسەر نییە شیفاو چارەسەری تۆ نەبێت، شیفایەکە هیچ نەخۆشیەك بەجێ ناهێـلێت..

ج. مەرجەکانـی: بۆ ئەوەش ئەم ڕوقیەیە دروسـت بێت ئەوا سـێ مەرج پێویستە:

مەرجی یەکەم: بـاوەڕت نەبێت کەئەو ڕوقیەیە خـۆی بۆخۆی بەبێ خودای گەورە سـوودی دەبێت، ئەگەر باوەڕ وابێت کە ئەوە بەبێ خودای

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢١٩٩).

(٢) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٥٧٤٣)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢١٩١).

گەورە سووودی دەبێت ئەوە کارێکی حەرامە، نەك هەر ئەوەندە بەڵکو شیرکیشە، بۆیە دەبێت باوەڕت وابێت، کە ئەو ڕوقیەیە هۆکارێکە بەبێ یارمەتی و ئیزنی خودای گەورە هیچ سوودێکی نییە.

مەرجی دووەم: نابیت ئەو ڕوقیەیە شتێکی تێدا بێت پێچەوانەی شەرع بێت، وەك ئەوەی هەندێك دوعا و نزای تێدا بێت بۆلای خودای گەورە، یان داوای کۆمەکی و بەدەمەوچوونی تێدا بێت لە جنۆکەکان، ئەمانە و نموونەی ئەمانە حەرامن و بەڵکو دەچنە خانەی شیرك وهاوەڵ بڕیاردانەوە بۆخودای گەورە.

مەرجی سێهەم: ئەبێت ئەوەی دەوترێت لێی تێبگەیت و مەعلوم ودیار بێت، چونکە ئەگەر هاتوو لەنموونەی ئەو (طلاسم) و شتە پڕووپوچانە بێت ئەوە دروست نیە و حەرامە (طلاسم: بە جۆرێك لەو خەت خەتێن و زەڕب و تەقسیم و نووسینە بێ مانانە دەوترێت کە جادووگەر و فاڵچیەکان دەینووسن و مرۆڤی ئاسایی لێیان تێ ناگات).

هەروەها پرسیار کرا لە ئیمام مالیك (ڕەحمەتی خودای لێ بێت): کە ئایا ڕوقیە بکەین یان داوای بکەین لەکەسێك بۆمان بکرێت؟ ئەویش لەوەڵامدا وتی: ئەگەر بە وتەی خێر و چاك بێت هیچ قەیدی ناکات....

د. ڕوقیەی یاساغ و نامەشروع: هەر ڕوقیەیەك ئەو سێ مەرجەی کە باسمانکرد تێدا نەبوو ئەوا حەرام و یاساغە، وەك ئەوەی ئەو کەسەی ڕوقیە دەکات یان ئەو کەسەی ڕوقیەی بۆ دەکرێت بڕوای وابێت ئەو ڕوقیەیە خۆی بۆخۆی سوود و قازانج و کاریگەری دەبێت، یان هەندێك گوفتار و وشەی شیریکی تێدا بێت، یان هاوار و تەوەسولی کوفری و بیدعە و هاوشێوەی ئەمانەی تێدا

بێت، یان ڕوقیەکە بە گوفتار و وشەگەلێك بکرێت کە لێی تێنەگەیت و نەزانیت چی ئەوترێت، وەك (طلاسم) و هاوشێوەکانی وابێت....

تەوەرەی دووەم: نووشتەکان (التمائم)

أ. التمائم: کۆی تمیمەیە واتا نووشتە: بەو شتە دەوترێت کە بەگەردن و ملدا دەکرێت و هەڵدەواسرێت لە پەناگرتن بە موت و موورو ئێسك و هەندێك شتی تر، بۆ بەدەستهێنانی سوود و قازانج یان دوورخستنەوەی زەرەر و زیان، عەرەبەکان لەسەردەمی نەفامیدا بە بۆچوونی بەتاڵی خۆیان هەڵیان دەواسی بە منداڵەکانیاندا بۆ ئەوەی لەچاو و زیانەکانی بیانپارێزێت...

ب. حوکمەکەی چییە؟ بێگومان حوکمی ئەم کارەحەرام و یاساغەلەشەریعەتی ئیسلامدا، نەك هەر ئەوەندە بەڵکو جۆرێکە لەجۆرەکانی شیرك و هاوەڵ بڕیاردان بۆ خودای گەورە، چونکە دڵۆابەستەی تێدایە بەغەیری خوداوە (الله) ئەوەش بزانە جگە لەخودای گەورە (الله) هیچ کەسێك ناتوانێت زەرەروزیان بگێڕێتەوە، ناتوانێت داوای ئەوە بکات کە ئێش و زیانەکانی لێ بەدوور بێت بەبێ داواکردنی لای خودا (الله) و بەناو سیفەتە جوانەکانی نەبێت...

عبد الله ی کوڕی مەسعود (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردووە کە ئەڵێت: لە پێغەمبەری خودام (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بیست کە فەرمووی: «إن الرقى والتمائم والتولة شرك»[1] واتا: ڕوقیە (مەبەست پێی ڕوقیەی نامەشروعە) و لەگەڵ نووشتە و ئەوەی پێی دەوترێت چەوری و شیرینی نێوان ژن و پیاو هەر هەموو شیرك و هاوەڵ بڕیاردانە بۆ خودای گەورە...

(١) سونەنی ئەبی داود بەفەرموودەی ژمارە (٣٨٨٣)، وە موستەدرەکی ئەلحاکم (٤/ ٢٤١) حاکم ئەم فەرموودەیە بەفەرموودەیەکی صەحیح داناوە و ئیمامی ذەهەبیش هاورایەتی.

وعن عبد الله بن عكيم (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) مرفوعا: «من تعلق شيئا وكل إليه»[1] واتا: هەرکەس دڵی پابەند بێت بەهەر شتێکەوە ئەوە دەسپێررێت بە ئەو شتە.

وعن عقبة بن عامر (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) مرفوعا: «من تعلق تميمة فلا أتم الله له، ومن تعلق ودعة فلا ودع الله له»[2] واتا: هەرکەس دڵی بەنووشتەیەکەوە پابەندکردووە ئەی خودایە بۆی تەواو نەکەیت، ئەوەی کە دڵێ بە و دعەیەکەوە پابەند کردووە (ودعە مەبەست ئەو شتە سپیەیە کە وەك مرواری وایە لە دەریا دەردەهێنرێت، عەرەبەکان لەسەردەمی نەفامیدا بەکاریان دەهێنا بۆ ئەوەی لەزیانی چاوپیسی و جنۆکە پارێزراو بن) ئەی خودایە مەبەستەکەی بەجێ نەهێنیت...

وعن عقبة بن عامر (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) أن رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قال: «من علق تميمة فقد أشرك» واتا: هەرکەس نووشتەیەك هەڵبواسێت ئەوە هاوەڵی بۆ خودای گەورە بڕیارداوە...

ئەم دەقانە و ئەوانەشی بەم مانایە دێن هەر هەموویان خەڵکی ئاگادار دەکەنەوە لە دوور کەوتنەوە لە ڕوقیە و نووشتەی شیرکی کە زۆربەی زۆری ڕوقیە و نووشتەکانی عەرەب بوون لەسەردەمی نەفامیدا، هەر بۆیە لەئاینی پیرۆزی ئیسلامدا قەدەغەی لێکراوە چونکە هاوەڵ بڕیاردان و دڵ پەیوەستبوونی تێدایە بە غەیری خوداوە....

(١) موسنەدی ئەحمەد (٤/ ٣١٠)، وە سونەنی تیرموذی بەفەرموودەی ژمارە (٢٠٧٢)، وە موستەدرەکی ئەلحاکم (٤ / ٢٤١) حاکم ئەم فەرموودەیە بەفەرموودەیەکی صەحیح داناوە.

(٢) موسنەدی ئەحمەد (٤/ ١٥٤)، وموستەدرەکی ئەلحاکم (٤/ ٢٤٠)، حاکم ئەم فەرموودەیە بە صەحیح داناوە و ئیمامی ذەهەبیش هاورایەتی.

ج. ئایا ئەگەر ئەو شـــتەی هەڵدەواسرێت کەمەبەست پێی نووشتە یان هەر شتێکی تر ئەگەر هاتوو بە ئایەتی قورئان کرابوو (مەبەست ئەوەیە رەمزی نهێنی وطەلاسمی تێدا نەبوو) لەم مەسئەلەیەدا زانایان ڕای جیاوازیان هەیە، هەندێکیان پێیان دروستە وهەندێکی تریشیان پێیان دروست نییە و ڕێگری لێ دەکەن و دەڵـــێن دروست نییە قورئانی پیرۆز هەڵبواسرێت و بکرێت بە نووشتە بۆ چاك بوونەوەی نەخۆشـــی و شیفا بۆهاتنی، ئەمەش ڕایەکی دروست و صەوابە لەبەر ئەم چـوار هۆیەی خوارەوە:

١. دەقەکانی سوننەت بەگشتی ڕێگریان لە نووشتە (تمائم) کردووە و هیچ بەڵـگەیەکیش نییە بۆ تایبەت تخصیص کردنیان.

٢. بۆ ڕێگەگرتن لەوەی ئەم کارە سەرنەکێشـــێت بۆ کاری خراپ، چونکە ڕێگادان بەمە سەردەکێشێت بۆ ئەوەی نووشتە بەغەیری قورئانیش بکرێت.

٣. ئەگەر ئەم نووشتەیەی کە بەقورئان کراوە، هەڵواسرا بەکەسی نەخۆشەوە ئەوا هۆکارێکە بۆ ســـووکایەتی و بەکەمگرتنی قورئان، چونکە ئەو کەسە لەگەڵ خۆی دەیباتە حمام و ســـەرئاو و شوێنی خۆپاککردنەوە و جێگای تر وەك ئەم شوێنانە...

٤. داوای شیفاکردن و چارەســـەرکردن بەقورئان بەشێوەیەکی دیاریکراو هاتـــووە، ئەویش خوێندنی قورئـــان و ئەو نزا و دوعایانە کە لەســـوننەتدا هاتوون بەسەر کەسی نەخۆشدا، غەیری ئەمە لەسنوور دەرچوونە...

تەوەرەی سێهەم: لەدەستکردنی ئەڵقە و پەڕۆ و دەزوو و شتی تریش.

أ. ئەڵقە: بەو پارچە زێرە یان زیووە یان ئاســـن یان مســـە خڕە دێت، پەڕۆ و دەزوویش لای هەمووان ناســـراوە جا چی لە خـــوری بێت یان لە لۆکە

و کەتـــان، عەرەبەکان لەســـەردەمی نەفامیدا دڵیان پابەنـــد دەکرد بەمانەو نموونەی ئەمانەوە بۆ دوورخستنەوەی زەرەر و زیان یان بۆ سوود و قازانج پێگەیاندن و خۆپاراستن لە چاو پیسی، خودای گەورەیش فەرموویەتی: ﴿قُلْ أَفَرَءَيْتُم مَّا تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ إِنْ أَرَادَنِىَ ٱللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَٰشِفَٰتُ ضُرِّهِۦٓ أَوْ أَرَادَنِى بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَٰتُ رَحْمَتِهِۦ ۚ قُلْ حَسْبِىَ ٱللَّهُ ۖ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ﴾ [الزمر: ٣٨] واتا: ئەی موحەممەد! بڵێ: ئا پێمان بڵێن ئەو بتانە کەلەباتی خودا ئەیانپەرستن، بەتایبـــەت دوای ئـــەوە کە دەســـەلآت و توانای خوداتان بـــۆ دەرکەوت، پێمان بڵێن دەســـەلآتیان چـــۆن دەبینن؟ ئەگەر خودا ویســـتی دووچاری بەلآ و ناڕەحەتیەکم بکات، ئایا ئەو بتانە ئەتوانن ئەو بەلآمە لەسەر لابەن؟ یان ئەگەر خودا ویســـتی ســـوودێکم پێبگەیەنێت، ئایا ئـــەو بتانە ئەتوانن رایگرن و نەهێڵن بمگاتێ؟! دەســـا بڵێ: من بۆ هەموو شـــتێك تەنها خودا (الله) م بەســـە، چونکە زیان و قازانج هەر بەدەست ئەوە، هەر بە ئەو پشت ئەستوورن، باوەڕدارانی پشت ئەستوور، نەك بە ئەم و ئەو و بە بتەکان.

هەروەها فەرموویەتی: ﴿قُلِ ٱدْعُوا۟ ٱلَّذِينَ زَعَمْتُم مِّن دُونِهِۦ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ ٱلضُّرِّ عَنكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا﴾ [الإسراء: ٥٦] واتا: ئەی پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەبێ باوەڕان بڵێ: ئادەی هانا بەرنە بەرئەوانەی وا لەبری خودا (الله) دەتانپەرســـتن، ئایا زیان و بەلآیەکتان لە سەرلادەبن؟ دڵنیابن کە نەدەسەلآتی لابردنی خۆشیی و زیانیان هەیە لێتان، وە نەدەسەلآتی ئاڵ و گۆڕی بارودۆخیان هەیە، واتا: تەنها خودا (الله) یە ئەوکارانەی لێدێت..

عـــن عمران بن حصيـــن (رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ) «أن النبي (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) رأى رجلا في يده حلقة مـــن صفر فقال: ما هذه؟ قال: من الواهنة، فقال: انـــزعها؛ فإنها لا

تزیـــدك إلا وهنا، انبذها عنك، فإنك لو مت وهي عليك مـــا أفلحـت أبـدا»[١] واتا: پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەڵقەیەکی لەمس دروســتکراوی لەدەســتی پیاوێکدا بینــی فەرمووی: ئەمــە چیە؟ ئەویش وتــی: ئەوە بۆ ئەوەیــە ئەو ئازارەی کە لەناو شــان و قۆڵ و باڵدایــە نەیهێڵێت، پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێــی فەرمــوو: دایکەنە لەدەســتت چونکــە ئائەمە هیچ شــتێك زیاد ناکات ئەو نەخۆشــیە نەبێت، چونکە ئەگەر ئەمەت لەدەستدا بێت و بمریت ئەوە هەرگیز سەرفراز نابیت و ڕزگارت نابێت..

عن حذيفة بن اليمان (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) «أنه رأى رجلا في يده خيط من الحمى فقطعه وتلا قوله تعــالى: ﴿وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِاللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ﴾ [يوسف: ١٠٦]»[٢] واتا: حوذەیفەی کوڕی یەمان (خودای لــێ ڕازی بێت) پیاوێکی بینی کە دەزوویەکی کردبوویە دەســتیەوە بۆ لەرزوتا، ئەویش دەزووەکەی دەستی کابرای قرتاند و ئەم ئایەتەی خوێندەوە ﴿وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِاللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ﴾ [يوســف: ١٠٦] واتا: جا زۆربــەی زۆری خەڵــکی باوەڕناهێنن بە خودای تاك و تەنها، بێ ئەوەی هاوەڵی بۆ بڕیار نەدەن (بێگومان ئیمان و باوەڕی وا هیچ نرخی نیە و خودای گەورە لەو تاوانە خۆش نابێت)..

ج. حوکمی لەدەســتکردنی ئەڵــقە وپەڕۆ ودەزوو و ئەو شتانە: حوکمی لەدەستکردنی ئەم جۆرە شتانە حەرامن، جا ئەو کەسەی ئەو شتانە لەدەست دەکات و باوەڕی وابێت کە ئەو شتانە خۆیان کاریگەریان دەبێت (لەسوود گەیانــدن و زیان دوورخســتنەوە) بەبێ خودای گەورە، ئەوا ئەو کەســە

(١) موسنەدی ئیمامی ئەحمەد (٤/ ٤٤٥)، بوصەیری وتوویەتی: سەنەدەکانی ئەم فەرموودەیە سەنەدێکی حەسەنە، هەیثەمیش دەلیت : پیاوەکانی ئەم فەرموودەیە متمانە پیکراون..

(٢) تەفسیری ئیبن ئەبی حاتەم (٧/ ٢٢٠٧).

هاوەڵ بڕیاردەری گەورەیە لە یەکخواپەرستنی پەروەردگاریێتیدا لە (توحید الربوبیة) تدا، چونکە باوەڕی بە خالق و دروستکار و هەڵسوڕێنەرێکی تر هەیە لەگەڵ خودا (الله) دا کە خودای گەورە زۆر بەرز و پیرۆز و بڵند تر لەوەی موشریکەکان بۆی بڕیار دەدەن....

خۆ ئەگەر باوەڕی وابێت کەفەرمان هەر بۆ خودای گەورەیە، ئەم ئەڵقە و پەڕۆ و دەزووانەیش تەنها هۆکارێکن و هیچ کاریگەریەکیان نییە، ئەوا ئەو کەسە هاوەڵ بڕیاردەری بچووکە، چونکە ئەو شتیکی کردووە بە هۆکاری چاك بوونەوە لەشەرعدا ڕێگا نەدراوە کە هۆکار شیفا و چاك بوونەوە بێت، ودڵی وابەستە بەشتیکی تر کردووە، جا لەبەر ئەوە کردنی وەها کاریێکیش ڕێگاخۆشکەرە بۆ شیرك و هاوەڵ بڕیاردانی گەورە کاتێك کە دڵی پابەند بێت پێوەی بەئومێد و تکای بەدەستهێنانی نازونیعمەت و دوورخستنەوەی زەرەر و زیان و بەڵا و ناڕەحەتی...

تەوەرەی چوارەم: تەبەڕوك کردن بەدار و درەخت و بەرد وهاوشێوەکانیان

تەبەڕوك: واتا: داواکردنی بەرەکەت، داواکردنی بەرەکەتیش لە دوو حاڵەت بەدەر نییە:

١. تەبەڕوك بە کار و فەرمانێکی شەرعی دیار، وەك تەبەڕوك بە قورئانی پیرۆز، لەم بارەیەشەوە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَهَٰذَا كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ مُبَارَكٌ﴾ [الأنعام:٩٢] واتا: ئەم قورئانە ئێمە ناردوومانەتە خوارەوە پیرۆز و فەڕداره.

لەبەرەکەت و پیرۆزیەکانی قورئان ڕێنموونی و هیدایەتی دڵەکانە بۆ لای خودا و شیفای سینە و چاکسازکاری دەروونەکان و پاککەرەوەی ڕەوشت و بەهاکانە، ئەمانە و چەند شتی تریش..

٢. تەبەڕوك بەکارێکی نامەشـــورع، وەك تەبەڕوك بە دار و درەخت وبەرد و گۆڕ و تەپۆڵـــکە و خۆڵ و گڵ و چەندان شتی تری نامەشروع، کە هەر هەموویان شیرك و هاوەڵ بڕیاردانە بۆ خودای گەورە بۆ (الله)..

عن أبي واقد الليثي قال: «خرجنا مع رســول الله (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) إلى حنين ونحـــن حدثاء عهد بكفر، وللمشركين سدرة[1] يعكفون عندها وينوطـون بهـا أسلحتهم، يقال لها ذات أنواط، فمررنا بسدرة، فقلنا: يـا رسـول الله (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) اجعل لنا ذات أنواط كما لهم ذات أنواط، فقال رســول الله (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) الله أكـــبر، إنها الســـنن، قلتم والذي نفسي بيده كما قالت بنـو إسـرائيل لموسـى: ﴿ٱجْعَل لَّنَآ إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ ءَالِهَةٌ ۚ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ﴾ [الأعراف: ١٣٨]، لتركبن سنـن مـن كـان قبلكـم»[2] واتا: ئەبو واقدی لەیثی (خودای لێ ڕازی بێت) ئەلێـــت: لەگەڵ پیغەمبەری خـــودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەرچووین بۆ غزوەی حونەین، لەو کاتەدا ئێمە تازە موســـڵمان بووبوین و وازمان لەبێ باوەڕی هێنابوو، موشـــریکەکان درەختێکی ســـدریان هەبوو چەکەکانی خۆیانیان پێداهەڵدەواســـی و پێیـــان دەوت (ذات أنواط) ئێمەش بـــەلای درەختێکی ســـدردا ڕابووردین و وتمان: ئەی پێغەمبەری خودا: تۆیش (ذات أنواط) بۆ ئێمـــە دابنێ وەك ئەوان چۆن (ذات أنواط) یان هەیە - واتا وەك درەختەکەی ئەوان -پێغەمبەری خوداش (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: (ألله أكبر) ئەمە هەر لەو قسەیە دەچێت کە هۆزەکەی بەنو ئیسرائیل داوایان لە موسا کردو وتیان ﴿ٱجْعَل لَّنَآ إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ ءَالِهَةٌ ۚ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ﴾ [الأعـــراف: ١٣٨] واتا:

(١) سیدرە: درەختێکی درکدارە.

(٢) سونەنی تیرموذی بەفەرموودەی ژمارە (٢١٨٠).

کاتێك بەنو ئیسرائیل دوای ئەوەی خودای گەورە ڕزگاری کردن لە دەستی فیرعەون و دەست و دایەرەکەی لەو بەری دەریاکەوە خەڵکێکیان بینی خەریکی بت پەرستن بوون ئەوانەیشی لەگەڵ موسا پیغەمبەر (عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ) بوون وتیان: ئەی موسا تۆیش خوایەکمان بۆ دابنێ هەروەك چۆن ئەمانە چەند خوایەکیان هەیە، موساش وتی: بەڕاستی ئا ئەمانە گەلێکی نەفام و نەزانن، ئەمجا لەکۆتاییەوە پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەهاوەڵانی فەرموو: بەڕاستی ئێوەش شوێن پێی ئەوانەی پێش خۆتان هەڵدەگرن (چۆن ئەوان داوای بتێکیان لەموسا کرد ئێوەش داوای درەختێکی وەك درەختی بێ باوەڕەکان دەکەن کە پیرۆزی بکەن).

ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی ئەو کەسانەی کە باوەڕیان وایە کە دار و بەرد ودرەخت و گۆڕ و نمونەی ئەمانە پیرۆز و موبارەکن و بەرەکەت دەخەنە شتەوە و بەدیاریەوە دادەنیشن و قوربانی و ئاژەڵیان بۆ سەردەبڕن شیرك و هاوەڵ بڕیاردانە بۆ خودا، هەر لەبەر ئەوەیە پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێی فەرموون: ئەوەی ئێوە داوای دەکەن وەك داوای بەنو ئیسرائیل و جولەکەکان وایە کاتێك وتیان بە موسا: تۆیش خوایەکمان بۆ دابنێ هەروەك ئەمانە چەند خوایەکیان هەیە، ئەوان داوای ئەوەیان کرد کە پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) درەختێکی سدریان بۆ دابنێ بۆ ئەوەی تەبەڕوکی پێوە بکەن هەروەك چۆن موشریکەکان تەبەڕوکیان بەو دارەوە (ذات انواط) هەوە دەکرد، بەنو ئیسرائیلیش داوای خوایەکی وەك خواکانی ئەوانیان دەکرد، هەردوو داواکەیش دژ و پێچەوانەی یەکخواپەرستین، لەبەر ئەوەی تەبەڕوك بەدرەختەوە جۆرێکە لە شیرك و هاوەڵ بڕیاردان

بۆ خـــودای گـــەورە، دانانی خـــودا و پەرســـتراوێکی تر جگـــە لە (اللە) شیرك و هاوەڵدانانێکی ڕوون و ئاشکرایە...

لەوەش کە لەفەرموودەکەدا هاتووە: «لترکبن سنن من کان قبلکـــم»[1] بەڕاســـتی ئێوەش شـــوێن پێی ئەوانەی پێش خۆتـــان هەڵدەگرن، ئاماژەیە بۆ ئەوەی جۆرێك لـــەم کارانە لەناو ئوممەتەکەیـــدا ڕووەدەن، پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەمەی فەرموو تاوەکـــو ڕێگریان لێ بکات و ئاگاداریان بکاتەوە...

(١) تیرموذی - الفتن - (٢١٨٠)، وە موسنەدی ئەحمەد (٥/ ٢١٨).

تەوەرەی پێنجەم: قەدەغەکردن وڕێگری لەو شتانەی کە پەیوەندی بەگۆڕەوە هەیە.

لەسەرەتای ئاینی پیرۆزی ئیسلامەوە ڕێگری دەکرا لە زیارەت و سەردانی گۆڕ و گۆڕستان، چونکە لەسەردەمی نەفامیەوە نزیك بوون، ئەمەش لەپێناو پاڕێزگاری کردن لە یەکخواپەرستی وپلەوپایەکەی، بەڵام دواتر کە باوەڕ لە دڵی خەڵکیدا دامەزرا و چەسپاو و بەجوانی باوەڕیان وەرگرت، و بەڵگەکانی یەکخواپەرستی ڕوون بوونەوە و شوبهە و گومانەکانی شیرك و هاوەڵدانان بۆ خەڵکی دەرکەوتن ئەوسا ئیتر ڕێگا درا زیارەت و سەردانی گۆڕ و گۆڕستان بکرێت کە ئامانجەکانی دیارکرا و مەبەستەکان لێی ئاشکرا کران...

لەم فەرموودەیەدا بەجوانی ئەم مەسئەلەیە ڕوون کراوەتەوە: عن بريدة بن الحصيب (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قال: قال رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): «نهيتكم عن زيارة القبور فزوروها»[1] واتا: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: پێشتر قەدەغە و یاساغم کرد لێتان کە سەردانی گۆڕ بکەن، ئێستا ئیتر سەردانی بکەن..

وعن أبي هريرة (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قال: قال النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): «زوروا القبور فإنها تذكر الموت»[2] واتا: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: سەردانی گۆڕەکان بکەن چونکە مردن وەبیر دەهێننەوە.

وعن أبي سعيد الخدري (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قال رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): «إني نهيتكم عن زيارة القبور فزوروها فإن فيها عبرة»[3] واتا: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٩٧٧).

(٢) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٩٧٥).

(٣) موسنەدی ئەحمەد (٣/ ٣٨)، وە موستەدرەکی ئەلحاکم (١/ ٥٣١).

فەرموویەتی: بێگومان من ڕێگری و قەدەغەم کردن لە سەردانی گۆڕەکان، ئیتر سەردانیان بکەن چونکە ئامۆژگاری و پەندوەرگرتنی تێدایە.

وعن أنس بن مالك (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قال: قال رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): «كنت نهيتكم عن زيارة القبور ألا فزوروها؛ فإنها ترق القلب وتدمع العين وتذكر الآخرة، ولا تقولوا هجرا»[1] واتا: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: من پێشتر ڕێگر وقەدەغەم کردن لە سەردانی گۆڕەکان. ئێستا ئیتر سەردانیان بکەن، چونکە دڵ نەرم دەکات و فرمێسك لەچاوەکان دێنێت و دواڕۆژیش وەبیر دەهێنێتەوە، ئێوەش هیچ شتێکی ناشەرعی مەڵێن..

وعن بريدة (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قال: «كان رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يعلمهم إذا خرجوا إلى المقابر فكان قائلهم يقول: السلام عليكم أهل الديار من المؤمنين والمسلمين، وإنا إن شاء الله بكم للاحقون، أسأل الله لنا ولكم العافية»[2] واتا: بورەیدە (خودای لێ ڕازی بێت) ئەڵێت: پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هاوەڵەکانی فێر دەکرد هەرکاتێك بچوونایە بۆ گۆڕستان دەیانوت: سەلامتان لێ بێت ئەی خەڵکە باوەڕدار و موسڵمانەکەی ئەم شارە، ئێمەش ئەگەر خودای گەورە ویستی لەسەر بێت دەگەین پێتان، داوای لێخۆش بوون بۆ خۆمان و ئێوەش دەکەین.

ئەم فەرموودانە و هاوشێوەکانیان بەڵگەن لەسەر ئەوەی مەشروعیەتی سەردانی کردنی گۆڕەکان دوای ئەو ڕێگریکردنە هات لەزیارەت کردنیان، ئەمەش لەبەر دوو هۆکاری گەورە و دوو مەبەستی بەنرخ بوو:

(١) موستەدرەکی ئەلحاکم (١/ ٥٣٢).

(٢) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٩٧٥).

یەکەم: بەمەبەستی زوهد و دونیا نەویستی و بیرخستنەوەی دواڕۆژ و مردن و بەڵا و موصیبەت، وە ئامۆژگاری وەرگرتن لەو کەسانەی لەناو گۆڕەکاندان ئەمەش باوەڕی کەسەکان پێی زیاد دەکات و یەقین پێی بەهێز دەبێت، و پەیوەندیان بە خودای گەورەوە پتەو دەبێت، لەهەمان کاتیشدا پشتهەڵکردن وغەفلەت وبێ ئاگاییش لەدڵ کەسەکاندا ناهێلێت.

دووەم: چاکە و ئیحسانکردن لەگەڵ مردووەکاندا، بەدوعا و نزا بۆکردن و ڕەحمەت بۆ ناردن و داوای لێخۆش بوون و عەفو کردن بۆیان لای خودای گەورە.

ئەمە ئەوەیە کە بەڵگەی لەسەرە، هەرکەسیش ئیدعا و پاگەندەی شتێکی تر دەکات ئەوە داوای بەڵگەی لێ دەکرێت.

سوننەتی پێغەمبەری خوداش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قەدەغە و یاساغی لەهەندێك کار کردووە کە پەیوەستن بە گۆڕ و زیارەتکردن و سەردانیان، لەپێناو پاراستنی یەکخواپەرستی و پارێزگاری لە پلەوپایەکەی، هەر بۆیە واجبە لەسەر هەموو موسڵمانێك فێریان ببێت بۆ ئەوەی لە شتی پڕوپووچ و گومڕایی پارێزراو بێت، لەوانەیش:

١. ڕێگریکردن لە وتنی قسەی ناشەرعی لەکاتی سەردانی گۆڕەکان:

پێشتر باسمانکرد کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: «ولا تقولوا هجرا»[1] واتا: هیچ شتێکی ناشەرعی مەڵێن... مەبەستیش لە (الهجر) هەموو کارێکە کە شەرع قەدەغە و یاساغی کردبێت، لەپێشی هەموو ئەمانەیشەوە

(١) ئەلنەسائی - الجنائز - (٢٠٣٣)، ئەبو داود - الأشربة - (٣٦٩٨)، موسنەدی ئەحمەد (٥/ ٣٥٥).

شیرك و هاوەڵ بڕیاردانە بۆ خودا ئەویش بە داوا و نزا وهانا و هاوار بردن بۆ کەسانی مردوو، یان داوای یارمەتی و سەلامەتی لەش ساغیان لێ بکرێت، هەموو ئەمانەشیرك و هاوەڵ بڕیاردانی تەواو و صەریحە بۆ پەروەردگار، لە پێغەمبەری خوداشەوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ثابت بووە بەچەندان فەرموودە ڕێگری کردووە لەم جۆرە کارانە و نەفرینیشی کردووە لە بکەرەکەی، لەسەحیحی موسلیمدا هاتووە: عن جندب بن عبد الله (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) أنه قال: سمعت رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قبل أن يموت بخمس يقول: «ألا إن من كان قبلكم كانوا يتخذون قبور أنبيائهم وصالحيهم مساجد، ألا فلا تتخذوا القبور مساجد إنّي أنهاكم عن ذلك»[1] واتا: جوندوبی کوڕی عبدالله (خودای لێ ڕازی بیت) ئەلێت لە پێغەمبەرم (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بیست پێش پێنج ڕۆژ لەوەی وەفات بکات فەرمووی: ئەوانەی پێش ئێوە (لەگاور و جولەکە و ئوممەتانی پێشوو) گۆڕی پێغەمبەران و پیاوچاکەکانیان کرد بە مزگەوت و جێگای سوژدە بردن، بەڵام ئاگادارتان ئێوە گۆڕەکان مەکەن بەمزگەوت و جێگای سوژدەبردن، چونکە من ڕێگریم کردوە لەوەها کارێك..

دوعا و بانگکردنی مردووەکان و داوای پێویستی لێکردنیان ولادانی هەندێك لە پەرستنەکان بۆ ئەوان شیرك و هاوەڵ بڕیاردانی گەورەیە بۆ خودا، بەڵام مانەوە لای گۆڕ وئیعتکاف کردن لای و چاوەڕوانی و گەڕان بەدوای ئەوەی دوعا و نزا لایان گیرا ببێت، هەروەها نوێژکردن لەو مزگەوتانەی کە گۆڕیان تێدایە هەرهەموویان لەو بدعە و داهێنراوە زۆر خراپانەن لە دیندا داهێنراوون...

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٥٣٢).

لەهەردوو سەحیحی بوخاری و موسلیم یشدا هاتووە: عن عائشة (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا): أنه (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قال في مرضه الذي لم يقم منه: «لعن الله اليهود والنصارى اتخذوا قبور أنبيائهم مساجد»[1] واتا: عائیشەی دایکی باوەڕداران (خودای لێ ڕازی بێت) ئەڵێت: پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە کاتی ئەو نەخۆشیەی کە ئیتر هەڵنەسایەوە (وەفاتی کرد) فەرمووی: نەفرینی خودا لە جولەکە و گاورەکان کە گۆڕی پێغەمبەرەکانی خۆیان کردە مزگەوت و جێگای سوژدە بردن.

٢. سەربڕین و قوربانی کردن لای گۆڕەکان:

ئەگەر هاتوو سەربڕین و قوربانی کردن بۆ نزیك بوونەوە بێت لە مردووی ناو گۆڕەکان بۆ ئەوەی ئەو مردووانە پێویستیەکیان بۆ جێبەجێ بکەن، ئەوە شیرك و هاوەڵ بڕیاردانی گەورەیە بۆ خودای گەورە، خۆ ئەگەر بۆ غەیری ئەمە بێت ئەوە لەو بیدعە مەترسیدارانەیە کە گەورەترین هۆکاری شیرك و هاوەڵ بڕیاردانە، پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەم بارەیەوە فەرموویەتی: «لاعقر في الإسلام»[2] واتا: ئاژەڵ سەربڕین لەسەر گۆڕ نییە لە ئیسلامدا، عبدالرزاق ئەڵێت: (كانوا يعقرون عند القبر بقرة أو شاة)[3] واتا: لەسەردەمی نەفامیدا موشریکەکان کە ئەچوونە سەر گۆڕ مانگایەك یان مەڕێکیان سەردەبڕی.

٣. ٤. ٥. ٦. ٧. بەرزکردنەوەی گۆڕەکان زیاد لەو گلکەی کە لێی هاتوەتە دەرەوە، و گەچکاری کردنی، و نووسین لەسەری، و خانوو و بینا دروستکردن لەسەری، و دانیشتن لەسەری:

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (١٣٣٠)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٥٣١).

(٢) ئەبو داود - الجنائز - (٣٢٢٢)، موسنەدی ئەحمەد (٣/ ١٩٧).

(٣) ئەبو داود - الجنائز - (٣٢٢٢)، موسنەدی ئەحمەد (٣/ ١٩٧).

هەموو ئەمانە لــە بیدعــە و داهێنراوەکانی جولەکــە و گاورەکانە کە تێیدا ماونەتەوە، کەلــە گەورەترین جۆرەکانی ذریعە و رێخۆشــکردنە بۆ شــیرك و هاوەڵ بڕیاردان بۆ خودای گەورە، عن جابر (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قال: «نهى رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) أن يجصص القــبر، وأن يقعد عليه، وأن يبنى عليه، وأن يــزاد عليه، أو يكتب عليه»[1] واتــا: پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) رێگری کرد لەوەی گۆڕ گەچکاری بکرێت، و دابنیشی لەسەری، و خانوو و بینای لەســەر بکرێــت، و رێگری کرد لەوەی گۆڕ زیــاد لەو گڵەی لێی دەردەهێنرێت بخرێتە سەری، یان لەسەری بنووسرێت.

٨. نوێژکردن ڕووبەڕووی گۆڕ یان لای گۆڕ:

عن أبي مرثد الغنوي قال: ســمعت رســول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يقول: «لا تصلوا إلى القبور، ولا تجلسوا عليها»[2] واتا: ئەبی مورثدی غەنەوی (خودای لــێ ڕازی بێت) ئەڵێت: گوێم لە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بوو ئەیفەرموو: ڕووبەڕووی گۆڕەکان نوێژ مەکەن، و دامەنیشن لەسەریشیان.

وعن أبي ســعيد الخدري (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قال: قال رســول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) «الأرض كلــها مسجد، إلا المقبرة والحمام»[3] واتا: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: زەوی هەموو مزگەوتە جگە لەگۆڕســتان و حمام و سەرئاو نەبێت.

---

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٩٧٠)، وسونەنی ئەبی داود بەفەرموودەی ژمارە (٣٢٢٥)، و (٣٢٢٦)، وموستەدرەکی ئەلحاکم (١/ ٥٢٥).

(٢) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٩٧٢).

(٣) سونەنی ئەبی داود بەفەرموودەی ژمارە (٤٩٢)، وسونەنی تیرموذی بەفەرموودەی ژمارە (٣١٧)، ئەلحاکم ئەم فەرموودەیەی بە فەرموودەیەکی صەحیح داناوە، و ئیمامی ذەهەبیش هاورایەتی.

٩. خانوو و بینا دروستکردن لەسەر گۆڕ:

ئەمەش لە بیدعە و گومڕاییەکانی جولەکە و گاورەکانە، فەرموودەکەی عائیشە لەوەو پێش کە باسکرا کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: «لعن الله اليهود والنصارى اتخذوا قبور أنبيائهم مساجد»[١] واتا: نەفرینی خودا لە جولەکە و گاورەکان کە گۆڕی پێغەمبەرەکانی خۆیان کردە مزگەوت و جێگای سوژدە بردن.

١٠. بکرێت بەشوێنی کۆبوونەوە و جەژن گێڕان:

ئەمەش یەکێکی تر لەو بیدعە و داهێنراوانەی کە ڕێگری صەریحی لێکراوە، ئەویش لەبەر گەورەی زیان و خراپەکانیەتی، عن أبي هريرة (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قال: قال رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): «لا تتخذوا قبري عيدا[٢] ولا تجعلوا بيوتكم قبورا، وحيثما كنتم فصلوا علي، فإن صلاتكم تبلغني»[٣] واتا: گۆڕەکەی من مەکەن بە عید واتە بەشوێنی جەژن، و ماڵەکانتان مەکەن بە گۆڕ، لەهەرکوێیەك بوون صەڵاواتم لەسەر بدەن، چونکە بێگومان صەڵاوتەکانتان دەگات بەمن.

(١) بوخاری - الجنائز - (١٣٢٤)، موسلیم - المساجد ومواضع الصلاه - (٥٣١)، ئەلنەسائی - المساجد - (٧٠٣)، موسنەدی ئەحمەد (٦/ ١٤٦)، دارەمی - الصلاه - (١٤٠٣).

(٢) لەزمانی عەرەبیدا (عید) بەوە دەوتریت کە بگەڕیتەوە و دووبارە ببێتەوە وەك جەژنی ڕۆژووشکاندنی ڕەمەزان و جەژنی قوربان، جا مرۆڤیش کاتێك هەموو ڕۆژێك لەبەر ئەوەی سڵاوێك لەپێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بڕواتە سەر گۆڕەکەی ئەوە وەك ئەوە وایە کە کردبێتی بە جەژن وشوێنی کۆبوونەوە، لەبەر ئەوە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ڕێگری کردووە لەوەها کارێك، لەگەڵ ئەوەدا فەرمانی کردووە بەموسڵمان کە صەڵات وسەلامی بۆ بنێرن لەهەر کوێیەك بن، چونکە فریشتەکان ئەگەڕین صەڵاوات وسەلامەکان ئەگەیەنن بەپێغەمبەر، ئەمەش لەئاسانی ئەم دینەوەیە، چونکە هەموو موسڵمانێك ناتوانێت بگاتە مەدینە.

(٣) سونەنی ئەبی داود بەفەرموودەی ژمارە (٢٠٤٢)، وە موسنەدی ئەحمەد (٢/ ٣٦٧).

١١.کۆڵ وخۆپێچانەوە بۆ لای گۆڕەکان:

ئەمەش کارێکە و ڕێگری و قەدەغەی لێکراوە، چونکە یەکێکە لەهۆکارەکانی شیرك و هاوەڵ بڕیاردان بۆ خودای گەورە، عن أبي هريرة (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) عن النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قال: «لا تشد الرحال إلا إلى ثلاثة مساجد: المسجد الحرام، ومسجد الرسول (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ومسجد الأقصى»[1] واتا: کۆڵ و بارتان مەپێچنەوە بۆ سێ جێگا نەبێت: بۆ مزگەوتی حەرام و بۆ مزگەوتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و بۆ مزگەوتی ئەقصا نەبێت.

تەوەرەی شەشەم: تەوەسول

أ. پێناسەکەی: (التوسل) لەزمانی عەرەبیدا لە وشەی (الوسيلة) وەوەرگیراوە، (الوسيلة والوصيلة) بەمانی هۆکار و پەیوەستکردن دێت کە هەردوو ماناکە لەیەکەوە نزیکن، (التوسل) واتا: گەیشتن بەمەبەست وهەوڵدان بۆ جێبەجێکردن و تەحقیق کردنی ئەو مەبەستە.

لەشەرعیشدا بەواتای: گەشتن بە ڕەزامەندی خودای گەورە و بەهەشت دێت، بەکارێك کە شەرع ڕێگای پیداوە و دوورکەوتنەوە لەوەیشی کە قەدەغەی لێکردووە.

ب. مانای (الوسيلة) لەقورئانی پیرۆزدا:

وشەی (الوسيلة) لەدوو شوێن لە قورئانی پیرۆزدا هاتووە:

١. خودای گەورە ئەفەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَٱبۡتَغُوٓاْ إِلَيۡهِ ٱلۡوَسِيلَةَ وَجَٰهِدُواْ فِي سَبِيلِهِۦ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ﴾ [المائدة: ٣٥] واتا: ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە لەخودا بترسن و پارێزکار بن، لەڕێگەی هەموو

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(١١٨٩)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(١٣٩٧).

هۆكار و كردەوەیەكی چاك و(شــەرعیەوە) هەوڵ بدەن ڕەزامەندیی ئەو زاتە بەدەســت بهێنن، هەمیشە هەوڵ و كۆشــش و جیهاد و خەبات بكەن لەپێناوی ڕێباز و بەرنامەی ئەو زاتەدا، بۆ ئەوەی ســەرفراز بن (لە هەردوو جیهاندا).

٢. هەروەهــا فەرموویەتی: ﴿أُولَٰئِكَ ٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ يَبۡتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ ٱلۡوَسِيلَةَ أَيُّهُمۡ أَقۡرَبُ وَيَرۡجُونَ رَحۡمَتَهُۥ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُۥٓۚ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحۡذُورٗا﴾ [الإسراء: ٥٧] واتا: ئائەوانــەی كە ئەوان هاناو هاواریان لێ دەكەن، كامیان لە خودا نزیكترە؟! لە كاتێكدا كە ئەوان خۆیان هاوار لەخوا دەكەن و داوای نزیك بوونەوە لە پەروەردگاریان دەخوازن و چاوەڕوانی ڕەحمەتی دەكەن، لە سزا و تۆڵەشی دەترسن، بەڕاستی سزای پەروەردگارت مەترسی لێكراوە.

مەبەســت لە (الوســیلة) لەهەردوو ئایەتەكەدا بەمانای: نزیك بوونەوە لەخودای گەورە (الله) هاتووە بەهەموو كاروكردەوەیەك كە ئەو زاتە خۆی پێی ڕازیە، حافظ ابن كثیریش لەتەفســیری ئایەتــی یەكەمدا لە عبدالله ی كوڕی عەباسەوە (خودایان لێ ڕازی بێت) نقلێ كردووە كە مانای (الوسیلة) بە نزیك بوونەوە لەخودا هاتووە، هەر هەمان مانا لە هەر یەك لە موجاهید وأبي وائل و حەسەنی بەصــــری وعبــــدالله بن كثیر والســــــدي وابن زید وچەند كەسێكی تر‌ەوە نەقڵ كراوە[1].

بەنســبەت ئایەتــی دووەمیشــەوە، عبداللــەی كــوڕی مەســعود هاوەڵــی بەڕێزی پیغەمبــەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) هۆی دابەزینــی ئەم ئایەتەی ڕوونكردوەتەوە كە ماناكەی تەواو ڕۆشن دەكاتەوە ودەڵــێت: ئەم ئایەتە

(١) تەفسیری ئیبن كەثیر (٢/ ٥٠).

لەسەر کەسێکی عەرەب دابەزی کە کاتی خۆی یەکێك لە جنۆکەکانیان دەپەرست، ئەوە بوو دواتر جنۆکەکان موسڵمان بوون، بەڵام ئەو کەسانەی کەئەوانیان دەپەرست هەستیان بەمە نەکرد(١).

ئەمەش بەصەریحی ئەوە پیشان دەدات کە وشەی (الوسیلة) بەمانای نزیك بوونەوە دێت لەخوداوە بەهەموو کاروکردەوەیەکی چاك و خواپەرستیەکی بەرز و بڵند، هەر لەبەر ئەمەش خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ ٱلْوَسِيلَةَ﴾ [الإسراء: ٥٧] واتا: داوای ئەوە دەکەن بەهۆیەوە لەخودا (الله) نزیك ببنەوە و ڕەزامەندی ئەو بەدەست بهێنن بەکاروکردەوەی چاك کە لەئەوان نزیك دەکاتەوە.

ج. جۆرەکانی (التوسل) هۆکاری لەخودا (الله) نزیك بوونەوە.

تەوەسول دەکرێت بەدوو بەشەوە: تەوەسولی مەشروع و تەوەسولی مەمنوع.

١. **تەوەسولی مەشروع:** مەبەست پێی خۆنزیك کردنەوەیە لەخودای گەورە (الله)بەهۆکاری خۆنزیك کردنەوەوڕێگای سەحیحی مەشروع،بۆشارەزابوون لەمەش پێویست بەگەڕانەوە دەکات بۆ قورئان و سوننەت و شارەزابوون لەوەی لەم بارەیەوە لەو دوو سەرچاوەدا هاتووە، ئەوەی قورئان و سوننەت بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە وەسیلە و هۆکارێکی مەشروع و دروستن ئەوە وەسلەی مەشروعە، غەیری ئەمەش تەوەسول و هۆکاری مەمنوع و نامەشروعە.

لەژێر تەوەسولی مەشروع دا سێ جۆر جێگایان دەبێتەوە:

یەکەم: تەوەسول و خۆنزیك کردنەوە لەخودای گەورە (الله) بەناوێك

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٤٧١٤)وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(٣٠٣٠).

لەناوە پیرۆزەکانی یان بە صیفەتێك لــە صیفاتە جوان و بلّندەکانی خۆی، وەك ئەوەی موسـلّمانێك لەکاتی دوعا و نزایدا بلّێ: (ئەی خودایە داوات لــێ دەکەم کە تۆ خاوەنی هەردوو نــاوی (الرحمن) و (الرحیم) یت کە لەش ســاغم کەیت، یان بلّێ: بەو ڕەحم و بەخشــندەییە فراوانــەی کە هەموو شــتێکی گرتوەتەوە لێم خۆش بیت و ڕەحمم پــێ بکەیت، یان نموونەی تری لەم شێوە داوایانە).

بەلّــگەی مەشــروعیەتی ئەم جۆرە تەوەســولەش ئەوەی کە خودای گــەورە دەفەرموویــت: ﴿وَلِلَّهِ ٱلْأَسْمَآءُ ٱلْحُسْنَىٰ فَٱدْعُوهُ بِهَا﴾ [الأعــراف: ١٨٠] واتا: هەر بۆ خودایە جــــوانترین و چاکترینی نــاوەکان، جا ئێوەش بەو ناوانە بانگ و هاواری لێ بکەن.

دووەم: تەوەســول و خۆنزیــك کردنەوە لەخودای گــەورە (الله) بەو کاروکردەوە چاکانەی کە بەندەکان دەیکەن، وەك ئەوەی بلّێ: ئەی خودای گەورە بەوەی باوەڕم پێتە، و بە خۆشەویستم بۆتۆ، و بەشوێن کەوتنم بەدوای پێغەمبەرەکەتدا داوات لێ دەکــەم لێم خۆش بە، یان بلّێ: ئەی خودایە من بەخۆشەویستی و باوەڕم بۆ پێغەمبەرەکەت محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) داوات لێ دەکەم کە دەرووم لێ بکەیتەوە، یان ئەو کەســەی کە داوا لەخوا دەکات ئەو کردەوە چاکانە باس بکات کە لەبەر خاتر و ڕەزامەندی خودای گەورە ئەنجامــی داون و بیکات بەهۆکاری تەوەســول و نزیك بوونەوە لەخودا، هەروەك چۆن لەچیرۆکی ســێ کەسی ناو ئەشکەوتەکەدا هاتووە کە دواتر باسیان لێوە دەکەین.

بەلّــگە لەسەر مەشــروعیەتی ئەمەش ئەو ئایەتەیە کە خودای گەورە

دەفەرموویت: ﴿ٱلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَآ إِنَّنَآ ءَامَنَّا فَٱغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ﴾ [آل عمران: ١٦] واتا: لە خودا ترسان: دەڵێن ئەی پەروەردگارمان بەڕاستی ئێمە بڕوامان هێنا دەی خۆش ببە لە گوناهەکانمان وە بمان پارێزە لە سزای ئاگری دۆزەخ، هەروەها دەفەرموویت: ﴿رَبَّنَآ ءَامَنَّا بِمَآ أَنزَلْتَ وَٱتَّبَعْنَا ٱلرَّسُولَ فَٱكْتُبْنَا مَعَ ٱلشَّٰهِدِينَ﴾ [آل عمران: ٥٣] واتا: ئەی پەروەردگارمان ئێمە باوەڕمان هێنا بەوەی کە نارد ووتەتە خوارەوە،و پەیڕەوی پێغەمبەرەکەی تۆمان کرد دەی خودایە ناومان لە ڕیزی شاهیدەکانی (گەیاندنی بەرنامەکەتدا) تۆمارمان بکە.

هەر لەم بارەیەوە چیرۆکی ئەو سێ کەسەی ناو ئەشکەوتەکەیە کە عبد الله ی کوڕی عومەر (خودایان لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە و ئەڵێت: لە پێغەمبەری خودام (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بیست کە فەرمووی: «بینما ثلاثة نفر ممن كان قبلكم يمشون إذ أصابهم مطر، فأووا إلى غار فانطبق عليهم، فقال بعضهم لبعض: إنه والله يا هؤلاء لا ينجيكم إلا الصدق، فليدع كل رجل منكم بما يعلم أنه قد صدق فيه، فقال واحد منهم: اللَّهُمَّ إن كنت تعلم أنه كان لي أجير عمل لي على فرق من أرز فذهب وتركه، وأني عمدت إلى ذلك الفرق فزرعته، فصار من أمره أني اشتريت منه بقرا، وأنه أتاني يطلب أجره، فقلت له: اعمد إلى تلك البقر فسقها، فقال لي: إنما لي عندك فرق من أرز، فقلت له: اعمد إلى تلك البقر، فإنها من الفرق، فساقها، فإن كنت تعلم أني فعلت ذلك من خشيتك ففرج عنا، فانساخت[1] عنهم الصخرة، فقال الآخر: اللَّهُمَّ إن كنت تعلم أنه كان لي أبوان شيخان كبيران، وكنت آتيهما كل ليلة بلبن غنم لي، فأبطأت عليهما ليلة، فجئت وقد رقدا، وأهلي

(١) کەمێکی تر کرایەوە، بەڵام نەیانتوانی بچنە دەرەوە، هەروەك لەفەرموودەکەی سالمدا هاتووە.

وعيالي يتضاغون من الجوع، فكنت لا أسقيهم حتى يشرب أبواي، فكرهت أن أوقظهما، وكرهت أن أدعهما فيستكنا لشربتهما، فلم أزل أنتظر حتى طلع الفجر، فإن كنت تعلم أني فعلت ذلك من خشيتك ففرج عنا، فانساخت عنهم الصخرة حتى نظروا إلى السماء، فقال الآخر: اللهم إن كنت تعلم أنه كانت لي ابنة عم من أحب الناس إلي، وإني راودتها عن نفسها فأبت إلا أن آتيها بمائة دينار، فطلبتها حتى قدرت، فأتيتها بها فدفعتها إليها فأمكنتني من نفسها، فلما قعدت بين رجليها فقالت: اتق الله ولا تفض الخاتم إلا بحقه، فقمت وتركت المائة دينار، فإن كنت تعلم أني فعلت ذلك من خشيتك ففرج عنا، ففرج الله عنهم فخرجوا»[1].

واتا: لەئوممەتانی پێش ئێوە سێ کەس بەڕێگادا دەڕۆشتن و باران لێی داکردن، بۆیە پەنایان بردە ئەشکەوتێك و لەپڕ (بەبەردێك) دەرگای ئەشکەوتەکەیان لێ داخرا، بۆیە هەندێکیان بەهەندێکی تریان وت: واللە هیچ ڕزگارتان ناکات ڕاستگۆی (باوەڕ نەبێت)جا هەرکەس لەئێوە بەکارێکی ڕاست کە ئەزانێت (لەبەر ڕەزامەندی خودا کردبێتی) داوا لەخودای گەورە بکات، یەکێکیان وتی: ئەی خودایە تۆ ئەزانیت کە من کرێکارێکم هەبوو کاری بۆ ئەکردم بە پێوانەیەك چەلتوك دوایی ڕۆشت و پێوانە چەلتوکەکەی جێهێشت، منیش چووم ئەو پێوانە چەلتوکەم چاند و دواتر بەپارەی داهاتی ئەو پێوانە چەلتوکە مانگایەکم کڕی، پاشان کابرای کرێکار هاتەوە و داوای کرێکەی کرد، منیش پێم وت: بڕۆ ئەو مانگایە ببە، کرێکارەکەش لەوەڵامدا وتی: من پێوانەیەك چەلتوکم لای تۆیە، پێم وتەوە: بڕۆ ئەو مانگایە ببە ئەوە بەروبومی ئەو پێوانە چەلتوکەی تۆیە و کابرایش مانگاکەی دایە بەر

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٣٤٦٥).

خـــۆی و بردی، ئەی خودایـــە تۆ ئەزانیت ئەگەر من ئـــەم کارەم تەنها لەبەر تـــرس و ڕەزامەندی تۆ کردوە دەروومان لێ بکـــەرەوە، لەم کاتەدا بەردەکە کەمێك جوولاّ، بەلاّم نەیاتوانی بێنە دەرەوە لە ئەشکەوتەکە، کەسێکی تریان وتی: ئـــەی خودایە تۆ ئەزانی مـــن دایك و باوکێکی پیـــرم هەیە، و هەموو شەوێك شـــیری مەڕەکانم بۆ دەهێنان، بەلاّم شەوێك سستیم کرد لەهاتنەوە وکە هاتمەوە بینم خەوتوون و منالّەکانی خۆیشم لەبرسا دەگریان، بەلاّم من نەمدا بەمنالّەکانم هەتاوەکو باوکم ودایکم نەیاخواردەوە، منیش لەم کاتەدا حەزم نەکرد دایکم و باوکم بەخەبەر بهێنمەوە، و حەزیشم نەکرد کە وازیان لێ بهێنم، چونکە ئەو شیرە خواردنی ئێوارەی ئەوان بوون ئەگەر نەیانخواردایە لاواز دەبوون، بۆیە هەتاوەکو ســـپێدەی بەیانی چاوەڕوانم کرد تا هەســـتان لەخەو ئەی خودایە ئەگەر من ئەمەم لەبەر ڕەزامەندی تۆ کردووە دەروومان لێ بکەرەوە، بۆیە بەردەکە کەمێکی تر جولاّ و ســـەیرێکی ئاســـمانیان کرد، یەکێکی تریان وتی: ئەی خودایە تـــۆ دەزانی کە من کچێکی ئامۆزام هەبوو لەهەموو کەس زیاتر خۆشم دەویســـت، من داوام لێکرد کە خۆیم تەسلیم بکات ئەویش ڕازی نەبوو، ئیللا ســـەد دیناری بدەمێ، منیش چووم پەیدام کردیان داوامکرد و هێنام و دام پێی و ئەویش خۆیمی تەسلیم کرد، جا کاتیك لەنێوان هەردوو لنگی دانیشتم، کچەکە پێی وتم: لەخودا بترسە ئەو مۆرەیان ئەو موســـتیلەیە مەکەوە بەهەقی خۆی نەبێت (واتە بەحەلاّلّی) نەبێت منیش هەستام و سەد دیناڕەکەشـــم واز لێهێنا، ئەی خودایە خۆت دەزانیت ئەگەر ئەمەم لەبەر ڕەزامەندی تۆ کـــردووە دەروی خێرمان لێ بکەرەوە، خودای گەورەش دەروی لێ کردنەوە و هاتنە دەرەوە لە ئەشکەوتەکە.

سێیەم: تەوەسول بە نزا و دوعای پیاو چاکێك (زیندوو بێت) کە ئومێد بکرێت نزا و دوعای لای خودای گەورە گیرا بێت، وەك ئەوەی موسڵمانێك بچێت بۆ لای کەسێك کە بە خواناس و چاکەکار و پارێزکار لەگوێڕایەڵێکانی خودای گەورەی بزانێت و داوای ئەوەی لێ بکات کە نزا و دوعای خێری بۆ بکات بۆ ئەوەی خودای گەورە دەرووی خێری لێ بکاتەوە و کاری بۆ ئاسان بکات.

بەڵگەش لەسەر مەشورعیەتی ئەمە لە ئیسلامدا، ئەوەیە کە هاوەڵە بەرێزەکان ئەڕۆشتن بۆ لای پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە نزا و دوعای گشتی و تایبەتیان بۆ بکات.

عن أنس بن مالك (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) أن رجلا دخل يوم الجمعة من باب كان وجاه المنبر ورسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قائم يخطب، فاستقبل رسول (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قائما فقال: يا رسول الله هلكت المواشي وانقطعت السبل، فادع الله يغيثنا، قال: فرفع رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يديه فقال: اللَّهُمَّ اسقنا، اللَّهُمَّ اسقنا، اللَّهُمَّ اسقنا، قال أنس: ولا والله ما نرى في السماء من سحاب ولا قزعة[1] ولا شيئا، وما بيننا وبين سلع من بيت ولا دار، قال: فطلعت من ورائه سحابة مثل الترس، فلما توسطت السماء انتشرت، ثم أمطرت، قال: والله ما رأينا الشمس ستا، ثم دخل رجل من ذلك الباب في الجمعة المقبلة -ورسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قائم يخطب- فاستقبله قائما فقال: يا رسول الله، هلكت الأموال، وانقطعت السبل، فادع الله يمسكها، قال: فرفع رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يديه ثم قال: اللَّهُمَّ حوالينا ولا علينا، اللَّهُمَّ على الآكام والجبال والظراب ومنابت الشجر، قال: فانقطعت،

(١) مەبەست پیی چەند پەلە هەوریکی لەیەك جودایە.

وخرجنا نمشي في الشمس. قال شـــريك: فسألت أنسا: أهو الرجل الأول؟ قَال: لا أدري[١].

واتا: ئەنەســـی کوڕی مالیك (خودای لـــێ ڕازی بێـــت) ئەگێڕێتەوە کـــە پیاوێك ڕۆژی هەینـــی لەدەرگایەکەوە هاتە ناو مزگـــەوت کە ڕووی لـــە مینبەرەکە بوو، لـــەو کاتـــەدا پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وتـــاری دەدا، پیاوەکە هەســـتایە ســـەرپێ ڕووبەڕووی پێغەمبـــەر(صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وتی: ئـــەی پێغەمبەری خـــودا (لەبـــێ بارانیدا) هەرچـــی مەڕ و مـــاڵات هەیە تیاچوو و هەموو ڕێگایەکیشـــمان لێ بڕاوە (واتە هیچ چارێکمان نەماوە)، داوا لەخودا (اللە) بکە بارانمان بۆ ببارێنێت، پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەردوو دەســـتی بەرز کـــردەوە و فەرمـــووی: ئەی خودایـــە بارانمان بۆ ببارێنە، ئەی خودایە بارانمان بـــۆ ببارێنە، ئەی خودایە بارانمان بۆ ببارێنە، ئەنەس ئەلێـــت: واللەی لەو کاتەدا هیچ هەور و هەڵا و پارچە هەور وهیچ شـــتێکمان بەدی نەدەکرد لە ئاسماندا (واتا: ئاسمان سایەقەی ساماڵ بوو) لەنێوان ئێمە و کێوی سەلعیشـــدا (کە کێوێکی نزیك مەدینەیە) هیچ خانوو مالێك نەبوو هەتا چاو بڕی دەکرد هەور نەبوو، بەڵام ووردە ووردە پارچە هەورێك لەپشتی ئەو کێوەوە هێندەی قەڵغانێك دەبوو بەدەر کەوت، جا ئەو پارچە هەورە کە گەشـــتە ناوەڕاستی ئاســـمان بڵاو بویەوە و پاشان دەستی کرد بەباران بارین، سوێند بەخودا (اللە) شەش ڕۆژ خۆرمان نەبینی، پاشان بۆ هەینـــی داهاتوو پیاوێك لەهەمان دەرگاوە هاتـــە ژوورەوە و لەو کاتەدا پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وتاری دەدا، ئەو کابرایە هەستایە سەرپێ

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(١٠١٣)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(٨٩٧).

ڕووبەڕووی پێغەمبەر وتی: ئەی پێغەمبەری خودا: (واتا: لەبەر لافاو تۆفان) هەرچی مالّمان هەبوو تیاچوو ڕێگاکان پچڕان، داوا لەخودای گەورە بکە بیگرێتەوە، پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەردوو دەستی بەرزکردەوە و فەرمووی: ئەی خودایە ئەم بارانە لەدەوروبەرمان ببارێنە و بەسەر خۆمان و مالّ و خانووەکانماندا نەبێت، ئەی خودایە بەسەر شاخ و گردۆلّکە و دۆلّ و بنی دار و درەخت و زەوی و زارەکاندا ببارێنە، ئەنەس ئەڵێت: بارانەکە خۆشی کرد و چووینە دەرەوە بەبەر هەتاودا دەڕۆیشتین... شەریك دەڵێت پرسیارم کرد لەئەنەس ئەو پیاوە هەر ئەو پیاوە بوو کەیەکەمجار هات؟ لەوەڵامدا ئەنەس وتی: نازانم.

وفي الصحيحين أن النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لما ذكر أن في أمته سبعين ألفا يدخلون الجنة بغير حساب ولا عذاب وقال: «هم الذين لا يسترقون ولا يكتوون ولا يتطيرون وعلى ربهم يتوكلون قام عكاشة بن محصن فقال: يا رسول الله ادع الله أن يجعلني منهم، فقال: (أنت منهم)»[1] واتا: پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەوەی باسکرد کە حەفتا هەزار بەبێ لێپرسینەوە و سزادان لە ئوممەتەکەی دەچنە بەهەشتەوە، وە فەرمووی: «ئەوانە (ئەو کەسانەن ئەگەر نەخۆش کەوتن) ناچنە لای کەسێك و پێی بڵێن (ڕوقیە و دوعامان بەسەردا بخوێنە) وە چارەسەر بە داخ کردن ناکەن و ڕەش بین نین و پشت بەخودای گەورە دەبەستن» عەکاشە هەستایە سەر پێ و وتی: ئەی پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دوعام بۆ بکە من یەکێك بم لەوانە، پێغەمبەریش فەرمووی: «تۆ لەو کەسانەیت».

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٥٧٠٥)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(٢١٨).

هەر لەم بارەیەوە پێغەمبەر (صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) فەرموویەتی: باسی ئوەیسی قەرەنی کردووە و فەرموویەتی: «فاسألوه أن يستغفر لكم» واتا: داوای لێ بکەن کە داوای لێ خۆش بوونتان بۆ بکات لای خودای گەورە».

ئەم جۆرەیش لە تەوەسول و داوا لێ کردنە بۆ دوعا بۆکردن دەبێت ئەو کەسەی تۆ داوای لێ دەکەیت زیندوو بێت و لەژیاندا مابێت، چونکە ئەگەر مرد بوو دروست نیە داوای هیچ شتێکی لێ بکرێت، چونکە مردوو ناتوانێت هیچ کارێك بکات.

٢. **تەوەسولی مەمنوع و نادروست:** ئەو تەوەسول و خۆنزیك کردنەوەیە لە خودا، کە لەشەریعەتی ئیسلامدا نەسەلماوە و بەڵگەی لەسەر نییە کە وەسیلەیە بۆ خۆ نزیك کردنەوە لە خودا، ئەمەش چەند جۆرێکن، هەندێکیان لە هەندێکی تریان ترسناك و مەترسیدارترن، لەوانەیش:

یەکەم: تەوەسول و خۆنزیك کردنەوە لەخودای گەورە بە داواکردن لەکەسانی مردوو یان غائیب و ئامادە نەبوو، کە هانا و هاواریان بۆ ببرێت و داوای پێویستی و دەروو لێکردنەوەیان لێ بکرێت و نموونەی تری لەم جۆرەیە، ئەمە شیرك و هاوەڵ بڕیاردانی گەورەیە و خاوەنەکەی لە ئوممەت و میللەتی ئیسلام وەدەردەخات.

دووەم: تەوەسول وخۆنزیك کردنەوە لەخودا بە ئەنجامدانی عیبادەت و پەرستن لەسەر گۆڕ و مەزارەکان و لەوێ داوا لەخودا بکرێت، یان بتەویت بەوە خۆت لە خودا نزیك بکەیتەوە بچیت بینا و خانوو لەسەریان دروست بکەیت، یان بتەوێ بەدانانی پەردە و چرا داگیرساندن لەسەر ئەو گۆڕانە خۆت لەخودا نزیك بکەیتەوە، ئەمەش شیرك و هاوەڵ بڕیاردانی

بچوکە و لەگەڵ تەواوی و کەمالی یەکخواپەرستیدا یەکناگرێتەوە، چونکە سەردەکێشێت بۆ شیرك و هاوەڵ بڕیاردانی گەورە.

سێیەم: تەوەسول و خۆنزیك کردنەوە لەخودا بە پلەوپایە و مەکانەتی پێغەمبەران و پیاوچاکان لای خودا (الله)، ئەمەش کارێکی حەرام و نادروست و بگرە یەکێکە لەبیدعە و داهێنراوەکان لەدیندا، لەبەر ئەوە تەوەسولێکە کە خودای گەورە داینەناوە و ڕێگەی پێ نەداوە، خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿ءَآللَّهُ أَذِنَ لَكُمۡ﴾ [یونس: ٥٩] واتا: ئایا خودای گەورە ئیزن و ڕێگای ئەمەی داوون؟ چونکە پلەوپایە و جێگا و مەکانەتی پیاوچاکان لای خودای گەورە هەر بۆ خۆیان سوودی لێ دەبینن، هەروەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَأَن لَّيۡسَ لِلۡإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ﴾ [النجم: ٣٩] واتا: وە بێگومان ئادەمیزاد جگە لە کۆشش وهەوڵی خۆی خاوەنی هیچی تر نی یە.

لەبەر ئەوە ئەم جۆرە تەوەسول و خۆنزیك کردنەوەیە لای خودا لەسەردەمی پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) و هاوەڵە بەڕێزەکانیدا نەبووە، چەندان کەسیش لەزانایان لەسەر قەدەغەکردن و حەرام بوونی ئەم جۆرە قسەیان کردووە.

ئەبو حەنیفە (ڕەحمەتی خودای لێ بێت) لەم بارەیەوە دەڵێت: «کەراهەتی هەیە (کەراهەتی حەرامی) کە کەسی نزاکار بڵێ: ئەی خودایە بەهەقی پلەوپایە و مەکانەتی فلاّن کەس یان بەهەقی پیاوچاکان و پێغەمبەرەکانت یان بەهەقی مەککەی پیرۆز یان بەهەقی مەشعەر الحرام داوات لێ دەکەم».

د. هەندێك گومان و شوبوهات کە لەبارەی تەوەسولەوە هاتوون:

نەیارانی ئەهلی سوننەت و جەماعەت هەندێك گومان و دژە ڕایان

لەبارەی تەوەسولەوە هێناوە، چونکە لەو ڕێگایەوە دەیانەوێت بیرو بۆچوونە هەڵەکانی خۆیانی پێ ڕاست بکەنەوە، وەبۆ ئەوەیشی والەخەڵکی موسڵمانی نەخوێندەوار تێ بگەیەنن ئەوەی ئەوانی لەسەرە ڕاست و دروستە نەك (ئەهلی سوننەت وجەماعەت)، ئەو گومان و شوبوهاتانەیش لە دو وشت بەدەر نین:

یەکەم: یان ئەوەیە ئەوەی دەیکەن بەبەڵگە بۆ بیروبۆچوونەکانی خۆیان کۆمەڵێك فەرموودەی لاواز و هەڵبەستراون، ئەمەش بەوە بەتاڵ دەبێتەوە کە ئاگاداری ئەوە بین کە ئەم فەرموودانە صەحیح نین و لە پێغەمبەرەوە ثابت نەبووە، لەوانەیش:

١. فەرموودەی: «توسلوا بجاهي فإن جاهي عند الله عظيم»واتا: تەوەسول بکەن و خۆتان لەخودا نزیك بکەنەوە بە پلەو پایەی من، چونکە پلەوپایەی من لای خودا (الله) زۆر گەورەیە، یان «إذا سألتم الله فاسألوه بجاهي فإن جاهي عند الله عظيم» واتا: هەرکاتێك داواتان کرد و پارانەوە لەخودا ئەوە بە پلەوپایەی من لێی بپارێنەوە، لەبەر ئەوەی پلەوپایەی من لای خودای گەورە زۆر مەزنە، هەموو ئەمانە فەرموودەی باتڵ و پڕوپووچن و هیچ کەسێك لەزانایان ڕیوایەتیان نەکردوە، و لەهیچ کتێب و پەرتوکێکی فەرموودەشدا نەهاتوون.

٢. فەرموودەی: «إذا أعيتكم الأمور فعليكم بأهل القبور» واتا: ئەگەر کارێکتان لێ گیر بوو ئەوە وەسیەتتان بۆ دەکەم کە لەخاوەنی گۆڕەکان بپارێنەوە، یان «فاستغيثوا بأهل القبور» واتا: بەخاوەنی گۆڕەکان هانا و هاواری خۆتان بکەن، ئەمانە درۆ و دەلەسەن و زانایان کۆدەنگن کە هەڵبەستراوون بەدەم پێغەمبەرەوە (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ).

٣. فەرموودەی: «لو أحسن أحدكم ظنة بحجر لنفعه» واتا: ئەگەر هەر كەسێك لەئێوە گومانی چاكی بەبەردێكیش برد ئەوە سوودی بۆی دەبێت، ئەوەش فەرموودەیەكی بەتاڵ و پڕوپوچە و زۆر دژە بەئاینی پیرۆزی ئیسلام و هەندێك لە موشریك و هاوەڵ بڕیاردەران بۆ خودای گەوورە دایانناوە.

٤. یان فەرموودەی: لما اقترف آدم الخطيئة قال: يا رب أسألك بحق محمد لما غفرت لي، فقال الله: «يا آدم وكيف عرفت محمداً ولم أخلقه؟! قال: يا رب لأنك لما خلقتني بيدك، ونفخت في من روحك، رفعت رأسي، فرأيت على قوائم العرش مكتوباً لا إله إلا الله محمد رسول الله، فعلمت أنك لم تضف إلى اسمك إلا أحب الخلق إليك، فقال: غفرت لك ولولا محمد ما خلقتك»[1] واتا: كاتێك ئادەم هەڵەكەی كرد وتی: ئەی پەروەردگار بەهەقی محمد داوات لی دەكەم لێم خۆش بیت، خودای گەورە (الله) یش فەرمووی: ئەی ئادەم تۆ لەكوێ محمد دەناسیت لەكاتێكدا من هێشتا محمدم دروست نەكردووە؟! ئادەم وتی: ئەی پەروەردگار كاتێك تۆ بەهەردوو دەستی خۆت منت دروستكرد و لەڕۆحی خۆت فوت بەبەری مندا كرد، سەرم بەرز كردەوە لەسەر قەواڵەكانی عەرش نووسرابوو (لا إله إلا الله محمد رسول الله) بۆیە زانیم كە تۆ هیچ ناوێك ناخەیتە پاڵ ناوی خۆت خۆشەویسترین كەس نەبێت لای تۆ، خودای گەورەش فەرمووی: ئەوە لێت خۆش بووم، خۆ ئەگەر محمد نەبوایە ئەوە تۆیشم دروست نەدەكرد.

ئەم فەرموودەیە فەرموودەیەكی بەتاڵ و پڕوپوچە و هیچ بنەمایەكی نییە، نموونەی ئەم فەرموودەیەش ئەم فەرمووده باتلەی تریش هاتووە:

(١) زنجیرەی فەرموودە لاواز و هەلبەستراوەكانی شیخ ئەلبانی (١/ ٨٨) فەرموودەی ژمارە: (٢٥).

«لولاك ما خلقت الافلاك» واتا: ئەی محمد ئەگەر تۆ نەبویتایە من گەردوون و هەموو دونیام دروست نەدەکرد.

نموونەی ئەم فەرمووەدە درۆ و دەلەسە و ڕیوایەتە جیا جیاو هەڵبەستراوانە دروست نییە بۆ موسڵمان لایان لێ بکاتەوە، چ جای ئەوەی بەڵگەیان پێ بهێنێتەوە و پشتیان پێ ببەستێت.

دووەم: کۆمەڵێك فەرموودەی صەحیح و ثابت بوو لە پێغەمبەرەوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەڵام ئەو کەسانە بەهەڵە لێی تێ دەگەن و لەمانا و مەبەستە ڕاست و دروستەکەی خۆی لای دەدەن، لەو فەرموودانەیش:

١. أن عمر بن الخطاب (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) كان إذا قحطوا استسقى بالعباس بن عبد المطلب، فقال: «اللَّهُمَّ إنا كنا نتوسل إليك بنبينا فتسقينا، وإنا نتوسل إليك بعم نبينا فاسقنا، قال: فيسقون»[1] واتا: عومەری کوڕی خەتاب (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردووە: کە خەڵکی هەرکاتێك وشکە سالّی ڕووی تێ بکردنایە داوایان لە عەباسی کوڕی عبدالمطلب دەکرد کە دوعایان بۆ بکات کە خودای گەورە بارانیان بۆ ببارێنێت، عومەر فەرمووی: ئەی خودای گەورە بێگومان ئێمە پێشووتر داوامان لە پێغەمبەری خودا دەکرد وتەوەسولمان بەو ئەکرد کە داوای بارانبارینمان بۆ بکات، ئێستاش ئەی خودایە داوا لە مامی پێغەمبەرەکەمان دەکەین و تەوەسول بەو دەکەین کە بارانمان بۆ ببارێنیت، عومەر دەفەرموێت: داوایان کرد (واتا لەمامی پێغەمبەر کە دوعا و نزایان بۆ بکات کە خودای گەورە بارانیان بۆ ببارێنیت).

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (١٠١٠).

هەندێك وا لەم ڕیوایەتە تێگەشتوون كە عومەر (خودای لێ ڕازی بێت) تەوەسوڵی بە پلەوپایە و مەكانەتی عەباس لای خودای گەورە كردووە (خودای لێ رازی بێت)، وە مەبەست لەو وتەیەی كە دەڵێت: «كنا نتوسل إليك بنبينا»مەبەست لە پلەوپایە و(جاهی) ی پیغەمبەرە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) كە بارانمان بۆ ببارێنیت بەهۆیەوە، و مەبەست لە «وإنا نتوسل إليك بعم نبينا»[1] لە پلەوپایە و مەكانەتی ئەوە لای خودای گەورە.

بێگومان ئەمە تێگەیشتنێكی هەڵە ولێكدانەوەیەكی دووڕە بۆ ئەم فەرموودەیە دەكرێت، چونكە سیاقی دەقەكە نە لەدوور و نە لەنزیك بەڵگە نیە لەسەر ئەو جۆرە لێكدانەوەیە، لەبەر ئەوەی وەها كارێك داب و نەرێتیك نەبووە لای هاوەڵەكان كە تەوەسوڵ بكەن لای خودای گەورە بە ذات و پلەوپایە و مەكانەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)،بەپێچەوانەوە ئەوان تەوەسوڵیان لای خودای گەورە بە دوعا و نزای پیغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەكرد كاتێك كە لەژیاندا بوو، هەورەك لە مانا و واتای ڕیوایەتەكەی پێشووەوە وەردەگیرێت، وە عومەریش (خودای لێ ڕازی بێت) مەبەستی لەم وتەیە «إنا نتوسل بعم نبينا»بە پلە وپایە و مەكانەتی عەباسی مامی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نەبووە، بەڵكو مەبەستی دوعا و نزای ئەو بووە، چونكە ئەگەر مەبەست لە تەوەسولەكە تەوەسوڵ و خۆنزیك كردنەوە بێت لە خوداوە بە پلەو پایە و مەكانەت، ئەوا عومەر وازی لە پلەو پایە و مەكانەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نەدەهێنا و تەوەسوڵی بە عەباس نەدەكرد (خودایان لێ ڕازی بێت) نەك هەر ئەوەندە بەڵكو ئەو كاتە هاوەڵە

(١) صەحیحی بوخاری - الجمعة - (٩٦٤).

بەڕێزەکانیش دەیانوت: چۆن ئێمە تەوەسوڵ بە عەباس بکەین و واز لە تەوەسول کردن بە پێغەمبەرەوە بهێنین لەکاتێکدا پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) باشترین و بەڕێزترین مەخلوقی خودایە، لەکاتێکدا هیچ کەس لەوان وتەیەکی لەم شێوەیەی نەوتووە، چونکە زانیویانە کاتێك پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەژیاندا بووە تەوەسوڵیان بە دوعا و نزای ئەو کردووە، لەپاش وەفاتی ئەویش تەوەسوڵیان بە نزاو و دوعای غەیری ئەو کردووە (کە عەباسی مامیەتی) هەر بۆیە چاك زانیویانە مەشروع و ڕێگا پێدرا و لە ئاینی پیرۆزی ئیسلامدا تەوەسول کردنە بە نزا و دوعای کەسی نزاکارەوە لای خودای گەورە نەك ذاتی کەسەکە خۆی.

بەمەش ڕوون بوویەوە کە فەرموودەکە هیچ بەڵگەیەکی تێدا نابینرێتەوە کەبەڵگە بێت لەسەر تەوەسول و خۆ نزیککردنەوە لای خودای گەورە بە (ذات) ی کەسەکان یان پلەو پایە و مەکانەتیان.

٢. حديث عثمان بن حنيف: «أن رجلا ضرير البصر أتى النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فقال: ادع الله أن يعافيني، قال: إن شئت دعوت وإن شئت صبرت فهو خير لك، قال: فادعه، قال: فأمره أن يتوضأ فيحسن وضوءه ويدعو بهذا الدعاء: اللَّهُمَّ إني أسألك وأتوجه إليك بنبيك محمد نبي الرحمة، إني توجهت بك إلى ربي في حاجتي هذه لتقضى لي اللَّهُمَّ فشفعه في»[1] بەیهەقی ئەڵێت سەنەدی ئەم فەرموودە صەحیحە.

واتا: پیاوێکی کوێر هاتە خزمەت پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و وتی: نزا و دوعام بۆ بکە لای خودای گەورە کە شیفام بدات و چاکم

(١) سونەنی تیرمۆذی بەفەرموودەی ژمارە (٣٥٧٨)، وە موسنەدی ئەحمەد (٤/ ١٣٨).

بکاتــەوە، پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: ئەگــەر بتەوێت ئارام دەگریت و ئەوەیش بۆ تۆ باشــترە، وە ئەگەر بیشتەوێت دوعات بۆ دەکەم، ئەویش وتی: دوعام بۆ بکــە، پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمانی پێکرد کە دەستنوێژ بگرێت و بەم دوعایە نزا بکات لای خودای گەورە: ئەی خودای گەورە (الله) مــن داوات لێ دەکەم و ڕووت تێ دەکــەم بە پێغەمبەرەکەم موحەمــەد پێغەمبەری ڕەحمەت، ئەی موحەمەد مــن بێگومان بە تۆ ڕووم کــردە پەروەردگارم بــۆ بەجێهێنانی پێویســتیەکەم، ئــەی خودایە بیکە بە شەفاعەتکاری من.

لەم فەرموودەیە واتێگەشتوون کە دروستە تەوەسول و خۆ نزیککردنەوە لای خودای گەورە بە پلە وپایــە و (جاهی) پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) یان پلەوپایەی هەر پیاوچاکێکی تر، لەگەڵ ئەوەدا فەرموودەکە هیچ شــتێکی تێدا نییە کە بەڵــگە بێت لەســەر ئەمــە، چونکە پیــاوە کوێرەکە داوای لە پێغەمبــەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کرد کە دوعــای بۆ بکات کە خــودای گەورە چاوەکانــی بۆ بگێڕێتەوە، هەر بۆیــە دەبینین پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێی فەرموو: «ئەگــەر بتەوێت دەتوانی ئــارام بگریت، وە ئەگەر بیشــتەوێت دوعات بۆ دەکەم»پیاوە کوێرەکەش پێی وت: کە دوعای بۆ بکات، ئەمانە و چەند ئەلفاظێکی تر کە لەفەرموودەکەدا هاتوون بەئاشکرا باس لەوە دەکەن کە ئەمە تەوەســولە بە نــزا و دوعای پێغەمبــەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نەك بە پلە وپایە و (ذات) ی ئەو، لەبەر ئەوە زانایان ئەم فەرموودەیان لە موعجزەکانی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و دوعا و نــزای گیرابووەکانیدا باس کردووە، بە بەرەکەتی دوعا و نزاکەی پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆ ئەو پیاوە کوێرە

خودای گەورە چاوەکانی بۆ گێڕایەوە، هەر لەبەر ئەمەیش ئیمامی بەیهەقی ئەم فەرموودەیەی لە بەڵگەکانی پێغەمبەرایەتیدا باسکردووە[١].

بەڵام ئێستا و لەپاش وەفات و مردنی دروست نیە بڕۆیت ئەم داوایە لە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بکەیت، چونکە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەپاش وەفاتی ناتوانێت دوعا و نزا بۆ هیچ کەسێك بکات، ئەویش بەبەڵگەی ئەم فەرموودەیە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) خۆی فەرموویەتی: «إذا مات الإنسان انقطع عمله إلا من ثلاث: صدقة جارية أو علم ينتفع به، أو ولد صالح يدعو له»[٢]. واتا: هەرکاتێك مرۆڤ مرد ئیتر کاروکردەوەی دەپچڕێت و کۆتاییان پێ دێت، بەسێ شت نەبێت: صەدەقە و خێرێکی نەبڕاوەی جاری، یان زانست و زانیاریەك کە سوودی هەبوو بێت، یان منداڵێکی صالح و چاکی هەبوو بێت و دوعای خێری بۆ بکات.

تەوەرەی حەوتەم: زیادە ڕۆیی (الغلو)

أ. پێناسەکەی: (الغلو) زیادەڕۆیی لە زمانەوانییدا بە مانای دەرچوون لە سنوور دێت، وەك ئەوەی زیادەڕۆیی بکرێت لە سوپاس کردنی کەسێك یان زیادەڕۆیی بکریت لە خراپ باسکردنی زیاد لەوەی کە شایستەیەتی.

لە شەرعیشدا: بە مانای دەرچوون لەو سنوورە دێت کە خودای گەورە داینناوە بۆ بەندەکانی جا چی لە بیروباوەڕ یان لە پەرستندا بێت.

ب. حوکمەکەی: حەرامە، ئەمەیش بە بەڵگەی ئەو دەقانەی کە بەڵگەن لەسەر ڕێگری و ئاگادارکردنەوە و ترساندن لەم مەسەلەیە، ئەویش بە

(١) دەلائیل ئەلنبوەی ئیمامی بەیهەقی (٦/ ١٦٧).

(٢) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (١٦٣١).

ڕوونكردنەوەی سەرەنجامی خراپی زیادەڕۆیی بۆ خاوەنەكەی لەنزیك ترین كات یان لە داهاتوودا، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ غَيْرَ ٱلْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوٓا۟ أَهْوَآءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا۟ مِن قَبْلُ وَأَضَلُّوا۟ كَثِيرًا وَضَلُّوا۟ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ﴾ [المائدة: ٧٧] واتا: ئەی خاوەن كتێبەكان زیادەڕەوی مەكەن لە ئاینەكەتاندا، جگە لە حەق و ڕاستی هیچی تر لەبارەی خوداوە (الله) مەڵێن.

هەورەها دەفەرموێت: ﴿يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ﴾ [النساء: ١٧١] واتا: ئەی موحەممەد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بڵێ: ئەی خاوەنانی كتێب زیادەڕەوی مەكەن لە ئاینەكەتاندا بەزیادەڕەوی نابەجێ و لە سنووری حەق و ڕاستی دەرمەچن، شوێنی ئارەزووی ئەو كەسانە مەكەون كە بێگومان پێشان گومڕا بوون و زۆر كەسیشیان گومڕا كردو ئەوانیش لەو ڕێگەو ڕێبازە ڕاستە لایاندا.

عن ابن عباس رضي الله عنهما: أن رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قال: «إياكم والغلو، فإنما هلك من كان قبلكم بالغلو في الدين»[1] واتا: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت: ئاممان وریای زیادەڕۆیی بن، چونكە ئەوەی گەلانی پێش ئێوەی لەناوبرد زیادەڕۆییان بوو لە دینداا.

عن ابن مسعود (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قال: قال رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): «هلك المتنطعون»[2] واتا: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: ئەوانەی زیادەڕۆییان كرد تیاچوون.

(١) موسنەدی ئیمامی ئەحمەد (١/ ٣٤٧)، وموستەدرەكی ئەلحاكم (١/ ٦٣٨)، ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی كردووە، وحاكم بەصەحیحی داناوە وئیمامی ذەهەبیش هاوڕایە لەگەڵیدا .

(٢) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٦٧٠).

عــن عمر بن الخطاب (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) أن رســول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قال: «لا تطروني كمــا أطرت النصارى عيسى ابن مريم، إنمــا أنــا عبــد الله ورسـوله»[١] واتا: پیغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: زیادەڕۆیی لەمندا مەکەن وەك ئەو زیادەڕۆییەی کە گاورەکان کردیان لە عیسای کوڕی مەریەمدا (کاتێك وتیان: عیســا کوڕی خودایە، پاك و بێگەردی بۆ ئەو زاتە) من تەنها بەندەی خودا (اللە) و پێغەمبەری ئەوم.

مەبەستیش لەم فەرموودەیە ئەوەیە: مەدح و پەنای من مەکەن و زیادەڕۆیی تێدا مەکەن، هەروەك گاورەکان زیادەڕۆییان کرد لە عیسای کوڕی مەریەمدا و ئیدعای پەروەردگاریەتی و پەرستنیان بۆ دەکرد، بەڵکو من بەندەی خودام، هەر بەو وەصفەیش وەصفم بکەن کە پەروەردگارم منی پێ وەصف کردووە، بڵێن: بەندەی خودا و پێغەمبەری خودا، پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گومڕایی نەویستووە بۆ ئومممەتەکەی، ئاگاداری کردوونەتەوە کەنەکەن سەرپێچی فەرمانەکانی بکەن یان هەستن بە ئەنجامدانی ئەو شتانەی کە قەدەغە و ڕێگری لێ کردوون، بەڵام هەندێك کەس سەرپێچیەکی گەورەی ئەمەیان کرد و زیادەڕۆییان لە پێغەمبەردا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کــرد، و ئەوەیان بۆ بڕیاردا کە گاورەکان بۆ عیســای کوڕی مەریەمیان بڕیاردا یان نزیك لەو کارەی ئەوان، وەك ئەوەی داوای لێخۆشبوون لای پێغەمبەر دەکەن، یان داوای لێ دەکەن دەروویان لێ بکاتەوە، یان شیفای نەخۆشیەکانیان بدات و ئەمانەو نموونەی ئەم کارانە کە هەق ومافی خودا (اللە) ن وتەنها تایبەتن بە ئەوەوە و هیچ شەریك و هاوەڵێکی نییە لەم کارانەدا، هەموو ئەوانەی باسکران زیادەڕۆیی و (غلو) ن لە ئایندا.

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٣٤٤٥).

باسی چوارەم

هاوەڵ بڕیاردان بۆ خودای گەورە، و بێ باوەڕی و جۆرەکانی

ئەمەش چەند بەشێك لەخۆ دەگرێت:

گومان لەوەدا نییە کە سوود و قازانجێکی گەورەی هەیە کە مرۆڤی موسڵمان شارەزای هاوەڵ بڕیاردان و بێ باوەڕی و هۆکار و وەسائل و جۆرەکانیان ببێت وبیان ناسێت، ئەمەش بۆ ئەوەی خۆی بپارێزێت لە شەڕ و خراپەیان و ڕزگاری بێت لە ئافاتیان، خودای گەورە زۆری پێخۆشە کە تۆ ڕێبازی هەق و ڕاستی بناسیت بۆ ئەوەی شوێنی بکەویت و خۆشت بوێت، بەهەمان شێوە پێشی خۆشە کە کوێرە ڕێگاکانی ناهەق و باتڵ بناسیت بۆ ئەوەی خۆتی لێ بپارێزیت و ڕقت لێ ببێتەوە، هەروەك موسڵمان داواکراوە لێی کە ڕێگای چاکە و خێر بناسێت بۆ ئەوەی جێبەجێی بکات، بەهەمان شێوە داوایشی لێکراوە کە ڕێگای خراپە بناسێت بۆ ئەوەی ئاگادار بێت ولێی دروو بکەوێتەوە، هەر لەم بارەیەشەوە لە صەحیحی بوخاری و موسلیمدا هاتووە کە حوزەیفەی کەڕی یەمان (خودای لێ ڕازی بێت) ئەڵێت: «كان الناس يسألون رسول الله عن الخير وكنت أسأله عن الشر مخافة أن يدركني»[1] واتا: خەڵکی پرسیاریان لە پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەکرد دەربارەی چاکە، منیش پرسیارم لێ دەکرد دەربارەی خراپە لەترسی ئەوەی نەوەك تێی بکەوم.

عومەری کوڕی خەتابیش (خودای لێ ڕازی بێت) دەفەرموێت «إنما

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٧٠٨٤)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(١٨٤٧).

تنقض عری الإســـلام عروة عروة إذا نشأ فی الإسلام من لایعرف الجاهلیة»واتا: هەڵـقەکانی ئاینی پیرۆزی ئیسلام هەڵقە لەدوای هەڵقە لەبەریەك دەترازێن، کاتێك ئەگەر ئەوەی لەسەردەمی ئیسلامدا پێگەشت بێت و هیچ دەربارەی سەردەمی نەفامی نەزانێت.

قورئانـــی پیرۆزیش پڕیەتی لـــەو ئایەتانەی کە هـــاوەڵ بڕیاردان و بێ باوەڕی ڕوون دەکەنەوە وخەڵـــکی لێ ئاگادار دەکاتەوە لەترســـی ئەوەی نەکەونە ناویەوە، ئەمەش بەڵـــگەیە لەســـەر پاشـــەڕۆژی خراپی ئەم دوو خراپە گەورەیە، نەك هەر ئەوەندە بەڵـــکو ئەمەش یەکێکە لەهەرە مەبەستە گەورەکانی قورئانی پیرۆز و سوونەتی پـــــاکی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، هـــەروەك خـــودای گـــەورە فەرموویەتی:﴿وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْآيَـٰتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ ٱلْمُجْرِمِينَ﴾ [الأنعام: ٥٥] واتا: هەر بەو شـــێوەیە کەباســـکرا بەدرێژیی (بەڵـــگەو نیشانەکان) ڕوون دەکەینەوە تا بەجوانی و ئاشکرا، حەق ڕوون بێتەوە و ڕێبازی تاوانبار و خوانەناسان دەربکەوێت و بناسرێت.

ئەوەیشـــی لەمەودوا باســـیان لێوە دەکەین چەند بەشـــێکی گرنگن کە پەیوەندیان بەم بابەتەوە هەیە..

تەوەرەی یەکەم: هاوەڵ بڕیاردان بۆ خودای گەورە:

أ. پێناسەکەی: شـــرك لە زمانەوانییدا بە مانای: یەکسان بوون لەنێوان دوو شتدا دێت.

لە شەرعیشدا بەدوو مانا دێت: مانایەکی تایبەت و مانایەکی گشتی.

١. مانا گشتیەکە: یەکسانکردنی غەیری خودا لەگەڵ خودای گەورە (الله) لەوەی کە تایبەتمەندی ئەوە، ئەمەش سێ جۆری لەژێردا جێگا دەبێتەوە:

یەکەم: هــاوەڵ بڕیاردان لەپەروەردگاریەتیدا (الشــرك فــي الربوبية): ئەمەش یەکسانکردنی غەیری خودا لەگەڵ خودای گەورە (الله) لەوەی کە تایبەتمەندی پەروەردگاریەتیە، یان دانە پاڵی شــتێك لەم تایبەتمەندیانەی خودای گەورەبۆ لای غەیری خودا، وەك ئەوەی باوەڕت وابێت غەیری خودا خالقە یان ڕۆزیدەرە یان شــتێك دەهێنێتە بوون، یان دەمرێنێت یان زیندوو دەکاتەوە، یان باوەڕت وابێت کە غەیری خودا هەڵسوڕێنەر و بەڕێوەبەری ئەم گەردوونەیە.

خودای گــەورە فەرموویەتی: ﴿هَلۡ مِنۡ خَٰلِقٍ غَيۡرُ ٱللَّهِ يَرۡزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ فَأَنَّىٰ تُؤۡفَكُونَ﴾ [فاطــر: ٣] واتا: ئایا بێجگە لەخودا دروستکەرێکی تر هەیە کە ڕۆزیتان بدات لە ئاســمان و زەویدا هیچ پەرستراوێك نییە بێجگە لە خودا دەی چۆن وا ڕوو وەردەگێڕن.

دووەم: هــاوەڵ بڕیــاردان بۆ خودای گــەورە (الله) لە ناو ســیفەتە جوان و ڕازاوەکانیدا (الشرك في الأســماء والصفات) ئەمەش یەکسانکردنی غەیری خودایە لەگەڵ خودای گەورە بەشتێك لەوانە، خودای گــــــەورە دەفەرموێــت: ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ [الشــوری: ١١] واتا: هیچ شتێك نیە لەوێنەی ئەو (خودا) یە،نە لەزاتیدا، نە لە سیفاتیدا، نەلە کرداریدا، بۆ خۆی تەنیایەو، لەهەموو شــتێك، بێ نیازەو، هەمو شتێکیش نیازمەندە بەو، بیسەری بینا، بەئاگایە بە وتەی بەندەکانی، بینایە بە کاروکرداریان.

ســێیەم: هاوەڵ بڕیاردان بۆ خودای گەورە لەپەرســتنیدا (الشــرك فی الألوهيــة): ئەمەش بەواتای یەکســانکردنی غەیری خــودا لەگەڵ خودای گەورە (الله) دێت لەوەی کە تایبەتمەندی پەرســتنی ئەو ذاتەیە، وەك نوێژ

کـــردن و ڕۆژووگرتن و دوعا و نزا و پارانەوە و هانا و هاوار بۆ بردن ئاژەڵ بۆ سەر بڕین و نەزر بۆ کردن و نموونەی زۆر پەرستنی تری وەك ئەمانە.

خـــودای گـــەورەش فەرموویەتی: ﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ ٱللَّهِ﴾ [البقـــرة: ١٦٥] واتـــا: وە کەســـانێکی واهەن لـــە خەڵکی کەهاوبەشی زۆر بۆ خودا پەیدا دەکەن وخۆشیان دەوێن وەک خۆشەویستی (ئیمانداران بۆ) خودای گەورە (الله).

٢. مانا تایبەتیەکە: ئەوەیە کە هاوبەشـــێك بۆ خودای گەورە (الله) دابنێیت و هـــاواری لێ بکەیت وەك چۆن هاواریـــش دەکەیتە خودای گەورە، یان داوای شـــەفاعەتی لێ بکەیت و تکا و ئومێدت پێی بێت وەك ئەوەی چۆن داوایـــش لەخودای گەورە دەکەیت و تکا و ئومێـــدت پییەتی، یان غەیری خودات وەك خودای گەورە خۆش بوویت، هەر ئەمەش دێتە بیری مرۆڤ کاتێك کە باس لە وشەی (شرك) دەکرێت لە قورئان و سوننەتدا.

ب. بەڵـگەکان لەسەر خراپە باسکردنی هاوەڵ بڕیاردان بۆ خودای گەورە لەگەڵ ڕوونکردنەوەی مەترسیەکانی:

ئەو دەلالاتانەی کە لەدەقەکانەوە وەردەگیرێن چەند شێوەیەکن کە باس لە خراپە باســـکردنی هاوەڵ بڕیاردان بۆ خودای گەورە دەکەن و لەهەمان کاتدا خەڵـــکی لێ ئاگادار دەکەنەوە لە مەترسیەکانی و پاشەڕۆژی خراپی موشریکین لە دونیا و دوارۆژدا:

١. خودای گەورە ڕایگەیاندووە کە شـــیرك و هاوەڵ بڕیاردان بۆ خودای گەورە ئەو تـــاوان و گوناهەیە کە خودای گەورە هەرگیز لێی خۆش نابێت بە تەوبەکردن نەبێت لێی پێش مـــردن، وەك فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن

﴿يُشۡرَكَ بِهِۦ وَيَغۡفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ﴾ [النساء: ٤٨] واتا: بێگومان هەرگیز خودا لەدانانی هاوبەش بۆی نابووریێت و خۆش نابێت، بەڵام غەیری هاوبەش بڕیاردان لەهەموو گوناهێك خۆش دەبێت بۆ هەرکەسێك کە خۆی بیەوێت.

٢. خودای گەورە وەصفی هاوەڵ بڕیاردانی بە خراپترینی ستەمەکان وەصف کردووە، وەك فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيمٞ﴾ [لقمان: ١٣] واتا: هاوبەش دانان بۆ خودا ستەمێکی زۆر گەورەیە.

٣. باسی ئەوەی کردووە کە هاوەڵ بڕیاردان بۆخودای گەورە هەموو کاروکردەوەچاکەکان دەسڕێتەوە، وەك فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدۡ أُوحِيَ إِلَيۡكَ وَإِلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكَ لَئِنۡ أَشۡرَكۡتَ لَيَحۡبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ﴾ [الزمر: ٦٥] واتا: هاوبەش بۆ خودا دابنێی بەڕاستی کردەوەت هەڵدەوەشێتەوە و بێگومان لە زەرەرمەندانیش دەبیت.

٤. خودای گەورە وەصفی هاوەڵ بڕیاردان وا دەکات کە هاوەڵگەران بەکەم سەیری خودا دەکەن و غەیری خودای گەورە یەکسان دەکەن لەگەڵ خوادا، وەك فەرموویەتی: ﴿قَالُواْ وَهُمۡ فِيهَا يَخۡتَصِمُونَ ۞ تَٱللَّهِ إِن كُنَّا لَفِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٍ ۞ إِذۡ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾ [الشعراء: ٩٦-٩٨] واتا: بتپەرستان: بە بتەکان و پەرستراوەکانیان دەڵێن: بەڕق و کینەوە، لە کاتێکدا کە ئاژاوە و کێشە دەگێڕن لە دۆزەخدا۞ سوێند بەخودا بەڕاستی ئێمە لە گومڕاییەکی ئاشکرادا دەژیاین۞ کاتێک کە ئێوەمان دەبردە ڕیزی پەروەردگاری جیهانیانەوە و یەکسانمان دەکردن لەگەڵیدا۞.

٥. خودای گەورەباسی ئەوەی کردووەکەهەرکەسێك لەسەرهاوەڵبڕیاردان بمرێت ئەوەبەهەمیشەیی لەئاگری دۆزەخدادەمێنێتەوە، وەك فەرموویەتی:

﴿إِنَّهُۥ مَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ ٱلْجَنَّةَ وَمَأْوَىٰهُ ٱلنَّارُ ۖ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ﴾ [المائدة: ٧٢] واتا: ئەوەی شەریک و هاوبەش بۆ خودا بڕیار بدات، ئەوە بێگومان خودا بەهەشتی لەسەر حەرامکردووە و شوێن و جێگاو سەرەنجامی ئاگرە، ئەوسا ئەو ستەمکارانە هیچ جۆرە پشتیوانێکیان نییە (کەس ناتوانێت فریایان بکەوێت).

غەیری ئەم بەڵگانەش بەڵگە زۆرن لەقورئانی پیرۆزدا کەباس لەخراپی و مەترسی و گەورەی تاوانی شیرك و هاوەڵ بڕیاردان دەکەن بۆ خودای گەورە (الله).

ج. هۆکاری کەوتنە ناو هاوەڵ بڕیاردانان: بنەما و هۆکاری کەوتنە ناو هاوەڵ بڕیاردانان بۆ خودای گەورە زیادەڕۆیی و (غلو) کردنە لەپیاوچاکەمەزنەکاند، ا وە سنوور بەزاندنە لەوەصف و زیادە پێدا هەڵدان و مەدح و سەنایان، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَقَالُوا۟ لَا تَذَرُنَّ ءَالِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا ۞ وَقَدْ أَضَلُّوا۟ كَثِيرًا ۖ وَلَا تَزِدِ ٱلظَّٰلِمِينَ إِلَّا ضَلَٰلًا﴾ [نوح: ٢٣-٢٤] واتا: وتیان: خەڵکینە نەکەن واز لە خوداکانتان بهێنن!! نەکەن واز لە (ودو سواع و یەعوق و نەسر) بهێنن۞ بێگومان ئەوانە زۆر کەسیان گومڕا کرد، پەروەردگارا، ئەم ستەمکارانە تەنها گومڕایی نەبێت هیچی تریان بۆ زیاد مەکە۞.

(ودو سواع و یەعوق و نەسر) ئەمانە ناوی پیاوچاکەکانی گەلی نوح بوون، جا کاتێك مردن و وەفاتیان کرد، هەستان لەسەر شێوەی خۆیان پەیکەریان بۆ تاشین، و بەناوی خۆیانەوە ناویانناون، بەمەبستی ئەوەی بەگەورە ڕایان بگرن وهەمیشە یادیان بکەنەوە وباسی فەزڵوچاکەیان بکەن، تا کار گەشتە ئەوەی گەلەکەی نوح دەستیان کرد بەپەرستنی ئەم پەیکەر و بتانە.

ئەوەیشی بەڵگەیە لەسەر ئەم مەسئەلەیە، ئەم ڕیوایەتەی عبدالله ی کوڕی عەباسە (خودایان لێ ڕازی بێت) کە دەڵێت: «صارت الأوثان التي كانت في قوم نوح في العرب بعد، أما ود فكانت لكلب بدومة الجندل، وأما سواع فكانت لهذيل، وأما يغوث فكانت لمراد، ثم لبني غطيف بالجوف عند سبأ، وأما يعوق فكانت لهمدان، وأما نسر فكانت لحمير لآل ذي الكلاع، أسماء رجال صالحين من قوم نوح، فلما هلكوا أوحى الشيطان إلى قومهم أن انصبوا إلى مجالسهم التي كانوا يجلسون أنصابا وسموها بأسمائهم ففعلوا فلم تعبد حتى إذا هلك أولئك ونسخ ونسخ العلم[1] العلم عبدت»[2] واتا: بتپەڕستی لەناو عەرەبدا دوای ئەوە داهات کە لەناو گەلی نوحدا پەیدا بوو، (ود) هی هۆزی دەومە الجندل بوو، وە (سواع) هی هۆزی هوذەیل بوو، و (یغوث) یش هی بەنی غەطیف بوو لە جۆف پاشان بوو بە هی هۆزی سەبەء، بەڵام (یعوق) هی هۆزی هەمدان بوو، وە (نەسر) یش هی هۆزی حومەیر بوو لە بنەماڵەی (ذي الكلاع) ئەمانە هەمووی ناوی پیاوچاکەکانی گەلی نوح بوون، کاتێك مردن و تیاچوون شەیتان هات بۆ لای گەلەکەیان وپێی وتن: کە یەکی پەیکەرێکیان بۆ بتاشن ولە جێگای کۆڕ و کۆبوونەوەکانیاندا دایبنێن و ناوی ئەوانیان لێبنێن، گەلەکەی نوحیش ئەمەیان کرد، بەڵام نەیانپەرستن جا کاتێك ئەو خەڵکە مردن و تیاچوون و شێوەی ئەو بتانە لەناو خەڵکیدا ناسران، دوایی ئەم پەیکەر و بتانە پەرستران.

روی ابن جرير الطبري عن محمد بن قيس عند قوله تعالى: وقالوا لا تذرن آلهتك الآية، قال: «كانوا قوما صالحين من بني آدم، وكان لهم أتباع يقتدون هم،

(١) مەبەست پیی ئەو عیلم و زانستەیە کە تایبەت بوو بەو وینە و پەیکەرانە.

(٢) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٤٩٢٠).

فلما ماتوا قال أصحابهم الذين كانوا يقتدون بهم: لو صورناهم كان أشوق لنا إلى العبادة إذا ذكرناهم، فصوروهم، فلما ماتوا وجاء آخرون دب إليهم إبليس فقال: إنما كانوا يعبدونهم وبهم يسقون المطر، فعبدوهم»[1] واتا: ابن جریری طەبەریش ڕیوایەتی کردووە لە محمدی کوڕی قەیسەوە لەبارەی ئەو ئایەتەی کە دەفەرموێت: ﴿وَقَالُواْ لَا تَذَرُنَّ ءَالِهَتَكُمْ﴾ ئایەتەکە، دەڵێت: ئەمانە گەلێکی خواناسی نەوەکانی ئادەم بوون، کە شوێنکەوتەیان هەبوو بەشوێن ئەواندا دەڕۆشتن، جا کاتێك کە مردن شوێنکەوتەکانیان هاتن وتیان: ئەگەر وێنەیان بکێشین و یادیان بکەینەوە زیاتر شەوق و زەوقی پەرستنی خوامان بۆ پەیدا دەبێت، بۆیە هەستان وێنە و پەیکەریان بۆتاشین، جا کاتێك ئەم خەڵکە و شوێنکەوتەکانیان مردن، شەیتان هات بۆلایان و پێی وتن: پێشینەی ئێوە ئەم پەیکەر و بتانەیان دەپەرستن و داوای بارانیان پێ دەکردن، بۆیە ئەوانیش هەستان دەستیانکرد بەپەرستنی ئەو بتانە.

ئەمەش وای لێکردن دوو خراپەی گەورە بەیەکەوە کۆبکەنەوە:

یەکەم: مانەوە بەلای گۆڕەکانیانەوە.

دووەم: کێشانی وێنەیان و تاشینی پەیکەر بۆیان و دانانیان لە شوێنی کۆڕ و کۆبوونەوەکانیاندا.

بەمەش بۆ یەکەمجار بتپەرستی لە میژووی مرۆڤایەتیدا پەیدا بوو، ئەم دوو خراپە گەورەیەشی ئەوانە پێی هەستان گەورەترین هۆکاری شیرك و هاوەڵ بڕیاردانن بۆ خودای گەورە لەهەموو چەرخ و سەردەم وکات و شوێنێکدا.

(١) تەفسیری ئەلطەبەری (١٢/ ٢٥٤).

د. جۆرەكانی هاوەڵ بڕیاردان بۆ خودای گەورە (اللە).

شیرك و هاوەڵ بڕیاردان بۆ خودای گەورە دەبێت بەدوو بەشەوە: گەورە و بچووك:

یەكەم هاوەڵ بڕیاردانی گەورە: هاوەڵ بڕیاردانە بۆ خودای گەورە و پەرستنیەتی وەك پەرستنی خودای گەورە، ئەمەش مرۆڤ لە بازنەی ئیسلام و ئیمان دەباتە دەرەوە و هەموو كاروكردەوەیشی پوچ و بەتاڵ دەكاتەوە و دەیانسڕێتەوە، و خاوەنەكەیشی ئەگەر بەو باوەڕ و كاروكردەوە بمرێت بەهەتاهەتایی لە ئاگری دۆزەخدا دەمێنێتەوە كە، نەمردنی تێدایە ونە سزایشی لەسەر سووك دەكرێت.

جۆرەكانی شیرك و هاوەڵ بڕیاردانی گەورە

هاوەڵ بڕیاردانی گەورە دەكرێت بەچوار بەشەوە:

١. هاوەڵ بڕیاردانی دوعا و نزا (شرك الدعوة): چونكە دوعا و نزاكردن گەورەترین و مەزنترین پەرستنە، نەك هەر ئەوەندە بەڵكو ناوەڕۆكی پەرستنیشە، هەروەك پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «الدعاء هو العبادة»[1]، ئیمامی أحمد تیرموذی ڕیوایەتیان كردووە، تیرموذی ئەڵێت: ئەم فەرموودەیە فەرموودەیەكی حەسەن وصەحیحە[2] واتا: دوعا و نزا و پاڕانەوە، ئەوە پەرستنە.

خودای گەورەیش دەفەرموێت: ﴿وَقَالَ رَبُّكُمُ ٱدْعُونِيٓ أَسْتَجِبْ لَكُمْ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾ [غافر: ٦٠] واتا: وە

(١) تیرموذی - تفسیر القرآن- (٢٩٦٩)، ئیبن ماجە - الدعاء - (٣٨٢٨).

(٢) موسنەدی ئەحمەد (٤/ ٢٦٧)، وە سونەنی تیرموذی بەفەرموودەی ژمارە (٢٩٦٩).

پەروەردگارتان فەرموویەتی: لێم بپارێنــەوە وەلآمتان دەدەمەوە، بێگومان ئەوانەی خۆ بەگەورە دەزانن کە بمپەرستن لەمەوپاش بەسەر شۆڕی دەچنە دۆزەخەوە.

جالەبەر ئەوە کاتێك سەلمێنرا کە دوعا و نزا و پارانەوە پەرستن و عیبادەتە و هەق و مافی خودای گەورەیە، کەواتە دانی ئەم هەقە بەغەیری خودا شیرك و هاوەڵ بڕیاردانە بۆ ذاتــی الله، بۆیە هەر کەس هاوار بۆ پێغەمبەرێك یان پادشایە یان پیاوچاکێك یان گۆڕ و دار و بەردێك یان هەر دروستکراوێکی تری خودا، ئەوە ئەو کەســە هاوەڵ بڕیادەر (مشــرك) و بێــاوەڕە بەخودا، هــەروەك خــودای گــەورە فەرموویەتــی: ﴿وَمَن يَدۡعُ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ لَا بُرۡهَٰنَ لَهُۥ بِهِۦ فَإِنَّمَا حِسَابُهُۥ عِندَ رَبِّهِۦٓۚ إِنَّهُۥ لَا يُفۡلِحُ ٱلۡكَٰفِرُونَ﴾ [المؤمنون: ١١٧] واتــا: ئــەو کەســەی خودایەکی تر بڕیار بدات و بیکاتە شەریکی خودا، لە کاتێکدا کە هیچ بەڵــگەیەکی بە دەستەوە نیە، ئەوە بە ڕاســتی حساب و لێپرسینەوەی لای پەروەردگارێتی، بێگومان بێ باوەڕو خودا نەناسان سەرفراز نابن.

لەو بەڵگانەیشی کە بەڵــگەن لەسەر ئەوەی کە دوعا و نزا و پارانەوە پەرستن و عیبادەتە وپێدانی بەهەر کەسێکی تر شیرك و هاوەڵ بڕیاردانە بۆ خودای گەورە، ئەو ئایەتە پیرۆزەیە کە دەفەرموێت: ﴿فَإِذَا رَكِبُواْ فِي ٱلۡفُلۡكِ دَعَوُاْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ فَلَمَّا نَجَّىٰهُمۡ إِلَى ٱلۡبَرِّ إِذَا هُمۡ يُشۡرِكُونَ﴾ [العنکبــوت: ٦٥] واتــا: ئەمجا کاتێ ئەو (بێ باوەڕانە) ســوار کەشــتی دەبن (و ترسان لە نوقم بوون) تەنها هاوار لە خودا دەکەن بە دڵســۆزی و گەردن کەچی یەوە کەچی کاتێ خودا ڕزگاریان دەکات و دەگەنە وشکانی کتوپڕ ئەوان هاوبەش بۆ خودا دادەنێن.

لەم ئایەتە پیرۆزەدا خودای گەورە باسی ئەوەمان بۆ دەکات ئەو (مشرك)

انە لەکاتی خۆشی و ئاسایی و ناز و نیعمەتیاندا هاوەڵ بڕیاردەدەن بۆ خودای گەورە، بەڵام لەکاتی ناڕەحەتی و نەهامەتیاندا زۆر بەدڵسۆزی و ئیخلاصەوە هانا و هاوار دەبەن بۆ لای خودای گەورە، جا هاوار و تیاچوون بۆ ئەو کەسانەی کە لەکاتی خۆشی و ناخۆشی و ناز و نیعمەت و نەهامەتیشدا هەر هاوەڵ بۆ خودای گەورە بڕیاردەدەن.

٢. هاوەڵ بڕیاردان بۆ خودا لە نیەت و مەبەست و ویست و ئیرادەدا: وەك ئەوەی نیەتی لەکار و کردەوەیدا بەدەستهێنانی دونیا و ڕیابازی و ڕوپامایی و ناو و شوهرەت بێت، ئیرادە و مەبەستێکی وا کە ویست و نیەتی تەواو بۆ ئەمانە بێت وەك ویست و ئیرادەی دوو ڕووە تەواو و گەورەکان، بەجۆرێك کە نیەتیان ڕەزامەندی خودا و بەدەستهێنانی خۆشبەختی ڕۆژی دواینەبێت، ئەوە ئەو کەسانە موشریکی گەورەن، خودای گەورەیش فەرموویەتی: ﴿مَن كَانَ يُرِيدُ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَٰلَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ۞ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ إِلَّا ٱلنَّارُ ۖ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا۟ فِيهَا وَبَٰطِلٌ مَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ﴾ [هود: ١٥-١٦] واتا: هەر کەسێك تەنها ژیانی دنیاو ڕازاوەیی و (خۆشگوزەرانی) یەکەی بوێت، ئەوە پاداشتی هەوڵ و کۆششی ئەو جۆرە کەسانە دەدەینەوە لە دنیادا، ئەوانیش تێیدا هیچیان لێکەم ناکرێتەوە ۞ ئا ئەوانە ئەوانەن کە لە ڕۆژی دواییدا جگە لە ئاگری دۆزەخ هیچی تریان بۆ نیە و ئەوەی کە کردیان لە دنیادا پووچەڵ بۆوە و بێ نرخە، هەروەها ئەو کاروکردەوەی کە دەیانکرد بەتاڵ و پووچ و بۆشە ۞.

ئەم جۆرە لە شیرك و هاوەڵ بڕیاردان بۆ خودای گەورە زۆر ورد و لەهەمان کاتیشدا زۆر مەترسیدارە.

٣. هــاوەڵ بڕیــاردان لــە گوێڕایەڵــی و طاعەتکردندا (شــرك الطاعة): هەرکەســێك بەگوێی دروســتکراوێکی خودای گەورە بکات و طاعەتی ئەو بکات لە حەڵاڵــکردنی ئەوەی کە خودای گەورە حەرامی کردووە، یان گوێڕایەڵی بکات لــە حەرامکردنی ئەوەی کە خودای گەورە حەڵاڵی کردووە، وە بەدڵێ باوەڕی وابێت ئەوەی کە بۆیان حەڵاڵ و حەرام دەکەن دروستە بۆیان و مافی ئەوانەو لەهەمان کاتیشدا دروستە بۆ ئەمانیش طاعەت و گوێڕایەڵیان بکەن لەگەڵ ئەوەیشــدا بزانێت ئــەم کارە پێچەوانەی ئاینی پیرۆزی ئیســلامە، ئەوا ئەو کەســانە باچاك بزانن ئەو کەسانەیان کردووە بە خودا و پــەروەردگاری و لەجێگای خودای گەورە کــە ناوی (الله) یە دایانناون و هاوەڵ و شەریکی گەورەیشی بۆ خودای گەورە بڕیارداوە.

خودای گەورەدەفەرموێت: ﴿ٱتَّخَذُوٓاْ أَحۡبَارَهُمۡ وَرُهۡبَٰنَهُمۡ أَرۡبَابٗا مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَٱلۡمَسِيحَ ٱبۡنَ مَرۡيَمَ وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُوٓاْ إِلَٰهٗا وَٰحِدٗاۖ لَّآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۚ سُبۡحَٰنَهُۥ عَمَّا يُشۡرِكُونَ﴾ [التوبة: ٣١] واتا: (گاور وجولەکەکان) زاناو عابیدەکانیان کــردووە بە پــەروەردگار لــە جیاتی خــودا هەروەها مەســیحی کوڕی مەریەمیش(یان کردووە بــە خودا) لە کاتێکدا فەرمانیان پێ نەدراوە بێجگە لەوەی کە یەك خودا بپەرستن کە هیچ پەرستراوێك نی یە بێجگە لەئەو پاك و بێگەردی بۆ ئەو(خودا) لەوەی دەیکەنە هاوبەشی.

تەفســیری ئەم ئایەتە پیرۆزە هیچ ئیشــکالێکی تێدا نییە: کە مەبەست پێــی تاعەت و گوێڕایەڵیە بۆ زانا و عابیدەکانیــان لە گوناەو تاواندا، واتا: لە گۆڕینی حوکمی خــودای گەورەدا، نەك تەنها داواکــردن بێت لێیان، هەروەك چۆن پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆ عەدی کوڕی حاتەمی

شـــیکردەوە کاتێك عەدی پرســـیاری لێکرد، عەدی وتـــی: ئێمە ئەوانمان نەدەپەرست، پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەوەی بۆ باسکرد کە عیبادەتی ئەوان ئەوەیە کە گوێڕایەڵیان بکرێت لـــە گوناە و تاواندا، واتا: لەگۆڕینی حوکمـــی خوادا، و پێی فەرمـــوو: «أليس يحرمون ما أحـــل الله فتحرمونه ويحلون مـــا حـــرم الله فتحلونـــه» قال: بلى. قـــال: «فتلك عبادتهـــم» ئیمامی تیرموذی ڕیوایەتی کردووە بە فەرموودەیەکی حەسەنی داناوە، تەبەرانیش لە (المعجم الكبير) ڕیوایەتی کردووە[1] واتا: ئایا ئەوەی خودای گەورە حەرامی کردبوو ئەوان حەڵاڵیان نەدەکرد، ئەمەش حەڵاڵـــکردنی ئەوانە، و ئایا ئەوەی خودای گەورە حەڵاڵی کردبـــوو ئەوانە حەرامیان نەدەکرد، ئەمەش حەڵاڵـکردنی ئەوانە.

٤. هاوەڵ دانانی خۆشەویســـتی (شرك المحبة): مەبەستی پێی خۆشەویستی پەرستنە کە مەزنی وبەگەورەگرتن و ملکەچی و زەلیلی پێویست دەکات، کە نابێت بۆهیچ کەسێك غەیری خودا دەربببڕێت کە هیچ شەریك و هاوەڵێکی نییە، جا هەرکاتێك بەندە ئەم خۆشەویســـتیەی بۆ کەسێکی تر غەیری خودا دەربڕی ئەوە هاوەڵی گەورەی بۆ خودای گەورە بڕیـــــار داوە، بەڵـگەیش لەسەر ئەمە ئەوەیە خودای گـــەورە دەفەرموێت: ﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ ٱللَّهِ ۖ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَشَدُّ حُبًّا لِّلَّهِ ۗ﴾ [البقرة: ١٦٥] واتا: کەسانێکی واهەن لەخەڵکی کە هاوبەشی زۆر بۆ خودا پەیدا دەکەن و خۆشیاندەوێن وەک خۆشەویســـتی(ئیمانداران بۆ) خودا بـــەڵام ئەوانەی بڕوایان هێناوە خودایان زۆر زیاتر خۆش دەوێت.

(١) سونەنی تیرموذی بەفەرموودەی ژمارە (٣٠٩٥)، وە ئەلموعجەم ئەلکەبیری طەبەرانی (١٧/ ٩٢).

دووەم: جۆری دووەم لەجۆرەکانی شـــیرك و هاوەڵ بڕیاردان، هاوەڵ بڕیاردانی بچووکە:

هەموو شـــتێك سەربکێشـــێت بۆ هاوەڵ بڕیاردانی گەورە و هۆکاری کەوتنە ناو هاوەڵ بڕیاردانی گەورە بێت، یان لەدەقەکاندا بە هاوەڵ بڕیاردان هەژمار کـــراوە بەڵام ناگاتەســـنووری هاوەڵ بڕیاردانـــی گەورە، ئەمەش لەشـــێوەی کردەوە و گوفتاری زماندا خۆی دەنوێنێت، و حوکمەکەیشـــی وەك حوکمی گوناهە گەورەکان وایە و لەســـەر ویســـت و ئیرادەی خودا وەستاوە (ئەگەر بیەوێت لێی خۆش دەبێت و ئەگەر نەیشیەوێت لێی خۆش نابێت).

لە نموونەی ئەم جـــۆرەش، ئەم چەند نموونەی خوارەوەن کەباســـی دەکەین:

أ. ڕووپامایەکی کەم: بەڵـــگەش لەســـەر ئەمە ئـــەو فەرموودەیە کە ئیمام ئەحمەد و غەیری ئەویش ڕیوایەتی دەکەن لە پێغەمبەرەوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کـــە فەرموویەتی: «إن أخوف ما أخاف عليكم الشـــرك الأصغر، قالوا: ومـــا الشـــرك الأصغر يا رسول الله قال: الرياء، يقول الله تعالى يوم القيامة إذا جـــازى الناس بأعمالهم: اذهبوا إلى الذين كنتم تـــراؤون في الدنيا، فانظروا هل تجدون عندهم جزاء» [1] واتا: ئەوەی من زیاتر لە هەموو شتێك لێی دەترسم بۆ ئێوە هاوەڵ بڕیاردانی بچووکە، وتیان: ئەی پێغەمبەری خودا هاوەڵ بڕیاردانی

(١) موسنەدی ئەحمەد (٥/ ٤٢٨)، مونذری ووتویەتی: سەنەدی ئەم فەرموودەیە باشە، پەرتووکی (الترغيب والترهيب) (١/ ٤٨)، هەیثەمی دەڵـێت: پیاوانی ئەم فەرموودەیە پیاوانێکن مەرجەکانی پیاوانی صەحیحیان تێدایە پەرتووکی: (مجمع) (١/ ١٠٢).

بچووك چیە؟ فەرمووی: ڕیا و ڕوپامایی، خودای گەورە لەڕۆژی دواییدا دەفەرموێت هەرکاتێك خەڵکی داوای پاداشتی کاروکردەوەکانیان خۆیان دەکرد، پێیان دەفەرموێت: بڕۆن بۆلای ئەو کەسانەی کە ڕوپامایيتان بۆ دەکردن لە دونیادا سەیر بکەن بزانن ئایا هیچ پاداشتێکیان لایە بۆتان.

ب. وتنی: (ماشاء الله وشئت) واتا: بڵێیت بەکەسێك ئەگەر خوداو و تۆ بتانەوێت، ئەبوداود لە سونەنەکەی خۆیدا ڕیوایەتی کردووە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «لا تقولوا ما شاء الله وشاء فلان، ولكن قولوا ما شاء الله ثم شاء فلان»[1] واتا: مەڵێن ئەگەر خودای گەورە و فلاّن کەس بیانەوێت، بەڵکو بڵێن ئەگەر خودای گەورە بیەوێت پاشان فلاّن کەسیش بیەوێت.

ج. وتنی ئەم دەستەواژەیە: (لولا الله ولولا الفلان) واتە: ئەگەر خودا و فلاّن کەس نەبوایە وادەبوو، یان بوترێت ئەگەر قازەکە نەبوایە دزەکە دەهاتە سەرمان، ئەمانە و نمونەی ئەم وتانە، ئەبو حاتم لەعبدالله ی کوڕی عەباسەوە ڕێوایەتی کردووە کە لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا: فەرموویەتی: ﴿فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَندَادًا وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ [البقرة: ٢٢] (أنداد) بریتیە لە شیرك و هاوەڵ بڕیاردانی شاراوە کە لە خشەی قاچی مێروولەیەك کە لەسەر بەردێکی ڕەش لەشەوێکی تاریکدا ڕێبکات، وەك ئەوەی بڵێت: ئەی فلاّن کەس خودا و ژیانی تۆ و ژیانی من، واتا: خودا و تۆ ژیانی منتان پاراست، یان

(١) سونەنی ئەبی داود بەفەرموودەی ژمارە (٤٩٨٠)، ئیمامی ذەهەبی لە پەرتووکی (مختصر البيهقي) دا ووتویەتی : سەنەدەکانی چاکن (١/ ١٤٠/ ٢).

بوترێت: ئەگەر تووله سەگەکەی ئەم نەبوایە دز ئەهاتە سەرمان، یان: ئەگەر قازەکە نەبوایە لەمالّەکەدا دز دەهاتە سەرمان، یان کەسێك بڵێت: ئەگەر خودا و تۆ بتانەوێت، یان بوترێت: ئەگەر خودا و فلاّن کەس نەبوونایە، ابن عباس فەرمووی: فلان کەسی لەگەڵدا مەڵێن و لەگەڵێدا دامەنێن، هەموو ئەمانە شیرك و هاوەڵ بڕیاردانیان تێدایە[1].

(١) تەفسیری ئیبن ئەبی حاتەم (١/ ٦٢).

جیاوازی لەنێوان هاوەڵ بڕیاردانی گەورە و هاوەڵ بڕیاردانی بچووك

لەنێوان هاوەڵ بڕیاردانی گەورەو هاوەڵ بڕیاردانی بچووکدا کۆمەڵێك جیاوازی هەیە. گرنگترینیان بریتین لە:

١. هاوەڵ بڕیاردانی گەورە خوا لەخاوەنەکەی خۆش نابێت ئەگەر تەوبەی لێ نەکات، بەڵام هاوەڵ بڕیاردانی بچووك لەژێر ویستی خودای گەورەدایە (واتە ئەگەر بیەوێت لێی خۆش دەبێت و ئەگەر نەیشیەوێت لێی خۆش نابێت).

٢. هاوەڵ بڕیاردانی گەورە سەرجەم کاروکردەوە وچاکەی مرۆڤ دەسڕێتەوە، بەڵام هاوەڵ بڕیاردانی بچووك تەنها ئەو کارە ئەسڕێتەوە کە تێکەڵاوی بووە.

٣. هاوەڵ بڕیاردانی گەورە خاوەنەکەی لە بازنەی ئیسلام و موسڵمانان دەباتە دەرەوە، بەڵام هاوەڵ بڕیاردانی بچووك خاوەنەکەی لە ئیسلام ناباتە دەرەوە.

٤. هاوەڵ بڕیاردانی گەورە خاوەنەکەی بەهەمیشەیی لەئاگردا دەهێڵێتەوە و لەچوونە بەهەشتی حەرام دەکات، بەڵام هاوەڵ بڕیاردانی بچووك وەك سەرجەم تاوانەکانی تر وایە.

تەوەرەی دووەم: بێ باوەڕی (الكفـــــر)

أ. **پێناســـەکەی:** (الكفـــر) بـــێ بـــاوەڕی لـــە زمانەوانییـــدا بەواتـــای داپۆشین و شاردنەوە دێت.

لەشەرعیشـــدا: بەمانای دژی باوەڕ و ئیمان دێـــت، ئەوەیش بەواتای بـــاوەڕ نەبوون بە خودای گـــەورە (الله) و پێغەمبەرەکـــەی، جا چی ئەگەر بەدرۆ زانینی لەگەڵ بێت یان لەگەڵیشـــیدا نەبێت، بەڵـــکو ئەم بێ باوەڕیە لە شك و گومانەوە بێت، یان پشت هەڵـــکردن بێت لەباوەڕ لە حەسودی و ڕژدی و خۆبەزلزانینەوە ســـەرچاوەی گرتبێت، یان شوێنکەوتنی هەواو ئارەزوویەك بێت کە مرۆڤ لە شوێنکەوتنی پەیامی پیغەمبەرایەتی لابدات.

١. جۆرەکانی بێ باوەڕی (أنواع الكفر)

بێ باوەڕی دوو جۆرە: بێ باوەڕی گەورە و بێ باوەڕی بچووك

بێ باوەڕی گەورە وادەکات لە خاوەنەکەی کە بەهەمیشـــەیی لەئاگری دۆزەخدا بمێنێتەوە، بەڵام بێ باوەڕی بچووك خاوەنەکەی تووشـــی ســـزا دەکات بەبێ مانەوەی هەتا هەتایی لەئاگری دۆزەخدا.

یەکەم: بێ باوەڕی گەورە (الكفر الاكبر)

ئەمەش پێنج جۆرە:

١. بێ باوەڕی بەدرۆزانین (كفر التكذيب): ئەمەش بەواتای ئەوەدێت کەسێك پێغەمبەران (عَلَيۡهِ ٱلسَّلَامُ) بەدرۆ بزانێت، جا هەرکەسێك بە درۆیان بزانێت لەوەی کە هێناویانە چی بە ئاشـــکرا بێت یان ئاشـــکرای نەکات ئەوە بێ باوەڕ بووە، بەڵـــگەیش لەســـەر ئەمە، خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّنِ ٱفۡتَرَىٰ

عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوۡ كَذَّبَ بِٱلۡحَقِّ لَمَّا جَآءَهُۥٓۚ أَلَيۡسَ فِي جَهَنَّمَ مَثۡوٗى لِّلۡكَٰفِرِينَ﴾ [العنكبوت: ٦٨] واتا: کێ لەو کەسە ستەمکارترە کە لە سەر خودا درۆ هەڵبەستێ و هاوبەش و هاوەڵی بۆ دادەنێ؟ یان باوەڕی بەو قورئانە هەقە نەبێت کاتێ بۆی هات؟ ئاخۆ بۆ بێ بڕوایان لە دۆزەخدا جێ نیە؟! واتا: جێ هەیە لە دۆزەخدا بۆیان.

٢. بێ باوەڕی مل نەدان خۆبەزلزانین (كفر الاباء والاستكبار): ئەمەش بەوە دەبێت کە بزانێت پێغەمبەر ڕاستە و ئەوەیشی هێناویەتی لەلایەن خوداوە هاتووە، بەڵام بەهۆی خۆبەزلزانین و عینادیەوە ملکەچ نابێت بۆ حوکمەکانی و گەردنگیر نابێت بۆ فەرمانەکانی، ئەمەش بە بەڵگەی ئەوەی کە خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَإِذۡ قُلۡنَا لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ ٱسۡجُدُواْ لِأٓدَمَ فَسَجَدُوٓاْ إِلَّآ إِبۡلِيسَ أَبَىٰ وَٱسۡتَكۡبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلۡكَٰفِرِينَ﴾ [البقرة: ٣٤] واتا: کاتێك بەفریشتەکانمان وت: سوژدە بەرن بۆ ئادەم (سوژدەی ڕێز و بەفەرمانی خودا) سوژدەیان برد، جگە ئیبلیس نەبێت کە سەرپێچی کردو خۆی بە گەورەزانی و خۆی خستە ڕیزی بێ باوەڕانەوە.

٣. بێ باوەڕی گومان (كفر الشك): ئەمەش بریتیە لە گومان و دووددڵیی ودڵنیا نەبوون لەڕاستی وڕاستگۆیی پێغەمبەران (عَلَيۡهِمُ ٱلسَّلَامُ) وە پێیشی دەوترێت (كفر الظن) کە دژی یەکلایی و دڵنیایی و یەقینە.

بەڵگەش لەسەر ئەمە خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَدَخَلَ جَنَّتَهُۥ وَهُوَ ظَالِمٞ لِّنَفۡسِهِۦ قَالَ مَآ أَظُنُّ أَن تَبِيدَ هَٰذِهِۦٓ أَبَدٗا ۞ وَمَآ أَظُنُّ ٱلسَّاعَةَ قَآئِمَةٗ وَلَئِن رُّدِدتُّ إِلَىٰ رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيۡرٗا مِّنۡهَا مُنقَلَبٗا ۞ قَالَ لَهُۥ صَاحِبُهُۥ وَهُوَ يُحَاوِرُهُۥٓ أَكَفَرۡتَ بِٱلَّذِي خَلَقَكَ مِن تُرَابٖ ثُمَّ مِن نُّطۡفَةٖ ثُمَّ سَوَّىٰكَ رَجُلٗا ۞ لَّٰكِنَّا۠ هُوَ ٱللَّهُ رَبِّي وَلَآ أُشۡرِكُ بِرَبِّيٓ أَحَدٗا﴾ [الكهف: ٣٥-٣٨] واتا: چوویە ناو باخەکەیەوە لە کاتێکدا کە ستەمکار بوو لەخۆی وتی باوەڕ ناکەم هەرگیز ئەم باخەم لەناو بچێت ۞ باوەڕیش ناکەم ڕۆژی دوایی بێت و ڕوو بدات سوێند بەخودا ئەگەر

(پاش مردن) بمگێڕنەوە بۆ لای پەروەردگارم بێگومان باشتر لەم باخەم دەست دەکەوێت ❊ هاوڕێ (ئیماندار) کەی پێی وت لە کاتێکدا کە گفتوگۆی لەگەڵدا دەکرد ئایا تۆ بێ باوەڕیت بەو زاتەی کە تۆی لە خاك دروست کردووە پاشان لە دڵۆپە ئاوێك پاشان کردوێتی بە پیاو ❊ بەڵام من هەر (دەڵێم) ئەو خودا پەروەردگارمە و هیچ کەسیش ناکەم بە هاوبەشی پەروەردگارم ❊.

٤. بێ باوەڕی پشت هەڵکردن و ڕووەرگێڕان (کفر الاعراض): مەبەستیش پشتهەڵکردن و ڕووەرگێڕانی تەواوەلەئاین، بەگوێ و بیستن و دڵ و زانست و زانیاری پشت هەڵبکات لەوەی کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هێناویەتی، بەڵگەش لەسەر ئەمە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ عَمَّآ أُنذِرُواْ مُعۡرِضُونَ﴾ [الأحقاف: ٣] واتا: ئەوانەی بڕوایان نەهێناوە، پشت هەڵدەکەن و ڕوو وەرئەگێڕن لەوەی پێی ترسێنراون.

٥. بێ باوەڕی دوو ڕوویی (کفر النفاق): مەبەست پێی دوو ڕووی و نیفاقی بیروباوەڕییە بەوەی باوەڕەکەی ئاشکرا بکات و بێ باوەڕی و کوفرەکەی بشارێتەوە، بەڵگەش بۆ ئەمە خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ ءَامَنُواْ ثُمَّ كَفَرُواْ فَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمۡ فَهُمۡ لَا يَفۡقَهُونَ﴾ [المنافقون: ٣] واتا: ئەوەی کە وترا لەبەرئەوە بوو کە بەڕاستی ئەوان باوەڕیان هێناو لەپاشان بێ باوەڕ بوون ئینجا مۆر نرا بەسەر دڵیاندا ئیتر ئەوان هیچ تێ ناگەن.

دوو ڕوویی و (نفاق) یش دوو جۆرە:

١. دوو ڕوویی بیروباوەڕ (نفاق اعتقاد): ئەمەش بێ باوەڕیی گەورەیە و خاوەنەکەی لە بازنەی ئیمان و ئومەتی ئیسلام دەباتە دەرەوە، ئەمەش شەش جۆرە:

بە درۆزانینـــی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، یان بـــەدرۆ زانینی هەندێك لەوەی كـــە هێناویەتی، یان ڕق بوون لە پێغەمبەر، یان ڕق بوون لەهەندێك لەوەی هێناویەتی، یان دڵخۆش بێت بەنوشوســـتی ئاینەكەی پێغەمبەر، یان پێی ناخۆش بێت كە ئاینەكەی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) سەربكەوێت.

٢. دوو ڕوویـــی كردەوەیی (نفاق عملي): ئەمەش بـــێ باوەڕیی بچووكە، خاوەنەكەی لە بازنەی ئیمان و ئومەتی ئیسلام ناباتە دەرەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا تاوان و گوناهێكی گەورەیە، پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) باسی ئەمـــەی كردووە لەفەرموودەیەكـــدا كە فەرموویەتی: «أربـــع من كن فيه كان منافقا خالصا، ومن كانت فيه خصلة منهن كـــانت فيـه خصلة من النفاق حتى يدعها: إذا اؤتمن خان، وإذا حـــدث كـــذب، وإذا عاهد غدر، وإذا خاصم فجر»[1] واتا: چوار شـــت هەیە لەهەركەسـێكدا بێت ئەوە دوو ڕوویەكی تەواوە، وە هەركەسێكیش ڕەوشتێكی لەمانە تێدا بیت ئەوا ڕەوشتێكی دوو ڕووی تێدایـــە هەتا ئەو كاتەی وازی لێ دەهێنێت، كاتێك ڕاســـپاردەیەكی لا دادەنرێت خیانەتی لێ دەكات، وە هەركاتێك قســـە بكات درۆ دەكات، و كاتێكیش بەڵێنێك بدات نایباتە ســـەر وغەدری لێ دەكات، وە كاتێكیش ئەگەر ڕكابەرێتی و كێشیەیەكیشی هەبێت لەسنووری شەرع دەردەچێت.

هەروەها پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «آية المنافق ثلاث: إذا حدث كـذب، وإذا وعد أخلف، وإذا أؤتمن خان»[2] واتا: نیشانەكانی دوو ڕوو سێ شتە: كاتێك قسە بكات دۆر دەكات، وە كاتێك بەڵێن بدات نایباتەسەر

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٣٤)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٥٨).

(٢) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٣٣).

و ســـەرپێچی لێ دەکات، و کاتێکیش ئەمانەتێکی لا دابنرێت خیانەتی لێ دەکات.

دووەم: بێ باوەڕیی بچووك (الكفر الأصغر): بریتیە لەو بێ باوەڕییەی کـــە خاوەنەکەی لە بازنەی ئیمان و ئومەتی ئیســـلام ناباتـــە دەرەوە و ئەوە پێویســـت ناکات لەسەر خاوەنەکەی کە بەهەمیشـــەیی لە ئاگری دۆزەخدا بمێنێتەوە بەڵام هەڕەشەی گەورەی لەسەرە، ئەمەش بێ باوەڕیی و کوفری نیعمەتە، لەگەڵ ســـەرجەم ئەو دەقانەیشـــی کە باس لە کوفر وبێ باوەڕیی دەکات لەگەڵ ئەوەشدا ناگاتە کوفر و بێ باوەڕیی گەورە، لەو نموونانەیش:

خودای گەورە دەفەرموویت: ﴿وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلٗا قَرۡيَةٗ كَانَتۡ ءَامِنَةٗ مُّطۡمَئِنَّةٗ يَأۡتِيهَا رِزۡقُهَا رَغَدٗا مِّن كُلِّ مَكَانٖ فَكَفَرَتۡ بِأَنۡعُمِ ٱللَّهِ فَأَذَٰقَهَا ٱللَّهُ لِبَاسَ ٱلۡجُوعِ وَٱلۡخَوۡفِ بِمَا كَانُواْ يَصۡنَعُونَ﴾ [النحـــل: ١١٢] واتا: خودا نموونەی هێناوەتەوە بە (خەڵکی) شـــارێك کە هێمن و دڵنیا بوون لەهەموو شوێنێکەوە ڕزق و ڕۆزی زۆریان بۆ دەهات کەچی بەرانبەر چاکە و بەهرەکانی خودا بێ باوەڕ و ناســـوپاس و ســـپلە بوون جا خودا بەو هۆیەوە کردی بە بەر (خەڵکەکە) یدا پۆشاکی برسێتی و ترس لە بەرئەو کردەوانەی کە دەیان کرد.

وە پێغەمبـــەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) یش فەرموویەتـــی: «اثنتان في الناس هما بهم كفر، الطعن في النسب والنياحـــة على الميت»[1] واتا: دوو شت هەیە کە کوفر و بێ باوەڕییە، تانەدان لەنەسەبی کەسێك، لەگەڵ شین و شەپۆڕ کردن بەسەر مردوودا.

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٦٧).

هەروەها پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «لا ترجعوا بعدي كفارا يضرب بعضكم رقاب بعض»[1]. واتا: پاش من مەگەڕێنەوە بۆ بێ باوەڕی و بێ باوەڕ مەبنەوە، بەوەی هەندێکتان بدەن لەگەردنی هەندێکی ترتان.

هەموو ئەم نموونانە مەبەستیان لە بێ باوەڕیە، بەڵام بێ باوەڕی گەورەنا، بەشێوەیەکە خاوەنەکەیان لەبازنەی ئیمان و ئوممەتی ئیسلام ناباتە دەرەوە.

بەبەڵگەی ئەم ئایەتە پیرۆزەی کە خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَإِن طَآئِفَتَانِ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ٱقْتَتَلُوا۟ فَأَصْلِحُوا۟ بَيْنَهُمَا ۖ فَإِنۢ بَغَتْ إِحْدَىٰهُمَا عَلَى ٱلْأُخْرَىٰ فَقَٰتِلُوا۟ ٱلَّتِى تَبْغِى حَتَّىٰ تَفِىٓءَ إِلَىٰٓ أَمْرِ ٱللَّهِ ۚ فَإِن فَآءَتْ فَأَصْلِحُوا۟ بَيْنَهُمَا بِٱلْعَدْلِ وَأَقْسِطُوٓا۟ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُقْسِطِينَ ۞ إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا۟ بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ [الحجرات: ٩-١٠] واتا: ئەگەر دوو کۆمەڵ لە ئیمانداران دژ بەیەکتر جەنگیان کرد ئەوە لە نێوانیاندا ئاشتەوایی بکەن ئینجا ئەگەر کۆمەڵێکیان دەستدرێژی کرد بۆ سەر کۆمەڵێکی تریان ئەوە ئێوە (موسوڵمانان) لەگەڵ ئەوەیان بجەنگن دەست درێژی دەکات تا دەگەڕێتەوە بۆ فەرمانی خودا (ملکەچی فەرمانی دەبێت) ئینجا ئەگەر گەڕایەوە ئەوسا لە نێوانیاندا ئاشتەوایی بکەن بە دادگەرانە و ڕاست و دادپەروەر بن (لە نێوانیاندا) بێگومان خودا دادپەروەرانی خۆشدەوێ ۞ لەڕاستیدا هەر ئیمانداران برای یەکن، کەواتە هەرکاتێک لەنێوان دوو براتاندا ناکۆکی پەیدا بوو، ئێوە نێوانیان چاک بکەن و ئاشتیان بکەنەوە، هەمیشە لەخودا بترسن و پارێزکار بن، بۆ ئەوەی ڕەحمتان پێ بکرێت ۞.

خودای گەورە بە باوەڕدار ناوی هێناون لەگەڵ ئەوەی کە شەڕ و شۆڕ و کوشتن لەنێوانیانیشدا ڕوو بدات.

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (١٢١)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٦٥).

وە بەبەڵگەیەکی تریش کە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغۡفِرُ أَن يُشۡرَكَ بِهِۦ وَيَغۡفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُۚ وَمَن يُشۡرِكۡ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱفۡتَرَىٰٓ إِثۡمًا عَظِيمًا﴾ [النساء: ٤٨] واتا: خودای گەورە لەوە خۆش نابێت کە هاوەڵی بۆ بڕیار بدرێت وە خۆش دەبێت لەهەرشتێکی تر جگە لە هاوەڵ بڕیاردان بۆ هەرکەسێك کە خۆی بیەوێت، جا هەرکەسێك هاوەڵ بۆ خودای گەورە بڕیار بدات ئەوە تاوان و گوناهێکی گەورەی کردووە.

ئەم ئایەتە پیرۆزە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی هەر گوناە و تاوانێکی تری جگە لە شیرك وهاوەڵ بڕیاردان کەوتوەتە سەر ویست و ئیرادەی خودای گەورە ئەگەر ویستی بە ئەندازەی تاوان و گوناهەکە سزای ئەدات، وە ئەگەر ویستیشی لەیەکەم ساتەوە لێی خۆش دەبێت، شیرك وهاوەڵ بڕیاردان بۆ خودای گەورە نەبێت، کە هەرگیز خودا لێیان خۆش نابێت هەروەك بەبێ پێچ و پەنا لەئایەتەکەدا هاتووە و خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّهُۥ مَن يُشۡرِكۡ بِٱللَّهِ فَقَدۡ حَرَّمَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِ ٱلۡجَنَّةَ وَمَأۡوَىٰهُ ٱلنَّارُۖ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنۡ أَنصَارٖ﴾ [المائدة: ٧٢] واتا: بەڕاستی هەر کەس هاوبەش بۆ خودا دابنێ ئەوە بێگومان خودا بەهەشتی لێ حەرام کردووە و جێ و شوێنی ئاگر دەبێت و بۆ ئەو ستەم کارانە هیچ یارمەتیدەرێك نییە.

باسی پێنجەم

بانگەشەی زانینی غەیب و شتە نادیارەكان و هاوشێوەكانی

غەیب: بریتیە لەو شتەی كە نادیار و پەنهانە لە عەقڵ و ژیری و بەرچاو لەهەموو كار و فەرمانێكی ئێستا و ڕابردوو و داهاتوو، بێگومان خودای گەورەش (الله) ئەمەی تایبەت كردووە بە زانست و زانیاری ذاتی خۆیەوە.

خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿قُل لَّا يَعۡلَمُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ ٱلۡغَيۡبَ إِلَّا ٱللَّهُۚ﴾ [النمل: ٦٥] واتا: ئەی موحەمەد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێیان بڵێ: جگە لە خودا (الله) هەرچی لە ئاسمانەكان و زەویدا هەیە هیچیان ئاگادارینین لە پەنهان و شاراوەكان،.

هەروەها فەرموویەتی: ﴿لَهُۥ غَيۡبُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ﴾ [الكهف: ٢٦] واتا: تەنها بۆ خودایە زانینی نهێنی ئاسمانەكان و زەوی.

لەجێگایەكی تردا فەرموویەتی: ﴿عَٰلِمُ ٱلۡغَيۡبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ٱلۡكَبِيرُ ٱلۡمُتَعَالِ﴾ [الرعد: ٩] واتا: ئەو زاتە زانای نهێنی و شاراوەكانە، هەروەها زانای ئاشكراو بینراوەكانیشە، زاتێكی زۆر گەورەو بەشكۆو بڵند و پایەدارە.

هیچ كەسێك جگە لە خودای گەورە (الله) غەیب نازانێت و ئاگاداری پەنهان و شتە شاراوەكان نییە، نە هیچ فریشتەیەكی نزیك لە پەروەردگار وە نەهیچ پێغەمبەرێكی نێردراویش چ جای كەسانێك لەوان خوارتر و كەمتر بن.

خودای گەورە لەسەر زاری نوح پێغەمبەرەوە (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فەرموویەتی: ﴿وَلَآ أَقُولُ لَكُمۡ عِندِي خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعۡلَمُ ٱلۡغَيۡبَ﴾ [هود: ٣١] واتا: نوح (عَلَيْهِ السَّلَامُ) بە

گەلەکەی وت: من پێتان نالێم خەزێنەکانی خودا لای منە و ناشلێم غەیب و شتە پەنهان و نادیارەکان دەزانم.

خودای گەورە لەبارەی هود (عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ) یشەوە فەرموویەتی: ﴿قَالَ إِنَّمَا ٱلْعِلْمُ عِندَ ٱللَّهِ وَأُبَلِّغُكُم مَّآ أُرْسِلْتُ بِهِۦ﴾ [الأحقاف: ٢٣] واتا: هود بەگەلەکەی وت: ڕووداننی ئەو سزایانە و زانینی کاتەکەی بەڕاستی تەنها هەر لای خودا خۆیەتی، من ئەوەم لەسەرە کە ئەوەی من بۆی ڕەوانە کراوم پێتان ڕابگەیەنم.

خودای گەورە بە پێغەمبەرەکەی موحەمەد (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموو: ﴿قُل لَّآ أَقُولُ لَكُمْ عِندِى خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ﴾ [الأنعام: ٥٠] واتا: ئەی موحەمەد بڵێ: من پێتان نالێم کە خەزێنەکانی خودا لای منە و ناشلێم غەیب و شتە پەنهان و نادیارەکان دەزانم.

وە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَعَلَّمَ ءَادَمَ ٱلْأَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ فَقَالَ أَنۢبِـُٔونِى بِأَسْمَآءِ هَٰٓؤُلَآءِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ۞ قَالُوا۟ سُبْحَٰنَكَ لَا عِلْمَ لَنَآ إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَآ ۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْحَكِيمُ﴾ [البقرة: ٣١-٣٢] واتا: خودا ناوی هەموو شتێکی فێری ئادەم کرد لەپاشان ئەو شتانەی نیشانی فریشتەکانداوە (خودا پێی) فەرموون: ناوی ئەمانەم پێ بڵێن ئەگەر ڕاست دەکەن، کە ئێوە لە ئادەمی باشترن ۞ هەموو وتیان: خوایە تۆ پاکیت لەهەرچی هەڵە و کەموکورتیەك کە هەیە، ئێمە هیچ نازانین، مەگەر ئەوەی کە خۆت فێرت کردبین بەڕاستی هەر تۆ زاناو دانایت ۞.

ئەمجا خودای گەورە هەندێك لە دروستکراوەکانی خۆی ئاگادار دەکات بەهەندێك لە شتە نادیار و پەنهانەکان لە ڕێگای وەحی و سروشەوە،

هەروەك خودای بەرز و بلێند فەرموویەتی: ﴿عَٰلِمُ ٱلۡغَيۡبِ فَلَا يُظۡهِرُ عَلَىٰ غَيۡبِهِۦٓ أَحَدًا ۞ إِلَّا مَنِ ٱرۡتَضَىٰ مِن رَّسُولٖ فَإِنَّهُۥ يَسۡلُكُ مِنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَمِنۡ خَلۡفِهِۦ رَصَدٗا ۞ لِّيَعۡلَمَ أَن قَدۡ أَبۡلَغُواْ رِسَٰلَٰتِ رَبِّهِمۡ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيۡهِمۡ وَأَحۡصَىٰ كُلَّ شَيۡءٍ عَدَدَۢا﴾ [الجن: ٢٦-٢٨] واتا: هەر خوایە زانا بە نهێنیەکان وە کەس ئاگادار ناکات بەسەر نهێنی خۆیدا ۞ مەگەر بۆ پێغەمبەرێك خودا خۆی ڕازی بێت (بەوەی لە هەندێك نهێنی ئاگاداری بکات)، ئەو کاتە فریشتە دەکاتە پاسەوانی لە بەرو پشتەوە (تا هیچ شتێك نەتوانێت زەفەری پێ بەرێت) ۞ هەتا ئاگادار بێت کە بەڕاستی پێغەمبەران بەڕێکوپێکی پەیامەکانی پەروەردگاری خۆیانیان ڕاگەیاندووە، وە خودا بەهەموو شتێکیشیان دەزانێ و بەئاگایە وهیچ شتێکی لابزر نابێت، و هەموو شتێکیشی بەورد ئەژماردووە ۞.

ئەمەش ئەندازەیەك لەو شتە غەیب و پەنهانەیە کە خودای گەورە ئاگاداری هەندێك کەسی دەکات جگە لەهەندێکی تریان، بەڵام زانینی غەیب و شتە پەنهانەکان بەشێوەیەکی ڕەها و موطلەق هیچ کەسێك جگە لەخودای گەورە (الله) نایزانێت، چی کەسێك هەیە بانگەشەی شتێکی لەو شێوەیە بکات لەکاتێکدا ئەوە تایبەتە بە خودای گەورەوە!

هەر لەبەر ئەمە پێویستە لەسەر هەموو موسڵمانێك کە ئاگاداری ئەو وردە دەجال و درۆزنانە بێت کە بانگەشەی ئەوە دەکەن کە غەیب دەزانن و ئاگاداری شتە پەنهانەکانن و درۆ بەدەم خودای گەورەوە دەکەن، ئەوانەی کە خۆیان گومڕا بوون و خەڵکانێکی زۆریشیان لەگەڵ خۆیاندا گومڕا کردووە و لەڕاستە ڕێگا لایانداوە، نمونەی ئەمانەیش وەك جادووگەر و درۆزن و ئەستێرەگرەوەکان و غەیری ئەوانیشن.

ئەوەیشی پاش کەمێکی تر باسیان لێوە دەکەین نمونەی کۆمەلێك لەکار و پیشەی ئەوانەیە کە بانگەشەی زانینی زانستی غەیب و شتە پەنهان و نادیارەکان دەکەن کە خەڵکی نەخوێندەوار و نەزان سادەیان پێ فریوو داوە و گومڕایان کردوون و بیروباوەڕ و ئیمانیان خراپ و فەساد کردووە.

١. **جادوو (السحر)**: لە زمانەوانییدا بەمانای ئەو شتە دێت کە پەنهان بێت و هۆکارەکەی نەرم و لەسەرخۆ بێت.

لە زاراوەی شەرعیشدا: بەمانای مەبەست و نوشتە و گرێکان دێت کە کاریگەری دەبێت لەسەر دڵ و جەستەکان بەجۆرێك خەلك نەخۆش دەخات و دەیانکوژێت و ژن و مێرد لەیەك جودا دەکاتەوە ئەمەش بە فەرمانی خودا نەبیت ناکرێت، گومان لەوەدا نییە کە ئەم کارە کوفر و بێ باوەڕیە، و جادووگەریش کافر و بێ باوەڕە بەخودای گەورە و بەرز و بڵند، لەڕۆژی دواییشدا هیچ کەڵك و سوودێکی پێ ناگاو لەبەهرەی خودا بێ بەشە، خودای گەورەش فەرموویەتی: ﴿وَٱتَّبَعُواْ مَا تَتۡلُواْ ٱلشَّيَٰطِينُ عَلَىٰ مُلۡكِ سُلَيۡمَٰنَۖ وَمَا كَفَرَ سُلَيۡمَٰنُ وَلَٰكِنَّ ٱلشَّيَٰطِينَ كَفَرُواْ يُعَلِّمُونَ ٱلنَّاسَ ٱلسِّحۡرَ وَمَآ أُنزِلَ عَلَى ٱلۡمَلَكَيۡنِ بِبَابِلَ هَٰرُوتَ وَمَٰرُوتَۚ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنۡ أَحَدٍ حَتَّىٰ يَقُولَآ إِنَّمَا نَحۡنُ فِتۡنَةٞ فَلَا تَكۡفُرۡۖ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنۡهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِۦ بَيۡنَ ٱلۡمَرۡءِ وَزَوۡجِهِۦۚ وَمَا هُم بِضَآرِّينَ بِهِۦ مِنۡ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذۡنِ ٱللَّهِۚ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمۡ وَلَا يَنفَعُهُمۡۚ وَلَقَدۡ عَلِمُواْ لَمَنِ ٱشۡتَرَىٰهُ مَا لَهُۥ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنۡ خَلَٰقٖۚ وَلَبِئۡسَ مَا شَرَوۡاْ بِهِۦٓ أَنفُسَهُمۡۚ لَوۡ كَانُواْ يَعۡلَمُونَ﴾ [البقرة: ١٠٢] واتا: جا جولەکەکان (وازیان لە کتێبی خودا تەورات هێناو) شوێنی ئەوە کەوتن، کە شەیتانەکان دەیانخوێندەوە دەربارەی دەسەڵاتی سولەیمان، (ئاشکرایە کە) هەرگیز سولەیمان کافر نەبووە، بەڵکو شەیتانەکان کافربوون و خەڵکیان فێری سیحر و جادو دەکرد،

هەروەها مەردومیان فێری ئەوە دەکرد کە بۆ هاروت و ماروت دابەزی بوو(کە دوو فریشتە بوون) لە بابل (مەبەستیشیان تێگەیاندنی خەڵکی بوو لە سیحر و جادوو). ئەوانیش کەسیان فێری هیچ شتێك نەدەکرد تا پێیان نەوتایە: ئەم کارەی ئێمە بۆ تاقی کردنەوەیەو خۆت کافر مەکە (کەچی هەندێك هەر کۆڵیان نەداو) لەو فریشتانەوە شتی وافێر دەبوون کە ژن و مێردی پێ لە یەك جوودا بکەن، (هەر چەندە) ئەو جادووگەرانە ناتوانن هیچ زیانێك بە کەس بگەیەنن، مەگەر ویستی خودای لەسەر بێت، ئەو خەڵکە سەرگەردانە هەمیشە فێری شتێك دەبن کە زیانیان لێدەداو سوودی نییە بۆیان، بێگومان دەشزانن ئەوەی کالاّی وای کڕی بێت و شتی وافێر ببێت لەو دونیا هیچ بەهرەیەکی دەست ناکەوێت، (بەڕاستی) ئەو شتەی ئەوان خۆیان پێ فرۆشتووە و کەوتونەتە داوییەوە شتێکی زۆر ناپەسەندە ئەگەر بزانن و تێبگەن (چونکە سیحرو جادو چەواشەکاریە و کارێکی نادروستە).

جۆرێکی تر لە جادوو، فوکردنە بە چەند گرێیەکدا، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿قُلۡ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلۡفَلَقِ ۞ مِن شَرِّ مَا خَلَقَ ۞ وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ۞ وَمِن شَرِّ ٱلنَّفَّٰثَٰتِ فِي ٱلۡعُقَدِ ۞ وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ﴾ [الفلق: ١-٥] واتا: ئەی موحەممەد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بڵێ: پەنا دەگرم بەو دروستکەرەی کە بەرەبەیان پێش دەهێنێت ۞ لە شەڕ و خراپەی هەرچی شتێك کە دروستی کردووە (لە جنۆکە و ئادەمیزاد و مار و میرۆ) ۞ وە لەشەڕ و خراپە و زیانی تاریکی شەو، کە دادێت و هەموو شتێك دادەپۆشێ بەژیرەوەو تروسکایی لێ دەبڕی و دەبێتە شەوە زەنگ ۞ وە لەشەڕی ئەوانەی فوو دەکەن بە گرێکاندا (واتا لەشەڕی جادووگەران) ۞ وە لەشەڕی کەسانی ڕژد و حەسوود کاتێك کە ڕژدی و حەسوودی دەبەن ۞.

٢. **ئەستێرەگرەوە:** ئەمەش بریتیە لە بەڵگە هێنانەوە بە ئەحوالّی گەردوون ڕووداوەکانی سەر زەوی کە هێشتا ڕوویان نەداوە، واتە ئەم ئەستێرە گرەوانە سەیری شوێن وجێگای ئەستێرەکان دەکەن و هەوالّی هەندێك ڕووداو و گۆڕانکاری دەدەن بەخەڵکی کە هێشتا ڕووی نەداوە و تەنها لە زانست و عیلمی خودای گەورەدایە، عبداللەی کوڕی عەباس (خودایان لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «من اقتبس علما من النجوم فقد اقتبس شعبة من السحر زاد ما زاد»[1] واتا: هەرکەسێك زانستێك لە ئەستێرەکانەوە فێر ببێت ئەوە بێگومان بەشێکی لە سیحر و جادو وەرگرتووە، زیاد لەوەی کە زیادی کردووە.

٣. **هەڵدانی بالّندە و کێشانی خەت لەسەر** زەوی: قوطنی کوڕی قەبیصە لەباوکیەوە گێڕاویەتیەوە کە وتویەتی: لە پێغەمبەری خودام بیست (صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) کە فەرموی: «العیافة والطیرة والطرق من الجبت»[2] واتا: هەڵدان و هەڵفڕاندنی بالّندە و کێشانی خەت لەسەر زەوی و ڕەشبینی کردن لەجولّان و کاری بالّندەکان هەر هەموی بەشێکە لە سیحر و جادوو، (العیافة) بەمانای هەڵدان و هەڵفڕاندنی بالّندە و گەشبینی و ڕەش بینی بەناو و دەنگ و ڕێڕەوەیان دێت، (الطرق) یش بەواتای کێشانی خەت دێت لەسەر زەوی، یان بەواتای هەڵدانی بەرد و بانگەشەی زانینی غەیب دێت.

٤. **فالچێتی (الکهانة):** بریتیە لە بانگەشەی زانینی زانستی غەیب، ئەصلّیش لەم کارەدا ئەوەیە کە جنۆکەکان لەڕێگای گوێگرتنیان لە فریشتەکان هەندێك لە هەواڵ ئەچیێنن بەگوێی ئەو فالّچیانەدا.

(١) سونەنی ئەبی داود بەفەرموودەی ژمارە (٣٩٠٥).

(٢) سونەنی ئەبی داود بەفەرموودەی ژمارە (٣٩٠٧)، و موسنەدی ئەحمەد (٣/ ٤٧٧).

ئەبو هورەیرە (خودای لێ ڕازی بێت) لە پێغەمبەرەوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەگێڕێتەوە کە فەرمویەتی: «من أتى كاهنا فصدقه بما يقول فقد كفر بما أنزل على محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)»[1] واتا: هەرکەسێك بچێت بۆلای فاڵچی و کاهنێك و ئەوەی دەیڵێت بەڕاستی بزانێت و بڕوای پێ بکات، ئەوا بێگومان بێ باوەڕ بووە بەوەی کە دابەزیوە بۆ سەر محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ).

٥. **نووسینی پیتەکانی** (ئەبا جاد): ئەمەش بەوەی کە هەر پیتێك نرخێکی لە ژمارە بۆ دادەنرێت و پاشان ئەمە جێبەجێ دەکرێت بەسەر ناوی مرۆڤەکان و کات و شوێنەکاندا، پاشان لە ئەنجامی ئەم کارەدا حوکمی پێ ئەدرێت بەسەر خۆشبەختی یان بەدبەختی ئەو کەسە یان ئەو شوێنە یان ئەو کاتەدا.

عبد اللەی کوڕی عەباس (خودایان لێ ڕازی بێت) لەبارەی گەل و هۆزێکەوە کە خەریکی نووسینی (ئەبا جاد) ن و سەیری ئەستێرەکان دەکەن دەڵێت: (ما أرى من فعل ذلك له عند الله من خلاق) عبدالرزاق لە موصەنەفدا ڕیوایەتی کردووە[2] واتا: ئەو کەسانە کە وەها کارێك دەکەن نابینم کە لای خودای گەورە هیچ کەڵك و سوودێکیان پێ بگات و لەبەهرە و پاداشتی خوداش بێ بەش دەبن و پاشەڕۆژیشیان خراپە دەبێت.

٦. **خوێندنەوەی ناو لەپی دەست و فنجان**: و نموونەی ئەمانە کە هەندێك کەس لەو فنجان و لەپ خوێنەوانە بانگەشەی ئەوەی پێ دەکەن کە گوایە

(١) سونەنی ئەبی داود (٣٩٠٤)، و موسنەدی ئەحمەد (٢/ ٤٢٩)، موستەدرەکی ئەلحاکم (١/ ٥٠) ئەلحاکم ووتویەتی : ئەم فەرموودەیە فەرموودەیەکی صەحیحە بە پێی مەرجەکانی ئیمامی بوخاری وە موسلیم، و ئیمامی ذەهەبیش لەم حوکمەدا هاوڕایەتی .

(٢) ئەلموصەنەفی عەبدولرەزاق: (١١/ ٢٦).

ئــەوەی لەداهاتوودا ڕوو دەدات لە مردن و ژیان و هەژاری و دەوڵەمەندی و تەندروستی و نەخۆشی و نموونەی ئەمانە هەر هەمووی دەزانن.

٧. ئاماەکردنــی ڕۆحــەکان: ئەربــاب و خاوەنی ئەم درۆ و دەلەســانە وای بــاڵاو دەکەنــەوە کــە گوایە دەتوانــن گیانــی مــردووەکان ئامادە بکەن و بیانهێننەوە و پرسیاری حاڵ و هەواڵی مردنیان لێ بکەن لەخۆشی و شــادی و ســزاکانی ناو گۆڕ و هەندێك شــتی تریش، ئەمەش بەشێکە لەدەجالی و شەیتانی و شەعوەذە و فریودانی خەڵــکی کە مەبەستیان پێی تێکدانی بیروباوەڕ و ڕەوشتی خەڵــکیە، مەبەستیان شاردنەوەی هەقیقەتە لای خەڵــکانی نــەزان و نەخوێنــدەوار و خواردنی مااڵی خەڵــکیە بە ناهەق و باتڵ و گەشــتن بە بانگەشــەی زانینی علمی غەیب و شتە پەنهان و نادیارەکان.

٨. **ڕەشــبینی (التطیر)**: بریتیە لە ڕەشبینی بەفڕینی باڵندەکان بەلای ڕاستدا یــان بەلای چەپدا یان ڕەشــبینی بە تەمومژی هــەوا، ئەمەش دەرگایەکی شــیرك و هاوەڵ بڕیاردانە بۆ خودای گەورە، هەموو ئەمانە لە شەیتانەوەیە کە دەیخاتە دڵی خەڵکیەوە و بەوە دەیانترسێنێت.

عیمرانــی کــوڕی حوصەیــن بەفەرموودەیەکی مەرفــوع ڕیوایەتی کردووە: «لیس منا من تطیر أو تطــیر لــه، أو تکهن أو تکهن له، أو ســحر أو سحر له، ومن أتی کاهنا فصدقه بما یقــول فقد کفر بما أنــزل علی محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)»[1] واتا: لە ئێمە نییە ئەو کەسەی باڵندە هەڵبدات بۆ زانینی

(١) موسنەدی ئەلبەزار (٩/ ٥٢) (٣٥٧٨)، هەیثەمی لە پەرتووکی (مجمع الزوائد) دا لە (٥/ ١١٧) ووتویەتی: پیاوانی سەنەدی ئەم فەرموودەیە پیاوانیکن مەرجەکانی فەرموودەی صەحیحیان تیدایە.

خۆشبەختی و بەدبەختی، یان بانْدەی بۆ هەڵبدرێت بۆ ئەو مەبەستە (واتا ڕەشبینی یان گەشبینی پێ بکرێت) وە لە ئێمە نییە ئەو کەسەی فاڵ بگرێتەوە یان فاڵی بۆ بگیرێتەوە، وە ئەو کەسەی جادوو بکات یان جادووی بۆ بکرێت، وە هەرکەسێك بچێتە لای فاڵچیەك و بڕوای هەبێت بەوەی کەدەیلێت ئەوە بێ باوەڕ بووە بەوەی دابەزیوە بۆ محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ).

لە خودای گەورە و پەروەردگار داواکارین کە بار و گوزەران و حاڵی موسڵمانان باش بکات و زانست و زانیاری و تێگەشتنیان لە ئاینی پیرۆزی ئیسلام پێ ببەخشێت و پەنایان بدات لە فڕوفێڵی تاوانباران و فریودانی شوێنکەوتووانی شەیتان.

بەشی سێیەم
یەکخواپەرستی لەناو و صیفەتەکاندا

ئەمەش پێك دێت لە ڕێخۆشکردنێك و سێ باس:

ڕێخۆشکردن: باوەڕ بەناو و صیفەتەکان و کاریگەری لەسەر موسڵمان.

باسی یەکەم: پێناسە و بەڵگەکانی.

یەکەم: پێناسەکەی.

دووەم: مەنهەجی هەق و ڕاستی لە دانپێدانان و سەلماندن

سێیەم: بەڵگەی ئەم مەنهەجە.

باسی دووەم: نموونەی تەطبیقی لەسەر دانپێدانان و سەلماندنی ناو و صیفەتەکاندا لەڕوانگەی قورئان وسوننەتەوە.

باسی سێیەم: بنەما و قواعید لە بەشی ناو و صیفەتەکاندا.

ڕێخۆشکردن
باوەڕ بەناو وصیفەتەکان
وکاریگەری لەسەر ڕەوشت و هەڵسوکەوتی موسڵمان

باوەڕ بوون بە ناو و صیفەتە جوانەکانی خودای گەورە کاریگەری و شوێنەواری گەورەی هەیە لەسەر دەروونی موسڵمان، شوێنەواری گەورەیشی هەیە لەسەر موسڵمان لەجێبەجێکردنی پەرستنەکانی پەروەردگاریدا، لەو شوێنەوار و کاریگەریانەش ئەو مانا و واتا بەرزانەیە کە بەندەکان لەکاتی ئەو پەرستنانەی پەیوەندی بەدڵەوە هەیە هەستی پێ دەکەن کە بەروبومەکەی بریتیە لە پشت بەستن و تەوەکول بەخودای گەورە و خۆدانە دەست ئەو ذاتە پیرۆزە، و پاراستنی ئەندامەکانی لەشی لەگوناە و تاوان و ئەو ختورانەیشی دێت بەدڵیدا تەنانەت وای لێ دەکات کۆنترۆڵی بیروئەندێشەشی بکات بەشێوەیەك بیرکردنەوەیشی تەنها ئەو بیرکردنەوانە بێت کە خودای گەورە پێیان ڕازیە و پێیان خۆشە، شتێك دەبیستێ کە ئەو پێی خۆش بێت و تەماشای دیمەنێکیش ئەکات ئەو پێێ ڕازی بێت، لەگەڵ ئەوەشدا ئومێد و تکای بەخودای گەورە زۆرە و گومانی چاك و باش بەپەروەردگاری دەبات.

ئەم واتا و مانایانە و غەیری ئەمانەیش کە پەیوەستن بە باوەڕ بە مانای ناو و صیفاتە جوانەکانی خودای گەورە بەندایەتی دیار و پەنهان بەرهەم دەهێنێت بەشێوەیەکی جیا لەکەسێکەوە بۆ کەسێکی تر، ئەمەش فەزڵ و چاکەیەکە خودای گەورە دەیبەخشێت بەهەر کەسێك کە خۆی بیەوێت و ئیرادە بکات.

بۆ نموونە بیرکردنەوە و باوەڕ بوون بەناوی جوانی (الغفار) کاریگەری گەورەی دەبێت لەخۆشەویستی بۆ خودای گەورە و نائومێدنەبوون لەڕەحمەتی

فراوانی، وە ناوی (شـــدید العقاب) کاریگەری گەورەی دەبێت لەترســـان لەو ذاتـــە پیرۆزە و بەجۆرێك بەنـــدە لەخۆی ڕانابینێـــت و جورئەتی ئەوە ناکات سنوورە قەدەغەکراوەکانی بشکێنێت، ئەمە و سەرجەم ناو صیفەتە جوانەکانی تری کاریگەری خۆیان هەیە لەســـەر دڵ و دەروونی موسڵمان و پابەند بوون بەفەرمـــان و دوور کەوتنەوە لەقەدەغەکراوەکانی و ئیســـتیقامە و دامەزراوی لەسەر شەرعیەتەکەی، نەك هەر ئەوەندە، بەڵـــکو ناو و صیفەتە جوانانەکانی خودای گەورە هەر یەکەیان بەپێی ئەو مانا و واتایەی کە لێوەی وەردەگیرێت، کاریگەری گەورەی دەبێت لەسەر خۆشەویســـتی ئەو ذاتە پیرۆزە کە بنەمای هەموو خۆشـــبەختی و بەختیاریەکی موسڵمانە لە ژیانی دونیاو دوارۆژیشدا، هەروەها کلیلی هەموو چاکە و خەیرێکە و گەورەترین یارمەتی دەری بەندەکانی خوایشە لەسەر بەجێ هێنانی پەرستنەکانی پەروەردگاریان بەجوانترین شێوە، چونکە بەندایەتی و پەرســـتنە دیار و بەرچاوەکان بەپێی ئەو خۆشەویســـتیەی لەدڵـــی بەندەکاندایە بۆ خودای گەورە کەم و زیاد دەکات و لەســـەریان گران دەبێت ئەگەر ئەو خۆشەویستیە بەئەندازەی پێویست نەبێت بۆ پەروەردگار.

تەواوکردنـــی کاروکـــردەوەکان و بەجێهێنانیان بەشـــێوەیەکی جوان بەو شـــێوەیەی کە خودای گـــەورە داوای کـــردووە بەندە بـــە ڕادەی ئەو خۆشەویستیەی کە بەندەکان هەیانە بۆ خودای گەورە، خۆشەویستیش بەندە بەناسین و شارەزابوون لە ناو و صیفەتە جوانەکانی خودای گەورە، هەر بۆیە دەبینین کە چاکترین و گەورەترین کەسانێك کە بەندایەتی پەروەردگاریان بەباشـــترین شـــێوە ئەنجام دابێت پێغەمبەران بـــوون (عَلَيْهِمُ السَّلَامُ) چونکە لەتەواوی خەڵکی زیاتر خوایان ناسیووە و خۆشتریشیان ویستووە.

باسی یەکەم

پێناسەی یەکخواپەرستی ناو و صیفەتەکانی خودای گەورە وبەڵگەکانی

یەکەم: پێناسەکەی:

یەکخواپەرستی ناو و صیفەتەکان: بریتیە لە جێگیرکردن وسەلماندنی ئەوەی کە خودای گەورە (اللە) بۆ خۆی جێگیر و سەلمێنراو کردووە، وە جێگیرکردن و سەلماندنی ئەوەی کە پیغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆی جێگیر و سەلمێنراو کردووە، وە نەفی ئەوەیش بکەیت و لێی لابدەیت هەر شتێك کە خودای گەورە لەسەر خۆی نەفی کردووە و لای بردووە، وە نەفی ئەوەیشی بکەیت کە پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نەفی کردووە لەهەرچی ناو و صیفەتێك کە هەیە، وە ئیقراری ئەو ناو و صیفەتانە بکەیت بە ماناو واتا صەحیح و دروستەکانی بەو مانایەی کە دەیگەیەنێت، وە هەست بەشوێنەوار و ناوەڕۆکەکەی بکەیت لەسەر دروستکرا و مەخلوقاتەکانی خودای گەورە.

دووەم: مەنهەجی هەق و ڕاستی لە دانپێدانان و سەلماندن:

مەنهەجی هەق و ڕاستی سەبارەت بە ناو صیفەتەکانی خودای گەورە لەسەر ئەوە ڕادەوەستێ کە باوەڕی تەواو و بەڕاست زانینی بێ گومانت هەبێت بەو شێوەیەی کە خودای گەورە خۆی وەصفی کردووە و پێغەمبەرەکەیشی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەربەو شێوەیە وەصفی کردووە، بەبێ هیچ تەحریف وتەعطیل وتەکییف و تەمثیل کردنێك، بابزانین مانای ئەم وتانە چیین:

تەحریف: بریتیە لە گۆڕین و لادانی هەر شتێك لەشێوە ڕاستیەکەی خۆی، ئەمەش دوو بەشە:

١. **(تحريف لفظي) لادان و گۆڕینی گوفتاری:** ئەمەش بەوەی شتێك بۆ وشەیەك زیاد بکەیت یان لێی کەم بکەیتەوە، یان حەرەکەیەك لەوشەیەکدا بگۆڕێت وەك گۆڕینی وشەی (استوى) واتا: وەستاوە بۆ وشەی (استولى) واتا: دەسەلاتی هەیە بەسەریدا، لە ناو ئایەتەی کە خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿ٱلرَّحۡمَٰنُ عَلَى ٱلۡعَرۡشِ ٱسۡتَوَىٰ﴾ [طه: ٥] واتا: ئەو خودا بەخشندە و میهرەبانە لەسەر عەرش وەستاوە (بەو شێوەی شیاوی بێت ئێمە چۆنیەتییەکەی نازانین) سەلەفی صالحی ئومەتی ئیسلام بەم شێوەیە تەفسیریان کردووە و لێی تێگەشتوون بەبێ هیچ جۆرە گۆڕین و لادانێك لەو مانایەی کە ئایەتە پیرۆزەکە دەیدات بەدەستەوە.

خاوەنی مەنظومەی نونیەش ئەڵێت:

نون اليهود ولام جهمي هما في وحي رب العرش زائدتان

واتا: زیادەکردنی ئەو پیتی (نونە) ی کە جوولەکە زیادیان کرد کاتێك خودای گەورە پێی فەرموون بلێن (حطة) واتا: بلێن گوناهەکانمان لەسەر بسڕەوە و لێمان خۆشبە، کەچی ئەوان هاتن پێتێکی نونیان بۆ وشەکەی خودای گەورە زیادکرد و بەگاڵتە پێکردنەوە وتیان (حنطة) واتا گەنم و دانەوێڵە، بەهەمان شێوە جەهمیەکانیش هاتن پیتێکی (لام) یان بۆ وتەکەی خودای گەورە زیاد کرد کاتێك خودای گەورە لەئایەتەکەدا فەرمووی: ﴿ٱلرَّحۡمَٰنُ عَلَى ٱلۡعَرۡشِ ٱسۡتَوَىٰ﴾ وشەی (استوى) یان گۆڕی بۆ (استولى) شاعیر لە کۆتایی بەیتەکەوە دەڵێت: ئەم دوو تەحریف و گۆڕینە لەو وەحیەی کە خودای گەورە کردوویەتی بۆ پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) زیادەیە.

٢. **(تحريف معنوي) گۆڕینی مانا:** ئەمەش بە تەفسیرکردن و

لێکدانەوەی وشەیەك بەتەفسیر و لێکدانەوەیەك کە غەیری ئەو مەبەست ومانایەیە کە خودای گەورە و پێغەمبەرەکەی مەبەستیانە، وەك تەفسیرکردن و لێکدانەوەی وشەی (الید = دەست) بۆ خودای گەورە بەهێز یان بەناز و نیعمەت، ئەمە تەفسیر و لێکدانەوەیەکی باتڵ و ناردوستە کە بەهیچ شێوەیەك نەشەرع و نەزمانیش بەڵگە نین لەسەر ئەم تەفسیرە.

تە عطیل: بریتیە لە نەفی کردن و باوەر نەبوون بەصیفەتەکانی خودای گەورە (الله)، هەروەك ئەوەی باوەڕت وابێت کە خودای گەورە بەهیچ صیفەتێك وەصف ناکرێت.

جیاوازیش لەنێوان (تەحریف) و (تەعطیل) دا ئەوەیە: تەحریف بریتیە لە نەفی کردنی ئەو مانا و واتا دروست و صەحیحەی کە دەقەکە دەیدات بەدەستە و لێوەی وەردەگیرێت و گۆڕینی بە ماناو واتایەکی نادروست، بەڵام تەعطیل بریتیە لە نەفی کردنی مانا و واتا دروستەکە بەبێ گۆڕینی بە مانا و واتایەکی تر.

تەکییف: بریتیە لە دیاریکردنی چۆنیەتی صیفەتەکە و ئەو هەیئەتەی کە لە سەریەتی، وەك ئەوەی هەندێك لەمونحەریف گومڕاکان لەم بارەیەوە دەیکەن، ئەوانەی کە چۆنیەتی صیفەتەکانی خودای گەورە دیاریدەکەن، لەبارەی صیفەتی (الید: دەست) ی خودای گەورەوە دەڵێن: دەستی خودای گەورە ئاوا و ئاوایە، وە چۆنیەتی (استواء) وەستانی خودای گەورە لەسەر عەرش بەو شێوەیەو بەو شێوەیەیە، هەموو ئەمانە باتڵ و نادروستن چونکە چۆنیەتی صیفاتی خودای گەورە هیچ کەسێك نایزانێت ذاتی هەق تەعالای خۆی نەبێت، بەڵام مەخلوق و دروستکراوەکانی خودای گەورە نەشارەزان پێی و ئیدراك و هەست بەوە ناکەن.

تەمثیل: بریتیە لە لێکچواندن وەك ئەوەی کەسێك بڵێ خودای گەورە بیستنی هەیە وەك بیستنی ئێمە، یان (وجە) و ڕووی خودای گەورە وەك ڕووی ئێمە وایە، پاك و بێگەردی بۆ خودای گەورە (اللە) لەهەموو ئەمانە.

مەنهەجی هەقیش لەبارەی ناو صیفەتەکانی خودای گەورەوە لەسەر سێ بنچینە و بنەما ڕێکخراوە، هەرکەسێك جێبەجێیان بکات و ئاگایان لێ بێت ئەوە بێگومان سەلامەت ئەبێت لە لادان و گومڕا بوون لەم مەسئەلەیەدا، ئەوانیش بریتین لە:

بنەمای یەکەم: پاك و پێگەرد ڕاگرتنی خودای گەورە لەوەی صیفاتەکانی لەگەڵ صیفاتی دروستکراو و مەخلوقاتەکانیدا لەیەك بکەن و بەیەك بشوبهێن.

بنەمای دووەم: باوەڕبوون بەو وەصفەی کەخودای گەورە خۆی پێ وەصف کردووە و بەوەی کە پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) خودای گەورەی پێ وەصف کردووە بەشێوەیەك کە شایستەی بەرزی و بڵندی ئەو ذاتە پیرۆزە بێت.

بنەمای سێهەم: بڕینی هەر جۆرە هەوڵدان وتەماعێك لە پێناو دەرکردنی حەقیقەتی صیفاتەکانی خوای گەورە و بالادەست، چونکە ئیدراك کردن و گەیشتنی مەخلوق بەمە کارێکی موستەحیل و نەگونجاوە.

هەرکەسێك ئەم سێ بنەمایە بەتەواوی لەخۆیدا جێبەجێ بکات، ئەوە بێگومان باوەڕ و ئیمانی واجبی جێبەجێ و تەحقیق کردووە لەبارەی ناو و صیفاتەکانی خودای گەورە بەو شێوەیەی کە پێشەوایانی سەلەفی ئەم ئومەتە بڕیاریان داوە بۆ خودای گەورە لەم بارەیەوە.

سێهەم: بەڵگەکانی ئەم مەنهەجە:

بەڵگەکان لە قورئانی پیرۆز لەسەر بڕیاردانی ئەم مەنهەجە شاهیدی ئەوەن:

بەڵگەکانی بنەمای یەکەم: بریتیە لە پاکڕاگرتنی پەروەردگاری بەرز و بڵند لەوەی بە مەخلوق و دروستکراوەکانی بچوێنیت و بشوبهێنیت، خودای گەورە دەفەرموویت: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَيْءٌ ۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ﴾ [الشوری: ١١] واتا: هیچ شتێك نیە لەوێنەی ئەو خودایە، نە لەذاتیا، نە لە سیفاتیا، نەلە کرداریا، ئەویشە بیسەری بینا، بەئاگایە بەوتەی بەندەکانی، بینایە بۆ کاروکرداریان.

مانای ئایەتەکە ئەوە دەگەیەنێت کە بەهیچ شێوەیەك لە هیچ ڕوویەکەوە هیچ جۆرە لەیەکچوون و شوبهاندنێك نییە لەنێوان خالق کە خودای گەورەیە لەگەڵ مەخلوقەکانیدا، سەرەڕای جێگیرکردنی هەردوو صیفەتی بیستن و بینین بۆ خودای گەورە، ئەمەش ئاماژەیە بۆ ئەوەی ئەوە بۆ خودای گەورە ئیثبات دەکرێت لەصیفەتی بیستن و بینین وەك ئەوە نییە کە بۆ مەخلوقاتەکانی ئیثبات و جێگیر دەکرێت لەم دوو صیفەتەدا لەگەڵ ئەوەی ئەم دوو صیفەتە بۆ زۆرێك لە مەخولقاتەکانی پێ وەصف دەکرێت، ئەوەی لەبارەی صیفەتی بیستن و بینینەوە دەیلێن بۆ هەموو صیفەتاکنی تریش هەروایە، ئەم ئایەتە بخوێنەوە کە خودای گەورە دەفەرموویت: ﴿قَدْ سَمِعَ ٱللَّهُ قَوْلَ ٱلَّتِى تُجَٰدِلُكَ فِى زَوْجِهَا وَتَشْتَكِىٓ إِلَى ٱللَّهِ وَٱللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَآ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌۢ بَصِيرٌ﴾ [المجادلة: ١] واتا: بەڕاستی خودا وتەی ئەو ژنەی بیست کە لە بارەی مێردەکەیەوە گفتوگۆی لەگەڵ ئەکردی و سکالای خۆی بۆ لای خودا ئەبرد وە خوا گوێی لە وتوویژی هەردووکتان بوو بەڕاستی خوا بیسەری بینایە.

ئیبن کەثیر لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا ئەوەی هێناوە کە ئیمامی بوخاری لەبەرگی (٣٧٢/١٣) لەبارەی یەکخواپەرستیەوە ڕیوایەتی کردووە، هەورەها ئیمام ئەحمەدیش لە مەسنەدەکەیدا بەرگی (٦/لاپەڕە ٤٦) هێناویەتی کە عائیشەی دایکی باوەڕداران ئەفەرموویێت: «الحمد لله الذي وسع سمعه الأصوات لقد جاءت المجادلة إلى النبي (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) تكلمه وأنا في ناحية البيت ما أسمع فأنزل الله عز وجل ﴿قَدْ سَمِعَ ٱللَّهُ قَوْلَ ٱلَّتِي تُجَٰدِلُكَ فِي زَوْجِهَا﴾ [المجادلة: ١].... إلى آخر الآية».[1] واتا: سوپاس و ستایش بۆ ئەو خودایەی کەبیستنی فراوانە بۆ بیستنی دەنگەکان، دەمەقاڵێکە هات بۆ لای پیغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) مەبەست پێی خولەیە - و لەگەڵیدا قسەی کرد منیش لە لایەکی ماڵەکەوە بووم هیچم نەبیست و گوێم لێ نەبوو خودای گەورە ئەم ئایەتەی لەبارەوە دابەزاند ﴿قَدْ سَمِعَ ٱللَّهُ قَوْلَ ٱلَّتِي تُجَٰدِلُكَ فِي زَوْجِهَا﴾ تا کۆتایی ئایەتەکە.

بەڵگەیەکی تریش، خودای گەورە ئەفەرموویێت: ﴿فَلَا تَضْرِبُوا۟ لِلَّهِ ٱلْأَمْثَالَ﴾ [النحل: ٧٤] طەبەری لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا ئەڵێت: وێنە بۆ خوا مەهێننەوە و هاوشێوەی بۆ دامەنێن، چونکە خودای گەورە وێنە و هاوشێوەی نییە[2].

هەروەها فەرموویەتی: ﴿هَلْ تَعْلَمُ لَهُۥ سَمِيًّا﴾ [مریم: ٦٥] عبدالله‌ی کوڕی عەباس (خوایان لێ ڕازی بیت) لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا دەڵێت: «ئایا وێنە و هاوشێوەیەك بۆ پەروەردگار شك دەبەیت؟» بێگومان وێنە و هاوشێوەی خودای گەورە نییە.

بەڵگەیەکی تریش لەسەر ئەم بنەمایە: ئەو ئایەتە پیرۆزەیە خودای

(١) تەفسیری ئیبن کەثیر (٨/ ٦٠).

(٢) تەفسیری ئەلطەبەری (٧/ ٦٢١).

گــەورە دفەرموویــت: ﴿وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدٌۢ﴾ [الإخــلاص: ٤] طەبەری لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا ئەڵێت: «خودای گــەورە هاوشێوە و هاوتای نەبوو و نییە و هیچ شتێك وێنەی ئەو نییە».

بەڵگەیش لەسەر بنەمای دووەم: بریتیە لەباوەڕبوون بەوەی کەلەقورئان و سوننەتداهاتووە لەسەر ناو وصیفاتەکانی خودای گەورە، ئەو ئایەتە پیرۆزەی کە دەفەرموویت: ﴿ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْحَىُّ ٱلْقَيُّومُ ۚ لَا تَأْخُذُهُۥ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ ۚ لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ مَن ذَا ٱلَّذِى يَشْفَعُ عِندَهُۥٓ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ ۚ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۖ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَىْءٍ مِّنْ عِلْمِهِۦٓ إِلَّا بِمَا شَآءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ ۖ وَلَا يَـُٔودُهُۥ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْعَظِيمُ﴾ [البقــرة: ٢٥٥] واتا: خودا ئەو خوایەیە کە هیچ پەرستراوێــکی بەهــەق نیە بێجگەلە ئەو هەمیشە زیندووی تەدبیرکەر و ڕاگر(ی بوونەوەر) ــــە نە وەنەوز ئەیگرێ و نــە خەو هەر هی ئەوە هەر چی لە ئاســمانەکان و هەرچی لە زەوی دایە، کێ یە ئەو کەســەی لــەو ڕۆژەدا بتوانێ تکای لەلا بــکات مەگەر بە ڕێ پێدانــی خۆی نەبێت، ئاگاداری بە ئــەوەی لەبەردەمی (ئادەمی) یە وەیە (لە دونیا لە بەردەســتیاندایە) وە ئەوەی لە دواوەیەتی (لە ڕۆژی دواییدا بۆیان ئامادەکراوە) وە کەس ئاگای نییە لە هیچ شــتێک لــە زانین و زانیاری ئەو (خودا) مەگەر بــەوەی کە خۆی بیەوێت، کورســی یەکەی خودا هەموو ئاســمانەکان و زەوی گرتۆتەوە وە پارێزگاری کردنی ئاسمانەکان و زەوی بۆ خوا ئاسانە و(گران نییە) وە هەر ئەوە بڵند پلەی پایە گەورە.

هەروەها دەفەرموویت: ﴿هُوَ ٱلْأَوَّلُ وَٱلْءَاخِرُ وَٱلظَّٰهِرُ وَٱلْبَاطِنُ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ﴾ [الحديــد: ٣] واتــا: هەر ئەوە (اللە) یەکەمە کەهیچ شــتێك لەپێشــیەوە نیە، دواهەمینیش هەر ئەوە کە هیچ لەدوایەوە نییە، ئاشــکرایە لە ژوور ئەوەوە

ئاشکراتر نییە، و پەنهان بە هەقیقەتی دروستکراوەکانی ئەوە کەلەو پەنهانتر نیە، هەر ئەویش زانایە بەهەموو شتێك (لە زەرەیەکەوە تاوردتر) ئاگادارییەتی.

هەروەها لەجێگایەکی تردا فەرموویەتی: ﴿هُوَ ٱللَّهُ ٱلَّذِي لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ۖ هُوَ ٱلرَّحْمَٰنُ ٱلرَّحِيمُ ۞ هُوَ ٱللَّهُ ٱلَّذِي لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْمَلِكُ ٱلْقُدُّوسُ ٱلسَّلَٰمُ ٱلْمُؤْمِنُ ٱلْمُهَيْمِنُ ٱلْعَزِيزُ ٱلْجَبَّارُ ٱلْمُتَكَبِّرُ ۚ سُبْحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ۞ هُوَ ٱللَّهُ ٱلْخَٰلِقُ ٱلْبَارِئُ ٱلْمُصَوِّرُ ۖ لَهُ ٱلْأَسْمَآءُ ٱلْحُسْنَىٰ ۚ يُسَبِّحُ لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ﴾ [الحشر: ٢٢-٢٤] واتا: خودا هەر ئەو ذاتەیە بێجگە لەئەو هیچ پەرستراوێکی بەهەق نییە، زانای هەموو نهێنی و ئاشکراکانە هەر ئەوە بەخشندەی میهرەبان ۞ خودا ئەو ذاتەیە بێجگە لەو هیچ پەرستراوێکی بەهەق نییە، پاشا و پاك و بێگەرد و ئاشتی دەر و دڵنیاکەرە و چاودێر و پارێزگار و زاڵ و خاوەن شکۆ و شایستەی هەموو گەورەیی یەکە پاکی و بێگەردی بۆ خودایە لەو هاوبەشانەی کە بۆی دائەنرێ ۞ هەر ئەوە خودا و بەدیهێنەر و داهێنەر و وێنە کێشە هەر بۆ ئەوە هەموو ناوێکی هەرە جوان و پاك و بێگەرد، هەرچی لە ئاسمانەکان و زەوی دایە ستایشی ئەو دەکەن وە هەر ئەوە بالآ دەستی کار بەجێ۞.

بەڵگە لەسوننەتی پیغەمبەریشدا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەو فەرموودەیەیە کە ئەبو هورەیرە (خودای لێ ڕازی بێت) دەیگێڕێتەوە و موسلیمیش لەصەحیحەکەی خۆیدا ریوایەتی کردووە: كان رسول الله (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يأمرنا إذا أخذنا مضجعنا أن نقول: «اللَّهُمَّ رب السماوات ورب الأرض ورب العرش العظيم ربنا ورب كل شيء فالق الحب والنوى، ومنزل التوراة والإنجيل والفرقان أعوذ بك من شر كل دابة أنت آخذ بناصيتها. اللَّهُمَّ أنت الأول فليس قبلك شيء،

وأنت الآخر فليس بعدك شـــيء وأنت الظاهر فليس فوقك شـــيء، وأنت الباطن فليس دونك شـــيء، اقض عنا الدّيْن وأغْنِنا من الفقر»[1] واتا: پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمانی پێکردین هەرکاتێك کە ڕۆشـــتینە ســـەر جێگا بۆ خەوتن بڵێین: ئەی خودایە پەروەردگاری ئاسمانەکان، پەروەردگاری زەوی و پەروەردگاری عەرشی گەورە و بڵند، ئەی پەروەردگارمان پەروەردگاری هەموو شتێك، ئەی دەرخەری هەموو دانەوێڵە وناوکێك، ئەی دابەزێنەری تەورات و ئینجیل و فورقان (مەبەست پێی قورئانە) پەنات پێدەگرم لەشەڕ و خراپەی هەموو زیندەوەرێك کە تۆ پێشـــە سەرت گرتبێت، ئەی خودایە تۆ یەکەمیت و هیچ شتیك پیش تۆ نییە، وە تۆ دواهەمینیت و دوای تۆ هیچ شـــتێك نییە، تۆ ئاشکرایت لەسەروو تۆوە هیچ شتێك نییە، وە تۆ پەنهانیت و لەتۆ پەنهان تر نییە، ئەی خودایـــە قەرزەکانمان بۆ بدەرەوە و لە هەژاری بمانپارێزە و دەوڵەمەندمانبکە لێی.

دەقەکان لەم بارەیەوە زۆرن و ناتوانین هەموویان باس بکەین و بیخەینە ڕوو.

بنەمای سێهەمیش: کە بریتیە لەوەی کە هیچ جۆرە هەوڵ و محاوەلەیەك نەدرێـــت بۆ ئەوەی دەرکی حەقیقەتی صیفاتەکانی خودای گەورەی تەعالا بکرێت، چونکە ئیدراك کردن و گەیشتنی مەخلوق بەمە کارێکی موستەحیل و نەگونجاوە، ئایەت و فەرموودەکانی خودای گەورەیش بەڵگەن لەسەر ئەم ڕاستیە، وەك دەفەرموێت: ﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا﴾ [طه: ١١٠] واتا: خودا دەزانێ و ئاگاداری بە هەموو ئەو شتانەی لە پێشیانەوەیە

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٧١٣).

(لە قیامەتدا چاوەڕێیانە) وە بە هەموو ئەو شتانە (لە پاشیانەوەیە لە دنیادا کردوویانە) ئەو خەڵکە هەرگیز ناتوانن ئاگاداری زانست و زانیاری بێ سنووری ئەو ذاتە ببن.

هەندێك لەزانایان لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا ئەڵێن: زانست و زانیاری مرۆڤەکان ناتوانێت دەرك بە پەروەردگاری ئاسمانەکان و زەوی بکەن ودەوری بدەن و پەی پێ ببەن، نەفی هەموو جۆرە دەرك کردن و دەورەدان و پەی پێ بردنێك دەکات لەچۆنیەتیەکەی.

هەروەها لەو بەڵگانەش لەسەر ئەم بنەمایە، خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿لَّا تُدۡرِكُهُ ٱلۡأَبۡصَٰرُ وَهُوَ يُدۡرِكُ ٱلۡأَبۡصَٰرَۖ﴾ [الأنعام: ١٠٣] واتا: چاوەکان پەی پێ نابەن و ناتوانن ببینن، بەڵام ئەو هێزی بینین و چاوەکان دەبینێت.

هەندێك لە زانایان لەبارەی ئەم ئایەتەوە وتویانە: «ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوپەڕی تەواوی گەورەی و بڵندی پەروەردگار بێگومان ئەو لەهەموو شتێك گەورەترە، بەڕاستی لەبەر ئەو پەڕی گەورەی ئەو ذاتە هیچ شتێك ناتوێت دەرکی بکات وپەی پێ بەرێت بەشێوەیەك ئیحاطەی بکات، چونکە ئیدراك بریتیە لە پەی پێ بردن و ئیحاطە بەو شتە زیاد لە بینین، پەروەردگار لەڕۆژی دواییدا دەبینرێت، بەڵام ناتوانرێت دەرکی پێ بکرێت وەك ئەوەی دەزانرێت و هەیە، وە پەی بەزانست و زانیاری ئەو نابرێت»بۆیە پێویستە لەسەر مرۆڤی ژیر و خاوەن بیروعەقڵ کە بزانێت کە ژیری مرۆڤ تا ئەندازەیەك ئەتوانێت بگات بەشتەکان و دەرکیان بکات، لەدوای ئەوە ئیتر ناتوانێت سنووری ببەزێنێت، هەروەك چۆن هێزی بیستن

وبینینی مرۆڤەکان تا ئەندازەیەك ئەتوانن ببینن و ببیستن و لەدوای ئەوە ئیتر دەستەپاچە دەبن لەدەرك کردن و بیستن و بینینی شتەکان، جا هەرکەسێك زۆر لەخۆی بکات زیاد لەئەندازەی ئەوەی کە بەژیری دەرکی پێ بکات وەك بیرکردنەوە لەچۆنیەتی صیفاتەکانی خودای گەورە وەك ئەو کەسە وایە زۆر لەخۆی بکات کە بەچاوی ئەو دیووی دیوارێك ببینێت، یان بیەوێت دەنگێك لەجێگایەکی زۆر دوورەوە ببیستێ.

باسی دووەم
نموونەی تەطبیقی لەسەر دانپێدانان
و سەلماندنی ناو و صیفەتەکاندا لەڕوانگەی قورئان و سوننەتەوە.

قورئانی پیرۆز و سوننەتی پیغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەزۆر جێگا و بەچەند شێوەیەکی جیاجیا و بەچەند شێوازێك ناو و صیفاتەکانیان بۆ پەروەردگاری بەعیزەت و بالآدەست جێگر و سەلماندوە.

ناو وصیفاتەکانی خودای گەورە ئەوانەی لەقورئان و سوننەتدا سەلمێنراوە یەکجار زۆرن و کتێب و پەرتووك و دانراوی زۆری لەسەر نووسراوە و زانایانیش زۆرێکیان لێی ژماردووە، ئێمەش لێرەدا هەندێکیان وەك نموونە نەك هەر ئەوەندە بن باس دەکەین:

چەند نموونەیەك لەناوەکانی خودای گەورە و بەرز و بڵند:

الحي القيوم:

واتا: هەمیشە زیندووە و ژیانی تەواو و بەردەوامی هەیە، سەرەتا وکۆتایی بۆ نییە، هەموو ژیانێکی تر ئەو دەیبەخشێت، و ڕاگری خۆیەتی، پێویستی بەخەڵك نییە، وەڕاگری هەموو خەڵکە لەئاسمان و زەوی وهەمووان پێویستیان بەوە.

قورئانی پیرۆز و سوننەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەڵگەن لەسەر ئەم دوو ناوە، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْحَىُّ ٱلْقَيُّومُ﴾ [البقرة: ٢٥٥] واتا: خودا ئەو خوایەیە کە هیچ پەرستراوێکی(بەهەق) نیە بێجگەلە ئەو هەمیشە زیندووی تەدبیرکەر و ڕاگری بوونەوەرە.

لە سوننەتی پێغەمبەریش دا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەو فەرموودەیەیە كە ئەنەسی كوڕی مالیك (خودای لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە و ئەڵێت: كنا مع النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) في حلقة ورجل قائم يصلي فلما ركع وسجد وتشهد ودعا فقال في دعائه: اللَّهُمَّ إني أسألك بأن لك الحمد لا إله إلا أنت بديع السماوات والأرض يا ذا الجلال والإكرام يا حي يا قيوم. فقال النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) «لقد دعا باسم الله الأعظم الذي إذا دعي به أجاب وإذا سئل به أعطى»[1] واتا: ئەنەس (خودای لێ ڕازی بێت) ئەڵێت: لەكۆڕ و كۆبوونەوەیەكدا لەگەڵ پێغەمبەردا بووین (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پیاویك هەستا نوێژ بكات جا كاتێك ڕكوع و سوژدەی برد و تەحیاتی خوێند دوعای كرد و وتی: ئەی خودایە من داوات لێ دەكەم وڵێت دەپارێمەوە كە هەرچی سوپاس و ستایشە بۆ تۆیە، هیچ پەرستراوێكی بەهەق نییە جگە لەذاتی تۆ، ئەی بەدیهێنەری ئاسمانەكان و زەوی ئەی خاوەن ڕێز و حورمەت ئەی ئەو كەسەی هەمیشە زیندوویت تەدبیری هەموو كارێك دەكەیت و ڕاگری بوونەوەریت، پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: بێگومان بەهەرەناوە بەرز و بڵندەكانی خودای گەورە داوای كرد و پارایەوە ئەگەر پێی بپارێیتەوە گیرا دەبێت، و ئەگەر داوای پێ بكرێت پێی دەبەخشرێت.

الحميد:

سوپاس دەكرێت بۆ ناو صیفات و كارەكانی بەنهێنی و بەئاشكرا، لەخۆشی و ناخۆشیدا، هەر ئەوە شایانی شوكر و سوپاس و خاوەنی سیفەتی كەمالە.

(١) ئەلحاكم بەفەرموودەی ژمارە (١٨٥٦) وە ووتویەتی: ئەم فەرموودەیە فەرموودەیەكی صەحیحە بە پێی مەرجەكانی ئیمام موسلیم، ئیمامی ذەهەبیش هاوڕایەتی.

ئەم ناوەیش ئەم ئایەتە بەڵگەیە لەسەری، خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٞ﴾ [البقرة: ٢٧٦] واتا: بزانن بێگومان کە خودای گەورە (الله) زۆر دەوڵەمەندە و بێ نیازە لەهەموو شتێك و شایانی سوپاس و ستایشە.

لە سوننەتیشدا ئەو فەرموودەیەی کەعبی کوڕی عوجرە بەڵگەیە لەسەر ئەم ناوە پێرۆزە کە دەگێڕێتەوە و ئەڵێت: في التشهد أن النبي (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) علمهم أن يقولوا: «اللَّهُمَّ صل على محمد وعلى آل محمد كما صليت على إبراهيم وعلى آل إبراهيم إنك حميد مجيد»[1] واتا: پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) فێری کردن لە تەحیات و دوای شایەتومان بڵێن: ئەی خودای گەورە صەڵات و سەلام بنێرە بۆ سەر محمد و ئالی محمد هەروەك چۆن صەڵات و سەلامت ناردووە بۆ سەر ئیبراهیم و ئالی ئیبراهیم، بەڕاستی ئەی خودایە تۆ سوپاسکراو و شایانی سوپاس و ستایشیت و زۆریش خاوەنی فەخر و بەرزی و پلەوپایەیت لە ئاسمانەکان و زەویدا.

الرحمن والرحيم:

الرحمن: خودا زۆر بەڕەحم وبە بەزەییە بۆ هەموو دروستکراوەکانی و ئەم ناوە تایبەتە بە خودای گەورەوە و نابێت کەس بەو ناوەوە ناوبنرێت، بەڵام ئەگەر (عبد) ی لەگەڵ بێت ئەوە دەبێت.

الرحيم: بەبەزەییە لەگەڵ باوەڕداران لە دونیا و دواڕۆژدا.

بەڵگەش لەسەر ئەم دوو ناوە، خودای گەورە فەرمویەتی: ﴿ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ۝ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ [الفاتحة: ٢-٣] واتا: سوپاس و ستایش

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٣٣٧٠)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(٤٠٦).

بۆ پـــەروەدگاری جیهانیان ❊ بەخشـــندەی میهرەبـــان، کانگای ڕەحمەت و میهرەبانیە ڕەحمەتی لە دنیادا هەموو شتێکی گرتۆتەوە، بەڵام لە قیامەتدا تەنها بۆ ئیماندارانە ❊.

سوننەتی پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەڵـــگەیە لەسەر بڕیاردانی ئەم دوو ناوە بۆ خودای گەورە: أمر النبـــي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) كاتبه يوم الحديبية عند كتابة الصلح بينه وبـــين المشركين أن يكتب (بسم الله الرحمن الرحيم)[1] واتا: پیغەمبەری خـــودای (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەڕۆژی صولْح و ئاشـــتەوای کردنی حودەیبیەیە لەگەڵ موشـــریکەکاندا فەرمانی کرد بەنووسەرەکەی کە بنووسێت (بسم الله الرحمن الرحيم) بەناوی خودای بەخشندەی میهرەبان.

الحليم: زۆر لەسەر خۆیە لەکارەکانیدا

بەڵـگەش لەسەر ئەمناوە، خودای گەورە ئەفەرموویت: ﴿إِنَّهُۥ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا﴾ [فاطـــر: ٤١] واتـــا: بەڕاســـتی هـــەر ئـــەو هەمیشـــەو بـــەردەوام خۆگرو ئارامگر و لێخۆشبووە.

لەسوننەتیشـــدا بەڵـــگە ئەو فەرموودەیەیە: عن ابن عباس (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا) أن رســـول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) كان يقول عنـــد الكرب: «لا إله إلا الله العظيم الحليـــم»[2] واتا: عبداللـــەی کوڕی عەبـــاس (خودایان لـــێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە کـــە پیغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەکاتی ناڕەحەتی و ناخۆشـــیدا ئەیفەرموو: هیچ پەرســـتراوێکی بەهەق و ڕاســـت جگە لە خودای گەورە (اللە) نییە کە زۆر بەرز و بڵـند و لەسەرخۆیە.

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٢٧٣١).

(٢) بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٦٣٤٥)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٧٣٠).

لە صیفاتەکانی خودای گەورەش:

القدرة: هێز و دەسەلآت:

ئەمەش صیفەتێکی ذاتیە بۆ خوای گەورە و بە قورئان و سوننەت ثابت و جێگیر بووە بۆ خوای گەورە، مانای (صیفەتی ذاتیە) ئەوەیە کە صیفەتێکی جیانەبووەیە لەذاتی خودای گەورە وپاك وبێگەرد و ملازیمی ئەوە ولێی جیا نابێتەوە، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ﴾ [البقرة: ٢٠] واتا خودای گەورە (الله) بەسەر هەموو شتێکدا بەدەسەلآت و بەتوانایە.

لەسوننەتیشدا: عن عثمان بن أبي العاص أنه شكا إلى النبي (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) وجعًا يجده في جسده منذ أسلم فقال له رسول الله (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ): «ضع يدك على الذي تألم من جسدك، وقل: بسم الله ثلاثًا وقل، سبع مرات: أعوذ بعزة الله وقدرته من شر ما أجد وأحاذر»[1]. واتا: عوسمانی کوڕی ئەبی العاص هاتە لای پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) و هاواری ئێش و ئازارێکی ئەکرد، ئێش وئازارێك بوو لەوەتەی موسڵمان بوو بوو پێوەی دەنالآند، پێغەمبەریش (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) پێی فەرموو: دەستت بخەرە سەر ئەو جێگایەی کە ئازاری هەیە لە لاشەتدا و سێ جار بڵێ (بسم الله) بەناوی خودا (الله) و حەوت جاریش بڵێ: پەنا دەگرم بەخودای گەورە و بەهێز وبەدەسەلآت لە خراپە و شەڕی ئەوەی هەستی پێ دەکەم ولێی ئەترسم.

الحياة: خاوەن ژیانە وهەر ئەویش ژیان ئەبەخشێ بەهەموو زیندەوەرێك

ئەم صیفەتەش لە صیفەتە ذاتیەکانی خودای گەورەیە، و لە ناوی پیرۆزی (الحي) وەرگیراوە، پێشتر باسی بەڵگەکانی ئەم ناوەمان کرد.

(١) موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٢٠٢).

العلم: خاوەن زانست و زانیاری:

صیفەتێكی ذاتی خودای گەورەیە، ئەم صیفەتە بەقورئان و سوننەت جێگیر و ثابت بووە، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِۦٓ﴾ [البقرة: ٢٥٥] واتا: هیچ كام لە دروستكراوانی زانست و زانیاری تەواویان نیە دەربارەی زانیاری و زانستەكانی ئەو.

لەسوننەتیشدا: عن جابر بن عبد الله أن النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) كان يعلمهم أن يقولوا في الإستخارة: «اللَّهُمَّ إني أستخيرك بعلمك وأستقدرك بقدرتك»[1].

واتا: جابری كوڕی عبدالله (خودای لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە كە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فێری ئەوەی ئەكردن لەكاتی داوای ئیستخارەدا (مەبەست پێی ئەوەیە كەسێك ئەگەر دوودڵ بێت لەكردنی كارێك یان ئیشێك كە نەزانێت كامیان ئەنجام بدات) ئەم دوعایە بڵێن: ئەی خودایە من داوات لێ دەكەم بەزانست و زانیاریت و داوات لێ دەكەم كەبەهێز و توانای خۆت هێزم پێ ببەخشیت و دڵم بخەیت بەلایەكیاندا و كارێكیانم بۆ دیاری بكەیت.

الإرادة: ویست و ئیرادە:

ئەم صیفەتە صیفەتیكی فیعلی و كرداری خودای گەورەیە و بەقورئان و سوننەت سەلمێنراوە بۆ خودای گەورە، صیفاتی فیعلی و كردارییش بەندە بە ویست و قودرەت و مەشیئەتی خودای گەورەوە، ئەگەر ویستی ئەنجامی ئەدات و ئەگەر نەیشیوویست نایكات، خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَمَن يُرِدِ ٱللَّهُ أَن يَهْدِيَهُۥ يَشْرَحْ صَدْرَهُۥ لِلْإِسْلَٰمِ ۖ وَمَن يُرِدْ أَن يُضِلَّهُۥ يَجْعَلْ صَدْرَهُۥ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِى ٱلسَّمَآءِ﴾ [الأنعام: ١٢٥] واتە: جا هەركەسێك خوا بیەوێت

(١) بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٦٣٨٢).

ڕێنموونی بکات ســینگی فراوان دەکات بۆ ئیسلام (و بڕوا هێنان) وە هەر کەس خودا بیەوێت گومڕای کات (لەبەر نەشــیاوی خۆی) ســنگی زۆر تەنگ دەکات وەك ئەوەی (بیەوێ) بەرز ببێتەوە بەرەو ئاسمان.

لەسوننەتیشدا: حدیــث عبد الله بن عمر رضي الله عنهما قال: سمعت رسول الله (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يقــول: «إذا أراد الله بقوم عذابًا، أصاب العذاب من كان فيهم ثم بعثوا على أعمالهم»[١].

واتــا: عبداللەی کوڕی عومــەر (خودایان لێ ڕازی بێت) ئەڵــێت: لەپێغەمبەری خودام (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بیست کە ئەیفەرموو: ئەگەر خودای گەورەبیەوێت سزای گەلێــك بدات، ئەوا سزا تووشی ئەوانە دەکات کە لەناویاندان، پاشانیش لەسەر ئەو کارانەیان زیندوو دەکرێنەوە.

العلو: بەرزی و بڵندی:

ئەم صیفەتە صیفەتێکی ذاتیە و بە قورئان و سوننەت ثابت و جێگیرکراوە بۆ خودای گــەورە، وەك دەفەرموێت: ﴿سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى﴾ [الأعلى: ١] واتا: بەردەوام تەســبیحاتی پەروەردگاری بەرز و بڵندی خــۆت بکە و بەپاکی ناوی ببەو، واتا: بەپاکی لەهەر کەموکوڕیی و ناتەواوییەکی ڕابگرە، پێشەوا أحمد دەڵــێت: پەیامبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەرکات ئەم ئایەتەی ئەخوێندەوە ئەیفەرموو: سبحان ربك الأعلى[٢].

هەروەهــا فەرموویەتــی: ﴿يَخَافُونَ رَبَّهُم مِّن فَوْقِهِمْ﴾ [النحــل: ٥٠] واتــا: فریشتەکان لە پەروەردگاری خۆیان کەبەسەریانەوە دەترسن و ئەوەیشی کە فەرمانیان پێ دەکرێت ئەنجامی ئەدەن.

---

(١) موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٩٢٨٧).

(٢) موسنەدی ئیمامی ئەحمەد: (١/ ٢٣٢).

لەسوننەتیشدا بەڵگە ئەو فەرموودەیەی کە پێشتر باسمان کرد کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هاوەڵە بەڕێزەکانی فێرکرد کە لەکاتی نووستندا بڵێن: «اللَّهُمَّ أنت الأول فليس قبلك شيء وأنت الآخر فليس بعدك شيء وأنت الظاهر فليس فوقك شيء وأنت الباطن فليس دونك شيء»[1] واتا: ئەی خودایە تۆ یەکەمیت و هیچ شتێك پێش تۆ نییە، وە تۆ دواهەمینیت و دوای تۆ هیچ شتێك نییە، تۆ ئاشکرایت لەسەروو تۆوە هیچ شتێك نییە، وە تۆ پەنهانیت و لەتۆ پەنهانتر نییە، ئەی خودایە قەرزەکانمان بۆ بدەرەوە و لە هەژاری بمانپارێزە و دەوڵەمەندمان بکە لێی.

الإستواء: وەستان:

ئەم صیفەتەش صیفەتێکی فعلی و کرداری خودای گەورەیە و بە قورئان و سوننەت بۆ خودای گەورە ثابت و جێگیر بووە، وەك فەرموویەتی: ﴿ٱلرَّحۡمَٰنُ عَلَى ٱلۡعَرۡشِ ٱسۡتَوَىٰ﴾ [طه: ٥] واتا: ئەو خودا بەخشندەیە چوویە سەر عەرشی خۆی، بەڵێ.. مەبەست بەم چوون و سەرکەوتنەیە بۆسەر عەرش، سەرکەوتنێکە شیاوی زاتی بڵندی ئەو بێت، بەو شێوەیە کەسەلەفی سالح و پێشینانمان تەفسیریان کردووەو، بێ هیچ شوبهاندن و لێکدانەوەیەك.

بەڵگە لەسوننەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەم بارەیەوە: عن قتادة بن النعمان (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قال: سمعت رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يقول: «لما فرغ الله من خلقه استوى على عرشه»[2] واتا: قەتادەی کوڕی نوعمان (خودای

(١) موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٧١٣).

(٢) ئیمامی ذەهەبی لە-العلو- دا بەفەرموودەی ژمارە(١١٩)ڕیوایەتی کردووە، وەووتویەتی: گێڕەرەوەی ئەم فەرموودەیە هەموویان متمانە پێکراوون، ئەلخەلال لە کتابی ئەلسوننەدا ڕیوایەتی کردووە.

لێ ڕازی بێت) ئەڵێت: لەپێغەمبەری خودام (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بیست کە دەیفەرموو: کاتێك خودای گەورە لە دروستکردنی دروستکراوەکانی بوویەوە لەسەر عەرشی خۆی وەستا و قەراری گرت.

مانای (الإستواء) یش لەزمانی عەرەبدا بەواتای: بەرزی و بڵندی و قەرارگرتن و بەرزبوونەوە دێت، وەستانی خودای گەورەی بەرز و بڵندیش لەسەر عەرشەکەی وەستانێکە شایان و شایستەی خۆی بێت، بەبێ هیچ جۆرە لێکدانەوە و شوبهاندنێك و هەموو جۆرە پرسیارکردنێکیش لەم بارەیەوە وەك ئیمامی مالیك وتویەتی: بیدعەیە.

الكلام: گوفتار و قسەکردن:

ئەم صیفەتەیش صیفەتێکی ذاتیە بە ئیعتباری جۆر و نەوعی، وە صیفەتیکی فیعلی و کرداریە بەئیعتباری تاکەتاکەی گوفتار و قسەکردنی، خودای گەورە هەرکاتێك بیەوێت وچۆنیشی بوێت قسە ئەکات بەقسەکردنێك کە ببیستریت، قورئان و سوننەتیش بەڵگەن لەسەر ئەم صیفەتە بۆ خودای گەورە، وەك لەقورئاندا فەرموویەتی: ﴿وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكۡلِيمٗا﴾ [النساء: ١٦٤] واتا: بەڕاستی خودای گەورە خۆی لەگەڵ موسادا گفتوگۆی یەکسەری و ڕاستەوخۆی ئەنجامداوە (مەبەست ئەوەیە بەبێ هیچ جۆرە ناوبەندگیرییەك، نەك بەو واتایەی کە موسی خودای بینیبێت).

هەروەها فەرموویەتی: ﴿وَلَمَّا جَآءَ مُوسَىٰ لِمِيقَٰتِنَا وَكَلَّمَهُۥ رَبُّهُۥ قَالَ رَبِّ أَرِنِيٓ أَنظُرۡ إِلَيۡكَۚ﴾ [الأعراف: ١٤٣] واتا: جا کاتێک موسا هات بۆ کات و شوێنی دیاریکراومان، پەروەردگار وتوویژی لەگەڵدا کرد وتی: ئەی پەروەردگارم خۆتم نیشان بدە تا بتبینم.

لەسوننەتیشدا هاتووە: حديث أبي هريرة (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قال: قال رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) «احتج آدم وموسى فقال له موسى: يا آدم أنت أبونا خيّبتنا وأخرجتنا من الجنة. قال له آدم: يا موسى اصطفاك الله بكلامه وخط لك التوراة بيده...»[1] واتا: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: ئادەم وموسا (سەلامی خودایان لێ بێت) بوو بە دەمەقاڵێیان (مەبەست پێی گفتوگۆیان كرد) موسا بەئادەمی فەرموو: تۆ باوكمان بوویت و بێ ئومێدت كردین ولەبەهەشت وەدەرتناین، ئادەمیش پێی فەرموو: ئەی موسی تۆ خودای گەورە بۆ گفتوگۆكردن لەگەڵ خۆی هەڵێژاردیت وبەدەستی خۆی تەوراتی بۆ نووسیت.

زانایان لەبارەی ئەم بەیەك گەیشتنەی ئادەم وموسا ڕای جیاوازیان هەیە: قال أبو الحسن القاضي: التقت أرواحهما في السماء، فوقع الحجاج بينهما، قال القاضي عياض: ويحتمل أنه على ظاهره، وأنهما اجتمعا بأشخاصهما، وقد ثبت في حديث الإسراء أن النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) اجتمع بالأنبياء، صلوات الله وسلامه عليهم أجمعين في السماوات، وفي بيت المقدس، وصلى بهم. قال: فلا يبعد أن الله تعالى أحياهم كما جاء في الشهداء. قال: ويحتمل أن ذلك جرى في حياة موسى: سأل الله تعالى أن يريه آدم فحاجه.

واتا: ئەبوئەلحەسەنی قاضی ئەڵێت: ڕۆحەكانیان لەئاسمان بەیەك گەیشتوون و لەوێ ئەو گفتوگۆیە ڕوویداوە، قاضی عیاضیش ئەڵێت: پێ ئەچێت هەر بەزاهیری ڕووی دابێت، وبەشەخصی كۆبووبنەوە، لەفەرموودەكەی ئیسراو میعراجیشەوە ئیثبات بووە كەپێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

(١) بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٦٦١٤)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٦٥٢).

لەئاسمان و لەبیت المقدیسیش لەگەڵ پێغەمبەران کۆبوویەوە و ئەوانی بینی (سەلامی خودا لەسەر گشتیان بێت) و نوێژی بۆکردن، هەر قاضی عیاض ئەڵێت: جا لەبەر ئەمە دوور نییە کە خودای گەورە زیندووی کردبنەوە، وە پێ ئەچیت ئەمە هەر لەزەمانی موسا دا بووبێت و داوای لەخودای گەورە کردبێت کە ئادەمی پیشان بدات، پاشانیش ئەم گفتوگۆیە ڕووی دابێت.

الوجه: ڕوو:

ئەم صیفەتەیش صیفتێکی ذاتیی خودای گەورەیە و بە قورئان و سوننەت بۆ خودای گەورە ثابت بووە، وەك فەرموویەتی: ﴿وَمَا تُنفِقُونَ إِلَّا ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ ٱللَّهِ﴾ [البقرة: ٢٧٢] واتا: باوەڕداران هیچ شتێك نابەخشن مەگەر لەبەر ڕەزامەندی ڕووی ئەو نەبێت.

وە فەرموویەتی: ﴿وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو ٱلْجَلَٰلِ وَٱلْإِكْرَامِ﴾ [الرحمن: ٢٧] واتا: هەموو کەس لەناو دەچێت تەنها ڕووی پەروەردگاری خاوەن شکۆ و کەرەمکەرت دەمێنێتەوە.

لەسنونەتیشدا: حديث جابر بن عبد الله قال: لما نزلت: هذه الآية ﴿قُلْ هُوَ ٱلْقَادِرُ عَلَىٰٓ أَن يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّن فَوْقِكُمْ﴾ [الأنعام: ٦٥] فقال النبي (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) «أعوذ بوجهك»[1]. قال ﴿أَوْ مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ﴾ [الأنعام: ٦٥] فقال النبي (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هذا أيسر»[2].

واتا: جابری کوڕی عبدالله خوای لێ ڕازی بێت ئەڵێت: کاتێك ئەم ئایەتە دابەزی: ﴿قُلْ هُوَ ٱلْقَادِرُ عَلَىٰٓ أَن يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّن فَوْقِكُمْ﴾ واتا: ئەی محمد بڵێ:

(١) بوخاری-تفسیر القرآن-(٤٣٥٢)، تیرموذی-تفسیر القرآن-(٣٠٦٥)، موسنەدی ئەحمەد (٣/ ٣٠٩).

(٢) بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٧٤٠٦).

خودای گەورە بەدەسەلاّتە کە لەسەرووی سزاتان بۆ بنێرێت، پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: پەنا ئەگرم بەڕووت ئەی خودایە، ئەمجا خودای گەورە فەرمووی: ﴿أَوْ مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ﴾ واتا: یان سزاتان لەژێر پێ و لەژێر خۆتانەوە بۆ بنێرێت، دیسان پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: پەنا ئەگرم بەڕووت ئەی خودایە، ئەمجا خودای گەورە فەرمووی: ﴿أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا﴾ واتا: یان بەرگی تەفرەقە و لەیەک جودابیتان بکاتە بەر و پەرتەوازەتان بکات، ئەمجا پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: ئەمەیان ئاسانترە.

الیدان: دوو دەست:

ئەم صیفەتە صیفەتێکی ذاتیی خودای گەورەیە وخۆی خەبەری پێداوە و بەقورئان و سوننەت ئیثبات بووە، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ﴾ [المائدة: ٦٤] واتا: نەخێر وانیە بەڵکو هەردوو دەستی خودای گەورە هەمیشە کراوەیە چۆنی بیەوێت دەیبەخشێت.

هەروەها دەفەرموێت: ﴿قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَن تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ﴾ [ص: ٧٥] واتا: خودا فەرمووی: ئەرێ ئیبلیس! چی ڕێی لە تۆ گرت کڕنووش بەری بۆ ئەوەی کە بەدوو دەستی خۆم دروستم کردووە؟ ئایا خۆت لا گەورە بوو، یا لەپلە بەرزان بوویت؟ و سوژدەت بەشیاوی خۆت نەزانی؟.

لەسوننەتیشدا هاتووە: حديث أبي موسى الأشعري (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) الذي رواه مسلم عن النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قال: «إن الله يبسط يده بالليل ليتوب مسيء النهار، ويبسط يده بالنهار ليتوب مسيء الليل حتى تطلع الشمس من مغربها»[1].

واتا: پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەفەرموێت: خودای گەورە

(١) موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٧٥٩).

(الله) بەشەو دەستی ڕادەخات ودەیکاتەوە بۆ ئەوەی گوناهباری ڕۆژ تەوبە بکات و بگەڕێتەوە بۆلای، وە بەڕۆژیش دەستی ڕادەخات و دەیکاتەوە بۆ ئەوەی گوناهباری شەو تەوبە بکات و بگەڕێتەوە بۆلای.

العينان: دوو چاو:

ئەم صیفەتە صیفەتێکی ذاتیی خودای گەورەیە و خۆی خەبەری پێداوە و بەقورئان و سوننەت ئیثبات بووە، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِيٓ﴾ [طه: ٣٩] واتا: وە تا لەپێش چاو خۆشمدا گەورە بیت و پەروەردە بکرێیت، هەروەها فەرموویەتی: ﴿وَٱصْنَعِ ٱلْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا﴾ [هود: ٣٧] واتا: دەبێ لەبەرچاو خۆمانەوە وبەپێی سروش وفەرمانی خۆمان کەشتیەك دروست بکەیت

لەسوننەتیشدا: حديث عبد الله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا في الصحيحين عن النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) أنه قال: «إن الله لا يَخْفى عليكم إن اللهّ ليس بأعور وأشار بيده إلى عينيه، وإن المسيح الدجال أعور العين اليمنى كأنّ عينه عنبة طافية»[1] واتا: عەبدوڵای کوڕی عومەر (خودایان لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە کە پیغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت: بێگومان خودای گەورە لاتان شاراوە نییە، بەڕاستی خودای گەورە یەکچاو نییە، پیغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەم کاتەدا ئاماژەی بۆ هەردوو چاوی کرد، وە مەسیحی دەجالیش چاوی ڕاستی نییە و یەکچاوە و چاوی ئەلێی دەنکە تریێی دەرپۆقیوە.

القدم: قاچ:

ئەم صیفەتە صیفەتێکی ذاتیی پەروەردگارە و بە چەند فەرموودەیەکی صەحیح ثابت بووە، لەو فەرموودانەیش: حديث أبي هريرة في تحاجج الجنة

(١) بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٧٤٠٧)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٩٣٣).

والنـــار وفيه: «... فأمـــا النار فلا تمتلئ حتى يضع الله تبـــارك وتعالى رجله، تقول قـــط قط قط، فهنالك تمتلئ ويزوي بعضها إلـــى بعض»[١]. وفي بعض الروايات في الصحيحين»فيضع قدمه عليـها»[٢].

واتـــا: ئاگر پـــڕ ناکرێت (واتـــا پڕناکرێت له بێ بـــاوەڕ وگوناهباران) هەتاوەکو خودای گەورە قاچی ئەخاتە سەری وئاگر ئەڵـــێت: بەسە بەسە لەوێ پڕدەبێت و هەندێکی پیشـــانی هەندێکی تـــری ئەدرێت، لە هەندێ ڕیوایەتی تری صەحیحی بوخاری و موسلیمدا هاتووە: قاچی ئەخاتە سەر دۆزەخ...

ناو و صیفاتەکانی خودای گەورە کە لە قورئان و سوننەتدا هاتوون زۆرن و ناژمێردرێن، ئەمەش تەنها چەند نمونەیەکن و واجبە لەسەر موسڵمان کە دانیان پێدا بنێت و ثابتی بکات بۆ خودای گەورە وبەرز و بڵند بەشـــێوەیەك کە شایان و شایســـتەی کەمال و جەلالی خودابن بەو شێوەیەی کە خودای گەورە بۆ خـــۆی بڕیار داوە لە کتێبە پیرۆزەکەیـــدا، چونکە ئەو ئەو زاناترە بەخۆی تا دروستکراوەکانی، هەروەها دان بنێ بەو ناو و صیفەتانەیشی کە پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ثابتـــی کردوون بۆ خودای گەورە، چونکە زاناترینـــی ناو دروســـتکراوەکانی خودای گەورەیە بەپـــەروەردگاری وە تەواوترین و دڵسۆزترین کەسە بۆ ئامۆژگاری کردنی خەڵـــکی و پاراوترین و ڕەوانبێژترین کەســـە لەناو مەخلوقاتەکانی خـــودادا لەڕووی بەیانکردن وەدیسان خواناسترین و لەخواترسترین کەسە، جا بۆیە موسڵمان پێویستە

(١) بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٤٨٥٠) وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٨٤٦).

(٢) بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٤٨٤٨، ٤٨٤٩) وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٨٤٨).

ئاگاداری ئەوە بێت و هوشیار بێت لەوەی صیفاتەکانی خودای گەورە تەعطیل بکات یان بیچوێنێ و تەشبیهی بکات بەصیفاتی دروستکراوەکانی خودای گەورە، لەبەر ئەوەی خودای گەورە: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَيْءٌ ۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ﴾ [الشوری: ١١] واتا: هیچ شتێك نیە لەوێنەی ئەو بکات،نە لەذاتیدا، نە لە سیفاتیدا، نەلە کرداریدا، بۆ خۆی تەنیایەو، لەهەموو شتێك بێ نیازە و هەموو شتێکیش نیازمەندە بەو و هەر ئەویشە بیسەری بینا، بەئاگایە بەوتەی بەندەکانی، بینایە بە کاروکرداریان.

باسی سێهەم

چەند بنەمایەك دەربارەی ناو و صیفاتەكانی خوای گەورە

بنەمای یەكــەم: (القول في الصفات كالقول في الذات) واتا: قســەكردن لەبارەی صیفاتەكانــی خودای گەورە وەك قســەكردن وایە لەبارەی ذاتی خوداوە.

ڕوونكردنەوە: خودای گەورە هاوتاو و هاوشــێوە و وێنەی نیە لەذات و صیفات و كردارێــدا، ئەگەر خودای گەورە بەبــێ خیلاف و جیاوازی ذاتێكی هەقیقی هەبێت و هیچ ذاتێكی تر هاوشــێوەی نەبێت هەروەها ئەو صیفاتانەیشــی كە بەقورئان و ســوننەت بۆی ثابت بــووە، هەرهەموویان صیفاتــی هەقیقیــن هاوشــێوە و وێنەیان نییــە، قســەكردنیش لەبارەی ذات و صیفاتەكانەوە یەك شتە و هیچ جیاوازیان نییە.

ئەمــەش بنەما و قاعیدەیەكی گــەورە و بەرز و بەنرخە، موناقەشــە و گفتوگۆی ئەوانەی پێ دەكرێت كە ئینــكاری صیفاتەكانی خودای گەورە دەكەن لەگەڵ ئەوەشــدا ذات بۆ پــەروەردگار ئیثبات دەكــەن، ئیثبات و جێگیركردنی ذاتیش بۆ خودای پەروەردگار كۆدەنگی ئومەتی ئیســلامی لەسەرە.

ئەگەر یەكێــك وتی: من صیفات بــۆ خودای گــەورە ئیثبات ناكەم، چونكە ئیثباتكردنی صیفــــات بۆ خودای گەورە شــوبهاندن وێچوونی دروستكراوەكانیەتی.

پێی ئەڵێن: تۆ ذاتێكی هەقیقی بۆ خودای گەورە ئیثبات دەكەیت لەگەڵ

ئەوەشـــدا ذاتیش بۆ مەخلوق و دروســـتکراوەکانی خودای گەورە ئیثبات دەکەیت، ئایا ئەمە شـــوبهاندن و لێکچواندن نیە بەپێ قســـەی خۆت؟ جا ئەگەر وتی: من ذات بۆ خودای گـــەورە ئیثبات و جێگیر دەکەم وەك ذاتی مەخلوق و دروستکراوەکانی خودا نییە و بۆ غەیری ئەو نییە، پێی ئەوترێت: ئەم قســـەیەی خۆت بـــۆ صیفاتیش هەر وایە، ئەگـــەر ذاتی خودای گەورە وەك ذاتی مەخلوقەکانی نەبێت هەر ئەم قســـە قسەیەکی ڕاست و دروستە بـــۆ صیفاتی ذاتی ئیلاهی کە هیچ صیفاتێـــك وەك صیفاتی ئەو نییە، ئەگەر وتی: چـــۆن صیفەتێك بـــۆ خودای گـــەورە ثابت و جێگیـــر دەکەیت کە چۆنیەتیەکەی نازانـــم؟ پێی ئەڵێن: هەروەك چۆن تـــۆ ذاتێکت بۆ خودای گەورە ثابت و جێگیر کردوە و چۆنیەتیەکەی نازانیت.

بنەمای دووەم: (القول فی بعض الصفـــات کالقول في بعضها الآخر) واتا: قســـەکردن لەبارەی هەندێك لەصیفاتەکانی خودای گەورە وەك قسەکردن وایە لەبارەی هەندەکەی تری.

ڕاڤەکردنی: قسەکردن لەبارەی هەندێك لەصیفاتەکانی خودای گەورەوە لەڕووی ئیثباتکردن و نەفی کردن و ڕەد کردنەوەیەوە، وەك قســـەکردن وایە لەبارەی هەندەکـــەی تریەوە، ئەم بنەما و قاعیدەیە موناقەشـــە و گفتوگۆی ئەو کەســـانەی پێ دەکرێت کە هەندیك صیفات بۆ خودای گەورە ثابت و جێگیر دەکات، بەڵام ئینکاری هەندێك صیفاتی تر دەکات، ئەگەر کەسێك هەندێکـــی صیفات بۆ خودای گەورە ثابـــت دەکات وەك صیفاتی (الحیاة) ژیان و(العلم) زانست (القدرة) و قودرەت و توانا (السمع) و بیستن (البصر) بینین وهەندێك صیفاتی تریش، باوەڕی وایە هەموو ئەم صیفەتانە هەقیقین

کەچـــی ململانێی صیفەتی (المحبة) خۆشویســـتن (الرضـــا) و ڕەزامەندی (الغضب) تووڕەبوون و چەند صیفاتێکی تریش دەکات و ئیثبات و جێگیریان ناکات بۆ خودای گەورە، و لەبری ئەمە ئەڵێت ئەم صیفەتانە (مجاز) هەقیقی نین بـــۆ خودای گەورە، لێرەدا پێی ئەڵێین: هیچ جیـــاوازی نییە لەنێوان ئەو صیفەتانەی کە تۆ ثابتی ئەکەیت بۆ خودای گەورە لەگەڵ ئەو صیفەتانەی کە نەفیان دەکەیت، قسەکردن لەبارەی یەکێکیانەوە وەك قسەکردن وایە لەبارەی ئەوانی تریشـــەوە، ئەگەر صیفاتی (ژیان و زانست و توانا و بیستن و بینین) بۆ خودای گەورە ثابت دەکەیت و نایانشوبهێنیت بەهەمان ئەو صیفەتانەی کە بۆ مەخلوق و دروســـتکراوەکانی بڕیار دراوە، کەواتە لەسەرت پێوستە صیفاتەکانی (خۆشویســـتن و ڕەزامەندی و تووڕە بـــوون) یش بۆ خوای گـــەورە ثابت و جێگیر بکەیت هەروەك چۆن خودای گەورە بۆ خۆی بڕیار داوە، بەبێ چواندن و شوبهاندنی بە مەخلوق و دروستکراوەکانی، ئەگەر وا نەبێت ئەوا ئەکەویتە ناو تەناقض و وتەی دژ بەیەك.

بنەمای ســـێهەم: (الأســـماء والصفات توقيفية) واتا: نـــاو و صیفاتەکانی خودای گەورە تەوقیفین و بەبێ بەڵـگەیەك بڕیار نادرێن.

شیکردنەوە: ناو صیفاتەکانی خودای گەورە هەر هەموویان تەوقیفین و هیـــچ مەجالێکی تێدا نییـــە بۆ عەقڵی مرۆڤەکان لەو ڕووەوە کە تەفســـیر ولێکدانـــەوەی بۆ بکەن، هەر بۆیە پێویســـتە لەســـەریان بوەســـتین وەك ئەوەی لەقورئان و سوننەتدا هاتوون و بەهیچ شـــێوەیەك نابێت لێیان زیاد و کـــەم بکرێت، چونکە عەقڵ ناتوانێت دەرك بـــەو ناو صیفاتانە بکات کە شـــایانی خودای گەورەن، جا بۆیە دەبێت لەسەریان بوەستین وەك ئەوەی

لەدەقەکاندا هاتووە، خودای گەورە دەفەرموویت: ﴿وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ ۚ إِنَّ ٱلسَّمْعَ وَٱلْبَصَرَ وَٱلْفُؤَادَ كُلُّ أُو۟لَٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْـُٔولًا﴾ [الإسراء: ٣٦] واتا: وە شوێن شتێ مەکەوە کە زانیاریت دەربارەی نییە بەڕاستی گوێ و چاو و دڵ هەموو ئەوانە (خاوەنیان) پرسیار لێکراوە.

ئیمام وپێشەوایانی ئیسلام لەسەر ئەم مەنهەجە بوون، ئیمام ئەحمەد (ڕەحمەتی خودای لێ بێت) ئەڵێت: «خودای گەورە وەصف ناکرێت ئەو شێوەیە نەبێت کە خودای گەورە خۆی وەصف کردووە، یان بەو شێوەیە نەبێت کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) خودای پێ وەصف کردووە، نابێت لەسنووری قورئان و فەرموودە دەربچێت» هەندێک لەزانایانیش بڕیاری ئەوەیان داوە، زانیاری بەشتێك هەتاوەکو بتوانرێت ئەو شتە وەصف بکرێت سێ ڕێگای هەیە: بەبینی ئەو شتە دەبێت، یان هاوشێوەی ئەو شتەت ببینیت، یان کەسێك ئەو شتە بناسێت و وەصفی بکات، زانیاری و علیمی ئێمەش بەخودای گەورە و پەروەردگار و ناو و صیفاتەکانی تەنها لە ڕێگای سێهەمدا دەبینێتەوە، ئەویش ئەوەیە کەسێکی شارەزای ئەو شتە بۆت وەصف بکات، دیارە هیچ کەسێکیش لەخودای گەورە شارەزاتر نییە لە ذاتی خودا (الله) وە پاشان کەسیش شارەزاتر نییە لەپێغەمبەرەکانی ئەوانەی کە وەحییان بۆ کراوە و خودای گەورە فێری کردون، جا بۆیە پێویستە ڕێگای وەحی بگیرێتە بەر بۆ ناسینی ناو صیفاتەکانی خوای گەورە، چونکە بێگومان ئێمە لە دونیادا خودای گەورە نابینین تا خۆمان وەصفی بکەین، و دیارە خودای گەورەش وێنە و هاوشێوەی نییە لەدروستکراوەکانیدا تا بەوەصفی ئەوان وەصفی خودای پەروەردگار بکەین، پاك و بێگەردی بۆ خودای گەورە و میهرەبان..

بنەمای چوارەم: (أسماء الله كلها حسنى) واتا: ناوەکانی خودای گەورە هەر هەموویان زۆر جوانن و ڕێکوپێکن.

ناوەکانی خودای گەورە هەر هەموویان زۆر جوانن، بەشێوەیك لەو پەڕی ڕێکوپێکی جوانییدان، خودای گەورەیش فەرموویەتی: ﴿وَلِلَّهِ ٱلْأَسْمَآءُ ٱلْحُسْنَىٰ﴾ [الأعراف: ١٨٠] واتا: هەر بۆ خودایە جوانترین و چاکترینی ناوەکان، ئەمەش لەبەر ئەوە بەڵگەیە لەسەر جوانترین و چاکترین وپڕشکۆترین کەسێك ئەویش خودای گەورەیە، لەبەر ئەوەی صیفاتەکانی کەمالّ و تەواوی هەر هەموویان لەخوادا هەن و بەهیچ شێوەیەك لەشێوەکان نە بە گریمانە و نە بە وادانان ناتەواوی لە ناو و صیفاتەکانیدا نیین.

نموونەی ئەمەش: (الحي) ناوێکە لەناوەکانی خودای گەورە کە مانا و واتای ژیانی تەواوی تێدایە بۆ ذاتی خودا بەشێوەیەك کاتێك نەبووە کە خودا نەبووبێت یان کاتێك بێت خودا لەناوبچێت، ژیانێکی تەواوی وا کە صیفاتی کەمالّ و تەواوی لە زانست وتوانا و بیستن و بینین و غەیری ئەمانەیش بۆ خودا پێویست دەکات، نموونەیەکی تر (العليم) زۆر زانایە و زانستی لەوپەڕی تەواویدایە، ناوێکە لەناوەکانی خودای گەورە و زانست و زانیاری تەواو و کاملّ بۆ خودای پەروەردگار پێویست دەکات، بەشێوەیەك هیچ کاتێك نەبووە خودا نەزانن بووبێت یان کاتێك بێت خودا لەبیری بچێتەوە، وەك فەرموویەتی: ﴿عِلْمُهَا عِندَ رَبِّي فِي كِتَٰبٍ لَّا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنسَى﴾ [طه: ٥٢] واتا: موسا فەرمووی زانیاری ئەوە لای پەروەردگارمە لەپەڕاوێکدایە پەروەردگارم هیچی لێ ون نابێ و هیچی لە بیر ناچێت.

زانیاری و زانستێکی فراوانی وا کە بەوورد و درشتی ئاگاداری هەموو

شـــتێکە، جا ئەگەر چی ئەو زانیاریە پەیوەندی بە کار و کرداری ذاتی خۆی یـــان مەخلوقەکانیەوە بێت، خـــودای گەورە لەم بارەیـــەوە فەرموویەتی: ﴿يَعۡلَمُ خَآئِنَةَ ٱلۡأَعۡيُنِ وَمَا تُخۡفِي ٱلصُّدُورُ﴾ [غافـــر: ١٩] واتا: خودا دەزانێ بە خیانەتی چاوان و هەرچی دڵان دەیشارنەوە.

جوانی ناوەکانی خودای گەورەش بە ئیعتیباری یەکە بەیەکەی ناوەکانی خودایـــە، وە بە ئیعتبـــاری کۆکردنەوەی ناوێك لەگـــەڵ ناوێکی تردا، بەم کۆکردنەوەی ناوێك لەگەڵ ناوێکی تری خودای گەوردا کەماڵ و تەواوی لەسەر کەماڵ و تەواوی بۆ ذاتی خودا بڕیار دەدرێت.

نمونەی ئەمەیش: (العزیز الحکیم) خودای گەورە زۆر جار لەقورئانی پیرۆزدا لەگەڵ یەك هێناونی و کـــۆی کردونەتەوە، هەر یەك لەم ناوانەیش دەلالەت لەکەمالێکـــی تایبەتی دەکەن ومانایـــەك دەگەیەنن ئەویش بریتیە لەدەسەلآت و عیززەت لەعەزیزەوە لەگەڵ حیکمەت و دانای لەحەکیمەوە، کۆکردنەوەی هەردوو ناوەکەیش بەڵگەیە لەسەر کەمال و تەواویەکی تریش ئەویـــش بریتیە لە عیززەت بۆ خودای گەورە لەگـــەڵ حیکمەت و دانایی، عیززەتەکەی زوڵم وستەم ناگەیەنێت، هەروەك چۆن عیززەتی هەندێك لە دروستکراوەکانی زوڵم و ســـتەم ئەگەینێت، هەروەها حوکم و حیکمەتی خودای گـــەورە وهێنانی لەگـــەڵ عیززەتی تەواو زۆر جیـــاوازە لەحوکم و حیکمەتی دروســـتکراوەکانی کە زەلیلی لەخۆیـــان دائەمالێن، ئەمەیش خودای گەورە زانا و شارەزاترە پێی.

لەکۆتایی ئەم بەشـــەوە ئاماژە بە کۆمەڵێك سوود و قازانج و بەروبووم ئەکەین کە موســـڵمان بە جێبەجێکردنی ئەم بنەما بەرز و پیرۆزە بەدەستیان

دەهێنێت ئەویش باوەڕ بەخودای گەورە (الله) تاك وتەنهای بێ شەریك وبێ هاوەڵە لە پەروەردگاریەتی و پەرستن وناو و صیفاتە جوانەکانیدا، لەو سوود و قازانج و بەروبوومانەیش:

١. بەندەکان بەم بنەما بەرز و پیرۆزە بەختەوەری و خۆشبەختی دونیا و دواڕۆژ بەدەست دەهێنن، نەك هەر ئەوەندە بەڵکو بەختەوەری دونیا و دواڕۆژ بەندە بە باوەڕەکەی بەخودای گەورە، بەشی بەندە لەم بەختەوەریە بەگوێرەی باوەڕەکەیەتی بەپەروەردگاری و باوەڕ بە ناو و صیفات و خوداپەرستیەتیەکانی بەتاك و تەنهایی.

٢. باوەڕی بەندەکان بە پەروەردگاریان و بەناو و صیفاتەکانی گەورەترین هۆکاری ترسن لەخودای گەورە و گوێڕایەڵی کردنی، هەرچەند و بەئەندازەی ئەوەی بەندەکان زیاتر پەروەردگاریان دەناسن بەو ئەندازەیەش لەخودای گەورە نزیك دەبنەوە ولێی دەترسن و زیاتر بەشوێن بەندایەتی وپەرستنەکانیدا دەڕۆن و زیاتریش لەگوناە و تاوان وسەرپێچی پەروەردگاریان دوور دەکەونەوە.

٣. بەندە بەم باوەڕەی دڵ و دەرون ئارامی بەدەست دەهێنێت و خاطراتی ڕام دەبێت و ئەمن و ئاسایش و هیدایەت لەدونیا و دواڕۆژدا مسۆگەر دەکات، خودای گەورەیش فەرموویەتی: ﴿ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَتَطۡمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكۡرِ ٱللَّهِۗ أَلَا بِذِكۡرِ ٱللَّهِ تَطۡمَئِنُّ ٱلۡقُلُوبُ﴾ [الرعد: ٢٨] واتا: ئەوانەی کە بڕوایان هێناوە و دڵیان ئارام دەبێت بەیادی خودا ئاگادار بن کە هەر بە یادی خودا دڵەکان ئارام دەبن.

٤. بەدەست هێنانی ئەجر و پاداشتی قیامەت بەندە بەباوەڕ بوون بە خودای گەورە و ڕاست و دروستی ئەو باوەڕەوە، بە بەجێهێنانی و جێبەجێکردنی

پێویستیەکانی بەندەکان پاداشتی دواڕۆژ بەدەست دەهێنن، دەچنە بەهەشتێکەوە پانتایی و فراوانیەکەی بەئەندازەی پانتایی و فراوانی ئاسمانەکان و زەوییە، لەو بەهەشتانەدا نیعمەت و خۆشییەکی وای تێدایە بەندەکان بەچاوەکان نەیاینیویانە و بەگوێکانیشیان نەیانبیستووە و بەخەیاڵیش نەهاتووە بەدڵیاندا، هەروەها لەسزای دۆزەخیش ڕزگاریان دەبێت، لەهەموو ئەمانەیش گەورەتر ئەوەیە کە ڕەزامەندی خودای گەورە و سەرفرازی بەدەست دەهێنێت کە هەرگیز لێی زوێر نابێت، و لەزەت وەردەگرێت بەبینی ڕووی پەروەردگاری لەڕۆژ دواییدا بەبێ ئەوەی ئیتر لەو ڕۆژەدا تووشی زەرەروزیان و بەڵاو موصیبەت ببێت.

٥. هەربەوەڕ بەخودای گەورە بە (الله) یە کە کاروکردەوەکان ڕاست دەکاتەوە و وایان لێ دەکات جێگای قبوڵ بن لای پەروەردگار، ئەگەر باوەڕ بەخودا نەبێت کار و کردەوەکان هیچیان سوود و قازانجیان نابێت و دەدرێن بەدواوە و وەرناگیرێن لە خاوەنەکانیان ئەگەر چی زۆر و جۆراوجۆریش بن، خودای گەورەیش فەرموویەتی: ﴿أَخَذَانِۖ وَمَن يَكۡفُرۡ بِٱلۡإِيمَٰنِ فَقَدۡ حَبِطَ عَمَلُهُۥ وَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ﴾ [المائدة: ٥] واتا: ئەوەی بێ باوەڕ بێ بە ئیمان و شەریعەتی ئیسلام ئەوە بێگومان کردەوەکانی هەڵدەوەشێتەوە وە لە ڕۆژی دواییدا یەکێکە لەڕەنج بێبەران، هەروەها دەفەرموێت: ﴿وَمَنۡ أَرَادَ ٱلۡأٓخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعۡيَهَا وَهُوَ مُؤۡمِنٞ فَأُوْلَٰٓئِكَ كَانَ سَعۡيُهُم مَّشۡكُورٗا﴾ [الإسراء: ١٩] واتا: هەرکەسیش پاشەڕۆژی لامەبەست بێ و هەوڵیشی بۆ بداو، لەهەمان کاتیشدا بڕوادار بێت بەخوداو بە بەرنامەکەی خودا، هەوڵ و کۆششی ئەمانە جێگەی سوپاسەو، بەچەند بەرامبەریش پاداشی لە سەر وەردەگرن.

٦. باوەڕی صەحیح و ڕاست ودروست بە خودای گەورە وادەکات لەخاوەنەکەی کە پابەندی هەق و ڕاستی بێت و بەعیلم و عەمەلەوە شوێنی بکەوێت، هەورەها بەندە وا لێ دەکات کە هەمیشە ئامادەیی هەبێت بۆ وەرگرتنی پەند و ئامۆژگاری بەسوود و کاریگەر، وە ئەم باوەڕە فیترەتی پاکی مرۆڤ و نیەتی باش سەلامەت دەکات، و هەمیشەیش دەست پێشخەری بکات لەکاری خێر و چاکە و دوورکەوتنەوە لەکاری خراپ و قەدەغەکراو، لەگەڵ دەستگرتن بە ئاداب و خوو ڕەوشتی جوان و شیرین.

٧. باوەڕ بەخودای گەورە پەناگای بڕوادارانە لەهەموو خراپە و شەرو شۆڕ و ترس و بیم ودڵتەنگی و ئەمن وئاسایش و سەرپێچی و گوێڕایەڵی و چەند شتێکی تریش کە هەر دەبێت هەموو کەسێك ئەم پەناگایەی هەبێت، لەکاتی خۆشەویستی و دڵخۆشی پەنای بۆ دەبەن و شوکر و سوپاسی خودای لەسەر دەکەن و نیعمەتەکانی خودای گەورە لە ڕەزامەندی ئەودا بەکار دەهێنن، وە لەکاتی ناخۆشی و خراپە و دڵتەنگیدا پەنا دەبەن بۆ باوەڕ بەخوا بوون و دڵ نەوایی خۆیانی پێ دەکەن و ئەجر و پاداشتی پێ بەدەست دەهێنن لای پەروەردگاریان، وە لەکاتی ترس و بیم ودڵتەنگیدا پەنا بۆ بڕوا بەخودا بوون دەبەن و دڵیان پێی ئارام دەبێتەوە وباوەڕەکەیان پێی زیاد دەکات و متمانەیان بە پەروەردگاریان مەزنتر دەبێت، وە لەکاتی گوێڕایەڵی خودای گەورە و موەفق بوونیان لەکاری خێر و چاکەدا هانای بۆ دەبەن و شعور بە نیعمەتەکانی ئەو ذاتە بەرز و پیرۆزە دەکەن، و پێ لەسەر ئەوە دادەگرن کە خودای گەورە ئەو نیعەتانەیان بۆ تەواو بکات، وداوای

بەردەوامی و ثەباتی لێ دەکەن و ئەپارێنەوە کە پەروەردگار موفقیان بکات بۆ وەرگرتنیان، وە لەکاتی کەوتنە ناو تاوان و گوناهێکیشەوە دیسان هانا بۆ بڕوا بەخودا بوون دەبەن وخێرا تەوبە دەکەن و هەوڵ ئەدەن خۆیان لەشەڕ و خراپەی ڕزگار بکەن، باوەڕدار لەهەموو کاتێکیدا، لە هەموو هاتن و چوون وجولّە و سەکەناتێکیدا هەمیشە پەنا بۆ خودای گەورەی تاك و تەنها دەبەن.

۸. ناسینی ناو و صیفاتەکانی خودای گەورە خۆشەویستی ئەو ذاتە پیرۆزە لەدڵەکاندا دەچەسپێنێت و پێویستی دەکات، چونکە ناو و صیفاتەکانی خودای گەورەی بالّادەست لەهەموو رووبەکەوە تەواون و دەروونی مرۆڤیش وا خولقاوە کە کەمالّ و فەزڵی خۆش بوویت، جا ئەگەر خۆشەویستی خودا لەدڵەکاندا جێگیر بوو و چەسپا ئەوا سەرجەم ئەندامەکانی لاشەیشی گوێڕایەڵ دەبن بۆی و ئەو کاتە ئەو حیکمەتە گەورەیەی خودا دێتە دی کە پەروەردگار بەندەکانی لەپێناودا خولقاندووە، ئەویش بریتیە لە پەرستنی خودای گەورە وپەروەردگار بەتاك و تەنهایی.

۹. زانیاری بەناو صیفاتەکانی خودای گەورە هێزی یەقین و دڵنیای ئەوە لای بەندەکان دروست دەکات کە خودای گەورە تاك و تەنهایە لە بەڕێوەبردنی کاروباری دروستکراوەکانیدا و هیچ شەریك و هاوەڵێکی نییە، ئەمەش ڕاستی پشت و پەنا بەخودا بەستن و تەوەکول بەخودای گەورە دەچەسپێنی لەبەدەستهێنانی بەرژەوەندیەکانی دین و دونیایدا، لەمەشدا سەرفرازی و سەرکەوتنی بەندەکانی خودا دەسەلمێت، بەوەی هەرکەسێك پشت و پەنای خودا بیت هەر ئەویشی بەسە.

١٠. ژماردنـــی ناو و صیفاتەکانی خودای گـــەورە و علیم پێ بوونیان بنەما و ئەصڵـــی عیلمە بەهەموو مەعلومێك، جا هەمـــوو زانیاریەکیش جگە لە ذاتی خودای گەورە یان دروســـتکراوی ئەون یان فەرمانی ئەون، ئەمەش یـــان زانیاریە بەوەی بڕیـــاری داوە و مرۆڤ ناتوانێت ســـەرپێچی بکات، یـــان زانیاریە بـــەوەی خودای گـــەورە بڕیاری داوە و مرۆڤ سەرپشـــکە لەکردن و نەکردنیان واتـــا خودای گەورە موخەیەری کردووە لەنێوانیاندا، سەرچاوەی خەلق و فەرمانەکانیشی کە لەناوە جوانەکانیەوەن هەردووکیان پەیوەســـتن بەو ناوانەوە پەیوەســـتیەکی بەجۆرێك کە لێك جودا نابنەوە، جا هەرکەســـێك توانی ناو و صیفاتەکانی خودای گـــەورە بژمێرێت ئەوە توانیوویەتی سەرجەم زانستەکان بژمێریت، ئەمەش کارێکی مەحاڵە.

بەم جۆرەش هاتینە کۆتایی ئەم بەشـــە و لەخوای گەورە داواکارین کە خوو و ڕەوشتمان بەناو و صیفاتە جوانەکانی خۆی بڕازێنێتەوە...

دەروازەی دووەم
پایەکانی تری باوەڕ کە پێنج بەشی لەخۆ گرتووە

بەشی یەکەم:
باوەڕ بە فریشتەکان

ئەمەش سێ باس لەخۆی دەگرێت

باسی یەکەم: پێناسەی فریشتە و بنەمای دروستکردن و سیفات وهەندێك لە تایبەتمەندیەکانی.

باسی دووەم: پلەوپایەی باوەڕ بەفریشتەکان و چۆنیەتی و بەڵگەکان لەسەری

باسی سێهەم: کار و ئەرکەکانیان

بەشی دووەم:
باوەڕ بە کتێب و نامە ئاسمانییەکان

رێخۆشکردن: پێناسەی وەحی لەزمانەوانی وشەرعداورووونکردنەوەی جۆرەکانی

باسی یەکەم: حوکمی باوەڕ بەکتێبەکان و بەڵگەکانی

باسی دووەم: چۆنیەتی باوەڕهێنان بە کتێبەکان

باسی سێهەم: تەورات و ئینجیل وسەرجەم کتێب و پەڕاوەئاسمانییەکان دەستکاری کراوون و گۆڕدراون و قورئانیش سەلامەتە لەوەها کارێك

باسی چوارەم: باوەڕ بەقورئانی پیرۆز و تایبەتمەندیەکانی

بەشی سێهەم
باوەڕ بە پێغەمبەران

باسی یەکەم: حوکمی باوەڕ بە پێغەمبەران و بەڵگەکانی

باسی دووەم: پێناسەی النبي و الرسول و جیاوازی لەنێوانیاندا

باسی سێهەم: چۆنیەتی ئیمان و باوەڕ بە پێغەمبەران

باسی چوارەم: ئەوەی لەسەرمان پێویستە بەرامبەر بەپێغەمبەران

باسی پێنجەم: پێغەمبەرە خاوەن وەرە و عەزیمەتە بەرزەکان

باسی شەشەم: تایبەتمەندیەکانی پێغەمبەرمان محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و مافەکانی بەسەر ئوممەتەکەیەوە، لەگەڵ ڕوونکردنەوەی ئەوەی بینینی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەخەودا هەقە

باسی حەوتەم: کۆتایی پەیامبەرایەتی و ڕوونکردنەوەی، ئەوەی کەپاش پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئیتر پێغەمبەری تر نایەت

باسی هەشتەم: هەقیقەت و بەڵگەی شەوڕەویکردن بە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

باسی نۆیەم: وتەی ڕاست لەسەر ژیانی پێغەمبەران سەلامی خودایان لێ بێت

باسی دەیەم: موعجیزەی پێغەمبەران و جیاوازی لەنێوان موعجیزەی ئەوان وکەراماتی ئەولیائدا

باسی یازدەیەم: وەلی و ولایەت لە ئیسلامدا

بەشی چوارەم
باوەر بەڕۆژی دوایی

باسی یەکەم: نیشانەکانی ڕۆژی دوایی و جۆرەکانی (أشراط الساعة وأنواعها)

باسی دووەم: خۆشی و سزاکانی ناو گۆڕ، سێ دواکاری لەخۆگرتووە

باسی سێهەم: باوەڕ بەزیندووبوونەوە

بەشی پێنجەم
باوەڕ بە قەزا و قەدەر، ئەمەیش دوو لێکۆڵینەوەی لەخۆ گرتووە

باسی یەکەم: پێناسەی قەزا و قەدەر، بەڵگەکانی ئیثبات بوونیان، لەگەڵ ئەو جیاوازیەی کە لەنێوانیاندا هەیە

باسی دووەم: پلە ومەڕتەبەکانی قەدەر

بەشی یەکەم:
باوەڕ بە فریشتەکان

ئەمەش سێ باس لەخۆی دەگرێت

باسی یەکەم: پێناسەی فریشتە و بنەمای دروستکردن و سیفات وهەندێك لە تایبەتمەندیەکانی.

باسی دووەم: پلەوپایەی باوەڕ بەفریشتەکان و چۆنیەتی و بەڵگەکان لەسەری

باسی سێهەم: کار و ئەرکەکانیان

باسی یەکەم

پێناسەی فریشتە (الملائكة)

وبنەمای دروستکردن و سیفات و هەندێك لە تایبەتمەندیەکانی

پێناسەکەیان:

الملائكة: کۆی (مَلَـك) ـە کە لەوشەی (الألوك) واتا: پەیام وەرگیراوە.

ئەم فریشتانە دروستکراوێکن لەدروستکراوەکانی خودای گەورە کە لاشەیەکی نوورانی ناسکیان هەیە توانای ئەوەیان هەیە، کە خۆیان بگۆڕن و شێوەی خۆیان بەشێوەیەکی جوان و ڕێزدار بخەنە سەر وێنەی شتانی تر، هێز و دەسەلاتێکی گەورەیان هەیە بۆ ڕۆشتن وهاتن، ئەم فریشتانە ژمارەیان زۆر زۆرە و هیچ کەسێك جگە لەخودای گەورە ژمارەیان نازانێت، وە پەروەردگار هەڵیبژاردوون بۆ بەندایەتی بەجێهێنانی فەرمانەکانی خۆی، بەهیچ شێوەیەك بێ فەرمانی و سەرپێچی خودای گەورە ناکەن و ئەوەی فەرمانیان پێ دەکرێت بێ کەموکورتی هەمووی جێبەجێ دەکەن.

فریشتەکان لەچی دروستکراون؟

نوور ئەو مادەیەیە کە خودای گەورە فریشتەکانی لێ دروستکردووە، بەڵگەش بۆ ئەمە ئەم فەرموودەیە: عن عائشة رضي الله عنها قالت: قال رسول الله (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): «خلقت الملائكة من نور. وخلق الجان من مارج من نار، وخلق آدم مما وصف لكم»[1] واتا: عائیشەی دایکی باوەڕداران (خودای لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووێتی: فریشتەکان

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٩٩٦).

لە نوور دروستکراون، وە جنۆکەکانیش لە گڕ و بلێسەی ئاگر دروستکراون، وە ئادەمیش لەوە دروستکراوە کە بۆتان باسکراوە – واتا لە گڵ –.

سیفەتەکانی فریشتە:

دەقەکانی قورئانی پیرۆز و سوننەتی پێغەمبەری خودا ﷺ باسی سیفەتەکانی فریشتە و هەقیقەتیان دەکەن، لەو دەقانەیش:

لەقورئاندا بەوە وەصفکراون کە زۆر بەهێزن و توند و تیژن، وەك دەفەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ قُوٓاْ أَنفُسَكُمۡ وَأَهۡلِيكُمۡ نَارٗا وَقُودُهَا ٱلنَّاسُ وَٱلۡحِجَارَةُ عَلَيۡهَا مَلَٰٓئِكَةٌ غِلَاظٞ شِدَادٞ﴾ [التحريم: ٦] واتا: ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە خۆتان و مااڵ و منداڵتان بپارێزن لەئاگرێك کە سووتەمەنیەکەی لاشەی خەڵك و بەردە، ئاگرێك کۆمەڵە فریشتەیەك سەرپەرشتی دەکەن زۆر توند و تیژ و بەهێز و دڵ ڕەقن.

خودای گەورەیش لەوەصفی جوبرەئیلدا ئەفەرموێت: ﴿عَلَّمَهُۥ شَدِيدُ ٱلۡقُوَىٰ﴾ [النجم: ٥] واتا: جوبرەئیلی زۆر بەتوانا (پێغەمبەری) فێر کردووە.

هەروەها فەرموویەتی: ﴿ذِي قُوَّةٍ عِندَ ذِي ٱلۡعَرۡشِ مَكِينٖ﴾ [التكوير: ٢٠] واتا: جوبرەئیل خاوەنی هێزو دەسەاڵتە لای خاوەنی عەرش و فریشتەیەکی پایەدارە.

هەروەها وا وەصفکراون کە لاشە و جسمێکی گەورەیان هەیە، لە سەحیحی موسلیمدا هاتووە لەفەرموودەیەکی عائیشەوە (خودای لێ ڕازی بێت) کە ئەڵێت: سألت النبي (ﷺ) عن معنى قوله تعالى ﴿وَلَقَدۡ رَءَاهُ بِٱلۡأُفُقِ ٱلۡمُبِينِ﴾ [التكوير: ٢٣] فقال: «إنما هو جبريل لم أره على صورته التي خلق عليها غير هاتين المرتين رأيته منهبطا من السماء سادا عظم خلقه ما بين

السماء إلى الأرض»[١] واتا: پرسیارم کرد لە پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەربارەی ئەوەی خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ رَءَاهُ بِٱلْأُفُقِ ٱلْمُبِينِ﴾ [التكوير: ٢٣] ئەویش لەوەڵامدا فەرمووی: ئەوە جوبرەئیلە کە لەسەر ئەو شێوەیەی لەسەری دروستکراوە نەمبینی، جگە لەدوو جار نەبێت کە بڵاو بوویەوە بەئاسماندا و لەگەورەیی خۆی نێوان ئاسمان و زەوی گرتبووەوە.

ئیمامی ئەحمەدیش لە عبداللەی کوڕی مەسعودەوە (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردووە، ئەڵێت: «رأى رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) جبريل في صورته، وله ستمائة جناح، كل جناح منها قد سد الأفق يسقط من جناحه من التهاويل والدر والياقوت ما الله به عليم»[٢] واتا: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) جوبرەئیلی لەسەر شێوەی خۆی بینیووە، کە شەش سەد باڵی هەبووە، هەموو باڵێکی ئاسۆی ئاسمانی گرتبوو، کە لەباڵەکانیەوە دوڕ و مرواری یاقوت ئەکەوتە خوارەوە، ئای خودای گەورە چەند زانایە پێی. حافظی ابن كثير ئەڵێت: سەنەدی ئەم فەرموودەیە سەنەدێکی باشە.

وروى أبو داود من حديث جابر بن عبد الله رضي الله عنهما أن رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قال: «أذن لي أن أحدث عن ملك من ملائكة الله من حملة العرش إن ما بين شحمة أذنه وعاتقه مسيرة سبعمائة عام»[٣] واتا: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: ڕێگام پێدرا کە باسی یەکێك لەو فریشتانە

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (١٧٧).

(٢) موسنەدی ئەحمەد: (١/ ٣٩٥)، (٦/ ٢٩٤).

(٣) سونەنی ئەبی داود: (٥/ ٩٦)، بەفەرموودەی ژمارە (٤٧٢٧).

بکەم کە عەرشیان هەڵگرتووە، بێگومان نێوان نەرمەی گوێی هەتا گەردنی حەوت سەد ساڵ ڕۆژە ڕێیە.

هەیثەمی لە کتێبی (المجمع) دا ئەڵێت: پیاوانی سەنەدی ئەم فەرموودەیە پیاوانێکی سەحیحن.

فریشتەکان جیاوازیان هەیە لەشێوەی دروستکردن و توانایانەوە، چونکە هەموویان لەیەك پلەدا نین، هی وایان هەیە دوو باڵی هەیە، هی واشیان هەیە سێ باڵی هەیە، هەندێکی تریشیان چوار باڵی هەیە، وەهەیشیانە کە شەش سەد باڵی هەیە، خودای گەورە لەم بارەیەوە دەفەرموێت: ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ جَاعِلِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلًا أُو۟لِىٓ أَجْنِحَةٍ مَّثْنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ ۚ يَزِيدُ فِى ٱلْخَلْقِ مَا يَشَآءُ ۚ﴾[فاطر:١]واتا: سوپاس وستایش بۆ خودایە، کە بەدیهێنەری ئاسمانەکان و زەویە، فریشتەکانی کردووە بە فرستادەی خۆی کە خاوەنی چەندەها باڵن، هەیانە دوو، یان سێ، یان چوار باڵە، لە دروستکردندا هەرچی بوێت زیادی دەکات.

یەکێکی تر لە سیفاتی فریشتەکان ئەوەیە زۆر جوان و شۆخ و شەنگن لەوپەڕی ڕازاوەییدان، خودای گەورە لەبارەی جوبرەئیلەوە ئەفەرموێت: ﴿عَلَّمَهُۥ شَدِيدُ ٱلْقُوَىٰ ۞ ذُو مِرَّةٍ ۖ فَٱسْتَوَىٰ﴾ [النجم: ٥، ٦] واتا: جوبرەئیلی زۆر بەتوانا (پێغەمبەر) ی فێر کردووە ۞ خاوەن مەتانەت لەژیریی و هۆشدا، جا لەسەر ئەو شێوەیەی خوا دروستیکردووە زۆر بەڕێك و پێکی وەستاو خۆی نیشاندا۞.

ابن عباس (خودایان لێ ڕازی بێت) ئەڵێت: مەبەست لە (ذو مرة) ئەوەیە کە ڕوالەتێکی جوانی هەیە، قەتادەیش ئەڵێت: خاوەن باڵایەکی بەرزی جوانە.

خودای گەورە لەبارەی ئەو ئافرەتانەیشی کاتێك یوسف پێغەمبەریان بینی (عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ) دەفەرموویـــت: ﴿فَلَمَّا رَأَيْنَهُۥٓ أَكْبَرْنَهُۥ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَٰشَ لِلَّهِ مَا هَٰذَا بَشَرًا إِنْ هَٰذَآ إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ﴾ [یوســف: ٣١] واتا: ئینجا هەر کەیوســف هات و دیتیان، بەشتێکی گەورەو بێ وێنە و دڵڕفێنیان دانا، ئیتر حەپەسان و مەست و حەیران بـــوون، و چاویـــان تێبڕیی و ئاگایـــان لەخۆیان نەماو، دەســـتی خۆیانیان بـــڕی، و وتیان: پـــاك و خاوێنی هەر بۆ خودا، (بەڵێ ئەو رســـتەی (حاش لله) لەکاتی شتی سەرســـوڕهێنەردا لەناو عەرەباندا دەوترێ) بێگومان ئەم لاوە ئادەمیـــی نییە، کە ئەوەندە جوانە، ببێ و نەبێ، ئەمە هەر فریشـــتەیەکی قەشەنگ و خاوەن ڕێزە.

ئەمەیان بۆ ئەوە وت چونکە لای تەواوی خەڵکی ئەوە جێگیر بووە کە فریشتەکان دروستکراوانێکی زۆر جوانی خودای گەورەن.

یەکێکـــی تر لە ســـیفاتی فریشـــتەکان ئەوەیە ئەم فریشـــتانە زۆر بەڕێز وچاکەکارن، ئەوەتانێ خودای گەورە لـــەم بارەیەوە فەرموویەتی: ﴿بِأَيْدِى سَفَرَةٍ ۞ كِرَامٍۭ بَرَرَةٍ﴾ [عبـــس: ١٥، ١٦] واتـــا: (ئەم قورئانە) بەدەســـتی فریشـــتە نووسەرەکانەوەن ۞ کە بەڕێزو پلە بەرز و فەرمانبەردارن ۞

ئەو ئامۆژگارییانە کە پەیامبەران ئەیکـــەن- لەنامەیەکی بەرزی و بڵندی پاك لەهـــەر ناتەواوییەك، وە لەدەســـت ئەو فریشـــتانەوە وەری دەگرن کە وەحیی و سروش دێنن بۆلایان.

هەروەها لەجێگایەکی تـــردا فەرموویەتی: ﴿وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَٰفِظِينَ ۞ كِرَامًا كَٰتِبِينَ﴾ [الانفطار: ١٠، ١١] واتا: دەســـتەیەك لە فریشتەی چاودێر و پارێزەرتان لەسەر دانراوە، هەرچی بکەن ئەینووسن ۞ ڕێزدارانێکی نووسەرن ۞.

لەسیفەتەکانی تری فریشتەکان ئەوەیە: زۆر بە شەرم و شکۆ و بەحەیان، پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەربارەی عوسمانی کوڕی عەفان فەرموویەتی: «ألا أستحي مـــن رجل تستحي منه الملائكة»[1] واتا: ئایا من چۆن شەرم لە پیاوێك نەکەم کە فریشتەکانیش شەرمی لێ دەکەن.

یەکێکی دیکەش لە ســیفاتەکانیان ئەوەیە: خاوەن زانست و زانیارین، خودای گەورە کــاتێك لەگــەڵ فریشتەکان گفتوگۆی کرد پێی فەرمــوون: ﴿قَالَ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ مَا لَا تَعۡلَمُونَ﴾ [البقرة: ٣٠] واتا: خودای گەورە فــەرمووی بێگومان ئەوەی من ئەیزانم ئێوە نایزانن.

پەروەردگار لەم ئایەتەدا زانست و زانیاری بۆ فریشتەکان جێگیر و ثابت کردووە، هەروەها زانست و زانیاریشــی بۆ ذاتی خۆی جێگیر کردووە کە فریشتەکان نایزانن و بێئاگان لێی.

خودای گەورە لەبارەی جوبرەئیلیشەوە فەرموویەتی: ﴿عَلَّمَهُۥ شَدِيدُ ٱلۡقُوَىٰ﴾ [النجم: ٥] واتا: جوبرەئیلی زۆر بەتوانا (پێغەمبەر) ی فێری کردووە، ئیمامی طەبەری لەم بارەیەوە ئەڵــێت: جوبرەئیل (عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ) ئەم قورئانەی فێری موحەممــەد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کرد، ئەمــەش ئەوەی لــێ وەردەگیرێت کە جوبرەئیل خاوەنی زانست و زانیاریە.

ئەمەو چەند ســیفاتێکی تــری گەورە و چەند ڕەوشــتێکی جوانتر کە لەقورئان و سوننەتدا بۆ فریشتەکان بڕیاردراوە، کە بەڵگەن لەسەر بەرزی و بڵندی پلەوپایەیان (سەلامی خودایان لێ بێت)..

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٤٠١).

تایبەتمەندیەکانیان:

فریشتەکان (سەلامی خودایان لێ بێت) هەندێك تایبەتمەندی و سیفاتی خۆیان هەیە، کە پەروەردگار تایبەتی کردووە بەئەوانەوە و نەیداوە بەهیچ کەسێکی تر لە جنۆکە و مرۆڤەکان و تەواوی دروستکراوەکانی تریش، لەو تایبەتمەندیانەیش:

جێگاو لانکەی فریشتەکان لە ئاسمانەکاندایە، لەوێشەوە دائەبەزن بۆ سەر زەوی بۆ جێبەجێکردنی ئەو فەرمانانەی کە لایەن خودای گەورە پێیان دەسپێررێت بۆ جێبەجێکردنیان لەناو دروستکراوەکانیدا، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿يُنَزِّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ بِٱلرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦٓ﴾ [النحل: ٢] واتا: بەفەرمانی خۆی فریشتەی وەحی (جبریل) بەسروش و وەحیەوە و بە فەرمانی پەیامبەریەتیی، دەنێرێ بۆ سەر هەرکەسێك لە بەندەکانی کە خۆی بیەوێ و بەشیاوی بزانێت.

وە فەرموویەتی: ﴿وَتَرَى ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ حَآفِّينَ مِنْ حَوْلِ ٱلْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ﴾ [الزمر: ٧٥] واتا: ئەی موحەممەد دەبینی کە فریشتەکان بەدەوری عەرشدا هەڵقەیان داوە و سەرگەرمی تەسبیحات و ذیکر و یاد و سوپاسی پەروەردگارن.

عن أبي هريرة (رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ) قال: قال رسول الله (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) «يتعاقبون فيكم ملائكة بالليل، وملائكة بالنهار، ويجتمعون في صلاة الصبح وصلاة العصر، ثم يعرج الذين باتوا فيكم فيسألهم الله وهو أعلم بهم كيف تركتم عبادي؟ فيقولون: تركناهم وهم يصلون، وأتيناهم وهم يصلون»[1] واتا: پێغەمبەر

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٥٥٥) وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٦٣٢).

(صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: هەندێك لە فریشتەکان بەشەو چاودێری و بەدواداچوونی کارەکانی ئێوە دەکەن، وە هەندێکی تریان بەڕۆژ ئەم کارە دەکەن، لە نوێژی بەیانی و عەسردا کۆدەبنەوە، ئەمجا ئەوانەی کەبەشەو مابوونەوە بەرز دەبنەوە بۆ ئاسمان و خودای گەورە لێیان دەپرسێت کە خۆی زیاتر لەوان شارەزایە، ئایا بەندەکانی منتان چۆن بەجێهێشت؟ لەوەڵامدا ئەڵێن: بەجێمان هێشتن خەریکی نوێژکردن بوون، کاتێکیش ڕۆشتین بۆلایان هەر خەریکی نوێژکردن بوون.

دەقەکان لەم بارەیەوە زۆرن و لەم دەرفەتەدا هەر ئەوەندە دەتوانین بیخەینە بەردەستی ئێوەی بەڕێز چونکە کارێکی ئاسان نییە هەر هەموویان باس بکەین.

یەکێکی تر لەتایبەتمەندیەکانیان ئەوەیە کە ئەم فریشتانە بە (مێینە) وەسف ناکرێن، خودای گەورەلەم بارەیەوە بەڕەچی بێ باوەڕەکانی داوەتەوە کاتێك فریشتەکانیان بە مێینە ناو دەبرد، وفەرموویەتی: ﴿وَجَعَلُوا۟ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ ٱلَّذِينَ هُمْ عِبَٰدُ ٱلرَّحْمَٰنِ إِنَٰثًا ۚ أَشَهِدُوا۟ خَلْقَهُمْ ۚ سَتُكْتَبُ شَهَٰدَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُونَ﴾ [الزخرف: ١٩] واتا: ئەو فریشتانەی کە بەندەی خودای بەخشندەن، بێ باوەڕان بەمێینەیان دادەنا، ئایا ئەوان بەدیاری دروستکردنیانەوە بوون، بێگومان ئەو شایەتی یانەی دەنوسرێت و پرسیاریان لێ دەکرێت.

وە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْـَٔاخِرَةِ لَيُسَمُّونَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ ٱلْأُنثَىٰ﴾ [النجم: ٢٧] واتا: بێگومان ئەوانەی باوەڕیان بەپاشە ڕۆژ نیە و پێیان وایە زیندوو بوونەوەو لێپرسینەوە نیە، ناوی مێینە لە فریشتەکان دەنێن! واتا: ئەڵێن فریشتە کچی خودان.

لەتایبەتمەندیەکانی تری فریشتەکان ئەوەی ئەم فریشتانە لەهیچ شتێکدا سەرپێچی خودای گەورە ناکەن، و بەهیچ شێوەیەك تاوان و گوناە ناکەن، بەڵکو خودای گەورە وای دروستکردوون کە هەمیشە سەرگەرمی بەندایەتی و گوێڕایەڵی خۆی بن، هەروەك لەبارەیانەوە فەرموویەتی: ﴿لَّا يَعْصُونَ ٱللَّهَ مَآ أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾ [التحريم: ٦] واتا: فریشتەکان سەرپێچی ئەو فەرمانانە ناکەن کە خودای گەورە فەرمانیان پێ دەکات، وە ئەوەیشی فەرمانیان پێ دەکات جێبەجێی دەکەن.

هەروەها فەرموویەتی: ﴿لَا يَسْبِقُونَهُۥ بِٱلْقَوْلِ وَهُم بِأَمْرِهِۦ يَعْمَلُونَ﴾ [الأنبياء: ٢٧] واتا: ئەو فریشتانە ئەوەندە ڕەوشت بەرزن هەرگیز نافەرمانی ناکەن و قسە لەقسەیدا ناکەن و لە گوفتاردا پێشی ناکەون، ئەوانە بە فەرمانی ئەو دەجوڵێنەوە و فەرمانی ئە و جێبەجێ دەکەن.

یەکێکی دیکەش لە تایبەتمەندیەکانی فریشتەکان ئەوەی هەرگیز ماندوو نابن لە پەرستنی خودای گەورە وتووشی وەڕەسی نابەن، خودای گەورە لەم بارەیەوە فەرموویەتی: ﴿وَمَنْ عِندَهُۥ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِۦ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ۞ يُسَبِّحُونَ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ﴾ [الأنبياء: ١٩، ٢٠] واتا: ئەوانەش کە لای ئەون (واتا: فریشتە)کان لەپەرستنی ئەودا خۆ بەزلزان نین، و هەرگیزیش ماندوو نابن و، هەموو کات و ژیانیان هەر بۆ خواپەرستییە ۞ بەردەوام بە شەو و بەڕۆژ هەر تەسبیحات و پاکانە ئەکەن و هیچ کات دەست هەڵناگرن، بەڵکو هەردەم تەسبیح دەکەن ۞.

لەئایەتێکی تردائەفەرموویت: ﴿فَإِنِ ٱسْتَكْبَرُوا۟ فَٱلَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُۥ بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْـَٔمُونَ﴾ [فصلت: ٣٨] واتا: ئەمجا ئەگەر ئەوان (ئەو بێ

باوەڕانە) لەخۆبایی بوون، کڕنـــووش بەرن بۆ خودای گەورە، بابزانن ئەو (فریشـــتانە) ی کە لەنزیکی پەروەردگارتەوەن، شەوو ڕۆژ هەر تەسبیحاتی ئەو ئەکەن وە هیچ کات لەکاری خۆیان ماندوو و وەڕەز نابن.

ئەمانەی کە باســـکران کۆمەڵـــێك تایبەتمەندی فریشتەکان بوون کە خودای گەورە تایبەتی کردوون بە ئەوانەوە و نەیداون بەهیچ یەکێکی تر لە جنۆکە و مرۆڤەکان، هەر چۆنێك بێت ئەبێت ئەوە بزانین فریشتەکان جۆرە دروستکراوێکی تری خودای گەورەن، کە لە دروستکردن و پێکهاتەیان زۆر جیاوازن لەجنۆکە و ئادەمیزاد، هەروەك چۆن هەریەك لە جنۆکە و ئادەمیزاد تایبەتمەندێـــتی خۆیـــان هەیە و جیـــاوازە لەوی تر، خـــودای گەورەش زانا و شارەزاترە...

باسی دووەم

پلەوپایەی باوەڕبوون بەفریشتەکان و چۆنیەتی و بەڵگەکانی

پلەوپایەی باوەڕبوون پێیان:

باوەڕبوون بە فریشتەکان پایەیەکە لەپایەکانی باوەڕ لەئاینی پیرۆزی ئیسلامدا، هەر بۆیە باوەڕ بەبێ باوەڕبوون بەفریشتەکان دانامەزرێت، خودای گەورە لەقورئانی پیرۆزدا تەئکیدی لەمە کردوەتەوە و پێغەمبەریش صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لە سوننەتی صەحیحدا هەواڵی بەمە داوە.

خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِۦ وَٱلْمُؤْمِنُونَ ۚ كُلٌّ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ﴾[البقرة:٢٨٥]واتا: پێغەمبەر بڕوای هێنا بەو نامەیەی کە بۆی نێرراوە لە پەروەردگاری یەوە لەگەڵ بڕوادارانداا هەموو بڕوایان هێناوە بەخودا و فریشتەکانی و نامەکانی و پەیامبەرانی... خودای گەورە هەواڵی داوە کە باوەڕ بوون بەفریشتەکان لەگەڵ ئەرکان و پایەکانی تری باوەڕدا کە ناردوویەتی بۆ پێغەمبەرەکەی و واجبی کردووە لەسەر خۆی و ئوممەتەکەی، و ئەوانیش گوێڕایەڵ بوون بۆی.

لەجێگایەکی تری قورئاندا دەفەرموێت: ﴿لَّيْسَ ٱلْبِرَّ أَن تُوَلُّوا۟ وُجُوهَكُمْ قِبَلَ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ وَلَٰكِنَّ ٱلْبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةِ وَٱلْكِتَٰبِ وَٱلنَّبِيِّۦنَ﴾ [البقرة: ١٧٧] واتا: کرداری چاك و کاری باش تەنها بریتی نییە لە ڕووکردنتان بەرەو ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا چونکە جولەکە زۆر لەسەر گۆڕانی قیبلە دووان و پڕو پاگەندەی زۆریان کرد، بەڵکو کرداری چاك و کاری باش بریتیە لەوەی کە ئادەمیزاد باوەڕی هێنابێت بە خودا و بە ڕۆژی دوایی و بە فریشتەکان و بەکتێبەکان و بە پێغەمبەران..

خودای گەورە باوەڕبوون بەم شێوەیەی بە بەڵگەی چاکە و کاری باش داناوە، ئاشکرایە (البر) یش ناوێکی گشتگیرە بەکاردەهێنرێت بۆ هەموو کارێکی خێر، هەر بۆیە ئەم شتانەی کە باسکراون بریتین لە بنەماکانی هەموو کارێکی خێر وباشە، و پایەکانی ئیمانیشن کە سەرجەم بەش و لقەکانی تریان لێ دەبێتەوە.

لەهەمان کاتیشدا خودای گەورە لەبەرامبەر ئەمەدا باسی ئەوەی کردووە کە هەرکەس بێ باوەڕ بێت بەم بنەمایانە ئەوە بێ باوەڕ بووە بەخودای گەورە، وەك فەرموویەتی: ﴿وَمَن يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا﴾[النساء:١٣٦]واتا: هەرکەسێك باوەڕی نەبێ بەخوداو بەفریشتەکانی و، بەکتێبەکانی و بەپەیامبەرەکانی، و بەرۆژی دوایی، ئەوە لەڕادە بەدەر لەڕێگەی هەقەوە دوورە و چاوەڕوانی هیدایەتی لێناکرێ..... خودای گەورە ئینکاری کردنی ئەم بنەمایانەی بە بێ باوەڕی داناوە و وایش وەصفی کردووە کە یەکجار گومڕابووە و لەهەق دوورکەوتووەتەوە، ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی باوەڕ بوون بەفریشتەکان پایەیەکی گەورەیە لەپایەکانی باوەڕ لە ئیسلامدا، وە هەرکەسێکیش وازی لێ بهێنێت ئەوە لە ئوممەتی ئیسلام چووەتە دەرەوە.

هەروەها سوننەتی پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە باسمانکرد، ئەمەش بەتەواوی لە فەرموودە بەناوبانگەکەی جوبرەئیلدا بە ڕوونی دیارە، کە ئیمامی موسلیم لە صەحیحەکەیدا لە فەرموودەیەکی عومەری کوڕی خەتابەوە (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردووە وتێیدا هاتووە: «بينما نحن عند رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ذات يوم إذ طلع علينا رجل

شـــديد بياض الثياب، شديد سواد الشعر، لا يرى عليه أثر السفر، ولا يعرفه منـــا أحد، حتى جلس إلى النبي (صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) فأسند ركبتيه إلى ركبتيه، ووضع كفيه علـى فخذيه، وقال: يا محمد! أخبرني عن الإسلام؟ فقال رسول الله (صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) الإســـلام أن تشـــهد أن لا إلٰه إلا الله وأن محمدًا رسول الله (صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) وتقيم الصلاة، وتـؤتي الزكـــاة وتصوم رمضان، وتحج البيت إن استطعت إليه سبيلا. قال: صدقـت. قال: فعجبنا له، يسأله ويصدقه. قال: فأخبرني عن الإيمان؟ قال: أن تؤمـن بالله، وملائكته، وكتبه، ورســـله، واليوم الآخر. وتؤمن بالقدر خيره وشـــره. قال: صدقت. قال: فأخبرني عن الإحسان. قال: أن تعبد الله كأنك تـراه، فإن لم تكن تراه فإنه يراك. قال: فأخبرني عن الساعة؟ قال ما المسؤول عنـها بأعلم من السائل. قال: فأخبرني عن أماراتها؟ قال: أن تلد الأمة ربّتـها. وأن ترى الْحُفاة العُراة، العَالة، رِعاءَ الشاء، يتطاولون في البنيان. قال: ثم انطلـــق فلبثت مليّاً ثم قال لي: يا عمر! أتدري من السائل؟ قلتُ: الله ورسوله أعلـم. قال: فإنه جبريل، أتاكـم يعلمكم دينكـم»[1]

واتـــا: عومەری کوڕی خەتاب (خودای لێ ڕازی بێت) ئەڵێت: ڕۆژێك ئێمە لای پێغەمبەر (صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) بووین، کاتێکمان زانی پیاوێك جلوبەرگ زۆر ســـپی، زۆر موو ڕەش لامان دەرکەوت، کە شوێنەواری سەفەری پێوە دیار نەبوو، وە کەسیش لە ئێمە نەیدەناسی، لای پێغەمبەر (صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) دانیشت و ئەژنۆکانی لکاند بە ئەژنۆکانیەوە و هەردوو لەپی دەستەکانیشـــی خســـتە ســـەر ڕانەکانی و وتی: ئەی موحەممەد لەبارەی ئیسلامەوە هەواڵم بدەرێ؟ پێغەمبەریش (صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) فەرمووی: ئیسلام ئەوەیە کە شاهیدی بدەیت کە هیچ خودایەکی بەهەق شایانی پەرستن نییە جگە لە (الله) و موحەممەدیش پێغەمبەری خودا (الله) یە، وە نوێژ بکەیت و زەکات بدەیت و ڕۆژووی مانگی

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٨).

ڕەمەزان بگریت وحەجـــی مالّی خودا ئەگەر دەســـەلاّتت هەبوو ئەنجامی بدەیت، ئەمجا (جوبرەئیل) فەرمووی: ڕاســـت دەکەیت، عومەر ئەلـــێت: سەرمان سوڕما پرسیاری لێ دەکات و پێشی ئەلـــێت ڕاست دەکەیت، ئەمجا (جوبرەئیل) فەرمووی: لەبارەی باوەڕ (ئیمان) هوە هەوالّم بدەرێ؟ پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: باوەڕ ئەوەیە کـــە باوەڕت بەخوای گەورە (اللّٰه) وبەفریشـــتەکان وکتێبەکانی و بەپێغەمبەرانی و بـــەڕۆژی دوایی هەبێت، وە باوەڕت بەقەدەر بەخێر و شـــەڕی هەبێت، ئەمجـــا (جوبرەئیل) فەرمووی: ڕاست دەکەیت، ئەمجا وتی: لەبارەی ئیحسانەوە هەوالّم بدەرێ؟ پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: ئیحسان ئەوەی کە خودای گەورە (اللّٰه) بپەرستیت وەك ئـــەوەی ببینیت خۆ ئەگەر تۆ ئەو نەبینیت ئـــەوا ئەو تۆ دەبینێت، ئەمجا فەرمووی: هەوالّم بدەرێ لەبارەی ڕۆژی دواییەوە؟ پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: ئەو کەسەی پرسیاری لێکراوە واتا خۆی لە کەسی پرسیارکەر واتا جوبرەئیل زانا و شـــارەزاتر نییە بەمانای ئەوە کە هیچ لەبارەی هاتنی ڕۆژی دواییەوە نازانـــم، ئەمجا جوبرەئیل فەرمووی: لەبارەی نیشـــانەکانی ڕۆژی دواییەوە هەوالّم بدەرێ؟ پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: نیشـــانەکانی ئەوەیە کە کەنیزەك گەورەکەی خۆی بوو، هەروەها ئەگەر ڕووت و پێخاوسە و هەژار و شوانی پەزەکانت بینی شانازیان دەکرد بە بەرزی کۆشکەکانیانەوە، ئەمجا عومەر ئەلـــێت: پاشان ئەو کەسە ڕۆیشت و منیش ماوەیەك مامەوە، پاشان پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێی فەرمووم: ئەی عومەر ئایا ئەزانیت ئەو کەسەی پرسیاری دەکرد کێ بوو؟ منیش وتم: خودا و پێغەمبەرەکەی زاناترن، فەرمووی: ئەوە جوبرەئیل بوو هات بۆ لاتان ئاینەکەتان فێر بکات.

ئەم فەرموودەیە فەرموودەیەکی بەنـــرخ و گەورەیە کە بنەماکانی ئاین

وهەموو پلەکانی لەخــۆ گرتووە، ئەمەیش مەنهەجێکی دەگمەن و ناوازەیە لەبــواری فێرکردنی ئەم ئاینــە پیرۆزەدا کە لەشــێوەی گفتوگــۆ لەنێوان بەڕێزیترینی فریشــتەکانی خودای گەورە کە جوبرەئیلە لەگەڵ پێغەمبەردا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە بەڕێزترین مرۆڤە ڕووبداوە، جا بۆیە پێویســتە لەســەر موسڵمانان زۆر گرنگی بدەن بەم فەرموودە بەنرخ و گەورەیە، و مەنهەجی فێربوون و فێرکردنی لێوە وەربگرن، هەروەك چۆن ســەلەفی صالّحی ئەم ئوممەتە (خودایان لێ ڕازی بێت) لەسەری بوون، ئەم فەرموودەیە ئەوەی لەخــۆ گرتووە کە باوەڕ بوون بەفریشــتەکان پایەیەکــە لەپایە گەورەکانی بــاوەڕ و ئیمان کە ئێمە لێــرەدا زیاتر ئەم فەرموودەیەمان بۆ ئەم مەبەســتە باسکردووە..... خودای گەورەیش زانا وشارەزا تره.

چۆنیەتی باوەڕ بوون بەفریشتەکان:

باوەڕ بوون بەفریشتەکان چەند فەرمان و کارێکی گرنگی لەخۆ گرتووە کە پێویستە لەسەر بەندەکانی خودای گەورە جێبەجێی بکەن، تاوەکو باوەر بەفریشتەکانی دامەزرا و جێگر بێت:

١. دان نان بە بوونیان وبەڕاست زانینیان و باوەڕ بوون پێیان، هەروەك چۆن ئەو دەقانەی قورئان و سوننەت کە پێشتر باسمانکرد بەڵگە بوون لەسەری، کە باوەڕ بوون بەفریشتەکان پایەیەکە لەپایەکانی باوەڕ، بەشێوەیەك کە باوەڕ و ئیمان بەبێ باوەڕ بوون بەو فریشتانە دانامەزرێت و نایەتەدی.

٢. باوەڕ بوون بەوەی کە فریشــتەکان دروســتکراوانێکی زۆری خودان، بەشــێوەیەك جگە لەخــودای گەورە کــەس نازانێت ژمارەیــان چەندە، هەروەك دەقەکان بەڵگەن لەسەر ئەم ڕاستیە، خودای گەورە فەرموویەتی:

﴿وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ﴾ [المدثر:٣١] واتا: جگە لەخودا خۆی کەسی تر بە ژمارەی لەشکر و سوپای پەروەردگار نازانێ کەمەبەست پێی (فریشتەکانە).

بەو مانایەی کە هیچ کەس جگە لەپەروەردگار نازانێت ژمارەی سەربازەکانی خودای گەورە لەبەر زۆرییان کە فریشتەکانن چەندە، ئەمەش وتەی هەندێك لە زانایانی سەلەفە.

لەفەرموودەدرێژەکەی ئیسراءداهاتووەکەشەیخان(بوخاری و موسلیم) لەفەرموودەیەکی مالیکی کۆڕی صەعصەعە (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتیان کردووە، کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «.... ثم رفع لي البيت المعمور، فقلت: يا جبريل! ما هذا؟ قال: هذا البيت المعمور. يدخله كل يوم سبعون ألف ملك، إذا خرجوا منه لم يعودوا فيه آخر ما عليهم»[1] واتا: پاشان بیت المعمورم بۆ بەرزکرایەوە، وتم: ئەی جوبرەئیل ئەمەچیە؟ وتی: ئەمە بیت المعمورە هەموو ڕۆژێك حەفتا هەزار فریشتە دەچنە ناویەوە، هەرکاتێکیش چوونە دەرەوە لێی کۆتایان ناگەڕێنەوە ناویەوە.

لەصەحیحی موسلیمدا هاتووە عبداللەی کوڕی مەسعود (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردووە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «يؤتى بجهنم يومئذ لها سبعون ألف زمام، مع كل زمام سبعون ألف ملك يجرونها»[2] واتا: ڕۆژی دوایی ئاگری دۆزەخ دەهێنن کە حەفتا هەزار ڕەشوەی پێوەیە، هەر ڕەشوەشی حەفتا هەزار فریشتە ڕایدەکێشێت.

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٣٢٠٧)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (١٦٤)، ئەم لەفظە لەفظی ئیمامی موسلیمە.

(٢) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٨٤٢).

ئــەو دوو فەرمــوودەی ســەرەوە بەڵــگەن لەســەر زۆری ژمارەی فریشــتەکان، کاتێك (بیت المعمور) هەموو ڕۆژێك حەفتا هەزار فریشــتە بچێتەوە ناویەوە و پاشــان لێی دەربچن و نەگەڕێنەوە ناویەوە و فریشتەی تــری غەیری ئەوان بێن و دۆزەخیش لــە ڕۆژی دواییدا ئەو ژمارە زۆرەی فریشــتە بیهێنن، ئایا غەیری ئەم فریشتانە کە ڕاســپێرراون بە ئەنجامدانی کاروباری تر ژمارەیان چەنــد زۆر بێت؟ مەگەر هەر خودای گەورە خۆی بزانێت ژمارەیان چەندە!!

٣. دانان بە پلەوپایە و مەکانەت و ڕێز و حورمەت و شــەرەفی گەورەیان لای پەروەردگاریان، هەروەك خــودای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَقَالُواْ ٱتَّخَذَ ٱلرَّحۡمَٰنُ وَلَدٗاۗ سُبۡحَٰنَهُۥۚ بَلۡ عِبَادٞ مُّكۡرَمُونَ * لَا يَسۡبِقُونَهُۥ بِٱلۡقَوۡلِ وَهُم بِأَمۡرِهِۦ يَعۡمَلُونَ﴾ [الأنبيــاء: ٢٦، ٢٧] واتا: بێبڕوایان وتیان: خودای بەخشــندە فریشــتەکانی کردووە بە منالّ و کچــی خۆی، نەخێر، ئەوانە منالّی خودا نین، بەڵــکو کۆمەڵــە بەندەیەکی ڕێــزداری ئەون و، خــودا خۆی هەڵــی بژاردوون و، زۆریــش پاك و بێخەوشــن * هەرگیز ئەو فریشــتانە قســەی خۆیان پێشــی قسەی ئەو ناخەن، واتا: شــتێك نالّــێن لەگەڵ فەرمایشتی خوادا دژبێ و نەگونجێت، و هەر بەپێی فەرمانی ئەو کار ئەکەن *.

هەروەهــا دەفەرموێت: ﴿بِأَيۡدِي سَفَرَةٖ * كِرَامِۭ بَرَرَةٖ﴾ [عبــس: ١٥، ١٦] واتا: قورئان بەدەستی فریشتەی نوێنەری شارەزا گەیەنراون * کە بەڕێزو خواناس و ملکــەچ و فەرمانبەرداران * خودای گەورە بــە بەڕێز و خواناس وەصفی کردوون لای خــۆی، لەجێگایەکی تــردا دەفەرموێت: ﴿فَٱلَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُۥ بِٱلَّيۡلِ وَٱلنَّهَارِ وَهُمۡ لَا يَسۡـَٔمُونَ﴾ [فصلت: ٣٨] واتا: ئەو (فریشــتانە) کە

لای پەروەردگارتەوەن، شەوو ڕۆژ هەر تەسبیحاتی ئەو ئەکەن، هیچ کات لــەکاری خۆیان ماندوو و وەڕەز نابن. خودای گەورە وا وەصفی کردوون کــە لای خۆیین ئەمەش ڕێــزو حورمەتە بۆ ئەوان، لەگــەڵ ئەوەی ئەوان مەقامی بەندایەتــی خۆیان ڕادەگرن بەبێ هیــچ ماندووبوونێك.هەروەها پەروەردگار لەزۆر جێگای قورئاندا سوێندی پێخواردوون، ئەمەش دیسان شــەرەف و ڕێزە بۆ ئەوان، وەك فەرموویەتی: ﴿وَٱلصَّٰٓفَّٰتِ صَفّٗا ۞ فَٱلزَّٰجِرَٰتِ زَجۡرٗا ۞ فَٱلتَّٰلِيَٰتِ ذِكۡرًا﴾ [الصافــات:١-٣] واتا: ســوێند بەو فریشــتانەی زۆر بەوردی لەبارەگای خودا پەرســتییدا ریز دەبەســتن و مەلکەچ دەبــن ۞ ئینجا بەو فریشتانەی پاڵدەنێن بە هەورەکانەوە بۆ ئەو جێگایەی خودا ویستی لەسەرە بۆ باراندنی باران ۞ بەو فریشتانەش ئایەتەکانی قورئان بەسەر پەیامبەرەکاندا ئەخوێنەنەوە ۞.

وە دەفەرموویــت: ﴿فَٱلۡفَٰرِقَٰتِ فَرۡقٗا ۞ فَٱلۡمُلۡقِيَٰتِ ذِكۡرًا﴾ [المرســلات: ٤،٥] واتا: سوێند بەو فریشتانەی کە حەق و ناحەق لێك جیادەکەنەوە ۞ ئینجا سوێند بەو (فریشــتانە) ش پەیامی (خودا بە پێغەمبەران) دەگەیەنن ۞ ئەمە و چەند نموونە و وێنەی زۆری تر لەقورئانی پیرۆزدا کە ڕێز و شەرەفی فریشتەکان بە شێوەی جیا جیا و لەجێگای جیا جیادا باس دەکات، کە هیچ شاراوە نین لای ئەو کەسانەی بیر لە لەمانا و واتا بەرزەکانی قورئان دەکەنەوە، خودای گەورە زانا و شارەزاترە.

٤. باوەڕ بوون بەوەی کــە هەندێکیان لەهەندێکی تریــان بەڕێزترن لای خودای گەورە و یەکســان نین لە فەزڵ و پلەوپایەیاندا، ئەمەش ئایەتەکانی قورئانی پیرۆز بەڵگەن لەسەری، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿ٱللَّهُ

﴿يَصْطَفِي مِنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ ٱلنَّاسِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌۢ بَصِيرٌ﴾ [الحج: ٧٥] واتا: خودا بە ویستی خۆی لە ناو فریشتەکاندا وەك جوبرەئیل و لەناو خەڵکیشدا فرستادە هەڵدەبژێرێت، بەڕاستی خودا بیسەرو بینایە.

هەروەها فەرموویەتی: ﴿لَّن يَسْتَنكِفَ ٱلْمَسِيحُ أَن يَكُونَ عَبْدًا لِّلَّهِ وَلَا ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ٱلْمُقَرَّبُونَ ۚ﴾ [النساء: ١٧٢] واتا: هەرگیز مەسیح -عیسا- (عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ) لاری لەوە نیە کە بەندەی خودا بێت، هەروەها فریشتە نزیکەکانیش لاریان لەوە نیە.

خودای گەورە لەو دوو ئایەتەی سەرەوەدا باسی ئەوەی کردووە کەلەناو فریشتەکاندا کەسانێکیان هەن هەڵبژاردوون بۆ گەیاندنی پەیامی خۆی بە پێغەمبەرانی و کەسانێکیشیان هەن لەخۆیەوە نزیکن، ئەمەش بەڵگەیە لەسەر فەزڵی ئەوانە بەسەر غەیری خۆیاندا، بەڕێزترین فریشتە نزیکەکان ئەوانەن کە عەرشی خودایان هەڵگرتووە، وە بەڕێزترین فریشتە نزیکەکانیش ئەو سێ فریشتەن کە لە دوعاکەی پێغەمبەری خوادا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ناویان هاتووە، کە لە ذیکری ئیفتیتاحی شەونوێژیدا ناوی هێناون و فەرموویەتی: «اللَّهُمَّ رب جبريل وميكائيل وإسرافيل فاطر السماوات والأرض عالم الغيب والشهادة»[1] واتا: ئەی خودایە، پەروەردگاری جوبرەئیل و میکائیل و ئیسرافیل، خولقێنەری زەوی و ئاسمانەکان، زانا بەهەموو شتە نهێنی و ئاشکراکان...

بەرێزترین فریشتەی ناو ئەو سێ فریشتەیش جوبرەئیلە (عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ)

(١) موسنەدی ئیمامی ئەحمەد: (٦/ ١٥٦)، وە ئەلنەسائی لە سونەنەکەیدا: (٣/ ١٧٣)، بەفەرموودەی ژمارە (١٦٢٥)، بەهاوشێوەی ئەوانیش موسلیم لەصەحیحەکەیدا، بەفەرموودەی ژمارە (٧٧٠)، وئیبن ماجە، بەفەرموودەی ژمارە (١٣٥٧) ڕیوایەتیان کردووە.

که خودای گەورە ڕایسپاردووە بە وەحی هێنان بۆ پێغەمبەران، شەرەف و ڕێز و حورمەتی بەشەرەف و ڕێزی کارەکەیەوەیەتی، خودای گەورە لەقورئانی پیرۆزدا بەشێوەیەك ناوی هێناوە کەبەهیچ شێوەیەك فریشتەکانی تری بەو شێوە ناو نەهێناوە، بە بەڕێزترین ناو ناوی ناوە، وە بە جوانرتین شێوە وەصفی کردووە، یەکێك لەو ناوانە بە ناوی (الروح) وە ناوی بردووە، وەك فەرموویەتی: ﴿نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلۡأَمِينُ﴾ [الشعراء:١٩٣] واتا: جوبرەئیلی ئەمین قورئانی هێنایە خوارەوە، وە فەرموویەتی: ﴿تَنَزَّلُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ وَٱلرُّوحُ فِيهَا﴾ [القدر:٤] واتا: لەو شەوەدا فریشتە و جیبریلیش لە ناویاندا دێنە خوارەوە، ئەم ناوە (الروح) هەندێك جار لەقورئاندا ئیضافە کراوە بۆ لای خودای گەورە بە ئیضافەی تەشریف، وەك دەفەرموویت: ﴿فَأَرۡسَلۡنَآ إِلَيۡهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرٗا سَوِيّٗا﴾ [مریم:١٧] واتا: ئێمەیش ڕۆحی خۆمان (واتا جوبرەئیل) نارد‌ەلای مەریەم، وەکو بەشەرێکی تەواو خۆی پیشانیدا.

وە هەندێك جاریش وشەی (الروح) کەمەبەست پێی جوبرەئیلە وشەی (قودس) ی دراوەتە پاڵ کە بەڵگەیە لەسەر ڕێزی ئەم فریشتەیە، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿قُلۡ نَزَّلَهُۥ رُوحُ ٱلۡقُدُسِ مِن رَّبِّكَ﴾ [النحل:١٠٢] واتا: تۆ لە وەڵامیاندا بڵێ: (روح القدس) (جوبریل) کە لەلای پەروەردگارتەوە بەحەق و دادگەرانە دایبەزاندووە.

(القدوس) یش وەك ڕاسترین ڕای زانایانی تەفسیرە مەبەست پێی خودای گەورەیە.

ئەوەشی لەوەصفی جوبرەئیلداهاتووەئەوەیەخودای گەورەفەرموویەتی: ﴿إِنَّهُۥ لَقَوۡلُ رَسُولٖ كَرِيمٖ * ذِي قُوَّةٍ عِندَ ذِي ٱلۡعَرۡشِ مَكِينٖ * مُّطَاعٖ ثَمَّ أَمِينٖ﴾ [التكوير:١٩-٢١] واتا:

بێگومان ئەم قورئانە قسە و وتەی نێردراوێکی بەڕێزە کە فریشتەی نیگاو سروشە. واتا فەرموودەی خودایە بەهۆی جبریلەوە نێردراوە * خاوەنی هێزو مەکانەتە، لای عەرشی (خودا) ش زۆر بەڕێز و پایە بەرزە * لەوێش (لەئاسماندا) فەرمانڕەوا و قسە بیسراوە، ئەمین و دەست پاکە لەو سروشەدا دەیهێنێ، هیچ خیانەتی تێدا ناکات *.

وە فەرموویەتی: ﴿عَلَّمَهُۥ شَدِيدُ ٱلْقُوَىٰ * ذُو مِرَّةٍ فَٱسْتَوَىٰ﴾ [النجم:٥، ٦] واتا: جوبرەئیلی فریشتە خاوەنی هێز و توانای زۆر، قورئانی فێر کردووە * ئەو جوبرەئیلەی کەخاوەنی بیرو هۆشێکی زۆر بەهێز و دیمەنێکی جوان بوو، ئینجا لەسەر شێوە ڕاستەقینەکەی خۆی وەستا *.

بەڵێ خودای گەورە وا وەصفی کردووە کە پەیامبەرێکە و بێگومان زۆریش بەڕێزە لای خۆی، وە وەصفی کردووە کە زۆر بەهێزە و خاوەنی پلەوپایەیە لای پەروەردگاری پاکی و پێگەردی، وە جوبرەئیل قسە بیستراوە لەناو فریشتەکانی تر و ئەهلی ئاسمانەکاندا، وەزۆر دەستپاك و ئەمانەت پارێزە بۆ وەحی و سروشی خودای گەورە، وە خاوەنی ڕووالەتێکی زۆر جوانیشە.

٥. خۆشویستن و پاڵپشتی و پشتگیری کردنیان و وشیاردانیش لە دوژمنایەتی نەکردنیان، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَٱلْمُؤْمِنُونَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ﴾ [التوبة:٧١] واتا: پیاوان و ئافرەتانی باوەڕدار هەندێکیان یارمەتیدەر و خۆشەویستی هەندێکی تریانن فریشتەکان دەچنە ناو مانا و واتای ئەم ئایەتە پیرۆزەوە، چونکە فریشتەکانیش باوەڕدارن و هەڵدەستن بە گوێڕایەڵێ پەروەردگاریان هەروەك خودای گەورە هەوالّی پێداوە ﴿لَّا يَعْصُونَ ٱللَّهَ مَآ أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾ [التحريم:٦] واتا: نافەرمانی خودا ناکەن

لە هیچ شــتێکدا کە فەرمانیان پێ بدات و هەرچی فەرمانێکیان پێ بدرێت ئەنجامی دەدەن.

خودای گەورە هەوالّی ئەوەی داوە کە فریشتەکان پالّپشت و پشتگیری پێغەمبەران و بــاوەڕداران دەکــەن، و فەرموویەتی: ﴿وَإِن تَظَٰهَرَا عَلَيۡهِ فَإِنَّ ٱللَّهَ هُوَ مَوۡلَىٰهُ وَجِبۡرِيلُ وَصَٰلِحُ ٱلۡمُؤۡمِنِينَۖ﴾ [التحريم:٤] واتا: ئەگەر پشــتی یەکتر بگرن لە دژی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) (ســەرکەوتوو نابن) چونکە بێگومان خودا پشگیری ئەوەو هەروەها جوبرەئیل و ئیماندارە چاکەکانیش... فەرموویەتی: ﴿هُوَ ٱلَّذِي يُصَلِّي عَلَيۡكُمۡ وَمَلَٰٓئِكَتُهُۥ لِيُخۡرِجَكُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِۚ﴾ [الأحزاب:٤٣] واتا: هەر ئەو زاتە خۆی (صەلەوات) و ڕەحمەتی خۆیتان هەمیشــە و بەردەوام بەســەردا دەبارێنێت، هەروەها فریشتەکانیشــی (داوای لێخۆشبونتان بۆ دەکەن) بــۆ ئەوەی لە تاریکســتانەکان دەرتان بــکات و ڕزگارتان بکات و بتانخاتە ناو نوورو ڕووناکی.

لەجێگایەکی تریشــدا فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسۡتَقَٰمُواْ تَتَنَزَّلُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ أَلَّا تَخَافُواْ وَلَا تَحۡزَنُواْ﴾ [فصلت:٣٠] واتا: بەڕاستی ئەوانەی وتیان خودا پەروەردگارمانە و لەپاشــان ڕاست (لەســەر ئایین) بەردەوام بوون فریشــتەکان پۆل پۆل دێنە لایان (کاتی مــردن یان زیندوو بوونەوە) (پێیان دەڵێن) کە مەترسن و خەفەت مەخۆن.

بەمەش پالّپشتی و پشــتگیری خۆشەویستی فریشــتەکان واجب بوو لەســەر باوەڕداران ئەویش لەبەر پالّپشتی و پشتگیری فریشتەکان بۆ ئەوان و سەرخستن و داوای لێخۆش بوون بۆ کردنیان لای خودای گەورە، هەر لەبەر ئەمە پەروەردگار باوەڕدارانی ئاگادارکردوەتەوە لە دوژمنایەتی کردنی

فریشتەکان و فەرموویەتی: ﴿مَن كَانَ عَدُوًّا لِّلَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَىٰلَ فَإِنَّ ٱللَّهَ عَدُوٌّ لِّلْكَٰفِرِينَ﴾ [البقرة:٩٨] واتا: ئەو کەسەی دوژمن بێت بە خوداو فریشتەکانی و پێغەمبەرەکانی، بەتایبەت جوبرەئیل و میکائیل، ئەوە با بزانێت و دڵنیا بێت کە خودای گەورە دوژمنی کافر و بێ باوەڕانە.

لەم ئایەتەدا خودای گەورە دوژمنایەتیکردنی فریشتەکانی بە دوژمنایەتیکردن و ناڕەزایی خۆی داناوە، ئەویش لەبەر ئەوەی ئەوان بەفەرمان و حیکمەتی ئەو دەرچوون، هەرکەسێش دوژمنایەتیان بکات ئەوە دوژمنایەتی خودای گەورەی کردووە.

٦. باوەڕ بوون بەوەی فریشتەکان دروستکراوێکن لەدروستکراوەکانی خودای گەورە و بەهیچ شێوەیەك کاریان نییە بە کاروباری دروستکردن و بەڕێوەبردن و ڕاپەڕاندنی کارەکانەوە، بەڵکو ئەوان سەربازێکن لەسەربازەکانی خودای گەورە و بەفەرمانی ئەو کار دەکەن و پەروەردگار خۆی هەموو فەرمانەکانی بەدەستە و هیچ شەریك و هاوەڵێکی نییە لەمەدا، بەهەمان شێوە دروست نییە پەرستن یان بەشێکی ئەنجام بدرێت بۆ فریشتەکان، بەڵکو پێویستە عیبادە و پەرستن تەنها و تەنها بۆ خالقی فریشتەکان و خالقی هەمووان بکرێت، کە هیچ شەریك و هاوەڵێکی نییە لە پەروەردگاریەتی و پەرستندا و هاوشێوە و وێنەی ئەویش نییە لە ناو و صیفاتەکانیدا، ئەمەش خودای گەورە بە جوانی ڕوونی کردوەتەوە وفەرموویەتی: ﴿وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَن تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا ۚ أَيَأْمُرُكُم بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ﴾ [آل عمران: ٨٠] واتا: خودا فەرمانتان پێ نادات کە فریشتە و پێغەمبەران بکەن بە پەرستراوی خۆتان چۆن فەرمانتان پێ دەدات

بـــێ بڕوابن (کافـــر بن) دوای ئەوەی کـــە ئێوە بڕوا دار بـــوون؟ هەروەها فەرموویەتی: ﴿وَقَالُواْ ٱتَّخَذَ ٱلرَّحۡمَٰنُ وَلَدٗاۗ سُبۡحَٰنَهُۥۚ بَلۡ عِبَادٞ مُّكۡرَمُونَ * لَا يَسۡبِقُونَهُۥ بِٱلۡقَوۡلِ وَهُم بِأَمۡرِهِۦ يَعۡمَلُونَ * يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡ وَلَا يَشۡفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ٱرۡتَضَىٰ وَهُم مِّنۡ خَشۡيَتِهِۦ مُشۡفِقُونَ * وَمَن يَقُلۡ مِنۡهُمۡ إِنِّيٓ إِلَٰهٞ مِّن دُونِهِۦ فَذَٰلِكَ نَجۡزِيهِ جَهَنَّمَۚ كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلظَّٰلِمِينَ﴾ [الأنبياء:٢٦-٢٩] واتا: (بێ باوەڕان) وتیان خودای میهرەبان منداڵی بـــۆ خۆی بڕیارداوە (کە فریشـــتەکانن) پاك و بێگەردە خودا (لەم شـــتانە) بەڵکو ئەوانە (فریشتە) بەندەی ڕێز گیراوی خودان * ئەو فریشتانە ئەوەندە (ڕەوشـــت بەرزن) هەرگیز (نافەرمانی ناکەن و) قسە لەقسەیدا ناکەن و لە گوفتاردا پێشی ناکەون، ئەوانە بە فەرمانی ئەو دەجوڵێنەوە و فەرمانی ئەو جێبەجێ دەکەن* هەر خودا دەزانێت ئەو خەڵـــکە لـــە ڕابردوودا چییان ئەنجامداوە و لە داهاتووشـــدا چی ئەنجام دەدەن (دنیا و قیامەت، ڕابردوو و داهاتوو، بۆ ئەو زاتە چوونیەکە)، فریشتەکانیش تکاکار نابن تەنها بۆ ئەو کەسانە نەبێت خودا پێی ڕازییە و ئەو فریشتانە لە ترسی ئەو زاتە ناوێرن هیچ سەرپێچیەک ئەنجام بدەن * وە هەر کام لەوانە (فریشتەکان) بڵێ بێگومان منیش پەرستراوم جگە لە خودا ئەو بە (ئاگری) دۆزەخ تۆڵەی لێ دەسەنین هەر بەو جۆرە پاداشتی ستەمکاران دەدەینەوە (تۆڵەیان لێ) دەکەینەوە*.

خودای گـــەورە فەرمانی نەکردووە بە پەرســـتنی فریشـــتەکان، چۆن فەرمان دەکات بەپەرســـتنیان لەکاتێکدا ئەمە بێباوەڕ و کوفرێکی گەورەیە بەخودای گەورە، پاشـــان بانگەشـــە و دەنگۆی ئەوانەی بەتاڵ کردوەتەوە کە واگومان دەبەن کە فریشـــتەکان کچی خودان و بێگومان خۆیشـــی لەمە بەدوور گرتوە، لەهەمـــان کاتدا ئەوەی ڕوون کردوەتەوە کە فریشـــتەکان بەنـــدەی بەڕێـــزی خۆینی و بەفەرمانـــی ئەو کاردەکەن و ترســـی ئەو زاتە

ناوێرن هیچ ســەرپێچیەک ئەنجام بدەن، وە بەهیچ شــێوەیەك شەفاعەت بــۆ کەس ناکەن مەگەر خودای گەورە ڕێگایــان پێ بدات و ڕازی بێت کە شەفاعەت بۆ یەکخواپەرستان بکەن، پاشان کۆتایی بەوە هێناوە هەرکەس لەوان ئیدعای خودایەتی بکات بەتوندترین سزای دۆزەخ سزایان ئەدات، بەمــەش ئــەوە دەردەکەوێت، کە فریشــتەکان ملکــەچ و فەرمانبەرداری پەروەردگاریانن و هیچ هێز و هەوڵێکیان غەیری هێز و هەوڵی خودا نییە.

٧. باوەڕبوونی ورد بەوانەی کە ناویان هاتووە لەفریشــتەکان بەشێوەیەکی تایبەت کە لەقورئان وسوننەتدا هاتووە، وەك جوبرەئیل و میکائیل و ئیسرافیل و مالك و هاروت و ماروت و رضوان و مونکیر و نەکیر و غەیری ئەمانەیش کە دەقەکانی قورئان و ســوننەت ناویان هێناون، هەروەها باوەڕ بەوانەیش کە بەشــێوەی وەصف وەصفیان هاتووە، وەك (رقیب، چاودێر) و (عتید، ئامادە)، یان بە شــێوەی وەضیفە و کارەکانیــان ناویان هاتووە، وەك (ملك الموت، فریشــتەی مردن) و (ملك الجبال، فریشتەی چیاکان)، یان ئەوەی دەقەکان بەشــێوەیەکی گشتی ناوی کارەکانیان هێناون وەك (حملة العرش، هەڵــگرانی عەرش) و (الکرام الکاتبین، نووســەرانی بەڕێز) و (الموکلین بالخلق، ڕاسپێردراو بەکاروباری دروستکراوەکان) و (الموکلین بحفظ الخلق، ڕاسپێردراو بەپارێزگاری کردنی دروستکراوەکان) و (الموکلین بحفظ الاجنة والارحام، ڕاسپێردراو بەپارێزگاری کردنی کۆرپەلە و منالدانەکان) و (طواف البیت المعمور، تەوافکردنی بەیتول مەعمور) و (ملائکة السیاحین، فریشتە گەشتیار و گەڕۆکەکان) تاکۆتایی ئەوەی کە خودای گەورە و پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەبارەیانەوە هەواڵیان پێداوە.

بۆیە واجبە باوەڕهێنان بەمە بە باوەڕێکی ورد و تەفصیل بەو شـــێوەیەی کە لە دەقەکانی قورئان و ســـوننەتدا هاتووە لەناو و صیفات و کاروپیشـــە و هەوالّیان و بەڕاســـت زانینی هەموو ئەمانە بەو شـــێوەیەی لەمەودوا کە بەوردی ڕوونی دەکەینەوە بەیارمەتی و ویستی خودای گەورە.

ئەمە کۆمەڵـــێك وردەکاری بوو کە واجبە بەم شـــێوەیە باوەڕ بە فریشتە بەڕێزەکان بهێنرێت کە دەقە شـــەرعییەکان بەڵـــگەن لەســـەریان، خودای گەورە و پەروەردگار زانا و شارەزاترە..

باسی سێهەم
کار و فەرمانی فریشتەکان

فریشتەکان سەربازێکن لەسەربازەکانی خودای گەورە و بەرز و بڵند، کە زۆرێك لەکار و فەرمانە گەورە و پیرۆزەکانی پێ سپاردوون، لەهەمان کاتیشدا قودرەت و توانایەکی زۆری پێداون بۆ جێبەجێکردنیان بەجوانرتین و چاکترین شێوە، ئەوانیش واتا فریشتەکان بە پێی ئەو کارانەیان کە پێیان سپێررراوە خودای گەورە ئامادەی کردوون، و کارەکانی بەچەند بەشێك پێ سپاردوون:

هەندێکیانی بۆ وەحی وسروش هێنان ڕاسپاردووە لەلایەن خودای گەورەوە بۆ پێغەمبەرەکانی (صەلّات و سلامی خوایان لێ بێت) ئەویش جوبرەئیلە (عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ) لەم بارەیەشەوە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ ۞عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ ۞ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ﴾ [الشعراء:١٩٣-١٩٥] واتا: جوبرەئیلی دەستپاك و ئەمین هێنایە خوارێ ۞ بۆ سەردلّی تۆ، تا ببیتە یەکێ لەترسێنەران و خەلّکی پێ بترسێنی ۞ بە زمانی عەرەبی ڕوون و ئاشکرا، یاخود بە زمانێکی پاراو و شیرین و ڕوون ۞.

لەپێشتریش باسمانکرد کە جوبرەئیل باشترین و چاکترین و بەڕێزترین فریشتەیە لای خودای گەورە، چونکە پەروەردگار بە بەهێز و ئەمانەت پاریز لەگەیاندنی کارەکەیدا وەصفی کردووە.

پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) جوبرەئیلی تەنها دوو جار لەسەر ئەو شێوەیەی خۆی کە لەسەری دروستکراوە بینیوە، بەڵام لەکاتەکانی تردا

لەسەر شێوەی پیاویك ئەهات بۆ لای، جارێکیان لەلای ئاسۆی ڕۆژهەلاتەوە بینیویەتی، وەك فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدۡ رَءَاهُ بِٱلۡأُفُقِ ٱلۡمُبِينِ﴾ [التكوير: ٢٣] واتا: بێگومان موحەممەد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فریشتەی وەحی واتا: جوبرەئیل ی بینیوە لە سەر شێوەی خۆی لەئاسۆی ڕووبن و نمایاندا، واتا: لەو جێگایە خۆر هەلدێت... وە جاری دووەمیش لە شەوی ئیسرائدا لە ئاسماندا بینی، وەك خودای گەورە هەوالّی پێداوە و فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدۡ رَءَاهُ نَزۡلَةً أُخۡرَىٰ ۞ عِندَ سِدۡرَةِ ٱلۡمُنتَهَىٰ ۞ عِندَهَا جَنَّةُ ٱلۡمَأۡوَىٰٓ﴾ [النجم: ١٣-١٥] واتا: سوێند بەخودا بێگومان جارێکی تریش لەدابەزینێکی تردا (پێغەمبەر) جوبرەئیلی بینیووە (لەکاتی شەوڕەویدا) ۞ لەکاتێکدا لەلای (سدرة المنتهى) دا بوو ۞ کە لای ئەوەویە بەهەشتی نیشتەجێ بوون ۞.

لەصەحیحی موسلیمدا هاتووە لەو فەرموودەیەی کە عائیشەی دایکی باوەڕداران (خودای لێ ڕازی بێت) پرسیاری لە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کرد لەتەفسیری ئەو دوو ئایەتی پێشوو، ئەویش لەوەلاّمدا فەرمووی: «إنما هو جبريل لم أره على صورته التي خُلق عليها غير هاتين المرتين. رأيته منهبطًا من السماء سادًّا عِظَمُ خَلْقِه ما بين السماء إلى الأرض»[1] واتا: ئەوە مەبەست پێی جوبرەئیلە دووجار نەبێت لەسەر ئەو شێوەیەی خۆی کەلەسەری دروستکراوە نەمبینیوە، بینیم لە گەورەییدا نێوان ئاسمان و زەوی داگیر کردبوو.

هەندێکی تر لەفریشتەکان خودای گەورە ڕای سپاردوون بەکاروباری باران و، ئەویش میکائیلە (عَلَيْهِ السَّلَامُ)، ناوەکەیشی لەقورئانی پیرۆزدا هاتووە، و خودای گەورە لەبارەیەوە فەرموویەتی: ﴿مَن كَانَ عَدُوًّا لِّلَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَرُسُلِهِۦ

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (١٧٧).

وَجِبۡرِيلَ وَمِيكَىٰلَ فَإِنَّ ٱللَّهَ عَدُوٌّ لِّلۡكَٰفِرِينَ ﴾ [البقرة: ٩٨] واتا: هەر کەسێک دوژمنی خواو فریشتەکانی خوداو پێغەمبەرانی و جوبرەئیل و میکائیل بێت(ئەوە بێ بڕوایە) وە بێگومان خواش دوژمنی بێ بڕوایانە.

ئەم فریشتە خاوەنی پلەو پایەیەکی بەرز و بڵند لای پەروەردگار، هەر بۆیە خودای گەورە لەگەڵ جوبرەئیلدا لێرەدا ناوی هێناوە، لەگەڵ ئەوەی کە هەردووکیان فریشتەن کەچی لەبەر شەرەف و ڕێزیان خودای گەورە بەجیا باسی کردوون، ئەمەیش لەزمانی عەربیدا پێ دەوترێت (عطف الخاص على العام) لە سوننەتیشدا وەك لەپێشتر باسمان کرد لە نزا و پاڕانەوەکەی پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) لە کاتی دەستکردن بەشەونوێژدا خوێندویەتی وفەرموویەتی: «اللَّهُمَّ رب جبريل وميكائيل وإسرافيل»[1] واتا: ئەی خودایە پەروەردگاری جوبرەئیل و میکائیل و ئیسرافیل، خولقێنەری زەوی و ئاسمانەکان، زانا بەهەموو شتە نهێنی و ئاشکراکان...

هەر لەبەر ئەمەیە زانایان ئەڵێن ئەم سێ فریشتەیە باشترین و بەڕێزترینی ناو فریشتەکانن.

وەهەندێکی تر لە فریشتەکان خودای گەورە ڕای سپاردوون بە فووکردن بە صور (کەڕەنا وشەیپووردا) ئەویش ئیسرافیلە (عَلَيۡهِ ٱلسَّلَامُ) کە سێهەم فریشتەی بەڕێز و خاوەن فەزڵە لای خودای گەورە وەك لەپێشتر باسمانکردن، وە یەکێکیشە لەو فریشتانەی کە عەرشی خودای گەورەی

(١) موسنەدی ئیمامی ئەحمەد: (٦/ ١٥٦)، وئەلنەسائی لە سونەنەکەیدا: (٣/ ٢١٣)، بەفەرموودەی ژمارە (١٦٢٥)، بە هاوشێوەی ئەوانیش ئیمامی موسلیم لە صەحیحەکەیدا بەفەرموودەی ژمارە (٧٧٠)، وئیبن ماجە بەفەرموودەی ژمارە (١٣٥٧) ڕیوایەتیان کردووە .

هەڵگرتووە، مەبەستیش لە (صور) شاخێکی گەورەیە کە فووی پێدا دەکات (وەك شاخی ئاژەڵ) ئیمامی ئەحمەد لە مەسنەدەکەیدا لە عبدالله ی کوڕی عەمری کوڕی عاصەوە (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردووە: «جاء أعرابي إلى النبي فقال: ما الصور؟ فقال: قرن ينفخ فيه»[1] هەروەها حاکم ئەم فەرموودەیەی ڕیوایەت کردووە بەصەحیحی داناوە و ئیمامی ذەهەبیش هاوڕایە لەگەڵیدا.

واتا: عەمر وتی: عەرەبێکی دەشتەکی هاتە بۆلای پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و لێی پرسی: صور چیە؟ ئەویش لەوەڵامدا فەرمووی: صور ئەو شتەیە کە فووی پێدا دەکرێت.

ئیمامی ئەحمەد و تیرموذی لەفەرموودەیەکی سەعیدی خودریەوە (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتیان کردووە کە پیغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «كيف أنعم وقد التقم صاحب القرن القرن وحنى جبهته وأصغى سمعه ينظر متى يؤمر، قال المسلمون: يا رسول الله فما نقول؟ قال: قولوا حسبنا الله ونعم الوكيل على الله توكلنا»[2] تیرموذی ئەڵێت: ئەم فەرموودەیە فەرموودەیەکی حەسەنە و غەیری ئەویش لەزانایان بەصەحیحیان داناوە.

واتا: چۆن دڵخۆش بم لەکاتێکدا کە خاوەنی شاخەکە (مەبەست پێی ئیسرافیلە) ناوچەوانی دانەواندووە و گوێی هەڵخستووە و چاوەڕوانی ئەوە دەکات فەرمانی پێ بکرێت، ئەمجا موسڵمانان وتیان: ئەی پێغەمبەری

(١) موسنەدی ئیمامی ئەحمەد: ٢/ ١٦٢، ١٩٢.

(٢) موسنەدی ئیمامی ئەحمەد: (٣/ ٧)، وە سونەنی تیرموذی (٤/ ٦٢٠)، بەفەرموودەی ژمارە (٢٤٣١)، وە (٥/ ٣٧٢- ٣٧٣)، بەفەرموودەی ژمارە (٣٢٤٣).

خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئێمە چی بڵێین؟ ئەویش فەرمووی: بڵێن: خودای گەورەمان بەسە کە پشتیوانمان بێت و هەر ئەویش باشترین پشتیوانە، پشتمان بەخودای گەورە بەست.

ئیسرافیل سێ جار فوو دەکات بەو کەڕەنادا: فووی ترس وبیم و فووی تیاچوون و مردن وکۆتایی هاتنی ژیان و فووی زیندوو بوونەوە، خودای گەورەیش فەرموویەتی: ﴿وَيَوْمَ يُنفَخُ فِي ٱلصُّورِ فَفَزِعَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلْأَرْضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ﴾ [النمل: ٨٧] واتا: یادی ڕۆژێک بکە فوو دەکرێت بە _ کەڕەنادا _ دا، هەرکەس لە ئاسمانەکان و هەرکەس لە زەویدا هەیە، ترس و بیمێکی زۆر دایدەگرێت، جگە لەوانەی کە ویستی خودا وایە ترس و بیمیان نەبێت.. ئەمەش فووی ترس و بیمە، دوو فووەکەی تریش ئەم ئایەتە بەڵگەیە لەسەری: ﴿وَنُفِخَ فِي ٱلصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلْأَرْضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنظُرُونَ﴾ [الزمر: ٦٨] واتا: کاتێ فووکرا بە کەڕەنادا یەکسەر هەموو ئەوانەی لە ئاسمانەکان و زەویدان دەمرن مەگەر کەسانێ خودا بیەوێ (نەمرن) پاشان جارێکی تر فوو دەکرێت بە کەڕەنادا جا لە پڕ هەموو ڕاست دەبنەوە چاوەڕوان دەکەن.

هەندێکی تر لەفریشتەکان خودای گەورە ڕایسپاردوون بە گیان کێشان، ئەویش فریشتەی گیان کێشان (ملك الموت) ە خودای گەورە لەبارەیەوە فەرموویەتی: ﴿قُلْ يَتَوَفَّىٰكُم مَّلَكُ ٱلْمَوْتِ ٱلَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ﴾ [السجدة: ١١] واتا: ئەی موحەممەد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بڵێ فریشتەی گیان کێشان کە گیان کێشانی ئێوەی پێ سپێراوە دەتان مرێنێ لە پاشان بۆ لای پەروەردگارتان دەگەڕێنرێنەوە.

فریشتەی گیان کێشانیش هەندێك لەفریشتەکانی تر هاوکارینی، بەپێی چاکی و خراپی کەسەکان ئەو فریشتانە دێن بۆ لایان، جا ئەو کەسەی کە گیانی دەکێشن ئەگەر کەسێکی چاك بوو ئەوا فریشتەکان لەسەر جوانترین شێوە دێن بۆلایان، خۆ ئەگەر کەسێکی خراپ بوو ئەوا لەسەر ناشیرین ترین شێوە دێن بۆ لای بۆ گیان کێشانی، خودای گەورەیش فەرموویەتی: ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ﴾ [الأنعام: ٦١] واتا: جا کاتێك وەختی مردنی یەکێکتان هات، فریشتەکانمان گیانی دەکێشن، خۆ لەجێبەجێ کردنی فەرمانەکانی خودادا، هەرگیز سستی و کەمتەرخەمی ناکەن.

هەندێکی تریش لەفریشتەکان خودای گەورە ڕای سپاردوون بەکاروباری شاخ و چیاکانەوە، کە بە فریشتەی چیاکان ناسراوە، ئەمەیش لەو فەرموودەیەی کە پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەرچوو بۆ طائف لەسەرەتای پێغەمبەرایەتیەوە بۆ بانگەواکردنیان کەچی ئەوان وەڵامی بانگەوازەکەیانی نەدایەوە، لەم فەرموودەیەدا پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «فإذا أنا بسحابة قد أظلتني، فنظرت فإذا فيها جبريل، فناداني فقال: إن الله قد سمع قول قومك لك وما ردوا عليك، وقد بعث الله إليك ملك الجبال لتأمره بما شئت فيهم، فناداني ملك الجبال. فسلم عليّ ثم قال: يا محمد. فقال: ذلك فيما شئت، إن شئت أن أطبق عليهم الأخشبين. فقال النبي (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بل أرجو أن يخرج الله من أصلابهم من يعبد الله وحده لا يشرك به شيئًا»[1] واتا: لەکاتێکدا کە هەورێك سێبەری بۆ ئەکردم، سەرنجمدا جوبرەئیلم تێدا بینی و بانگی کردم و فەرمووی: بێگومان خودای گەورە قسە و وتەی گەلەکەی بیستی کە چییان

(١) صەحیحی بوخاری، بەفەرموودەی ژمارە (٣٢٣١)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (١٧٩٥).

پێ وتی و چۆن وەڵامیان دایتەوە، جا خودای گەورە فریشتەی چیاکانی نارد بـــۆ لات بۆ ئەوەی چی فەرمانی پێدەکەیت کە بەســـەریان بهێنێت جێبەجێی بکات، ئەمجا فریشـــتەی چیاکان بانگی کردم و ســـەلامی لێکردم و پاشان فەرمووی: ئەی موحەممەد چیت دەوێت؟ ئەگەر ئەتەوێت ئەو دوو شاخەیان بەسەردا دائەدەم، پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: (نەخێر) بەڵـــکو ئومێدم وایە خودای گەورە لەنەوە و وەچەی ئەمانە کەسانێك دەربکات خودا (الله) بەتاك و تەنهایی بپەرستن و هیچ شتێك نەکەنە شەریك و هاوەڵ بۆی.

هەندێکی تریش لەو فریشتانە خودای گەورە ڕایسپاردوون بە کاروباری ڕەحمەوە، ئەویش ئەو فەرموودە بەڵگەیە لەسەری کە ئەنەسی کوڕی مالیك (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کـــردووە، وکە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت: «إن الله (عَزَّوَجَلَّ) وكّل ملكًا يقول: يا ربِّ! نطفـــة. يا ربِّ! علقة. يا ربِّ مضغة. فإذا أراد أن يقضي خلقه، قـال: أذكـر أم أنثى؟ شقي أم سعيد؟ فما الرزق والأجل؟ فيكتب في بطن أمه»[1] واتا: خودای گەورە فریشتەیەك ڕادەسپێرێت، ئەویش ئەڵێت: ئەی پەروەردگار! دڵۆپێك ئاوە، ئەی پەروەردگار! پارچەیە خوێنی مەیووە، ئەی پەروەردگار! پارچەیە گۆشتە، جا کاتێك خودای گەورە ویستی دروستی بکات، ئەمجا فریشتەکە ئەڵێتەوە بەخودای گەورە: ئایا نێر بێت یان مێ؟ ئایا بەختەورە بێت یان چارەڕەش؟ ئایا ئەجەل و ڕزق و ڕۆزی کامەیە؟ هەمووی ئەمانەی لەسکی دایکیدا بۆ دەنووسێت.

وە هەندێکـــی تر لەو فریشـــتانە خـــودای گەورە ڕای ســـپاردوون بە هەڵگرتنی عەرش، لەم بارەیەشەوە فەرموویەتی: ﴿ٱلَّذِينَ يَحۡمِلُونَ ٱلۡعَرۡشَ وَمَنۡ حَوۡلَهُۥ

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٣١٨)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(٢٦٤٦).

﴿يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِۦ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟﴾ [غافر: ٧] واتا: ئەو فریشتانەی عەرشی خودا هەڵدەگرن و ئەوانەی کەبەدەوری ئەودان، هەردەم سوپاس و پاك و خاوێنی پەروەردگاریان ئەڵێن و لەهەر ناتەواوی و کەموکوڕییەك دوور رای دەگرن، ئیمان و باوەڕی زۆر بەهێزو دامەزراویان پێیەتی، داوای لێخۆشبوونیش دەکەن بۆ ئەوانەی کە باوەڕیان هێناوە... وە فەرموویەتی: ﴿وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَٰنِيَةٌ﴾ [الحاقة: ١٧] واتا: لەو ڕۆژەدا هەشت فریشتە عەرشی پەروەردگاری تۆ بەبان سەریانەوە هەڵ دەگرن.

هەندێك لەزانایان ئەڵێن: ئەوانەی کەبەدەوری عەرشدان کۆمەڵێك فریشتەن کە پێیان دەوترێت (الکروبیون) ئەوانە لەگەڵ فریشتە هەڵگرەکانی عەرشدان کە بەڕێزترینی فریشتەکانن[1].

هەندێکی تر لەو فریشتانە ڕاسپێردراون کە دەرگاوان و خەزنداری بەهەشت بن، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَسِيقَ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ رَبَّهُمْ إِلَى ٱلْجَنَّةِ زُمَرًا ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَٰبُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَٰمٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَٱدْخُلُوهَا خَٰلِدِينَ﴾ [الزمر: ٧٣] واتا: ئەوانەی کە پارێزکار و بەندەی ملکەچی پەروەردگاریان بوون، دەستە دەستە و پۆل پۆل بەوپەڕی ڕێزەوە بەڕێ دەکرێن بەرەو بەهەشت، هەتا کاتێ کە دەگەنە ئەوێ دەروازەکانی لە ڕوویاندا کراوە و لەسەر پشتە، فریشتەکانی بەرپرس و سەرپەرشتیارانی بەهەشت زۆر بەگەرمی و ڕووخۆشیەوە پێشوازییان لێ دەکەن و دەڵێن: درود و سڵاوتان لێبێت، ئێوە پاک و خاوێنن، کەواتە فەرموون بچنە ناو بەهەشتەوە، هاوڕێ لەگەڵ ژیانی هەمیشەیی و نەبڕاوەدا.

(١) تەفسیری ئیبن کەثیر (٧/ ١٢٠).

لەجێگایەکی تردا دەفەرموێت: ﴿جَنَّٰتُ عَدۡنٖ يَدۡخُلُونَهَا وَمَن صَلَحَ مِنۡ ءَابَآئِهِمۡ وَأَزۡوَٰجِهِمۡ وَذُرِّيَّٰتِهِمۡۖ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ يَدۡخُلُونَ عَلَيۡهِم مِّن كُلِّ بَابٖ﴾ [الرعد: ٢٣] واتا: ئەویش چەند باخ و بەهەشتێکەو، بەئاسوودەیی دەچنە ناویەوەو بە هەمیشەیش هەر لەوێ دەبن، و هەروا باوو باپیران و ژنان و منداڵانیشیان، ئەوانەیان کاری چاك و پەسەندیان کردووە، لەبەر ڕێزنان لەمانە بەقەدرو بەحورمەتەوە پێکەوە دەچنە ئەو بەهەشتانەوە.

بەشێکی تریان ڕاسپێردراون کە دەرگاوان و سەرپەرشتیاری دۆزەخ بن (خودا پەنامان بدات لێی) ئەوانیش پێیان دەوترێت (الزبانية) کە لێپرسراوەکانیان نۆزدە فریشتەیە، خودای گەورە لەم بارەیەوە دەفەرموێت: ﴿وَقَالَ ٱلَّذِينَ فِي ٱلنَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ٱدۡعُواْ رَبَّكُمۡ يُخَفِّفۡ عَنَّا يَوۡمٗا مِّنَ ٱلۡعَذَابِ﴾ [غافر: ٤٩] واتا: ئەوانەی لە ئاگری دۆزەخ دان بە دەرگاوانەکانی دۆزەخ دەڵێن داوا لە پەروەردگارتان بکەن تەنها یەك ڕۆژ سزامان لەسەر سووك بکات.

دەفەرموێت: ﴿فَلۡيَدۡعُ نَادِيَهُۥ ۞ سَنَدۡعُ ٱلزَّبَانِيَةَ﴾ [العلق: ١٧، ١٨] واتا: ئینجا وازی لێبهێنە، با هاوەڵ و هاوبیرو باوەڕانی بانگ بکات و (کۆیان بکاتەوە بۆ دژایەتی ئیمانداران) ۞ ئێمەش فریشتەکانی کاربەدەستی دۆزەخی بۆ بانگ دەکەین (تا تۆڵەی لێ بسێنن و لە دۆزەخ توندی بکەن) ۞

وە لەجێگایەکی تردا فەرموویەتی: ﴿عَلَيۡهَا تِسۡعَةَ عَشَرَ ۞ وَمَا جَعَلۡنَآ أَصۡحَٰبَ ٱلنَّارِ إِلَّا مَلَٰٓئِكَةٗۙ وَمَا جَعَلۡنَا عِدَّتَهُمۡ إِلَّا فِتۡنَةٗ لِّلَّذِينَ كَفَرُواْ﴾ [المدثر: ٣٠، ٣١] واتا: نۆزدە فریشتە سەرپەرشتی دۆزەخ دەکەن ۞ هەر فریشتەمان کردووە بە کاربەدەستی دۆزەخ وە ژمارەی ئەو فریشتانەمان نەگێڕاوە مەگەر بۆ تاقیکردنەوەی ئەوانەی کە بێ باوەڕان ۞.

وە دەفەرموویت: ﴿وَنَادَوْاْ يَٰمَٰلِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ ۖ قَالَ إِنَّكُم مَّٰكِثُونَ﴾ [الزخرف: ٧٧] واتا: وە هاوار دەکەن ئەی مالیك (سەرپەرشتیاری دۆزەخ) با پەروەردگارت بمان مرێنێت (تا ڕزگاربین) (ئەویش) دەڵێ بێگومان ئێوە دەمێننەوە.

لەسوننەتیشدا ناوی مالیك هاتووە کە سەرپەرشتیار و دەرگاوانی دۆزەخە و پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بینیویەتی، لەصەحیحی بوخاریدا هاتووە لەفەرموودەیەکدا کە سەمورەی کوڕی جوندوب (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردووە لە پێغەمبەری خوداوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە فەرموویەتی: «رأيت الليلة رجلين أتياني فقالا: الذي يوقد النار مالك خازن النار، وأنا جبريل، وهذا ميكائيل»[1] واتا: شەوێك دوو پیاوم بینی کە هاتن بۆلام وتیان: ئەوەی ئاگری دۆزەخ هەڵدەگیرسێنێت مالکە، دەرگاوانی ئاگری دۆزەخ، من جوبرەئیلم و ئەمەیش میکائیلە.

دەستەیەکی تریش لەفریشتەکان سەردانکەران و زائیرانی (بیت المعمور) ن، کە هەموو ڕۆژێك حەفتا هەزار فریشتە ئەچێتە ناو (بیت المعمور) ەوە کە جارێکی تر ناگەڕێنەوە بۆ ناوی، وەك لە سوننەتی صەحیح و فەرموودەکەی مالیکی کوڕی صەعصەدا (خودای لێ ڕازی بێت) هاتووە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «.... ثم رفع لي البيت المعمور، فقلت: يا جبريل! ما هذا؟ قال: هذا البيت المعمور. يدخله كل يوم سبعون ألف ملك، إذا خرجوا منه لم يعودوا فيه آخر ما عليهم»[2] واتا: پاشان بیت المعمورم

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٣٢٣٦).

(٢) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٣٢٠٧)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (١٦٤) لەفظەکەی لەفظی موسلیمە

بۆ بەرزکرایـــەوە، وتم: ئەی جوبرەئیل ئەمەچیە؟ وتی: ئەمە بیت المعمورە و هەموو ڕۆژێك حەفتا هەزار فریشتە دەچنە ناوبەوە، هەرکاتێکیش چوونە دەرەوە لێی کۆتاییان ناگەڕێنەوە ناوبەوە.

بەشـــێکی تر لەفریشـــتەکان کاریان گـــەڕان و ئامادەبوونی ئـــەو کۆڕو کۆبوونەوانەیە کە یادی خودای گەورەی تێدا دەکرێت، بوخاری و موسلیم ڕیوایەتیان کردووە لەفەرموودەیەکی ئەبو هورەیرەوە (خودای لێ ڕازی بێت) ئەویـــش لە پێغەمبەرەوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کـــە فەرموویەتی: «إن لله ملائكة يطوفون في الطرق يلتمســـون أهل الذكر فإذا وجدوا قومًا يذكـــرون الله تنـــادوا هلمـــوا إلى حاجتكـــم قال فيحفونهم بأجنحتهم إلى السماء الدنيا»[1] واتا: خودای گەورە کۆمەڵێك لەفریشتەی هەیە کە بەجادە و بان و ڕێگاکاندا دەسوڕێنەوە و دەگەڕێن بەشـــوێن کەسانێك کە یادی خودای گەورە بکەن، جا کاتێك کە دەستە و کۆمەڵێکیان بینی کە خەریکی یادی خودای گەورەن، بانگ دەکەن و دەڵـــێن: وەرن بۆلای پێویســـتیەکانتان، ئەمجا پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: بە باڵەکانیان دایان دەپۆشن هەتا دەگاتە ئاسمان.

زانایان ئەڵـــێن: ئەم فریشـــتانە زیاد لەو فریشـــتانەن کـــە پارێزگاری باوەڕداران دەکـــەن و لە فریشـــتانەیش کە کاروباری دروســـتکراوەکانی خودای گەورە ڕێکدەخەن.

دیسان لە ســـوننەتدا جێگیر بووە کە ئەو فریشـــتانە سەلامی ئوممەتی ئیسلام دەگەیەنن بە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وەك ئیمامی ئەحمەد و نەسائی

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٦٤٠٨)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٦٨٩) لەفزەکەی لەفزی بوخاریە.

بەسەنەدێکی صەحیح لە عبدالله ی کوڕی مەسعودەوە (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتیان کردووە کە ئەڵێت: پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «إن لله (عَزَّوَجَلَّ) ملائكة سياحين في الأرض يبلغوني من أمتي السلام»[1] واتا: خودای گەورە کۆمەڵێك فریشتەی هەن کە دەگەڕێن بەسەر زەویدا سەلامی ئوممەتەکەمم پێ دەگەیەنن.

دەستەیەکی تر لەفریشتەکان کاریان نووسین و ژماردنی کار و کردەوەی دروستکراوەکانی خودایە کە بە (الكرام الكاتبون) ناسراون، لەم بارەیەشەوە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ * كِرَامًا كَاتِبِينَ * يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ﴾ [الانفطار: ١٠-١٢] واتا: بێگومان چەند چاودێرێکتان بەسەرەوەیە* کە بەڕێز و نووسەرن* هەرچی بکەن دەیزانن*.

لەجێگایەکی تردا لەبارەی ئەم فریشتانەوە دەفەرموێت: ﴿إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ * مَا يَلْفِظُ مِن قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ﴾ [ق: ١٧، ١٨] واتا: کاتێ کە دوو فریشتەکە کردەوەکانی تۆمار دەکەن لەلای ڕاست و چەپیەوە چاودێرن و دانیشتوون، واتا: یەکێکیان لەلای ڕاستەوە دانیشتووەو ئەویشیان لەلای چەپەوە * هەر وتەیەك لە دەمی دەرچێ چاودێرێکی بەسەرەوەیە و دەینوسێت*.

موجاهید لەتەفسیری ئەم ئایەتە پیرۆزەدا ئەڵێت: فریشتەیەك لای ڕاستیەوەیە و دانەیەکی تریش لای چەپیەوە، ئەوەی لای ڕاستی کردەوە خێر و باشەکان دەنوسێت، ئەوەی لای چەپیشی کردەوە خراپەکانی دەنوسێت.

(١) موسنەدی ئیمامی ئەحمەد: (١/ ٤٥٢)، وە سونەنی تیرمۆذی: (٣/ ٤٣)، بەفەرموودەی ژمارە (١٢٨٢)، لەفزەکەی لەفزی موسنەدی ئیمام ئەحمەدە .

هەندێکــی تریش لە فریشــتەکان کاریان ئەو تاقیکردنەوە و پرســیار لێکردنانەیــە کــە لــە بەندەکانــی خــودا دەکرێن لــە گــۆڕدا، ئەوانیش (مونکیر و نەکیر) ن چەند فەرموودەیەکی صەحیحیش بەڵگەن لەسەر ئەم مەسئەلەیە، بوخاری و موسلیم لەفەرموودەیەکی ئەنەسی کوڕی مالیکەوە (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتیــان کردووە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێــت: «إن العبد إذا وضع في قــبره وتولى عنه أصحابه، وإنه ليســمع قرع نعالهم أتاه ملكان، فيقعدانه فيقــولان: ما كنت تقول في هذا الرجل لمحمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فأما المؤمن فيقول أشهد أنه عبد الله ورسوله فيقال له: انظر إلى مقعدك من النار قــد أبدلك الله به مقعــدًا مــن الجنة فيراهما جميعًا»[1] واتا: بەندە کاتێك خرایە ناو گۆڕەکەیەوە وخزم و کەسوکارەکەی دایانپۆشی و پشتیان هەڵــکرد، ئەم مردووە خشەی نەعلەکانیان دەبیســتێ، پاشان دوو فریشتە دێن بۆلای و دائەنیشــێنن (ئەم دانیشــتنەیش مەگەر خــودا خۆی بزانێت چۆنە) وپێی ئەڵــێن: دەربارەی ئەو پیاوە (محمد) چی ئەڵێیت؟ باوەڕدار لەوەڵامیاندا ئەڵێت: شاهیدی ئەدەم کە ئەو عەبدی خودا و پێغەمبەریەتی، ئەمجا پێی ئەوترێت: دەی سەری جێگاکەت بکە لەئاگردا کە خودای گەورە بۆی گۆڕیویت بە جێگایەك لەبەهشتدا، ئەمجا هەموویان دەیبینن.

تیرموذی و ابــن حبان لــە ئەبوهورەیرەوە (خودای لــێ ڕازی بێت) ڕیوایەتیان کردووە کە گێڕاویەتیەوە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «إذا قبر الميت أو قال أحدكــم- أتاه ملكــان أسودان أزرقــان يقــال لأحدهما المنكر

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (١٣٧٤)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٨٧٠)، لەفزەکەی لەفزی بوخاریە.

والآخر النكير فيقولان: ما كنت تقول في هـذا الرجل»[1] تیرموذی ئەڵێت: ئەم فەرموودەیە فەرموودەیەکی حەسەنە.

واتا: کاتێك کەسێك یان یەکێك لەئێوە دەخرێتە ناو گۆڕ دوو فریشتەی ڕەشـین دێن بۆلای بەیەکێکیان ئەوترێت (مونکیر) و بەوەی تریان (نەکیر) ئەم دوو فریشتە پرسیاری لێ دەکەن و ئەڵێن: دەربارەی ئەو پیاوە چی ئەڵێیت؟.... فەرموودەکە تاکۆتایی...

ئەو فریشـتانە و کارو فەرمانیان کە باسـمان کردن و ئاماژەمان پێدان بەناوبانگترین ئەو فریشتانەن کە دەقەکانی قورئان و سوونەت ناویان هێناون و باسـی کار و فەرمانیانی کردووە، کە پێویستە لەسەر مرۆڤ باوەڕیان پێی بهێنێت و بەڕاسـتیان بزانێت وەك ئەوەی لە دەقەکاندا هاتووە.... خودای گەورەیش لەهەموان زانا و شارەزاترە.

سوود و بەروبوومی باوەڕ بەفریشتەکان:

بـاوەڕ بەفریشـتەکان سـوود و بەربوومی گـەورەی هەیە لەسـەر دڵ و دەرونی مرۆڤی باوەڕدار، لەوانەیش:

١. شـارەزا بـوون لـە گەورەیـی دەسـەڵات و بـێ کەموکورتـی خالق و دروستکاریان کە (الله) یە.

٢. شـوکر و سوپاسی خودای گەورە کردن لەسەر ڕەحم و بەزەیی و نەرم و نیانی و چاودێری بۆ بەندەکانی، بەوەی کە پەروەردگار ئەو فریشـتانەی ڕاسـپاردووە بەهەڵسـوڕاندی کاروباری ئەوان و پاراسـتن و نوسـینی

(١) سونەنی تیرموذی: (٣/ ٣٨٥)، بەفەرموودەی ژمارە (١٠٧٣)، وە ئیبن حەبان: (٧/ ٣٨٦)، بەفەرموودەی ژمارە (٣١١٧)، لەفظەکەی لەفظی تیرموذیە.

کاروکردەوەیان و زۆر شتی تریش کە هەر هەموویان بۆ بەرژەوەندیەکانی مرۆڤن لە دونیا و دوارۆژدا.

٣. خۆشویستنی فریشتەکان لەسەر ئەوەی خودای گەورە هیدایەتی داون و ڕێگای پێشان داوون بۆ بەندایەتیکردنی خۆی بەجوانترین شێوە، و سەرخستن و یارمەتیدانی باوەڕداران و داوای لێخۆشبوون بۆ کردنیان لای خودای گەورە.

بەشی دووەم:
باوەڕ بە کتێب و نامە ئاسمانییەکان

ڕێخۆشکردن: پێناسەی وەحی لەزمانەوانی و شەرعداو ڕوونکردنەوەی جۆرەکانی

باسی یەکەم: حوکمی باوەڕ بەکتێبەکان و بەڵگەکانی

باسی دووەم: چۆنیەتی باوەڕهێنان بە کتێبەکان

باسی سێهەم: تەورات و ئینجیل وسەرجەم کتێب و پەڕاوە ئاسمانییەکان دەستکاری کراوون و گۆڕدراون و قورئانیش سەلامەتە لەوەها کارێك

باسی چوارەم: باوەڕ بەقورئانی پیرۆز و تایبەتمەندیەکانی

ڕێخۆشکردن

پێناسەی وەحی لەزمانەوانی و شەرعدا و ڕوونکردنەوەی جۆرەکانی

پێناسەی وەحی لە زمانەوانیدا

وەحی لەزماندا: بەمانای ڕاگەیاندنی خێرای پەنهان دێت.

هەروەها وەحی بەمانای ئاماژە، و نووسین، و پەیام، و ئیلهام دێت، وە هەرشتێك کە بیخوێنیتەوە بەسەر کەسێکی تردا هەتاوەکو فێردەبێت ئەوە وەحیە هەرچۆنێك بێت، ئەمەش تایبەت نییە بە پێغەمبەرانەوە، بەمانای ئەوەش نایەت کە لەلایەن خودای گەورەوەیە.

وەحی بەمانا زمانەوانیەکەی ئەم مانانەی خوارەوە دەگرێتەوە:

١. ئیلهامی فیطری بۆ مرۆڤ، وەك ئەو وەحیەی کە بۆ دایکی موسا کرا، لەم بارەیەوە خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَأَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰٓ أُمِّ مُوسَىٰٓ أَنۡ أَرۡضِعِيهِۖ﴾ [القصص: ٧] واتا: بەدایکی موسامان ڕاگەیاند (خستمانە دڵی) کە شیر بدە بە موسا.

٢. ئیلهامی غەریزەیی بۆ ئاژەڵان، وەك ئەو وەحیەی کراوە بۆ هەنگ، خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَأَوۡحَىٰ رَبُّكَ إِلَى ٱلنَّحۡلِ أَنِ ٱتَّخِذِي مِنَ ٱلۡجِبَالِ بُيُوتٗا﴾ [النحل: ٦٨] واتا: پەروەردگارت سرووش (ئیلهامی) کرد بۆ هەنگ کە لە چیاکاندا خانوو (بۆ خۆت) ساز بدە.

٣. ئاماژەی خێرا بەشێوەی هێما و ئیشارەت، وەك ئاماژە و ئیشارەتەکەی زەکەریا پێغەمبەر بۆ گەلەکەی، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوۡمِهِۦ مِنَ ٱلۡمِحۡرَابِ فَأَوۡحَىٰٓ إِلَيۡهِمۡ أَن سَبِّحُواْ بُكۡرَةٗ وَعَشِيّٗا﴾ [مريم: ١١] واتا: ئەوسا دوای

دڵنیابوون زەکەریا لە پەرستگاکەی هاتە دەرەوە بۆ ناو قەومەکەی و ئاماژەی بۆ کردن کە لە بەرامبەر ناز و نیعمەت و بەخششەکانی خواوە بەیانیان و ئێوارانتەسبیحات و ستایش بکەن.

٤. وەسوەسەی شەیتان و ڕازاندنـــــەوە خراپە و تاوان لە دڵ و دەروونی شـــۆێنکەوتووانیدا، خودای گـــەورە دەفەرموێت: ﴿وَإِنَّ ٱلشَّيَٰطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰٓ أَوْلِيَآئِهِمْ لِيُجَٰدِلُوكُمْ﴾ [الأنعام: ١٢١] واتا: بشزانن کە شەیاتینەکان هەمیشە شتی پڕوپووچ ئەخەنە دڵی دۆستەکانیانەوە، دنەیان دەدەن، بۆئەوە موجادەلەو دەمە قاڵیتان لەگەڵ بکەن و کێشە وگرفتتان بۆ بنێنەوە.

٥. ئەوەی خودای گەورە لەفەرمانەکانی ئەیخوێنێتەوە بەسەر فریشتەکاندا و فەرمانیـــان پێدەکات کە ئەنجامی بدەن، خـــودای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِذْ يُوحِى رَبُّكَ إِلَى ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ أَنِّى مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا۟ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟﴾ [الأنفـــال: ١٢] واتـــا: ئەی محمد (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) یادی ئەوە بکـــەرەوە کاتێک پەروەردگارت وەحی و نیگای دەکرد بۆ فریشـــتەکان کە: بەڕاســـتی من لەگەڵتانم، کـــــەوابوو ئێوەش دڵی ئیمانداران پابەندو دامەزرا و بکەن.

پێناسەی شەرعی وەحی:

بریتییە لـــە ڕاگەیاندنی خودای گـــەورە بـــۆ پێغەمبەرەکانی بەوەی کە دەیەوێت پێیان ڕابگەینێت لە شـــەرع یان لە کتێـــب و پەرتووکێك بەهۆی فریشتەی وەحی (جوبرەئیل) یان بە بێ یارمەتی ئەویش.

جۆرەکانی وەحی:

بۆ وەرگرتنـــی وەحی لەخودای گـــەورەوە چەند ڕێگایـــەك هەیە کە پەروەردگار خۆی لە ســـورەتی (الشـــوری) دا ڕوونـــی کردونەتەوە، وەك

فەرموویەتــی: ﴿وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ ٱللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِن وَرَآئِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِۦ مَا يَشَآءُ ۚ إِنَّهُۥ عَلِيٌّ حَكِيمٌ﴾ [الشــوری: ٥١] واتا: هیچ کــەس بۆی نیە (لەدونیادا) خودای گەورە وتوویژی ڕاســتەوخۆی لەگەڵدا بکات، مەگەر لە ڕێگەی وەحی و نیگاوە، یان لە پشــتی پەردەوە، وەك موسا، یان نێردراوێکی وەك فریشتە_جوبرەئیل_دەنێرێت کە بە گوێرەی فەرمان و مۆڵەتی خودا چی پێ سپێردراوە دەیگەیەنێت، بەڕاستی ئەو ذاتە خوایەکی بڵند و داناو کاربەجێیە.

خودای گەورە لەم ئایەتــە پیرۆزەدا ڕایگەیاندووە کە و وتوێژ و نیگای لەگەڵ مرۆڤدا بەسێ پلەیە:

پلــەی یەکەم: بەتەنها نیگا (وەحی) کردن، ئەویش بە خســتنە دڵی ئەو شــتەی کە خودای گەورە دەیەوێت بۆ کەسەی کە وەحیەکەی بۆ دەکرێت، بەشــێوەیەك ئەو کەســە هیــچ گومانی لەوەدا نامێــنێت ئــەوەی وەحی بۆکراوە لەلایەن خوداوەیە، ئەویش بە بەڵــگەی ئەوەی کە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِلَّا وَحْيًا﴾ [الشوری: ٥١] نموونەی ئەمەیش ئەو فەرموودەیەیە کە عبداللەی کوڕی مەســعود (خــودای لێ ڕازی بێت) دەگێڕێــتەوە کە پێغەمبــەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتــی: «إن روح القــدس نفث في روعي لن تموت نفس حتى تســتكمل رزقهــا فاتقوا الله وأجملوا فــي الطلب»[1] واتا: ڕۆحی پیرۆز (مەبەســت پێی جوبرەئیلە) خســتیە دڵمەوە کە هیچ کەسێك نامرێــت هەتاوەکــو ڕزق و ڕۆزیەکەی خۆی تەواو نــەکات، جا لەخودا بترسن و بەشێوەیەکی جوان بگەڕێن بەدوای ڕزق و ڕۆزیتاندا.

ئەم فەرموودەیە ابــن حبان لەصەحیحەکەی خۆیدا ڕیوایەتی کردووە، وە

(١) ئیبن ماجە - التجارات - (٢١٤٤).

حاکمیش لەموستەدرەکەکەیداوەبەفەرموودەیەکی صەحیحی داناوە،وەئیمامی ذەهەبیش هاوڕایە لەگەڵیدا، وە ابن ماجەش لەسونەنەکەیدا ڕیوایەتی کردووە، غەیری ئەمانەش زانایانی تریش ئەم فەرموودەیەیان ڕیوایەت کردووە[1].

هەندێک لە زانایانیش ئەم بەشەی نیگایان خستوەتە ڕیزی خەوی پێغەمبەرانەوە، وەک خەوەکەی ئیبراهیم (عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ) کە خودای گەورە لەبارەیەوە فەرموویەتی: ﴿قَالَ يَٰبُنَيَّ إِنِّيٓ أَرَىٰ فِي ٱلْمَنَامِ أَنِّيٓ أَذْبَحُكَ﴾ [الصافات: ١٠٢] واتا: ئیبراهیم وتی بە ئیسماعیلی کوڕی: ئەی کوڕی خۆشەویستم من ئەمبینی لەخەونمدا کە تۆ سەردەبڕم.

هەروەها وەک ئەو خەوانەی کە پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەسەرەتای پێغەمبەرایەتیەوە دەیبینین، هەروەک بوخاری و موسلیم لە فەرموودەیەکی عائیشەوە (خودای لێ ڕازی بێت) دەگێڕنەوە کە فەرموویەتی: «أول ما بدئ به رسول الله (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) من الوحي الرؤيا الصالحة في النوم فكان لا يرى رؤيا إلا جاءت مثل فلق الصبح»[2] واتا: یەکەم شتێک لەوەحی بۆ پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەستی پێکرا بریتی بوو لە بینینی خەوی ڕاست لەکاتی خەودا، هیچ خەوێکی نەدەبینی ئیلا وەک سپێدەی بەیان ئەهاتنەدی.

پلەی دووەم: وتوێژکردن لەپشتی پەردەوە بەڕاستەوخۆ، بەبێ هیچ هۆکارێک، وەک بۆ هەندێک لەپێغەمبەران (عَلَيْهِمُ ٱلسَّلَامُ) ثابت و جێگری بووە،

(١) مەوارد ئەلضمئان (١٠٨٤، ١٠٨٥)، وموستەدرەکی ئەلحاکم (٢/ ٤)، وسونەنی ئیبن ماجە (٢١٤٤)، وە ئیبن ئەبی ئەلدونیا لە - القناعة - دا، وە ئەلبەیهەقی لە - شعب الإيمان - دا، وە ئەلبەغەوی (١٤/ ٣٠٤) بەفەرموودەی ژمارە (٤١١٢).

(٢) بوخاری - بدء الوحي - (٤)، وە موسلیم - الإيمان - (١٦٠)، وە تیرموذی - المناقب - (٣٦٣٢)، وە موسنەدی ئەحمەد (٦/ ٢٣٣).

وەك قسە و وتوێژكردنی خودای گەورە لەگەڵ موسا (عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ) دا، كە لەزیاتر لەجێگایەك لەقورئانی پیرۆزدا ئەمەی باسكردووە، وەك دەفەرموێت: ﴿وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكۡلِيمٗا﴾ [النساء: ١٦٤] واتا: خودای میهرەبان بۆ خۆی ڕاستەوخۆ قسەی لەگەڵ موسادا كردووە، وە فەرموویەتی: ﴿وَلَمَّا جَآءَ مُوسَىٰ لِمِيقَٰتِنَا وَكَلَّمَهُۥ رَبُّهُۥ﴾ [الأعراف: ١٤٣] واتا: جا كاتێك موسا هات بۆ كات و شوێنی دیاریكراومان و پەروەردگاریشی گفتوگۆی ڕاستەوخۆی لەگەڵدا ئەنجامدا.

هەروەها وەك وتوێژكردنی خودای گەورە لەگەڵ ئادەم (عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ) دا، لەم بارەیەوە فەرموویەتی: ﴿فَتَلَقَّىٰٓ ءَادَمُ مِن رَّبِّهِۦ كَلِمَٰتٖ﴾ [البقرة: ٣٧] واتا: پاشان ئادەم لەلایەن پەروەردگاریەوە چەند وشە و نزایەكی وەرگرت، هەورەها وەك وتوێژكردنی خودای گەورە لەگەڵ پێغەمبەری خۆماندا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەشەوی ئیسرائدا، وەك ئەوەی ثابت و جێگر بووە لە سوننەتی سەحیحدا، بەڵگەیەش لەسەر ئەم پلەیەی وەحی لەقورئانی پیرۆزدا، ئەوەی خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿أَوۡ مِن وَرَآيِٕ حِجَابٍ﴾ [الشوری: ٥١] واتا: یان لەپشت پەردەوە.

پلەی سێیەم: وەحی ونیگاكردن بەهۆی فریشتەوە، بەڵگەش لەسەر ئەمە ئەوەیە كە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَوۡ يُرۡسِلَ رَسُولٗا فَيُوحِيَ بِإِذۡنِهِۦ مَا يَشَآءُ﴾ [الشوری: ٥١] واتا: یان نێردراوێكی وەك فریشتە_جوبرەئیل_دەنێرێت كە بە گوێرەی فەرمان و مۆڵەتی خوا چی پێ سپێردراوە دەیگەیەنێت.

ئەمەش وەك دابەزینی جوبرەئیل (عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ) بەو وەحیەوە كە خودای گەورە ناردویەتی بۆ لای گشت پێغەمبەران.

قورئانی پیرۆزیش هەر هەمووی لەڕێگای ئەم جۆرە لە وەحیەوە خودای گەورە قسەی پێکردووە و جوبرەئیلیش لە خودای گەورەی بیستووە و پاشان ئەویش گەیاندویەتی بە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وەك دەفەرموویت: ﴿وَإِنَّهُۥ لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ۞ نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ ۞ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ﴾ [الشعراء: ١٩٢-١٩٤] واتا: و بەڕاستی ئەم (قورئان) ـــە دابەزێنراوی پەروەردگاری جیهانیانە ۞ جوبرەئیلی ئەمین هێنایە خوارەوە ۞ بۆ سەردڵی تۆ بۆ ئەوەی لە ترسێنەران بیت ۞.

وە دەفەرموویـــت: ﴿قُلْ نَزَّلَهُۥ رُوحُ ٱلْقُدُسِ مِن رَّبِّكَ بِٱلْحَقِّ﴾ [النحل: ١٠٢] واتا: بڵێ جوبرەئیل دایبەزاندوە لە لایەن پەروەردگارتەوە بەڕاستی.

هێنان و گەیاندنـــی وەحیش بۆ پێغەمبـــەری خۆمان (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەلایەن جوبرەئیل (عَلَيْهِ السَّلَامُ) ـــەوە بە چەند شێوەیەك بووە:

١. ئەوە بووە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) جوبرەئلی لەسەر ئەو شێوەیەی کە خودای گەورە دروستی کردووە بینیوە (واتا لەسەر شێوەی ڕاستەقینەی خۆی) ئەمەش تەنها دووجار رویداوە هـــەروەك لەجێگای تایبەتی خۆی باسی لێوە دەکەین.

٢. یان وەحی و نیگای بۆ هاتووە لەســـەر شـــێوەی دەنگـــی زەنگێك کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لێی تێگەیشتووە کە چی دەڵـێت.

٣. یـــان جوبرەئیـــل لەســـەر شـــێوەی پیاوێـــك ئەهاتـــە لای پێغەمبـــەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)و قســـەی لەگەڵدا دەکرد، هەروەك لەو فەرموودەیەی کە هاتـــووە باس لەوە دەکات کە جوبرەئیل لە شـــێوەی پیاوێکدا هات بۆلای پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و پرسیاری پلەکانی ئاین و باوەڕی لێکرد.

پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) باسی لەم دوو حاڵەتەی کۆتایی کردووە لە وەڵامی پرسیارێکدا کە حارثی کوڕی هشام لێی کرد وتی: ئەی پێغەمبەری خودا چۆن وەحیت بۆ دێت؟ پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: «يا رسول الله كيف يأتيك الوحي؟ فقال رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) أحيانا يأتيني مثل صلصلة الجرس، وهو أشده علي، فيفصم عني وقد وعيت عنه ما قال. وأحيانا يتمثل لي الملك رجلا فيكلمني فأعي ما يقول»[1] واتا: هەندێك جار وەك دەنگی زەنگێك نیگام بۆ دێت کە ئەوە لەسەرم زۆر گران و قورسترە وبۆم ئاشکرا دەبێت و لێی تێدەگەم کە چی دەڵێت، وە هەندێك جاریش فریشتەی نیگا لەشێوەی پیاوێکدا دێت بۆلام و قسەم لەگەڵدا دەکات و بەچاکی تێدەگەم لەوەی کە وتویەتی.

مەبەست لەوشەی (فصم) واتا: ئاشکرا و ڕوون دەبێتەوە.

(١) بوخاری - بدء الوحي - (٢)، وە موسلیم - الفضائل - (٢٣٣٣)، وە تیرموذی - المناقب - (٣٦٣٤)، وە ئەلنەسائی - الافتتاح - (٩٣٤)، وە موسنەدی ئەحمەد (٦/ ٢٥٧)، وە مالیك لە - النداء للصلاة - (٤٧٤) دا.

باسی یەکەم

حوکمی باوەڕ بەکتێبەکان و بەڵگەکانی

پێناسەی کتێبەکان:

کتێبەکان کۆی کتێبن، و کتاب چاوگی (کَتَبَ، یَکتُبُ، کِتابًا) زمانی عەرەبیە، پاشان (مَکتُوب و کِتَاب) بەوەوە ناونراون لە بنەمادا ناوون بۆ لاپەڕە لەگەڵ ئەوەی کە تێدا نووسراوە، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿يَسْـَٔلُكَ أَهْلُ ٱلْكِتَٰبِ أَن تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَٰبًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ﴾ [النساء: ١٥٣] واتا: ئەی محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) خاوەنانی کتێب داوای ئەوەت لێدەکەن کە لە ئاسمانەوە کتێبێکیان بۆ دابەزێنیت.

کتابا: لێرەدا بەمانای پەڕاوێك دێت کە شتی تێدا نوسرا بێت.

مەبەستیش لە(کُتُبْ)لەم بابەتەی ئێمەدا:ئەو کتێب و پەڕاوانەیە کەپێك هاتووە لەگوفتار و وتاری خودای گەورە کەوەحی و سروشی کردووە بۆ پێغەمبەرەکانی (سەلامی خوایان لێ بێت) جاچی وەك تەورات بەنوسراوی ناردبێتی، یان وەك قورئانی پیرۆز لەڕێگای وەحیەوە جوبرەئیل بەدەمیی خوێندبێتیەوە بۆ پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و پاشان وەك هەر کتێبێکی تر نووسرابێتەوە.

حوکمی باوەڕهێنان بە کتێبەکان:

باوەڕهێنان بەهەموو ئەو کتێبانەی کە خودای گەورە ناردوینتیە خوارەوە بۆ پێغەمبەرەکانی ڕوکنێکی گەورەیە لەڕوکنەکانی باوەڕ و بنەمایەکی گەورەی بنەماکانی دینیشە، باوەڕ وەرناگیرێت و جێبەجێ نابێت بەبێ باوەڕهێنان بەم کتێبانە، ئەمەش دەقەکانی قورئان و سوننەت بەڵگەن لەسەری:

بەڵگەکان لە قورئانی پیرۆز: خودای گەورە ئەفەرمووێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ءَامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱلۡكِتَٰبِ ٱلَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَٱلۡكِتَٰبِ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ مِن قَبۡلُۚ وَمَن يَكۡفُرۡ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ فَقَدۡ ضَلَّ ضَلَٰلَۢا بَعِيدًا﴾ [النساء: ١٣٦] واتا: ئەی کەسانێك کە باوەڕتان هێناوە بەردەوام بن لەسەر باوەڕ بە خوداو پێغەمبەرەکەی و بەو قورئانەی ناردوویەتیە خوارەوە، بۆ فروستادەکەی وە بەو کتێبانەش کە پێشتر ناردوویەتیە خوارەوە، وە هەر کەسێك بێ باوەڕ بێت بەخودا و بەفریشتەکانی و بەکتێبەکانی و پێغەمبەرەکانی و رۆژی دوایی ئەوە بەڕاستی گومڕابووە بەئەوپەڕی گومڕایی.

خودای گەورە لەم ئایەتە پیرۆزەدا فەرمانی کردووە بە بەندە باوەڕدارەکانی کەبەتەواوەتی بچنە ناو هەموو باوەڕ و بەش و ئەرکانەکانیەوە، فەرمانی کردووە بەباوەڕهێنان بە خودای گەورە (اللە) و بە پێغەمبەرەکەی محمد (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) وە باوەڕهێنان بەو کتێبەشی کە هاتوەتە خوارەوە بۆی کە قورئانی پیرۆزە، وەبە سەرجەم ئەو کتێبانەشی کە پێشووتر هاتوونەتە خوارەوە: وەك تەورات، و ئینجیل، و زەبور، وە لەکۆتایی ئایەتەکەشەوە ئەوەی ڕوونکردوەتەوە هەرکەس باوەڕی نەبێت بەڕوکنێك لەڕوکنەکانی ئیمان ئەوە بە گومڕاییەکی تەواو گومڕا بووە، و یاخی بووە و دەرچووە لە ڕێگای ڕاست، گومانیشی تێدا نییە کە یەکێك لەڕوکنەکانی ئیمان، باوەڕهێنانە بەکتێبەکانی خودای گەورە.

لەجێگایەکی تردا خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿لَّيۡسَ ٱلۡبِرَّ أَن تُوَلُّواْ وُجُوهَكُمۡ قِبَلَ ٱلۡمَشۡرِقِ وَٱلۡمَغۡرِبِ وَلَٰكِنَّ ٱلۡبِرَّ مَنۡ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ وَٱلۡكِتَٰبِ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ﴾ [البقرة: ١٧٧] واتا: کرداری چاك و کاری باش تەنها بریتی نیە لە ڕووکردنتان بەرەو ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا (چونکە جولەکە زۆر لەسەر گۆڕانی قیبلە

دووان و پڕوپاگەندەی زۆریان کرد)، بەڵـــکو کرداری چاك و کاری باش بریتیە لەوەی کـــە ئادەمیزاد باوەڕی هێنابێت بە خوداو بە ڕۆژی دوایی و بە فریشتەکان و بەکتێبەکان و بە پێغەمبەران..

خـــودای گەورە لـــەم ئایەتـــە پیـــرۆزەدا ئـــەوەی ڕوونکردوەتەوە کە حەقیقەتی کاری ڕاست و دروست بریتیە لە: باوەڕهێنان بەو ڕوکنانەی کە باســـی کردووە، لەگەڵ کارکردن بەڕەوشتی کاری خێر و چاکەی ئەو کارە باشانەی کە لەئایەتەکەدا هاتووە، یەکێکیش لەو ڕوکنانەی کەباسی کردووە باوەڕ هێنانە (بە کتێبەکانی خودای گەورە).

(ابن کثیر) ئەڵـــێت: مەبەست لە (کتاب) لەم ئایەتە پیرۆزەدا سەرجەم ئەو کتێبانەیە کە دابەزیوون بۆ سەر پێغەمبەران، هەتا پەروەردگار ئایەتەکەی کۆتایی هێناوە بەپیرۆزترین و بەڕێزترینیان کە قورئانی پیرۆزە، بالآدەســـتە بەسەر گشت کتێبەکانی پێش خۆیدا[1].

لەپێنـــاو جێبەجێکردنی باوەڕهێنانیش بەســـەرجەم کتێبەکان، خودای گـــەورە فەرمانی کـــردووە بە بەنـــدە باوەڕدارەکانی بانگـــی ئەهلی کتاب (لەجولەکـــە و گاورەکان) بکەن پێیان بڵـــێن: ﴿قُولُوٓاْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيۡنَا وَمَآ أُنزِلَ إِلَىٰٓ إِبۡرَٰهِـۧمَ وَإِسۡمَٰعِيلَ وَإِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَ وَٱلۡأَسۡبَاطِ وَمَآ أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَآ أُوتِيَ ٱلنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمۡ لَا نُفَرِّقُ بَيۡنَ أَحَدٖ مِّنۡهُمۡ وَنَحۡنُ لَهُۥ مُسۡلِمُونَ﴾ [البقرة: ١٣٦] واتا: ئەی باوەڕداران بڵێن بڕوامان هێنا بە خوداو بەو قورئانەی کەبۆ خۆمان نێردراوەتە خوارەوە، وە بەو نامەیەی کە نێردراوە بۆ ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاق و یەعقوب و کوڕەکانی یەعقوب، و بەوەی کەدراوە بەمووســـا و عیسا، وە بەوەی کە

(١) تەفسیری ئیبن کەثیر ١/ ٢٩٧.

دراوە بەهەموو پێغەمبــەران لەلایەن پەروەدگارییانەوە، جیاوازی ناکەین لە نێوان هیچ کامێکیاندا و ئێمە فەرمانبەرداری خوداین.

ناوەڕۆکــی ئەم ئایەتە پیرۆزە باس لەوە دەکات کە باوەڕداران باوەڕیان هەیــە بــەوەی هاتووەتە خــوارەوە بۆیان بەهــۆی پێغەمبــەری خوداوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و باوەڕیشیان هەیە بەو کتێب و پەڕاوانەیشی دابەزیووە بۆ گشــت ئەو پێغەمبەرانەی کە ناویان هاتووە لەئایەتەکەدا، وە ئەوەیشــی کە هاتوەتە خوارەوە بۆ ســەر پێغەمبەران بە شــێوەیەکی گشتی، و باوەڕداران هیچ جیاوازی ناکەن لەنێوان پێغەمبەراندا کە باوەڕیان بەهەندێکیان هەبێت و بەهەندێکی تریشان نەیانبێت، بەڵــکو بەبێ جیاوازی باوەڕی تەواویان هەیە بەسەرجەم پێغەمبەران و ئەو کتێبانەیشی کە هاتووەتە خوارەوە بۆیان.

ئایەتەکانی قورئانی پیرۆزیش لەم بارەیەوە زۆرن و بەوەندە کۆتایی پێ دەهێنین.

بەڵــگەکانیش لە سوونەت کە باس لە واجبی باوەڕهێنان بە سەرجەم کتێــب و پەڕاوە ئاســمانیەکان دەکەن زۆرن، باوەڕهێنــان پێیان ڕۆکنێکی گەورەیە لە ڕۆکنەکانی ئیمان، ئەوەیشــی بەڵــگەیە لەسەر ئەمە فەرموودە بەناوبانگەکــەی جوبرەئیلــە کە هــات بــۆ لای پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و پرســیاری ڕۆکنەکانــی ئیمانــی لێکــرد، پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەوەڵامیدا باسی: باوەڕهێنان بەسەرجەم کتێبەکانی کرد لەگەڵ باوەڕهێنان بە ڕۆکنەکانی تری ئیمان، کە پێشتر بەوردی باسی ئەو فەرموودەیەمان کرد و پێویست ناکات جارێکی تر لێوەی بدوێین.

بەمــەش ئــەوە ڕوون بوویەوە کەبــاوەڕ هێنان بەســەرجەم کتێبەکان

واجبن لەسەر باوەرداران، وە باوەڕ بەوەش کە هەموویان لەلایەن خودای گەورەوە بەهەق و بۆ هیدایەت دانی مرۆڤەکان و ڕێگا ڕوونا‌ك کردنەوەیان دابەزیوون بۆ سەر پێغەمبەران (سەلامی خودایان لێ بێت)، وە هەرکەس بەدرۆیان بزانێت (پێش دەستکاری کردنیان) یان ئینکاری شتێکیان بکات ئەوە بێ باوەڕ بووە بە خودای گەورە و لەئاین دەرچووە.

سوود و بەروبوومی باوەڕ بە کتێبەکان:

باوەڕ بە کتێبەکان کاریگەری گەورەیان هەیە لەسەر باوەڕدار، لەوانەیش:

۱. شوکر و سوپاسی خودای گەورە کردن لەسەر ئەو لوتف و ڕەحم و میهرەبانیەی کە کردوویەتی لەگەڵ دروستکراوەکانی و گرنگی پێدانیان، بەوەی ئەو کتێب و پەڕاوانەی بۆ دابەزاندووە تاوەکو ڕێپیشاندەریان بێت و ئیرشادیان بکات بۆ خێر و چاکەی دونیا و دوارۆژیان.

۲. دەرکەوتنی حیکمەتی خودای گەورە ومیهرەبان، بەوەی پەروەردگار لەم کتێبانەدا بۆ هەر گەل و نەتەوەیەك ئەوەی پێویستی کردبێت بۆیان لە شەریعەت و بەرنامەی ژیان لەکاتی خۆیدا بۆی ناردوون، وە کۆتا کتێبیشیان قورئانی پیرۆز بوو کە شایانی هەموو دروستکراوەکانیەتی لەهەموو چەرخ و سەردەم و جێگایەکدا هەتا ڕۆژی دوایی.

۳. سەلماندن و جێگیرکردنی صیفەتی کەلام بۆ خودای گەورە، وە باوەڕ بەوەیش کە کەلام و گوفتاری ئەو لەکەلام و گوفتاری دروستکراوەکانی ناکات، وە سەرجەم دروستکراوەکانیش دەستەوەستانن لەهێنانی شێوەیەك لەم قورئان و کەلامی خودای گەورەیە.

باسی دووەم
چۆنیەتی باوەڕهێنان بە کتێبەکان

باوەڕبوون بەکتێبەکانی خودای گەورە چەند لایەنێکی جیاجیا دەگرێتەوە، کە دەقەکانی قورئان و سوننەت بەڵگەن لەسەر واجبوونی باوەڕ پێی، ئەویش لەپێناو تەحقیق بوونی ئەم روکنە گەورەیە، کە روکنێکە لە ڕوکنەکانی ئیمان، ئەوانیش بریتین لە:

١. بەڕاست زانینی بێگومان بەدڵ بەوەی کە ئەو کتێبانە لەلایەن خودای گەورەوە دابەزیوون، وە کەلامی پەروەردگارمانن و قسەی هیچ کەسێکی تر نییە، وە باوەڕ بوون بەوەی ئەو کتێبانە خودای گەورە بە هەقیقەت قسەی پێکردوون هەرکاتێك ویستبێتی بەو شێوەیە کە ئیرادەی کردبێت، خودای گەورەش فەرموویەتی: ﴿ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡحَيُّ ٱلۡقَيُّومُ * نَزَّلَ عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ بِٱلۡحَقِّ مُصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِ وَأَنزَلَ ٱلتَّوۡرَىٰةَ وَٱلۡإِنجِيلَ * مِن قَبۡلُ هُدٗى لِّلنَّاسِ وَأَنزَلَ ٱلۡفُرۡقَانَۗ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ لَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدٞۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٞ ذُو ٱنتِقَامٍ﴾ [آل عمران: ٢-٤] واتا: خودا زاتێکە جگە ئەو هیچ خودایەکی تر نی یە شایەنی پەرستن بێت و ئەو هەمیشە زیندووە و ڕاگر و سەرپەرشتیاری هەموو دروستکراوەکانیەتی * ئەم (قورئان) ـەی وردە وردە و کەم کەم بەهەق و راست و دروست، دابەزاندۆتە سەر تۆ، پشتگیری ئەو هەموو نامەو کتێبە پێشووانەی خۆیەتی، واتا: ددان بەو کتێبانەشدا دەنێت، کە پێش لەخۆیبوون، لەپێش ئەم قورئانەیشەوە (تەورات و ئینجیل) ی دابەزاند * بۆ ڕێنوێنی خەڵکانی سەردەمی خۆیان، پاش ئەوانیش ئەم (قورئان) ـەی دابەزاند، بۆ جیاکەرەوەی ڕاستیی و ناڕاستیی، هەق و باتڵ، ئەوکەسانەی کە بە بەڵگەو نیشانەکانی خودا بڕوایان نییە و

کافرن لەکاتێکدا هەمووش پڕ بەدەم هاواری بوونی خودا و تاك و تەنیایی خودا دەکەن، بەراستیی لەدواڕۆژدا سزایەکی زۆر قورس و گرانیان بۆ هەیە، خۆ دیارە کە خواش زۆر بالاّدەست و بەتوانایە، تۆڵە سێنەرە لەبێ باوەڕان، بەهەر شێوەیەك خۆی بیەوێت.

خودای گەورە ڕایگەیاند کە خۆی ئەو کتێبانەی دابەزاندووە کە لەئایەتە پیرۆزەکەدا باس کراوون، ئەوانیش: تەورات و ئینجیل و قورئان بوون، ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی لەو کتێبانەدا هاتوون خۆی قسەی پێکردوون، و کەلامی هیچ کەسێکی تر نین، لەناوەڕۆکی ئایتەکەشەوە ئەوە دەخوێنرێتەوە کەهەرکەسێك بێ باوەڕ بێت بەئایەت و نیشانەکانی خودا ئەوە پەروەردگار هەڕەشەی لێکردووە بەسزای سەختی دۆزەخ.

خودای گەورە لەبارەی تەوراتەوە فەرموویەتی: ﴿إِنَّآ أَنزَلۡنَا ٱلتَّوۡرَىٰةَ فِيهَا هُدٗى وَنُورٞۚ﴾ [المائدة: ٤٤] واتا: بەڕاستی ئێمە کاتێک تەوراتمان نارد خوارەوە ڕێنموویی تیادا بوو (بۆ هەموو خێر و چاکەیەک)، نور و ڕووناکیش بوو (لەناو تاریکاییەکاندا).

خودای گەورە ڕوونی کردوەتەوە کە خۆی تەوراتی ناردوتەوە خوارەوە کە نور و ڕووناکی و ڕێنمایی تێدابوو، خودای گەورە لەجێگایەکی تر و لە باسی حاڵ وهەواڵی جولەکەکاندا باسی ئەوە دەکات کە تەورات کەلام و گوفتاری خۆیەتی، وەك فەرموویەتی: ﴿أَفَتَطۡمَعُونَ أَن يُؤۡمِنُواْ لَكُمۡ وَقَدۡ كَانَ فَرِيقٞ مِّنۡهُمۡ يَسۡمَعُونَ كَلَٰمَ ٱللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُۥ مِنۢ بَعۡدِ مَا عَقَلُوهُ﴾ [البقرة: ٧٥] واتا: جا ئایا بەتەمان (ئەی موسوڵمانینە) کە (جوولەکە) بڕوا بێنن بەئایینەکەتان لەکاتێک دا کەدەستەیەک لەوان فەرموودەی خوایان ئەبیست (لەتەورات)

کەچی لەپاش تێگەیشتنی دەستکاریان دەکرد، لەکاتێکدا ئەوان دەشیانزانی کە کارێکی ناڕەوایە...

ئەو گوفتارەی کە ئەوان بیستیان کەلامی خودای گەورە بوو، بەڵام پاشان دەستکاریان کرد و گۆڕییان، ئەمەش وتە و ڕاو بۆچوونی هەریەك لە (سدي) و(ابن زيد) وکۆمەڵێك لەزانایانی تەفسیرە.

لەبارەی ئینجیلیشەوە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلْيَحْكُمْ أَهْلُ الْإِنجِيلِ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فِيهِ﴾ [المائدة: ٤٧] واتا: دەبا شوێنکەوتووانی ئینجیل بەو ڕێنموویی و ئامۆژگاریانە هەڵسوکەوت بکەن کە خودا لە ئینجیلدا دایبەزاندوە (گرنگترینیان شوێنکەوتنی ئاینی ئیسلام و پێغەمبەری ئیسلامە).

واتا: حوکم کردن بە فەرمانەکانی خودای گەورە و دروکەوتنەوە لە قەدەغە و یاساغکراوەکانی کە هەموو کەلام و گوفتاری خودان.

لەبارەی قورئانی پیرۆزیشەوە فەرموویەتی: ﴿الر ۚ كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ﴾ [هود: ١] واتا: ئەم جۆرە پیتانەش هەر لەوپیتانەن کەئەم قورئانەیان لێپێکهاتووە، دەسا ئەگەر دەتوانن ئێوەش وێنەی بهێنن، ئەم قورئانە - کە لە لایەن خواوە نێردراوە - کتێبێکە گشت ئایەتەکانی ڕێکوپێکن دەستکاری ناکرێن، لەپاشان هەر لەلایەن خودایەکی کاردروستی ئاگادارەوە نەك لە لایەن ئەو پەیامبەرەوە - وەك ئەوان دەڵێن- بەجوانی حەڵاڵ و حەرامەکانی شیکراونەتەوە.

دیسان خودای گەورە بەپێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت: ﴿وَإِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْآنَ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ﴾ [النمل: ٦] واتا: بێگومان تۆ ئەی موحەممەد!

(صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هــەر لەلایەن خودایەکــی کاربەجێ و دانــاو زاناوە ئەم قورئانەت پێـدەگات.

وە فەرموویەتــی: ﴿قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِن رَّبِّكَ﴾ [النحــل: ١٠٢] واتا: بڵێ جوبرەئیل دایبەزاندوە لە لایەن پەروەردگارتەوە بەڕاستی تا ئەوانەی باوەڕیان هێناوە دامەزراویان بکات و ڕێنموونی و موژدەش بێت بۆ موسڵمانان.

دیســان دەفەرموێت: ﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ﴾ [التوبة: ٦] واتا: ئەگەر یەکێك لەو موشــریکانە پەنای پێهێنایت، پەنای بدە؛ دالدەی بدە، هەتا بەباشی فەرمایشتی خودا دەبیسێ و لێی حاڵی دەبێ، واتا: قورئانی بۆ دەخوێنیت و لێی تێدەگات.

لــەم ئایەتە پیرۆزەدا خــودای گەورە فەرمانی کردووە کە گوێبیســتی قورئان بن کە بەڕاستی و بەبێ هیچ گومانێك گوفتار و کەلامی خودایە.

٢. باوەڕ بــەوەی ئەو کتێب و پەڕاوە ئاســمانیانە بانگەوازی خەڵــکیان کــردووە بــۆ بەندایەتی و پەرســتنی خودای گــەورە بەتــاك و تەنهایی، و ڕێنمایی و نوور و ڕۆشنایی و درەهێنانیان لەتاریکی و گومــڕایی، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِّي مِن دُونِ اللَّهِ﴾ [آل عمران: ٧٩] واتا: بۆ هیچ مرۆڤێك ڕەوانییە کەخودا کتێب و نامــەی دابێتێ و فێری وردەکاریــی و لەکارزانی کردبێ و پلەی پەیامبەرێتی پێ دابێت (وەکو عیسا) پاشان بەخەڵکی بڵێت: وەرن لەباتی خودا ببنە بەندەی من و، من بپەرســتن، هەرگیز ئەوە ڕووی نەداوە و نابێت.

پەروەردگار ڕوونی کردوەتەوە کە بەهیچ شێوەیەك ڕەوا نییە بۆ هیچ کەسێك کە خودای گەورە کتێبی بۆ ناردبێت و فێری حیکمەت و دانایی کردبێت و کردبێتی بە پێغەمبەر پاشان فەرمان بکات بەخەڵکی کە بیکەن بەخودا و بەندایەتی بۆ بکەن، چونکە کتێبەکانی خودای گەورە هەمیشە فەرمانیان بەوە کردووە کە بە دڵسۆزی و بەوپەڕی ئیخلاصەوە بەندایەتی بۆ خودای تاك و تەنها بکەن.

ئەمجا خوای گەورە ڕوونی کردوەتەوە کە کتێبەکانی هەموویان هەق و ڕاستی و ڕێنماییان هێناوە بۆ خەڵکی، وەك فەرموویەتی: ﴿نَزَّلَ عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ ٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ * مِن قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ﴾ [آل عمران: ٣، ٤] واتا: ئەم (قورئان)ـەی وردە وردەو، کەم کەم بەهەق و ڕاست و دروست، دابەزاندۆتە سەر تۆ، پشتگیری ئەوهەموو نامەو کتێبە پێشووانەی خۆیەتی، واتا: دان بەو کتێبانەشدا دەنێت، کە پێش لەخۆیبوون، لەپێش ئەم قورئانەیشەوە (تەورات وئینجیل) ی دابەزاند * بۆ ڕێنوێنی خەڵکانی سەردەمی خۆیان، پاش ئەوانیش ئەم (قورئان)ـەی دابەزاند، بۆ جیاکەرەوەی ڕاستیی و ناڕاستیی، هەق و باتڵ.

فەرموویەتی: ﴿كَانَ ٱلنَّاسُ أُمَّةً وَٰحِدَةً فَبَعَثَ ٱللَّهُ ٱلنَّبِيِّـۧنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنزَلَ مَعَهُمُ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ﴾ [البقرة: ٢١٣] واتا: لەسەرەتاوە هەموو خەڵك یەك دەستەو یەك بەرە بوون، گشت لەسەر ئاینێکی پاك و ڕاست و دروست بوون، بەبێ یەکتر نەئەژیان، ئەبو هاوکاری یەکتریان بکردایە، کەچی وردە وردە لەئەنجامدا جیاوازیی و ناکۆکی کەوتە نێوانیانەوە و لێکترازان، ئینجا خودا پەیامبەرانی نارد موژدە دەربن (بە پاداشت، بۆ ئەوانەیان بڕوایان

هەیە) ترسێنەریش بن (بۆ ئەوانەیان، جیاوازیی و ناکۆکی دەکەن) وە کتێب ونامەی هەق و ڕاستیشی لەگەڵ ناردن..

فەرموویەتی: ﴿إِنَّآ أَنزَلۡنَا ٱلتَّوۡرَىٰةَ فِيهَا هُدٗى وَنُورٞۚ﴾ [المائدة: ٤٤] واتا: بەڕاستی ئێمە کاتێک تەوراتمان نارد خوارەوە ڕێنموویی تیادا بوو (بۆ هەموو خێر و چاکەیەک)، نوور و ڕووناکیش بوو (لەناو تاریکایی یەکاندا)... وە دەفەرموێت: ﴿وَءَاتَيۡنَٰهُ ٱلۡإِنجِيلَ فِيهِ هُدٗى وَنُورٞ﴾ [المائدة: ٤٦] واتا: (ئینجیل) یشمان دابە عیسا کە ڕێنمایی و ڕووناکیی تێدابوو، و تەسدیقی (تەورات) یشی دەکرد، بۆ خوداناسان و خۆپارێزان ڕێنماو ئامۆژگاری بوو، واتا: پاش ئەوانە ئیتر هەقبوو لەخراپە و خراپەکاری سڵ بکەنەوە.

لەجێگایەکی تردا فەرموویەتی: ﴿شَهۡرُ رَمَضَانَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ فِيهِ ٱلۡقُرۡءَانُ هُدٗى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَٰتٖ مِّنَ ٱلۡهُدَىٰ وَٱلۡفُرۡقَانِۚ﴾ [البقرة: ١٨٥] واتا: مانگی ڕەمەزان، ئەو مانگەیە کە قورئانی تێدا نێردراوەتە خوارێ، واتا: لەڕەمەزاندا (دەست بەناردنی کراوە) ڕێنمایی مەردوم دەکات بۆ گشت کارێکی چاك، و چەندین بەڵگە و نیشانەی زۆر ڕوونی تێدایە بۆ شارەزای ڕێی هەق و، جیاکردنەوەی ڕاست و ناڕاست... ئەمانە و چەندان ئایەتی پیرۆزی تر کە هەر هەموویان باس لەوە دەکەن کە کتێبەکانی خودای گەورە هەموویان هەق و ڕاستی و ڕێنماییان لەلایەن خوداوە بۆ خەڵکی هێناوە..

٣. باوەڕ وئیمان بەوەی کتێبەکانی خوای گەورە هەندێکیان هەندێکی تریان بەڕاست دەزانن و تەسدیقی ئەوەیان کردووە کە تێیاندا هاتوون، بەشێوەیەك هیچ دژیەك و پێچەوانەیەك نییە لەنێوانیاندا، هەروەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَأَنزَلۡنَآ إِلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ بِٱلۡحَقِّ مُصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ وَمُهَيۡمِنًا

عَلَيْهِ﴾ [المائدة: ٤٨] واتا: ئێمە قورئانمان هاوڕێ لەگەڵ هەموو حەقیقەت و ڕاستیەکدا بۆ تۆ دابەزاندووە، ڕاستی و دروستی کتێبەکانی پێش خۆیشی دیاری دەکات و چاودێرە بەسەر هەموویاندا.

لەبارەی ئینجیلیشەوە فەرموویەتی: ﴿وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ﴾ [المائدة: ٤٦] واتا: ئینجیلیشمان دابە (عیسا) کە ڕێنمایی و ڕووناکیی تێدابوو، و تەسدیقی (تەورات) یشی دەکرد.

واجبە بەم شێوەیە باوەڕمان بەکتێبەکانی خودای گەورە هەبێت کە هەر هەموویان ئەوی دیکە بەڕاست دەزانیت و هیچ جۆرە دژیەکی و پێچەوانەیەکیش لەنێوانیاندا نییە و نابینرێت، ئەمەش گەورەترین تایبەتمەندی کتێبەکانی خودای گەورەیە کە جیایان دەکاتەوە لە کتێبی دروستکراوەکانی، کەلام و گوفتاری پەروەردگار جیا دەکاتەوە لە کەلام و گوفتاری مەخلوقەکانی، چونکە کتێبی دروستکراوەکانی دووچاری دژیەکی و کەموکورتی دەبنەوە، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ ٱللَّهِ لَوَجَدُوا۟ فِيهِ ٱخْتِلَٰفًا كَثِيرًا﴾ [النساء: ٨٢] واتا: خۆئەگەر ئەم قورئانە لەغەیری خوا بووایە، بێگومان شێواوی و دژایەتییەکی زۆریان - لەڕووی ڕەوانبێژی و خۆشخوانیی و ماناو مەبەستەوە- تیا بەدی ئەکرد، بەڵام چونکە فەرموودەی خودایە، دەبینی لەهەموو کەموکورتی و ناتەواوی و دژایەتیەك دوورە.

٤. باوەڕ و ئیمان بەو کتێب و پەڕاوانەی کە خودای گەورە بەتایبەتی ناوی بردوون، و بەڕاست زانین و تەصدیقکردنیان، وەك ئەوەی خودای گەورە و پێغەمبەرەکەی (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەواڵیان پێداوە و پێیان ڕاگەیاندووین،

ئەو کتێبانەیش بریتین لە:

أ) تـــەورات: ئەو کتێبەیە کە خودای گەورە ناردوویەتیە خوارەوە بۆ پێغەمبەر موسی (ســـەلامی خودای لێ بێت)، وەك فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَا مُوسَى ٱلۡكِتَٰبَ مِنۢ بَعۡدِ مَآ أَهۡلَكۡنَا ٱلۡقُرُونَ ٱلۡأُولَىٰ بَصَآئِرَ لِلنَّاسِ﴾ [القصص: ٤٣] واتا: سوێند بە خودا ئێمە تەوراتمان بەخشـــی بە موسا، دوای ئەوەی کە قەومە پێشووەکانمان لە ناوبرد، (چونکە یاخی بوون) تا ببێتە هۆی بەرچاوڕوونی وهیدایەت و ڕێنموویی و ڕەحمەت و میهرەبانی بۆ خەڵـــکی، بۆ ئەوەی یاداوەری وەربگرن و تێفکرن.

لەو فەرمـــوودە درێژەی کە بەفەرموودەی شـــەفاعەت ناســـراوە، کە بوخاری و موســـلیم ڕیوایەتیـــان کـــردووە، لەفەرموودەیەکی مەرفوعی ئەنەســـی کوڕی مالیك خودای لێ ڕازیی بێت کە تێیدا هاتووە: «... فيأتون إبراهيم فيقول: لست هُنَاكم ويذكر خطيئته التي أصابها ولكن ائتوا موسى عبدًا آتاه الله التـــوراة وكلمه تكليما [1] واتا: پاشان دێن بۆلای ئیراهیم (سەلامی خودای لێ بێت) ئەویش ئەڵـــێت: من شایستەی ئەوە نیم باسی هەڵەکەی خۆی ئەکات کە کردویەتی، و ئەمجا ئەڵێت بڕۆن بۆ لای موســـا (سەلامی خودای لێ بێـــت) بەندەی پـــەروەردگار کە خودای گـــەورە تەوراتی پێ بەخشیوە و خۆی ڕاستەوخۆ گفتوگۆی لەگەڵدا کردووە.

ئاشـــکرایە کە خودای گەورە تەوراتی داوە بەموســـا کەلەســـەر چەند لەوح و پارچە پێســـتێك نووسرابوویەوە، لەبارەی ئەمەشەوە فەرموویەتی:

(١) بوخاری - التوحيد - (٦٩٧٥)، وە موسلیم - الإيمان - (١٩٣)، وە ئیبن ماجە - الزهد - (٤٣١٢)، وە موسنەدی ئەحمەد (٣/ ١١٦)، وە دارەمی - المقدمه - (٥٢).

﴿وَكَتَبْنَا لَهُۥ فِى ٱلْأَلْوَاحِ مِن كُلِّ شَىْءٍ مَّوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَىْءٍ﴾ [الأعراف: ١٤٥]
واتا: لەو پارچە (لەوح)انەدا لە هەموو بابەتێکمان بۆ تۆمار کردبوو، ئامۆژگاری تێرو تەواو (بۆ هەموو چالاکیەکانی ژیان)، هەروەها ڕوون کردنەوە بۆ هەموو شتێک و هەموو بابەتێک... عبداللەی کوڕی عەباس (خودای لێ ڕازی بێت) ئەڵێت: مەبەستی ئەو لوح و تەختانەیە کە تەوراتی تێدا نووسرابوویەوە.

هەروەها لەو فەرموودەیەی کە ئادەم و موسا (سەلامی خودایان لێ بێت) بەڵگە بۆیەك دەهێننەوە و گفتوگۆ دەکەن، ئەبو هورەیرە (خودای لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «... قال له آدم: يا موسى اصطفاك الله بكلامه وخط لك التوراة بيده»[1].

واتا: ئادەم بەموسای وت: ئەی موسا خودای گەورە تۆی هەڵبژاردووە بەوەی خۆی ڕاستەوخۆ قسەی لەگەڵ کردوویت و تەوراتی بەدەستی خۆی بۆ نووسیویتەوە «وە لەیەکێك لەڕیوایەتەکاندا بەم لەفزە هاتووە - وكتب لك التوراة بيده - خودای گەورە خۆی بەدەستی خۆی تەوراتی بۆت نووسیوە».

بێگومان تەورات بەرز و پیرۆزترین کتێبی بەنو ئیسرائیلە کە دریژەی شەریعەت و ئەحکامەکانی تێدایە کە خودای گەورە ناردیە خوارەوە بۆ موسا (عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ)، وەسەرجەم پێغەمبەرانی بەنوئیسرائیلیش کەلەپاش موساهاتوون

(١) بوخاری - القدر - (٦٢٤٠)، وە موسلیم - القدر - (٢٦٥٢)، وە تیرموذی - القدر - (٢١٣٤)، وە ئەبو داود - السنه (٤٧٠١)، وە ئیبن ماجە - المقدمه - (٨٠)، وە موسنەدی ئەحمەد (٢/ ٢٤٨)، وە مالیك - الجامع - (١٦٦٠).

سەرجەمیان کاریان بە تەورات کردووە، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّآ أَنزَلۡنَا ٱلتَّوۡرَىٰةَ فِيهَا هُدٗى وَنُورٞۚ يَحۡكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ ٱلَّذِينَ أَسۡلَمُواْ لِلَّذِينَ هَادُواْ وَٱلرَّبَّٰنِيُّونَ وَٱلۡأَحۡبَارُ بِمَا ٱسۡتُحۡفِظُواْ مِن كِتَٰبِ ٱللَّهِ وَكَانُواْ عَلَيۡهِ شُهَدَآءَۚ﴾ [المائدة: ٤٤] واتا: ئێمە تەوراتمان نارد خوارێ، بێ شك بۆ هەموو خێرو چاکەیەك، و ڕێنمایی و ڕووناکایی تێدایە، هەموو ئەو پێغەمبەرانەی (بەنی ئیسرائیل) کە -بەرفەرمان وملکەچی بڕیاری خوابوون- هەر بەو تەوراتە داوەریی موساییەکانیان دەکرد، واتا: ئێستا جوولەکە لەڕێی راست لایانداوە، هەروەها زانا خوداناسەکانیان و زانا شەرع ناسەکانیشیان، حوکمیان دەکرد بەوەی داوایان لێکرابوو بیپارێزن، کە ئەویش کتێبی خودا (تەوراتە).

بێگومان خودای گەورە لەقورئانی پیرۆزدا پێی ڕاگەیاندووین کە جولەکە پاش موسا هەستان بەدەستکاریکردن و تەحریف و گۆڕینی تەورات، وەك لەمەودا بەوردی باسی لێوە دەکەین..

ب) ئینجیل: ئەو کتێبەیە کە خودای گەورە ناردویەتیە خوارەوە بۆ سەر عیسای کوڕی مەریەم (سەلامی خودایان لێ بێت) وەك پەروەردگاری بالادەست فەرموویەتی: ﴿وَقَفَّيۡنَا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم بِعِيسَى ٱبۡنِ مَرۡيَمَ مُصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِ مِنَ ٱلتَّوۡرَىٰةِۖ وَءَاتَيۡنَٰهُ ٱلۡإِنجِيلَ فِيهِ هُدٗى وَنُورٞ وَمُصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِ مِنَ ٱلتَّوۡرَىٰةِ وَهُدٗى وَمَوۡعِظَةٗ لِّلۡمُتَّقِينَ﴾ [المائدة: ٤٦] واتا: بەدوای پێغەمبەرەکانی (بەنی ئیسرائیل) دا عیسای کوڕی مەریەمیشمان نارد، کە باوەڕی بەو تەوراتە هەبوو، پێش خۆی هاتبوو، وە (ئینجیل) یشمان پێدا کە ڕێنمایی و ڕووناکیی تێدابوو، و تەسدیقی (تەورات) یشی دەکرد، بۆ خوداناسان و خۆپارێزان ڕێنما و ئامۆژگاری بوو، واتا: پاش ئەوانە ئیتر هەقبوو لەخراپەو خراپەکاری سڵ بکەنەوە.

بێگومان خودای گەورە ئینجیلی دابەزاند بۆ عیسا (سەلامی خودای لێ بێت) کە تەوراتی پێغەمبەر موسا (سەلامی خودای لێ بێت) بەڕاست بزانێت و هاوڕا بێت لەگەڵیدا، هەروەك لەئایەتە پیرۆزەکەدا هاتووە.

هەندێك لەزانایان ئەڵێن: ئینجیل پێچەوانەی حوکمەکانی تەوراتی نەکردووە لەچەند حوکمێکی کەمدا نەبێت، هەروەك خودای گەورە هەوالّی پێداوین کە عیسای مەسیح (سەلامی خودای لێ بێت) بە بەنو ئیسرائیلی وت: ﴿وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعۡضَ ٱلَّذِي حُرِّمَ عَلَيۡكُمۡۚ وَجِئۡتُكُم بِـَٔايَةٖ مِّن رَّبِّكُمۡ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ﴾ [آل عمران: ٥٠] واتا: هاتووم بۆ ئەوەی هەندێک لەو شتانەی لەسەرتان حەرام کراوە (بەفەرمانی خودا) حەلاڵی بکەم بۆتان.

هەروەها خودای گەورە لەقورئانی پیرۆزدا پێی ڕاگەیاندوین کە تەورات و ئینجیل بەدەقەکانی خۆیان موژدەیان داوە بەهاتنی پێغەمبەر ئسلام محمد المصطفی (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) وەك فەرموویەتی: ﴿ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلرَّسُولَ ٱلنَّبِيَّ ٱلۡأُمِّيَّ ٱلَّذِي يَجِدُونَهُۥ مَكۡتُوبًا عِندَهُمۡ فِي ٱلتَّوۡرَىٰةِ وَٱلۡإِنجِيلِ يَأۡمُرُهُم﴾ [الأعراف: ١٧٥] واتا: ئەوانەی شوێن ئەو پێغەمبەرە نەخوێندەوارە دەکەون، (مەبەست بە - ئوممی- کەسێکە هیچ شتێکی نەخوێندبێ و نەنووسیبی! نەك خودا نەخواستە مانای نەزانین و جەهل بێت)، ئەو پێغەمبەرەی کە ناو و سیفەتەکانی لەتەوراتی (جولەکەکان) و لە ئینجیلی (گاورەکان) لای خۆیان نووسراوە ودەستیان دەکەوێ، واتا: زۆر بە چاکی دەیناسن.

بێگومان ئەو تەحریف و گۆڕانکاری و دەست تێخستنەی کە دووچاری تەورات بوو، بەهەمان شێوە دووچاری ئینجیلیش بوویەوە، وەك لەمەودوا باسی لێوە دەکەین بەیارمەتی خودای گەورە.

ج) زەبور: ئەو پەڕاو و کتێبەیە کــە خودای گەورە ناردیە خوارەوە بۆ داود (ســەلامی خودای لێ بێت)، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَءَاتَيۡنَا دَاوُۥدَ زَبُورٗا﴾ [النســاء: ١٦٣] واتا: زەبووریشمان بەخشــی بە (داود) (سەلامی خودای لێ بێت).

قەتادە لە تەفســیری ئەم ئایەتەدا ئەڵــێت: ئێمە لەم بارەیەوە قســەمان دەکرد کــە زەبوور بریتی بوو لە دوعا و نزایەك کــە خودای گەورە داودی فێرکردبوو کە تێیدا ســوپاس گوزاری خودا و بەرزڕاگرتنی پەروەردگاری لەخۆ گرتبوو، نە باســی حەڵاڵ و حەرامی تێدابوو، نەباسی فەرز و حدودە شەرعیەکان..

د) پەڕاوەکانی ئیبراهیم و موســا: خودای گەورە لەدوو شــوێنی قورئاندا باسی ئەمەی کردووە، شوێنی یەکەم لەسورەتی (النجم) دا کە فەرموویەتی: ﴿أَمۡ لَمۡ يُنَبَّأۡ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَىٰ ۞ وَإِبۡرَٰهِيمَ ٱلَّذِي وَفَّىٰٓ ۞ أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٞ وِزۡرَ أُخۡرَىٰ ۞ وَأَن لَّيۡسَ لِلۡإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ﴾ [النجم: ٣٦-٣٩] واتا: یان ئایا هەواڵی پێنەدراوە بەوەی کە لە پەڕاوی موسادایە ۞ وە بەوەی کە لە پەڕاوی ئیبراهیم دایە ئەو ئیبراهیمەی کە پەیمانی خۆی بەچاکــی بەجێ هێنا ۞ لەو پەڕاوانــەدا هاتووە کە هیچ تاوانبارێك گوناهی تاوانبارێکی تر هەڵناگرێ ۞ وە بێگومان ئادەمی جگە لە کۆششی خۆی خاوەنی هیچی تر نییە ۞.

وە جێگای دووەمیش کە باســی پەڕاوەکانی ئیبراهیم و موســای تێدا کراوە، سورەتی الاعلی یە، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿قَدۡ أَفۡلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ۞ وَذَكَرَ ٱسۡمَ رَبِّهِۦ فَصَلَّىٰ ۞ بَلۡ تُؤۡثِرُونَ ٱلۡحَيَوٰةَ ٱلدُّنۡيَا ۞ وَٱلۡأٓخِرَةُ خَيۡرٞ وَأَبۡقَىٰٓ ۞ إِنَّ هَٰذَا لَفِي ٱلصُّحُفِ ٱلۡأُولَىٰ ۞ صُحُفِ إِبۡرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ﴾ [الأعلــى: ١٤-١٩] واتا: بەڕاســتی ســەرفراز بوو

ئــەوی کە خۆی پاک ڕاگــرت و دەروونی خۆی پاك کــردەوە ❊ وەناوی پەروەردگاری خۆی دەبات و کەوتە نوێــژ کردن و پاڕانەوە ❊ کەچی ئێوە ژیانی دنیا هەڵ دەبژێرن ❊ لەکاتێکدا ژیانی دواڕۆژ باشــتر و پایە دارترە ❊ بێگومان ئەمەی (کە باس کرا) لە نامەی پێشوەکاندایە ❊ نامەکانی ئیبراهیم و موسا ❊.

خودای گــەورە هەواڵی داوە بەهەندێك لــەو حوکمانەی کە لەو دوو پەڕاوەدا هاتوون کە خــودای گەورە وەحی کرد بۆ هەردوو پێغەمبەرەکەی ئیبراهیم و موسا (ســەلامی خوایان لی بێت)، زانیاری لەمە زیاتریش هەر لای خودای گەورەیە و ئەو زانایە پێی.

هـ) قورئانی بەرز و پیرۆز: ئەو کتێبەیە کە خودای گەورە ناردوویەتیە خوارەوە بۆ پێغەمبەری ئیســلام محمد (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە کتێب و پەڕاوەکانی پێش خۆی بەڕاســت داناوە و چاودێرو پاڕێزەر و شاهیدیشە بەسەریانەوە، ئەم قورئانە کۆتا کتێبی خودای گەورەیە کە دابەزیبێت و پیرۆزترین و تەواوترینی کتێبەکانی خودایە و ســەرەوە و ناسخی هەموو کتێبەکانی پێش خۆیەتی، بێگومــان بانگــەوازی قورئانــی پیرۆز گشــتگیرە وبۆ هەمــوو گرۆهی ئادەمیــزاد و جنۆکەکانــە، وەك فەرموویەتــی: ﴿وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ﴾ [المائدة: ٤٨] واتــا: ئێمە قورئانمان هاوڕێ لەگەڵ هەموو حەقیقەت و راستیەکدا بۆ تۆ دابەزاندووە، راستی و دروستی کتێبەکانی پێش خۆیشی دیاری دەکات و چاودێر و پاڕێزەر و شاهیدیشە بەسەریانەوە...

مەبەست لە وشەی ﴿وَمُهَيْمِنًا﴾ ئەوەیە: کە قورئانی پیرۆز حاکم و شاهیدە

بەسەر کتێب و پەڕاوەکانی پێش خۆیەوە، وە دیسان خودای گەورە ئەفەرموویت: ﴿قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَٰذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُم بِهِ وَمَن بَلَغَ﴾ [الأنعام: ١٩] واتا: ئەی موحەممەد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بڵێ: شاهیدانی کێ لەهەموو شایەتیدانێك گەورەترە (لەسەر پێغەمبەریێتی من) بڵێ: خودا (الله) کە لەهەموو شایەتێك گەورەتر و بەئاگاترە لە نێوانماندا شاهیدە بۆ ڕاستیی من، بۆیە ئەم قورئانەشم وەحی بۆکراوە، کە ئێوەو هەرکەسێکی تریش دەنگی ئەم قورئانەی دەگاتێ، پێ بترسێنم و ئاگادار کەمەوە.

دەفەرموویت: ﴿تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا﴾ [الفرقان: ١] واتا: گەورە و پیرۆزە ئەو زاتەی کە فورقان (قورئان) ی بۆ سەربەندەی خۆی ناردۆتە خوارەوە تا ترسێنەر بێ بۆ هەموو جیهانیان.

بێگومان قورئانی پیرۆز چەند ناوێکی زۆری هەیە، دیاریترین و ناوبانگترینیان بریتین لە: (قورئان) و(فورقان) و(کتاب) و(تنزیل) و(ذکر) وچەندانی تریش.

خۆشەویستان واجبە لەسەر باوەڕداران کەباوەڕی تەواویان هەبێت بەو کتێب و پەڕاوانەی کە دەقەکانی قورئانی پیرۆز و سوننەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) باسیان لێوەکردن، باوەڕ بەوانەی کە ناویان هاتووە لەگەڵ باوەڕ بەوەیشی کە هاتووەتە خوارەوە تێیاندا لە چیرۆك و هەواڵ و باس و خواستەکانیان.

٥. باوەڕی تەواو و جازم بەوەی هەموو ئەو کتێب و پەڕاوە ئاسمانیانەی دابەزیوون بۆ سەرجەم پێغەمبەران خودای گەورە حوکمەکانی سڕیوونەتەوە و نەسخی کردوونەتەوە بەقورئانی پیرۆز، وە بەهیچ شێوەیەك دروست

نییە بۆ هیچ کەسێك لە جنۆکە و مرۆڤەکان و خاوەن پەڕاوە ئاسمانیەکان وغەیری ئەوانیش بەبێ ئەوەی لە قورئانی پیرۆز هاتووە بەندایەتی خودای گەورە بکەن، یان حوکم بەغەیری ئەوە بکەن کە لەقورئاندا هاتووە، بەڵگەش لەسەر ئەمە لەقورئان و سوننەتی پێغەمبەر ﷺ دا زۆرن، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿تَبَارَكَ ٱلَّذِي نَزَّلَ ٱلۡفُرۡقَانَ عَلَىٰ عَبۡدِهِۦ لِيَكُونَ لِلۡعَٰلَمِينَ نَذِيرًا﴾ [الفرقان: ١] واتا: گەورە و پیرۆزە ئەو زاتەی کە فورقان (قورئان) ی بۆ سەربەندەی خۆی ناردۆتە خوارەوە تا ترسێنەر بێ بۆ هەموو جیهانیان.

هەروەها فەرموویەتی: ﴿يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ كَثِيرٗا مِّمَّا كُنتُمۡ تُخۡفُونَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ وَيَعۡفُواْ عَن كَثِيرٖۚ قَدۡ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٞ وَكِتَٰبٞ مُّبِينٞ ۝ يَهۡدِي بِهِ ٱللَّهُ مَنِ ٱتَّبَعَ رِضۡوَٰنَهُۥ سُبُلَ ٱلسَّلَٰمِ﴾ [المائدة: ١٥:١٦] واتا: ئەی خاوەن کتێبەکان: دڵنیابن کە پێغەمبەری ئێمە بۆ ئێوەش هاتووە تا زۆربەی ئەو شتانەی کە لای ئێوە ڕوون و ئاشکرانین و دەیشارنەوە، لە کتێبی (تەورات وئینجیلدا) بۆتان ڕوون و ئاشکرا بکات، هەروەها لە زۆرێک لەو شتانەی کە شاردوتانەتەوە چاوپۆشی دەکات، چونکە بەڕاستی لەلایەن خواوە ڕووناکیەکی ئاشکراتان بۆهاتووە (کە محمدی پێغەمبەرمانە ﷺ) هاوڕێ لەگەڵ کتێبێکی ڕوونکەرەوەدا (کە قورئانە) ۝ بێگومان خودای پەروەردگار بەقورئان ڕێنمایی ئەوکەسە دەکات بۆ هەموو ڕێگا و ڕێبازی هێمنی و ئاشتی دەکەونە شوێن ڕەزامەندی و خۆشنوودی ئەو، بە فەرمانی خۆی لە گشت ڕێگە تاریکەکانی شیرك و کوفر دەریاندێنێ بۆ ڕووناکی ئیمان، و بۆ ڕێبازو ڕێی راست ڕێنماییان ئەکات ۝.

هەروەها خودای گەورە فەرمانی کردووە بە پێغەمبەرەکەی

(صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە لەنێوان ئەهلی کتابدا حوکم بەوە بکات کە لەقورئاندا هەیە و فەرموویەتی: ﴿فَٱحۡكُم بَيۡنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُۖ وَلَا تَتَّبِعۡ أَهۡوَآءَهُمۡ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلۡحَقِّۚ﴾ [المائدة: ٤٨] واتا: دەسا تۆش لەنێوان گشت خەڵکاندا، تەنانەت جوولەکە و گاورەکانیش هەر بەپێی ئەو بەرنامەیە کاربکەو بڕیاربدە، کەخودا ناردوویەتیە خوارەوە، و لەو هەق و ڕاستییە لەخوداوەبۆت هاتووە لامەدە و مەکەوە شوێنی هەواو ئارەزوویان... دیسان فەرموویەتی: ﴿وَأَنِ ٱحۡكُم بَيۡنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَلَا تَتَّبِعۡ أَهۡوَآءَهُمۡ وَٱحۡذَرۡهُمۡ أَن يَفۡتِنُوكَ عَنۢ بَعۡضِ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ إِلَيۡكَۖ﴾ [المائدة: ٤٩] واتا: دەبێت هەر بەو بەرنامە لەناو جوولەکە و گاور و خەڵکانی تریشدا، حوکم و بڕیار بدەیت، خودا ناردوویەتیە خوارەوە، نابێ شوێنی هەواو ئارەزووی ئەوانە بکەوی و چەواشەت بکەن، وریا بە لێیان و هۆشیاربە لەوەی بت ترازێنن لە هەندێ لەوەی خودا ناردوویەتیە خوارەوە بۆت، (ئیبن عەباس) دەڵێ: تاقمێ لەزانایانی یەهوود وەك (ئیبن سوریا، کەعب، شاس) خڕ بوونەوەو وتیان: با بچینە لای موحەممەد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، بەڵکو بتوانین لەخشتەی بەرین و فریوی بدەین، چونکە خۆئەویش هەر وەك ئێمە ئادەمییە، بچین پێی بڵێین کە: لە فلانە مەسەلەدا پشتگیری لەئێمە بکە، ئەوسا ئێمەیش لەهەندێ شتدا پەیڕەوی لەتۆ دەکەین، دیارە خۆیشت چاك دەزانی کە: ئەگەر ئێمە شوێنت کەوین، هۆزەکانی تریش چاومان لێدەکەن، بەڵێ هەستان و چوونە لایی و، مەبەستەکانیان لا درکان، بەڵام ئەو بەهیچ شێوەیەك بەگوێی نەکردن و، نەیانتوانی لەڕێی ڕاست بیترازێنن، ئینجا ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە...

لەسوننەتیشدا ئەوەی بەڵگە بێت لەسەر ئەم مەسئەلەیە ئەو فەرموودەیەیە کە جابری کوڕی عبدالله (خودایان لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردووە: «أن

عمر بن الخطـــاب (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) أتى النبـــي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بكتاب أصابه من بعض أهل الكتاب فقرأه على النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فغضب وقال: أمتهوكون فيها يا ابن الخطاب والذي نفسي بيـــده لقـد جئتكم بها بيضاء نقية، لا تسألوهم عن شيء فيخبروكـــم بـحق فتكذبوا به، أو بباطل فتصدقوا، والذي نفسي بيده، لو أن مـوسى كان حيا، ما وسـعه إلا أن يتبعني»[1] ئیمامی ئەحمەد و بەزار و بەیهەقی ریوایەتیان کردووە، و جگە لەوانیش کەســانی تریش ڕیوایەتیان کردووە، بەهەموو ڕێگاکانیـــەوە فەرموودەیەکی حەســـەنە[2] واتا: عومەری کوڕی خەتاب (خودای لـــێ ڕازی بێت) پارچەیەك تەوراتی بەدەســـتەوە بوو کە لای جولەکەکان دەستی کەوتبوو، هات بۆلای پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و خوێندیەوە بۆی، پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) تووڕە بوو، فەرمووی: ئەی کـــوڕی خەتاب ئایا گومانتان هەیە لەوەی کە من هێناومە؟ ســـوێند بەوەی گیانی منی بەدەستە شەریعەت و بەرنامەیەکی پاك و بێگەردم بۆ هێناوون، پرسیاریان لێ نەکەن لەبارەی شتێکەوە ئەوانیش بەهەق و راستی وەڵامتان بدەنەوە و ئێوەیش بەدرۆیان بزانـــن، یان بەناهەق و باتڵ وەڵامتان بدەنەوە و ئێوەیش بەڕاستیان بزانن، سوێند بەوەی گیانی منی بەدەستە ئەگەر موسا زیندوو بوایە، ڕێگای پێ نەدەدرا بەوە نەبێت کە شوێن من بکەوێت...

ئەمەی کە باسمان کرد و ئاماژەمان پێدا بەشێوەیەکی گشتی باوەڕ و ئیمان بوون بەسەرجەم کتێبەکانی خودای گەورە، بەویستی خودای گەورە لەبەشی داهاتووتدا بەوردی باس لە باوەر و ئیمان دەکەین بە قورئانی پیرۆز.

(١) موسنەدی ئەحمەد (٣/ ٣٨٧)، وە دارەمی- المقدمه - (٤٣٥).

(٢) موسنەدی ئەحمەد: (٣/ ٣٨٧)، وە- کشف الأستار - : ١٣٤، وە- شعب الإيمان - ی بەیهەقی: (١٧٧).

باسی سێهەم

تەورات و ئینجیل وسەرجەم کتێب و پەڕاوە ئاسمانییەکان دەستکاری کراوون و گۆڕدراون و قورئانیش سەلامەتە لەوەها کارێك

دەستکاری کردن و گۆڕینی کەلامی خودای گەورە لەلایەن خاوەن کتێبەکانەوە: خودای گەورە لەقورئانی پیرۆزدا هەوالّی بەوە داوە کە خاوەن کتێبەکان (جولەکە و گاورەکان) دەستکاری کتێبەکانی خودای گەورەیان کردووە و گۆڕیوویانن.

خودای گەورە لەمبارەیەوە فەرموویەتی: ﴿أَفَتَطْمَعُونَ أَن يُؤْمِنُوا۟ لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَٰمَ ٱللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُۥ مِنۢ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ [البقرة: ٧٥] واتا: ئایا ئێوە (ئەی ئیمانداران) بە تەمان و هیواتان وایە کە جولەکە ئیمان و باوەڕ بهێنن بە ئاینەکەی ئێوە، لە کاتێکدا بێگومان دەستەیەك لە شارەزاکانیان گوفتاری خودایان دەبیست لە (تەورات) دا، پاشان دەستکاریان دەکرد دوای ئەوەی کە تێی گەیشتبوون و دەیانزانی راستیەکەی کامەیە.... فەرموویەتی: ﴿مِّنَ ٱلَّذِينَ هَادُوا۟ يُحَرِّفُونَ ٱلْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِۦ﴾ [النساء: ٤٦] واتا: هەندێك لە جوولەکەکان فەرموودەکانی خودا دەگۆڕن و لە شوێن و مەبەستی خۆی لای دەدەن.

هەروەهالەبارەی گاورەکانیشەوە فەرموویەتی: ﴿وَمِنَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّا نَصَٰرَىٰٓ أَخَذْنَا مِيثَٰقَهُمْ فَنَسُوا۟ حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا۟ بِهِۦ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ ٱلْعَدَٰوَةَ وَٱلْبَغْضَآءَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ ٱللَّهُ بِمَا كَانُوا۟ يَصْنَعُونَ * يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِّمَّا كُنتُمْ تُخْفُونَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَيَعْفُوا۟ عَن كَثِيرٍ﴾ [المائدة: ١٤، ١٥] واتا: پەیمانمان لەوانەش وەرگرت وتیان:

ئێمــە گاورین، بۆ ئەوە یارمەتیــدەری ئاینی خودابن، کەچــی ئەو بڕیارو ئامۆژگاریە کرابوون زۆرێکیان لەبیرکــرد، ئەمجا ئێمەیش تاڕۆژی دوایی دوژمنایەتــی و رکەبەرایەتیمــان لەنێوانیانــدا بەرپاکردن، پاشــان خودا ئاگاداریان ئەکات لەوکارانەی ئەیانکرد ❊ ئەی خاوەننامەکان! بەڕاســتیی پەیامبەرمان موحەممــەد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هاتەلاتان، زۆرێ لەوەی کەئێوە لەنامەکەتاندا دەتانشــاردەوە ئەو دەریدەخات بۆتان، وە لەزۆرێکیشی بێ دەنگ ئەبێ و چاوپۆشی ئەکات ❊.

ئەم ئایەتانە بەڵــگەن لەســەر ئەوەی جولەکە و گاورەکان هەستاون بەدەستکاری کردن و گۆڕینی کەلام و گوفتاری خودای گەورە لەو کتێبانەی کە بۆیان دابەزی بوو، هەندێك جار بەزیادکردن وهەندێك جاریش بەکەم کردنەوە لێی.

بەڵگەی ئەوەیش کە هەستاون بەزیادکردنی کەلام و گوفتاری خودای گەورە، ئــەم ئایەتەیە کە خــودا دەفەرموێت: ﴿فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَٰذَا مِنْ عِندِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَوَيْلٌ لَّهُم مِّمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَّهُمْ مِّمَّا يَكْسِبُونَ﴾ [البقرة: ٧٩] واتا: وەیل و ســزای سەخت، بۆ ئەوانەیە کە بەدەســتی خۆیان تەورات دەنووسنەوە، و پاشان دەڵــێن: ئەمە لە لای خواوە هاتووە، لەبەر ئەوە کەبەنرخ و بەهایەکی کەم بیفرۆشــن و، کەمێك لە مالّی دنیای پێ بەدەســت بێنن! (بوخاری) لە (ئیبن عەباســە) وە ئەڵێ: ئەم ئایەتە سەبارەت بە زانا کەڵلــە پووچەکانیان هات، ئەوانەیان کە کەڕە عەوامەکانیان چەواشــەو سەرلێشێواو دەکرد، چونکە بە ئارەزووی خۆیان دەستکاری (تەورات)یان دەکردو، بەوەش نەخوێندەوار و بۆرە پیاوەکانیان

فریو دەداو دەستکەوتێکی ماددیشیان بۆ خۆیان بەدەست دەهێنا!. جا قورئان لەبەر گەورەیی ئەو تاوانەیان دووبارە هەڕەشەیان لێدەکاتەوەو دەفەرموێ: هاوارو سزای سەخت بۆ ئەو دەست و قۆلبڕانەی کە تەوراتیان گۆڕی و بەدەستی خۆیان نووسییانەوە، سا هاوار لەوان چ کەسابەتێکی حەرام و دزێویان بەدەست دەهێنن؟.

جا ئەگەر سەرنج بدەن بۆمان دەردەکەوێت ئەو جولەکە و گاورانە بەدەستی خۆیان شتیان دەنوسیەوە و پاشان تێکەڵاوی کەلامی خودایان دەکرد و بەخەڵکانی شوێنکەووتوی خۆیانیان دەوت ئەمەیش کەلامی خودایە، ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی هەستاوون بەزیادکردنی کتێبەکانی خودای گەورە.

بەڵگەی کەم کردن و لابردنی کەلام و گوفتاری خوایش، ئەم ئایەتەیە کە دەفەرموێت: ﴿يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ كَثِيرٗا مِّمَّا كُنتُمۡ تُخۡفُونَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ﴾ [المائدة: ١٥] واتا: ئەی خاوەن نامەکان! بەڕاستیی پێغەمبەرەکەمان موحەممەد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هاتەلاتان، زۆرێ لەوەی کە ئێوە لەنامەکەتاندا دەتانشاردەوە ئەو دەریدەخات بۆتان (واتە نهێنی پیسی و گەندەلێتان هەڵدەمالێت).

دیسان فەرموویەتی: ﴿قُلۡ مَنۡ أَنزَلَ ٱلۡكِتَٰبَ ٱلَّذِي جَآءَ بِهِۦ مُوسَىٰ نُورٗا وَهُدٗى لِّلنَّاسِ تَجۡعَلُونَهُۥ قَرَاطِيسَ تُبۡدُونَهَا وَتُخۡفُونَ كَثِيرٗاۚ﴾ [الأنعام: ٩١] واتا: پێیان بڵێ: باشە! ئەو نامەی (تەورات) ەی موسا هێنای کێ دایبەزاند؟ کەبوویە ڕووناکیی و ڕێنمایی بۆ مەردم، کەچی ئێوە بەش بەش و پارچە پارچەی دەکەن و ئەوەی بەدڵتان بێت نیشانی خەڵکی دەدەن و زۆریشی دەشارنەوە.

خـــودای گەورە لـــەم دوو ئایەتەدا باســـی ئـــەوەی بـــۆ کردووین کە جولەکە و گاورەکان هەســـتاون بەشـــاردنەوەی ئەوەی کە خودای گەورە بۆی ناردبوون لە تەورات و ئینجیل، بەمەش دەرکەوت ئەوان هەستاون بە کەمکرن و لابردنی ئـــەوەی بەدڵیان نەبووە و لەبەرژوەندی خۆیان نەبووە، بەڵام خودای گەورە ئەم نهێنیەی ئاشکراکردن بەئایەتەکانی قورئانی پیرۆز.

بەڵگەکانی گۆڕین و دەستکاری کردنی تەورات و ئنیجل:

ئەوەی کەباسمانکردوئاماژەمانپێدابەشێوەیەکی گشتیئەودەستکاریکردن و گۆڕین و تەحریفە بوو کە ئەهلی کتاب (جولەکە) و (گاورەکان) کردوویانە لە کەلام و گوفتارو کتێبەکانی خودای گەورەدا، بەڵام ئەوەی ئێســـتا باســـی دەکەین دەستکاری کردن و گۆڕین و تەحریفکردنی تەورات و ئنجیلە لەلایەن جولەکە و گاورەکانەوە.

بەڵگەی دەستکاریکردن و گۆڕین وتەحریفکردنی تەورات، خودای گـــەورە ئەفەرموویت: ﴿قُلۡ مَنۡ أَنزَلَ ٱلۡكِتَٰبَ ٱلَّذِي جَآءَ بِهِۦ مُوسَىٰ نُورٗا وَهُدٗى لِّلنَّاسِ تَجۡعَلُونَهُۥ قَرَاطِيسَ تُبۡدُونَهَا وَتُخۡفُونَ كَثِيرٗاۚ وَعُلِّمۡتُم مَّا لَمۡ تَعۡلَمُوٓاْ أَنتُمۡ وَلَآ ءَابَآؤُكُمۡۖ قُلِ ٱللَّهُۖ ثُمَّ ذَرۡهُمۡ فِي خَوۡضِهِمۡ يَلۡعَبُونَ﴾ [الأنعام: ٩١] واتا: پێیان بڵێ: باشـــە! ئـــەو نامەی (تەورات) ـــەی موســـا هێنای کێ دایبەزاند؟ کەبوویە روونا کیی و ڕێنمایی بۆ مەردم، کەچی ئێوە بەش بەش و پارچە پارچەی دەکەن و ئەوەی بەدڵتان بێت نیشانی خەڵـــکی دەدەن و زۆریشی دەشارنەوە، باشـــە ئەگەر خودا هیچ نامەیەکی نەنـــاردووە! ئەو هەوالانە کە لەم قورئانەدا بەئێـــوە راگەیەنرا کە نە خۆتان و، نە باوباپیرانتان دەتانزانین کێ فێری کردن؟ ئیتر وازیان لێ بێنە باهەر بەقسەی نابەجێی خۆیانەوە سەرقاڵبن و گاڵتەو مەسخەرە بکەن، ئەوسا چاك دەزانن.

لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا زانایان وتویانە: جولەکەکان ئەو تەوراتەی کە بۆ موسا (سەلامی خودای لێ بێت) هاتبوو پارچە پارچە و پەڕە پەڕەیان کرد، بۆ ئەوەی ئەوە کە دەیانەوێت لە تەحریف و دەستکاریکردن بەهەوەسی خۆیان ئەنجامی بدەن و ئەو صیفەتانەی پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە لەتەوراتدا هاتووە بیشارنەوە وباسی نەکەن.

هەروەها خودای گەورە ئەفەرموویت: ﴿أَفَتَطْمَعُونَ أَن يُؤْمِنُوا۟ لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَٰمَ ٱللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُۥ مِنۢ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ﴾ [البقرة: ٧٥] واتا: ئاخۆ ئێوە (ئەی ئیمانداران)! بە تەمان جوولەکەکان بڕوا بهێنن و ئایینی ئێوە قبوڵ بکەن؟ خۆ دەستەیەکیشیان فەرموودەو قسەی خوایان بیست، لەپاشان دوای تێگەیشتن لێی، هەڵسان واتاو ماناکەیان گۆڕی، دەشیانزانی لایان داوە و کارێکی هەڵەیان کردووە، بەڵام لەبەر عینادی و سەرپێچییان، کۆیان نەکردەوەو دەستبەردار نەبوون، کەوابوو هەرگیز ئێوە بە تەمای ئیمانی ئەوانە مەبن.

(السدي) لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا ئەڵێت: مەبەست لە تەحریفکردن لەم ئایەتەدا تەحریف و دەستکاریکردنی تەوراتە لەلایەن جولەکەکانەوە، (ابن زيد) یش ئەڵێت: مەبەست پێی تەحریف و دەستکاریکردن و گۆڕینی ئەو تەوراتە بوو کە دابەزی بۆیان، ئەویش بەوەی حەڵاڵەکانیان حەرام دەکرد و حەرامەکانیان حەڵاڵ دەکرد، و هەقیان دەکرد بە ناهەق و ناهەقیشیان دەکرد بەهەق.

بەڵگەی تەحریف ودەستکاری کردن و گۆڕینی ئینجیل: خودای گەورە ئەفەرموویت: ﴿وَمِنَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّا نَصَٰرَىٰٓ أَخَذْنَا مِيثَٰقَهُمْ فَنَسُوا۟ حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا۟ بِهِۦ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ ٱلْعَدَٰوَةَ وَٱلْبَغْضَآءَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ ٱللَّهُ بِمَا كَانُوا۟ يَصْنَعُونَ ۞ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا

﴿مِّمَّا كُنتُمْ تُخْفُونَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَيَعْفُواْ عَن كَثِيرٍ﴾ [المائدة: ١٤-١٥] واتا: پەیمانمان لەوانەش وەرگرە وتیان: ئێمە گاورین، بۆ ئەوە یارمەتیدەری ئاینی خودابن، کەچی ئەو بڕیار و ئامۆژگاریە کرابوون زۆرێکیان لەبیرکرد، ئەمجا ئێمەیش تارۆژی دوایی دوژمنایەتی و رکەبەرایەتیمان لەنێوانیاندا بەرپاکردن، پاشان خودا ئاگاداریان ئەکات لەو کارانەی ئەیانکرد ❊ ئەی خاوەننامەکان! بەڕاستیی پەیامبەرمان موحەممەد (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هاتەلاتان، زۆرێ لەوەی کەئێوە لەنامەکەتاندا دەتانشاردەوە ئەو دەریدەخات بۆتان، لەزۆرێکیشی بێ دەنگ ئەبێ و چاوپۆشی ئەکات ❊.

هەندێك لەپێشەوایانی تەفسیر لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا ئەڵێن: لەم ئایەتەدا خودای گەورە ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە گاورەکان هەستاون بە گۆڕین و تەحریفکردن و لادانی ئینجیل لەماناکەی خۆی، و بەم کارەیان درۆیان بەدەم خودای گەورەوە کردووە، لەگەڵ ئەوەشدا پەروەردگار لەزۆرێك لەکارە خراپەکانیشیان بێدەنگ بووە، کە هیچ سوودێك نییە لە ڕوونکردنەوەیاندا[1].

ئەم ئایەتانە بەڵگە بوون لەسەر تەحریف کردن و گۆڕین و دەستکاری کردنی تەورات و ئینجیل، هەر لەبەر ئەوەیە زانایان یەکڕان لەسەر ئەوەی کە تەورات و ئینجیل دەستیان تێخراوە و گۆڕدراون و تەحریف کراون.

بەڵگەکانی سەلامەت بوونی قورئانی پیرۆز لە دەستکاری کردن و گۆڕین:

قورئانی پیرۆز سەلامەتە لەو دەستکاری کردن و گۆڕین و تەحریف کردنەی کە هاتووە بەسەر تەورات و ئینجیلدا، وخودای گەورە پاراستوویەتی

(١) تەفسیری ئیبن کەثیر: (٣/ ٦٣).

و بەڵێنیشی داوە کە تارۆژی دوایی بیپارێزێت لە دەستکاریکردن و تەحریف و گۆڕین، وەك فەرموویەتی: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ [الحجر: ٩] واتا: ئێمە ئەم قورئانەمان دابەزاندووە و بێگومان هەر ئێمەیش دەیپارێزین.

ئیمامی طەبەری لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا ئەڵێت: خودای گەورە بەڵێنی داوە و ئەفەرموێت: ئێمە ئەم قورئانە دەپارێزین لەوەی شتێکی بۆ زیاد بکرێت و تێدا نەبێت، یان شتێکی لێ کەم بکرێت و تێیدا هاتبێت، لە حوکمەکان و سنوورەکان و فەرائیزەکان[1].

هەروەك چۆن خودای گەورە لەزۆر جێگای تری قورئاندا ڕایگەیاندووە کە ئەحکامەکانی قورئان زۆر تەواون و هەموو شتێکیان ڕوون کردوەتەوە و پاك و بێگەردن لەهەموو ناهەق و باتڵێك، وەك فەرموویەتی: ﴿لَّا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ ۖ تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾ [فصلت: ٤٢] واتا: ئەم قورئانە هیچ ناحەقی و نادروستی و ناتەواوێەك ڕووی تێ ناکات لە هیچ کاتێکدا و لەهیچ لایەکەوە ڕەوانەکراو و نێردراوی زاتێکە کە خاوەنی حیکمەت و داناییە و شایانی سوپاس و ستایشە.

فەرموویەتی: ﴿الر ۚ كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ﴾ [هود: ١] واتا: ئەم جۆرە پیتانەش هەر لەو پیتانەن کە ئەم قورئانەیان لێپێکهاتووە، دەسا ئەگەر دەتوانن ئێوەش وێنەی بهێنن، ئەم قورئانە لە لایەن خواوە نێردراوە کتێبێکە گشت ئایەتەکانی ڕێك و پێکن دەستکاری ناکرێن، لەپاشان هەر لەلایەن خوایەکی کاردروستی ئاگادارەوە بە جوانی حەڵاڵ و حەرامەکانی شییکراونەتەوە.

(١) تەفسیری ئیبن جەریر: (١٤/ ٧).

دەفەرموێت: ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِۦ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِۦٓ ۞ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُۥ وَقُرْءَانَهُۥ﴾[القيامة:١٦،١٧] واتا: زمانت بەقورئان خوێندن مەجوولێنە، واتا: پەلە مەکە بۆ لەبەرکردنی ۞ بەڕاستی (وەك بەڵێنمان داوە) بێگومان لەسەر ئێمەیە کۆکردنەوەی لەسنگتدا و خوێندنەوەی.

ئەم ئایەتانە بەڵگەن لەسەر کەمالی پاریزراوی قورئانی پیرۆز بە لەفظ وبە مانا هەر لەو ڕۆژەی هاتوەتە خوارەوە، هەتا ئەو ڕۆژەی خودای گەورە مۆڵەت ئەدات بەبەرزکردنەوەی بۆلای خۆی، بە سەلیمی و تەواوی لەهەموو دەستکاریکردن و گۆڕینێك ماوەتەوە، چونکە خودای گەورە کەفالەتی ئەوەی کردووە کە قورئانی پیرۆز فێری پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بکات و لەسنگیدا کۆی بکاتەوە و مانا و مەبەستەکانی بۆ ڕوون بکاتەوە لەژیانی خۆیدا، پاش وەفاتیشی پەروەردگار پیاوانێکی دادگەر وعادلی لەهەموو چەرخ و سەردەمێکدا ئامادە کردووە بۆ ئەوەی لەسنگی خۆیان و دێڕی پەرتووکەکاندا بپارێزن، هەر بۆیە بە کاملّی و تەواوی و سەلیمی و دوور لەهەموو دەستێوەردانێك ماوەتەوە، گرنگی ئەم قورئانە لەوەشدایە کەبەدرێژایی ئەم چەند سەدەیە گەورە و بچووك لە تەواوی شوێنە جیا جیاکانی دونیا ئەم قورئانە دەخوێنەوە ڕۆژ بەڕۆژ ماناکانی نوێ ئەبنەوە وتەڕی وپاراوییان پێوە دیارە وەك ئەو ڕۆژگارانەی کە دابەزیوە بۆ پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ).

زانایانیش ئاماژەیان بەخاڵێکی گرنگ کردووە سەبارەت بەوەی ئایا بۆچی تەورات و ئینجیل تەحریف و گۆڕین تێیاندا ڕوویداوە و لەقورئانی پیرۆزدا ئەوە ڕووی نەداوە، ئەبو عەمری دانی ئەگێڕێتەوە لە ئەبی الحسن ی مونتابەوە کە وتویەتی: ڕۆژێك لەخزمەت قاضی ابی الاسحاق ئیسماعیلی

کوڕی ئیسحاقدابووم، پێیان ووت: ئایابۆچی تەحریف و گۆڕین و دەستکاری کردن بۆ ئەهلی تەورات دەستی داوە، بەڵام بۆئەهلی قورئان ئەوە دەستی نەداوە؟ قاضی لەوەڵامیاندا وتی: خودای گەورە لەبارەی ئەهلی تەوراتەوە فەرموویەتی: ﴿بِمَا ٱسۡتُحۡفِظُواْ مِن كِتَٰبِ ٱللَّهِ﴾ [المائدة: ٤٤] واتا: ئەوانەش کە پارێزگاری تەوراتیان پێ سپێردرا بوو (مەبەست پێی جولەکەکانە) پاش نەوەی یەکەم کەنەهێڵن تێکەڵ و پێکەڵ بکرێت ودەستکاری و گۆڕانکاری بگاتێ... خودای گەورە پاراستنی تەوراتی خستە ئەستۆی جولەکەکانەوە، بۆیە تەحریف و دەستکاریکردنی تێدا روویداوە، بەڵام لەبارەی قورئانەوە فەرموویەتی: ﴿إِنَّا نَحۡنُ نَزَّلۡنَا ٱلذِّكۡرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ﴾ [الحجر: ٩] واتا: ئێمە ئەم قورئانەمان دابەزاندووە و بێگومان هەر ئێمەیش دەیپارێزین.

هەر بۆیە خودای گەورە پاراستنی قورئانی خستوەتە سەر خۆی، ئەمجا حەسەن ئەلبەسری: ڕۆشتم بۆ لای ئەبو عبداللەی مەحاملی و ئەم بەسەرهاتەم بۆ گێڕایەوە، ئەویش وتی: «بەڕاستی وتەی لەمە جوانتر و شیاوترم گوێ لێ نەبووە».

باسی چوارەم

باوەڕ بەقورئانی پیرۆز و تایبەتمەندیەکانی

پێناسە قورئان و فەرموودەی قودسی و فەرموودەی پێغەمبەر و جیاوازی نێوانیان

قورئانی پیرۆز: کەلامی خودای گەورەیە و لەو ذاتەوە دەرکەوتوە بەگوتاری خۆی بەبێ زانینی چۆنیەتیەکەی، وە بەوەحی ناردویەتیە خوارەوە بۆسەر پێغەمبەرەکەی وە باوەڕدارانیش بەهەق باوەڕیان پێهێناوە و بەڕاستیان زانییوە و دڵنیابوون لەوەی کە کەلام و گوفتاری خودای گەورەیە بەهەقیقەت، جوبرەئیل (سەلامی خودای لێ بێت) لەخودای گەورەی بیستووە و پاشان بە لەفظ و مانای خۆیەوە دایبەزاندووە بۆ کۆتا پێغەمبەر محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەشێوەیەکی متواتەر کە بەڵگەی دڵنیایی دەگەیەنێت نەقڵ کراوە و لەمەصحەفەکاندا نووسراونەتەوە و پارێزراوە لە هەموو گۆڕین و دەستکاری کردنێك[1].

فەرموودەی قودسی: ئەو فەرموودەیە کەپێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە لەفظ و بەمانا لەخودای گەورەوە گێڕاویەتیەوە، وە بە (ئاحادی) یان بە (متواتەری) نەقڵ کراوە و گواستراوەتەوە بۆ ئێمە، بەڵام ناگاتە متەواتەری قورئانی پیرۆز[2].

(١) عەقیدەی ئەلطەحاویە : (١/ ١٧٢) وە (مباحث فی علوم القرآن) مەناع ئەلقەطان ، لاپەڕە: ٢١، وە (قواعد التحدیث) ی جەمالەدین ئەلقاسمی : لاپەڕە ٦٥.

(٢) تەماشای کتێبی (قواعد التحدیث) جەمالەدین ئەلقاسمی: لاپەڕە (٦٥) بکە.

نموونەی فەرموودەی قودسیش ئەم فەرموودەیەیە: عن أبي ذر الغفاري عن النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فيما يرويه عن ربه عز وجل أنه قال: «يا عبادي، إني حرمت الظلم على نفسي وجعلته بينكم محرما فلا تظالموا»[1] واتا: ئەبو ذەری غەفاری (خودای لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە لە پێغەمبەرەوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەویش لەخودای گەورەوە (عزوجل) وە گێڕاویەتیەوە کە فەرموویەتی: ئەی بەندەکانم من زوڵم و ستەمم لەسەر خۆم حەرام کردووە، لەنێوان ئێوەیشدا حەرامم کردووە، جابۆیە ئێوەیش لەنێو یەکدا ستەم لەیەکتری مەکەن.

فەرمـــوودەی پێغەمبەر: ئـــەو فەرموودەیەیە کە دەدرێتە پـــاڵ پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لـــە گوفتار و کردار و ئەوەیشـــی لای ئـــەودا کرابێت یان وترابێـــت و پشـــتگیری کردبێت یان بێدەنـــگ بووبیت لێـــی، لەگەڵ ئەو وەصفەیشی کە دەدرێتە پاڵ پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)[2].

جیاوازی لەنێـــوان قورئانی پیرۆز و فەرموودەی قودســـی وفەرموودەی پێغەمبەر:

قورئانی پیرۆز: بەخوێندنەوەی مرۆڤ عیبادەتی خودا دەکات، خەڵکی دەستەوســـانە لەهێنانی شـــێوەی ئەو تاڕۆژی دوایش دەمکوتی خەڵـــکی دەکات لەم بارەیەوە، حەرامە بۆ کەســـی بێدەســـت نوێژ دەستی لێبدات، وە خوێندنەوەیشی بۆ کەسێك لەشـــی گران بێت، وە حەرامە گێڕانەوەی بەمانا بەلەفظی خۆی نەبێـــت، وە قورئان دیاری کراوە کە لەنوێـــژدا بخوێنرێت، وە ئەو کەسەشـــی کە ئەیخوێنێتەوە حەسەنەی دەســـت دەکەوێت، هەموو

(١) موسليم - البر والصله والآداب - (٢٥٧٧).

(٢) (مصطلح الحديث) شێخ ئیبن عوثەیمین لاپەڕە (٧)، وە (قواعد التحديث) جەمالەدین ئەلقاسمی: لاپەڕە (٦١ -٦٢).

حەسەنەیەکیش لای خودای گەورە بە دە قاتە، ئەمەیش جیاواز لە فەرموودەی قودسی و فەرموودەی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە ئەوان بەو شێوەیە نین.

جیاوازی لە فەرموودەی قودسی و فەرموودەی پێغەمبەر:

فەرموودەی قودسی کەلام و گوفتاری خودای گەورەیە بەلەفظ و ماناکەیەوە، بە پێچەوانەی فەرموودەی پێغەمبەرەوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە بە لەفظ و ماناکەیەوە کەلام و گوفتاری پێغەمبەرە، فەرموودەی قودسی چاکتر و بەفەزلتّرە لە فەرموودەی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەمەش ئەگەڕێتەوە بۆ فەزلّی کەلام و گوفتاری خودای گەورە بەسەر کەلام و گوفتاری مەخلوقاتەوە[1].

تایبەتمەندیەکانی باوەڕ بەقورئانی پیرۆز:

باوەڕ بە کتێبەکانی خودای گەورە ڕوکنێکی گەورەیە لەڕوکنەکانی ئیمان، وەك پێشتر باسمان لێوەکرد، وەکاتێك قورئانی پیرۆز سەرەوە و ناسخی سەرجەم کتێب و پەڕاوە ئاسمانییەکانی تر و چاودێر و پارێزەر و شاهیدیشە بەسەریانەوە، وە هەرکەسیش لە جنۆکە و ئادەمیزاد پاش هاتنی پێغەمبەرمان محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و دابەزینی بۆی بیخوێنێتەوە ئەجر و پاداشتی لەسەر وەردەگرێت، بێگومان قورئانیش ئەمە صیفاتی بێت، باوەڕ و ئیمان پێی تایبەتمەندی خۆیشی هەیە کە پێیوستە سەرەڕای ئەوەی باسکران لەچوار چێوەی باوەر بە کتێب و پەڕاوەکانی تردا چەند تایبەتمەندیەکی خۆیشی هەیە دەبێت مرۆڤی باوەڕدار ڕەچاو و جێبەجێیان بکات، ئەوانیش بریتین لە:

١. باوەڕ بەوەی بانگەوازی قورئانی پیرۆز بانگەوازێکی گشتگیرە و شەریعەتەکەشی شەریعەتێکی هەمەلایەن و شاملە بۆ سەرجەم جنۆکە

(١) تەماشای کتێبی (قواعد التحديث) جەمالەدین ئەلقاسمی : لاپەڕە (٦٥-٦٦) بکە.

و ئادەمیزاد، بەشێوەیەك هیچ باوەڕێكی تریان لێوەرناگیرێت لای خودای گەورە ئەوە نەبێت كە باوەڕ بەم قورئانە بهێنن و پەرستنی خودای گەورەش لەسەر ئەو شەریعەت و بەرنامەیە بكەن كە قورئانی پیرۆز هێناویەتی، وەك خودای گەورە ئەفەرموویت: ﴿تَبَارَكَ ٱلَّذِى نَزَّلَ ٱلْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِۦ لِيَكُونَ لِلْعَٰلَمِينَ نَذِيرًا﴾ [الفرقان: ١] واتا: بەرز و پیرۆز و پاك و بڵنّدە ئەو زاتەی كە قورئانی دابەزاندووە تا ببێتە جیاكەرەوەی ڕاست و ناڕاست، بۆ سەر بەندەی خۆی محمد (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) تا ببێتە هۆشیار كەرەوە و بێدار كەرەوەی دانیشتووانی جیهان.. وە خودای گەورە لەسەر زمانی پێغەمبەریشەوە (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: ﴿قُلْ أَىُّ شَىْءٍ أَكْبَرُ شَهَٰدَةً ۖ قُلِ ٱللَّهُ ۖ شَهِيدٌۢ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ ۚ وَأُوحِىَ إِلَىَّ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانُ لِأُنذِرَكُم بِهِۦ وَمَنۢ بَلَغَ ۚ أَئِنَّكُمْ﴾ [الأنعام: ١٩] واتا: ئەم قورئانەشم وەحی بۆكراوە، كە ئێوەو هەركەسێكی تریش دەنگی ئەم قورئانەی دەگاتێ، پێ بترسێنم و، ئاگاداری كەمەوە، وە لەبارەی هەوالّی جنۆكەكانیشەوە فەرموویەتی: ﴿قُلْ أُوحِىَ إِلَىَّ أَنَّهُ ٱسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ ٱلْجِنِّ فَقَالُوٓا۟ إِنَّا سَمِعْنَا قُرْءَانًا عَجَبًا ۝ يَهْدِىٓ إِلَى ٱلرُّشْدِ فَـَٔامَنَّا بِهِۦ﴾ [الجن: ١، ٢] واتا: (جنۆكەكان) وتیان: بەڕاستی ئێمە قورئانێكی سەر سوڕهێنەرمان بیست ❊ ڕێنموونیی دەكات بۆ ڕێی ڕاست ئێمەش باوەڕمان پێكرد وە هەرگیز كەس ناكەین بە هاوبەشی پەروەردگارمان لەپەرستنیدا ❊.

٢. باوەڕ بەوەی كە قورئانی پیرۆز سەرجەم كتێب و پەڕاوە ئاسمانییەكانی تری پێش خۆی سڕیوەتەوە و نەسخی كردوونەتەوە، بۆ هیچ كەسێك لە ئەهلی كتاب (جولەكە وگاورەكان) و غەیری ئەوانیش دروست نییە جگە لەوەی كەباوەڕی پێ بهێنن و بەندایەتی و خواپەرستنیان بەو بەكەن، چونكە لای خودای گەورە هیچ ئاین و شەریعەتێك وەرناگیرێت ئەو ئاین

و شـــەریعەتە نەبێت کە قورئان هێناویەتی، حەڵاڵ و حەرامیش هەر ئەوەیە لەقورئاندا حەڵاڵ و حەرام کراوە، لەم بارەیەوە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ ٱلْإِسْلَٰمِ دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ﴾ [آل عمـــران: ٨٥] واتـــا: هەرکەســێ بێجگە لەبەرنامە و شەریعەتی ئیسلام هەردینێك بۆ خۆی هەڵبژێرێ و بیکا بەبەرنامـــەی خۆی هەرگـــیز لێیوەرناگیرێت، و لەدوارۆژیشـــدا لەڕیزی زیانمـــەدانە.. وە فەرموویەتی: ﴿إِنَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ ٱلنَّاسِ بِمَآ أَرَىٰكَ ٱللَّهُ﴾ [النســـاء: ١٠٥] واتا: ئێمە ئـــەم قورئانەمان بۆ تـــۆ ناردووە کە بێگومان هەمووی راست و هەقە، ساتۆیش بەم قورئانە هەروەك خودا ڕێی پێ نیشان داویت دادپەروەرانە داوەری خەڵکی بکە.

پێشـــتریش لەو فەرموودەیەی جابری کوڕی عبداللـــە (خودای لێ ڕازی بێت) ریوایەتی کردبوو، باسی ئەوەمان کرد، کە عومەری کوڕی خەتاب کاتێك هات بۆ لای پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و پارچەیەك تەوراتی بەدەســـتەوە بوو، پێغـــەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) تووڕە بوو فەرمووی: «والذي نفسي بيده لو أن موسى كـان حيًّا ما وسعه إلا أن يتبعني»[1] واتا: سوێند بەوەی گیانی منی بەدەستە ئەگەر موسا زیندوو بوو ایە هیچ شتێکی تری بۆ نەبوو ئەوە نەبێت شوێن من بکەوێت.

ســـەماحەت و لێبوردەیی ئەو شـــەریعەتەی کە قورئانی پیـــرۆز هێناویەتی لەگەڵ ئاســـانکاریەی کە پێی دەناسرێتەوە، بەپێچەوانەی شەریعەتی کتێب و پەڕاوەئاسمانیەکانی تر وەکە بەهۆی خراپی شوێنکەوتووان و دەمەقاڵـــێیان لەگەڵ پێغەمبەرەکانیاندا خودای گەورە لەسەری گران و قورس کردبوون، وەك خـــودای گـــەورە ئەفەرموویت: ﴿ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلرَّسُولَ ٱلنَّبِىَّ ٱلْأُمِّىَّ ٱلَّذِى

(١) موسنەدی ئەحمەد (٣/ ٣٨٧)، وە دارەمی - المقدمة - (٤٣٥).

يَجِدُونَهُۥ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِى ٱلتَّوْرَىٰةِ وَٱلْإِنجِيلِ يَأْمُرُهُم بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَىٰهُمْ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ ٱلْخَبَٰٓئِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَٱلْأَغْلَٰلَ ٱلَّتِى كَانَتْ عَلَيْهِمْ ﴾ [الأعراف: ١٥٧] واتا: ئیمانداری کاملّ ئەوانەن دەکەونە شوێنی ئەو پەیامدار و هەواڵدەری خودایە، کە نەخوێندەیە، مەبەست بە (ئوممی) کەسێکە هیچ شتێکی نەخوێندبێ و نەنووسیبێ! کەوابوو کە سێکی وەك موحەممەد (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەگەڵ ئەوەیشدا نەیخوێندووە ئەو پەڕپلەی پەیامبەرایەتی تیا بەدی دەکرێ، ئەمە مەبەستە لە وشەی (الأمی)، نەك خودا نەخواستە مانای ئەزانین و جەهل بێت، ئەو پێغەمبەرەی کە ناو و صیفەتەکانی لە تەورات و لە ئینجیلدا نووسراوە و لای خۆیان دەستیان دەکەوێ، واتا: زۆر بە چاکی دەیناسن، فەرمانیان بە چاکە پێدەکات، و لەشتی خراپ و ناپەسەند ڕێیان لێدەگرێت، و هەموو شتێکی پاك و خاوێنیان، بۆحەڵاڵ دەکات، و هەموو شتێکی پیس و زیانبەخشیان لێ یاساغ ئەکات، و بارو تەکلیفی قورس و کۆت و زنجیرێ لەسەریان شەتەکدرابوو لایدەبات، مەبەست لابردنی ئەو شتانەیە کە لەشەریعەتەکەی خۆیاندا لەسەر شانیان قورس و گران بوون.

٣. قورئانی پیرۆز تاکە کتێبی خودای گەورەیە لەنێو هەموو کتێبەکانی تریدا کە خۆی کەفالەت و گرنتی ئەوەی داوە کە بە لەفظ و مانا بپارێزێت لەهەموو جۆرە گۆڕان و دەستکاریکردنێك کە بێت بەسەر لەفظ و مانایدا، خودای گەورەش لەم بارەیەوە فەرموویەتی: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ﴾ [الحجر: ٩] واتا: ئێمە ئەم قورئانەمان دابەزاندووە و بێگومان هەر ئێمەیش دەیپارێزین.

وە فەرموویەتی: ﴿ لَّا يَأْتِيهِ ٱلْبَٰطِلُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِۦ ۖ تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴾

[فصلت: ٤٢] واتا: ئەم قورئانە هیچ ناحەقی و نادروستی و ناتەواویەک ڕووی تێ ناکات لە هیچ کاتێکدا و لەهیچ لایەکەوە ڕەوانەکراو و نێردراوی زاتێکە کە خاوەنی حیکمەت و داناییە و شایانی سوپاس و ستایشە.

خودای گەورە بۆمان ڕوونەکاتەوە کە بەچ شێوەیەك ئەم قورئانە دەپارێزێت، یەکێك لەشێوەکانی پاراستنی قورئان ئەم شێوەیەیە کە خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُۥ وَقُرْءَانَهُۥ ۞ فَإِذَا قَرَأْنَٰهُ فَٱتَّبِعْ قُرْءَانَهُۥ ۞ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُۥ﴾ [القيامة: ١٧-١٩] واتا: بەڕاستی کۆکردنەوەو لەبەر کردنی قورئان و ئیسپاتی خوێندنەوەی لە سەر زمانت لەسەر ئێمەیە ❊ جا کاتێ ئێمە لەڕێگەی (جوبریل) ەوە بۆت دەخوێنینەوە تۆ شوێن خوێندنەوەکەی ئەو بکەوە و دوای ئەو بیلێ و پەیڕەوی لەو بکە ❊ لەپاش خوێندنەوە و لەبەرکردنیشی، ڕونکردنەوەی ماناکەیشی هەر لەسەر ئێمەیە ❊.

(ئیبن کثیر) لەتەفسیری ئەم ئایەتەی دواییدا دەڵێت: پاش پاراستنی لەسنگتدا و خوێندنەوەی، مانا ومەبەستەکانیت بۆت ڕوون دەکەینەوە، و ئیلهامی دەکەین بۆت وەك ئەوەی خۆمان و شەریعەتەکەمان مەبەستمانە و دەمانەوێت.

خودای گەورە و پەروەردگاریش هەر لەسەردەمی پێغەمبەرەوە (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) تا ئەمڕۆ زانا و پیاوانێکی خواناس و لەخۆبڕاوی بۆ ئامادەکردووە لەپێناو پاراستنی مانا و مەبەستەکانی بەو شێوەیەی کەخۆی خودای گەورە ویستویەتی، بەوێنەیەك هیچ مەجال و بواڕێك نەماوە بۆ خزمەتکردنی قورئانی پیرۆز نەیانگرتبێتە بەر، لەهەموو بواڕە و زانستەکاندا هەستاون بەدانان و نووسینی سەدان و هەزاران کتێب و پەرتووکی دوور

دریژ، هەندێکیان لەبورای تەفسیری قورئاندا نووسیویانە، وە هەندێکیان لەبواری وێنە و ڕەسم و چۆنیەتی خوێندنەوەی قورئاندا کتێبی نووسیوە، وەهەندێکی تریان لە (محکم ومتشابە) نووسیوویانە، وە دەستەیەکی تریان لەبارەی جێگای دابەزینی ئایەتەکانی قورئانەوە نووسیویەتی کە ئایا لەمەککە یان لەمەدینە دابەزیوون، وە هەشیانە بووە لە چۆنیەتی وەرگرتن و ئیستنباطی حوکمەکان لەقورئان نووسیوویانە، وە زانایانێکیش لە بوارەکانی ناسخ و مەنسخ و هۆکاری دابەزینی ئایەتەکان و ئەو نموونانەی کە خودای گەورە باسی کردوون لەگەڵ هەندێکی تر لەبواری ئیعجازی قورئان و ئەو لەفظە غەریبانەی کە لە قورئاندا هاتوون کتێبیان داناوە، و دەستەیەکی تریش لەبواری چۆنیەتی ئیعراب و شیکردنەوەی وشەکانی قورئان نوسیوویانە، ئەمانە و چەند بواری تر کە مەجالی ئەوەمان نییە باس لەهەموو ئەو زانستانە بکەین لەسەر قوئان نوسراوون، کە سەرجەمیان بەشداربوون لە پاراستنی قورئانی پیرۆزدا کە خودای گەورە خۆی ئەم پیاوانەی ئامادەکردووە بۆ پاراستنی قورئان و خزمەتکردنی ئاینەکەی تاوەکو پاڕێزرا و بێت لەهەموو دەست تێخستن و گۆڕین و تەحریفێك، وە بۆ ئەوەیشی ماناکانی قورئان بەزیندووی و گڕو تین و کاریگەری دەمێنێتەوە وەك ئەو ڕۆژەی کەهاتۆتە خوارەوە.

٤. قورئانی پیرۆز زۆر بواری ئیعجازی لەخۆی گرتووە کە کتێب و پەڕاوە ئاسمانیەکانی تریش بەشداربوون لەگەڵیدا، بەکۆی هەموویان ئەو معجیزە گەورە و بەڵگە خواییەیە کە پەروەردگار (عزوجل) هەتا هەتایە و تاڕۆژی دوایی پالپشتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و شوێنکەوتوانی پێکردووە، وەك

بوخاری و موسلیم ڕیوایەتیان کردووە لەفەرموودەیەکی ئەبوهورەیرە (خودای لێ ڕازی بێت) کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «ما من الأنبياء نبي إلا أعطـــى مـن الآيات ما مثله آمن عليه البشر، وإنما كان الذي أوتيته وحيًا أوحاه الله إليّ فأرجو أن أكون أكثرهم تابعًا يـــوم القيامة»[1] واتا: هیچ پێغەمبەرێك نییە لەپێغەمبەران ئیلا خودای گەورە چەند نیشـــانە و موعجیزەیەکی پێداون کە نموونەی ئەوانە لەتوانا و قودەرتی ئادەمیزاددا نییە، بۆ ئەوەی بەچاوی خۆیان بیان بینن و باوەڕیان پێ بکەن، موعجیزەی منیش خۆی لەو وەحیەدا دەبینێتەوە کە بۆم هاتووە (واتە موعجیزەی منیش قورئانە) منیش ئومێد و تکام وایە لای خودای گەورە کە شوێنکەوتووانم لەشوێنکەوتووانی هەموویان زیاتر بێت.

یەکێـــك لەموعجیزەکانی قورئانـــی پیرۆزیش خـــۆی لەجوانی دانان و ڕەوانبێژی و فەصاحەتیدا دەبینێتەوە، کە خودای گەورە دەمکوتی گرۆهی ئادەمیـــزاد و جنۆکەی پێکردووە کە هەرگیز بتوانن نموونە و شـــێوەی ئەو قورئانەیان هەندێکی بهێنن ئەویش بەسێ شێوە و سێ پلە دەمکوتی کردوون: سەرەتا دەمکوتی ئەوەی کردن کە بتوانن نموونەیەکی وەك قورئان بهێـنن، بۆیە نەیانتوانی و دەستەوەســـان بوون، وەك خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُۚ بَل لَّا يُؤْمِنُونَ ۞ فَلْيَأْتُوا۟ بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِۦٓ إِن كَانُوا۟ صَٰدِقِينَ﴾ [الطـــور: ٣٣، ٣٤] واتا: یان خۆ ئەلـــێن: (محمد) ئەو قورئانەی لەسەر خودا هەلبەستووە؟! ۞ جابا قسەیەکی وێنەی ئەو قورئانە بێنن، ئەگەر ڕاســـتیان دەکرد لەو وتەیاندا کە ئەیانوت موحەممەد خۆی ئەم قورئانەی هەلبەستووە۞.

خودای گـــەورە لەجێگایەکی تردا دەستەوســـانی ئەو بـــێ باوەڕانەی

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٤٩٨١)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (١٥٢).

سەلماندووەوە فەرموویەتی: ﴿قُل لَّئِنِ ٱجْتَمَعَتِ ٱلْإِنسُ وَٱلْجِنُّ عَلَىٰٓ أَن يَأْتُوا۟ بِمِثْلِ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِۦ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾ [الإسراء: ٨٨] واتا: بڵێ: ئەگەر هەموو مرۆڤ و جینییە ڕەوانبێژو بیر تیژو ووریا و زیرەکەکان کۆببنەوە، بۆ ئەوەی وێنەی ئەم قورئانە بهێنن، هەرگیز ناتوانن وێنەی ئەو بهێنن، ئەگەرچی هەندێکیان پاڵپشت و هاوکاری هەندێکیان بن بۆ ئەنجامدانی ئەو کارە.

پاشان خودای گەورە دەمکوتی ئەوەیان دەکات کە بتوانن دە سورەتی وەك سورەتەکانی قورئان بهێنن، ئەوەشیان نەتوانی، وەك خودای گەورە ئەفەرموویێت: ﴿أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا۟ بِعَشْرِ سُوَرٍ مِّثْلِهِۦ مُفْتَرَيَٰتٍ وَٱدْعُوا۟ مَنِ ٱسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ﴾ [هود: ١٣] واتا: یان (ئەو بێ باوەڕانە) دەڵێن: موحەممەد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) خۆی ئەم قورئانەی هەڵبەستووەو داویەتە پاڵی خودا، پێیان بڵێ: جا ئەگەر ئێوە ئەو قورئانە بەدرۆ و هەڵبەستراو دەزانن، دەسا فەرموون ئێوەش دە سووڕەتی هەڵبەستە - وەك خۆتان دەڵێن- وەکو ئەو بهێنن کە لەهەموو ڕوویەکەوە وەکو ئەو وابن. بەڵێ.. پاش بەرامبەر وەستانیان و ‹تەحەددا› کردنیان بە هێنانی دە سووڕەت وەکو ئەو، ئەوساش دەستەوسان وەستانیان و پەککەوتنیان؛ فەرمووی: دە ئەگەر ئەوەشتان پێناکرێ؛ دە فەرموون تەنها یەك سووڕەت بهێنن، ڕاست ئەکەن دەڵێن ئەم قورئانە درۆو هەڵبەستراوە.

پاشان لەجاری سێهەمدا دەمکوتی بێ باوەڕانی کردن بەوەی بتوانن کە تەنها سورەتێکیش وەك سورەتەکانی قورئان بهێنن، و فەرمووی: ﴿أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا۟ بِسُورَةٍ مِّثْلِهِۦ وَٱدْعُوا۟ مَنِ ٱسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ﴾ [یونس:٣٨] واتا: یان

(ئەو بێ باوەڕانە) دەڵێن: (موحەممەد) (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) خۆی هەڵێبەستووە لە سەرخودا!! تۆش بڵێ: دەسا ئەگەر وایە کە ئێوە دەیڵێن، فەرموون تەنیا سووڕەتێك وەك ئەو بێنن، کە لە هەموو ڕوویەکەوە لەو بچێت، بێجگە لەخودا، هەرکەسێك ئەتوانن هاواری بۆ بەرن و داوای یارمەتی لێ بکەن بۆ ئەوکارە، ئەگەر ڕاست ئەکەن ئەڵێن: تۆ خۆت هەڵتبەستووە لە سەرخودا.

بەمەش ئیعجازی قورئانی پیرۆز لەوپەڕی شێوە و جوانترین وێنەیدا ثابت و جێگیر بوو و تەئکیدیشی لەسەر کراوەتەوە، کاتێك بێ باوەڕان دەستەوسان بوون لەهێنانی تەنها سورەتێکیش وەك سورەتەکانی قورئانی پیرۆز کە کورتترین سورەتیشیان بریتیە لە سێ ئایەت.

٥. خودای گەورەلەقورئانی پیرۆزداهەموو ئەوشتانەی کەخەڵکی پێویستیانە لەکاروباری دین و دونیا و ژیان و دواڕۆژیان بۆیانی ڕوونکردونەتەوە، وەك فەرموویەتی: ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ﴾ [النحل: ٨٩] واتا: ئەم قورئانەشمان بۆ ناردیتە خوارەوە ئەی پێغەمبەر! (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) تاهەموو شتێك ڕوون بکاتەوە، هیدایەت بەخش و ڕەحمەتەو مزگێنیشە بۆ موسوڵمانان.

وە فەرموویەتی: ﴿مَّا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِن شَيْءٍ﴾ [الأنعام: ٣٨] واتا: ئێمە لەم قورئانەدا یان لە لوح المحفوظ دا هیچ شتێکمان فەرامۆش نەکردووە.

عبداللەی کوڕی مەسعود (خودای لێ ڕازی بێت) لەم بارەیەوە ئەڵێت: خودای گەورە لەقورئاندا هەموو زانستێکی دابەزاندووە، وە هەموو شتێکیش لەقورئاندا ڕوونکراوەتەوە.

٦. خودای گەورە قورئانی ئاسان کردووە بۆ کەسانێك کە یادی خودا دەکەن

و بیر لەمانا و مەبەستەکانی دەکەنەوە، ئەمەش گەورەترین تایبەتمەندی قورئانی پیرۆزە، وەك فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ﴾ [القمر: ١٧] واتا: سوێند بەخودا بێگومان ئێمە قورئانمان ئاسان کردووە بۆ ئامۆژگاریی و پەندگرتن، جا ئایا کەسێک هەیە دەرکی حەقیقەت و ڕاستی بکات و پەندی وەرگرتبێت؟.

خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِّيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ﴾ [ص: ٢٩] واتا: ئەم قورئانە کتێبێکی پیرۆزە ناردوومانەتە خوارەوە بۆ تۆ، بۆ ئەوەی خاوەن بیرو هۆشەکان پەند و ئامۆژگاری لێ وەربگرن و تێفکرن لە مانا و مەبەستەکانی.

موجاهید لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا ئەڵێت: خوێندنەوەیمان ئاسان کردووە، (السدی) یش ئەڵێت: خوێندنەوەیمان لەسەر زمانەکان ئاسانکردووە... ابن عباس یش (خودای لێ ڕازی بێت) ئەڵێت: ئەگەر بهاتایە خودای گەورە ئەم قورئانەی لەسەر زمانی ئادەمیزاد ئاسان نەکردایە، ئەوا هیچ دروستکراوێکی خودا نەیدەتوانی کەلامی خودا بخوێنێتەوە[1].

طەبەری وغەیری ئەویش لە پێشەوایانی تەفسیر وتویانە: ئاسانی قورئانی پیرۆز ئاسانی لەفظەکانیەتی بۆ خوێندنەوە و ئاسانی ماناکانیەتی بۆ تێفکرین و بیرکردنەوە و پەند وەرگرتن دەگرێتەوە، ئەمەیش هەروایە کە تێبینی کراوە و بینراوە.

٧. بێگومان قورئانی پیرۆز پوختەی ڕێنمایی و بنەمای شەریعەتەکانی پێغەمبەرانی پێشووی لەخۆگرتووە، وەك خودای

(١) تەفسیری ئیبن کەثیر: (٨ / ٤٥٣).

گـــــەورە فەرموویەتی: ﴿وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ﴾ [المائـدة: ٤٨] واتا: ئێمە قورئانمان هـاوڕێ لەگەڵ هەموو حەقیقەت و راستیەکدا بۆ تۆ دابەزاندووە، راستی و دروستی کتێبەکانی پێش خۆیشی دیاری دەکات و چاودێرو پارێزەر و شاهیدیشە بەسەریانەوە.

هەروەها فەرموویەتی: ﴿شَرَعَ لَكُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحًا وَٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِۦٓ إِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰٓ أَنْ أَقِيمُوا۟ ٱلدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا۟ فِيهِ﴾ [الشورى: ١٣] واتا: هەر ئەو دین و ئایینەی بە نووح و ئیبراهیم و موسـا و عیسـا مان سپارد، کردمانە دیـن و ئایین بۆ ئێوەش ئەی ئوممەتی ئیسـلام! واتە: پێغەمبەران هەموو یەك ئامانج و یەك مەبەستیان بووە، یەك دین و یەك بیروباوەڕیان بووە، ئەگەرچی هەندێك جیاوازییان هەبووبێت لەشەریعەت و بەرنامەیاندا، کە پەرتەوازە و کۆمەڵ کۆمەڵ مەبن تێیـدا، واتا: دەبێ هەموو بەڕێك و پێکی ڕێبازی ئەو ئایینە ڕاگرن و دەست لە یەکتاپەرستیی قایم کەن و دەستی لێبەر نەدەن، و کێشەو ناکۆکیی و جیاوازیتان تێیدا نەبێ.

٨. قورئانی پیرۆز چیرۆك و بەسەرهاتی پێغەمبەران و ئوممەتەکانی پێشووی بـەوردی وزۆر ڕێکوپێکی لەخۆگرتووە، بەشـێوەیەك کـە هیچ کتێبێکی پێش خۆی بەوێنەی قورئـان نەبووە لەم بوارەیشـدا، وەك فەرموویەتی: ﴿وَكُلًّا نَّقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِۦ فُؤَادَكَ﴾ [هـود: ١٢٠] واتا: ئـەی محمد (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەموو ئەوانەشـت بۆ دەگێڕینەوە لە چیـرۆك و هەواڵی پێغەمبەرانـدا هاتووە، بۆ ئەوەی کە دڵی تۆی پێ دابمەزرێنین و دڵـنیات بکەین لە ڕاستی ئاینەکەت.

وەدیسان فەرموویەتی: ﴿ذَٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْقُرَىٰ نَقُصُّهُۥ عَلَيْكَ مِنْهَا قَآئِمٌ وَحَصِيدٌ﴾

[هود: ١٠٠] واتا: ئەوەی کە باسکرا هەندێك بوو لەهەواڵی خەڵکی ئەو شارو شارۆچکانە، بۆت دەگێڕینەوە، هەندێك لەو شارو دێهاتانە ماون و هەندێکی تری بەتەواوی وێران بوون.

لەجێگایەکی تریشدا خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿كَذَٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنۢبَآءِ مَا قَدْ سَبَقَ ۚ وَقَدْ ءَاتَيْنَٰكَ مِن لَّدُنَّا ذِكْرًا﴾ [طه: ٩٩] واتا: ئابەو شێوەیە هەواڵ و داستانی گەلانی پێشینت- یەك لەدوای یەك- بۆ باس دەکەین، دڵنیابە ئێمە لەلایەن خۆمانەوە قورئانمان پێ بەخشیوویت کە یادەوەری بێت لە هەموو ڕوویەکەوە.

٩. قورئانی پیرۆز کۆتا کتێبی خودای گەورەیە، شاهیدیش لەسەر ئەم ڕاستیە، ئەوەیە خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿نَزَّلَ عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ ٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ * مِن قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنزَلَ ٱلْفُرْقَانَ ۗ﴾ [آل عمران: ٣، ٤] واتا: ئەم (قورئان)ـەی وردە وردەو، کەم کەم، بە هەق و ڕاست و دروست، دابەزاندۆتە سەرتۆ، پشتگیری ئەوهەموو نامەو کتێبە پێشووانەی خۆیەتی، واتا: دان بەو کتێبانەشدا دەنێت، بەر لەخۆیبوون، و لەپێش ئەم قورئانەیشەوە (تەورات و ئینجیل) ی دابەزاند * بۆ ڕێنوێنی خەڵکانی سەردەمی خۆیان، پاش ئەوانیش ئەم (قورئان)ـەی دابەزاند، بۆ جیاکەرەوەی ڕاستیی وناڕاستیی، هەق و باتڵ لەیەکتری *.

وە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ﴾ [المائدة: ٤٨] واتا:: ئێمە قورئانمان هاوڕێ لەگەڵ هەموو حەقیقەت و ڕاستیەکدا بۆ تۆ دابەزاندووە، ڕاستی و دروستی کتێبەکانی پێش خۆیشی دیاری دەکات و چاودێر و پارێزەر و شاهیدیشە

بەسەریانەوە.

ئەمەش هەندێك بوو لەتایبەتمەندیەکانی قورئانی پیرۆز و جیاکەرەوەی لەکتێبە ئاسمانیەکانی تر، کەباوەڕ بەو قورئانە جێگیر و دامەزراو نابێت هەتا بەشێوەی عیلمی وعەمەلی باوەڕیش بەو کتێبانە نەهێنرێت، خودای گەورەیش لەهەمووان زانا و شارەزاترە...

بەشی سێهەم
باوەڕ بە پێغەمبەران

باسی یەکەم: حوکمی باوەڕ بە پێغەمبەران و بەڵگەکانی

باسی دووەم: پێناسەی (النبي) و (الرسول) و جیاوازی لەنێوانیاندا

باسی سێهەم: چۆنیەتی ئیمان و باوەڕ بە پێغەمبەران

باسی چوارەم: ئەوەی لەسەرمان پێویستە بەرامبەر بەپێغەمبەران

باسی پێنجەم: پێغەمبەرە خاوەن وەرە و عەزیمەتە بەرزەکان

باسی شەشەم: تایبەتمەندیەکانی پێغەمبەرمان محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و مافەکانی بەسەر ئوممەتەکەیەوە، لەگەڵ ڕوونکردنەوەی ئەوەی بینینی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەخەودا هەقە

باسی حەوتەم: کۆتایی پەیامبەرایەتی و ڕوونکردنەوەی، ئەوەی کەپاش پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئیتر پێغەمبەری تر نایەت

باسی هەشتەم: هەقیقەت و بەڵگەی شەوڕەویکردن بە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

باسی نۆیەم: وتەی ڕاست لەسەر ژیانی پێغەمبەران (سەلامی خودایان لێ بێت)

باسی دەیەم: موعجیزەی پێغەمبەران و جیاوازی لەنێوان موعجیزەی ئەوان وکەراماتی ئەولیائدا

باسی یازدەیەم: وەلی و ولایەت لە ئیسلامدا

باسی یەکەم

حوکمی باوەڕ بە پێغەمبەران و بەڵگەکانی

باوەڕ بەپێغەمبەرانی خودای گەورە واجبێکە لەواجباتی ئەم دینە و روکنێکی گەورەیە لە ئەرکانەکانی ئیمان، دەقەکانی قورئانی پیرۆز و سوننەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەڵگەن لەسەر ئەمە:

خودای گەورە ئەفەرموویت: ﴿ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِۦ وَٱلْمُؤْمِنُونَ ۚ كُلٌّ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِۦ ۚ وَقَالُوا۟ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ﴾ [البقرة: ٢٨٥] واتا: پێغەمبەر و ئیمانداران باوەڕیان هەیە بەوەی لە لایەن پەروەردگارییانەوە هاتۆتە خوارەوە، هەموویان باوەڕیان هەیە بە خوداو فریشتەکانی و کتێبەکانی و پێغەمبەرەکانی (دەڵێن) هیچ جۆرە جیاوازیەک ناکەین لە نێوان هیچ پێغەمبەرێ لە پێغەمبەرەکانی خوادا (لە باوەڕدا)، هەروەها وتیان: گوێڕایەڵ و ملکەچین (بۆ بەدیهێنەرمان) پەروەردگارا لێخۆشبوونی تۆمان دەوێت و سەرئەنجام هەر بۆ لای تۆیە گەڕانەوە.

خودای گەورە باسی ئەوەی کردووە کە باوەڕهێنان بە پێغەمبەران لەکۆی ئەوانەیە کە پێغەمبەر و بڕوادارانی باوەڕیان پێی هێناوە، روکنێکە لە روکنەکانی ئیمان، وە ئەوەشی روونکردوەتەوە لەباوەڕهێنان بەپێغەمبەراندا هیچ جیاوازیەك ناکەن لەنێوانیاندا، باوەڕیان بەهەندێکیان هەبێت و بەهەندێکی تریان نەبێت، بەڵکو بەبێ جیاوازی باوەڕیان بەهەر هەموویان هەیە.

خودای گەورە لە کتێبە پیرۆزەکەیدا حوکمی ئەو کەسەی ڕوونکردوەتەوە کە باوەڕی نییە بە پێغەمبەران، و فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكۡفُرُونَ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَيُرِيدُونَ أَن يُفَرِّقُواْ بَيۡنَ ٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَيَقُولُونَ نُؤۡمِنُ بِبَعۡضٖ وَنَكۡفُرُ بِبَعۡضٖ وَيُرِيدُونَ أَن يَتَّخِذُواْ بَيۡنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا * أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ حَقّٗاۚ﴾ [النساء: ١٥٠، ١٥١] واتا: بێگومان ئەوانەی باوەڕ بەخوداو پێغەمبەران ناهێنن، و دەشیانەوێ لەنێوان خوداو پێغەمبەرەکانییدا فەرق و جیاوازی دانێن، و دەڵێن: ئێمە باوەڕ بەهەندێکیان دەکەین، و بەهەندێکیشیان باوەڕ ناکەین، و دەشیانەوێ لەو نێوانەدا ڕێگەیەك بۆخۆیان دیاری بکەن * بێ دوودڵی، ئەمانە کافرو خودا نەناسن، چونکە ئەو داوایەیان ناپەسەندە، وە بڕوا بوون بەخودا، بەگشت فەرمان و بڕیارەکانیشی دەبێ، ئەگینا ئەو داوایە، داخوازییەکی بێهوودەو بێ ناوەڕۆکە، وە ئێمە سزایەکی ئابڕووبەرمان بۆئەو خوانەناس و کافرانە، ئامادە کردووە *.

ئەو کەسانەی کە پێغەمبەران بەدرۆ دەزانن یان جیاوازی دەکەن لەنێوانیاندا، باوەڕ بەهەندێکیان دەکەن و بێ باوەڕیشن بەهەندێکی تریان، خودای گەورە بە بێ باوەر و کافری ناوبردوون، پاشان ئەوەیشی ڕوونکردوەتەوە کە ئەوانە کافر و بێ باوەڕی تەواون وهیچ گومان نییە لە بێ باوەڕیاندا.

لەبەرامبەر ئەمەشدا ئەوەی ڕوونکردوەتەوە کە چ شتێك پێویستە لەسەر باوەڕداران جێبەجێی بکەن، وفەرموویەتی: ﴿وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَلَمۡ يُفَرِّقُواْ بَيۡنَ أَحَدٖ مِّنۡهُمۡ أُوْلَٰٓئِكَ سَوۡفَ يُؤۡتِيهِمۡ أُجُورَهُمۡۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورٗا رَّحِيمٗا﴾ [النساء: ١٥٢] واتا: ئەوانەش کە باوەڕیان هەیە بەخوداو بەپێغەمبەرەکانی ولەناویانیشدا هیچ فەرق و جیاوازییەك ناکەن، ئەوانە لەدوارۆژدا خودا پاداشی شیاوی

خۆیانیان دەداتێ، و خواش گوناە پۆشە، لەتاوان و گوناهەکانیان دەبووڕێ، میهرەبان و دلۆڤانە.

خودای گەورە بەجۆرێـــك وەصفی کردوون کەباوەڕیان هەیە بەخودا و بەهەموو پێغەمبەرەکانی بەبێ جیاوازی لەنێوانیاندا، باوەڕیان بەهەندێکی هەبێت و بەهەندێکی تریشیان بێ باوەڕ بن، نەخێر بەڵکو باوەڕیان وایە کە هەر هەموویان پێغەمبەری خودان و لەلایەن ئەوەوە نێررراون کە ترسـێنەر و موژدەدەربن بۆ ئادەمیزاد.

دەقەکانـــی ســـوننەتیش بەهەمان شـــێوەی دەقەکانی قورئانـــی پیرۆز باوەڕ بە پێغەمبەرانـــی بە ڕوکنێك لە ڕوکنەکانی ئیمـــان داناوە، فەرموودە بەناوبانگەکەی جوبرەئیل دیاریترین بەڵـــگەیە لەم مەســـئەلەیەدا، کاتێك جوبرەئیل پرســـیاری لە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کرد کە هەوالّی پێ بدات لەبارەی ئیمانەوە ئەویش لەوەڵامیدا فەرمووی: «أن تؤمن بالله وملائكته وكتبه ورسله واليـــوم الآخر»[1] واتا: باوەڕ ئەوەیە باوەڕت هەبێت بەخودای گەورە و بەفریشـــتەکانی و بەکتێبەکانی و بە پێغەمبەرانی و بەڕۆژی دوایی و بە قەدەر خێر و شەڕی.

لەم فەرموودەیەدا پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) باســـی ئەوەی کردووە کە باوەڕ بە سەرجەم پێغەمبەران ڕوکنێکە لە ڕوکنەکانی ئیمان کەواجبە لەسەر موسڵمان باوەڕی پێیان هەبێت و جێبەجێیان بکات.

لە دوعا و نزایەکی پێغەمبەریشـــدا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە لەشـــە و نوێژدا

(١) موسليم - الإيمان - (٨)، وە تیرموذی الإيمان (٢٦١٠)، وە ئەلنەسائی - الإيمان وشرائعه - (٤٩٩٠)، وە ئەبو داود - السنه - (٤٦٩٥)، وە ئیبن ماجە - المقدمه - (٦٣)، وە موسنەدی ئەحمەد (١/ ٥٢).

دەیخوێند فەرموویەتی: «اللَّهُمَّ لَكَ الحمد أنت نور السماوات والأرض، ولك الحمد أنت قيم السماوات والأرض، ولك الحمد أنت رب السماوات والأرض ومن فيهن، أنت الحق، ووعدك الحق، وقولك الحق، ولقاؤك الحق، والجنة حق، والنار حق، والنبيون حق، والساعة حق»[1] واتا: ئەی خودایە سوپاس و ستایش بۆ تۆ، هەر تۆ نووری ئاسمانەکان و زەویت، وە سوپاس و ستایش بۆ تۆ، هەر تۆ ڕاگری ئاسمانەکان و زەویت، وە سوپاس و ستایش بۆ تۆ، هەر تۆ پەروەردگاری ئاسمانەکان وزەوی وئەوەیشی لەنێوانیاندایە، تۆ حەق و ڕاستیت، پەیمان و بەڵێنەکانت حەق و ڕاستن، گوفتار و وتەکانت حەق و ڕاستن، گەشتن بەتۆ حەق و ڕاستە، بەهشت و دۆزەخ حەق و ڕاستن، پێغەمبەران حەق و ڕاستن، ڕۆژی دوایی و قیامەت حەق و ڕاستە.... شاهیدی دانی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەوەی پێغەمبەران حەق و ڕاستن و خوێندنی وەها دوعا و نزایەك لەشەو نوێژدا، و باسکردنی لە چوارچێوەی بنەما وئەصڵە گەورەکانی ئیمان بەڵگەی گرنگی و پلەوپایەی باوەڕ بەپێغەمبەران ئەگەیەنێت، چونکە وەك باوەڕ بەخودای گەورە وبەبوونی دۆزەخ و بەهەشت و هاتنی ڕۆژی دوایی لە بنەما و ڕوکنە ئەساسیەکانی ئیمانن لای ئەهلی ئیسلام.

بەمەش باوەڕ بەپێغەمبەران (سەلامی خوایان لێ بێت) واجب بوو، وە ڕوکنێکی گەورە و کۆڵەکەیەکی بتەوی ئەم دینەیە، وەیەکێکە لەگەورەترین تایبەتمەندیەکانی ئیمان وباوەڕ، وەهەرکەسێکیش پێغەمبەران یان هەر یەکێکیشیان بەدرۆ بزانێت ئەوە بێ باوەڕ بووە بەخودای گەورە بە بێ

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٧٤٩٩).

باوەڕیەکـــی صەریح و بـــێ پێچ و پەنا، چونکە ئینـــکاری یەکێك لە روکنە گەورەکانی ئیمانی کردووە.

بەروبووم و سوودی باوەڕ بەپێغەمبەران (سەلامی خودایان لێ بێت):

بـــاوەڕ بەپێغەمبەران کاریگـــەری گرنگی خۆی هەیە و شـــوێنەواری گەورەش بەجێ دەهێلّـــێت لەســـەر دڵ و دەروون و رەوشـــت و ئاکاری مرۆڤی باوەڕدار، لەوانەش:

١. هەســـتکردن بەو رەحمەتە گەورەیەی کە خـــودای گەورە کردوویەتی لەگـــەڵ بەندەکانیـــدا، بەوەی ئـــەو پێغەمبەرانـــەی بۆ نـــاردوون تاوەکو رێنیشاندەریان بێت بۆ هیدایەت وەرگرتن گەیاندنی دینەکەی خودا پێیان.

٢. شوکر و سوپاسی خودا کردن لەسەر گەورەیی ئەو نیعمەتەی کە پێـــی بەخشیوون.

٣. خۆشەویستی و رێزگرتنی ســـەرجەم پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێ بێت) و وەصف و پەناکردنیان بەشێوەیەك کە شایستەی ئەوان بێت، چونکە ئەوان پێغەمبەری خودا و هەڵبژاردەی ناو بەندە ڕاســـتەقینەکانینی، چونکە هەر ئەوان بوون کە هەستاون بەگەیاندنی ئاینە پیرۆزەکەی خودای گەورە بەباشترین شێوە و لەو پێناوەشدا بەرگەی هەموو ناڕەحەتی و ناخۆشیەکانی گرتووە و ئازارامیان گرتووە لەبەرامبەر هەموو ئەزیەت و ئازاردانێکدا.

باسی دووەم

پێناسەی (النبي) و(الرسول) و جیاوازی لەنێوانیاندا

النبـــي لەزمانەوانییدا: لە وشەی (النبأ) ـــــەوە داتاشـــراوە كە بەواتای خەبەر و هەواڵێكی گەورەی بەسوود دێت، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿عَمَّ يَتَسَآءَلُونَ ۞ عَنِ ٱلنَّبَإِ ٱلۡعَظِيمِ﴾ [النبـــأ: ١، ٢] واتا: ئەو خەڵـــكە دەربارەی چی لەیەكتر دەپرسن؟ ۞ دەربارەی هەواڵە زۆر گەورە و گرنگەكە ئەپرسن؟ كە هاتنی رۆژی دواییە ۞.

پێغەمبەریش بە(النبي) ناودەبرێت چونكە پێغەمبەر هەواڵ دەدات و هەواڵ دێنێت لەلای خودای گەورەوە، لەهەمان كاتدا هەواڵدەر و هەواڵپێدراویشە.

دەوترێت: (النبي) لە وشەی (النباوة) داتاشراوە، كە مانای شتێكی بەرز دێت.

بەپێی ئـــەم مانایەی دواییە پێغەمبەر بە (النبـــي) ناونراوە، لەبەر بەرزی پلەوپایەی لەهەموو خەڵـــكانی تر، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَرَفَعۡنَٰهُ مَكَانًا عَلِيًّا﴾ [مريـــم: ٥٧] واتا: بۆیە رێزی زۆرمان لە (پێغەمبەر ئیدریس) گرت و پایەدار و بەرز و بڵندمان كرد لە جێگە و رێگەی تایبەتدا.

(الرســـول) لەزمانەوانییدا: لەوشـــەی (الإرسال) داتاشـــراوە، كە مانای ناردن و ئاڕاســـتەكردن دێت، خودای گەورە لەبارەی شـــاژنی ســـەبەئەوە فەرموویەتی: ﴿وَإِنِّي مُرۡسِلَةٌ إِلَيۡهِم بِهَدِيَّةٖ فَنَاظِرَةُۢ بِمَ يَرۡجِعُ ٱلۡمُرۡسَلُونَ﴾ [النمل: ٣٥] واتا: جا بەڕاســـتی من دیارییەكی بەنرخ و گەورەیان بۆ دەنێرم ئینجا چاوەڕوان دەكەم كە نێردراوەكان بەچییەوە دەگەڕێنەوە.

زانایان لە پێناسەی هەر یەك لە (النبي) و (الرسول) لەشەرعدا چەند رایەکی جیاوازیان هەیە، کە راسترینیان ئەمەیە:

(النبي): ئەو کەسەیە کە خودای گەورە وەحی بۆ ناردووە کە کاری پێبکات و فەرمانیشی بەباوەڕداران پێبکات.

(الرسول): ئەو کەسەیە کە خودای گەورە وەحی بۆ ناردووە، و ڕەوانەیشی کردووە بۆ لای ئەو کەسەی کە سەرپێچی فەرمانەکانی خودا دەکات، بۆ ئەوەی پەیامی خودای گەورەی پێ بگەیەنێت.

جیاوازی لەنێوان ئەم دوو دەستەواژەدا:

(النبي) ئەو کەسەیە کە خودای گەورە فەرمان و قەدەغەکراوەکانی خۆی پێ ڕاگەیاندووە بۆ ئەوەی لەگەڵ باوەڕداراندا وتوێژی پێبکات و فەرمانیشیان بەوە پێبکات، بەڵام ووتوێژ لەگەڵ بێ باوەڕاندا ناکات و بۆ لای ئەوان نەنێردراوە.

بەڵام (الرسول) ئەو کەسەیە کە خودای گەورە ڕەوانەی کردووە بۆ لای باوەڕداران و بێ باوەڕانیش بۆ ئەوەی ئەوەی کە خودای گەورە بۆی ناردووە پێیان ڕابگەیەنێت و بانگیان بکات بۆ پەرستنی خودای گەورە بەتاك و تەنهایی.

مەرجیش نییە کە (الرسول) بەرنامە و شەریعەتێکی نوێی پێبێت، چونکە یوسف پێغەمبەر لەسەر ئاین و شەریعەتەکەی ئیبراهیم بوو (سەلامی خوایان لێ بێت)، هەروەها داود و سولەیمان (سەلامی خوایان لێ بێت) هەردووکیان لەسەر یەك شەریعەتی تەورات بوون و ڕەسولیش بوون،

خودای گەورەیش فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدْ جَآءَكُمْ يُوسُفُ مِن قَبْلُ بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَمَا زِلْتُمْ فِى شَكٍّ مِّمَّا جَآءَكُم بِهِۦ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَن يَبْعَثَ ٱللَّهُ مِنۢ بَعْدِهِۦ رَسُولًا ۚ﴾ [غافر: ٣٤] واتا: سوێند بەخوا بەڕاستی کاتی خۆی یوسف بەڵگە و نیشانەی زۆری بۆ هێنان تا ڕێبازی خواناسی بگرنەبەر، کەچی بەردەوام لە گوماندا بوون، بەرامبەر ئەو بەرنامەو ئاینەی کە بۆی هێنابوون، هەتا ئەو کاتەی وەفاتی کرد، ئەوسا وتتان: ئیتر تەواو هەرگیز خوا دوای ئەم پێغەمبەری تر نانێرێت.

وە فەرموویەتی: ﴿إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيْمَٰنَ ۚ وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ۞ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَٰهُمْ عَلَيْكَ مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا﴾ [النساء: ١٦٣، ١٦٤] واتا: بەڕاستی ئێمە نیگامان بۆ کردووی وەك چۆن نیگامان کرد بۆ نووح و بۆ پێغەمبەرەکانی پاش ئەو و نیگامان کرد بۆ ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاق و یەعقوب و نەوەکانی یەعقوب وە عیسا و ئەیوب و یونس و هاروون و سولەیمان وە زەبوریشمان بەخشی بە داوود ۞ وە پێغەمبەرانێك بێگومان بەسەرهاتەکانیانمان گێڕاوەتەوە بۆت لەمەوپێش وە پێغەمبەرانێك بەسەرهاتەکانیانمان نە گێڕاوەتەوە بۆت، بەڕاستی خودای گەورە خۆی لەگەڵ موسا دا گفتوگۆی یەکسەری و ڕاستەوخۆی ئەنجامداوە ۞.

هەندێك جار (النبي) یش لەقورئاندا بە (الرسول) هاتووە، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ وَلَا نَبِىٍّ إِلَّآ إِذَا تَمَنَّىٰٓ أَلْقَى ٱلشَّيْطَٰنُ فِىٓ أُمْنِيَّتِهِۦ﴾ [الحج: ٥٢] واتا: ئەی محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێش تۆ هیچ (رسول) و (نەبی) یەکمان ڕەوانە نەکردووە ئاواتی نەخواستبێت بەباوەڕ

هێنانی قەومەکەی، بەڵام کاتێك ئاواتی خواستووە شەیتان ئەوەی بەفرسەت زانیووە، شتی نابەجێی تێکەڵ بەئاواتەکەی کردووە.

لەم ئایتە پیرۆزەدا خودای گەورە باسی ئەوەی کردووە کە (نەبی) و (ڕەسول) یشی ناردووە بۆ خەڵکی، روونکردنەوەی ئەمەیش ئاوایە ئەگەر خودای گەورە فەرمانی کرد بە نەبیەکی کە بانگی باوەڕدران بکات بۆ لای بانگەوازەکەی، ئەوا ئەو پێغەمبەرە لەلایەن خواوە بۆیان نێردراوە، بەڵام بە ناردنێکی سنووردار، بەڵام ناردنی ڕەها و مطلق ئەوەیە کە خودای گەورە ئەو پێغەمبەرە بۆ سەرجەم خەڵکی بە باوەڕدار و بێ باوەڕیشەوە بنێرێت.

باسی سێهەم

چۆنیەتی ئیمان و باوەڕ بە پێغەمبەران

ئیمان بەپێغەمبەران بریتیە لە باوەڕ بەوانەی کەخودای گەورە لەقورئانی پیرۆز و پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە سوننەتی خۆیدا بەشێوەی گشتی و ورد و درشت باسیان کردوون و هەواڵیان پێداوون.

باوەڕ بەپێغەمبەران بەشێوەیەکی گشتی:

بریتیە لە باوەڕی تەواو و جازم بەوەی کە خودای گەورە لەهەموو گەل و نەتەوەیەك پێغەمبەرێکی ناردووە کە بانگیان بکات بۆ پەرستنی خودای گەورە بەتاك و تەنهایی و بەهیچ شێوەیەکیش هاوەڵی بۆ بڕیار نەدەن و باوەڕیشیان نەبێت بەوەی کە جگە لەخودا (اللە) دەپەرستریت، وەك فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾ [النحل: ٣٦] واتا: سوێند بە خودا لەناو هەموو گەل و ئوممەتێکدا پێغەمبەرێکمان ناردووە، (بۆ ئەوەی بانگەوازیان بکەن) کەتەنها خودا بپەرستن و دووركەونەوە لە (پەرستنی) هەموو پەرستراوێکی تر جگە خودا.

وە باوەڕ بوون بەوەی کە ئەو پێغەمبەرانە (سەلامی خوایان لێ بێت) سەرجەمیان ڕاستگۆ و چاکەکار و ژیر وبەڕێز و خواناس و دەستپاك و ڕێنیشاندەرن، وەك خودای گەورە لەم بارەیانەوە فەرموویەتی: ﴿هَٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ﴾ [یس: ٥٢] واتا: ئائەمە بەڵێنی خودای میهرەبانە و پێغەمبەرانیش لەهەواڵدانی ئەو ڕۆژە راستیان کردووە... خودای گەورە لەجێگایەکی تردا پاش ئەوەی باسی ژمارە و دەستەیەکی زۆر

لە پێغەمبەران ئەکات ئەفەرموێت: ﴿وَمِنْ ءَابَآئِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ وَإِخْوَٰنِهِمْ ۖ وَٱجْتَبَيْنَٰهُمْ وَهَدَيْنَٰهُمْ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۞ ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهْدِى بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ﴾ [الأنعام: ٨٧: ٨٨] واتا: و لە ناو باو و باپیران ونەوەکانیان و براکانیاندا کۆمەڵێکی زۆرمان لێ ڕێنمایی کردن، و هەندێکیانمان هەڵبژاردن بۆ پێغەمبەریتی و، شارەزای ڕێی ڕاست و دروستمان کردن ❊ ئا ئەمەیە هیدایەت و ڕێنموویی خودایی کەهیدایەت و ڕێنموویی هەر کەسێکی پێدەدات لە بەندەکانی (کە شایستە بێت) ❊.

وە باوەڕ بوون بەوەی کە ئەم پێغەمبەرانە هەر هەموویان لەسەر هەقێکی ئاشکرا و ڕێنمایی و ڕێگایەکی ڕوونکراوەن، کە لەلایەن پەروەردگارەوە بە بەڵگە و نیشانەی ڕوون و ئاشکراوە نێرراون بۆ لای گەلەکانیان، خودای گەورە لەسەر زمانی خەڵکی بەهەشتەوە دەفەرموێت: ﴿لَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِٱلْحَقِّ﴾ [الأعراف: ٤٣] واتا: خەڵکی بەهەشت دەڵێن: پێغەمبەرانی پەروەردگارمان بەهەق و بەڕاستی هاتن.

وەدەفەرموێت: ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْمِيزَانَ لِيَقُومَ ٱلنَّاسُ بِٱلْقِسْطِ﴾ [الحديد: ٢٥] واتا: سوێند بەخودا بەڕاستی ئێمە پێغەمبەرانی خۆمانمان ناردووە بە بەڵگەو موعجیزەی ڕوونەوە، وە کتێبی (ئاسمانی) و تەرازووی دادمان لەگەڵا ناردن بۆ ئەوەی خەڵکی بەدادگەری ڕەفتار بکەن (لەناو خۆیاندا).

وە باوەڕ بەوەی کە ئەساس و بنەمای بانگەوازی گشت پێغەمبەران یەک بانگەوازە، ئەویش بانگەوازە بۆ یەکخواپەرستی و دوورکەوتنەوە لەپەرستنی هەر شتێکی تر کەجگە لەخودا ئەپەرستریت، بەڵام شەریعەتەکانیان جیاوازی

تێدا بووە، وەك خودای گەورە ئەفەرموویت: ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِيٓ إِلَيۡهِ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعۡبُدُونِ﴾ [الأنبياء: ٢٥] واتا: ئێمە پێش تۆ هیچ پێغەمبەرێکمان ڕنەکردووە، کە وەحیمان بۆ نەناردبێت بەوەی کە: بێگومان هیچ خودایەک نیە جگە لە من و دەبێت هەر من بپەرستن، وە لەهەمان کاتدا فەرموویەتی: ﴿لِكُلّٖ جَعَلۡنَا مِنكُمۡ شِرۡعَةٗ وَمِنۡهَاجٗاۚ﴾ [المائدة: ٤٨] واتا: بۆ هەر گەل و ئوممەتێك لەئێوە یاسا و شەریعەتێکمان دانابوو.

باوەڕبەوەی ئەو پێغەمبەرانە ئەوەی لەسەریان بووە لە بانگەواز و دینکەیان بە ڕوون و ئاشکرایی گەیاندویانە، بەمەش بەڵگەی تەواویان لەسەر خەڵکی جێگیر کردووە، وەك فەرموویەتی: ﴿لِّيَعۡلَمَ أَن قَدۡ أَبۡلَغُواْ رِسَٰلَٰتِ رَبِّهِمۡ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيۡهِمۡ وَأَحۡصَىٰ كُلَّ شَيۡءٍ عَدَدَۢا﴾ [الجن: ٢٨] واتا: بۆ ئەوەی بزانێ و ئاگادار بێت کە بەڕاستی پێغەمبەران بەڕێك و پێکی پەیامەکانی پەروەردگاری خۆیانیان ڕاگەیاندووە، بەو شێوەیەی کە بۆیان سروشتکراوە بێ زیادو کەم، بەمانایەکی تر خودای پەروەردگار چاودێری پەیامبەرانی خۆی دەکات، بەفریشتە تا بەئاسانی پەیامەکەیان بگەیەنن.... وە لەبارەی بڕینی بیانووی خەڵکیشەوە بە بانگەوازی پێغەمبەران فەرموویەتی: ﴿رُّسُلٗا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةُۢ بَعۡدَ ٱلرُّسُلِۚ﴾ [النساء: ١٦٥] واتا: گشتیان پێغەمبەری مژدەدەر و ترسێنەر بوون، تا دوای ئەو پێغەمبەرانە هیچ بەڵگە و بیانوویەك بۆ ئەوخەڵکەیە نەمێنێ لەلای خودا، ئەگەر لار و لاسار بوون.

وە واجبە باوەڕبەوەی کە پێغەمبەران هەموویان ئادەمیزاد و دروستکراوی خودان، بەهیچ شێوەیەك تایبەتمەندیەکانی خوایەتی و پەروەردگاریەتیان نییە لەهیچ شتێکدا، وە باوەڕبەوەی سەرجەمیان بەندە

و عەبدی خودا بوون پەروەردگار بە پەیامەکەی خۆی ڕێزی لێناوون، وەك خۆی فەرموویەتی: ﴿قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِن نَّحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ﴾ [إبراهيم: ١١] واتا: پێغەمبەرانیان پێیان وتن: ئێمە تەنها بەشەرێکین وەکو ئێوە و هیچی تر، بەڵام خودا ویستی هەر کەسێکی ببێت لە بەندەکانی خۆی منەت دەخاتەسەریان و (هەڵیاندەبژێرێ بۆ گەیاندنی پەیامە پیرۆزەکەی).... وە فەرموویەتی: ﴿وَلَآ أَقُولُ لَكُمْ عِندِى خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ وَلَآ أَقُولُ إِنِّى مَلَكٌ﴾ [هود: ٣١] واتا: من پێتان نالێم خەزێنەکانی خودا لای منە و ناشڵێم غەیب دەزانم و ئاگاداری شتە نادیارەکانم، وە نالێم من فریشتەم... هەروەها فەرموویەتی: ﴿قُل لَّآ أَقُولُ لَكُمْ عِندِى خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ وَلَآ أَقُولُ لَكُمْ إِنِّى مَلَكٌ﴾ [الأنعام: ٥٠] واتا: ئەی موحەممەد (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێیان بڵێ: من پێتان نالێم خەزێنەکانی خودا لای منە شتی غەیب و نهێنیش نازانم، وە پێتان نالێم بێگومان من فریشتەم، شوێنی هیچ ناکەوم ئەوە نەبێ وەحی و سرووش و نیگا کراوە بۆم.

وە باوەڕ بەوەی کە ئەو پێغەمبەرانە لەلایەن خودای گەورە یارمەتی دەدرێن و سەردەخرێن، وە پاشەڕۆژ و سەرەنجامیش هەر بۆ ئەوانە، خودای گەورەیش فەرموویەتی: ﴿إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ ٱلْأَشْهَٰدُ﴾ [غافر: ٥١] واتا: بێگومان ئێمە یارمەتی پەیامبەرانمان و ئەوانەش بڕوایان هێناوە ئەدەین، وە لە ژیانی دونیاشدا بەسەر دوژمنانیاندا سەریان ئەخەین، و لەو ڕۆژەیش کە شاهیدەکان شاهیدی لەسەر یەکتری ئەدەن (واتە لە ڕۆژی دوایشدا سەریان دەخەین).

وە باوەڕ بەوەیش کە هەندێك لەپێغەمبەران فەزڵ و ڕێزیان زیاترە

لەهەندێکی تریان، وەك خودای گــەورە دەفەرموویت: ﴿تِلْكَ ٱلرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ مِّنْهُم مَّن كَلَّمَ ٱللَّهُ﴾ [البقرة: ٢٥٣] واتا: ئەو پێغەمبەرانەی (باسکران) ڕێزی هەندێکیانمان داوە بەســەر هاندێکی تریاندا، هەیانە خودای گەورە خۆی گفتوگۆی (یەکســەری) لەگەڵدا کردووە (وەک موسا) و پلەوپایەی هەندێکیانی بەرز کردۆتەوە بە چەندەها پلە وەک محمد (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ).

وە واجبــە باوەڕ بەگشــت ئەوانــەی کە لەقورئــان و ســوننەتدا لە بارەی پێغەمبەرانەوە هاتوون بەشــێوەیەکی گشــتی بە باوەڕ و ئیمانێکی هەمەلایەنەوە.

بەڵام باوەڕ بە پێغەمبەران بەشێوەیەکی وردتر ئەوەیە:

باوەڕ بەوانــەی کە خودای گەورە لەقورئانی پیــرۆزدا ناوی هێناوون و پێغەمبەریش صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لەفەرموودەکانی خۆیدا باســی کردوون، بە باوەڕێکی ورد و موفەصەڵی هەروەك ئەوەی دەقەکان باســی ناو و هەواڵ و فەزڵ و تایبەتمەندیەکانیانی کردووە.

ئەوانەشیان لەقورئان و سوننەتدا ناویان هاتووە ژمارەیان بیست و پێنج پێغەمبەرە، لەم ئایەتــە پیرۆزانەی خوارەوەدا ناوی هەژدەیان هاتووە، وەك خــودای گــەورە فەرموویەتی: ﴿وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ ءَاتَيْنَٰهَآ إِبْرَٰهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ ۚ نَرْفَعُ دَرَجَٰتٍ مَّن نَّشَآءُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ۞ وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ ۖ وَمِن ذُرِّيَّتِهِۦ دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ۞ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ ۖ كُلٌّ مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ۞ وَإِسْمَٰعِيلَ وَٱلْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا ۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ [الأنعام: ٨٣-٨٦] واتــا: ئــەو وتوویژو لێکۆڵینەوانە بەڵــگە و نیشــانەی ئێمە بوو، کاتێک بەخشیمانن بە ئیبراهیم

لەسەر گەلەکەی و زاڵ بوو بەسەریاندا، قسەو بیروباوەری بەسەر قەومەکەیدا سەرکەوت، جا هەر کەسێک بمانەوێت و (خۆیشی شایستە) بێت چەندەها پلەوپایەی بەرز دەکەینەوە، بەڕاستی پەروەردگاری تۆ دانا و کاربەجێیە و زانایە بەهەموو شتێک * وە ئیسحاقمان بەخشی بە (ئیبراهیم) و (لە ئیسحاق) یش یەعقوبمان پێ بەخشی، رێنموونیی هەموویانمان کرد وە لەوەوپێش رێنموونیی نووحیشمان کرد و لە نەوەکانی نووح داوود و سولەیمان و ئەیوب و یوسف و موسا و هاروونمان (رێنموونیی) کرد ئا بەو چەشنە پاداشتی چاکەکاران دەدەینەوە * زەکەریاو یەحیاو عیسا و ئیلیاسیشمان شارەزا و رێنماکردو بوون پەیغەمبەر، بۆیە دەفەرموێ: هەموو شیان لەپیاو خاسانی خوابوون * ئیسماعیل و ئەلیەسەع و یونس و لووط یش هەروەها هەموو شیانمان زیاتر لەگشت خەڵکی سەرزەویی رێز و قەدر لێنان *.

وە باسی ئەوانی دیکەشیان لەچەند جێگایەکی تری قورئاندا هاتوون، وەك فەرموویەتی: ﴿وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا﴾ [الأعراف: ٦٥] واتا: هودی برایشیانمان کردە پێغەمبەرو ناردمانە لای گەلی عاد... وە فەرموویەتی: ﴿وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا﴾ [الأعراف: ٧٣] واتا: صالحی برایشیانمان کردە پێغەمبەرو ناردمانە لای گەلی ثەمود.. وە فەرموویەتی: ﴿وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا﴾ [الأعراف: ٨٥] واتا: وە بۆ گەلی مەدیەنیش شوعەیبی برایانمان نارد و کردمان بەپێغەمبەر بۆیان.. وە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا﴾ [آل عمران: ٣٣] واتا: بێگومان خودا ئادەم و نوحی هەڵبژاردو کردونی بە پێغەمبەر و رێزی داوون بەسەر هەموو خەڵکیدا، وە دەفەرموێت: ﴿وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِّنَ الصَّابِرِينَ﴾ [الأنبياء: ٨٥] واتا: ئەی محمد

(صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) باسی (ئیسماعیلی کوڕی ئیبراهیم و ئیدریسی کوڕی شیت وذولکیفل) یش بکە کە هەریەکێکیان لەدەستەی خۆڕاگران و ئارامگران بوون بەرامبەر بەو بەڵاو تاقیکردنەوانەی تووشیان بوو، وە فەرموویەتی: ﴿مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ ۚ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ﴾ [الفتح: ٢٩] واتا: موحەممەد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ڕەوانە کراو و پەیامبەری خودایە، ئەو کەسانەش لەگەڵ ئەون و شوێنی ئەوکەوتوون لە بەرامبەر بێ بڕواکاندا ئازا و بەهێز و تووندن، لەناو خۆشیاندا میهرەبان و بەسۆز و دڵ نەرمن.

واجبە باوەڕ بوون بەو پێغەمبەر و نێرراوانەی خودا بەباوەڕێکی ورد و موفەصەڵ، و دان نان بە پێغەمبەریتی و پەیامی گشتیان بەو شێوەیەی کە لەقورئان و سوننەتدا باسکراوون.

هەروەها واجبە باوەڕ بەصیحەت و ڕاستی و دروستی ئەو دەقانە بکرێت کە باس لە فەزڵ و تایبەتمەندی و حاڵ و هەواڵی ئەو پێغەمبەرانە دەکات، وەك باوەڕ بەوەی کە خودای گەورە ئیبراهیم و محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ی کردووە بە خەلیل و خۆشەویستی خۆی، وەك فەرموویەتی: ﴿وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا﴾ [النساء: ١٢٥] واتا: خودا ئیبراهیمی کردۆتە خۆشەویستی خۆی ڕێزداری کردووە...، وە پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «إن الله اتخذني خليلًا كما اتخذ إبراهيم خليلًا»[1] واتا: خودای گەورە هەڵیبژاردووم و کردومی بە خۆشەویست و ڕێزداری خۆی، وەك چۆن ئیراهیمی کردووە بە خۆشەویست و ڕێزداری خۆی.

(خُلّة) یان (خەلیلی) بەرزترین پلەوپایەی خۆشەویستی خودایە

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٥٣٢).

بڕیاری داوە بۆ ئیبراهیم (سەلامی خودای لێ بێت) لەگەڵ پێغەمبەری ئیسلام محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ).

هەروەها وەك ئەوەی کە خودای گەورە خۆی راستەخۆ وتوویژ و قسەی لەگەڵ موسادا کردووە، خودای گەورە لەم بارەیەوە فەرموویەتی: ﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا﴾ [النساء: ١٦٤] واتا: خوای میهرەبان بۆ خۆی ڕاستەوخۆ قسەی لەگەڵ موسادا کردووە.

هەروەها رامهێنان و موسەخەرکردنی چیا و باڵندەکان بۆ داود (سەلامی خودای لێ بێت) کە لەگەڵ ئەودا تەسبیحات و ذیکر و یادی خوایان دەکرد، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُودَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ ۚ وَكُنَّا فَاعِلِينَ﴾ [الأنبياء: ٧٩] واتا: کێوەکان و باڵندەنکانیشمان ملکەچ و ڕام کرد، کە هەموان لەگەڵ داوودا پێکەوە تەسبیحاتی خوا بکەن، (داود بە ئاوازو دەنگە خۆشەکەی خۆی تەسبیحاتی ئەخوێند و گشت بوونەوەریش لەگەڵیدا ئەیانوتەوە، جا ئیتر چۆن و بەچ شێوەیەك؟ ئێمە هەموو ملکەچی ئەو شتانەین کە لەقورئاندا هاتوون) زۆر بەتوانا و بەکاریش بووین بۆ ئەنجامدانی ئەو کارە.

وە نەرمکردنی ئاسن بۆ داود (سەلامی خودای لێ بێت) وەك فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ مِنَّا فَضْلًا ۖ يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ ۖ وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ﴾ [سبأ: ١٠] واتا: ئێمە ڕێزێك و بایەخێکی زۆرمان بەخشیوە بە داود (فەرمانمان داوە کە): ئەی کێوەکان و باڵندەکان (تەسبیحات و سرودی ستایشی) لەگەڵدا بڵێنەوە، هەروەها ئاسنیشمان بۆ نەرم کردووە وەکو (معجزة) یەك تا پێداویستیەکانی بە ئاسانی لێ دروست بکات... وەباوەڕ بەوەی کە خودای

گەورە هەوای بۆ سولەیمان رامهێناوە و مەسەخەری کردووە کە بەفەرمانی ئەو بێت و بچێت، وە جنۆکەکانیشـــی بۆ رامهێناوە کە لەبەردەستیدا بوون بەهەر شێوەیەك فەرمانی پێکردوون بۆیان جێبەجێ کردووە، وەك خودای گەورە لەم بارەیەوە فەرموویەتی: ﴿وَلِسُلَيۡمَٰنَ ٱلرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهۡرٞ وَرَوَاحُهَا شَهۡرٞۖ وَأَسَلۡنَا لَهُۥ عَيۡنَ ٱلۡقِطۡرِۖ وَمِنَ ٱلۡجِنِّ مَن يَعۡمَلُ بَيۡنَ يَدَيۡهِ بِإِذۡنِ رَبِّهِۦۖ﴾ [سبأ: ١٢] واتا: بۆ سولەیمانیش هەوامان خستە ژێر فەرمانیەوە، بەیانیان یەك مانگە ڕێ دەڕۆیشت و ئێواران یەك مانگە ڕێ دەهاتەوە، کانی مسیشـــمان بۆ توانـــدەوە، لە جنۆکەکانیش هەندێکمان بۆ ڕاهێنا کە لەبەردەستیدا کار بکەن بە مۆڵەتی پەروەردگاری.

هەروەهاباوەڕبەوەی کەسولەیمانزمانی بالێندەکانی زانیوە،وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَوَرِثَ سُلَيۡمَٰنُ دَاوُۥدَۖ وَقَالَ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ عُلِّمۡنَا مَنطِقَ ٱلطَّيۡرِ وَأُوتِينَا مِن كُلِّ شَيۡءٍۖ﴾ [النمل: ١٦] واتا: سولەیمان بووە میراتگری داوود (لە پێغەمبەرێتی و پاشـــایەتی و زانیاری دا) (ســـولەیمان) وتی ئـــەی خەڵکینە فێری زمانی بالێندەکان کراوین وە لە هەموو شتێکمان پێ دراوە.

هەروەهـــا واجبە ئیمـــان و باوەڕهێنان بەشـــێوەیەکی ورد و درشـــت بەچیرۆکی ئەو پێغەمبەرانەی کەلەقورئانی پیرۆزدا باسی خۆیان و گەلەکانیان هاتووە، وە باوەڕ بەو ناکۆکی و دژایەتیەش کە لەنێوانیاندا روویداوە، لەگەڵ دڵنیابوون لەســـەرکەوتنی خودای گەورە بۆ پێغەمبەرەکانی، وەك چیرۆك و بەسەرهاتی موســـا لەگەڵ فیرعەوندا، وە چیرۆك و بەسەرهاتی ئیبراهیم لەگەڵ گەلەکەیدا، وە چیرۆك و بەسەرهاتی هەریەك لە نوح و هود و صالح و شوعەیب و لوط لەگەڵ هۆز و گەلەکانیان، وە ئەو چیرۆك و بەسەرهاتەی کە خودای گەورە بۆی گێڕاوینەتەوە دەربارەی یوســـف و براکانی لەگەڵ

خەڵـــکی میصردا، و چیرۆك و بەســـەرهاتی یونس لەگەڵ گەلەکەیدا، تا کۆتا چیرۆك و بەسەرهات کە خودای گەورە لەقورئانی پیرۆزدا دەربارەی پێغەمبەران (ســـەلامی خوایان لـــێ بێت) بۆی گێڕاوینەتـــەوە، وە باوەڕ بە ئەوەیشی کە لەســـوننەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دا هاتووە، بەباوەڕێکی ورد و موفەصەڵی بەگوێرەی ئەوەی لەدەقەکاندا هاتوون.

بەمەش باوەڕ و ئیمان بەهەردوو بەشەکەی (گشتی و ورد و درشتەوە) تەحقیق دەبێت، خودای گەورەش زانا و شارەزاترە..

باسی چوارەم

ئەوەی لەسەرمان پێویستە بەرامبەر بەپێغەمبەران

پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێ بێت) هەق و مافی زۆر گەورەیان هەیە بەسەر ئوممەتی ئیسلامەوە، ئەو هەق و مافانەی کەخودای گەورە ناردوویەتیە خوارەوە لەقورئانی پیرۆز بۆیانی بڕیارداوە لەو پلەوپایە و شەرەف و مەنزیلەتەی کە هەیانە، شەرەف و مەنزیلەتی ئەوانیش بەگرنگی کارەکانیانەوەیە کە خودای گەورە هەڵیبژاردوون بۆ گەیاندنی ئەو وەحی و سروشەی کە پێیداوون، ئەو هەق و مافانەیش بریتین لە:

١. باوەڕ بوون بەگشت پێغەمبەران و ئەوەیشی کە هێناویانە، وە باوەڕ بوون بەوەی کە لەلایەن خودای گەورەوە هاتوون، و ڕاسپێرراون بەگەیاندنی ئەوەی کە پەروەردگاریان فەرمانی پێکردوون، وە جیاوازی نەکردن لەنێوانیاندا، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذۡنِ ٱللَّهِۚ﴾ [النساء: ٦٤] واتا: هیچ پێغەمبەرێکمان ڕەوانە نەکردووە تەنها بۆ ئەوە نەبێت، گوێڕایەڵی بکرێت بەفەرمانی خودای گەورە.. وە فەرموویەتی: ﴿وَأَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَٱحۡذَرُواْۚ فَإِن تَوَلَّيۡتُمۡ فَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا ٱلۡبَلَٰغُ ٱلۡمُبِينُ﴾ [المائدة: ٩٢] واتا: ئەی باوەڕداران گوێڕایەڵی خودا بکەن وە گوێڕایەڵی پێغەمبەریش بکەن، و وریابن و ئاگادار بن (نەکەن سەرپێچی لە فەرمان و ڕێنموویيەکانیان بکەن) جا ئەگەر پشت هەڵکەن و یاخی ببن ئەوە بزانن بەڕاستی کاری پێغەمبەری ئێمە تەنها ڕاگەیاندنی ئاشکراو ڕوونی پەیامەکەیە.

وەدیسان فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكۡفُرُونَ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَيُرِيدُونَ أَن يُفَرِّقُواْ بَيۡنَ ٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَيَقُولُونَ نُؤۡمِنُ بِبَعۡضٖ وَنَكۡفُرُ بِبَعۡضٖ وَيُرِيدُونَ أَن يَتَّخِذُواْ بَيۡنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ۞أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ حَقّٗا﴾ [النساء: ١٥٠، ١٥١] واتا: بێگومان ئەوانەی باوەڕ بە خوداو پێغەمبەران ناهێنن و دەیانەوێت جیاوازی بکەن لە نێوان خوداو پێغەمبەرەکانیدا (گوایە باوەڕیان بەخودا هەیە بەڵام باوەڕیان بەپێغەمبەران نیە)، (یاخود) دەڵێن: باوەڕ دەهێنین بەهەندێک لە پێغەمبەران و باوەڕ بەهەندێکیان ناهێنین و دەیانەوێت لەو نێوانەدا ڕێگە و بەرنامەیەک بۆ خۆیان بەدەست بهێنن ۞ ئا ئەوانە بەڕاستی بێ باوەڕی تەواون ۞.

لەبەر ئەوە واجبە باوەڕهێنان بەپێغەمبەران و بەڕاست زانینیان لەوەی کە هێناویانە لەپەیام و پێغەمبەرایەتی، ئەمەش ناوەڕۆك و ناوکرۆکی باوەڕە بەوان.

وە ئەوەیشی پێویستە بزانرێت کە دروست نییە بۆ هیچ کەسێك لە جنۆکە و ئادەمیزاد پاش هاتنی پێغەمبەری ئیسلام شوێن شەریعەت و بەرنامەی هیچ پێغەمبەرێکی تر بکەوێت جگە لە محمد (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) چونکە ئەم پێغەمبەرە بۆهەموو خەڵکی هاتووەبەهەموو چین وتوێژەجیاجیاکانیەوە،شەریعەتەکەی سەرەڕەوە و ناسخی شەریعەتی هەموو پێغەمبەرەکانی تڕە، هیچ ئاینێك دروست نییە شوێنی بکەوێت ئەو ئاینەی ئەو نەبێت، خودای گەورەیش لەم بارەیەوەفەرموویەتی:﴿وَمَن يَبۡتَغِ غَيۡرَ ٱلۡإِسۡلَٰمِ دِينٗا فَلَن يُقۡبَلَ مِنۡهُ وَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ﴾ [آل عمران: ٨٥] واتا: هەرکەسێ بێجگە لەبەرنامەو شەریعەتی ئیسلام هەردینێك بۆخۆی هەڵبژێرێ و بیکا بەبەرنامەی خۆی هەرگیز لێیوەرناگیردرێت، ولەدواڕۆژیشدا لەڕیزی خەسارۆمەندانە. وەلەجێگایەکی

تـــردا دەفەرموویت: ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةٗ لِّلنَّاسِ بَشِيرٗا وَنَذِيرٗا وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ﴾ [سبأ: ٢٨] واتا: ئێمە هەر بۆیە تۆمان نارد ئەی موحەممەد! (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە بۆ تەواوی خەڵکانی جیهان، ببیتە موژدەدەر و ترسێنەر، بەڵام زۆربەی خەڵکی بێ ئاگان و نازانن، وە دەفەرموویت: ﴿قُلۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّي رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيۡكُمۡ جَمِيعًا﴾ [الأعراف: ١٥٨] واتا: ئەی پێغەمبەر! (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بڵێ: ئەی خەڵـــکینە، چاك بزانن کە من پەیامبەر و نێردراوی خودام بۆ لای سەرجەم ئێوە.

٢. پشتگیری و خۆشەویســـتنی هەر هەموویان، وە هۆشیاربوون لەڕق لێ نەبوون و دژایەتی نەکردنیان.

خودای گـــەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَن يَتَوَلَّ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ فَإِنَّ حِزۡبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلۡغَٰلِبُونَ﴾ [المائـــدة: ٥٦] واتا: هەرکەســێکیش دۆســتایەتی لەگەڵ خوداو پەیامبەری خوداو ئەوانە بکات کـــە بڕوایان هێناوە، بێگومان هەر کۆمەڵی خودا زاڵ و ســـەرکەوتوون، وە دەفەرموویت: ﴿وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ وَٱلۡمُؤۡمِنَٰتُ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖۚ﴾ [التوبـــة: ٧١] واتـــا: پیـــاوان و ژنانی باوەڕدار هەموو دۆســـت و خۆشەویست و یارمەتیدەری یەکن لە گشت خۆشیی و ناخۆشیەکدا.

خودای گـــەورە لە ئایەتی دووەمدا وەصفی باوەڕدارانی وا کردووە کە هەموویان پاڵپشـــت و دۆســـتی یەکترن، بێگومان پێغەمبەرانیش (سەلامی خوایان لێ بێت) داخڵی ئەم ئایەتە دەبن، چونکە ئەوان کاملترین باوەڕیان هەیە، جا بۆیە خۆشەویستی ئەوان و پشتگیری کردنیان گەورەترە لە پاڵپشتی و خۆشەویســـتی نێوان باوەڕداران، ئەویش لەبەر ئەو بەرزی پلەوپایەیەی کەخودای گـــەورە بۆی بڕیارداون لەنـــاو مەخلوقاتەکانی خۆیدا، وەلەبەر

بـــەرزی و بەهێزی باوەڕەکەیان، هەر لەبەر ئەمە خودای گەورە خەڵـــکی هۆشـــیار کردوەتـــەوە لەدوژمنایەتی نەکردنیان، بۆیـــە دوژمنایەتی کردنی پێغەمبەرانی خســـتوەتە ریزی دوژمنایەتی کردنی خودا و فریشـــتەکانەوە، وە لەکۆتاییشـــدا ســـزای هەموویان پێکەوە باس کردووە، لەم بارەیەشەوە خودای گـــەورە فەرموویەتی: ﴿مَن كَانَ عَدُوًّا لِّلَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَىٰلَ فَإِنَّ ٱللَّهَ عَدُوٌّ لِّلْكَٰفِرِينَ﴾ [البقرة: ٩٨] واتا: ئەو کەسەی دوژمن بێت بەخوداو فریشـــتەکانی و پێغەمبەرەکانی، بەتایبـــەت جوبرەئیل و میکائیل، ئەوە با بزانێت و دڵنیا بێت کە خودای گەورە دوژمنی کافر و بێ باوەڕانە.

٣. بـــاوەڕ بەوەی کەســـەرجەم پێغەمبەران (ســـەلامی خوایـــان لێ بێت) چاکتر و باشـــترن لەتەواوی خەڵـــکی، وە هیچ کەسێك ناگاتە پلەوپایەی پێغەمبەران هەرچەند خواناس و چاکەخوازیش بێت، چونکە پەیامبەرێتی و پەیامی پێغەمبەران هەڵبژاردەی ویســـتی خوای گەورەیە وکەس بەهەوڵ و تێکۆشـــانی خۆی ناگاتە ئـــەو پلەوپایە و شـــەرەفە، هەروەکی خودای گـــەورە دەفەرموویێت: ﴿ٱللَّهُ يَصْطَفِى مِنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ ٱلنَّاسِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌۢ بَصِيرٌ﴾ [الحـــج: ٧٥] واتا: هەر خودا بە ویســـتی خۆی لە فریشـــتەکان و لەخەڵکیش پەیامبەر هەڵدەبژێرێت، بەڕاستی خودا بیسەر و بینایە (چاك دەزانێت کێ هەڵدەبژێرێت بۆ گەیاندنی پەیامەکەی)، هەروەها فەرموویەتی: ﴿وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ ءَاتَيْنَٰهَآ إِبْرَٰهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ ۚ نَرْفَعُ دَرَجَٰتٍ مَّن نَّشَآءُ﴾ [الأنعام:٨٣] واتا: ئەو (بەڵـــگانە) بەڵـــگەی ئێمە بوون کە دابوومان بە ئیبراهیم لە بەرانبەر گەلەکەیەوە هەر کەســـێك بمانەوێت پلە و پایەی بەرز دەکەینەوە... بەم شـــێوەیە کاتێك خودای گەورە لەچەند ئایەتێکدا باســـی کۆمەڵـــێك لەپێغەمبەران دەکات

ئەمجا لەکۆتاییەوە دەفەرموێت: ﴿وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ [الأنعام: ٨٦] واتا: هەریەکە لەوانیشمان ڕێزدارکرد بەسەر هەموو خەڵکیدا.... پێشتریش ولەلێکۆڵینەوەی یەکەم لەم بەشەدا ئەم مەسئەلەیەمان باسکردووە.

فەرموودەکانی پێغەمبەریش (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە پلەوپایەی پێغەمبەران هیچ کەسێك لەدروستکراوەکانی خودا پێی ناگات، بوخاری و موسلیم ریوایەتیان کردووە لەفەرموودەیەکی ئەبوهورەیرەوە (خودای لێ ڕازی بێت) کە پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی:

«لا ينبغي لعبد أن يقول: أنا خير من يونس بن متى»[1] واتا: دروست نییە بۆ بەندەیەك بڵێ: من لەیونسی کوڕی مەتا باشترم، وە لەفەرموودەیکی تردا بوخاری ڕیوایەتی کردووە، هاتووە: «من قال أنا خير من يونس بن متى فقد كذب»[2] واتا: هەرکەس وتی: من لە یونسی کوڕی مەتا باشترم ئەوە بێگومان درۆی کردووە.... هەندێك لە ڕاڤەکەرانی فەرموودە ئەڵێن: ئەم فەرموودەیە سەرکۆنەیە بۆ ئەو کەسە نەزانانەی کە وا گومان ببات وبیەوێت لەنرخ و پلەوپایەی یونس کەم بکاتەوە لەبەر ئەو چیرۆکەی کەلە قورئاندا لەبارەی ئەوەوە هاتووە «وە زانایان ڕوونیان کردوەتەوە کە»ئەوەی بەسەر یونس پێغەمبەردا هاتووە بەئەندازەی تۆزقاڵێکیش لە پێغەمبەرایەتی ئەو کەم ناکاتەوە، خودای گەورە بەتایبەتی باسی یونسی کردووە (سەلامی خودای لێ بێت) کاتێك کە چیرۆکەکەی لە قورئاندا هێناوە، وەك

(١) بوخاری - أحاديث الأنبياء - (٣٢١٥)، وە موسلیم - الفضائل - (٢٣٧٧)، وە ئەبو داود - السنة- (٤٦٦٩)، وە موسنەدی ئەحمەد (١/ ٣٤٢).

(٢) بوخاری - تفسير القرآن - (٤٣٢٨)، وە موسلیم - الفضائل - (٢٣٧٣)، وە موسنەدی ئەحمەد (٢/ ٤٦٨).

فەرموویەتی ﴿وَذَا ٱلنُّونِ إِذ ذَّهَبَ مُغَٰضِبًا فَظَنَّ أَن لَّن نَّقۡدِرَ عَلَيۡهِ فَنَادَىٰ فِي ٱلظُّلُمَٰتِ أَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبۡحَٰنَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ * فَٱسۡتَجَبۡنَا لَهُۥ وَنَجَّيۡنَٰهُ مِنَ ٱلۡغَمِّۚ وَكَذَٰلِكَ نُنجِي ٱلۡمُؤۡمِنِينَ﴾ [الأنبياء: ٨٧، ٨٨] واتا: یادی (ذو النون) یش بکەرەوە (کە یونس پێغەمبەرە) کاتێک بە تووڕەییەوە ڕۆیشت، گومانی وابوو کە هەرگیز دنیای لێ تەنگ ناکەینەوە (بەڵام بە پێچەوانەی گومانەکەیەوە خودا خستیە ناو سکی نەهەنگەوە) جا لەناو تاریکایەکاندا، (تاریکایی شەو و دەریا و ناوسکی نەهەنگەکەدا) هاوار و نزای لێ بەرز بۆوەو وتی: پەروەردگارا هیچ خودایەک نیە جگە لە تۆ، پاکی و بێگەردی هەر بۆ تۆیە، بەڕاستی من لە ستەمکاران بووم (کاتێک بە بێ فەرمانی تۆ قەومەکەم بەجێهێشت) * ئێمەش نزا و هاواری ئەومان گیراکرد و لەو غەم و خەفەتە رزگارمان کرد هەرواش ئیمانداران رزگار دەکەین*.

وە لەئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ ٱلۡمُرۡسَلِينَ﴾ [الصافات: ١٣٩] واتە: وە بەڕاستی یونس (پێغەمبەرێك بوو) لە پێغەمبەران.

٤. باوەڕ بەوەی کە پێغەمبەران هەندێکیان فەزڵیان هەیە بەسەر هەندێکی تر لەپێغەمبەراندا، وە هەر هەموویان لەیەك پلەدا نین بەڵکو خودای گەورە فەزڵی هەندێکیان داوە بەسەر هەندێکی تردا، وەك فەرموویەتی: ﴿تِلۡكَ ٱلرُّسُلُ فَضَّلۡنَا بَعۡضَهُمۡ عَلَىٰ بَعۡضٖۘ مِّنۡهُم مَّن كَلَّمَ ٱللَّهُۖ وَرَفَعَ بَعۡضَهُمۡ دَرَجَٰتٖۚ﴾ [البقرة: ٢٥٣] واتا: ئەو پێغەمبەرانەی کە باسکران فەزڵی هەندێکمان داوە بەسەر هەندێکی تریاندا، هی وایانە هەیە کە خودای گەورە خۆی قسەی لەگەڵ کردووە، وە هەندێکیشیانی چەند پلە بەرزکردوەتەوە.

طەبەری لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا ئەڵێت: «خودای گەورە لەم ئایەتەدا

ئەفەرموویت: ئەمانە پێغەمبەرەکانی منن، ڕێزی هەندێکیانم داوە بەسەر هەندێکی تریاندا، قسەم لەگەڵ هەندێکیان کردووە، وەك موسا (سەلامی خودای لەسەر بێت)، وە پلەو پایەی هەندێکیانم بەسەر هەندێکی تریاندا بە کەرامەت و مەنزلەتی بەرز کردەوەتەوە»پێدانی ئەو پلەوپایە تایبەتەی کە خودای گەورە دیاری کردووە بۆ هەریەکەیان بەپێی ئەو کۆمەڵە دەقەی لەقورئان و سوننەتدا هاتووە مافێکە بەسەر هەموو ئوممەتی ئیسلامەوە.

٥. سەلام و صەڵاواتدان لەسەریان، خودای گەورە فەرمانی کردووە بەخەڵکی کە سەلام و صەڵاوات بدەن لەسەر پێغەمبەران، وە پەروەردگار هەواڵی بەوە داوە کەوەصف و پەنای پێغەمبەران لەسەر زمانیان بێتولەپاش خۆیان ئومەتی ئیسلام سەلامیان بۆ بنێرن، خودای گەورە لەبارەی نوحەوە (سەلامی خودای لێ بێت) فەرموویەتی: ﴿وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ * سَلَامٌ عَلَىٰ نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ﴾ [الصافات: ٧٨، ٧٩] واتا: لە گەلانی تری داهاتوویشدا سەناو ناوبانگی چاکمان بۆ هێشتەوە تارۆژی قیامەت * سڵاو لەسەر نوح لە لایەن سەرجەم ئیماندارانەوە لە هەموو کات و شوێنێکدا * وە لەبارەی ئیبراهیمیشەوە فەرموویەتی: ﴿وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ * سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ﴾ [الصافات: ١٠٨، ١٠٩] واتا: لە گەلانی تری داهاتوویشدا سەنا و ناوبانگی چاکمان بۆ هێشتەوە تارۆژی قیامەت * سڵاو و درودی نەبڕاوە بۆ سەر ئیبراهیم *.

وە خودای گەورە لەبارەی موسا و هارونەوە فەرموویەتی: ﴿وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ * سَلَامٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ﴾ [الصافات: ١١٩، ١٢٠] واتا: لە گەلانی تری داهاتوویشدا سەناو ناوبانگی چاکمان بۆ هێشتەوە تارۆژی

قیامەت * سڵاو و درود و ڕێز لەسەر موسا و هاروون (لە لایەن پەروەردگاری مەزن و بەڕێزەوە)*.

خودای گەورە لەبارەی هەموو پێغەمبەرانیشەوە فەرموویەتی: ﴿وَسَلَٰمٌ عَلَى ٱلْمُرْسَلِينَ﴾ [الصافات: ١٨١] واتا: سڵاو درودیش لەسەر هەموو پێغەمبەران و سەرجەم فرستادەکانی خودا.

ابن کثیر ئەڵێت: «کە خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿سَلَٰمٌ عَلَىٰ نُوحٍ فِي ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ [الصافات: ٧٩] واتا: تەفسیری ئەوە دەکات کە وەصف و پەنای جوانی بۆ دەمێنێتەوە بەوەی هەموو خەڵک دەستەو تاقمێك سەلامی بۆ دەنێرن» ئیمامی نەوەویش کۆدەنگی زانایانی باسکردووە لەبارەی دروستی صەڵاوات دان لەسەر هەموو پێغەمبەران و سوونەتی ئەو کارە، وە وتویەتی: «أجمعوا على الصلاة على نبينا محمد (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وكذلك أجمع من يعتد به على جوازها على سائر الانبياء والملائكة استقلالا وأما غير الانبياء فالجمهور على أنه لا يصلي عليهم ابتداء» واتا: زانایان کۆدەنگن لەسەر صەڵاواتدان لەسەر پێغەمبەرمان محمد (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و هەروەها کۆدەنگن لەسەر صەڵاواتدانیش لەسەر هەموو پێغەمبەرانی تر و فریشتەکانیش بەسەربەخۆیی، بەڵام جگە لە پێغەمبەران زۆرینەی زانایان لەسەر ئەوەن کە صەڵاواتیان لەسەر نادرێت.

ئەمەی باسمانکرد کۆمەڵێك هەق و مافی پێغەمبەران بوو لەسەر ئەم ئوممەتە، کە دەقەکانی قورئان و سوننەت بەڵگە بوون لەسەری و زانایانیش دانیان پێداناوە... خودای گەورەش زانا و شارەزاترە.

باسی پێنجەم

پێغەمبەرە خاوەن وەرە و عەزیمەتە بەرزەکان

أولو العزم: ئەو پێغەمبەرانەن کەخاوەن وەرە و عەزیمەت و خۆڕاگری بوون، خودای گەورە ئەفەرموویت: ﴿فَٱصۡبِرۡ كَمَا صَبَرَ أُوْلُواْ ٱلۡعَزۡمِ مِنَ ٱلرُّسُلِ﴾ [الأحقاف: ٣٥] واتا: جا ئارامت ببێ و خۆڕاگر بە ئەی موحەممەد! (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەروەکو پەیامبەرە خاوەن وەرە و عەزمەکان خۆیانیان ڕاگرت لەبەردەم ئەو هەموو ئەزیەت و ئەشکەنجەدانەدا.

زانایان ڕایان جیاوازە لەبارەی پێغەمبەرە خاوەن وەرە و عەزیمەتەکانەوە، هەندێك وتویانە: مەبەست لێیان هەموو پێغەمبەرانە، وە وشەی (مِنْ) کە لەئایەتەکەدا هاتووە: ﴿مِنَ ٱلرُّسُلِ﴾ مەبەست پێی (بەیانی جنسە) نەك بۆ (تبعیض) هەندێك لە پێغەمبەران بێت، ابن زید وتویەتی: «مەبەست پێی هەموو پێغەمبەرانە، هەر هەموویان خاوەن وەرە و عەزیمەت و خۆڕاگر بوون، خودای گەورە هیچ پێغەمبەرێکی نەناردووە جگە لەوەی خاوەن وەرە و عەزیمەت و ڕای خۆیان و ژیری و عەقڵێکی کامڵ و تەواو بوون».

وەهەندێکی تر وتویانە: ئەو پێغەمبەرە خاوەن وەرە و عەزیمەت و خۆڕاگرانە پێنج پێغەمبەرن، ئەوانیش نوح و ئیبراهیم و موسا و عیسا و محمدن (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، ابن عباسیش دەڵێت: پێغەمبەرە خاوەن وەرە و عەیزمەت و خۆڕاگرەکان: محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و نوح و ئیبراهیم و موسا و عیسا بوون»ئەمەش ڕای هەر یەك لە موجاهد و عەطاء و خۆراسانیە، وە زۆرێك لە زانایانی دواینیش هەر ئەم ڕایەیان پەسەند کردووە.

خودای گەورە ئەو پێنج پیغەمبەرەی لــەدوو جێگای قورئانی پیرۆزدا بەیەکــەوە باســکردووە، زانایانــی رای دووەمیــش ئــەم دوو ئایەتەیان کردووە بەبەڵــگە بۆ ڕاکەیان، یەکەمیان سورەتی ئەحزابە، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ مِيثَٰقَهُمْ وَمِنكَ وَمِن نُّوحٍ وَإِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ ۖ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَٰقًا غَلِيظًا﴾[الأحزاب:٧]واتا: ئەی موحەممەد (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بیریان بخەرەوە کاتێ کە پەیمانمان وەرگرت لە پێغەمبەران هەروەها لە تۆو نووح و ئیبراهیم و موسا و عیسای کوڕی مەریەم وە لە هەموویان پەیمانی بەهێز و پتەومان وەرگرت.

جێگای دووەمیش ســورەتی شــورایە، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿شَرَعَ لَكُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحًا وَٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِۦٓ إِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰٓ ۖ أَنْ أَقِيمُوا۟ ٱلدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا۟ فِيهِ﴾ [الشورى: ١٣] واتا: هەر ئەو دین و ئایینەی بە (نووح وئیبراهیم و موســا و عیسا) مان ســپارد، کردمانە دین و ئایین بۆ ئێوەش(ئەی ئوممەتی ئیسلام!) واتا: پێغەمبەران هەموو یەك ئامانج و یەك مەبەســتیان بووە، یەك دین و یەك بیروباوەڕیــان بووە، ئەگەرچی هێندێك جیاوازییان هەبووبێ لەشەریعەت و بەرنامەیاندا.

هەندێــك لەڕاڤەکەرانی قورئانی پیرۆز وتویانە: کاتێك خودای گەورە بەتایبەت ئەم پێنج پێغەمبەرەی باسکردووە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی شەرەف و فــەزڵ و ڕێــزی زیاتریان هەیە، لەبەر ئــەوەی ئــەم پێغەمبەرانە خاوەن شەریعەتی ناوبانگی خۆیان بوون، وە لەپێغەمبەرە خاوەن ورە وعەزیمەت خۆڕاگرەکان بوون.

ئــەو پێنج پێغەمبــەرە ئەفزەلترێــن و بەڕێزترێــن پیغەمبەرانی خوادن

و هەڵبژێراوی نـــاو نەوەکانی ئادەمن، ئەبوو هورەیـــرە (خودای لێ ڕازی بێت) فەرموویەتی: «خیار ولد آدم خمســـة نوح وإبراهیم وعیســـی وموســـی ومحمـــد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وخیرهم محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وصلى الله وســـلم علیهم أجمعیـــن»[1] واتا: باشـــترین و هەڵبژێردراوی نـــاو نەوەکانی ئادەم پێنجن، نوح وئیبراهیم و عیسا و موسا و محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وباشترینی ئەمانەیش موحەممەدە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) صەڵات و سەلامی خودای گەورە لەسەر هەموویان بێت.

وە باشـــترینی ناو ئەم پێنج پێغەمبەرەیش محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وەك لە صەحیحی بوخاریدا هاتـــووە، ئەبوهورەیرە (خودای لـــێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردووە،کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «أنا ســـید ولد آدم یوم القیامة وأول من ینشق عنـــه القبر وأول شافع وأول مشفع»[2] واتا: من گەورە وســـەیدی نەوەکانی ئادەمم لەڕۆژی دواییدا، وە یەکەم کەسێکم کە گۆڕی بۆ لەت دەکرێت و (دێتە دەرەوە لەگۆڕەکەی) وە یەکەم کەسێکم کە شەفاعەت دەکات و زۆریش شەفاعەت دەکات.

(١) بەزار تەخریجی کردووە لە: (کشف الأستار) (٣ / ١١٤) هەیثەمی لە: (المجمع) (٨/ ٢٥) وە ووتویەتی پیاوانی ئەم فەرموودەی پیاوانێکی صەحیحن، وە ئەلحاکم ڕیوایەتی کردووە و ووتویەتی سەنەدەکی سەنەدێکی صەحیحە، و ئیمامی ذەهەبیش هاوایەتی، وە موستەدرەکی ئەلحاکم: (٢/ ٥٤٦).

(٢) موسلیم - الفضائل - (٢٢٧٨)، وە موسنەدی ئەحمەد (٢/ ٥٤٠).

باسی شەشەم

تایبەتمەندیەکانی پێغەمبەرمان محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و مافەکانی بەسەر ئوممەتەکەیەوە، لەگەڵ رووبەڕووبونەوەی ئەوەی بینینی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەخەودا هەقە

یەکەم: تایبەتمەندیەکانی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ). خودای گەورە پێغەمبەری ئازیزمانی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) تایبەتمەندکردووەبەکۆمەڵە تایبەتمەندی و مەناقبێکی زۆرەوە، کە فەزڵی پێداوە بەسەر هەموو پێغەمبەرانی تر و تەواوی خەڵکانی ڕووی سەر زەوی، هەندێك لەو تایبەتمەندیانەیش بریتین لە:

١. گشتگیری پەیامەکەی کە بۆ هەموو جیهان نێردراوە بەجنۆکە و ئادەمیزادەوە، بەشێوەیەك دروست نییە بۆیان شوێن هیچ پەیام و شەریعەتێکی تر بکەون غەیری پەیام و شەریعەتەکەی ئەو، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةٗ لِّلنَّاسِ بَشِيرٗا وَنَذِيرٗا﴾ [سبأ: ٢٨] واتا: ئێمە بۆیە تۆمان نارد ئەی موحەممەد! (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە بۆ تەواوی خەڵکانی جیهان، ببیتە موژدەدەر و ترسێنەر، وە فەرموویەتی: ﴿تَبَارَكَ ٱلَّذِي نَزَّلَ ٱلۡفُرۡقَانَ عَلَىٰ عَبۡدِهِۦ لِيَكُونَ لِلۡعَٰلَمِينَ نَذِيرًا﴾ [الفرقان: ١] واتا: بەرز و پیرۆز و پاك و بڵندە ئەو زاتەی کە قورئانی دابەزاندووە تا ببێتە جیاکەرەوەی ڕاست و ناڕاست، بۆ سەر بەندەی خۆی محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) تا ببێتە هۆشیار کەرەوەو بیدارکەرەوەی دانیشتوانی جیهان لە هەموو سەردەمێکدا ، ابن عباس (خودایان لێ ڕازی بێت) ئەڵێت: مەبەست لە (العالمین) جنۆکە و ئادەمیزادە.

وە ئەبوهورەیرە (خودای لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «فضلت علی الأنبياء بست: أعطيت جوامع

الكلم، ونصرت بالرعب، وأحلت لي الغنائم، وجعلت لي الأرض طهورًا ومسجدًا، وأرسلت إلى الخلق كافة، وختم بي النبيون»[1] واتا: فەزڵم دراوە بەسەر پێغەمبەرانی تردا بەشەش شت: خودای گەورە ئەوەی پێداوم کە کۆمەڵێك مانا و واتای زۆر بە چەند وشەیەکی کەم دەربڕم، وە ترسی منی خستوەتە دڵی دوژمنەکانم بەوەش خودای گەورە سەری خستوم، وە غەنیمەم بۆ حەڵاڵ کراوە، وە هەموو زەویم بۆ کراوە بە پاکۆکەر و مزگەوت، وە نێردراوم بۆ هەموو خەڵکی، وە بەمن کۆتایی هێنرا بە پێغەمبەرایەتی.

ئیمامی موسلیم لەصەحیحەکەیدا، تەخریجی کردووە لە ئەبو هورەیرەوە (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردووە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «والذي نفس محمد بيده لا يسمع بي أحد من هذه الأمة يهودي ولا نصراني، ثم يموت ولم يؤمن بالذي أرسلت به إلا كان من أصحاب النار»[2] واتا: سوێند بەوەی گیانی موحەمەدی بەدەستە هەر کەسێك هەواڵی منی بیستبێت لەم ئومەتە جولەکە بێت یان گاور، و پاشان بمرێت و باوەڕ نەهێنێت بەوەی منی بۆ نێرراوە، ئەوە دەبێتە هاوەڵی دۆزەخ.

٢. کۆتاهێنەرە بە پێغەمبەرایەتی (خاتم الانبياء) لە هەروەك دەقەکانی قورئان و سوننەت بەڵگەن لەسەر ئەمە، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿مَّا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَآ أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَٰكِن رَّسُولَ ٱللَّهِ وَخَاتَمَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ﴾ [الأحزاب: ٤٠] واتا: موحەممەد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) باوکی هیچ پیاوێکتان نییە، بەڵکو ئەو پەیامبەری خوایەو دواهەمینی پەیامبەرانە.

(١) موسليم - المساجد ومواضع الصلاة - (٥٢٣)، وە موسنەدی ئەحمەد (٢/ ٤١٢).

(٢) موسليم - الإيمان - (١٥٣)، وە موسنەدی ئەحمەد (٢/ ٣٥٠).

بوخاری و مسلیم لەفەرموودەیەکی ئەبوهورەیرەوە (خودای لێ ڕازی بێت) گێڕاویانەتەوە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «إن مثلي ومثل الأنبياء من قبلي كمثل رجل بنى بيتًا فأحسنه وأجمله، إلا موضع لبنة من زاوية، فجعل الناس يطوفون به ويعجبون له ويقولون: هلا وضعت هذه اللبنة؟ قال: فأنا اللبنة وأنا خاتم النبيين»[1] واتا: نموونەی من و نمونەی پێغەمبەران وەك نمونەی ئەو پیاوە وایە کە خانوویەکی دروست کردبێت زۆر بەجوانی و ڕێکوپێکی بەڵام تاقە خشتێکی کەم بێت، خەڵکیش بێن بەدەوری ئەم خانووە جوانەدا بسوڕێنەوە وسەریان لەجوانیەکی سوڕ بمێنیت و ئەڵێن: ئای ئەگەر ئەو تاقە خشتەیشیان دابنایە چەندە جوان دەبوو؟ ئەمجا پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموی: من ئەو تاقە خشتەم و من کۆتا پێغەمبەرم.

لەبەر ئەم دەقانە وچەندان دەقی تریش، زانایانی ئوممەتی ئیسلام لەکۆن و نوێدا کۆدەنگ بوون لەسەر ئەم بیروباوەڕە، هەروەها کۆدەنگیش بوون لەسەر ئەوەی هەرکەسێك بانگەشەی پێغەمبەرایەتی بکات بێباوەر دەبێت، و واجبە بیشکوژرێت ئەگەر سوور بیت لەسەر بانگەشەکەی، ئالوسی (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) دەڵێت: «قورئانی پیرۆز باسی ئەوەی کردووە کە موحەمەد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کۆتا پێغەمبەرە، و سونەتی پێغەمبەریش یەکلای کردوەتەوە، و ئوممەتی ئیسلامیش کۆدەنگە لەسەری، وەهەرکەسیش بەپێچەوانەی ئەمەوە بانگەشە بکات، بێ باوەڕ دەبێت و ئەگەر سووریش بێت لەسەر بانگەشەکەی ئەوە دەکوژرێت.

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٣٥٣٥)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٢٨٦) لەفزەکەش لەفزی بوخاریە.

٣. خودای پەروەردگار بە گەورەترین موعجیزە پالپشتی كردووە و نیشانە زۆر مەزنەكەشی ئاشكرا كردووە كە قورئانی پیرۆزە، گوفتار و وتەی خودای گەورە پارێزراوە لە هەموو دەستكاری و گۆڕینێك، وە هەر دەیشمێنێتەوە لەناو ئوممەتدا تا ئەو كاتەی كە بەمۆڵەت و ئیزنی خودای گەورە بەرز دەكرێتەوە بۆ لای خۆی، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿قُل لَّئِنِ ٱجْتَمَعَتِ ٱلْإِنسُ وَٱلْجِنُّ عَلَىٰٓ أَن يَأْتُوا۟ بِمِثْلِ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِۦ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾ [الإسراء: ٨٨] واتا: ئەی (موحەممەد) (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بڵێ سوێند بەخودا ئەگەر ئادەمی و جنۆكەش هەموو كۆببنەوە بۆ ئەوەی وێنەی ئەم قورئانە بێنن ناتوانن وێنەی ئەو بێنن هەرچەندە پشتیوانی یەكتریش بن.

وە دیسان فەرموویەتی: ﴿أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ [العنكبوت: ٥١] واتا: ئایا بەس نیە بۆیان كە بەڕاستی ئێمە قورئانمان دابەزاندووە بۆت و بەسەریاندا دەخوێنرێتەوە، بێگومان ئا لەو قورئانەدا ڕەحمەت و یادەوەری ئاشكرا هەیە بۆ ئەو كەسانەی كە ئیمان دەهێنن.

لەهەردوو صەحیحەكەشدا هاتووە لەفەرموودەیەكی ئەبوهورەیرەوە (خودای لێ ڕازی بێت) دەگێڕێتەوە كە پیغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «ما من الأنبياء نبي إلا أعطي من الآيات ما مثله آمن عليه البشر، وإنما كان الذي أوتيته وحيا أوحاه الله إلي، فأرجو أن أكون أكثرهم تابعا يوم القيامة»[1] واتا: هیچ پێغەمبەرێك نییە لەپێغەمبەران ئیلا خودای گەورە چەند نیشانە و موعجیزەیەكی پێداون كە نموونەی ئەوانە لەتوانا و قودرەتی

(١) بوخاری - فضائل القرآن - (٤٦٩٦)، وە موسلیم - الإیمان - (١٥٢)، وە موسنەدی ئەحمەد (٢/ ٤٥١).

ئادەمیـــزاددا نییە، بۆ ئەوەی بەچاوی خۆیان بیان بینن و باوەڕیان پی بکەن، موعجیزەی منیش خـــۆی لەو وەحیـــەدا دەبینێتەوە کە بـــۆم هاتووە (واتا موعجیزەی منیش قورئانە) منیش ئومێد و تکام وایە لای خودای گەورە کە شوێنکەوتوانم لەشوێنکەوتوانی هەموویان زیاتر بێت.

٤. ئوممەتەکەی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) باشـــترین و خەیرترین ئوممەت و زۆرترین خەڵکی بەهەشتن، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ﴾ [آل عمـــران: ١١٠] واتا: ئێوە چاکتریـــن ئوممەت و کۆمەڵن، هێنراونەتە ئەم ســـەر زەوییە بۆ کەڵـــك گەیاندن بەمەردم و ڕێنمایی کردنیان، بۆیە فەرمان بەچاکە دەدەن و، ڕێ لەکاری خراپەو شیرك دەگرن و باوەڕیشتان بەخودا هەیە.

موعاویەی کـــوڕی حیدەی قوشـــەیری (خـــودای لـــێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە کە گوێی لە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بوو لەبارەی ئەم ئایەتەوە: ﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ [آل عمـــران: ١١٠] فەرموویەتـــی: «إنكم تتمون سبعين أمـــة أنتـــم خيرها وأكرمها على الله»[1] واتا: بێگومان ئێوە حەفتاهەمین ئوممەتن و ئێوە باشترین و بەڕێزترینیانن لای خودای گەورە.

لەصەحیحـــی بوخـــاری موســـلیمدا ڕیوایەتکـــراوە لـــە عبدالله ی کوڕی مەســـعودەوە (خودای لێ ڕازی بێت) ئەڵـــێت لەگـــەڵ پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دا بووین فەرمووی: «أترضون أن تكونوا ربع أهل الجنـــة. قلنا: نعم. قال: أترضون أن تكونوا ثلث أهل الجنة. قلنـــا نعم. قـــال: أترضون أن

(١) موسنەدی ئیمامی ئەحمەد: (٤/ ٤٤٧)، وەتیرمۆذی: (٥/ ٢٢٦)، بەفەرموودەی ژمارە (٣٠٠١) وەووتویەتی فەرموودەیەکی حەسەنە، وئەلحاکیمیش بەفەرموودەیەکی صەحیحی داناوە وئیمامی ذەهەبیش هاوڕایەتی.

تكونوا شطر أهل الجنة. قلنا: نعم. قال: والذي نفس محمد بيده إني لأرجو أن تكونوا نصف أهل الجنة وذلك أن الجنة لا يدخلها إلا نفس مسلمة وما أنتم في أهل الشرك إلا كالشعرة البيضاء في جلد الثور الأسود، أو كالشعرة السوداء في جلد الثور الأحمر»[1] واتا: ئایا رازی دەبن کە چواریەکی ئەهلی بەهەشت بن، وتمان: بەڵێ، فەرمووی: ئایا رازی دەبن کە سێیەکی ئەهلی بەهەشت بن، وتمان بەڵێ، فەرمووی: ئایا رازی دەبن نیوەی ئەهلی بەهەشت بن، وتمان: بەڵێ، فەرمووی: سوێند بەو کەسەی گیانی محمدی بەدەستە من ئومێد دەکەم کە نیوەی ئەهلی بەهەشت بن، چونکە ئەوەی موسڵمان نەبێت ناچیتە بەهەشتەوە، وە ئێوەیش بەبەراورد کردن لەگەڵ هاوەڵ بڕیاردەراندا بۆ خودای گەورە وەك تاڵە مویەکی سپی وان بەسەر پێستی گایەکی ڕەشەوە یان وەك تاڵە مویەکی ڕەش وان بەسەر پێستی گایەکی سوورەوە.

٥. باوەڕ بەوەی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گەورەی نەوەکانی ئادەمە لەڕۆژی دواییدا، ئەبوهورەیرە (خودای لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «أنا سيد ولد آدم يوم القيامة وأول من ينشق عنه القبر وأول شافع وأول مشفع»[2] واتا: من گەورە و سەیدی نەوەکانی ئادەمم لەڕۆژی دواییدا، وە یەکەم کەسێکم کە گۆڕی بۆ لەت دەکرێت و (دێتە دەرەوە لەگۆڕەکەی) وە یەکەم کەسێکم کە شەفاعەت دەکات و زۆریش شەفاعەت دەکات.

٦. پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) خاوەنی شەفاعەتی گەورەیە، ئەویش کاتێك کە

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٦٥٢٨)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(٢٢١).

(٢) موسلیم - الفضائل - (٢٢٧٨)، وە موسنەدی ئەحمەد (٢/ ٥٤٠).

شەفاعەت دەکات بۆ ئەو خەڵکەی کە راوەستاوون وچاوەڕێی موحاسەبە و قەزاوەتی خودای گەورە دەکەن، دوای ئەوەی کە دەچنە لای هەموو پێغەمبەران و دەست دەنێن بەڕوویانەوە، بەڵام باشترین و شایستەترین پێغەمبەر محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دێت بەدەمیانەوە وبەو (المقام المحمود) ەی کە خوای گەورە پێی بەخشیوە شەفاعەتی گەورە دەکات، وەك لەم ئایەتەدا ئاماژەی پێکراوە، وەك فەرموویەتی: ﴿عَسَىٰ أَن يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا﴾ [الإسراء: ٧٩] واتا: بەو ئومێدەی کە خودای گەورە بتکات بە شەفاعەتکاری خەڵکی لەڕۆژی دواییدا، بۆ ئەوەی خودای گەورە میهرەبانی و ڕەحمیان پێ بکات لەو حاڵەی کە تێیدان.

کۆمەڵێك لەهاوەڵ بەڕێزەکان و تابعینیش تەفسیری (المقام المحمود) یان بە شەفاعەتی گەورە کردووە، لەوانەیش هەر یەك لە حوذەیفەی کوڕی یەمان و سەلمان و ئەنەس و ئەبوهورەیرە و ابن مەسعود جابری کوڕی عبداللە و ابن عباس و موجاهد و قەتادە ئەم تەفسیرەیان کردووە، قەتادە ئەڵێت: «زانایان پێیان وایە کە (المقام المحمود) ئەو شەفاعەتە گەورەیەیە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەڕۆژی دواییدا دەیکات، سوننەتیش تەئکید لەمە دەکاتەوە و بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە شەفاعەتی.

پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆ خەڵکی راوەستاوی گۆڕەپانی مەحشەر ئەو (المقام المحمود) ەیە کە باسمانکرد، هەروەك لە فەرموودە درێژەکەی شەفاعەتدا هاتووە، کە بوخاری و موسلیم ریوایەتیان کردووە، لەو فەرموودەیەی کە ئەبوهورەیرە (خودای لێ رازی بێت) گێڕاویەتیەوە، کە خەڵکی دەچنە لای ئادەم ئەویش ڕەدیان دەکاتەوە و عوذریان بۆ

دێنێتەوە، پاشـــان دەچنە لای هەریەك لە نوح و ئیبراهیم و موسا و عیسا و، هەر هەموویان عوذر دێننەوە، تا ئەو جێگایەی کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموویت: «فيأتونني فأنطلق، فأســتأذن على ربي فيؤذن لي عليه، فإذا رأيت ربي وقعت له ساجدا فيدعني ما شاء الله أن يدعني، ثم يقال لي: ارفع محمد، قل يسمع، وســل تعطه، واشفع تشفع فأحمد ربي بمحامد علمنيها ثم أشفع»[1] واتا: پاشان خەڵکی دین بۆ لای من و منیش دەڕۆم و مۆڵەت لە خودای گەورە وەردەگــرم و مۆڵەتم دەدرێت، جا کە خودای گەورە دەبینم ســوژدەی بۆ دەبەم و پاشـــان بانگم لێ دەکرێت تا ئەو کاتەی کە خودای گەورە ویستی لەســەر دەبێت، دواتر پێم دەوترێت: بەرز ببەرەوە ئەی محمد»بڵێ گوێت لێ دەگیرێت، داوا بکە پێت دەدرێت، شــەفاعەتیش بکە شــەفاعەتت لێ وەردەگیرێت، ئەمجا بەو ســوپاس و ستایشــەی کە خودای گەورە فێری کردووم سوپاسی خوا دەکەم و پاشان شەفاعەت دەکەم...

٧. بــاوەڕ بەوەی کــە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) خاوەنی بەیــداخ و لیوای حەمدە ئەو بەیداخ و لیوایەی کە هەڵگرتنی تایبەتە بە محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ەوە لەڕۆژی دواییدا، وە خەڵــکیش هەمووی شوێن ئەو دەکەون و لەژێر ئەو بەیداخەدا دەبن کە تایبەت بەوەوە، چونکە ئەو بەو ســوپاس وحەمدە سوپاسی خودای گەورەی کردووە کە هیچ کەسێك پێش ئەو نەیکردووە، ئەمەش هەندێك لەزانایان باســیان کردووە، سوننەتیش بەڵــگەیە لەسەر ئەم تایبەتمەندیە پــڕ فەزڵە گەورەیــەی پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەبو ســەعیدی خودری (خودای لێ رازی بێــت) ئەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر

(١) بوخاری - التوحید - (٦٩٧٥)، وە موسلیم - الإیمان - (١٩٣)، وە ئیبن ماجە - الزهد - (٤٣١٢)، وە موسنەدی ئەحمەد (٣/ ١١٦)، وە دارەمی - المقدمه - (٥٢).

(صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «أنا سيد ولد آدم يوم القيامة، وبيدي لواء الحمد ولا فخر، وما من نبي يومئذ آدم فمن سواه، إلا تحت لوائي، وأنا أول من تنشق عنه الأرض ولا فخر»[1] واتا: من گەورە و سەرداری نەوەکانی ئادەمم لەڕۆژی دواییدا، وە بەیداخی حەمدم بەدەستەوەیە بەفەخر نەبێت، وە لەو ڕۆژەدا هەموو پێغەمبەران ئادەم و غەیری ئەویش هەر هەموویان لەژێر بەیداخ و لیواکەی منداڵ، وە منیش بەفەخر نەبێت یەکەم کەسێکم کە زەویم بۆ لەت دەکرێت (دێمە دەرەوە لەگۆڕ).

٨. باوەڕ بەوەی کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) خاوەنی (الوسيلة) یە ئەویش ئەو دەرەجە و پلە بەرزەیە کە خودای گەورە پێی دەدات لەبەهەشتدا، ئەمەش تایبەتە بە تاکە عەبدێکی خوداوە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ـە، کەبەرزترین و بڵندترین پلەکانی بەهەشتە، عبدالله ی کوڕی عەمری کوڕی عاص (خودایان لێ ڕازی بێت) دەگێڕێتەوە لە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ی بیستووە کە دەیفەرموو: «إذا سمعتم المؤذن فقولوا مثل ما يقول ثم صلوا علي، فإنه من صلى علي صلاة صلى عليه الله بها عشرا، ثم سلوا الله لي الوسيلة، فإنها منزلة في الجنة لا تنبغي إلا لعبد من عباد الله، وأرجو أن أكون أنا هو فمن سأل لي الوسيلة حلت له الشفاعة»[2] واتا: ئەگەر گوێتان لەبانگدەر بوو ئەوا ئەو چی دەڵێت ئێوەش وەك بیڵێنەوە، پاشان صەڵاوات بدەن لەسەرم، چونکە هەرکەسێك صەڵاواتێك لەسەر من بدات خودای گەورە دەجار

(١) تیرموذی تەخریجی کردووە و ووتویەتی: ئەم فەرموودە فەرموودەیەکی حەسەن وصەحیحە، سونەنی تیرموذی (٥/ ٥٨٧) بەفەرموودەی ژمارە (٣٦١٥)، وە موسنەدی ئیمامی ئەحمەد: (٣/ ٢).

(٢) موسلیم - الصلاة - (٣٨٤)، وە تیرموذی - المناقب - (٣٦١٤)، وە ئەلنەسائی - الأذان - (٦٧٨)، وە ئەبو داود - الصلاة - (٥٢٣)، وە موسنەدی ئەحمەد (٢/ ١٦٨).

صەلّەوات لەسەر ئەو دەدات، ئەمجا لای خودای گەورە داوای (الوسيلة) م بۆ بکەن، ئەوە پلە و پایەیەکە لەبەهەشتدا نادرێت بەهیچ کەس بە بەندەیەك لەبەندەکانی خـــودا نەبێت، منیش ئومێدم وایە ئـــەو بەندەیە من بم کە ئەو پلەیەی دەدرێتێ، هەرکـــەسێك داوای (الوسيلة) م بۆ بکـــات شەفاعەتی منی بۆ دەستەبەر دەبێت.

ئەمانـــە و چەندان تایبەتمەندی تـــر کە تایبەتە بـــە پێغەمبەری خوداوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە بەڵـــگەن لەســـەر بەرزی پلە و پایەی خۆشەویستمان محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە دونیا و دواڕۆژدا.

دووەم: مافەکانـــی پێغەمبـــەری خـــودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەســـەر ئوممەتەکەیەوە زۆر زۆرن و پێشتر هەندێکیانمان باسکردن لەچوار چێوەی ئەو ماف و ئەرکانەی کە بەسەر ئوومەتی ئیسلامەوەیە لەبەرامبەر پێغەمبەراندا (سەلامی خودایان لێ بێت) بەڵام ئەوەی لێرەدا باسی دەکەین هەندێك لەو مافە تایبەتانەی پێغەمبەری خودایە کەبەسەر ئوممەتەکەیەوەیەتی، کە بریتین لە:

١. باوەڕێکی وردو موفەصەڵ بەپێغەمبەرایەتی و پەیامەکەی، وەباوەڕبەوەی کە ئەو پەیامەی ئەو هێناویەتی سڕەڕەوە و ناسخی سەرجەم پەیامەکانی پێش خۆیەتی، ئەمەش بەوە دەبێت کە بەڕاستی بزانیت لەوەی کە هەوالّی پێداوە وتەصدیقی بکەیـــت، وە گوێڕایەڵی بکەیت لەوەی فەرمانی پێکردووە وە دووریش بکەویتەوە لەوەی کە قەدەغەویاساغی کردووە، وەبەهیچ شێوەیەك خودا پەرستی نەکرێت بەو شێوەیە نەبێت کە شەرعیەتەکەی ئەو هێناویەتی، دەقەکانی و قورئان و ســـوننەتیش بەڵـــگەن لەسەر ئەمەی کە دەیڵـــێین،

وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَـَٔامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱلنُّورِ ٱلَّذِيٓ أَنزَلۡنَاۚ﴾ [التغابن: ٨] واتا: جا ئیدی باوەڕ بێنن بەخوداو پێغەمبەرەکەی، وە بەو نوورو رووناکیەی بۆمان دابەزاندۆتە خوارەوە، وە دەفەرموێت: ﴿فَـَٔامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِ ٱلنَّبِيِّ ٱلۡأُمِّيِّ ٱلَّذِي يُؤۡمِنُ بِٱللَّهِ وَكَلِمَٰتِهِۦ وَٱتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمۡ تَهۡتَدُونَ﴾ [الأعراف: ١٥٨] واتە: جا کەوابوو باوەڕی پتەو بهێنن بەو خودایە و بەپێغەمبەرەکەی، کە هەواڵدەرێکی نەخوێندەوارە، (تاهیچ کەس نەڵێت پیاوێکی خوێندەوار بووە و خۆی قورئانی داناوە) ئەو پێغەمبەرەی کە خۆی باوەڕ دەهێنێت بە خوداو بە فەرموودەکانی، ئێوەش شوێنی بکەون، بۆ ئەوەی ئێوە ڕێنموویی وەرگرن، هەروەها دەفەرموێت: ﴿وَمَآ ءَاتَىٰكُمُ ٱلرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَىٰكُمۡ عَنۡهُ فَٱنتَهُواْۚ﴾ [الحشر: ٧].

عبداللەی کوڕی عومەر (خودایان لێ ڕازی بێت) دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «أمرت أن أقاتل الناس حتى يشهدوا أن لا إله إلا الله، وأن محمدا رسول الله، ويقيموا الصلاة، ويؤتوا الزكاة، فإذا فعلوا ذلك عصموا مني دماءهم وأموالهم إلا بحق الإسلام وحسابهم على الله»واتا: فەرمانم پێکراوە بجەنگم لەگەڵ خەڵکیدا هەتاوەکو شاهیدی دەدەن کە هیچ پەرستراوێکی بەهەق نیە جگە لە (اللە) و شاهیدی بدەن کە محمد پێغەمبەری خودایە، وە نوێژەکانیان بکەن و زەکات بدەن، ئەگەر هاتوو ئەمەیان کرد ئەوا خوێن و ماڵیان پارێزرا و دەبێت بەحەقێك لەحەقەکانی ئیسلام نەبێت، و ئەوکاتەش لێپرسینەوەیان لەسەر خودای گەورە دەبێت.

٢. واجبە باوەڕت بەوە هەبێت کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پەیامەکەی گەیاندووە، و ئەو ئەمانەتەی کە پێی سپێردرابوو وەك خۆی ئەدای کرد

و بەجێی هێنا، وئامۆژگاری ئومەتەکەی بەجوانترین شێوە کرد، وە ئەوەی خێری ئوممەتەکەی تێدا بووبێت پێی نیشانداون وخەڵکی بۆهانداوە، وە ئەوەیشی خراپە و شەڕ بووبێت ڕێگری ئوممەتەکەی کردووە و ترساندونی لێی، خودای گەورەیش فەرموویەتی: ﴿ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلْإِسْلَٰمَ دِينًا﴾ [المائدة: ٣] واتا: ئەمڕۆ ئایەن و بەرنامەکەتانم بەکۆتایی گەیاندو ناز و نیعمەتی خۆمم بۆ تەواو کردن و رازیم بەوەی کە ئیسلام ببێتە بەرنامەو دین و ئاینتان... لە سوننەتیشدا هاتووە، وعن أبي الدرداء عن النبي (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) أنه قال: «وايم الله لقد تركتكم على مثل البيضاء، ليلها ونهارها سواء»[1] واتا: سوێند بەخوای گەورە بە (اللە) ئێوەم لەسەر نموونەی شتێکی سپی بەجێهێشتووە، کە شەو و ڕۆژی وەك یەك وان.. هاوەڵە بەڕێزەکانیشی لەگەورەترین کۆڕ و کۆبوونەوەدا شاهیدی ئەوەیان بۆداوە کە بەتەواوی پەیامەکەی گەیاندووە، لەو ڕۆژەی کە وتارە زۆر ڕەوانبێژەکەی بۆدان لە حەجی مالئاواییدا، لەو وتارەدا بۆی ڕوونکردنەوە کە چیان لەسەر واجبە و چیشیان لەسەر حەرام و قەدەغەیە، وە پاشان وەصیەتی بۆ کردن بەوەی دەست بگرن بە قورئان و کتێبی خوداوە، تا گەیشتە ئەو جێگایەی فەرموی پێیان: «.... وأنتم تسألون عني فما أنتم قائلون». قالوا: نشهد أنك قد بلغت وأديت ونصحت. فقال بإصبعه السبابة يرفعها إلى السماء وينكتها إلى الناس: «اللَّهُمَّ اشهد اللهم اشهد ثلاث مرات»[2] واتا: ئێوە لەمن ئەپرسن، ئایا ئێوە چی ئەڵێن؟ ئەوانیش وتیان: شاهیدی ئەوە دەدەین کە دینەکەت گەیاند و بەجێت هێنا و ئامۆژگاریت

(١) سونەنی ئیبن ماجە (المقدمە): (١/ ٤) بەفەرموودەی ژمارە (٥).

(٢) موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (١٢١٨).

کردین، ئەمجا پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەپەنجەی شەهادەتی بەرزکردەوە بۆ ئاسمان و ئاماژەی پێ دەکردن بۆ خەڵکەکە دەیفەرموو: خوایە دەی تۆ شاهید بە، خوایە تۆ شاهید بە، سێ جار وتیەوە.

ئەبو ذەریش (خودای لێ ڕازی بێت) دەڵێت: «لقد تركنا محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وما يحرك طائر جناحيه في السماء إلا أذكرنا منه علما»[1] واتا: پێغەمبەر ری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەشێوەیەك جێی هێشتین، ئەگەر باڵندەیەك لەئاسمان باڵی بجوڵێنێت، ئەوەیشی بۆ باس کردووین و زانیاری پێداوین لەبارەیەوە.. ئەمانە و چەندان نموونەی تریش کە لەسەفەلی ئەم ئوممەتەوە بۆمان باسکراوە لەم بارەیەوە.

٣. خۆشویستنی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەشێوەیەك کە خۆشویستنی ئەو پێش بخەیت بەسەر خۆشەویستی خۆت و سەرجەم دروستکراوەکانی تردا، خۆشویستنی پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێ بێت) هەرچەندە واجبە، بەڵام خۆشویستنی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) تایبەتمەندی زیاتری خۆی هەیە، لەبەر ئەوە واجبە خۆشەویستی ئەو پێش بخرێت بەسەر خۆشەویستی سەرجەم خەڵکی و کوڕ و باوك و دایك و هەموو خزمان و دۆستان، بەڵکو پێش بخرێت بەسەر خۆشەویستی نەفسی خۆیشت، خودای گەورەیش فەرموویەتی: ﴿قُلْ إِن كَانَ ءَابَآؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ وَإِخْوَٰنُكُمْ وَأَزْوَٰجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ ٱقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَٰرَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَٰكِنُ تَرْضَوْنَهَآ أَحَبَّ إِلَيْكُم مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَجِهَادٍ فِى سَبِيلِهِۦ فَتَرَبَّصُوا۟ حَتَّىٰ يَأْتِىَ ٱللَّهُ بِأَمْرِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ﴾ [التوبة: ٢٤] واتا: ئەی موحەممەد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بڵێ:

(١) موسنەدی ئەحمەد: (٥/ ١٥٣).

ئەگەر باوکانتان و کوڕانتان و برایانتان و هاوسەرانتان و خزم و عەشرەتان و مالّ و دارایی یەك (بە زەحمەت) پەیداتان کردووە و بازرگانیەك کە دەترسن بڕەوی نەبێ (بێ بازاڕبێ) و خانوو بەرەیەك کە پێی ڕازین خۆشەویست تر بن لاتان لە خوداو پێغەمبەرەکەی و تێکۆشان لە ڕێگەکەیدا ئەوە چاوەڕوان بکەن هەتا خوا فەرمان (تۆلّە) ی خۆی دێنێ (بۆتان) خودای پەروەردگاریش هیدایەت و ڕێنموویی قەومی یاخی و لە سنوور دەرچوو نادات.

خودای گەورە خۆشەویستی بۆ پێغەمبەرەکەی خستوەتە پاڵ خۆشەویستی خۆیەوە، وە هەڕەشەی ئەوەی کردووە لەو کەسانەی کە خۆشەویستی مالّ و سامان و خێزان و منالّەکانیان پێش دەخەن بەسەر خۆشەویستی خودا و پێغەمبەرەکەیدا، بەم هەڕەشەیە کەفەرموویەتی: ﴿فَتَرَبَّصُواْ حَتَّىٰ يَأۡتِيَ ٱللَّهُ بِأَمۡرِهِۦۗ وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡفَٰسِقِينَ﴾ [التوبة: ٢٤]، لەهەردوو صەحیحی بوخاری و موسلیمیشدا هاتووە، لەو فەرموودەیەی کە ئەنەسی کوڕی مالیك خودای لێ ڕازی بێت ریوایەتی کردووە، و دەڵێت: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «لا يؤمن أحدكم حتى أكون أحب إليه من والده وولده والناس أجمعين»[1] واتا: باوەڕی هیچ کەس لەئێوەتەواو نییە هەتاوەکو منی لەدایك و باوکی و منالّەکانی و هەموو خەڵکی خۆشتر نەوێت... دیسان لەسوننەتدا هاتووە، أنّ عمر (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) أنه قال للنبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يا رسول الله أنت أحب إلي من كل شيء إلا من نفسي. فقال النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)«لا والذي نفسي بيده حتى أكون أحب إليك من نفسك»[2] فقال له عمر: فإنه الآن

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (١٥)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٤٤).

(٢) بوخاری - الأیمان والنذور - (٦٢٥٧)، وە موسنەدی ئەحمەد (٥/ ٢٩٣).

والله لأنت أحب إلي من نفسي. فقال النبي (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)«الآن يا عمر»[1] واتا: عومەری کوڕی خەتاب (خودای لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە کە وتی بە پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەی پێغەمبەری خودا تۆ لەهەموو شتێك لام خۆشەویستریت لەخۆم نەبێت، پێغەمبەریش (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێی فەرموو: نەخێر، سوێند بەو کەسەی گیانی منی بەدەستە، باوەڕت تەواو نییە هەتاوەکو منت لەخۆیشت خۆشتر نەوێت، ئەمجا عومەر پێی وت: بێگومان والله ی ئا ئێستا تۆم لەخۆیشم خۆشتر ئەوێت، ئەمجا پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێی فەرموویەوە: ئا ئێستا باوەڕەکەت تەواوە ئەی عومەر.

٤. بەگەورە ڕاگرتن و ڕێز و ئیحترام گرتنی پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، ئەمەیش یەکێکی تر لەو ماف و هەقانەی پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە خودای گەورە لە کتێبە پیرۆزەکەیدا واجبی کردووە لەسەر موسڵمانان، وەك فەرموویەتی: ﴿لِّتُؤْمِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ﴾ [الفتح: ٩] واتا: تا ئێوە بەخواو بەپەیامبەرانی باوەڕ بهێنن، و کۆمەکی بکەن، واتا: کۆمەکی لە ئاییەنەکەی بکەن، و بە مەزنی بگرن، واتا: بەڕێزداری دابنێن... وە فەرموویەتی: ﴿فَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِهِۦ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَٱتَّبَعُوا۟ ٱلنُّورَ ٱلَّذِىٓ أُنزِلَ مَعَهُۥٓ ۙ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ﴾ [الأعراف: ١٥٧] واتا: ئەو کەسانەی کە باوەڕیان بەو(پێغەمبەرە) هێنابێت و ڕێز و قەدریان بۆ دانابێت یارمەتیان دابێت و پشتیوانیان لێ کردبێت و پەیڕەوی ئەو نوورەیان کردبێت کە قورئانە کە لەگەڵیدا نێرراوەتە خوارەوە، هەر ئەوانە سەرفراز و ڕزگارن.

ابن عباس (خودای لێ ڕازی بێت) ئەڵێت: «تعزروه، واتا: بەبڵند

(١) بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٦٦٣٢).

بگیرێت، وە توقروە، واتە: بەعەظەمەت و گەورە بگیرێت»قەتادەیش ئەڵێت: «تعزروه، واتا: پشتگیری بکرێت و سەربخرێت، توقروە، واتا: خودای گەورە فەرمانی کردووە بە سەید و گەورە دابنرێت، هەروەها خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُقَدِّمُواْ بَيۡنَ يَدَيِ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ﴾ [الحجرات: ١] واتا: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە پێشی خوداو پێغەمبەری خودا مەکەون لەبڕیار و پێشنیاردا، وە دەفەرموێت: ﴿لَّا تَجۡعَلُواْ دُعَآءَ ٱلرَّسُولِ بَيۡنَكُمۡ كَدُعَآءِ بَعۡضِكُم بَعۡضٗا﴾ [النور: ٦٣] واتا: ئەی موسڵمانەکان! بانگ کردن لەپەیامبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وەك بانگکردن لەخۆتان دامەنێن یا خود بەناوی خۆیەوە بانگی لێ مەکەن، وەك ئێوە لەیەکتر بانگ ئەکەن، بەڵکو بەو بڵێن: (یا رسول الله، یانبی الله).

موجاهید لەم بارەیەوە ئەڵێت: «خودای گەورە فەرمانی پێکردوون کە بەلەسەر خۆیی و نەرم و نیانیەوە بڵێن: ئەی پێغەمبەری خودا، هەرگیز بە ئەی محمد و تووڕەیی بانگی لێ نەکەن» گومانیشی تێدا نییە هاوەڵە بەڕێزەکانی پێغەمبەر خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) جوانترین نموونەن لە ڕێزگرتن و بەگەورەگرتنی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دا، ئوسامەی کوڕی شەریك ئەڵێت: «أتيت النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وأصحابه حوله كأنما على رؤوسهم الطير» واتا: چوومەتە لای پێغەمبەر خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و هاوەڵە بەڕێزەکانی وەك ئەوە وابووە کە باڵندە بەسەر سەریانەوە نیشت بێتەوە کەسیان لەبەر ڕێز و ئیحترامی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نەدەجوڵانەوە.

بەگەورەگرتن و ڕێزگرتنی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەروەك چۆن لەژیانیدا واجبە بەهەمان شێوە لەپاش مردنیشی هەر واجبە، قاضی عیاض

ئەڵێت: «بزانە ڕێز گرتن و بەگەورە گرتنی پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پاش مردنی پێویستە و واجبە هەروەك چۆن لەکاتی ژیانیدا واجب بووە، ئەمەیش لەکاتی ناوهێنان و باسکردنی فەرمووده و ژیانیدا، وە لەکاتی بیستنی ناو و ژیان نامەی، وە ڕێز گرتن لەئال و بەیت و خزمان وهاوەڵانی باوەڕداری».

٥. صەڵاوات و سەلام دانی زۆر لەسەر پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، هەروەك خودای گەورە فەرمانی پێکردووە وفەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ وَمَلَٰٓئِكَتَهُۥ يُصَلُّونَ عَلَى ٱلنَّبِيِّۚ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ صَلُّواْ عَلَيْهِ وَسَلِّمُواْ تَسْلِيمًا﴾ [الأحزاب: ٥٦] واتا: بەڕاستی خواو فریشتەکانی دروود و صەڵەوات لەسەر پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەدەن، خودا بەزەیی و میهرەبانی خۆی ئەڕێژێ بەسەریا، فریشتەکانیش داوای پایە بەرزیی و لێبوردنی بۆ دەکەن، دەسا ئێوەش ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! دروود و صەڵەواتی لەسەر بدەن، وە سەلامی لێبکەن... موبەڕەد ئەڵێت: «ئەصلّی سەلام کردن مانای بەزەیی پێدا هاتنەوەیە، ئەگەر صەڵاواتدان لەلایەن خودای گەورە بێت ئەوە ڕەحم و بەزەیی پێدا هاتنەوەیە، وە ئەگەر لەلایەن فریشتەوە بێت ئەوەنەرم ونیانی و داوای ڕەحم و بەزەیی خودای گەورەیە بۆ پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)».

وعن عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما عن النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) أنه قال: «من صلى علي صلاة صلى الله عليه بها عشرا»[1] واتە: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: هەرکەسێك صەڵاواتێك لەسەر من بدات، ئەوە خوای گەورە دەجار صەڵاواتی لەسەر دەدات، وە ڕیوایەت کراوە:

(١) موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٣٨٤).

عن علي (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) عن النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) أنه قال: «البخيل الذي من ذكرت عنده فلم يصل علي»[1] واتا: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: ڕژد وبەخیل ئەو كەسەیە كە ناوی من لابرێت و صەڵاواتم لەسەر نەدات.

صەڵات وسەلام دان لەسەر پێغەمبەران هەروەك لەپێشتر باسمانكرد ئەگەرچی لەهەقی ئەواندا كارێكی مەشروعە، بەڵام لەهەقی پێغەمبەری خۆماندا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گەورەترین مافە بەسەر ئوممەتەكەیەوە، و واجبیشە كە ناوی هێنرا صەڵاواتی لەسەر بدرێت، لێرەش بۆیە باسمان كردەوە بۆزیاتر دڵنیایی تاوەكو هەموو لایەك بزانێت یەكێكی تر لەمافی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەسەر ئوممەتەكەیەوە صەڵاوات دانە لەسەری، زۆرێكیش لەزانایان باسی ئەوەیان كردووە كە صەڵاواتدان لەسەر پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) واجبە، وەهەندێكی تریان كۆدەنگی زانایانیان نەقڵ كردووە لەم بارەیەوە، قاضی عیاض ئەڵێت: بزانە كە صەڵاواتدان لەسەر پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەكۆی باس فەرزە، چونكە خودای گەورە فەرمانی پێكردووە، وە تایبەت نییە بەكاتێكی دیاریكراوەوە، زانایانیش ئەم فەرمانەی خودای گەورەیان بە واجب لێك داتەوە و كۆدەنگیشن لەسەری.

٦. دان نان بەهەموو ئەو پلەو پایە و مەنزیلەت و مەكانەتە بەرزە وەصف و پەنا زۆر و تایبەتمەندیە بێ و یانەی كە لەسەرەتای ئەم باسەوە ئاماژەمان پێدا، وچەندان دەقی تر لەقورئان و سوننەت باسیان لێوەكردووە، باوەڕ بەهەموو ئەمانە و باسكردن و بڵاوكردنەوەی لەناو خەڵكدا،

(١) تیرموذی (٥/ ٥٥١) بەفەرموودەی ژمارە (٣٥٤٦) وە ووتویەتی فەرموودەیەكی حەسەن و صەحیحە وە وموسنەدی ئەحمەد :(١/ ٢٠١).

پەروەردەکردنی منداڵان و فێرکردن و ڕاهێنانیان لەسەر خۆشەویستی و شوێنکەوتنی سوننەتەکانی و بەرزڕاگرتنی لەدڵەکاندا هەقێکی پێغەمبەرە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەسەر ئوممەتەکەیەوە.

٧. دووركەوتنەوە لە هەموو زیادەڕۆییەك لەهەقی پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و هۆشداری دانی خەڵکیش پێی، چونکە زیادەڕۆیی کردن لەهەق پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەزیەت و ئازاری دەدات، چونکە خودای گەورە فەرمانی کردووە بە پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە بە ئوممەتەکەی ڕابگەیەنێت و پێیان بڵێ: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ فَمَن كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ [الكهف: ١١٠] واتا: پێیان بڵێ ئەی پێغەمبەر! (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) منیش تەنها هەر مرۆڤێکم وەك ئێوە، وەحیم بۆ دێت کە بڵێم بەڕاستی بێگومان خودای ئێوە خوایەکی تاک و تەنهایە، جا ئەوەی دەیەوێت بەدیداری پەروەردگاری شادببێت، بەخۆشنودیەوە با کار و کردەوەی چاک و دروست ئەنجام بدات و بەهیچ شێوەیەک لە پەرستندا هیچ کەسێک نەکاتە هاوەڵ و شەریک بۆی، وە دەفەرموێت: ﴿قُل لَّا أَقُولُ لَكُمْ عِندِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ﴾ [الأنعام: ٥٠] واتا: پێیان بڵێ: خۆ من بە ئێوە نالێم کلیلداری گەنجینەکانی خودام، تاهەرچیم لێ بخوازن بتوانم جێبەجێی بکەم، ناشڵێم غەیب و شتە نادیارەکان دەزانم، هەتا ئاگاداری هەموو شتێکبم، ناشڵێم من فریشتەم، بەڵکو هەر ئادەمیم، پەیڕەویی هەر لەو وەحی و نیگایەش دەکەم کە خودا بۆم دەنێرێت.

خودای گەورە فەرمانی کردووە بە پێغەمبەرەکەی کە لای ئوممەتەکەی

دان بـــەوەدا بنێت کە لەلایەن خودای گـــەورەوە ڕەوانەکراوە و پلەوپایەی خودایـــە و پەروەردگاریەتی نییە لای خودا، وە پێیـــان ڕابگەیەنێت کە ئەو فریشتە نییە و تەنها شـــوێن ئەو وەحی و سروشـــە ئەکەوێت کەبۆی دێت لەلایەن پەروەردگاریەوە.

بەهەمان شێوە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) خۆیشی ئوممەتەکەی ئاگادار کردوەتەوە کە زیـــادەڕۆی نەکەن لەهەقی ئەو و مـــەدح و پەنایدا، ئەویش بەبەڵـــگەی ئەم فەرموودەیـــە کە لەصەحیحی بوخاریـــدا هاتووە، عمر بن الخطـــاب (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) عن النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) أنه قال: «لا تطروني كما أطرت النصارى ابن مريـــم فإنما أنا عبده، فقولوا: عبد الله ورســـوله»[1] واتا: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت: «زیادەڕۆی مەکەن لەپێداهەڵدانم هەروەك نەصرانیەکان زیادەڕۆییان کرد لەهەقی عیســـای کوڕی مەریەمدا، من تەنها بەندەی خودام، ئێوە بڵـێن: بەندە وپێغەمبەری خودا».

مەبەست لە وشەی (الاطراء) مەدح و پیاهەڵدانی نابەجێ و زیادەڕۆییە لەمەدح و پەنای ئەودا، هەروەك ابن الاثیر باســـی کردووە... عن ابن عباس رضـــي الله عنهما قال: جاء رجل إلى النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فراجعه في بعـــض الكلام فقال: ما شاء الله وشئت! فقال رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) «أجعلتني لله ندًّا بـل ما شاء الله وحده»[2] واتا: پیاوێك هاتە خزمەت پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و هەندێك پرسیاری لێکرد، لە وتەکانیدا وتی: ئەی پێغەمبەری خواد ئەگەر تۆ و خودای گـــەورە بتانەوێت، پێغەمبەریش(صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێی فەرموو:

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٣٤٤٥)، وە موسنەدی ئەحمەد : (١/ ٢٣).

(٢) موسنەدی ئەحمەد (١/ ٢١٤)، وە ئیبن ماجە لە ئەلسونەندا بەفەرموودەی ژمارە (٢١١٧).

ئایا دەمکەیت بە شەریك وهاوەڵی خودا؟ تەنها بڵێ: ئەگەر خودای گەورە بیەوێت.

پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هۆشداری داوە لەوەی کە زیادەڕۆیی لەهەقیدا بکرێت و لەپلەوپایەیەکـــدا دابنرێت زیاد لەپلەوپایەی خۆی بێت و بخرێتە ریزی ئەو پلەوپایەی کـــە تایبەتە بە پەروەردگاری بالآدەســـتەوە، ئەمەش ئاگادارکردنەوەیەکـــە و ئاماژەیە بۆ ئەوەی کە باوەڕدران هیچ زیادەڕۆییەك نەکەن لەهەقی پێغەمبەرەکەیاندا و دوور بکەونەوە لەهەموو شێوە و جۆری زیادەڕۆییەکان کە دەکرێت لەهەقی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ).

وێنەی ئەو زیادەڕۆییانەیش کە دەگاتە رادەی شـــیرك و هاوەڵ بۆ خوا بڕیاردان، ئەوەیە کە داوا و نزاو پاڕانە لەپێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بکەیت، وە ئەوەی کەســـێك بڵـــێت: ئەی پێغەمبەری خودا فلاّن شت و فلاّن شتم بـــۆ بکەیت، ئەمەیش دوعا و نزا و پاڕانەوەیە، نزا و پاڕانەوەیش دروســـت نیـــە لە غەیری خودا بکرێت ،جۆرێکی تـــر لەزیادەڕۆیی لەهەقی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەوەیە کە گیاندارێکی بۆ سەربڕێت یان نەذری بۆ بکرێت یان بەدەوری گۆڕەکەیدا تەواف بکرێت و بســـوڕێتەوە، یان ڕووبەڕووی گۆڕەکەی دوعا و نزا نوێژ یان هـــەر عیبادەتێکی تربکرێت، هەموو ئەمانە حەرام و یاســـاغ و قەدەغەکراوون چونکە عیبادەت و پەرســـتنن، پەرستن و عیبادەتیش بۆ غەیری خودای گەورە (جل جلاله) دروســـت نییە، چونکە فەرموویەتی: ﴿قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ﴾ [الأنعام: ١٦٢، ١٦٣] واتا: بڵێ: بە ڕاستی نوێژ و حەج و قوربانیی و ژیان و مردنم، گشت هەموو ئەمانە هەر بۆ خودای پەروەردگاری جیهانیانە

* کە هیچ هاوەڵێکی نییە، هەر بەوەش فەرمانم پێدراوە، دەبێ هەربۆخوا بژیم و بمرم، دیارە کەیەکەم کەسیشم لە ریزی موسڵمانانی ئەم ئومەتەدا.

٨. یەکێکی تر لەهەق و مافەکانی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) خۆشەویستی هاوەڵە بەڕێزەکانی و ئەهل و بەیت و خێزانەکانیەتی، پشتیوان و پشتگیری هەموویانە بەشێوەیەك لەڕێز و پلەوپایە و مەکانەتی هیچ کەسێکیان کەم نەکرێتەوە، جنێو و تانە و تەشەر لەکەسیان بەهیچ شێوەیەك نەدرێت، چونکە خودای گەورە واجبی کردووە لەسەر ئەم ئوممەتە کە هاوەڵەکانی پێغەمبەریان (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) خۆشبوێت و پشتیوان و پشتگیریان بن، وەفێریشی کردووین لەپاش مردنیان داوای لێخۆش بوونیان بۆ بکەین و داوا بکەین کە هیچ بوغز و کینەیەك لەدڵماندا دروست نەبێت بۆیان، خودای گەورە پاش ئەوەی باسی یاریدەدەر و کۆچەریەکان دەکات لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت: ﴿وَٱلَّذِينَ جَآءُو مِنۢ بَعۡدِهِمۡ يَقُولُونَ رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لَنَا وَلِإِخۡوَٰنِنَا ٱلَّذِينَ سَبَقُونَا بِٱلۡإِيمَٰنِ وَلَا تَجۡعَلۡ فِي قُلُوبِنَا غِلّٗا لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ رَبَّنَآ إِنَّكَ رَءُوفٞ رَّحِيمٌ﴾ [الحشر: ١٠] واتا: ئەوانەش لەدوای ئەوانەوە هاتوون، واتا: پاش کۆچکەران و یارمەتیدەرانەوە هاتوون، دەڵێن: ئەی پەروەردگارەکەمان! لە ئێمەو لەو برایانەمان پێش ئێمە باوەڕیان هێناوە خۆشببە، و هیچ بوغز و قینێك مەخە دەڵمانەوە بەرامبەر بەوکەسانە باوەڕیان هێناوە، پەروەردگارا تۆ بەڕاستی بەسۆز و بەخشندە و میهرەبانیت... خودای گەورە لەهەقی ئەهل وبەیت و خزمانی پێغەمبەردا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: ﴿قُل لَّآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ أَجۡرًا إِلَّا ٱلۡمَوَدَّةَ فِي ٱلۡقُرۡبَىٰۗ﴾ [الشورى: ٢٣] لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا هاتووە: ئەی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بڵێ: بەوانەی شوێنت کەوتوون لەباوەڕداران من داوای هیچ پاداشتێکتان لێ ناکەم لەوەی کە هێناومە، ئەوە نەبێت خزمایەتی منتان خۆشبوێت..

ئیمام موسلیم یش لەصەحیحەکەیدا ڕیوایەتی کردووە و هاتووە: عن زيد بن أرقم (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) أن رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قام خطيبًا في الناس فقال «أما بعد ألا أيها الناس. فإنما أنا بشر يوشك أن يأتي رسول ربي فأجيب وأنا تارك فيكم ثقلين: أولهما كتاب فيه الهدى والنور، فخذوا بكتاب الله واستمسكوا به»[1] فحث على كتاب الله ورغب فيه ثم قال: «وأهل بيتي أذكركم الله في أهل بيتي، أذكركم الله في أهل بيتي، أذكركم الله في أهل بيتي»[2] واتا: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەستایە سەر مینبەرەکەی بۆ وتاردان وفەرمووی: پاشان ئەی خەڵکینە، بێگومان من مرۆڤێکم لەوە دەترسم کە نێردراوی پەروەردگارم بێت و منیش وەڵامی بدەمەوە، من دوو شتی گرانم بۆ بەجێ هێڵاون یەکەمیان: قورئانی پیرۆزە کە هیدایەت و نوور و ڕۆشناییە، کتێبەکەی خودای گەورە بگرن و چاك چاك دەستی پێوە بگرن. پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هانی هاوەڵەکانی دا کە دەست بگرن بەقورئانی پیرۆزەوە، پاشان فەرمووی: «ئەهل و بەیتم، لەبەر خاتری خودای گەورە ئەهل و بەیتمتان بیر دەخەمەوە، لەبەر خاتری خودای گەورە ئەهل و بەیتمتان بیر دەخەمەوە، لەبەر خاتری خودای گەورە ئەهل و بەیتمتان بیر دەخەمەوە».

پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمانی کردووە بەچاکە کردن لەگەڵ ئەهل و بەیتیدا، وە لەبەر نزیکی و خزمایەتیان لەگەڵ پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دا ڕێزوقەدر یان بگیرێت، هەروەك چۆن پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وەصیەتی کردووە کە لەگەڵ هاوەڵە بەڕێزەکانیدا بەباشی هەڵوێست

(١) موسلیم - فضائل الصحابة - (٢٤٠٨)، وە موسنەدی ئەحمەد (٤/ ٣٦٧)، وە دارەمی - فضائل القرآن - (٣٣١٦).

(٢) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٤٠٨).

بنوێنین و ڕێگری کردووە لەجوێن و قسە پێ وتن و کەمکردنەوە لەڕێز و قەدریان، لە سوونەتدا هاتووە: عن أبي سعيد الخدري (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) عن النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قال: «لا تسبوا أصحابي فلو أن أحدكم أنفق مثل أحد ذهبًا ما بلغ مد أحدهم ولا نصيفه»[1] واتە: جنێو و قسە مەڵێن بە هاوەڵەکانم، ئەگەر هەر کەسێك لەئێوە بەئەندازەی کێوی ئوحود زێڕ ببەخشێت لەپێناو خودادا ناگاتە بە مشتێك یان نیو مشت لەوان.

یەکێکیش لە بنەما و بنچینەکانی ئەهلی سوننەت و جەماعەت ئەوەیە کە هەموویان کۆدەنگ و یەکڕان لەسەر خۆشەویستی هاوەڵانی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و خۆشەویستی ئەهل و بەیت و خێزانە بەڕێزەکانی، وەهەرکەسێکیش تانە و تەشەریان لێ بدات نیشانەی دڵ پیسی و دڵ نەخۆشی و گومڕایی ئەو کەسەیە، ئەبو زەرعە دەڵێت: «هەرکاتێك هەرکەسێکت بینی کە تانە و تەشەر ئەدات لەهاوەڵە بەڕێزەکانی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەوە چاك بزانە ئەو کەسە بێ دینە» ئیمامی ئەحمەدیش دەڵێت: «هەرکەسێکت بینی کە بەخراپ باسی هاوەڵانی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ی دەکرد، ئەوە گومانت هەبێت لەموسڵمانیەتی ئەو کەسە».

ئەمەی باسمانکرد بەشێوەیەکی کورت کۆمەڵێك هەق و مافی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بوو بەسەر ئوممەتەکەیەوە، داواکارین لەخودای گەورە و میهرەبان کە ڕێنومایی ئێمە و برایان و خوشکانمان بکات بۆ بەجێهێنانی.

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٣٦٧٣)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٥٤١)، لەفزەکەی لەفزی بوخاریە.

سێیەم: ڕوونکردنەوەی ئەوەی بینینی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەخەودا هەقە:

فەرموودەکانی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەڵگەیە لەسەر ئیمکانیەتی بینینی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەخەودا، وە هەرکەسێك لەخەودا ئەو ببینێت ئەوە بەڕاستی بینیویەتی.

عن أبي هريرة (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قال: قال النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) «من رآني في المنام فقد رآني، فإن الشيطان لا يتمثل بي»[1] واتا: هەرکەسێك من ببینێت لەخەودا ئەوە منی بەڕاستی بینیووە، چونکە شەیتان ناتوانێت خۆی بخاتە شێوەی منەوە، وە لەفەرموودەیەکی تریش کە بوخاری و موسلیم ڕیوایەتیان کردووە هاتووە: عن أبي هريرة عن النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قال: «من رآني في المنام فسيراني في اليقظة، ولا يتمثل الشيطان بي»[2] واتا: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت: هەرکەسێك من ببینێت لەخەودا ئەوە وەك ئەوە وایە بەهۆشیاری منی بینیبێت، چونکە شەیتان خۆی ناخاتە شێوەی منەوە... بوخاری دەڵێت ابن سیرین وتویەتی: «ئەگەر هاتوو لەسەر شێوەی خۆی بینی». وە هەر لەم بارەیەوە ڕیوایەت کراوە، عن جابر بن عبد الله عن النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) أنه قال: «من رآني في النوم فقد رآني فإنه لا ينبغي للشيطان أن يتشبه بي»[3] واتا: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمویەتی: هەرکەسێك لەخەودا من ببینێت ئەوە بێگومان بەڕاستی منی بینیوە، چونکە بۆ شەیتان نییە خۆی بخاتە سەر شێوەی من.

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٢٦٦).

(٢) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٦٩٩٣)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(٢٢٦٦).

(٣) موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٢٦٨).

ئەم فەرموودانە هەموویان بەڵگەن لەسەر ڕاستی بینینی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەخەودا، وەهەرکەسێك لەسەر شێوەی خۆی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ببینێت ئەوە خەونەکەی ڕاستە، چونکە شەیتان ناتوانێت شێوەی خۆی بخاتە سەر شێوەی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ەوە، وە پێویستە ئاگاداری ئەوە بین بینینی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەخەودا دەبێت لەسەر ئەو شێوە ڕاستیە بێت کە زانایان باسیان کردووە، چونکە ئەگەر بەو شێوەیە نەبێت ئەوە ئەو بینینە ڕاست نییە، هەر لەبەر ئەمەیە ابن سیرین دەڵێت: «ئەگەر هاتوو لەسەر شێوەی حەقیقی خۆی بینی»هەروەك پێشتریش ئاماژەمان پێیدا کە بوخاری لەصەحیحەکەیدا باسی کردووە، هەر بۆیە ئیمامی بوخاری لەشەرحی ئەو فەرموودەدا بۆچوونەکەی ابن سیرینی نەقڵ کردووە.

ئەوەیشی زیاتر پشتگیری ئەم بۆچوونە دەکات ئەو ریوایەتەیە کە حاکم لە ڕێگای عاصم ی کوڕی کولەیبەوە ڕیوایەتی کردووە، کەدەڵێت باوکم بۆی گێڕاومەتەوە، دەڵێت: وتم بە عبدالله ی کوڕی عەباس کە پێغەمبەرم (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەخەودا بینیوە، ئەویش وتی ئادەی چۆن بینیوتە بۆم وەصف بکە، ئەڵێت: وتم شێوەی وەك حەسەنی کوڕی عەلی وابوو، ابن عباس پێی وت: بێگومان پێغەمبەرم (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بینی شێوەی دەچوویەوە سەر شێوەی ئەو {ابن حجر ئەڵێت سەنەدی ئەم ڕیوایەتە سەنەدێکی باشە}.

ئەیوب ئەڵێت: «محمدی کوڕی سیرین هەرکاتێك پیاوێك خەوێکی بۆ بگێڕایەتەوە و بیوتایە پێغەمبەرم (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەخەودا بینیوە، پێی ئەوت: ئادەی ئەو کەسەی بینیوتە بۆم وەصف بکە، ئەگەر بەشێوەیەك وەصفی بکردایە کە نەیدەناسی، ئەوکاتە پێی دەووت: تۆ ئەوت

نەبینیوە»{ابن حجر لة فتح الباریء دا هێناویەتی و دەڵێت: سەنەدەکەی سەنەدێکی باشە}.

وە لەبارەی ئەو فەرموودەیەی پێغەمبەر ﷺ کە فەرموویەتی: «من رآني في المنام فسيراني في اليقظة»[1] واتا: پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: هەرکەسێك لەخەودا بمبینێت ئەوە بەهۆشیاریش دەمبینێت... زانایان لە تەفسیری بینین بەهۆشیاری لەم فەرموودەیەدا سێ ڕای جیاوازی مەشهوریان هەیە:

یەکەم: ئەوە لەچوار چێوەی لەیەکچوون و هاوشێوە بوونداید، ئەوەیش زیاتر بەڵگەیە لەسەر ئەم بۆچوونە ئەو ریوایەتەی موسلیمە کە ئەبوهورەیرە (خودای لێ ڕازی بێت) دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: «فكأنما رآني في اليقظة»واتا: وەك ئەوەوایە بەخەبەر بێت و بینی بێتمی.

دووەم: ئەم تایبەتە بەخەڵکی باوەڕداری سەردەمی خۆی پێش ئەوەی بینیبێتی، واتا ئەگەر پێش ئەوە خەوی پێوە بینیبێت ئەوا دواتر بەڕاستی بینیویەتی.

سێهەم: ئەم بینینە بۆ ڕۆژی دواییە، واتا ئەو کەسەی کە لەخەودا بینیبێتی تایبەتمەندیەکی زیاتری هەیە بەسەر ئەو کەسەی کە لەخەودا نەیبینیوە، خودای گەورە زاناترە.

(١) بوخاری - التعبیر - (٦٥٩٢)، وە موسلیم - الرؤیا - (٢٢٦٦)، وە تیرموذی - الرؤیا - (٢٢٨٠)، وە ئیبن ماجە - تعبیر الرؤیا - (٣٩٠١)، وە موسنەدی ئەحمەد (٢/ ٢٣٢).

باسی حەوتەم

کۆتایی پەیامبەرایەتی و ڕوونکردنەوەی ئەوەی کەپاش پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئیتر پێغەمبەری تر نایەت

پێشتر و لەکاتی قسەکردن لەتایبەتمەندیەکانی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئاماژەمان بەم مەسەلەیەدا و زۆرێك لەبەڵگەکانیشمان خستەڕوو، باسی ئەوەشمان کرد کە محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کۆتا پێغەمبەرە و پاش ئەو ئیتر پێغەمبەرێکی دیکە نایەت، لەم لێکۆڵینەوەیشدا کەقسە لەسەر کۆتای هاتنی پەیامەکەی خودای گەورە دەکەین بۆ مرۆڤایەتی لایەنێکی تری گرنگی ئەم بابەتەیە، چونکە ئەم بیروباوەڕە کاریگەری گرنگی هەیە لەسەر ئاین و دینی موسڵمانان، سوود و بەروبوومێکی ئێجگار زۆریشی هەیە لەژیانیاندا، لێرەدا ئێمە ئاماژە بەهەندێك لەو سوود و بەروبوومانە دەکەین:

١. بەرقەرار بوونی تەشریع و کەماڵ و تەواو بوونی ئاینی پیرۆزی ئیسلام دەگەیەنێت لای ئەم ئوممەتە، و کاریگەری داناں لەسەر ژیانی تاکەکانی، هەر بۆیە دەبینین خودای گەورە منەت ئەکات بەسەر ئوممەتی ئیسلامدا کە دینەکەیانی بۆ کاملّ و تەواو کردوون، وەك فەرموویەتی: ﴿ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلْإِسْلَٰمَ دِينًا﴾ [المائدة: ٣] واتا: ئەمڕۆ ئاین و بەرنامەکەتانم بەکۆتایی گەیاند و ناز و نیعمەتی خۆمم بۆ تەواو کردن و رازیم بەوەی کە ئیسلام ببێتە بەرنامەو دین و ئاینتان.

ئەم ئایەتە پیرۆزە پێش چەند مانگێك لەوەفاتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دابەزیوە کاتێك لە حەجی مالّئاوایی بوو، ئەویش دوای ئەوەی کە خودای گەورە بەرنامە و شەریعەتەکەی بۆ تەواو کرد، بۆیە کاتێك ئەم ئایەتە دابەزی

جولەکەکان زۆر حەسوودیان بە موسڵمانان برد، وەك ئەوەی بوخاری و موسلیم ریوایەتیان کردوە: أن رجلا من اليهود جاء إلى عمر (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) فقال: «آية في كتابكم تقرؤوها لو نزلت علينا معشر يهود لاتخذنا ذلك اليوم عيدا»قال وأي آية؟ قال: ﴿ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ [المائدة: ٣][1] واتا: پیاوێك لەجولەکەکان هاتە لای عومەری کوڕی خەتاب (خودای لێ رازی بێت) وپێی وت: ئایەتێك لەکتێبەکەتاندا کە ئێوە دەیخوێنەوە، ئەگەر دابەزیایە بۆ سەر ئێمەی جولەکە، ئەوە ئەو ڕۆژەی کە ئەو ئایەتەی تێدا دابەزی دەمانکرد بە جەژن و خۆشی و شادی، عومەر فەرمووی: کام ئایەت؟ کابرای جولەکە وتی: ﴿ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾.

پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) یەش ئەم هەقیقەتەی بە وێناکردنێکی زۆر جوان ڕوونکردوەتەوە، کاتێك کە پەیامی پێغەمبەرەکانی تری بە خانوویەکی جوانی تەواو نەکراو وێنا کرد، کە تەنها خشتێکی مابێت، کاتێك خودای گەورە ئەوی ڕەوانەکرد و کردی بە کۆتا پێغەمبەر ئەو خانوە جوانە تەواو بوو، پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) جێگای ئەو خشتەی گرتەوە، ئەمەش بەڵگەیەکی ڕوون و ئاشکرایە کە خودای گەورە بەیەکجاری دینەکەی خۆی تەواو کرد و هیچ پێویست بەزیادکردن ناکات بۆ تەواو کردنی ئەم دینە بەتایبەتی و بەپەیامی پێغەمبەران بەگشتی، چونکە خودای گەورە بەڕەوانەکردنی محمد المصطفى کۆشکە گرنگەکەی پێغەمبەرانی تەواو کرد، وهەر جۆرە زیادکردنێکیش دەردێتەوە بەسەر خاوەنەکەیدا و لێی قبوڵ ناکرێت، لەلێکۆڵینەوەی پێشوتریشدا دەقی ئەو فەرموودەیەمان هێنا کە باس لە تەواوکردنی کۆشکی پێغەمبەران و ئاینی هەموویانی کرد.

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٤٥)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٣٠١٧).

٢. متمانە دروست بوون لای ئوممەتی ئیسلام بەوەی ئاینەکەیان قابیلی نەسخ و سڕینەوە نییە و پاش پێغەمبەرەکەیان محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئیتر پێغەمبەرێکی تر نایەت» مانای مــۆری پێغەمبەرایەتی و کۆتایی هاتنــی بە پێغەمبەرایەتی محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ، ئەوە دەگەیەنێت ئیتر جارێکی ترپێغەمبەر نایەت و لەپاش شەریعەتەکەی ئەو خودای گەورە شەریعەتێکی تر نانێرێت، دابەزینی پێغەمبەر عیساش (سەلامی خودای لێ بێت) هیچ پێچەوانەی ئەم مەسئەلەیە نیە کەئێمە باسی دەکەین، چونکە کاتێك پێغەمبەر عیسا (سەلامی خوای لێ بێت) دادەبەزێت پەرســتن وعیبادەتەکانی بەگوێرەی شەریعەتەکەی محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەبێت، نەك بەگوێرەی ئەو شەریعەتەی کە خۆی هێنابووی، لەبەر ئەوەی شــەریعەتەکەی خۆی نەســخ بووەتەوە و دروست نییە بەهیچ جۆرێك خواپەرســتی و عیبادەت ئەنجام بدرێــت بەغەیری تەعالیمەکانی شەریعەتی ئیسلام بەگشت ئوصولْ و فروعەیەوە.

٣. بەبــێ بیرکردنــەوە و تێڕمان دلّنیابیــت لەدرۆزنی هەرکەســێك پاش پێغەمبــەری خــودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بانگەشــەی پێغەمبەرایەتــی بکات، ئەمەش لەدیارترین ســوود و بەروبومەکانــی باوەڕبوونە بە کۆتایی هاتنی پێغەمبەرایەتــی، کــە دلّنیایی دەبەخشــێت بــە ئوممەتی ئیســلام بەوەی هەرکەســێك لەدەجالە درۆزنەکان بانگەشەی پێغەمبەرایەتی کرد بەدرۆی بزانن و باوەڕی پێ نەکەن، هەربۆیە دەبینین پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هۆشــداری داوە بەوەی لە ئوممەتەکەیدا سی کەسی دەجال و دۆرزن دێن بانگەشــەی پێغەمبەرایەتی دەکەن، وە ئوممەتەکەی ئاگادار کردوەتەوە کە پاش خۆی ئیتر پێغەمبەری تر نایەت و کەس باوەڕیان پێ نەکات و شوێنیان

نەکەوێت، هەروەك لەو فەرموودەیەدا کە ثەوبان (خودای لێ ڕازی بێت) لەفەرموودەیەکدا گێڕاویەتیەوە کە باس لە فتنە و خراپەکاری دەکات لەناو ئوممەتی ئیسلامدا کەڕوو دەدەن، و پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمویەتی: «... وإنه سيكون في أمتي ثلاثون كذابون كلهم يزعم أنه نبي وأنا خاتم النبيين لا نبي بعدي»[1] واتا: بێگومان لەمەوە پاش لەناو ئوممەتەکەمدا سی کەسی درۆزن دێن هەر هەموویان واگومان دەبەن کە پێغەمبەرن، من کۆتا پێغەمبەرم و پاش من ئیتر پێغەمبەر نایەت.

٤. دەرکەوتنی فەزڵی کاربەدەستان و زانایانی ئەم ئوممەتەیە، بەوەی خودای گەورە سیاسەت و بەڕێوەبەردنی خەڵکی داوەتە دەستیان، بەپێچەوانەی بەنوئیسرائیلەوە کە سیاسەت و بەڕێوەبردنی دینەکەیانی تەنها دابووە دەست پێغەمبەرەکانیان، وەك ریوایەت کراوە: عن أبي هريرة (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) عن النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قال: «كانت بنو إسرائيل تسوسهم الأنبياء كلما هلك نبي خلفه نبي، وإنه لا نبي بعدي، وستكون خلفاء تكثر. قالوا: فما تأمرنا؟ قال: «فوا ببيعة الأول فالأول وأعطوهم حقهم فإن الله سائلهم عما استرعاهم»[2] واتا: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمویەتی: بەنوئیسرائیل پێغەمبەرەکانیان سیاسەت و دینیان بۆ بەڕێوەدەبردن، هەرکاتێك پێغەمبەرێکیان وەفاتی بکردایە پێغەمبەرێکی تر جێگاکەی دەگرتەوە، بەڵام لەپاش من پێغەمبەر نایەت، وە لەمەوە دوا جێنشینەکان زۆر دەبن، وتیان: ئەی پێغەمبەری خودا فەرمانمان بەچی پێ دەکەیت؟ فەرمووی: بەوەفا بن لەگەڵ ئەو جێنشینەی

(١) سونەنی تیرموذی (٤/ ٤٩٩) وە دەڵێت: ئەم فەرموودەیە فەرموودەیەکی حەسەن وصەحیحە، وە سونەنی ئەبی داود (٤/ ٣٢٩) بەفەرموودەی ژمارە (٤٣٣٣- ٤٣٣٤).

(٢) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٣٤٥٥)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(١٨٤٢).

کەیەکەم جار بەیعەتـــی دەدەنێ ئەمجا ئەوەی دوای ئـــەو، و هەر یەکەیان ماف و هەقی خۆیانی بدەنێ، خودای گەورەش لەوان دەپرسێتەوە لەوەی کەلەژێردەستیاندا بوون.

پلەوپایەی جێنشـــینەکان لەئومەتی ئیسلامدا هەمان ئەو پلەوپایەیە کە پێغەمبەرەکانی بەنوئیسرائیل هەیان بووە، لەڕووی بەڕێوەبردنی کاروباری وولاّت و سەرکردایەتی کردنی خەڵکەوە نەك لەڕووی ڕێز و پلەوپایەیان لای خودای گەورە لەفەرموودەیەکیشدا کە ریوایەتکراوە هاتووە: عن أبي هريرة (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) عن النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قال: «إن الله يبعث لهذه الأمة على رأس كل مائة سنة من يجدد لها دينها»[1] واتا: بێگومان خودای گەورە لەسەر هەموو ســـەد ساڵـــێکدا موجەدید و نوێکەرەوەیەك دەنێرێت بۆ ئومەتی ئیسلام کە ئاینەکەیان بۆ نوێ بکاتەوە.

گومانی تێدا نییە واقیعی حاڵی ئومەتی ئیســـلامیش شـــاهیدی ئەمە دەدات، کە بـــەردەوام کاروباری ئەم ئاینە بەو خەلیفـــە و زانایانە پارێزراو دەبێت کە کاروباری ڕۆژانەی خەڵـــك بەشەریعەتی ئیسلام بەڕێوە دەبەن، وە بەردەوام هەرکات و هەر سەردەمێك تەعالیمی ئەم دینە تووشی تەمومژ و لێڵبەك بووبێت خودای گەورە بەدرێژایی چەرخ و ســـەدەکانی رابردوو زانایانی نوێخواز و نوێکاری بۆناردووە تاهەموو دەســـتکاری و تەحریف ولێکدانەوەیەکی کەســـانی نەزان و نارەوای لەســـەر لابەن، بە بوونی ئەم زانایانە و بەفەزڵی خودای گەورە ئاینی ئیســـلام لەو ڕۆژەی هاتووە تا ئەم

(١) ئەبو داود (٤/ ٣١٣) بەفەرموودەی ژمارە (٤٢٩١)، وە موستەدرەکی ئەلحاکم (٤/ ٥٢٢) وە ئەلحاکم ئەم فەرموودەیەی بە فەرموودەیەکی صەحیح داناوە و ئیمامی ذەهەبیش هاوڕایەتی.

سەردەمەی تێیدا دەژین پارێزراوە و تەڕ و پاراوە وەك ئەو رۆژەیە کە خودای گەورە ناردوویەتی بۆ پێغەمبەرەکەی محمد المصطفی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ).

بەهەر حاڵ باوەڕ بوون بە مۆری پێغەمبەرایەتی و کۆتایی هاتنی رسالەی پێغەمبەران بە هاتنی محمدی کوڕی عبد الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کاریگەرییەی گەورەی هەیە لەدینداا، کە لەدیارترین تایبەتمەندیەکانی ئەم ئوممەتەیە، ئەویش دەبێت بەهۆی بەهێزبوونی باوەڕ بەئاینەکەیان و راستی دڵنیایی وجێگیربوونی لەدڵ و دەروونیان تا ئەو کاتەی فەرمانی خودای گەورە دێت و دونیا کۆتایی پێ دێت.

باسی هەشتەم

هەقیقەت و بەڵگەی شەوڕەویكردن بە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

پێناسەی (الاسراء) لەزمانەوانی وشەرعدا:

وشەی (الاســـراء) لەزمانەوانیدا: لە وشەی (الســـري) وەرگیراوە واتا: ڕۆشتن بەشـــەو یان زۆرینەی شەو، وە وتراوە رۆشـــتن بەدرێژایی هەموو شەو.

دەوترێت: سریت: واتا بەشەو رۆشتن، یان وتراوە: أسریت، واتا: شەو ڕەویم پێكراوە، حەســـانیش (خودای لێ ڕازی بێت) وتویەتی: أســـــرت إلیك ولم تكن تســـری واتا: بەشەو هاتم بۆلات بەڵام تۆ لەشوێنی خۆت نەجوڵایت.

وشەی (الاسراء) لەشەرعیشـــیدا: مەبەست پێی شەو رەوی پێغەمبەری خودایـــە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لـــە مزگەوتی حەرامـــەوە لە شـــاری مەككە بۆ مزگەوتی ئەقصای (بیت المقدس) لە ئیلیا و گەرانەوەی هەر بەو شەوە.

هەقیقەتی شەوڕەوی پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە گەڵ بەڵگەكانی:

شەوڕەوی یەكێكە لەبەڵـــگە زۆر گەورەكان، كە خودای گەورە پێش كۆچكردنی بۆ شاری مەدینە پالپشتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ی پێكرد، بەو شێوەیەی كە شەوڕەوی پێكرد لە مزگەوتی حەرامەوە بۆ مزگەوتی ئەقصی بەسواری وڵاخیك كە پێی دەڵێن (بوراق) بەهاوڕێیەتی جوبرەئیل (سەلامی خودای لێ بێت) تا گەشتە (بیت المقدس) ئەمجا ئەو (بوراق) ـەی بەست بە هەڵقەیەكی دەرگای مزگەوتەكەوە، پاشان پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ڕۆشتە

ناو مزگەوتەکەوە، و بوو بە ئیمام و نوێژی بەکۆمەڵی کرد بۆ پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێ بێت)، پاشان جوبرەئیل قاپێك شەراب و قاپێك شیری بۆ هێنا، پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) شیرکەی هەڵبژارد، جوبرەئیلیش پێی فەرموو: ڕێنموونی کرای بۆ ئەو فیطرەتە پاکەی کە خودای گەورە مرۆڤی لەسەر دروستکردووە، دەقەکانی قورئانی پیرۆز و فەرموودەکانیش بەڵگەن لەسەر ڕووداوی شەوڕەوی:

خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾[الإسراء:١]واتا: پاکەو خاوێنە لەهەرشتێکی ناپەسەندو خراپ، ئەو خوایەی کە شەوڕەوی بەبەندەی خۆی (موحەممەد) (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کرد لەبەشێکی زۆر کەمی شەوێکدا، لەمزگەوتی (حەرام) ـــەوە لەمەککەدا بۆ مزگەوتی ئەقصی لە (بیت المقدس) ی فەلەستینداو، ئەو مزگەوتەی ئێمە دەوروبەریمان پیرۆزو پیتدارکرد بەجۆرەها نیعمەت و میوەو میوەجات و، کردیشمانە بارەگای پەیامبەران، تا هەندێك نیشانەو بەڵگەو دەسەڵاتداری و توانایی خۆمانی نیشان بدەین، بەڕاستی ئەو زاتە بیسەر و بینایە.

بەڵگەش لە سوننەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): عن أنس بن مالك عن ثابت البناني عن النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قال: «أتيت بالبراق»وهو دابة أبيض طويل فوق الحمار ودون البغل يضع حافره عند منتهى طرفه»قال: فركبته حتى أتيت بيت المقدس. قال: فربطته بالحلقة التي يربط به الأنبياء، قال: ثم دخلت المسجد فصليت فيه ركعتين، ثم خرجت فجاءني جبريل عليه السلام بإناء من خمر وإناء

مـــن لبن فاخترت اللبن. فقال جبريـــل (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) اخترت الفطرة»[1] واتا: پێغەمبـــەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەفەرموویت: بوراقێکیان بـــۆ هێنام ولاخێکی ســـپی بوو بالاّبەرز بوو لەگوێدرێژ گەورەتر و لە هێستریش بچووکتر بوو، کەدەڕۆیشت هەتا چاو بڕی بکردایە ئەمجا سمەکانی دادەنا، دەفەرموویت سواری بووم هەتا گەشتمە بیت المقدس، ئەفەرموویت ئەمجا ولاّخەکەم بەست بەوهەلقەیەوە کە پێغەمبەران پێوەیان دەبەست، ئەفەرموویت: پاشان چوومە ناو مزگەوتەوە و دوو رکات نوێژم تێدا کرد، ئەمجا چوومە دەرەوە، و جوبرەئیـــل هات بۆلام قاپێك شـــەراب و قاپێك شـــیری پێ بوو، منیش شـــیرەکەم هەلبژارد، جوبرەئیل فەرمووی: تـــۆ فیطرەتت هەلبژارد. ئەمجا بەشەکەی تری فەرموودەکەی لەگەلّ بەرزبوونەوەی بۆ ئاسمان باسکرد.

ئـــەم فەرموودەیە و چەنـــدان فەرموودەی تریش بەلّـــگەن لەســـەر بەرزبوونـــەوەی پێغەمبـــەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بـــۆ ئاســـمان، هەندێکیان لە صەحیحـــی بوخـــاری و موســـلیمدا هاتـــوون، وەهەندێکی تریشـــی لە سونەنەکاندا هاتوون، ئەم رووداوەش کۆمەلێکی زۆر لە هاوەلّە بەرێزەکان کە دەگەنە ســـی هاوەلّ لە پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وە ریوایەتیان کردووە، دوای ئەوانیش کۆمەلّـــێکی زۆر لەڕیوایەتکارانی سوننەت و پێشەوایانی ئیسلام لەهاوەلّەکانەوە گێڕاویانەتەوە و نقلیّان کردووە.

زانایانی سەلەف و خەلەف یەکڕا و کۆدەنگن لەسەر ڕاستی و دروستی و شـــەوڕەوی پێغەمبـــەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ، قاضی عیاضیش لە (الشـــفاء) وســـەفارینی لە (لوامع الانوار) دا کۆدەنگی زانایانیان باســـکردووە لەسەر

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (١٦٢).

شـــەوڕەوی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، گومان لەوەیشدا نییە کە شەوڕەوی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە ڕۆح و لاشەی بووە، بەخەبەر بووە و لەخەودا نەبووە، ئەمە ئەوەیە کەدەقە صەحیحەکان بەڵگەن لەسەری و گشت هاوەڵ و پێشـــەوایانی ئەهلی سوننەت و لێکۆڵەرەوەکانی ئەهلی زانست باوەڕیان پێی بووە.

ابن العز الحنفي لەباسی شەوڕەوی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دا ئەڵێت: لەسەر ڕای دروست پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەلاشە شەوڕەوی پێکراوە و بەخەبەریش بووە، لە مزگەوتی حەرامەوە بۆ مزگەوتی ئەقصی.... قاضی عیاضیش ئیقراری ئەوە دەکات: کـــە ڕای زۆرینەی ئەهلی عیلم لە هاوەڵە بەڕێزەکان ئەوەیە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەلاشەی شەوڕەوی پێکراوە و بەخەبەریش بووە و لەکاتی خەودا نەبووە، و دەڵێت: زۆرینەی سەلەف و موسڵمانان لەســـەر ئەوەن کە شەوڕەوی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە لاشە بووە و لەکاتی خەبەریشیدا بووە، ئەمەش ڕاست وهەقە، ئەمە ڕای هەریەك لە ابن عباس و جابر، و أنـس، وحذيفـة، وعمر، وأبي هريرة، و مالك بن صعصعة، وأبي حبة البدري، وابن مسـعود، والضحاك، وسعيد بن جبير، وقتادة، وابن المسيب، وابن شـهاب، وابـن زيد، والحسن، وإبراهيم، ومسروق، ومجاهد، وعكرمة، وابن جريج، وهـــو دليل قول عائشة، وهو قول الطبري وابن حنبل، وکۆمەڵێکی زۆر لە موســـڵمانان، وە ڕای زۆرینەی زانایان و فەرموودەناسان و ڕاڤەکارانی قورئانیشە.

یەکێك لە لێکۆڵەرەوان و موحەقیقە ناودارەکانش ڕەخنە لەو کەســـانە دەگرێـــت واگومانیان بردووە کە شـــەوڕەوی دووجار بووە، ودەڵـــێت:

ڕای ڕاست و دروست که پێشەوایان گواستویانەتەوە بۆمان ئەوەیە که شەوڕەوی یەکجار بووە لە مەککەوە پاش بوون بە پێغەمبەرێتی بووە، ئای چەند عەجیبیشە، بۆ ئەو کەسانەی گومانیان بردووە که شەوڕەوی چەندجارێك ڕوویداوە، باشە چۆن بۆیان دەچێتە سەر که وای بۆ بچن لەهەموو جارێکیشدا پەنجا نوێژی لەسەر فەرزکرابێت، و دواتر هاتووچۆی بووە لەنێوان پەروەردگاری و موسا دا، تا ژمارەی نوێژەکانی بۆ بکات بە پێنج نوێژ، و پاشان خودای گەورە پێی دەفەرموێت: فەرزەکانم تەواو کردن و لەسەر بەندەکانم سووك کردن، ئەمجا لەدووەم جاردا جارێکی تر گەڕابێتەوە بۆ پەنجا نوێژ، دواتر دە نوێژ دە نوێژ لەسەری لابردبن.

بەرزبوونەوەی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و هەقیقەتەکەی:

لەدەقەکان و وتەی زانایاندا هەرکاتێك قسە لەسەر شەوڕەوی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کرابێت شان بەشانی ئەویش قسە لەسەر بەرزبوونەوەکەی کراوە، بۆیە زۆر جێگای خۆیەتی لێرەدا پێناسەی بەرزبوونەوەیش بکەین و لەسەری بدوێین.

معراج: مەبەست پێی ئەو هۆکارەیە که پێی بەرز بووەتەوە، ئەوەش لەجێگای پەیژە بووە، بەڵام ئێمە شێوەکەی نازانین، وە مەبەست لە میعراج بە ڕەهایی لەشەرعدا: بەرزبوونەوەی پێغەمبەرە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەهاوڕێیەتی جوبرەئیل (سەلامی خودای لێ بێت) لە بیت المقدسەوە بۆ ئاسمانی دونیا و پاشان بۆ هەموو ئاسمانەکان تا ئاسمانی حەوتەم، و ئەمجا بینینی پێغەمبەران و سەلام لێکردنیان و پێشوازی کردنی ئەوانیش بۆ پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەئاسمانەکان هەرەیەك لەپلە و مەقامی خۆیدا،

دوای بەرزبوونەوە بۆ (سدرة المنتهى)[1] و لەوێدا جوبرەئیلی لەسەر ئەو شێوازەی کە خودا دروستی کردووە بینی، هەر لەو شەوەدا خودای گەورە پێنج نوێژەکانی لەسەر فەرزکرد، و لەگەلێشیدا قسەی کرد، لەکۆتاییشدا دابەزیەوە بۆ سەر زەوی، ڕای ڕاست و دروستیش ئەوەیە کە بەرزبوونەوە بۆ ئاسمان هەرهەمان شەوی شەوڕەوێکە بووە.

دەقەکانی قورئانی پیرۆز و سوننەتیش بەڵگەن لەسەر بەرزبوونەوەی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، بەڵگەی لەقورئاندا: لەچەند ئایەتێکی بەرز و پیرۆز باسی هەندێك لەو شتانە کراوە کە لەو شەوەدا رووياندراوە، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿أَفَتُمَٰرُونَهُۥ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ ۞ وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ۞ عِندَ سِدْرَةِ ٱلْمُنتَهَىٰ ۞ عِندَهَا جَنَّةُ ٱلْمَأْوَىٰٓ ۞ إِذْ يَغْشَى ٱلسِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ ۞ مَا زَاغَ ٱلْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ ۞ لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِ ٱلْكُبْرَىٰٓ﴾ [النجم: ١٢-١٨] واتا: جا ئایا ڕاستە؟ ئێوە موجادەلەی لەگەڵدا دەکەن لەسەر شتێک کەئەو دڵنیایە لەدیتنی ۞ سوێند بەخودا بێگومان جارێکی تر جوبرەئیلی بینیوە ۞ جاری دووەمیش لە لای (سدرة المنتهى)دا، کە (سیدرەش) لە ئاسمانی حەوتەمدایەو نزیکی عەرشە و دەرەختێکی پڕگەڵا و سێبەر خەست و چڕ و پڕە ۞ کە لای ئەوەوەیە بەهەشتی نیشتەجێ بوون ۞ لەو شەوەدا بەفەرمانی خودای گەورە شتێك ئەو دەرختەی داپۆشی کە هیچ کەسێك جگە لە خودای گەورە وەصفی نازانێت ۞ پێغەمبەر چاوی لەسەر ئەوە لا نەدەبرد کە دەیبینی، تەجاوزیشی نەکرد لەوەی بۆی دیاریکرابوو، بەڵکو هەر تەماشای ئەوەی دەکرد ۞ بێگومان پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەو شەوەدا لەبەڵگە و نیشانە و موعجیزە گەورەکانی پەروەردگاری بینیووە، بەچاوی سەری، بەهەموو هەستی.

(١) سدرة المنتهى: دەرختێکی پڕگەڵا و سێبەر خەست و چڕو پڕە، لە ئاسمانی حەوتەمدایەو نزیکی عەرشە.

خودای گەورە لەم چوارچێوەی ئەم ئایەتە گەورە و پیرۆزانەدا باسی ئەو موعجیزە گەورەیەی كردووە كە ڕێزی پێنا لە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەشەوی بەرزبوونەوەدا، لە بینینی جورەئیل (سەلامی خودای لێ بێت) لای (سدرة المنتهى) ئەو درەختە پڕ لەگەلاّ سێبەر چڕوپڕەی لەئاسمانی حەوتەمدایە، دوای ئەوە كەس ناتوانێت لەوە زیاتر بەرز ببێتەوە، ئەوەیش بینی كەبەفەرمانی خودا شتێك ئەو درەختەی داپۆشی زۆر سەرسوڕهێنەر بووە، عەبدالله ی كوڕی عەباس و مەسروق دەڵێن: ئەوەی ئەو درەختەی داپۆشی فەرشێك بوو لە زێڕ.

زیاتر لەفەرموودەیەكیش بەدرێژی باسی بەرزبوونەوەی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) یان كردووە بۆ ئاسمان، لەو فەرموودانەیش ئەو فەرموودەیەی ئەنەسی كوڕی مالیكە كە لەباسی شەوڕەویدا باسمان لێوە كرد، ئەوەیشی پەیوەندی بە بەرزبوونەوەوە هەیە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «ثم عرج بنا إلى السماء فاستفتح جبريل. فقيل: من أنت؟ قال: جبريل. قيل: ومن معك؟ قال: محمد. قيل: وقد بعث إليه؟ قال: قد بعث إليه. ففتح لنا فإذا أنا بآدم فرحب بي ودعا لي بخير»[1] ثم ذكر عروجه إلى السماوات وملاقاته الأنبياء إلى أن قال: {ثم ذهب بي إلى سدرة المنتهى وإذا ورقها كآذان الفيلة، إذا ثمارها كالقلال. قال: فلما غشيها من الله ما غشيها تغيرت. فما أحد من خلق الله يستطيع أن ينعتها من حسنها. فأوحى الله إليَّ ما أوحى. ففرض عليَّ خمسين صلاة في كل يوم وليلة، فنزلت إلى موسى (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ). فقال: ما فرض ربك على أمتك؟ قلت: خمسين صلاة. قال: ارجع إلى ربك فاسأله التخفيف

(١) بوخاری - بدء الخلق - (٣٠٣٥)، وە موسلیم - الإیمان - (١٦٢)، وە ئەلنەسائی - الصلاة - (٤٤٨)، وە موسنەدی ئەحمەد (٣/ ١٤٩).

فإن أمتـــك لا يطيقون ذلك، فإني قد بلوت بني إســـرائيل وخبرتهم. قال: فرجعت إلى ربي. فقلت: يا رب خفف على أمتي. فحط عني خمســـا. فرجعت إلى موسى. فقلت: حط عني خمســـا. قال: إن أمتك لا يطيقون ذلك فارجع إلى ربك فاســـأله التخفيف. قال: فلم أزل أرجع بين ربي تبارك وتعالى وبين موســـى عليه الســـلام حتـــى قال: يا محمد. إنهن خمس صلوات كل يوم وليلة لكل صلاة عشـــر فذلك خمســـون صلاة»[1] واتا: ئەمجا بەرزکراینەوە بۆ ئاسمان، جوبرەئیل داوای کرد بکرێتەوە، وترا: تۆ کێیت؟ فەرمووی: جوبرەئیلم، وترا: ئەوەی لەگەڵ تۆیە کێیە؟ فەرمووی: محمدە، وترا: ئایا وەحی بۆ رەوانەکرا؟ فەرمووی: بەڵێ وەحی بۆ رەوانەکرا، ئەمجا بۆیان کردینەوە، گەشتم بە ئادەم پێشوازی لێکردم و نزای خێری بۆ کردم، (دواتر باسی بەرزبوونەوەی خۆی دەکات بۆ ئاسمانەکان و گەیشـــتی بەپێغەمبەران) تا ئەو شـــوێنەی دەفەرموێت: پاشـــان بردمیان بۆلای (ســـدرة المنتهى) درەختێکە گەڵاکانی بەئەندازەی گوێی فیلەکان دەبێت، بەروبوومەکەشـــی بەئەنـــدازەی گۆزەیەك دەبێت، فەرمووی: جاکاتێك بەفەرمانی خودا شـــتێك ئەو درەختەی داپۆشی چۆن داپۆشـــینێك کە رەنگی بەیەکجار گۆڕا، هیچ کەسێك لە دروستکراوەکانی خودا لەجوانیـــدا ناتوانێت وەصفی بکات، دواتر خـــودای گەورە وەحی و سروشـــی بۆکردم بەوەی کە کردی، ئەمجا لەشـــەو و رۆژێکدا خودای گـــەورە پەنجا نوێژی لەســـەر فەرز کـــردم، دوایی دابەزیم بۆلای موســـا (ســـەلامی خودای لێ بێت) پێی فەرمووم: پـــەروەردگارت چی فەرزکرد لەســـەر ئوممەتەکەت؟ وتم: پەنجـــا نوێژ، فەرمـــووی: بگەڕێرەوە بۆلای

(١) بوخاری - بدء الخلق - (٣٠٣٥)، وە موسلیم - الإیمان - (١٦٢)، وە ئەلنەسائی - الصلاة - (٤٤٨)، وە موسنەدی ئەحمەد (٣/ ١٤٩).

پەروەردگارت و داوای لێ بکە کە بۆت سووك بکات ئوممەتەکەت توانای ئەوەیان نییە، چونکە من لەگەڵ بەنوئیسرائیلدا ئەزموونم هەیە و تاقیم کردنەوە، گەڕامەوە بۆلای پەروەردگارم، وتم ئەی پەروەردگارم لەسەر ئوممەتەکەمی سووك بکە، خودای گەورە پێنج نوێژی لابرد، ئەمجا گەڕامەوە بۆلای موسا و پێم وت پێنج نوێژی لابرد، موسا فەرمووی: بگەڕێرەوە بۆلای پەروەردگارت و داوای لێ بکە کە بۆت سووك بکات ئوممەتەکەت توانای ئەوەیان نییە، پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت: بەردەوام بووم لەهاتووچۆ لەنێوان پەروەردگاری بەرز و بلێندم و موسا دا (سەلامی خودای لێ بێت) هەتا فەرمووی: ئەی محمد ئەوانە پێنج نوێژن خودای گەورە لەسەری فەرزکردوون لەشەو و ڕۆژیکدا، هەموو نوێژێك خێروپاداشتی دە نوێژی هەیە ئەوەش دەکاتە پەنجا نوێژەکە....»موسلیم ڕیوایەتی کردووە، بەهەمان شێوە هەواڵی ڕووداوی بەرزبوونەوەی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نزیك لەمانا و واتاکانی فەرموودەیە هەریەك لەمالکی کوڕی صەعصەعە و ئەبوذەر و ابن عباس ڕیوایەتیان کردووە وله صەحیحی بوخاری و موسلیم و غەیری ئەو دوو صەحیحەشدا هاتوون.

ئاگادارکردنەوەیەك:

ڕووداوی شەوڕەوی و بلێند بوونەوە یەکێکە لەنیشانە و موعجیزە گەورەکان کە خودای گەورە ڕێزی پێ لێ ناوە لە پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، بۆیە واجبە لەسەر موسڵمان باوەڕی تەواوی بەهەردووکیان هەبێت، کە دوو تایبەتمەندی مەزنن خودای گەورە لەنێوان هەموو پێغەمبەرەکاندا تایبەتی کردووە پێغەمبەری ئیسلامەوە، لەگەڵ ئەوەشدا دروست نییە بۆ موسڵمان بە بۆنەی شەوڕەووی بەرزبوونەوەوە

ئاهەنگ بگێڕێت، هەروەك چۆن دروست نییە نوێژێك تایبەت بكات بەم ڕووداوەوە، وەك ئەوەی هەندێك خەڵكی عەوام و نەخوێندەوار دەیكەن، چونكە ئەمە كارێكی بیدعە و داهێنراوە لەدیندا و پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نەیكردووە و كەسیش لەسەلەفی صالحی ئەم ئوممەتە ئەنجامی نەداوە و ئەوەشی لەئەهلی علیم ئەوان بەپێشڕەوی خۆیان دەزانن دانیان پێدانەناوە.

زانایانی ئەهلی سوننەتیش ئەوەیان روون كردوەتەوە، كە نوێژی شەوی بیست و حەوت لە مانگی ڕەجەب و هاوشێوەكانی»هەر هەمووی بیدعە و داهێنراوون لەدینی خوادا، وە كارێكی نامەشروعیشە بەڕای زۆربەی پێشەوایانی ئیسلام، كەسێك نەزان وجاهلیش نەبێت كارێكی لەو شێوەیە داناهێنێت»پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «من أحدث في أمرنا هذا ما ليس منه فهو رد»[1] واتا: هەركەسێك كارێك لەم فەرمانەی ئێمەدا دابهێنێت و لەم دینەدا نەبێت ئەوە لێی وەرناگیرێت و دەدرێتەوە بەسەریدا.

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٦٩٧).

باسی نۆیەم

وتەی ڕاست لەسەر ژیانی پێغەمبەران (سەلامی خودایان لێ بێت)

دەقەکان بەڵگەن لەسەر مردن و وەفاتی گشت پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێ بێت) جگە عیسا نەبێت (سەلامی خودای لەسەر بێت) کە بەدەقی قورئان و سوننەت باسی ئەوە کراوە کە نەمردووە و جارێك ناشمرێت، بەڵکو خودای گەورە بە زیندوویی بەرزی کردوەتەوە، وەك لەمەودوا باسی لێوە دەکەین.

ئەو بەڵگانەیش کەباس لەمردنی پێغەمبەران دەکەن، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿أَمْ كُنتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ ٱلْمَوْتُ﴾ [البقرة: ١٣٣] واتا: ئاخۆ ئێوە (ئەی جولەکە و گاورەکان) لەسەرەمەرگی یەعقووبدا، ئامادە بوون تابزانن لەوکاتەدا چی گوت بەکوڕەکانی؟ وە فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدْ جَآءَكُمْ يُوسُفُ مِن قَبْلُ بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَمَا زِلْتُمْ فِى شَكٍّ مِّمَّا جَآءَكُم بِهِۦ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَن يَبْعَثَ ٱللَّهُ مِنۢ بَعْدِهِۦ رَسُولًا ۚ﴾ [غافر: ٣٤] واتە: سوێند بەخودا بەڕاستی کاتی خۆی یوسف بەڵگە و نیشانەی زۆری بۆ هێنان تا ڕێبازی خواناسی بگرنەبەر، کەچی بەردەوام لە گوماندا بوون، بەرامبەر ئەو بەرنامەو ئاینەی کە بۆی هێنابوون، هەتا ئەو کاتەی وەفاتی کرد، ئەوسا وتتان: ئیتر تەواو هەرگیز خودا دوای ئەم پێغەمبەری تر نانێرێت، وە خودای گەورە لەبارەی وەفاتی سولیمانەوە دەفەرموێت: ﴿فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ ٱلْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَىٰ مَوْتِهِۦٓ إِلَّا دَآبَّةُ ٱلْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنسَأَتَهُۥ ۖ﴾ [سبأ: ١٤] واتا: ئەمجا پاش ئەو هەموو دەسەلاتە کاتێ بڕیاری مردنمان بۆ داو مراندمان، هیچ شتێك جنۆکەی ئاگادار نەکرد بەمردنی (سولەیمان) مۆرانە نەبێت کە داردەستەکەی دەخوارد، خودای

گـــەورە لەگەڵ پێغەمبـــەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەدوێـــت وەفەرموویت پێی: ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ﴾ [الزمـــر: ٣٠] واتا: ئـــەی موحەممەد (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەڕاستی تۆ دەمـــری و ئەوانیش دەمرن.

هەندێك لە ڕاڤەكارانی قورئانی پیرۆز دەڵـــێن: خودای گەورە مردنی پێغەمبەری (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ڕاگەیاند، لەهەمانكاتدا مردنی هەموو خەڵكی بەگشـــتی و هاوەڵەكانیشـــی ڕاگەیاند، ئەمەش ئاگادارکردنەوەیەك بوو بۆ هاوەڵە بەڕێزەكان كە پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەمرێت.

هەروەهـــا خودای گـــەورە هەواڵـــی داوە بەمردنی هەموو كەســـێك وفەرموویەتـــی: ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ ٱلْمَوْتِ﴾ [آل عمـــران: ١٨٥] واتـــــا: هەموو كەسێك بێ جیاوازیی تامی مردن دەچێژێت.

ئەم ئایەتانە هەموو بەڵگەن لەسەر وەفاتكردنی پێغەمبەران، وە ئەوانیش وەك هەموو كەســـێكی دیكە دەمرن و دەبێت مردن بچێژن، جگە لە عیســـا نەبێت (ســـەلامی خودای لێ بێت) كە خودای گەورە بەرزی كردوەتەوە بۆ لای خۆی، وەك فەرموویەتی: ﴿إِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَىٰٓ إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟﴾ [آل عمران: ٥٥] واتا: ئەی عیســـا! بەڕاستیی من دەتبەمەوە بۆ لای خۆم و، هەتا ڕۆژێ ئەتگەیەنمە كاتی دیارییكراوی ئاســـایی بۆ ژیانت دەمێنی و، ئەوســـا ئەتمرێنم، واتا: ئێستا بەر لەهاتنی كۆتایی ژیانت ناهێڵم ئەوانە بتكوژن و بمریت، وە ســـەرت دەخەم بۆ ئاســـمان بۆ لای خۆم، وە لەبەدكاری ئەوانـــە كەباوەڕیان نەهێناوە پاكت دەكەمـــەوە، واتا: ڕزگارت دەبێ و ناهێڵم زیانت پێبگەیەنن.

ئەم ئایەتە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە خودای گەورە عیسای بەرز کردوەتەوە بەلاشە و بەڕۆحەوە بۆ لای خۆی بۆ ئاسمان، وە ئەو نەمردووە، وە ئەو وەفاتەیشی کە لەئایەتەکەدا باسکراوە کە فەرموویەتی: ﴿مُتَوَفِّيكَ﴾ لەتەفسیرەکەیدا هاتووە کەمەبەست پێی بەرز کردنەوەیە بۆ لای خۆی، ئەمەش رای ابن جریر الطبری یە، وە زۆربەی موفەسرینیش رایان وایە ئەو وەفاتەی کەلە ئایەتەکەدا هاتووە، مەبەست پێی خەوە، بەبەڵگەی ئەوەی خودای گەورە لەچەند جێگای تردا خەوی بە وەفات ناوبردووە، وەك فەرموویەتی: ﴿ٱللَّهُ يَتَوَفَّى ٱلْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا﴾ [الزمر: ٤٢] واتا: خودا ئەو خوایەیە کە بەشەو دەتانخەوێنێت، لێرەدا وشەی (يَتَوَفَّىٰكُم) بەمانای خەولێکەوتن هاتووە.

بەمەش سەلما کە عیسا (سەلامی خودای لێ بێت) ئێستا زیندووە لەئاسمانە و نەمردووە، لەهەمان کاتدا خودای گەورە باسی ئەوەمان بۆ دەکات پێش هاتنی قیامەت خودای گەورە ئەویش دەمرێنێت، وەك فەرموویەتی: ﴿وَإِن مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِۦ قَبْلَ مَوْتِهِۦ ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا﴾ [النساء: ١٥٩] واتا: کاتێ عیسا لەئاسمان دێتە خوارێ، گشت خاوەن کتێبەکان بەر لەمەرگی عیسا بڕوای پێدێنن، وە لەڕۆژی دواییشدا دەبێت بەشاهید بەسەریانەوە.ئەم مردنەی لەم ئایەتەدا باسکراوە، مەبەست لێی مردنی عیسا یە (سەلامی خودای لێ بێت) لەکۆتایی زەماندا، دوای ئەوەی لەئاسمانەوە دێتە خوار و خاچ دەشکێنێت و بەراز دەکوژێت و جزیە و سەرانە دادەنێت، هەروەك لەم بارەیەوە فەرموودەگەلێك لە هەردوو صەحیحی بوخاری و موسلیم و غەیری ئەوانیشدا هاتووە، کەهەموویان بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە عیسا لەکۆتای زەماندا لە ئاسمانەوە دێتە خوارەوە.

وە دەوترێت گوایە لەناو پێغەمبەراندا ئیدریسیش نەمردبێت، چونکە هەندێك لەزانایان باسی ئەوەیان کردووە کە نەمردووە، بەڵکو خودای گەورە بەرزی کردۆتەوە بۆ لای خۆی وەك چۆن عیسا یشی بەرزکردۆتەوە (سەلامی خوایان لێ بێت) بۆ ئەم مەسئەلەیەش بەڵگە بەم ئایەتە دەهێننەوە کە خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَٱذۡكُرۡ فِي ٱلۡكِتَٰبِ إِدۡرِيسَۚ إِنَّهُۥ كَانَ صِدِّيقٗا نَّبِيّٗا ۝ وَرَفَعۡنَٰهُ مَكَانًا عَلِيّٗا﴾ [مریم: ٥٦، ٥٧] واتا: باسی ئیدریس بکە لە قورئاندا بێگومان پێغەمبەرێکی ڕاستگۆ بوو ۞ ناومان بەرزکردۆتەوە لەناو خەڵکیدا و پلەوپایەشی لەناو نزیکانی خوادا.

موجاهدی لەتەفسیری ئەم ئایەتانەدا دەڵێت: ئیدریس پێغەمبەر نەمردووە و بەرزکراوەتەوە هەروەك عیسا چۆن بەرزکرایەوە ، عبدالله ی کوڕی عەباسیش دەڵێت: بەرزکرایەوە بۆ ئاسمان و لەوێ مرد، هەندێکی تر دەڵێن: بەرزکراوەتەوە بۆ ئاسمانی چوارەم و ئیتر خودای گەورە زاناو شارەزاترە، لێرەدا مەبەست لەو جیاوازیەیە کە کەوتووەتە نێوان زانایان لەبارەی مردنی ئیدریسەوە، لەگەڵ ئەوەشدا دەبێت دڵنیا بین لەوەی ئەگەر نەشمردبێت ئەوە دەبێت هەر بمرێت، چونکە ئایەتەکە گشتگیرە و حوکم بەسەر هەموو کەسێکدا دەدات، وەك فەرموویەتی: ﴿كُلُّ نَفۡسٖ ذَآئِقَةُ ٱلۡمَوۡتِۗ﴾ [آل عمران: ١٨٥] واتا: هەموو کەسێك بێ جیاوازیی تامی مردن دەچێژێت.

جگە لە عیسا و ئیدریس (سەلامی خوایان لێ بێت) هیچ کەسێك لەو زانایانەی کەڕاکانیان جێگای قبوڵە لای ئوممەتی ئیسلام نەیانوتوە کە هیچ پێغەمبەرێکی تر لەژیاندا ماوە و نەمردووە، چونکە هەموو ئەو دەقانەی پێشتر باسمانکردن بەڵگەن لەسەر مردنی پێغەمبەران، بەڵام

ئەوەی لەهەندێك لەدەقەكاندا هاتووە كەمێك ئیشكالی دروستكردووە لای هەندێك لەخەڵكی، وەك ئەو فەرموودەی لەباسی بەرزبوونەوەی پێغەمبەردا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆ ئاسمان ئاماژەمان پێدان، كە لەو بەرزبوونەوەیەدا هەندێك لەپێغەمبەرانی بینیوە وقسەی لەگەڵدا كردوون، ئەو فەرموودەیەی بوخاری و موسلیم لە ئەنەسەوە (خودای لێ ڕازی بێت) گێڕاویانەتەوە، كە تێیدا هاتووە، «ثم عرج بنا إلى السماء فاستفتح جبريل فقيل: من أنت؟ قال جبريل. قيل: ومن معك؟ قال: محمد. قيل: وقد بعث إليه.. قال: قد بعث إليه، ففتح لنا. فإذا أنا بآدم، فرحب بي ودعا لي بخير، ثم عرج بنا إلى السماء الثانية فاستفتح جبريل عليه السلام فقيل: من أنت؟ قال جبريل. قيل: ومن معك؟ قال: محمد. قيل: وقد بعث إليه. قال: قد بعث إليه، ففتح لنا. فإذا أنا بابني الخالة عيسى بن مريم ويحيى بن زكريا صلوات الله عليهما. فرحبا بي ودعوا لي بخير»[1] واتا: ئەمجا بەرزكراینەوە بۆ ئاسمان، جوبرەئیل داوای كرد بكرێتەوە، وترا: تۆ كێیت؟ فەرمووی: جوبرەئیلم، وترا: ئەوەی لەگەڵ تۆیە كێیە؟ فەرمووی: محمدە، وترا: ئایا وەحی بۆ ڕەوانەكرا؟ فەرمووی: بەڵێ وەحی بۆ ڕەوانەكرا، ئەمجا بۆیان كردینەوە، گەشتم بە ئادەم پێشوازی لێكردم و نزای خێری بۆكردم، ئەمجا بەرزكراینەوە بۆ ئاسمانی دووەم، جوبرەئیل دوای كرد بكرێتەوە، وترا: تۆ كێیت؟ فەرمووی: جوبرەئیلم، وترا: ئەوەی لەگەڵ تۆیە كێیە؟ فەرمووی: محمدە، وترا: ئایا وەحی بۆ ڕەوانەكرا؟ فەرمووی: بەڵێ وەحی بۆ ڕەوانەكرا، ئەمجا بۆیان كردینەوە، گەشتم بەهەردوو كوڕی پوورەكە، عیسای كوڕی مەریم و یەحیای كوڕی

(١) صەحیحی بوخاری بەژمارە ٣٥٧٠، وموسلیم بەژمارە ١٦٢.

زەکەریا (صەلاّت و ســەلامی خوایان لێ بێت) بەخێرهاتنیان کردم و نزای خێریان بۆ کردم.

تا کۆتایی فەرموودەکە کە باســی بینینی یوســف دەکات لەئاســمانی سێهەم کە خودای گەورە نیوەی جوانی دونیای پێداوە، ئەمجا باسی بینینی ئیدریس دەکات لەئاسمانی چوارەم، و هارون لەئاسمانی پێنجەم، و موسا لەئاسمانی شەشــەم، و ئیبراهیم لەئاسمانی حەوتەم کە پاڵی دابوو بە (بیت المعمور) ـە وە، هەموویان پێشوازیان لێکرد و نزای خێریان بۆ کرد.

هەورەهــا وەك ئــەوەش لەفەرموودەیەکی عبداللــەی کوڕی عەباس دا هاتــووە، و بوخــاری و موســلیم ڕیوایەتیــان کردووە، کــە پێغەمبەر (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «رأيت ليلة أسـري بي موسـى رجلا آدم طوالا كأنه من رجال شــنوءة، ورأيت عيســى رجلا مربوعا مربــوع الخلق إلى الحمرة والبياض ســبط الرأس»[1] واتا: ئەو شەوەی کە شــەوڕەویان پێکردم موسام بینی پیاوێکی ئەســمەری بالاّبەرز بووە، وەك پیاوانی قەبیلەی (شنوءة) کە پیاوەکانیان بالاّبەرز و کەلەگەتن، وە عیســام بینی پیاوێکی چوار شــانەی لاشــە مام ناوەند بوو نەزۆر دریژ بــوو نەکورتیش بوو نە زۆر قەلەو بوو نە لاوازیش، ڕەنگی سوور و سپی بوو، قژی بەردابوویەوە.

هەندێك لەخەڵــکی لەم فەرموودانە و هاوشــێوەی ئەم فەرموودانە وا تێگەیشــتوون کە پێغەمبەران نەمردوون، بەڵــگەش بــەم فەرموودانە دێننەوە کە ئاماژەمان پێدا، بەڵام هەق و ڕاســتی ئەوەیە کە پێغەمبەران هەر هەموویان مــردوون ئەوانەیان نەبێت کە لەدەقەکانی قورئان و ســوننەتدا

(١) صەحیحی بوخاری بەژمارە ٣٢٣٩، وموسلیم بەژمارە ١٦٥.

هاتوون، وەك عیسا (سەلامی خودای لێ بێت) یان وەك ئیدریس پێغەمبەر کــە هەندێك لەزانایان وای بــۆ دەچن، بەڵام غەیری ئــەم دوو پێغەمبەرە هەموو دەقەکان بەڵــگەی تەواون لەسەر مردنیان و هیچ گومانێکیش نییە لەم مەسئەلەیەدا، وەك پێشتر بەڵــگەکانمان خســتەڕوو، بەڵام بەنسبەت ئەوەی لەم فەرموودانەدا هاتوون، کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە شــەوی بەرزبوونەوەکەیدا بۆ ئاســمان پێغەمبەرانی بینیووە هەر هەموویان هەق و ڕاســتن و هیچ دژیەکی و پێچەوانەیەکیش نابینرێــت لەنێوان ئەو دەقانەی کــە باس لەمردنیان دەکەن لەگــەڵ ئەو فەرموودانەی کە باســی لەبینینیان دەکات لەو شــەوەدا، چونکە ئەوەی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەو شەوەدا بینیویەتی ڕۆحی پێغەمبەرەکان بووە کە لەسەر شێوەی لاشەکانیان بینیونی، بەڵام لاشەکانی خۆیان لەناو گۆڕەکانیانداید، ئەوانەیان نەبێت کە دەقەکانی قورئان و سوننەت باس لەبەرزکردنەوەیان دەکەن وەك عیسا، ئەمەش ڕای پێشەوایانی لێکۆڵەرەوەی ئەهلی سوننەتە لەم مەسئەلەیەدا.

یەکێك لە پێشەوا زۆر زاناکان لە لێکۆڵینەوەی ئەم مەسئەلەیەدا دەڵێت: «لەشەوی بەرزبوونەوەدا کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێغەمبەرانی بینیوە، کاتێك ئادەمی بینیوە لە ئاسمانی دونیا، و یەحیا و عیسا لە ئاسمانی دووەم، و یوســف لەئاسمانی ســێهەم، و ئیدریس لەچوارەم، و هاورن لە پێنجەم، و موســا لەشەشەم، و ئیبراهیم لەحەوتەم، ئەمە بینینی ڕۆحەکانیان بووە کە هاتوونەتە سەر وێنەی لاشەکانیان، هەندێك لەخەڵکی ئەڵێن: پێدەچێت هەمان ئەو لاشــانە بووبێت کە لە گۆڕەکانیاندا بەخاك سپێردراوون، ئەمە هیچ نییە، بەڵام عیســا بە ڕۆح و لاشــەکەیەوە بەرزکراوەتەوە بۆ ئاسمان،

بەهەمان شێوە دەوترێت بۆ ئیدریسیش، بەڵام ئیبراهیم و موسا و غەیری ئەوانیش لەگۆڕەکانیاندا بەخاك سپێردراون و شاراونەتەوە.

لێرەدا دەبێت باسی مەسئەلەیەکی تریش بکەین، ئەویش ئەوەیە هەروەك چۆن خودای گەورە رێزی لەپێغەمبەران ناوە رۆحەکانیانی بەرزکردوەتەوە بۆ ئاسمان و شاد و بەهرەمەندن بە نیعمەتی خودای پەروەردگار، بەهەمان شێوە حەرامیشی کردووە لەسەر خاك کە لاشەیان بخوات و بیانڕزێنێت، هەروەك لەفەرموودەیەکدا کە ئەوسی کوڕی ئەوس (خوای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردووە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «إن من أفضل أيامكم يوم الجمعة، فأكثروا علي من الصلاة فيه، فإن صلاتكم معروضة علي»فقالوا: يا رسول الله، وكيف تعرض صلاتنا عليك وقد أرمت؟ قال: يقول: بليت، قال: «إن الله عَزَّوَجَلَّ حرم على الأرض أجساد الأنبياء»[1] واتا: باشترین ڕۆژەکانتان ڕۆژی هەینیە، لەو ڕۆژەدا زۆر صەڵاواتم لەسەر بدەن، چونکە صەڵاواتەکانتانم بۆ نیشان دەدرێت، وتیان: ئەی پێغەمبەری خودا چۆن صەڵاواتەکانمان پیشانت دەدرێت لەکاتێکدا تۆ لەناو خاکدا ڕزیوویت؟ فەرمووی: ئەوترێت کەڕزیویت، ئەمجا فەرمووی: خودای گەورە حەرامی کردووە لەسەر زەوی کە لاشەی پێغەمبەران بڕزێنێت.

بەمەش ئەوەی هەق بوو لەم مەسئەلە گرنگەدا روون بوویەوە، کە پێویستە دەکات لەسەر مرۆڤی موسڵمان باوەڕی پێی بێت، خودای گەورەش زاناترە.

(١) ئەحمەد لە موسنەدریوایەتی کردووە: ٤ / ٨ وأبو داود لەسونەنەکەیدا ١ / ٤٤٣ بەژمارە ١٠٤٧ والدارمی لەسونەنەکەیدا ١ / ٣٠٧ بەژمارە ١٥٨٠، ئیمامی نەوەوی وتوویەتی ئیسنادە کەی صەحیحە.

باسی دەیەم

موعجیزەی پێغەمبەران و جیاوازی لەنێوان موعجیزەی ئەوان وکەراماتی ئەولیائدا

پێناسەی موعجیزە:

(المعجزة): لە وشەی (العجز) ـــەوە وەرگیراوە، کە مەبەست پێی بێ دەسەلاّتی و نەتوانینە.

لە فەرهەنگەکانی زمانیشدا هاتووە: مەبەست لە موعجیزەی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەوەیە کە نەیارەکانی پێ دەمکوت کردووە لەوەی کە بتوانن وەك ئەو بکەن، ئەو پیتی هائەش لەکۆتاییەوە کە هاتووە بۆ زیاتر موبالەغەیە.

موعجیزەیش لە زاراوەی شەرعدا: مەبەست لەو کاروفەرمانانەیە کە بەدەر لەتوانای سروشتی مرۆڤن، و لەسەر دەستی پێغەمبەراندا روودەدەن بۆ ئەوەی بەلّگەبن لەسەر راستی پێغەمبەرایەتیەکەیان، و هیچ کەس نەیتوانییوە لەو کارانەدا دژایەتیان بکات.

کاتێك دەلّێین (لەدەرەوەی توانای سروشتی مرۆڤن) بەمەش هەموو ئەو کارو فەرمانانەی کە پێغەمبەران کردویانن و لەدەرەوەی توانای سروشتی مرۆڤەوە نەبوون بە موعجیزە دانانرێت، وە کاتێکیش دەلّێین: (لەسەر دەستی پێغەمبەراندا ڕوو دەدەن) ئەوەی لەسەر دەستی پیاوانی خواناسدا روودەدەن و لەدەرەوەی توانای سروشتی مرۆڤن بە موعجیزە دانانرێت، بەلّکو پێی دەوترێت کەراماتی ئەولیاء، بەدەرەجەی یەکەم

هەموو ئەو شتانەیشی کە جادوو گەران و فاڵچی و کاهینەکان پێی هەڵدەسن، بەموعجیزە دانانرێت چونکە ئەو کارانە لە خراپترین مەخلوقەکانی خوداوە دەردەچن، وە کە دەڵێین: (بۆ ئەوەی بەڵگەبن لەسەر ڕاستی پێغەمبەرایەتیەکەیان و هیچ کەس نەیتوانییوە لەو کارانەدا دژایەتیان بکات) هەموو ئەو بانگەشە و دیعایانەی کە لەجادوگەر وهەواڵدەرە درۆزنەکانەوە دەردەچێت کە سەلامەت نابێت لە دژایەتیکردن، بەڵکو نموونەی ئەو جادوگەرانە ئەتوانن دژایەتی هەندێکی تریان بکەن، ئەمەش بەموعجیزە دانانرێت، چونکە هەر هەموویان لە چوارچێوەی جادوو فڕوفێڵدان.

چەند نموونەیەك لە موعجیزەی پێغەمبەران:

موعجیزەی پێغەمبەران زۆرن:

یەکێك لەموعجیزەکانی صالح پێغەمبەر (سەلامی خودای لێ بێت) ئەوە بوو کاتێك گەل و هۆزەکەی داوایان لێکرد لەو بەردەی کە بۆی دیاری دەکەن وشترێکی مێینە دەربهێنێت، پاشان وەصفی ئەو وشترەشیان بۆ کرد کە چۆن بێت، ئەویش داوای لەپەروەردگاری کرد کە ئەوەیان بۆ بکات، ئەوە بوو خودای گەورەش فەرمانی کرد بەو بەردە کە وشترێکی گەورە و سەرسوڕهێنەریان بۆ دەربهێنێت بەو شێوەیەی کە داوایانکردبوو، وەك لەم بارەیەوە دەفەرموێت: ﴿وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ قَدْ جَآءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ ۖ هَٰذِهِۦ نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمْ ءَايَةً ۖ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِىٓ أَرْضِ ٱللَّهِ ۖ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ [الأعراف: ٧٣] واتا: بۆ گەلی سەمودیش صالحی برایانمان نارد فەرمووی: ئەی گەلەکەم خودا بەتەنها بپەرستن جگەلەو پەرستراوێکی تری بەهەقتان بۆ نییە، بێگومان موعجیزەیەکی

ڕوونتان لە پەروەردگارتانەوە بۆ هاتووە ئەمە وشتری خودایە کە موعجیزەیەکە بۆ ئێوە جا لێیگەڕێن با بخوا و بلەوەڕێ لە زەوی خوادا و ئازاری مەدەن و دەستی بۆ مەبەن بە خراپە (ئەگەر وابکەن) تووشی سزایەکی سەخت و بەئازار دەبن.

لە موعجیزەکانی ئیبراهیمیش (سەلامی خودای لێ بێت) ئەوە بوو ئەو ئاگرەی کە گەلەکەی بۆیان داگیرساند بۆ ئەوەی سزای پێ بدەن و لەناوی بەرن خودای گەورە ئاگرەکەی بۆ ساردکردنەوە وسەلامەتی کرد لەسەری، وەك فەرموویەتی: ﴿قَالُواْ حَرِّقُوهُ وَٱنصُرُوٓاْ ءَالِهَتَكُمۡ إِن كُنتُمۡ فَٰعِلِينَ ۞ قُلۡنَا يَٰنَارُ كُونِي بَرۡدٗا وَسَلَٰمًا عَلَىٰٓ إِبۡرَٰهِيمَ ۞ وَأَرَادُواْ بِهِۦ كَيۡدٗا فَجَعَلۡنَٰهُمُ ٱلۡأَخۡسَرِينَ﴾ [الأنبياء: ٦٨- ٧٠] واتا: هەندێك (لە بت پەرستان) وتیان (ئیبراهیم) چاك بسووتێنن و خواکانتان (بتەکانتان) سەربخەن، ئەگەر ئێوە ئەو کارە دەکەن ۞ (کاتێك ئیراهیمان خستە ناو ئاگرەکەوە) وتمان ئەی ئاگرەکە ساردبەرەوە و بێ زیان بە لەسەر ئیبراهیم ۞ ئەوان ویستیان پیلان بگێڕن لە ئیبراهیم (بە سووتان و لەناو بردنی) بەڵام ئێمە ئەوانمان کردە زەرەرمەندترین و (دۆڕاوترین) کەس.

لە موعجیزەکانی موساش (سەلامی خودای لێ بێت) ئەو گۆچانە بوو بەدەستیەوە کاتێك فرێی دەدا دەبوو بە ئەژدیهایەکی گەورە، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَا تِلۡكَ بِيَمِينِكَ يَٰمُوسَىٰ ۞ قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّؤُاْ عَلَيۡهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَىٰ غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَـَٔارِبُ أُخۡرَىٰ ۞ قَالَ أَلۡقِهَا يَٰمُوسَىٰ ۞ فَأَلۡقَىٰهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٞ تَسۡعَىٰ ۞ قَالَ خُذۡهَا وَلَا تَخَفۡۖ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا ٱلۡأُولَىٰ﴾ [طه: ١٧-٢١] واتا: خوا فەرموویئەی موسا ئەوە چییە بەدەستی ڕاستەوە ۞ موسا فەرمووی ئەوە گۆچانەکەمە خۆم دەدەم بەسەریدا (کاتی ڕۆیشتن) و گەلاێ درەختی پێ دەوەرێنم بۆ مەڕەکانم وە چەند کار و پێویستی تری پێ دەکەم ۞ خودا فەرموویئەی

(موسا) گۆچانەکەت فڕێ بدە * جا ئەویش فڕێیدا، دەستبەجێ گۆچانەکە بووە بە مارێك بە خێرایی دەڕۆیشت موسا ترسا * خودا فەرمووی: بیگرە و مەترسە، وەک ئەوسای خۆی لێدەکەینەوە.

وە لەموعجیزەکانی تری موسا، ئەوە بوو دەستی دەخستە باخەڵی کراسەکەیەوە، کە دەستی دەردەهێنا وەك مانگ دەدرەوشایەوە بەبێ ئەوەی زیانی هەبێت بۆی، وەك خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَٱضۡمُمۡ يَدَكَ إِلَىٰ جَنَاحِكَ تَخۡرُجۡ بَيۡضَآءَ مِنۡ غَيۡرِ سُوٓءٍ ءَايَةً أُخۡرَىٰ﴾ [طه: ٢٢] واتا: دەستت بخەباخەڵتەوە،ئەوسا بەبێ ئازار دێتە دەرێ، سپی و بێ عەیب و بێ نەخۆشی وەك بەفری لێهاتووە و دەدرەوشێتەوە، واتا: نە تووشی بەڵەکی بووە، نەهیچ شتێکی تر، بەڵکو هەروەك چرایەك بۆت هەڵگیرسابێ وایە، ئەوەیش بێجگە لە گۆچانەکەت موجیزەیەکی ترە.

لە موعجیزەکانی عیساش (سەلامی خودای لێ بێت) ئەوە بوو کە لەقوڕ شێوەی بالندەی دروستدەکرد پاشان کە فووی پێدادەکرد بەفەرمانی خودا دەبوو بە بالندەی راستی و دەفڕی، کەدەستیشی دەهێنا بەسەر چاوی کوێر و کەسی تووش بوو بە بەڵەکی بە فەرمانی خودای گەورە چاك دەبوونەوە، وە بانگی لەمردوو دەکرد لەناو گۆڕەکانیاندا بەفەرمانی خودا زیندوو دەبوونەوە، لەم بارەیەشەوە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَإِذۡ تَخۡلُقُ مِنَ ٱلطِّينِ كَهَيۡـَٔةِ ٱلطَّيۡرِ بِإِذۡنِي فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيۡرَۢا بِإِذۡنِيۖ وَتُبۡرِئُ ٱلۡأَكۡمَهَ وَٱلۡأَبۡرَصَ بِإِذۡنِيۖ وَإِذۡ تُخۡرِجُ ٱلۡمَوۡتَىٰ بِإِذۡنِيۖ﴾ [المائدة: ١١٠] واتا: بەفەرمان و یارمەتی من شێوەی پەلەوەرێکت لەقوڕ دەنەخشاند و ساز دەکرد، بە فەرمان و دەسەلاتی من دەبوو بە بالندەیەك و دەفڕی، دیسان وەهەر بە ئیزن و فەرمانی من کوێری

زگماك و بەڵەکت چاك ئەکردەوە، هەربـــە کۆمەك و ئیزنی من بوو توانیت مردوو لەگۆڕ دەر بهێنی و زیندووی بکەیتەوە.

لەموعجیزەکانی پێغەمبەری خۆیشمان (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قورئانی پیرۆزە، گەورەتریـــن موعجیزەیە لەناو هەموو موعجیـــزەی پێغەمبەراندا، خودای گـــەورە دەفەرموویت: ﴿وَإِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ [البقرة: ٢٣] واتا: ئەگەر سەبارەت بـــەو قورئانەی ئێمـــە ناردووماندە تـــەر بەنـــدەی خۆمـــان موحەممەد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئێـــوە دوودڵ و بەگومانـــن، دەی هەوڵ بـــدەن هیچ نەبێ بچووکترین سوورەتێك وەك ئەو بێنن، وە لەجێگایەکی تردا دەفەرموویت: ﴿قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾ [الإسراء: ٨٨] واتـــا: ئەی موحەممـــەد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بڵێ ســـوێند بەخودا ئەگەر ئادەمی و جنۆکە هەمـــوو کۆببنەوە بۆ ئەوەی وێنەی ئەم قورئانە بێنن ناتوانن وێنەی ئەو بێنن هەرچەندە پشتیوانی یەکتریش بن.

وەیەکێکی تـــر لەموعجیزەکانی پێغەمبـــەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەتکردنی مانگ بوو، کاتێك خەڵکی مەککە داوایان لێکرد نیشانەیەکیان پیشان بدا، ئەوە بـــوو بەتەنها ئاماژەکردن بۆ مانگ، مانگ لـــەت بوو، ئەم ڕووداوەش خەڵکی مەککە و جگە لەئەوانیش خەڵکێکی تریش بینیان، وەك لەبارەیەوە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانشَقَّ الْقَمَرُ * وَإِن يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ﴾ [القمـــر: ١-٢] واتا: ڕۆژی قیامەت نزیک بۆتەوە و مانگیش لەت بوو، * وە ئەگەر بێ بڕوایان موعجیزەیەك ببینن پشت هەڵدەکەن وە دەڵێن ئەمە جادوویەکی بەردەوامە و موحەممەد لێیان دەکات.

وەیەکێکی تر لەموعجیزەکانی پێغەمبەری پێشــەوامان (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) شەوڕەوی و بلنّدبوونەوەی بوو بۆ ئاسمان، وەك خودای گەورە لەبارەیەوە دەفەرموویّت: ﴿سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا﴾ [الإسراء: ١] واتا: پاکی و بێگەردی و ستایش بۆ ئەو زاتەی کە شەوڕەوی کرد لە بەشێکی کەمی شەودا بەبەندەی خۆی محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە مزگەوتی (حرام، کەعبەی پیرۆزەوە) بۆ مزگەوتی (الاقصی) لە (بیت المقدس) ئەو مزگەوتەی ئێمە دەوروبەریمان پیرۆزو پیتدارکرد بەجۆرەها نیعمەت و میوەو میوەجات و، کردیشمانە بارەگای پەیامبەران، تا هەندێ لە نیشانەکانی دەسەلّات و توانایی خۆمانی پێ نیشان بدەین لەو شەوڕەویەدا، بەڕاستی ئەو زاتە بیسەرو بینایە.

موعجیزەی پێغەمبەران زۆر زۆرن، بەتایبەتی موعجیزەکانی پێغەمبەری خۆمــان (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە خودای گەورە بەگەلێك موعجیزە و بەلّــگە ونیشانەی گەورە پشتگیری کرد، بەشێوەیەك ئەم موعجیزانەی پێغەمبەرمان بەهیچ کەسێکی تر لەپێغەمبەرانی پێش خۆی نەدراوە، ئەمەش کە باسمان کرد و ئاماژەمان پێدا تەنها بۆ نموونە هێنانەوە بوو، چونکە ئەگەر بمانەوێت باس لەهەموو موعجیزەی پێغەمبەران بکەین چەندان کتێب و نووسراوی دەوێت تابتوانین باس لە ووردەکاری هەموویان بکەین.

پێناسەی کەرامەت:

(الکرامة) مەبەست لێی ئەو کار و فەرمانەیە کە بەدەرە لە توانای مرۆڤ و لەسەر دەستی بەندەیەك لەبەندە خواناس و بیروباوەڕ ڕاست و کار دروستەکانی غەیری پێغەمبەراندا روو دەدات.

کاتێك دەڵێین (کارو فەرمانێکی بەدەر لەتوانای مرۆڤە) هەموو ئەو کاروفەرمانانەی کە شتێکی ئاسایین و لەتوانای مرۆڤدان ناچنە ناو پێناسەی کەرامەتەوە.

کاتێکیش دەڵێین: (لەسەر دەستی غەیری پێغەمبەراندا روو دەدات) هەموو ئەو کارو فەرمانانەی کە بەدەرن لە توانای مرۆڤ و لەسەردەستی پێغەمبەراندا رووەدەن ناچنە ناو ئەم پێناسەیەوە، چونکە ئەمەی دواتر پێی دەوترێت موعجیزە.

کاتێك دەڵێین (لەسەر دەستی کەسێکی خواناسدا رووەدات) هەموو ئەو کارە ناسروشتیانەی کەلەسەر دەستی جادوگەر و فاڵچی و کاهنەکاندا رووەدەن ناچنە چوار چێوەی کەرامەتەوە.

کەراماتی خواناسان و ئەولیاکانیش زۆرن، هەندێکیان ثابت و جێگیر بوون بۆ خواناسانی ئوممەتە پێشووەکان، وەك ئەوەی خودای گەورە بۆ مەریەمی دایکی عیسای کرد سەلامی خوایان لێ بێت وەك فەرموویەتی: ﴿كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِندَهَا رِزْقًا ۖ قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكِ هَٰذَا ۖ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِندِ اللَّهِ﴾ [آل عمران: ٣٧] واتا: هەر کاتێک زەکەریا (سەلامی خودای لێ بێت) دەچوو بۆ سەردانی مەریەم لە شوێنی خواپەرستیەکەیدا دەیبینی رزق و ڕۆزیی ونناز و نیعمەتی جۆراوجۆری لایە، زەکەریا: وتی ئەی مەریەم ئەم هەموو رزق و ڕۆزییەت لەکوێ بوو؟!، مەریەم لەوەڵامیدا وتی: ئەوە لە لایەن خواوەیە، ئەو بۆم دەنێرێت.

وە یەکێکی تر لەکەراماتی ئوممەتانی پێشوو رووداوی هاوەڵانی ئەشکەوت بوو، کە خودای گەورە زیاتر لەسێ سەد ساڵ خەوی لێ خستن

بەبێ ئەوەی بڕسیان ببێت و لاشەکانیشیان تێك بچێت، پاشان خودای گەورە بەفەرمان و ئیزنی خۆی خەبەری کردنەوە لەو خەوە قوڵ و دوورودرێژە.

نموونەی کەراماتی ئەم ئوممەتەیش ئوممەتی ئیسلام: ئەوەی کە زانایان باسیان لێکردووە و جێگر و ثابت بووە، کەرامەتی أسیدی کوڕی خضیر بوو (خودای لێ ڕزای بێت) کە یەکێکە لەهاوەڵە بەڕێزەکان، کاتێك سورەتی کەهفی دەخوێند لەئاسمانەوە سێبەرێك هاتە خوارەوە وەك زینی ووڵاخ، کە بریتی بوون لەفریشتەکان دەهاتنە خوارەوە بۆ گوێ گرتن لەخوێندنی قورئانەکەی.

یان گێڕداروەتەوەیش کە فریشتەکان سەلامیان کردووە لە عیمرانی کوڕی حوصەین (خودای لێ ڕازی بێت) ئەمەیش هەر یەکێك بووە لەهاوەڵە بەڕێزەکانی پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ).

ئەوەیش ثابت بووە کە سەلمانی فارسی و ئەبو دەرداء (خوایان لێ ڕزای بێت) کاتێك لەدەفرێکدا چێشتیان دەخوارد، دەفر و چێشتەکەیش یاد و ذیکر و تەسبیحاتی خوایان دەکرد.

وە خوبەیبی کوڕی عەدی (خودای لێ ڕازی بێت) کاتێك دیل بوو لای قورەیشیەکانی شاری مەککە، خودای گەورە شەرەفمەندی کرد بەوەی تریێی بۆ دەهات بۆناو زیندانەکەی لەکاتێکدا لەو وەرزەدا لەشاری مەککەدا دەنکە تریێیەکیش نەبوو.

عەلای حەضرەمیش (خودای لێ ڕازی بێت) بەخۆی و سوپاکەیەوە بەسەر دەریادا پەڕیەوە بەبێ ئەوەی کە زینی یەکێك لەسوارەکانیشی تەڕ

بێت، ئەبو موسلیمی خەولانیش (ڕەحمەتی خودای لێ بێت) بەدیل گیرا لەلایەن ئەسوەدی عەنەسییەوە کە بانگەشەی پێغەمبەرایەتی دەکرد، ئەسوەد هەستا بەسزادانی ئەبو موسلیمی خەولانی و پێی وت: ئایا شاهیدی ئەدەیت کە من پێغەمبەری خوام؟ لەوەڵامدا وتی: من نابیستم، پێی وت: ئەی شاهیدی ئەدەیت کە محمد پێغەمبەری خودایە؟ لەوەڵامیدا وتی: بەڵێ، ئەمجا فەرمانی کرد بیخەنە ناو ئاگرەوە، کاتێك فڕێیان دایە ناو ئاگرەکەوە بینیان ئەبوموسلیم خەولانی لەناو ئاگرەکەدا نوێژ دەکات و ئاگرەکەی سارد بوویەوە و سەلامەت و بێ زیان بوو لەسەری، ئەمانە و چەندان نموونەی تر کە لەکتێبەکانی میژوودا بەسەنەدی ڕاست و دروست بۆمان گێڕدراوەتەوە.

جیاوازی نێوان موعجیزە و کەرامەت:

جیاوازی نێوان موعجیزە و کەرامەت، موعجیزە دەبێت لەگەڵ بانگەشەی پێغەمبەرایەتیدا بێت، بەپێچەوانەی کەرامەتەوە وە خاوەنەکەی بانگەشەی پێغەمبەرایەتی ناکات، بەڵکو ئەو کەرامەتەیشی کەڕوویداوە بۆی بەهۆی شوێن پێهەڵگرتن و شوێنکەوتن و ئیستقامەی بووە لەسەر ئەو شەریعەتەی کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هێناویەتی، کەواتە موعجیزە بۆ پێغەمبەران دەبێت کەرامەتیش بۆ ئەولیاکانی خودا، بەڵام هەردووکیان لەیەك خاڵدا کۆدەبنەوە کە موعجیزە و کەرامەتیش فەرمان و کارێکن بەدەر لەعورف و عادەتی سروشتی خەڵکی.

هەندێك لەپێشەوای زانایاینیش وای بۆچوون: لەڕاستیدا کەراماتی ئەولیا دەچێتە ناو موعجیزەی پێغەمبەرانەوە، لەبەر ئەوەی کەرامات

لەسەر دەستی یەکێك لەخواناسەکاندا روو دەدات ئەویش بەشوێن کەوتن و شوێن پێهەڵگرتنی پێغەمبەر دەبێت، کەواتە هەموو کەرامەتی خواناسێك موعجیزەی پێغەمبەرەکــەیەتی، کە لەسەر شەریعەتەکەی ئەو خواپەرستی وعیبادەتی کردووە.

بەمــەش روون بوویەوە ناوهێنانی موعجیزە بــە کارە بەدەر لەعادەت و عورفەکانی مرۆڤ بۆ پێغەمبــەران، وە ناوهێنانی کەرامەت بەکارە بەدەر لەعادەت و عورفەکانی مرۆڤ بۆ خواناسان، دوو دەستەواژەن کە لەقورئان و ســونەتدا نەهاتوون، بەڵــکو زانایان پاشــتر ئەم ناوانەیان لێ ناوون، هەرچەنــد لەڕووی مەبەســت ومانایانەوە هەردووکیان لەژێر رۆشــنایی کۆمەڵێك دەقی راست و دروستدا ناویان لێناوە.

حوکمی باوەڕبوون بە موعجیزە و کەرامات:

باوەڕبوون بەموعجیزەی پێغەمبەران و کەراماتی خواناسان بنەمایەکە لەبنەماکانی باوەڕ و ئیمان، کە دەقەکانی قورئان و سوننەت بەڵگەن لەسەری، واقیعی حاڵ و بینراویش لەسەر ئەوەیە کە مرۆڤی موسڵمان واجبە لەسەری باوەڕی بەڕاست و دروستیان هەبێت، چونکە ڕەدکردنەوە و بەدرۆزانینیان، و ئینکاری کردن و باوەڕ پێ نەکردنی شتێك لێیان سەرگەردانیەکی گەورە و تێهەڵچوونە لەگەڵ واقیعیشــدا، هەروەك پێشەوایانی ئیسلام و زانایانی ئەم دینە باوەڕیان وابووە.

باسی یازدەیەم
وەلی و ولایەت لە ئیسلامدا

پێناسەی وەلی و ولایەت:

(الولاية) پێچەوانەی دوژمنایەتیە، ئەصلّی ولایەش: خۆشەویستی و نزیکیە، ئەصلّی دوژمنایەتیش ڕق و کینە و دووریە لەیەکتر.

ولایەش لە زاراوەی شەرعدا: بریتیە لە نزیکی لەخودای گەورە ئەویش بەگوێڕایەڵی کردن و فەرمانبەرداری ئەو.

(الولي) لەشەرعدا: بەو کەسە دەڵێن کە دوو وەصف و ئاگاری بەرزی تێدا کۆبووبێتەوە، ئەوانیش: ئیمان و تەقوا، خودای گەورەیش فەرموویەتی: ﴿أَلَآ إِنَّ أَوْلِيَآءَ ٱللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۞ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ﴾ [يونس: ٦٢، ٦٣] واتا: ئاگادار بن بێگومان دۆستانی خودا ترسیان لەسەرنییە و خەفەتیش ناخۆن ۞ ئەوانەی باوەڕیان هێناوە، وە هەمیشە خۆیان دەپارێزن و لەخوا دەترسن.

فەزڵی خواناسان و دۆستانی خوا هەندێکیان بەسەر هەندێکی تریاندا:

ئەگەر وەلی و دۆستانی خودا بریتی بن لەو کەسانەی کە باوەڕدار و بەتەقوابن، ئەوا بەگوێرەی باوەڕ و تەقوای کەسەکان خۆشەویستیان بۆ خودا دەبێت و هێندەش خودا ئەوانی خۆش دەوێت، بۆیە هەرکەس باوەڕەکەی چەندێك تەواوتر و تەقواکەی چەندێك زیاتر بێت، ئەوا ئەو کەسە لەخوای گەورە نزیکترە، لەبەر ئەوە خەڵکی لەم مەسئەلەیەدا یەك جۆر نیین، بەڵکو کامەیان زیاتر باوەڕدار و بەتەقواتر بێت ئەوەیان زیاتر خۆشەویستی خودایە و لەپەروەردگاریەوە زیاتر نزیکە.

چاکترین خواناسان و خۆشەویستانی خودا پێغەمبەرەکانیەتی، وە چاکترین پێغەمبەرەکانیشی ئەوانەن کە پەیامیان بۆ هاتووە و واجب کراوە لەسەریشیان کە بیگەیەنن بەخەڵکی بەباوەڕدار و بێ باوەڕیش، وە چاکترین کەسانی ناو ئەمانەیش پێغەمبەرە خاوەن ووڕە و خۆڕاگرەکانن (أولو العزم) ەکان، کەبریتین لەنوح و ئیبراهیم و موسا و عیسا و محمد (صەلاّت و سەلامی خودا لەگشتیان بێت)، وەچاکترین کەسی ناو ئەم پێنج پێغەمبەرەیش، پێغەمبەری ئیسلامە محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، وەك لەمەوپێش ئاماژەمان پێدا و باسمان کرد، ئەمجا ئیبراهیمە (سەلامی خودای لێ بێت) لەدوای ئەویش زانایان بۆچوونیان جیاوازە لەدیاری کردنی چاکترینیاندا.

بەشەکانی خۆشەویستانی خودا (أقسام أولياء الله):

خۆشەویستانی خودا دوو بەشن:

بەشی یەکەم: پێشکەوتووە نزیکەکان (سابقون مقربون)

بەشی دووەم: هاوەلاّنی لای راستی مام ناوەند (أصحاب يمين مقتصدون).

خودای گەورە لەچەند ئایەتێك لەقورئانی پیرۆزدا باسی کردوون، وەك فەرموویەتی: ﴿إِذَا وَقَعَتِ ٱلْوَاقِعَةُ ۞ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ۞ خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ ۞ إِذَا رُجَّتِ ٱلْأَرْضُ رَجًّا ۞ وَبُسَّتِ ٱلْجِبَالُ بَسًّا ۞ فَكَانَتْ هَبَآءً مُّنۢبَثًّا ۞ وَكُنتُمْ أَزْوَٰجًا ثَلَٰثَةً ۞ فَأَصْحَٰبُ ٱلْمَيْمَنَةِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْمَيْمَنَةِ ۞ وَأَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ ۞ وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلسَّٰبِقُونَ ۞ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلْمُقَرَّبُونَ ۞ فِى جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ﴾ [الواقعة: ١-١٢] واتا: کاتێك کە رووداوی گەورەی (قیامەت) رووبدا ۞ لە ڕووداندا هیچ درۆو گومانێك نییە ۞ نزم کەرەوەی (کەسانێکەو) بەرزکردنەوەیە بۆ کەسانێکی تر ۞ کاتێك کە زەوی هێنرایە جولاّن بە

جولّانێکـــی توند * کێوەکانیش وردوخاش دەبن (تەخت و ســـاف دەبن، بەرزیەکان، نشێوەکان پڕ دەکەن)* دەبنەتەپوتۆزێکی پەرش و بلّاو (زەویان پێ تەخت و ڕێک دەکرێت)* ئەو کاتە ئێوە دەبنە ســـێ دەســـتەوە * ئینجا هاوەلّانی لای ڕاســـت، چین هاوەلّانی لای ڕاســـت، واتا: تۆ چووزانیت لە چ حالّـــێکی خۆشدان؟ * وەهاوەلّانی لای چەپ، چین هاوەلّانی لای چەپ، واتا: تۆ چووزانیت چەندە بەدبەختن؟ * پێشکەوتووەکان، ئەوانەی پێشـــکەوتن بەخەیرات لەدنیادا، هەمیشە پێشـــەنگ بوون بۆ بەدەستهێنانی ڕەزامەندی خـــوا، واتا: لە هەمـــوو کارێکی چاکدا ســـەرقافلّە بوون * ئا ئەوانەنزیک کراوەی پەروەردگاریانن * لەباخەکانی بەهەشـــتی پڕ لەنازو نیعمەتدا.

خـــودای گەورە لەم ئایەتانەدا ســـێ جۆر لەخەلّـــکی بـــاس کردووە، جۆرێکیان لەئاگری دۆزەخدان، دوو جۆری تریان لە بەهەشتدان، ئەوانیش هاوەلّانی لای ڕاســـت و پێشـــکەتووان و نزیکانی لای خـــودای گەورەن، هەروەها خودای گەورە لەکۆتایی ئەم سورەتەوە جارێکی تر باسی کردوون، وەك فەرموویەتی: ﴿فَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ ٱلۡمُقَرَّبِينَ * فَرَوۡحٞ وَرَيۡحَانٞ وَجَنَّتُ نَعِيمٖ * وَأَمَّآ إِن كَانَ مِنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلۡيَمِينِ * فَسَلَٰمٞ لَّكَ مِنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلۡيَمِينِ﴾ [الواقعـــة: ٨٨- ٩١] واتـــا: ئینجا ئەگەر ئەو (کەســـەی لە گیانەلّایە) لە نزیك کراوان بێ لەخودا * ئەوەئیتر خۆشی و کامەرانی و ئاســـوودەیی بەهەشتی پڕ لەناز و نیعمەت چاوەڕێیەتی * وە ئەگەر لە هاوەلّانی دەستی ڕاست بێت * ئەوە لەلایەن دەســـتەی ڕاستانەوە سلاّوت پێشکەش دەکرێت.

پێغەمبەریـــش (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) لەفەرمـــوودە بەناوبانگەکەی ئەولیائدا

باسی کاری هەریەك لەم دوو بەشەی کردووە، کە ئەویش فەرموودەیەکی قودسییە، پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەخودای گەورەوە دەیگێڕێتەوە، کەفەرموویەتی: «إن الله تعالى قال: من عادى لي وليا فقد آذنته بالحرب، وما تقرب إلي عبدي بشيء أحب إلي مما افترضت عليه، وما يزال عبدي يتقرب إلي بالنوافل حتى أحبه فإذا أحببته كنت سمعه الذي يسمع به وبصره الذي يبصر به، ويده التي يبطش بها ورجله التي يمشي بها، وإن سألني لأعطينه ولئن استعاذني لأعيذنه»[1] واتە: خوادی گەورە ئەفەرموویت: هەرکەسێك دوژمنایەتی خۆشەویستێکی من بکات، ئەوە بێگومان منیش شەڕی لەگەڵدا ڕادەگەیەنم، وە بەندەکەم بەهیچ شتێك زیاتر لەمنەوە نزیك نابێتەوە وەك ئەوەی بەئەنجامدانی فەرزەکانی لەمنەوە نزیك دەبێتەوە، بەردەوام بەندەکەم بە کردنی نوێژە سوننەتەکان لەمنەوە نزیك دەبێتەوە هەتا خۆشم دەوێت، جا کە خۆشیشم ویست ئەوە دەبم بەو گوێیەی کە پێی دەبیستێت، وە بەو چاوەی کە پێی دەبینێت، وەبەو دەستەی کە دەڕژی دەکات، وە بەو قاچەی کە پێی دەڕوات، واتا (دەپارێزم لەبیستن و بینین و ڕۆشتنی خراپ و یارمەتیدەری دەبم) خۆ ئەگەر داوام لێ بکات پێی دەدەم، وە ئەگەر پەنایشم پێ بگرێت پەنای دەدەم.

چاکەکاران هاوەڵانی لای راستن، ئەوانەن کە لەخودا نزیك دەبنەوە بە ئەنجامدانی فەرزەکان، ئەوەی خودای گەورە واجبی کردووە لەسەریان ئەنجامی دەدەن، وە ئەوەیشی لەسەری حەرام کردوون وازی لێدەهێنن، وە زۆر لەخۆیان ناکەن لەئەنجامدانی سوننەتەکاندا، وە وازیش ناهێنن

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٦٥٠٢).

لەو شـــتانەی کە خودای گەورە بۆیانی حـــەڵاڵ کردوون و موباحن، بەڵام پێشکەتووە نزیکەکان لەخواداوە، لەخودای گەورە خۆیان نزیك دەکەنەوە بـــە ئەنجامدانـــی ســـوننەتەکان پاش کردنی فـــەرزەکان، هەمـــوو واجب و سوننەتەکان دەکەن، لە حەرام و مەکروهەکانیش خۆیان بەدوور دەگرن، جا بەپێی توانایان کاتێك لەخودای گەورە خۆیان نزیك کردەوە بەو کارانەی خودا خۆشـــی دەوێـــت، خودای گەورەیـــش ئەوانی بەخۆشویســـتنێکی تەواو خۆشـــدەوێت، وە دەشـــیانپارێزێت لەکردنی تاوان و گوناە، وە داوا ونزاکانیشـــیان وەردەگرێت ودێت بەدەمیانەوە، هەروەك لەفەرموودەکەدا خودای گەورە فەرموویەتی: «وما يزال عبـــدی يتقرب إلي بالنوافل حتى أحبه....» تا کۆتایی فەرموودەکە.

خۆشەویستان و ئەولیاکانی خودا پۆشاك وهەیئەتێکی تایبەتیان نییە:

وەك ئەوەی لای زانایان و لێکۆڵەرەوانی ئەهلی سوننەت ئیقرار کراوە، خۆشەویستان و ئەولیاکانی خودا، شێواز و ڕوالەت وهەیئەتێکی تایبەتیان نییە تاوەکو پێی جیا بکرێنەوە لەکەسانی تر.

هەندێك لـــەو زانایانەی کە لەبواری ئەولیاء و خۆشەویســـتانی خودا وکەســـە زاهد و دونیا نەویستەکان شتیان نووســـیووە، وتویانە: «ئەولیاء و خۆشەویســـتانی خودا شتێکیان نییە لە شـــتە موباحەکان تاوەکو بەڕوالەت لەخەڵـــکانی تر جیابکرێنەوە پێـــی، هەروەها بە لەبەرکردنی پۆشـــاکێك ئەگەر موباح بێت بەغەیری خۆیان جیاناکرێنەوە، یان لەشـــێوەی پرچ بڕین یان کورتکردنـــەوەی یان نینۆکەکانی ئەگەر موباح بـــن، هەروەك وتراوە، چەند کەســـی ڕاســـتگۆ هەن لەناو قوبەدان، یان چەند کەسی بێ دین هەن

لەناو عابادان، بەڵـــکو لەناو ئوممەتی محمد دا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەهەموو جۆرەکان بوونیان هەیە، ئەگەر ئەهلی بیدعـــە و خراپەکاری نەبێت، لەناو ئەهلی قورئاندا هەن، لەناو ئەهلی عیلم و زانســـتخوازاندا هەن، هەروەها لەناو ئەهلی جیهاد و مەیدانی رووبەڕووبونەوە وهەڵـگرتنی شمشێر هەن، بەهەمان شێوە لەناو ئەهلی بازرگان و پیشەسازی و کشتوکاڵیشدا هەن، واتا دەکرێت کەســێك وەلی وخۆشەویســتی خودا بێت لەهەمان کاتدا زانا یان موجاهید یان بازرگان و پیشەســاز وجووتیاریش بێت، وەلی خودا بەوە نییە تەرکی دونیا بکات وتێکەڵاوی خەڵـك واز لێ بهێنێت وخۆی بخاتە کونجی مزگەوتێکەوە، وئەوەی خودای گەورە حەڵاڵی کردووە لەنیعمەتەکانی دونیا لەسەر خۆی حەرام بکات، نەخێر بەڵـکو وەك وتمان وەلی و خۆشەویستی خودا ئەو کەسەیە کە ئەوەی خودای گەورە فەرمانی پێکردووە بەپێی توانای خۆی ئەنجامیان بدات، و ئەوەیش قەدەغە و حەرامی کردووە لەسەری لەبەر ڕەزامەندی خودای گەورە وازی لێ بهێنێت..

پووچی وبەتاڵی ئەو زیادەڕۆییەی کە هەندێك کەس باوەڕیان پێیەتی:

وەلی و خۆشەویســتەکانی خودای گەورە معصوم نین، تاوەکو دوور بن لەهەڵە و تاوان، وە غەیب نازانن وئاگاداری شــتە نادیارەکانن نین، وە دەســـەڵات وتوانای تەصــەڕوف کردنیان نیە لە دروســتکراوەکانی خودا ودابەشــکردنی رزق و ڕۆزیدا، وە بەهیچ شــێوەیەك دیــن و باوەڕەکەیان ڕێگایــان نــادت داوا لەخەڵــك بکــەن بەگەورەیان بزانن، یــان داوای مــاڵ و ســامانی دونیایان لــێ بکەن، هەرکەســێك ئاوابێت ئــەوە وەلی و خۆشەویستی خودا نییە، بەڵـکو کەسێکی درۆزن و فڕوفێلچی و فێڵبازە، وەلی و خۆشەویستی شەیتانە نەك خودای گەورە.

بەشی چوارەم
باوەر بەڕۆژی دوایی

ئەم بەشە سێ باسی لەخۆ گرتووە:

باسی یەکەم: نیشـــانەکانی ڕۆژی دوایی و جۆرەکانی (أشراط الساعة وأنواعها)

باسی دووەم: خۆشی و سزاکانی ناو گۆڕ، سێ دواکاری لەخۆگرتووە

تەوەرەی یەکەم: باوەڕ بە خۆشی و سزاکانی ناو گۆڕ و بەڵگەکانی.

تەوەرەی دووەم: خۆشی و سزاکانی ناو گۆڕ لەسەر لاشە و ڕۆحیشە.

تەوەرەی سێهەم: باوەڕ بەهەردوو فریشتەی (مونکر) و(نکیر).

باسی سێهەم: باوەڕ بەزیندووبوونەوە

تەوەرەی یەکەم: مانای زیندووبوونەوە و هەقیقەتەکەی.

تەوەرەی دووەم: بەڵگەکانی زیندووبوونەوەلەقورئانوسوننەتوژیری.

تەوەرەی سێهەم: کۆبوونەوە (الحشر).

تەوەرەی چوارەم: حەوز، صیفەت و بەڵگەکانی.

تەوەرەی پێنجەم: تەرازوو، صیفەت و بەڵگەکانی.

تەوەرەی شەشەم: شەفاعەت، پێناسەکەی، جۆر و بەڵگەکانی.

تەوەرەی حەوتەم: پردی صراط ، صیفەت و بەڵگەکانی.

تەوەرەی هەشتەم: بەهەشت و دۆزەخ، صیفەتەکانیان، چۆنیەتی باوەڕ پێ بوون و بەڵگەکانیان.

باسی یەکەم
نیشانەکانی ڕۆژی دوایی و جۆرەکانی
(أشراط الساعة وأنواعها)

پێناسەی نیشانەکانی ڕۆژی دوایی:

(الاشـــراط) کۆی وشەی (شـــرط)ە، مەبەست پێی نیشـــانەیە، وتراوە، نیشانەی شتێك مەبەست پێی سەرەتاکەیەتی.

لە (لســـان العرب) یشـــدا هاتووە: بەهەردوو ماناکەی سەرەوە هاتووە، چونکە نیشانەی هەر شتێك سەرەتاکەیەتی.

مەبەست لەوشەی (الساعة): بەبەشێك یان چەندبەشێك لەکات دەوترێت، وە بـــۆ لێکدانـــەوەی ڕۆژی قیامەتیش بەکـــارهاتووە، وەك خـــودای گەورە فـەرموویەتی: ﴿وَعِندَهُۥ عِلۡمُ ٱلسَّاعَةِ﴾ [الزخرف: ٨٥] واتا: هەر خودای گەورە زانایە بەڕۆژی قیامەت کە کەی دێت، وشەی (الساعة) یش بەناوبانگترین ناوە لەناو ناوەکانی ڕۆژی قیامەتدا، بەگوێرەی ئەوەی لەدەقە شـــەرعیەکان و سەرزمانی خەڵـــکیدا هاتووە، ڕۆژی دواییش بەم ناوەوە (الساعة) ناونراوە لەبەر ئەوەی لەناکاودا دێت و خەڵکی لەپڕ لەوکاتەدا سەریان پێبدا هەڵدەتەقێ.

مەبەســـت لە أشراط الساعە یش ئەو نیشانە و دیاردانەیە کە پێش هاتنی ڕوو دەدەن، خودای گەورەیش لەم بارەیەوە فەرموویەتی: ﴿فَهَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّا ٱلسَّاعَةَ أَن تَأۡتِيَهُم بَغۡتَةٗۖ فَقَدۡ جَآءَ أَشۡرَاطُهَاۚ﴾ [محمـــد: ١٨] واتا: دەی ئایا ئەو (ناپاک) انە چاوەڕوانـــی چی دەکەن جگـــە لە قیامەت کە کوتوپڕ یەخـــەیان بگرێت، چونـکە بێگومان هەندێ لە نیشانەکانی هاتۆتە دی.

نیشانەکانی ڕۆژی دوایی سێ بەشن:

نیشانە و دیاردەکانی ڕۆژی دوایی دەکرێن بەسێ بەشەوە:

بەشی یەکەم: نیشانە دوورەکان: ئەو نیشانانەیە کە دەرکەوتون و ڕوویانداوە.

لەو نیشانەیش: هاتنی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)ـە، وەك ئەوەی بوخاری و موسلیم لە فەرموودەیەکی ئەنەسی کوڕی مالیکەوە (خوێ لێ ڕزای بێت) ڕیوایەتیان کردووە ئەویش لە پێغەمبەرەوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە فەرموویەتی: «بعثت أنا والساعة كهاتين، وضم السبابة والوسطى»[1] واتا: من و ڕۆژی دوایی وەك ئەم دووانە واین، هەردوو پەنجەی شاهیدی و ناوەڕاستی خستە پاڵ یەك. (واتا بەئەندازەی نزیکی ئەم دوو پەنجەیە هاتنی من و ڕۆژی دواییش لەیەکەوە نزیکن).

یەکێکی تر لەنیشانە دوورەکان: بریتیە لە لەتبوونی مانگ هەروەك خودای گەورە هەواڵی پێداوە، فەرموویەتی: ﴿ٱقۡتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلۡقَمَرُ﴾ [القمر: ١] واتا: ڕۆژی قیامەت نزیک بۆتەوە و مانگیش لەت بوو.

یەکێکی تر لەنیشانە دوورەکان: دەرچوونی ئاگرێکە لە خاکی حیجازەوە، بەشێوەیەك گەردنی وشترەکان لە بوصرای شامەوە ڕوونا‌ك دەکاتەوە، وەك بوخاری و موسلیم ڕیوایەتیان کردووە، لەفەرموودەیەکی ئەبوهوریرەوە (خودای لێ ڕازی بێت) ئەویش لە پێغەمبەرەوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە فەرموویەتی: «لا تقوم الساعة حتى تخرج نار من أرض الحجاز تضيء أعناق الإبل

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٦٥٠٤)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(٢٩٥١).

ببصـــری»[1] واتا: ڕۆژی دوایی نایەت هەتاوەکو ئاگرێك لەخاکی حیجازەوە دەرنەچێت وگەردنی وشترەکان لە بوصرا روونا نەکاتەوە.

ئەم ئاگرەیـــش وەك پێغەمبـــەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەوالّـــی پێدابوو، لە سەرەتای مانگی (جمادی الآخرة) ی ســـالّی شەش سەد و پەنجا و چواری کۆچی، لـــە ڕۆژهەلاّتی شـــاری مەدینەی پێغەمبـــەرەوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەرچوو، بەهۆی ئەمەیشەوە چەند دۆلّ و شیوێکی مەدینە پڕ بوون لەئاگر، و خەلّـــکی زۆر ترسیان لێ نیشت، هەر لەم کاتەدا خەلّـکی شام و شاری بوصرا بەهۆی ڕووناکی ئەم ئاگرەوە گەردنی وشـــترەکانیان بینی، هەروەك ئەوەی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەوالّی پێدابوو.

بەشی دووەم: نیشانە مام ناوەندەکان:

ئەو نیشـــانانەیە کـــە هەندێکیـــان دەرکەوتون و رووپانـــداوە، لەگەلّ ئەوەیشدا هێشتا تەواو نەبوون و کۆتاییان پێ نەهاتووە، بەلّـــکو بەردەوام زیاد دەکەن و زۆر زۆریشن.

لەوانەیش: کەنیـــزەك گەورەکەی خـــۆی لێ دەبێت، بـــەو مانایە ئەو منداڵەی کە لەو کەنیزەکە لەدایك دەبێت، ئەبێت بە ســـەید و گەورەی، وە کەســـانی ڕووت و پێ پەتی وشـــوانی پەز دەبن بەخاوەنی کۆشـــکی بەرز بەرز و پێشـــبرکێی پێ دەکەن لەگەلّ یەکتر و شانازی وفەخری پێوە دەکەن، هەروەك لە فەرمـــوودە بەناوبانگەکـــەی جوبرەئیلدا هاتووە، کە پێشـــترو لەبەشـــی یەکەمی ئەم کتێبە باســـمانکرد، کە تێیدا هاتووە: «... قال فأخبرني عن الســـاعة؟ قال: ما المسئول عنها بأعلم من السائل. قال: فأخبرني عن أماراتها،

(١) بوخاری - الفتن - (٦٧٠١)، وە موسلیم - الفتن وأشراط الساعة - (٢٩٠٢).

قال: أن تلـــد الأمة ربتها، وأن ترى الحفاة العراة العالة رعاء الشـــاء يتطاولون في البنيان»[1] واتـــا: جوبرەئیل بە پێغەمبەری (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموو: هەواڵم بدەرێ لەبارەی هاتنی ڕۆژی دواییەوە، ئەویش فەرمووی: ئەو کەسەی کە پرســـیاری لێ دەکەیت شارەزا و زاناتر نییە لەو کەسەی کە پرسیار دەکات، جوبرەئیل فەرموی: هەواڵم بدەرێ لەبارەی نیشانەکانیەوە، پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمـــووی: کەنیزەك گەورەکەی خۆی لـــێ دەبێت، (بەو مانایە ئـــەو منداڵەی کە لـــەو کەنیزەکە لەدایك دەبێت، ئەبێت بە ســـەید و گەورەی دایکەکەی)، وە کەسانی ڕووت و پێ پەتی و شوانی پەزەکان دەبن بەخاوەنی کۆشکی بەرز بەرز و پێشبرکێی پێ دەکەن لەگەڵ یەکتر و شانازی و فەخری پێوە دەکەن..

یەکێکی تر لەنیشـــانەکانی دەرکەوتنی کۆمەڵـــێك کەســـی درۆزنە کە ژمارەیان ســـی کەس دەبێت هـــەر هەموویان بانگەشـــەی پێغەمبەرایەتی دەکەن، هـــەروەك ئەبوهورەیرە (خـــودای لێ ڕازی بێـــت) ئەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت: «لا تقوم الساعة حتى يبعث دجالون كذابون قريبا مـــن ثلاثين كلهم يزعم أنه رســـول الله»[2] واتـــا: ڕۆژی دوایی نایەت هەتاوەکو کۆمەڵـــێك دەجال کەسی دۆرزن دەرنەکەون نزیکەی سی کەسێك دەبن هەر هەموویان بانگەشەی ئەوە دەکەن کە پێغەمبەرن.

لە سونەنی ئەبو دواد و تیرموذی لەفەرموودەیەکی پەوبانەوە ریوایەتیان کردووە، ئەویـــش لەپێغەمبەرەوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کـــە فەرموویەتی: «وإنه

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٨).

(٢) بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٣٦٠٩).

سيكون في أمتي ثلاثون كذابون كلهم يزعم أنه نبي، وأنا خاتم النبيين لا نبي بعدي»[1] واتا: لەمەودوا لەئومەتەکەی منداسی کەسی درۆزن دێن هەرهەموویان بانگەشەی ئەوە دەکەن کە پێغەمبەر بن، ئەوەیش بزانن من کۆتا پێغەمبەرم و پاش من ئیتر پێغەمبەر نایەت.

یەکێکی دیکە لەنیشانە مامناوەندەکان: بریتیە لە کەم بوونەوەی وردە وردەی ئاوی رووباری فورات و دەرکەوتنی شاخێکی ئالتونینە، کە خەڵکی لەسەر ئەو ئالتونە دەبێت بەشەڕیان و دەجەنگن لەسەری، لەم بارەیەشەوە ئەبوهورەیرە (خودای لێ رازی بێت) لە پێغەمبەرەوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «لا تقوم الساعة حتى يحسر الفرات عن جبل من ذهب يقتتل الناس عليه، فيقتل من كل مائة تسعة تسعون ويقول كل رجل منهم لعلي أكون أنا الذي أنجو»[2] واتا: رۆژی دوایی نایەت هەتاوەکو رووباری فورات وردە وردە کەم دەبێتەوە و شاخێکی ئالتونی تێدا دەردەکەوێت، خەڵکی لەسەر ئەو ئالتونە دەبێت بەشەڕیان و دەجەنگن لەسەری، لەهەموو سەد کەسێك کە دەچن بۆ ئەو ئالتونە نەوەدونۆیان یەکتری لەسەر دەکوژن، هەرکەسێکیش کە دەچێت بۆ ئەوێ دەڵێ بەڵکو ئەو کەسەی رزگاری دەبێت من بم.

بەڵام ئەوەندە هەیە ئەم نیشانە تائێستا نەهاتووەتەدی.

(١) سونەنی ئەبی داود بەفەرموودەی ژمارە (٤٢٥٢)، وە سونەنی تیرموذی بەفەرموودەی ژمارە (٢٢١٩) وە تیرموذی ووتویەتی: ئەم فەرموودەیە فەرموودەیەکی حەسەن و صەحیحە.

(٢) موسلیم فی صەحیحی بەفەرموودەی ژمارە (٢٨٩٤) وە بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٧١١٩) وە موسنەدی ئەحمەد (٢/ ٢٦١).

بەشی سێهەم: نیشانە گەورەکانی ڕۆژی دوایی:

ئەو نیشانانەن کە ئەگەر دەرکەوتن خێرا بەدوایاندا ڕۆژی دوایی دێت، ئەوانیش دە نیشانەن و هێشتا هیچیان دەرنەکەوتوون، ئیمامی موسلیم لەصەحیحەکەیدا ڕیوایەتی کردووە، لەفەرموودەیەکی حوذەیفەی کوری ئوسەیدەوە کە وتویەتی: «اطلع النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) علينا ونحن نتذاكر، فقال: ما تذاكرون؟ قالوا: نذكر الساعة. قال: إنها لن تقوم حتى تروا قبلها عشر آيات: فذكر الدخان والدجال، والدابة، وطلوع الشمس من مغربها، ونزول عيسى ابن مريم (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ويأجوج ومأجوج، وثلاثة خسوف: خسف بالمشرق وخسف بالمغرب وخسف بجزيرة العرب، وآخر ذلك نار تخرج من اليمن تطرد الناس إلى محشرهم»[1] واتا: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لامان دەرکەوت لەکاتێکدا ئێمە سەرگەرمی باس و خواست بووین، پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێی فەرموین: ئەوە باس و خواسی چی ئەکەن؟ وتمان: باس و خواس لە ڕۆژی دوایی ئەکەین، ئەویش فەرمووی: ڕۆژی دوایی نایەت هەتاوەکو پێش هاتنی دە نیشانە دەبینن، ئەمجا باسی دووکەڵ، و دەجال، و ئاژەڵەکە، و هەڵهاتنی ڕۆژ لەڕۆژئاواوە، و دابەزینی عیسا ی کوڕی مەریەم (سەلامی خودای لێ بێت)، و یەئجوج و مەئجوج، و سێ ڕۆچوون، ڕۆچوونێك لە ڕۆژهەلاتەوە، و ڕۆچوونێك لە ڕۆژئاواوە، و ڕۆچوونێك لە دوورگەی عەرەبەوە، وە کۆتا نیشانەیش لەمانە ئاگرێکە لەیەمەنەوە دەردەچێت، خەڵکی بەرەو جێگای کۆبوونەوەیان دەردەکرێن.

لەهەندێك فەرموودەی تردا باسی مەهدی یان کردووە، لەگەڵ

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٩٠١).

ڕووخانی کەعبە، و بەرزبوونەوەی قورئان لەزەوی، لەمەودوا باسی ئەو فەرموودانە دەکەین کەلەم بارەیەوە هاتوون.

ئەوەیش زۆربەی لێکۆڵەرەوانی ئەهلی عیلمی لەسەرە ئەوەیە ئەو دە نیشانە گەورەیەی ڕۆژی دوایی، برتین لە سێ نیشانە لەگەڵ ئەو نیشانانەی کە لەفەرموودەکەی حوذەیفەی کوڕی ئوسەیدا باسکراوە، جگە لەئەو نیشانەی کە باس لەسێ ڕۆچوونەکە دەکات، هەرچەند ئەم سێ ڕۆچوونەی زەوی بێگومان لە نیشانە گەورەکانی ڕۆژی دواین، وەك لەفەرموودەکەدا هاتوون، بەڵام لەپێش دە نیشانە گەورەکەدا ڕوودەدەن، ئەوەیشی تەواو بەڵگەیە لەسەر ئەمە مەسئەلەیە، ڕێوایەتێکی تری حوذەیفەی کوڕی ئوسەیدە کە موسلیم تەخریجی کردووە و ئەو سێ ڕۆچونەی پێش خستووە بەسەر نیشانەکانی تردا، وەك پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «إن الساعة لا تكون حتى تكون عشر آيات خسف بالمشرق وخسف بالمغرب وخسف في جزيرة العرب والدخان والدجال.....»[1] واتا: ڕۆژی دوایی نایەت، هەتاوەکو دە نیشانە هەیە نەیەنەدی، ڕۆچوونێك لە ڕۆژهەڵات و ڕۆچوونێك لە ڕۆژئاواوە، و ڕۆچوونێك لە دوورگەی عەرەبەوە، لەگەڵ دووکەڵ، و دەجال... هەتاکۆتایی فەرموودەکە هەموو نیشانەکانی تر باس دەکات، قورگبیش دەڵێت: یەکەم نیشانەیەك بەپێی ئەم ریوایەتە هەرسێ ڕۆچوونەکەیە کە ڕوودەدەن، کە هەندێکیان لەسەردەمی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دا ڕوویان داوە، هەروەك (ابن وهب) باسی کردووە.

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٩٠١).

بەیارمەتی خودای گەورە بەوردی باس لەو (دە) نیشـــانەیە دەکەین کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەفەرموودەکەدا باسی لێوە کردوون:

نیشـــانەی یەکەم: هاتن و دەرچوونی مەهدی: ئەم مەهدیە کەســێکە لەئەهل و بەیتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و لەنەوەی حەسەنی کوڕی عەلیە (خوایان لێ ڕزای بێت)، کاتێك دێت کە دونیا پڕ دەبێت لە زوڵم و ســتەم لەهەموو لایەکەوە، بەڵام ئەو دێت و سەرجەم ئەو زوڵم وستەمانە ناهێلێت و دونیا پڕ دەکات لە ئاسوودەیی و عەدل ودادپەروەری، ناوی خۆی و باوکی وەك نــاوی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و باوکیەتــی، وەك ئەوەی أبو داود و تیروموذی لەفەرموودەیەکی عبدالله ی کوڕی مەســعود (خودای لێ ڕاز بێت) ـەوە ڕیوایەتیان کردووە، کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت: «لا تذهب الدنيا حتى يملك العرب رجل من أهل بيتي يواطئ اســمه اسمي واسم أبيه اســم أبي، يملأ الأرض عدلاً وقســطاً كما ملئت جوراً وظلماً»[1] واتا: دونیا کۆتایی نایەت، هەتاوەکو عەرەب دەبنــە خاوەنی پیاوێك لەئەهل و بەیتی من، نــاوی وەك ناوی من وایە، و ناوی باوکیشــی وەك ناوی باوکم وایە، ســەرزەوی پڕ دەکات لە عەدل و دادپــەروەری، پاش ئەوەی کە پڕ بووە لە زوڵم و ستەم.

نیشـــانەی دووەم: دەرکەوتنی مەســیحی دەجال: ئەم دەجالە پیاوێکە لەنەوەی ئادەمە و لەکۆتایی دونیادا دەردەکەوێت، خەڵکێکی زۆر تووشی خراپە و خراپــەکاری دەبن بەهۆی ئەوە و هەڵیان دەخەڵەتێنێت و لەســەر

(١) سونەنی ئەبی داود(٤/ ٣٠٦)بەفەرموودەی ژمارە(٤٢٨٢)وەسونەنی تیرموذی(٤/ ٥٠٥)بەفەرموودەی ژمارە(٢٢٣٠)وەتیرموذی ووتویەتی: ئەم فەرموودەیە فەرموودەیەکی حەسەن و صەحیحە.

ڕێگای ڕاست لایان دەدات، خودای گەورە هەندێك شتی لەڕادەبەردەری توانای مرۆڤی دەداتێ و لەسەر دەستی ڕووەدات، ئەم دەجالە بانگەشەی پەروەردگاریەتی دەکات، بەڵام ئەم بانگەشـــە پڕوپووچەی باوەڕداران پێی هەڵناخەڵەتێن، شایانی باسە دەچێتە هەموو کون و قوشبنێکی دونیا مەککە و مەدینە نەبێت، بەهەشـــت و دۆزەخی لەگەڵ خـــۆی پێیە، دۆزەخەکەی بەهەشـــتە و بەهەشتەکەیشـــی دۆزەخە، ئەمەی کە باســـمانکرد فەرموودە صەحیحەکان بەڵـــگەن لەســـەری، ئەویش ئەو فەرموودەیەی عبدالله ی کـــوڕی عەمری کوڕی عاصـــە (خودایان لێ ڕازی بێت) لـــە پێغەمبەرەوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەگێڕێتەوە و ئیمامی موســـلیم لەصەحیحەکەیدا ڕیوایەتی کردووە، کـــە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموویـــت: «يخرج الدجال في أمتي فيمكث أربعين لا أدري أربعين يوما أو أربعين شهرا أو أربعين عاما فيبعث الله عيسى بن مريم كأنه عروة بن مســـعود فيطلبه فيهلكه..... الحديث»[1] واتا: لەنـــاو ئوممەتەکەمدا دەجاڵ دەردەکەوێت، و چـــل دەمێنێتەوە، نازانم چل ڕۆژە یان چل مانگە یان چل ســـاڵە، خودای گەورە عیسای کوڕی مەریەم دەنێرێت، وەك عروەی کوڕی مەســـعود وایە، کارەکانی بەتاڵ دەکاتەوە و پاشانیش لەناوی دەبات.

لەصەحیحی بوخاری و موسلیمیشـــدا هاتووە، کـــە عبدالله ی کوڕی عومەر (خوایان لێ ڕزای بێت) ئەڵـێت: «قام رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) في الناس فـأثنى على الله بما هو أهله ثم ذكر الدجال فقال: إني أنذركموه وما من نبي إلا قد أنذره قومه لقد أنذره نوح قومه ولكن ســـأقول لكم فيه قولا لم يقله نبي

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٩٤٠).

لقومه تعلمون أنه أعور، وأن الله ليس بأعور»[1] واتا: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەناو خەڵکدا هەستایەوە بەو شێوەیە شایستە بێت سوپاس و ستایشی خودای گەورەی کرد، پاشان باسی دەجالی کرد، فەرمووی: من لەدەجال ئاگادارتان دەکەمەوە دەتانترسێنم لێی، وە هیچ پێغەمبەرێك نەهاتووە ئیلا گەلەکەی ئاگادارکردوەتەوە لەمەترسی دەجال، نوح گەلەکەی لەمەترسی دەجال ئاگادارکردەوە، بەڵام من شتێکتان پێ دەڵێم کەهیچ پێغەمبەرێك نەیوتووە بەگەلەکەی، ئایا دەزانن کە دەجال یەکچاوە، وە خودای گەورە یەکچاو نییە (پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەمەی بۆیە فەرموو، چونکە دەجال بانگەشەی خوایەتی دەکات وەك ئاماژەمان پێدا، بۆ ئەوەیشی کەس بروای پێ نەکات کە خودایە، فەرمووی ئەو یەکچاوی هەیە و خودای گەورە یەکچاو نییە).

نیشانەی سێیەم: دابەزینی عیسای کوڕی مەریم (سەلامی خوای لێ بێت) لەئاسمانەوە بۆ سەر زەوی، فەرمانڕەواییەکی دادپەروەرانە دەکات و خاچ تێکوپێك دەشکێنێت، و بەراز دەکوژێت، و دەجالیش لەناو دەبات، هەروەك دەقەکانی قورئان و سوننەت باسیان لەمە کردووە، بەنسبەت قورئانەوە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَإِنَّهُۥ لَعِلۡمٞ لِّلسَّاعَةِ﴾ [الزخرف: ٦١] واتا: دابەزینی عیسا بۆ سەر زەوی لەئاسمانەوە نیشانەیەکە بۆ زانینی هاتنی ڕۆژی دوایی.

زۆربەی ڕاڤەکارانی قورئان ئەم ئایەتە دەکەن بەبەڵگە لەسەر دابەزینی

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٣٠٥٧)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (١٦٩) لەفظەکەش لەفظی بوخاریە .

عیسا (سەلامی خودای لێ بێت) بۆ سەر زەوی، وەك ئەوەی لە ابن عباسەوە نەقڵ کراوە، ئیمامی ئەحمەد لەمەسنەدەکەیدا لە ابن عباسەوە (خودایان لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردووە، کە لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا فەرموویەتی: «مەبەست لێی دابەزین و دەرکەوتنی عیسای کوڕی مەریەمە پێش هاتنی ڕۆژی دوایی»[1] جگە لەمەیش کۆمەڵێك فەرمودەی صەحیح باسیان لە دابەزینی عیسا ی کوڕی مەریەم سەلامی خوایان لێ بێت لەئاسمانەوە بۆ سەر زەوی کردووە، لەصەحیحی بوخاری و موسلیمدا ڕیوایەت کراوە، کە ئەبوهورەیرە خودای لێ ڕازی بێت ئەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «والذي نفسي بيده ليوشكن أن ينزل فيكم ابن مريم حكماً عدلاً فيكسر الصليب ويقتل الخنزير، ويضع الجزية ويفيض المال حتى لا يقبله أحد، حتى تكون السجدة الواحدة خيرا من الدنيا وما فيها»[2] واتا: سوێندبێت بەو کەسەی گیانی منی بەدەستە، زۆر نزیکە کوڕەکەی مەریەم لەناوتاندا دابەزێت، و حوکم بە عەدل و دادپەروەری بکات، وخاچ تێکوپێك دەشکێنێت، و بەراز دەکوژێت، و جزیە و سەرانەیش لەسەر ئەهلی کتاب دادەنێت، و مالّ و سامانێکی زۆریش بلاّودەکاتەوە، بەشێوەیەك ئەوەندە مالّ وسامان زۆر دەبێت دەیدەن بەهەرکەسێك نایانەوێت و وەری ناگرێت، لەو ڕۆژەدا سوژدە بردنێك بۆ خودای گەورە لەهەموو دونیا و ئەوەیشی لەدونیادا هەیە باشتر و خێرترە.

نیشانەی چوارەم: دەرکەوتن و دەرچوونی یەئجوج و مەئجوج، ئەمانەیش

(١) موسنەدی ئیمامی ئەحمەد: (١/ ٣١٨).

(٢) صەحیحی بوخاری بەفەرمودەی ژمارە (٢٢٢٢)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرمودەی ژمارە (١٥٥) لەفظەکەش لەفظی موسلیمە.

خەڵکێکی زۆر و زەبەندن، و دەڵێن لەنەوەی (یافث)ی کوڕی نوحن (سەلامی خودای لێ بێت) دەقەکانی و قورئان و سوننەتیش بەڵگەن لەسەر دەرچوون و دەرکەوتنی ئەم کۆمەڵەیە، وەك خودای گەورە لەقورئاندا فەرموویەتی: ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا فُتِحَتۡ يَأۡجُوجُ وَمَأۡجُوجُ وَهُم مِّن كُلِّ حَدَبٖ يَنسِلُونَ ۞ وَٱقۡتَرَبَ ٱلۡوَعۡدُ ٱلۡحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَٰخِصَةٌ أَبۡصَٰرُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ﴾ [الأنبياء: ٩٦: ٩٧] واتا: هەتا ئەو کاتەی بەربەستەکەی (ذو القرنین) لەسەر دوو تیرەی یاجوج و ماجوج دەکرێتەوە (کە ئەمەش یەکێکە لە نیشانەکانی نزیک بوونەوەی کۆتایی دنیا) و ئەوانە ئەو کاتە لە هەموو کون و کەلێنێکەوە بە لێشاو پەیدا دەبن و زۆر دەبن ۞ وە (هاتنی قیامەت) و بەڵێنی ڕاست نزیك بۆتەوە، جا لەناکاودا چاوی ئەوانەی بێ بڕوا بوون ئەبڵەق و زەق دەبێت.

لەسوونەتیشدا بوخاری و موسلیم ئەم فەرموودەیەیان ڕیوایەتکردووە: عن زينب بنت جحش رضي الله عنها أن رسول الله (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) دخل عليها يوماً فزعاً يقول: «لا إله إلا الله ويل للعرب من شر قد اقترب فتح من ردم يأجوج ومأجوج مثل هذه» وحلق بأصبعه الإبهام والتي تليها[1] واتا: زەینەبی کچی جەحش (خودای لێ ڕزای بێت) دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) ڕۆژێکیان چوویە ژوورەوە بۆلای بەترسێکەوە فەرمووی: لا إله إلا الله، وای بۆ عەرەب لەو شەڕ و خراپەیەی کە نزیك بووەتەوە، لەو ڕێگرەی کە لە بەردەم یەئجوج و مەئجوج دا بوو هێندەی ئائەمەی لێ کرایەوە، لەو کاتەدا بەپەنجە گەورەی بەرانەی لەگەڵ پەنجەکەی تری دوایی هەڵقەیەکی دروست کرد..... فەرموودەکە.

نیشانەی پێنجەم: ڕوخاندنی کەعبە و بردنی هەرچی خشڵی هەیە، لەسەر

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٣٣٤٦)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(٢٨٨٠).

دەستی (ذي السويقتين)[١] لەحەبەشە، هەروەك فەرموودەی صەحیح باسی کردووە، بوخاری و موسلیم لەفەرموودەیەکی ئەبوهورەیرەوە (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتیان کردووە، کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «يخرب الكعبة ذو السويقتين من الحبشة»[٢] واتا: ذو السويقتين کە خەڵکی حەبەشەیە کەعبە دەڕوخێنێت، ئیمامی ئەحمەدیش لەمەسنەدەکەی خۆیدا، بەسەنەدێکی صەحیح لە عبدالله ی کوڕی عەمرەوە (خوای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردووە، کە لەپێغەمبەری (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بیستووە، کە فەرموویەتی: «يخرب الكعبة ذو السويقتين من الحبشة، ويسلبها حليها ويجردها من كسوتها، ولكأني أنظر إليه أصيلع أفيدع يضرب عليها بمسحاته ومعولة»[٣] واتا: ذو السويقتين کە خەڵکی حەبەشەیە کەعبە دەڕووخێنێت، هەرچی خشڵ و زێڕوزیوویشی هەیە دەیبات، پەردەکەیشی لێ دادەماڵێت، وەك ئەوە وایە ئا ئێستا سەیری بکەم، کەچەڵێکی بچکۆلەی گۆجی دەست لارە، بەزەنگن و پاچەکەی بەردەبێتە کەعبە و دەیڕوخێنێت.

نیشانەی شەشەم: دووکەڵ، بڵاوبوونەوەی دووکەڵێکی گەورەیە لەئاسماندا، کەهەموو خەڵکی دەگرێتەوە و دایاندەپۆشێت، لەم بارەیەشەوە، قورئانی پیرۆز فەرموویەتی: ﴿فَٱرۡتَقِبۡ يَوۡمَ تَأۡتِي ٱلسَّمَآءُ بِدُخَانٖ مُّبِينٖ * يَغۡشَى ٱلنَّاسَۖ هَٰذَا عَذَابٌ أَلِيمٞ﴾ [الدخان: ١٠، ١١] واتا: چاوەڕێی ڕۆژێك بکە کە دووکەڵێکی ئاشکرا بەری ئاسمان دەگرێت.* هەموو خەڵکی دادەگرێتە، بۆیە بە ترسەوە دەڵێن: ئەمە سزاو ئازارێکی بەژانە.

(١) واتە: دووقاچی باریکی هەیە، یان قول باریکێکە.

(٢) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(١٥٩١)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(٢٩٠٩).

(٣) موسنەدی ئیمامی ئەحمەد : (٢/ ٢٢٠).

ئەوەیشی لەسوننەتدا بەڵگە بێت لەسەر ئەم نیشانەیەی ڕۆژی دوایی، ئەو فەرموودەیەی حوذەیفەی کوڕی ئوسەید (خودای لێ ڕازی بێت) کە پێشتر باسمانکرد، کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «إن الساعة لا تكون حتى تكون عشر آيات خسف بالمشرق وخسف بالمغرب وخسف في جزيرة العرب والدخان والدجال، والدابة.....»[1] واتا: ڕۆژی دوایی نایەت، هەتاوەو دە نیشانە هەیە نەیەنەدی، ڕۆچوونێك لە ڕۆژهەڵات و ڕۆچوونێك لە ڕۆژئاواوە، و ڕۆچوونێك لە دوورگەی عەرەبەوە، لەگەڵ دووکەڵ، و دەجال، و ئاژەڵ، و... هەتاکۆتای فەرموودەکە هەموو نیشانەکانی تر باس دەکات.

نیشانەی حەوتەم: بەرزکردنەوەی قورئان لەزەویەوە بۆ ئاسمان، بەشێوەیەك هیچ ئایەتێکی لەسەر دێڕی کتێبەکان و ناو سینگی ئەو کەسانەش قورئانیان لەبەر بووە نامێنێت و بەرز دەکرێتەوە، ابن ماجه و حاکم لەفەرموودەیەکی حوذیفەوە ڕیوایەتیان کردووە، کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت: «يدرس الإسلام كما يدرس وشي الثوب حتى لا يدرى ما صيام ولا صلاة ولا نسك، وليسرى على كتاب الله عَزَّوَجَلَّ في ليلة فلا يبقى في الأرض منه آية»[2] واتا: وردە وردە ئیسلام کەم دەکات و کاڵ دەبێتەوە، وەك جلوبەرگ چۆن ڕەنگ ونەخشی سەری کاڵ دەبێتەوە نامێنێت، هەتاوەکو وای لێ دێت کە نازانرێت ڕۆژو و نوێژ و حەج چیە،

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٩٠١).

(٢) سونەنی ئیبن ماجە (٢/ ١٣٤٤)، بەفەرموودەی ژمارە (٤٠٤٩)، وموستەدرەکی ئەلحاکم (٤/ ٤٧٣) وە ئەلحاکم دەڵێت: ئەم فەرموودەیە فەرموودەیەکی صەحیحە بە مەرجەکانی موسلیم، ئیمامی ذەهەبیش هاوڕایەتی.

لەشـــەوێکدا کتێبەکەی خـــودا (قورئانی پیرۆز) بەرز دەبێتەوە بۆ ئاســـمان بەشێوەیەك سەر زەوی یەك ئایەتی تێدا نامێنێت.

نیشـــانەی هەشـــتەم: هەڵهاتنی خۆر لەخۆرئاواوە ، دەقەکانی قورئان وسوننەتیش بەڵـــگەن لەسەر ڕوودانی ئەم نیشـــانەیە، وەك خودای گەورە فەرمـــوویەتی: ﴿يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ لَا يَنفَعُ نَفْسًا إِيمَٰنُهَا لَمْ تَكُنْ ءَامَنَتْ مِن قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِىٓ إِيمَٰنِهَا خَيْرًا﴾ [الأنعـــام: ١٥٨] واتـــا: ئـــەو ڕۆژە کەهەندێکی نیشـــانەکانی پەروەردگارت دێن و ســـەرهەڵدەدەن، ئیتر هەر کەســـێك بەرلەوە باوەڕی نەهێنابێ و، ئەوڕۆژە باوەڕ بهێنێ، هیچ قازانجێکی لێناکات، یان بییەوێ لەو ماوەیەدا چاکەیەك بەدەســـت بهێنێی، هەمدیسان بێسوود دەبێت، کەوابوو بەر لەو ڕۆژە باوەڕ بهێنن و، کارێکی باشیش وە دەست بخەن بۆ خۆتان.

کۆمەڵـــێك لەڕاڤەکاران و موفەسیرەکان دەڵـــێن: مەبەست لە: ﴿بَعْضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ﴾ هەڵهاتنی خۆر لەخۆرئاواوە، طەبەریش پاش ئەوەی ڕای زانایان باس دەکات لەتەفسیری ئایەتەکەدا، دەڵـــێت: بەهێزترین ڕا و بۆچوون لەم باریەوە ئـــەو ڕایەیە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) باســـی کردووە، ئەویش ئەوەیە کە فەرموویەتی: کاتێك کە خۆر لەخۆرئاواوە هەڵدێت.

بوخاری و مســـلیمیش لەفەرموودەیەکی ئەبوهورەیرەوە (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتیان کردووە، کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «لا تقوم الســـاعة حتى تطلع الشـــمس من مغربها فإذا طلعت فرآها الناس آمنوا أجمعون فذاك حين لا ينفع نفسًا إيمانها لم تكن آمنت من قبل أو كسبت في إيمانها خيرًا»[1] واتا: ڕۆژی دوایی نایەت هەتاوەکو خۆر ئاخۆرئاواوە هەڵنەیەت،

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٤٦٣٦)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(١٥٧).

جا کاتێک لەخۆرئاواوە هەڵهات، و خەڵکی بەچاوی خۆیان بینیان، هەموویان باوەڕدەهێنن، بەڵام ئەو ڕۆژەدا ئیتر باوەڕ لەکەسێك وەرناگیرێت کە پێشتر باوەڕی نەهێنابێت، یان خێری لەباوەڕکەی نەبینیبێت.

نیشانەی نۆیەم: دەرچوونی ئاژەڵەکە یان گیاندارەکە: ئەم ئاژەڵەیش گیاندار و دروستکراوێکی گەورەیە، دەڵێن گوایە: شەست باڵ درێژە، و زۆر زل و تووکنیشە، وتراویشە کە لەشێوەیدا زۆر جیاوازە لەگیاندارانی تر لەچەند ئاژەڵێکی تر دەکات، قورئان و سوننەتیش بەڵگەن لەسەر دەرچوون و دەرکەوتنی ئەم نیشانە گەورەیەی پێش هاتنی ڕۆژی دوایی، خودای گەورەیش لەم بارەیەوە فەرموویەتی: ﴿وَإِذَا وَقَعَ ٱلْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَآبَّةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ ٱلنَّاسَ كَانُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا لَا يُوقِنُونَ﴾ [النمل: ٨٢] واتا: کاتێک بڕیاری بەرپابوونی (قیامەت درا، یاخود نزیک بۆوە)، زیندەوەرێک لە زەوی دەردەهێنین بۆیان کە قسەیان بۆ دەکات کە: بەڕاستی زۆربەی خەڵکی باوەڕیان بە ئایەت و فەرمانەکانی ئێمە نەبووە.

ئیمامی موسلیم لەئەبوهورەیرەوە (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردووە، کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «ثلاث إذا خرجن لا ينفع نفسًا إيمانها لم تكن آمنت من قبل أو كسبت في إيمانها خيرًا، طلوع الشمس من مغربها والدجال ودابة الأرض»[1] واتا: سێ نیشانە هەن ئەگەر دەرکەوتن، ئەو کەسەی لەوەوپێش باوەڕی نەهێنابێت یان خێری لەباوەڕکەی نەبینیبێت، باوەڕهێنانەکەی لەو ڕۆژەدا سوودی نابێت بۆی، هەڵهاتنی خۆر لەخۆرئاواوە، هاتنی دەجال و گیاندارەکەی زەوی.

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (١٥٨).

ئیمامی ئەحمـــەد لە ئەبوئومامەوە (خوای لـــێ ڕازی بێت) تەخریجی کردووە، کـــە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «تخرج الدابة فتســـم النـــاس على خراطيمهم ثم يغمرون فيكم حتى يشـــتري الرجـــل البعير فيقول ممن اشـــتريته فيقول: من أحد المخطمين»[1] واتا: گیاندارەکەی دەردەچێت، خەڵـــکی بەلوتیاندا دەناسرێنەوە، (موسڵمانان بەنیشانەیەك و بێ باوەڕی بە نیشـــانەیەك لەڕوومەتیاندا) ئەمجا لەناوتانـــدا زۆر دەبن، تاوای لێ دێت کەسێك وشترێك دەکڕێت، پێی دەڵێن: لەکێت کڕیوە؟ ئەڵـــێت: لەیەکێك لەو لووت درێژانە.هەیثەمی وغەیری ئەویش لەفەرموودەناســـان سەنەدی ئەم فەرموودەیان بەسەندێکی صەحیح داناوە.

نیشانەی دەیەم: دەرچوونی ئاگرێکی گەورە، کەلە عەدەنەوە دەردەچێت خەڵـــکی بەرێ دەکەون بۆ شـــوێنی کۆبوونەوەیان، ئەمەش کۆتا نیشانەیە لەنیشانە گەورەکان، سوننەتیش بەڵـــگەیە لەســـەر ڕوودانی ئەم نیشانەیە، هەروەك لەو فەرموودەیـــەی کە حوذەیفەی کوڕی ئوســـەید (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردووە، و پێشتریش ئاماژەمان پێـــدا، کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتـــی: «وآخر ذلك نار تخرج مـــن اليمن تطرد الناس إلى محشـــرهم»[2] واتا: کۆتا نیشـــانەیش ئاگرێکە لـــە یەمەنەوە دەردەچێت و خەڵکی دەکەونە ڕی بۆ شوێنی کۆبوونەوەیان.

ئەم نیشـــانانەی کە باســـمان کـــردن گەورەترین نیشـــانەکانی ڕۆژی دواییـــن، جا ئەگەر هاتنەدی ئەوا قیامەت هەڵدەســـێت بەئیـــزن و مۆڵەتی

(١) موسنەدی ئەحمەد: (٥/ ٢٦٨).

(٢) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٩٠١).

خودای گەورە، وە باس لەوەیش کراوە ئەم نیشـــانانە وەك دەنکە موورووی ملوانکەیـــەك چۆن لەهۆنینەوەیدا یەك بەدوای یەکدا دێن، ئەگەر (پەتی ئەو ملوانکەیە پچڕا) یەکێکیان بەربوویەوە ئەوا ئەوانی تریش بەدوایدا دێن، ئەم نیشانەیش وەك ئەو دەنکە موروانە بەدوای یەکدا دێن، طەبەرانی لە کتێبی (الاوسط) دا ڕیوایەتی کردووە لە ئەبوهورەیرەوە (خودای لێ ڕازی بێت) کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «خروج الآيات بعضها على إثر بعض، يتتابعـــن كما تتابع الخرز في النظام»[1] واتا: دەرکەوتن و دەرچوونی نیشـــانە (گەورەکانـــی ڕۆژی دوایی) یەك لەدوای یەك دێـــن، وەك چۆن موروووی ملوانەکەیەك لەهۆنینەوەیدا بەدوای یەکدا دێن.

(١) (المعجم الوسيط: ٥/ ١٤٨)، بەفەرموودەی ژمارە (٤٢٨٣).

باسی دووەم
خۆشی و سزاکانی ناو گۆڕ

سێ دواکاری لەخۆگرتووە

لێکۆڵینەوە و دراسەکردنی ئەم مەسئەلەیەش لە سێ تەوەرە پێك دێت:

تەوەرەی یەکەم: باوەڕ بە خۆشی و سزاکانی ناو گۆڕ و بەڵگەکانی:

باوەڕ بەخۆشی و خۆشگوزەرانی کەسانی باوەڕدار لەناوگۆڕ، و سزا و ناخۆشی بۆ ئەو کەسانەیان کە شایستەی ئەمەن لەگوناهباران و سەرپێچی کەران و کەسانی خراپ، یەکیکە لە بنەماکانی ئیمان و باوەڕ، کە دەقەکانی قورئان و سوونەت بەڵگەن لەسەری.

ئەو بەڵگانەی کە لەقورئانی پیرۆزدا هاتوون لەسەر خۆش و خۆشگوزەرانی ناو گۆڕ، زۆرن ئێمە تەنها ئاماژە بەهەندێکیان دەکەین، خودای گەورە لەم بارەیەوە فەرموویەتی: ﴿يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱلۡقَوۡلِ ٱلثَّابِتِ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِۖ﴾ [إبراهيم: ٢٧] واتا: جا ئەوانە کە باوەڕیان بەخوداو بەگشت بڕیارەکانی خودا هێناوە، بەهۆی ئەم وشە جێگر و نەگۆڕاوەی (لا إله إلا الله) وە خودا پێگەیان قایم و ثابت دەکات، لەژیانی دونیا و لەدواڕۆژیشدا.

ئەم ئایەتە بەڵگەیە لەسەر جێگیر و ثابتکردنی باوەڕداران لەکاتی پرسیارلێکردنیان لەناو گۆڕدا، وە سەرجەم ئەو خۆشیانەشیان بۆ جێگر دەکات کە بەدوای ئەو پرسیارنەدا دێن، بوخاری لە بەرائی کوڕی عازبەوە (خودایان لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردووە، کە پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

فەرموویەتی: «إذا أقعد المؤمن في قبره أتي ثم شهد أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله فذلك قوله: ﴿يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱلۡقَوۡلِ ٱلثَّابِتِ﴾»[1] واتا: کاتێك كه باوەردار دادەنیشێنرێت لەناو گۆڕەکەیدا وەدەهێنرێت، پاشان كه شاهیدی دا كه هیچ خودایەکی بەهەق نییە جگە لە (الله) و شاهیدیشی دا كه محمد پێغەمبەری خودایە، ئەمەش مانای ئەو ئایەتەی خودای گەورەیە كه دەفەرموێت: ﴿يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱلۡقَوۡلِ ٱلثَّابِتِ﴾.

بەڵگەش لەسەر سزای ناو گۆڕ، ئەم ئایەتەیە پیرۆزەیە كه خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَحَاقَ بِـَٔالِ فِرۡعَوۡنَ سُوٓءُ ٱلۡعَذَابِ ۞ ٱلنَّارُ يُعۡرَضُونَ عَلَيۡهَا غُدُوّٗا وَعَشِيّٗاۚ وَيَوۡمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ أَدۡخِلُوٓاْ ءَالَ فِرۡعَوۡنَ أَشَدَّ ٱلۡعَذَابِ﴾ [غافر: ٤٥: ٤٦] واتا: سزای سەخت هات و دارو دەستەی فیرعەونی گرتەوە ۞ ئاگری دۆزەخ بەیانیان و ئێواران نیشانیان دەدرێت، یاخود پیایاندا دەچزێنرێت، لە (جیهانی بەرزەخدا) ڕۆژی قیامەتیش فەرمان دەدرێت: ئادەی تاقم و دەستەی فیرعەون بخەنە ناو ئێش و ئازاری زۆر ناخۆشەوە.

قورطبی لەم بارەیەوە دەڵێت: جمهوری زانایان ڕایان وایە كه ئەم پیشاندانی ئاگرە بەفیرعەون و دەست و دایرەکەی لەناو گۆڕدایە، كه بەڵگەیە لەسەر بوونی سزای ناو گۆڕ و جێگیرکردنی، ابن كثیریش ئەڵێت: ئەم ئایەتە بنەمایەکی گەورەیە بەدەست ئەهلی سوننەتەوە كه دەیکەن بەبەڵگە لەسەر بوونی سزای ناو گۆڕ.

هەروەها ئەم ئایەتەیش بەڵگەیە لەسەر بوونی سزای ناو گۆڕ، كه خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿سَنُعَذِّبُهُم مَّرَّتَيۡنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٖ﴾

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (١٣٦٩).

[التوبــة: ١٠١] واتا: لەمەودوا ئەوانە هەر لــە دنیادا دوو جار ئازاریان دەدەین، پاشان دەبرێنەوە بەرەو سزا و ئازارێکی زۆر سەخت و دژوار.

زۆربەی زانایانی سەلەف ئەم ئایەتەیان کردووە بە بەڵگە لەسەر بوونی ســزای ناو گۆڕ، موجاهدیش لەتەفســیری ئەم ئایەتەدا وتویەتی: سزایان دەدەین بە برســیەتی و سزای ناوگۆڕ، ئەمجا لەتەفسیری ئەمەدا ﴿يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ﴾ وتویەتی: بەســزادانیان لە ڕۆژی دواییدا، قەتادەیش دەڵــێت: سزای دونیا و سزای ناو گۆڕ، پاشان سزای سەختی ڕۆژی دواییش، ئیمامی بوخاریش ئەم ئایەتە و ئایەتەکەی پێشتریشیکردووە بە بەڵــگە لەسەر بوونی سزای ناوگۆڕ لەمانای ئەو فەرموودانەی کە باس لە سزای ناوگۆڕ دەکەن.

ئەو فەرموودانەیشــی بەڵــگەن لەســەر بوونی ســزای ناوگۆڕ زۆر زۆرن، یەکێکیش لەوانە ئەو فەرموودەیەیە لە هەردوو صەحیحی بوخاری و موســلیمدا هاتووە، کە عبدالله ی کوڕی عومــەر (خوایان لێ ڕزا بێت) ڕیوایەتی کردووە، کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «إن أحدكم إذا مــات عرض عليه مقعده بالغداة والعشــي إن كان من أهــل الجنة فمن أهل الجنــة وإن كان من أهل النار فمن أهل النــار فيقال هذا مقعدك حتى يبعثك الله يوم القيامة»[1] واتا: هەرکەســێك لەئێوە کاتێك دەمرێت، بەیانیان و ئێواران جێگاکەی لەبەهەشــتدا پیشــان دەدرێت ئەگەر ئەهلی بەهەشت بێت، خۆ ئەگەر ئەهلی ئاگریش بێت ئەوە بەو شــێوەیە ئاگری پیشــان دەردێت، پێی دەڵــێن: ئەمە جێگاتە هەتا ڕۆژی دوایی خودای گەورە زیندووت دەکاتەوە.

لەصەحیحی موسلیمیشــدا هاتووە، کە ئەنس (خودای لێ ڕازی بێت)

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (١٣٧٩)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٨٦٦).

ڕیوایەتی کردووە، پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «لولا أن لا تدافنوا لدعوت الله أن يسمعكم من عذاب القبر»[1] واتا: ئەگەر بهاتایە لەناو گۆڕدا نەشاردرانایەتەوە، ئەوا داوام لەخودای گەورە دەکرد سزای ناوگۆڕتان پێ ببیستێت.

غەیری ئەمانەیش بەڵگەن لەقورئان و فەرموودەکانی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) زۆر زۆرن لەسەر بوونی سزای ناو گۆڕ، بەئەندازەی پێویست بەڵگەمان هێنایەوە لەسەر جێگیربوونی خۆشی و سزای ناوگۆڕ.... خودای گەورەش زاناترە.

تەوەرەی دووەم: خۆشی و سزاکانی ناو گۆڕ لەسەر لاشە و ڕۆحیشە.

خۆشی و سزاکانی ناوگۆڕ بۆ ڕۆح و لاشەیە بەیەکەوە، ڕۆح خۆشبەخت دەبێت یان سزای پێ ئەچێژرێت لەگەڵ لاشەکەیشیدا بەیەکەوە، هەروەك هەندێك جاریش ڕۆح خۆشبەخت دەبێت یان سزا ئەدرێت جیا لەلاشەکەی، ئەو کاتە خۆشی و سزای ڕۆح بەتەنها بۆ ڕۆحە و لەسەر لاشە نییە، لەسەر ئەم مەسئەلەیەش بەڵگە لەقورئان و سوننەت گەلێك هاتووە، و ئەهلی سوننەت و جەماعەتیش یەکڕان لەم بارەیەوە، لەگەڵ بوونی چەند دەنگێکی جیاواز کە پێیان وایە خۆشی و سزای ناوگۆڕ تەنها بۆ ڕۆحە بەدوور لەلاشە.

بەڵگەیش لەسەر ئەوەی خۆشی و سزا لەناو گۆڕدا بۆ ڕۆح و لاشەیشە بەیەکەوە، ئەنەسی کوڕی مالیك (خودای لێ ڕازی بێت) دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «إن العبد إذا وضع في قبره وتولى عنه

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٨٦٨).

أصحابه وإنه ليســـمع قرع نعالهم أتاه ملكان فيقعدانه فيقولان: ما كنت تقول في هذا الرجل لمحمد (صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) فأما المؤمن فيقول: أشهد أنه عبد الله ورسوله فيقال له انظر إلـــى مقعدك من النار قد أبدلك الله به مقعـــدا من الجنة فيراهما جميعا، وأما المنافق والكافر فيقال له ما كنت تقول في هذا الرجل؟ فيقول: لا أدري كنت أقول ما يقول الناس، فيقال: لا دريت ولا تليت، ويضرب بمطارق من حديد ضربة فيصيح صيحة يســـمعها من يليه غير الثقلين»[1] واتا: بەندە کاتێك خرایە ناو گۆڕەکەیەوە و خزم و کەسوکارەکەی دایانپۆشی و پشتیان هەڵـــکرد، ئەم مردووە خشەی نەعلەکانیان دەبیستێ، پاشان دوو فریشتە دێن بۆلای و دائەنیشێنن (ئەم دانیشتنەیش مەگەر خودا خۆی بزانێت چۆنە) وپێی ئەڵێن: دەربارەی ئەو پیاوە (محمد) چی ئەڵێیت؟ باوەڕدار لەوەڵامیاندا ئەڵـــێت: شاهیدی ئەدەم کە ئەو عەبدی خودا و پێغەمبەریەتی، ئەمجا پێی ئەوترێت: دەی ســـەری جێگاکەت بکە لەئاگردا کە خودای گـــەورە بۆی گۆڕیویت بـــە جێگایەك لەبەهشـــتدا، ئەمجا هەموویان دەیبینن، بـــەڵام بێ باوەڕان و دووڕوو پێیان دەوترێت: دەرباەری ئەو پیاوە (محمد) چی ئەڵێیت: ئەڵـــێت: نازانم، ئەوەم دەوت کە خەڵـــکی دەیانووت، پێـــی دەوترێت: نە دەتزانی ونەخوێندیشـــتەوە، ئەوجا یەك چەکوشی ئاسنینی لێ دەردێت، هاواریێکی وا توند و قایم دەکات کە هەموو گیانلەبەرێك دەیبیســـتێ مرۆڤ و جنۆکە نەبێت.

بەرائی کوڕی عازبیش (خودای لێ ڕازی بێت) لەو فەرموودە درێژەی کە لـــە پێغەمبەری خـــوداوە (صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) گێڕاویەتیـــەوە دوای ئەوەی

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (١٣٣٨).

باس لەگیان کێشـــان و بەرزبوونەوەی ڕۆح دەکرێت بۆ ئاســـمان هاتووە: «.... فتعاد روحه في جســـده فيأتيه ملكان فيجلســـانه فيقـــولان له من ربك»[١] واتا: ئەمجـــا ڕۆحەکەی دەگێڕرێتەوە بۆ ناوجەســـتەکەی و دوو فریشـــتە دێن بۆلای ودایدەنیشـــێنن، پێی دەڵـــێن: پەروەردگارت کێیە؟ تا کۆتایی فەرموودەکە کەتەواو دەبێت ئـــەم فەرموودەیە حاکم و غەیری حاکمیش بەفەرموودەیەکی صەحیحیان داناوە..

ئەم دوو فەرموودە بەڵـــگەن لەسەر ئەوەی خۆشی و سزای ناوگۆڕ بۆ ڕۆح و جەســـتەیە بەیەکەوە، کاتێك کـــە پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێـــت: «إن العبد إذا وضع في القبر»[٢] واتـــا: بەندە کاتێك کە خرایە ناو گۆڕەوە.. بەڵـگەیەکی ڕوون و ئاشکرایە لەسەر ئەوەی وشەی (العبد) کە لـــە فەرموودەکەدا هاتووە، ناوە بۆ ڕۆح و جەســـتە بەیەکەوە، هەروەها کە دەڵێت ڕۆحەکەی دەگێڕدریتەوە بۆ ناو جەســـتەکەی و ئەمجا پرسیاری لێ دەکرێت، هـــەروەك لەفەرموودەکەی بەرائی کـــوڕی عازب، و لەدوو فەرموودەکەی تریـــش کاتێك باس لەوە دەکات کە «یســـمع قرع نعالهم»[٣] واتا: مردووەکە گوێی لە خشەی نەعلی ئەو کەسانە دەبێت کە دایان پۆشیوە و بەجێـــی دەهێڵن، یـــان کەفەرموویەتی: «فیقعدانه» واتا: دوو فریشـــتەکە

(١) موسنەدی ئەحمەد (٤/ ٢٨٧)، وە سونەنی ئەبی داود (٥/ ٧٥) بەفەرموودەی ژمارە (٤٧٥٣)، وموستەدرەکی ئەلحاکم: (١/ ٣٧- ٣٨).

(٢) تیرموذی - الجنائز - (١٠٤٦)، وە ئەبو داود - الجنائز - (٣٢١٣)، وە موسنەدی ئەحمەد (٢/ ٢٧).

(٣) بوخاری - الجنائز - (١٢٧٣)، وە موسلیم - الجنه وصفه نعیمها وأهلها - (٢٨٧٠)، وە ئەلنەسائی - الجنائز - (٢٠٥١)، وە ئەبو داود - الجنائز - (٣٢٣١)، وە موسنەدی ئەحمەد (٣/ ١٢٦).

مردووەکە دادەنیشێنن، یان کە دەفەرموێت: «ویضرب بمطارق من حدید»[١] واتا: بەچەکوشێکی ئاسنین لێی دەدرێت، یان کە فەرموویەتی «فیصیح صیحة»[٢] واتا: هاوارێکی بەهێز دەکات، هەموو ئەمانەی کە ئاماژەمان پێدان صیفاتی جەستەن، و ئەوەیشی لەناو گۆڕدا ڕووەدات لەخۆشی و سزا پەیوەندیان بە ڕۆح و جەستەوە پێکەوە هەیە.

بەڵام هەندێک فەرموودەی تریش هەن بەڵگەن لەسەر ئەوەی هەندێك جار خۆشی یان سزای ناو گۆڕ دەکەوێتە سەر ڕۆح بەتەنها دوور لەجەستە، وەك ئەو فەرموودەیەی عبدالله ی کوڕی عەباس (خودایان لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردووە، کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «لما أصیب إخوانکم یعني یوم أحد - جعل الله أرواحهم في أجواف طیر خضر ترد أنهار الجنة وتأکل من ثمارها وتأوي إلى قنادیل من ذهب في ظل العرش»[٣] واتا: کاتێك براکانتان لەڕۆژی ئوحوددا کوژران، خودای گەورە ڕۆحەکانیانی خستە ناو سکی باڵندەی سەوزەوە، بەسەر ڕووبارەکانی بەهەشتدا دەسوڕێنەوە و لەبەروبوومەکانی دەخۆن، و بەرز دەبنەوە بۆلای کۆمەڵە ڕووناکی و چرایەك کە لەزێڕ دروستکراون لەسێبەری عەرشدا.

(١) بوخاری - الجنائز - (١٣٠٨)، ئەلنەسائی - الجنائز - (٢٠٥١)، ئەبو داود - السنة - (٤٧٥١)، موسنەدی ئەحمەد (٣/ ١٢٦).

(٢) بوخاری - الجنائز - (١٢٧٣)، ئەلنەسائی - الجنائز - (٢٠٥١)، ئەبو داود - السنة - (٤٧٥١)، موسنەدی ئەحمەد (٣/ ١٢٦).

(٣) موسنەدی ئەحمەد (١/ ٢٦٦)، موستەدرەکی ئەلحاکم (٢/ ٨٨، ٢٩٧)،حاکم ئەم فەرموودەی بە صەحیح داناوە و ئیمامی ذەهەبیش هاورایەتی.

بەمەش دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە خۆشی یان سزای ناوگۆڕ لەسەر ڕۆح و جەستەیەك پێکەوە، وە هەندێك جاریش تەنها بۆ ڕۆحە، کۆمەڵێك لەپێشەوایانی لێکۆڵەری ئەهلی سوننەت لەچەسپاندنی ئەم مەسئەلەیەدا وتویانە: بە ئیتفاقی ئەهلی سوننەت و جەماعەت سزا و خۆشی ناو گۆڕ بۆ ڕۆح و جەستەیە پێکەوە، هەندێك جار بەتەنها دەروون خۆشبەخت دەبێت یان سزا دەچێژێت، چۆن هەندیك جاریش پێکەوە جەستە و دەروون سزا یان خۆشی ناو گۆڕ دەچەژن، لەم حاڵەتەیشدا خۆشی یان سزا لەسەر جەستەو ڕۆح دەبێت لەیەك کاتدا، هەروەك چۆن هەندیك جاریش بەتەنها بۆ ڕۆحە.

تەوەرەی سێیەم: باوەڕ بەهەردوو فریشتەی (مونکر) و (نکیر).

پێشتر و لەباسی کار و فەرمانی فریشتەکاندا باسی (مونکیر) و (نەکیر) مانکرد، کە دوو فریشتەن و خودای گەورە ڕایسپاردوون بەپرسیارکردن لەمردووەکان لەناو گۆڕەکانیاندا، لێرەدایشدا بۆیە جارێکی تر باسمانکردوونەتەوە، بۆ ئەوەی بەدرێژی باس لەوە بکەین کە باوەڕبوون بەو پرسیارانەی ئەو دوو فریشتەیە لە مردووەکانی دەکەن وئەو ڕووداوانەی کە دێت بەسەریان لەناوگۆڕدا بەشێکە لەباوەڕ بوون بەخۆشی و ناڕەحەتیەکانی ناوگۆڕ.

فەرموودە گەلێکیش لەم بارەیەوە بەڵگەن لەسەر وەصف و کارو فەرمانی ئەم دوو فریشتەیە و پرسیارەکانیان کە ئاڕاستەی مردووەکانی دەکەن پاش شاردنەوەیان، تیرمذی و ابن حبان لەئەبو هورەیرەوە (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتیان کردووە، کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

فەرموویەتی: «إذا قبر الميت أو قال أحدكم - أتاه ملكان أسودان أزرقان يقال لأحدهما المنكر والآخر النكير، فيقولان ما كنت تقول في هذا الرجل، فيقول: ما كان يقول هو عبد الله ورسوله، أشهد أن لا إله إلا الله وأن محمدا عبده ورسوله، فيقولان: قد كنا نعلم أنك تقول هذا ثم يفسح له في قبره سبعون ذرعا في سبعين..، وإن كان منافقا قال: سمعت الناس يقولون فقلت مثله لا أدري: فيقولان: قد كنا نعلم أنك تقول ذلك، فيقال للأرض التئمي عليه فتلتئم عليه فتختلف أضلاعه فلا يزال فيها معذبا حتى يبعثه الله من مضجعه ذلك»[1] واتا: کاتێك كه مردوو خرایه ناو گۆڕەوە، یان كەسێكیتان خرانە ناوگۆڕەوە، دوو فریشتەی ڕەشی شین باو دێن بۆلای، یەكێكیان ناوی مونكیر و ئەوی دیكەشیان نەكیر، پێی دەڵێن و لێی دەپرسن، لەبارەی ئەو پیاوەوە (مەبەست پێی پێغەمبەرە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)) چی دەڵێیت؟ ئەو كەسەی كە باوەڕدار بێت لەوەڵامیاندا دەڵێت: ئەوەی دەیانووت كە بەندە و پێغەمبەری خودایە، شاهیدی ئەدەم كە هیچ پەرستراوێكی بەهەق نییە جگە لە (اللە)، وشاهیدیش ئەدەم كە محمد بەندە و پێغەمبەری خودایە، ئەمجا دوو فریشتەكە پێی دەڵێن: ئێمە دەمانزانی كە تۆ هەر ئەمە دەڵێیت، پاشان گۆڕەكەی حەفتا باڵ بە حەفتا باڵ بۆ فراوان دەكەن... خۆ ئەگەر (خواپەنامان بدات) ئەو كەسە دوو ڕوو یان (بێ باوەڕ بێت) لەوەڵامیاندا دەڵێیت: لە خەڵكی شتێكم دەبیست نازانم ئەوەی ئەوان دەیانووت منیش هەر ئەوە دەڵێم، ئەمجا دوو فریشتەكە دەڵێن: ئێمە دەمانزانی

(١) سونەنی تیرموذی (٣/ ٣٨٣)، بەفەرموودەی ژمارە (١٠٧١) تیرموذی ئەڵێت ئەم فەرموودەیە فەرموودەیەكی حەسەن و غەریبە، ئیبن حبان: (٧/ ٣٨٦)، بەفەرموودەی ژمارە (٣١١٧).

تـــۆ هەر ئەمە وەڵامتە، پاشـــان فەرمـــان دەکەن بەزەوی ئادەی بیوشـــێرە بەخۆتـــەوە، زەویش دەیوشـــێرێت بەخۆیەوە هەتاوەکو پەراســـووەکانی دەچن بەناویەکدا، بەم شـــێوەیە ســـزای ئەدەن هەتا ئـــەو ڕۆژەی خودای گەورە زیندووی دەکاتەوە و لە جێگاکەی خۆی دێتە دەرەوە.

دیســـان ئەو فەرموودەیەی ئەنەس (خودای لێ ڕازی بێت) کە پێشـــتر باسمانکرد بەڵگەیە لەسەر پرسیارکردنی ئەو دوو فریشتەیە لەمردووەکانی ناوگۆڕ.

لەکۆتاییدا ئەوەی پێویستە کەبیڵێین، ئەوەیە واجبە باوەڕبوون بەم دوو فریشـــتەیە و بەناوەکانیان و بەو وەصفانەی کە لەبارەیانەوە هاتوون، لەگەڵ ئەو پرسیارانەیشی کە ئاڕاستەی مردووەکانیان دەکەن، ئەمە سەرەڕای باوەڕ بەو وەڵامەی کە باوەڕداران لەگـــەڵ بێ باوەڕ و دووڕووەکان دەیدەنەوە تا کۆتایی دێت بەو خۆشـــی و نیعمەتەی ئامادەکراوە بۆ موسڵمانان یان بەو ســـزا و ناخۆشـــیەی ئامادەکراوە بۆ بێ باوەڕان، وەك ئەوەی لەفەرموودە صەحیحەکاندا باسیان لێکراوە.

زانایان ڕایان جیاوازە لەبارەی ئەوەی ئایا پرســـیارکردنی مردووەکانی ناو گۆڕ تایبەتە بەئوممەتی ئیســـلامەوە، وەك هەندێك وای بۆچوون، یان ئەوەتانێ ئەم پرسیاکردنە بۆ هەموو ئوومەتانی تریشە وەك ئەوەی هەندێك زانایان ڕایان وایـــە، بەڵام ئەوەی لە دەقەکانـــەوە وەردەگیرێت ئەوەیە ئەم پرسیاکردنەی فریشـــتەکان لەمردووەکانی ناو گۆڕ تایبەت نییە بە ئوممەتی ئیسلامەوە، بەڵـــکو بۆ گشت ئوممەتەکانی تریشە، ئەمەیش ڕای زۆربەی زۆری زانایان و لێکۆڵەرەوانی ئیسلامە، خودای گەورەش زاناترە.

باسی سێهەم

باوەڕ بەزیندووبوونەوە

باوەڕبوون بەزیندووبوونەوە گەورەترین بنەمای باوەڕ و ئیمانە لەئاینی پیرۆزی ئیسلامدا، وەك ئەوەیشی دەقەکانی قورئان و سوننەت بەڵگەن لەسەری، ئەم بەشە چەند لایەن و چەمکێکی لەخۆ گرتووە، کە هەقیقەت و گرنگی باوەڕ پێی بوونی ڕوون دەکاتەوە، وەئەوەیش ڕوونەکاتەوە کە پێویستە باوەڕدار بەچی شێوەیەك باوەڕی بەزیندووبوونەوە و ئەحوالّ و ڕووداوەکانی هەبێت.

تەوەرەی یەکەم: مانای زیندووبوونەوە و هەقیقەتەکەی.

(البعث) زیندووبوونەوە لەزمانی عەرەبیدا بەدوو مانادێت:

یەکەم: نـاردن، یان ڕەوانەکردن، وەك خودای گـەورە فەرموویەتی: ﴿ثُمَّ بَعَثْنَا مِنۢ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ﴾ [الأعراف: ١٠٣] واتا: لەپاش ئەوانیش موسا مان ڕەوانەکرد، لێرەدا وشەی (بعث) بەمانای ڕەوانەکردن هاتووە.

دووەم: بەمانای ووروژاندن و جوڵاندن دێت لەزمانی عەرەبیشدا وتراوە: بعثت البعير فانبعث، واتا: جوڵاندنم و ئەویش جوڵا، هەروەها زیندووکردنەوەی مردووەکانیش هەر لەم مانایە وەرگیراوە ئەویش بە زیندووکردنەوە و دەرهێنیان لەگۆڕەکانیان، کاتێك دەوروژێن ودەجوڵێن لەکاتی زیندووبوونەوەدا، خودای گەورەیش فەرموویەتی: ﴿ثُمَّ بَعَثْنَٰكُم مِّنۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ﴾ [البقرة: ٥٦] واتا: پاشان لەدوای مردنیان زیندوومان کردنەوە.

وشەی (البعث) لەشەرعیشدا: بەمانای ئەوە دێت کە خودای گەورە مردووەکان زیندوو دەکاتەوە و لەگۆڕەکانیان دەریاندەهێنێت.

هەقیقەتی زیندووبوونەوەیش ئەوەیە: پاش ئەوەی کە جەستەی مردووەکان لەگۆڕەکانیاندا ڕزا، خودای گەورە هەموو بەشەکانی کۆدەکاتەوە و جارێکی تر بەقودرەت و دەسەلاتی خۆی وەك خۆیانی لێدەکاتەوە، ئەمجا ڕۆحەکانیان دەکاتەوە بەبەردا، دواتر لەگۆڕەپان و شوێنی کۆبوونەوەیان کۆیان دەکاتەوە بۆ لێپرسینەوە و دادوەری کردنیان لەنێوانیاندا، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُۥ ۖ قَالَ مَن يُحْيِ ٱلْعِظَٰمَ وَهِيَ رَمِيمٌ * قُلْ يُحْيِيهَا ٱلَّذِيٓ أَنشَأَهَآ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ﴾ [یس: ٧٨، ٧٩] واتا: مەسەل و نموونەیەکی بۆ هێنایناوە وئینکاری دەسەلاتی ئێمەی کرد بۆ زیندوو کردنەوەی ئادەمیزادو جنۆکە، وە دروستبوونی خۆی لەبیر کرد، چەند ئێسکێکی رزیوی هێناو ڕووی لە پێغەمبەر کردو وتی: کێ ئەتوانێ ئەو ئێسك و پروسکە رزیوانە زیندوو بکاتەوە؟ * تۆ بڵێ: ئەی موحەممەد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەرئەو کەسە کە هەوەڵجار دروستیکردوون زیندووشتان ئەکاتەوە، چونکە ئەو خوایە بەهەموو دروستکراوێك زاناو بەئاگایە، ئەزانێ چۆنی دروستکردوون و چۆنیش زیندوویان بکاتەوە.

وعن حذيفة (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) أنه قال: قال رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) «إن رجلًا حضره الموت لما أيس من الحياة أوصى أهله: إذا مت فاجمعوا لي حطبًا كثيرًا ثم أوروا نارًا حتى إذا أكلت لحمي وخلصت إلى عظمي فخذوها فاطحنوها فذروني في اليم في يوم حار أو راح فجمعه الله فقال: لم فعلت؟ قال: خشيتك، فغفر له»[1] واتا: حوذەیفە (خودای لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: پیاویك کاتێك مردن یەخەی پێگرت و ئیتر

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٣٤٧٩).

مەئیوس بوو لەژیان وەصیەتی کرد بۆ کەسـوکارەکەی و پێی وتن: ئەگەر مـردم ئەوا داریێکی زۆر کۆبکەنەوە و ئاگری تێبەردەن کە گەیشـتە ئەوەی گۆشتەکەمی سووتاند و گەیشتە ئیسـقانەکانم ئەوکاتە ئیسقانەکانم بهاڕن لەڕۆژێکی گەرم یان لەڕۆژێکی ڕەشـەبادا بەسەر دەریادا بلاێوم بکەنەوە، دوای ئەوەی کـە خودای گەورە کۆی دەکاتـەوە و جاریێکی تر زیندووی دەکاتەوە، پێی دەفەرموویێت: بۆچی ئەمەتکرد؟ لەوەلاێمدا ئەلێیت: لەترسی تۆ ئەی پەروەردگار، خودای گەورەیش لێی خۆش دەبێت.

دەقەکانی قورئان و سوننەت بەلـّـگەن لەسـەر ئەوەی خودای گەورە ئەو جەسـتە و لاشـانەی کە لەناو گۆڕەکاندان خۆیان زینـدوو دەکاتەوە و جاریێکی تر ئێسـك و پرووسـکە ڕزیـووەکان کۆدەکاتـەوە هەتاوەکو خۆیانیان لێ دێتەوە، ئەمجا ڕۆحەکانیان دەکاتەوە بەبەردا، پاك وبێگەردی بۆ ئەو خودایەی کە زۆر بەدەسەلاێتە و دەستەوەستان نابێت لەبەرامبەر هیچ شتێکدا.

فەرموودەکانی پێغەمبەر (صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) یش چۆنیەتی زیندووکردنەوەیان باس کردووە، کە خودای گەورە بارانێك ئەبارێنێتە سـەر زەوی، مردووی ناو گۆڕەکانی پێ زیندوو دەکاتەوە، هەروەك چۆن گژوگیا سـەوز دەبێت لەسـەر زەوی، بوخاری و موسلیم لە ئەبوهورەیرە (خوای لێ ڕزای بیت) ڕیوایەتیان کردووە، کە پێغەمبەر (صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) فەرموویەتی: أن رسول الله (صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) قال: «مابين النفختـين أربعون قـال: أربعون يومًا. قال: أبَيْت، قال: أربعون شـهرًا؟ قال: أبيت، قال: أربعون سنة؟ قال: أبيت، قال: ثم ينزل الله من السـماء ماء فينبتون كما ينبت البقل ليس من الإنسـان شيء إلا يبلى إلا عظمًا

واحدًا، وهو عجب الذنب ومنه يركب الخلق يوم القيامة»[1] واتە: نێوان هەردوو فووکردنەکەی (ئیسرافیل) چلە، ووتی: چل ڕۆژە؟ وتی: نەمویست، وتی: چل مانگە؟ وتی: نەمویست، وتی: چل ساڵە؟ وتی: نەمویست بەدڵنیایی دیاری بکەم، ئەمجا فەرمووی: دواتر خودای گەورە لەئاسمانەوە ئاوێك دەبارێنێت، هەموویان پێ سەوز دەبیتەوە، هەروەك چۆن دەنکە پاقلەیەك سەوز دەبێت، هەموو ئەندامەکانی مرۆڤ دەفەوتێت و تیادەچێت، یەك پارچە ئێسکی بچووك نەبێت، کە پێی دەڵێن (عجب الذنب) جا هەر لەمەوە جارێکی تر خودای گەورە مرۆڤەکان دروست دەکاتەوە.

ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لەسەر چۆنیەتی زیندوو بوونەوە، وە خەڵکی ناو گۆڕەکان لەنێوان هەردوو فووەکەی (ئیسرافیل) دا چل دەمێننەوە، ئەوانیش فووی مردن و فووی زیندووبوونەوەیە، ئەو کەسەشی کە فەرموودەکەی گێڕاوەتەوە کە (ئەبوهورەیرە) یە ئەو چلەی دیاری نەکرد، کە ئەو چلە چیە، ئایا چل ڕۆژە یان چل مانگە یان چل ساڵە، بەڵام وەك ئەوەی لەهەندێك ڕیوایەتی تردا هاتووە مەبەست پێی چل ساڵە، پاشان کە خودای گەورە ویستی کە مەخلوقاتەکانی زیندووبکاتەوە بارانێك لەئاسمانەوە دەبارێنێت، لەهەندێك ڕیوایەتدا هاتووە کە ئەو ئاوە وەك ئاوی پیاوەتی وایە، مردووی ناو گۆڕەکانی پێ سەوز دەبێتەوە، هەروەك چۆن گژوگیا جارێکی تر سەوز دەبێتەوە و سەر دەردەهێنێت لەزەوی، ئەمەش دوای ئەوەی کە جەستە و لاشەیان هەر هەمووی ڕزیووە و بووە بەخۆڵ، جگە لە پارچە ئێسکێکی بچووك نەبێت کە پێی دەوترێت (عجب الذنب) خودای گەورە

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٤٩٣٥)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(٢٩٥٥).

لەسەر ئەو پارچە ئێسکە مرۆڤەکان زیندوو دەکاتەوە، پێغەمبەران نەبێت کە خودای گەورە حەرامی کردووە لەسەر زەوی کە لاشەکانیان بڕزێنێت، وەك لەپێشتر باسمانکرد، بەمەش هەقیقەت و چۆنیەتی زیندووبوونەوە و کاتەکەیمان بۆ ڕوون بوویەوە، خودای گەورەش زاناترە.

تەوەرەی دووەم: بەڵگەکانی زیندووبوونەوە لەقورئان و سوننەت وژیری.

دەقەکانی قورئان و سوننەت بەڵگەن لەسەر ئەوەی خودای گەورە جارێکی تر مردووەکان زیندوو دەکاتەوە، ئەمەش لەچەند جێگایەکی جیاجیای قورئان و فەرموودەکانی پێغەمبەری خودا ﷺ هاتووە:

بەڵگەکانی قورئان: خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿ثُمَّ بَعَثْنَٰكُم مِّنۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ [البقرة: ٥٦] واتا: پاشان لەدوای مردن جارێکی تر زیندووومان کردنەوە، وەفەرموویەتی: ﴿مَّا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَٰحِدَةٍ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌۢ بَصِيرٌ﴾ [لقمان: ٢٨] واتا: خەڵکینە! دروستکردن و زیندووکردنەوەی هەمووتان دوای مردن وەکو دروستکردن و زیندووکردنەوەی تاکە کەسێکە، بەڵای خواوە ئەوەندە ئاسانە، بەڕاستی خودا زۆر بیسەرو شنەوایە، زۆریش بینایە ئاگادارەو، هەموو شتێکیش بەوردیی دەبینێت، هەر لەبارەی زیندوو بوونەوەوە دەفەرموێت: ﴿زَعَمَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَن لَّن يُبْعَثُوا۟ ۚ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّى لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ ۚ وَذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ﴾ [التغابن: ٧] واتا: ئەوانەی کافرو بێ بڕوا بوون وتیان: هەرگیز پاش مردن زیندوو ناکرێینەوە، پێیان بڵێ ئەی پێغەمبەر! (ﷺ) بەڵێ سوێند بە پەروەردگارم بێگومان لە گۆڕەکانتاندا دەرئەهێنرێن و زیندوو ئەکرێنەوە، ئەوەیش بۆ خودا کارێکی ئاسانە.

بەڵگەکانی سوننەتیش: ئەبوهورەیرە (خودای لێ ڕازی بێت)

ئەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خـــودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «لا تفضلوا بين أنبياء الله فإنه ينفخ في الصور فيصعق من في الســـماوات ومن في الأرض إلا من شاء الله قال: ثم ينفخ فيه مرة أخرى فـــأكون أول من بعث أو في أول من بعث فإذا موســـى آخذ بالعرش...»[1] واتا: نەکەن جیاوازی بکەن لەنێو پێغەمبەراندا و فەزڵی کەســـیان مەدەن بەســـەر ئەوی تریاندا، بزانن کە فوو دەکرێت بە (صور) کەڕەنادا، ئەوەی لەســـەر زەوی و ئاســـمانەکاندایە پێی دەمرن ئەوە نەبێت کە خودای گەورە بیەوێت، پاشان فوویەکی تری پێدا دەکرێتەوە، من یەکەم کەســـێکم کە زیندوو دەبمەوە یان من یەکەم کەسێکم لەناو ئەوانەی کە زیندوو دەکرێنەوە، موساش دەستی گرتووە بەعەرشەوە...

لەو فەرموودەیەشـــی لەصەحیحـــی بوخاری و موســـلیمدا هاتووە، و ئەبوســـەعیدی خـــودری ڕیوایەتی کـــردووە (خودای لـــێ ڕازی بێت) پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت: «فأكون أول من تنشق عنه الأرض»[2] واتا: من یەکەم کەسێکیم کە زەوی بۆی درز دەبات (واتا: زیندوو دەبمەوە و لەگۆڕەکەم دێمە دەرەوە).

ئەم دوو فەرموودەیە بەڵگەن لەسەر ئەوەی خودای گەورە جارێکی تر مردووی ناو گۆڕەکان زیندوو دەکاتەوە و کۆیان دەکاتەوە لەگۆڕەپانێکدا بۆ لێپرسینەوە، وە بەڵگەشن لەسە گەورەیی وڕێزی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چونکە یەکەم کەسێکە زیندوو دەکرێتەوە و لەگۆڕەکەی دیتە دەرەوە.

هەروەها هۆش و بیری ســـاغ و سەلیمیش شـــاهیدی زیندووبوونەوە

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٣٤١٤)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(٢٣٧٣).

(٢) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٢٤١٢)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(٢٢٧٨).

دەدات، چونکە زیندووکردنەوە بریتیە لەدووبارەکردنەوەی مەخلوقاتەکان، وە دیارە کــە دووبارەکردنەوەی شــتێکیش ئاســانترە لە دروســتکردنی یەکەمجاری، هەر لەبەرئەمەیشە خودای گەورەکاتێك باسی زیندوکردنەوەی مردووەکان دەکات سەرەتا باسی دروستکردنی مرۆڤەکان و سەرەتاکانیان دەکات، بۆ ئەوەی بەخەڵــکی بسەلمێنیت ئەو ذاتەی دەسەڵاتی هەبێت لە دروستکردنیان لەســەرەتاوە، ئەوە زۆر بەدەســەڵاترە بەوەی جارێکی تر بیانگێڕێتەوە و زیندوویان بکاتەوە پاش مردنیان، ئەو کەســەی کە دژایەتی زیندووبوونەوە دەکات، خودای گەورە لەسەر زمانی ئەوەوە فەرموویەتی: ﴿مَن يُحۡيِ ٱلۡعِظَٰمَ وَهِيَ رَمِيمٞ﴾ [یس: ٧٨] واتا: کێ ئەم ئێسکانە زیندوو دەکاتەوە لــە کاتێکدا کە ڕزیوو و پروکاون؟! پەروەردگار لەوەڵامیدا دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِي يَبۡدَؤُاْ ٱلۡخَلۡقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَهُوَ أَهۡوَنُ عَلَيۡهِۚ﴾ [الروم: ٢٧] واتــا: پێیان بڵێ: ئەو زاتەی کە یەکەمجار دروستی کرد، هەر ئەویش زیندووی دەکاتەوە.

ئەمەش بەڵــگەیەکی شــەرعی وژیرییە کە لەقورئانی پیرۆزدا هاتووە، بەڕەچی ئەو کەسانە دەداتەوە کە عینادی دەدەن و باوەڕیان بەزیندووبوونەوە نییە و بەدرۆی دەزانن، ئەمەش بەڵگەیەکە هەرگیز ناتوانێت وەڵامی بداتەوە..

تەوەرەی سێیەم: کۆبوونەوە (الحشر).

دەقەکان بەڵگەن لەسەر کۆکردنەوەی بەندەکان پاش زیندووکردەوەیان بۆ گۆڕەپانی مەحشــەر کە هــەر هەموویان ڕووت و پــێ پەتی و خەتەنە نەکراوون، خودای گەورە لەم بارەیەوە دەفەرموێت: ﴿وَحَشَرۡنَٰهُمۡ فَلَمۡ نُغَادِرۡ مِنۡهُمۡ أَحَدٗا﴾ [الکهف: ٤٧] واتا: هەر هەموویان کۆدەکەینەوە و تاکە کەسێکیشــیان بەجێ ناهێڵین.

هەروەها دەفەرموێت: ﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ ٱلْأَرْضُ غَيْرَ ٱلْأَرْضِ وَٱلسَّمَٰوَٰتُ ۖ وَبَرَزُوا۟ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ﴾ [إبراهيم: ٤٨] واتا: لە ڕۆژێکدا کە ئەم زەوییە دەگۆڕێت بە زەوییەکی ترو هەروەها ئاسمانەکانیش دەگۆڕێن بە شێوەو شێوازێکی ترو هەموو ئەو خەڵکە دەردەکەون و ئامادەن لە بەردەم دادگای خودای تاك و تەنها و بەدەسەڵات و خەشیمگیر لە کافران.

وعن عائشة رضي الله عنها قالت: سمعت رسول الله (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يقول: «يحشر الناس يوم القيامة حفاة عراة غُرْلا[1] قلت: يا رسول الله! النساء والرجال جميعًا، ينظر بعضهم إلى بعض؟ قال (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): يا عائشة الأمر أشد من أن ينظر بعضهم إلى بعض»[2] واتا: عائیشەی دایکی باوەڕداران (خودای لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە وئەڵێت: گوێم لە پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بوو دەیفەرموو: خەڵکی لەڕۆژی دواییدا کۆدەکرینەوە کە هەر هەموویان ڕووت وپێ پەتی وخەتەنە نەکراوون، عائیشە دەڵێت: وتم ئەی پێغەمبەری خودا ئافرەتان وپیاوان هەموویان پێکەوە، سەیری یەکتری ناکەن؟ فەرمووی: ئەی عائیشە کارەکە زۆر لەوە نارەحەت تر و گەورەترە کە هەندێك سەیری هەندێکی تر بکەن.

ئەم کۆکردنەوەیش بۆ هەموو گشت دروستکراوەکانی خودای گەورەیە، بێگومان دەقەکان بەڵگەن لەسەر ئەوەی کەکۆکردنەوەیکی تر هەیە یان لەبەهەشتدا یان لەدۆزەخ، باوەڕداران بەدەستە دەستە کۆدەکرێنەوە ودەبرێن بەرەو بەهەشت، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿يَوْمَ نَحْشُرُ

(١) غرلاً: خەتەنە نەکراون.

(٢) بوخاری وموسلم هاوڕان لەم ڕیوایەتەدا :صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٦٥٢٧)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٨٥٩).

﴿ٱلۡمُتَّقِينَ إِلَى ٱلرَّحۡمَٰنِ وَفۡدٗا﴾ [مریم: ٨٥] واتا: ڕۆژێک دێت ئێمە دەستە دەستە خواناس و پارێزکاران بۆ لای خودای میهرەبان بە ڕێ دەکەین تا بەدیداری شادببن و بیانخاتە بەهەشتەوە.

طەبەری لە عەلیەوە (خودای لێ ڕازی بێت) تەخریجی کردووە، لەبارەی ئەم ئایەتەوە: ﴿يَوۡمَ نَحۡشُرُ ٱلۡمُتَّقِينَ إِلَى ٱلرَّحۡمَٰنِ وَفۡدٗا﴾ [مریم: ٨٥] فەرموویەتی: «سوێندبێت بەخودا ئەو وەفدانە بەپێیان کۆناکرێنەوە، وە نادرێنە بەر، بەڵکو بەسواری وشترێك دەبرێن کەهیچ لەدروستکراوانی خودا نموونەیانی نەبینیوە، کورتانەکانیان لەئالتونە، و ڕەشوەکانیان (زوبورجدە کە بەردێکی بەنرخی جوانی شەفافە) بەهەشتیەکان سواریان دەبن هەتاوەکو دەگەنە بەردەم دەرگاکانی بەهەشت»[1] بەڵام بێ باوەڕان بەسەر دەموچاویان وبەکوێری و کەڕی و لاڵی حەشر دەکرێن، خودای گەورەش دەفەرموێت: ﴿ٱلَّذِينَ يُحۡشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمۡ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُوْلَٰٓئِكَ شَرّٞ مَّكَانٗا وَأَضَلُّ سَبِيلٗا﴾ [الفرقان: ٣٤] واتا: ئەو تاوانبارانەی لە سەر ڕووخساریان دەبرێن بۆ دۆزەخ و لەوێ کۆدەکرێنەوە، ئاڕاستەوانە ناخۆشترین جێگەیان هەیە، چونکە گومڕاترین ڕێبازیان کاتی خۆی گرتبووە بەر، هەروەها فەرموویەتی: ﴿وَنَحۡشُرُهُمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمۡ عُمۡيٗا وَبُكۡمٗا وَصُمّٗا﴾ [الإسراء: ٩٧] واتا: لەڕۆژی قیامەتیشدا (بێ باوەڕان) بەسەر ڕوومەتیان و بەکوێری و لاڵی و کەڕی هەموو کۆ دەکەینەوە.

تەوەرەی چوارەم: حەوز، صیفەت و بەڵگەکانی:

یەکێك لەبەخششە خواییەکان بۆ پێغەمبەری ئازیزمان محمد المصطفی

(١) تەفسیری ئەلطەبەری (٨/ ٣٨٠).

(صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەو حەوزە گەورەیەیە کە لەگۆڕەپانی مەحشەرە پێغەمبەر و ئوممەتەکەی دێنە سەری و لێی دەخۆنەوە، دەقەکانی قورئان و سوننەت باسیان لەوەکردووە کە ڕەنگی سپی تر لە شیر و ساردتر لە بەفر وشیرینتر لە هەنگوین و لەمیسکیش بۆن خۆشتر، حەوزێکی زۆر فراوانە درێژی و پانیەکەی یەکسانە، هەموو گۆشەیەك لەگۆشەکانی مانگێك ڕۆژەڕێ دەبێت، سەرچاوەی ئاوەکەی لەبەهەشتەوەیە بەشێوەیەك لەدوو پلوسکەوە دەڕژێنە ناو ئەو حەوزەوە کە هەردووکیان درێژکراونەتەوە بۆ بەهەشت، یەکێکیان لەزێڕە وئەودی دیکەشیان لەزیوو، ئەو پەرداخ و دەفرانەیشی کەلەسەر حەوزەکە دانراوون هێندەی ئەستێرەکانی ئاسمان دەبن.

زۆرێك لەفەرمووەد صەحیحەکانی پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەڵگەن لەسەر بوونی ئەم حەوزە، هەندێك لەلێکۆڵەرەوان و زانایانیش باسی ئەوەیان کردووە ئەو فەرموودانەی باسی حەوزیان کردووە دەگەنە ڕادەی متەواتەر، کە زیاتر لە سی صەحابەی بەرێز لەپێغەمبەریانەوە ڕیوایەتکردووە، یەکێك لەو فەرموودانەیش ئەم فەرمودەیەیە کە ئەنەسی کوڕی مالیك (خودای لێ ڕازی بێت) لەپێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ەوە ڕیوایەتی کردووە کە فەرموویەتی: إن قدر حوضي كما بين أيلة إلى صنعاء من اليمن وإن فيه من الأباريق كعدد نجوم السماء»[1] واتا: ئەندازەی حەوزەکەم هێندەی نێوان ئەیلە و صەنعا دەبێت لەیەمەن، پەرداخ و دەفرەکانی بەئەندازەی ئەستێرەکانی ئاسمانە.

(١) بوخاری وموسلم هاوران لەم ریوایەتەدا: صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٦٥٨٠)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٣٠٣).

عبدالله ی کوڕی عەمری کوڕی عاصیش (خودایان لێ ڕازی بێت) ئەڵێت: پێغەمبەری خودا فەرموویەتی: «حوضي مسيرة شهر وزواياه سواء ماؤه أبيض من اللبن، وريحه أطيب من المسك، وكيزانه كنجوم السماء من يشرب منها فلا يظمأ أبدًا»[1] واتا: فراوانی حەوزەکەم بەئەندازەی یەك مانگ ڕۆژە ڕێیە، هەموو گۆشەکانی یەکسانن لەئەندازەدا، ئاوەکەی لە شیر سپی تر و لەمیسکیش بۆنی خۆشتر، و پەرداخ و دەفرکانی هێندەی ئەستێرەکانی ئاسمان دەبن، هەرکەسێك لێی بخواتەوە هەرگیز تینووی نابێت.

حەوز لە زەوی مەحشەرە ئەو جێگایەی کە خەڵکی لێ کۆدەکرێتەوە، ئاوی ئەم حەوزە سەرچاوەکەی لە ڕووباری کەوپەرەوە سەرچاوەی گرتووە، ڕووبارێکە لەبەهەشتەو خودای گەورە بەخشیوویەتی بە پێغەمبەری ئازیزمان (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، وەك لەقورئاندا فەرموویەتی: ﴿إِنَّآ أَعۡطَيۡنَٰكَ ٱلۡكَوۡثَرَ﴾ [الكوثر: ١] واتا: بێگومان ئێمە کەوثەرمان بەخشی بەتۆ.

زانایانیش ڕایان جیاوازە، لەبارەی تەرازوو وحەوزەوە، کە ئایا کامیان پێش ئەوی ترە، هەندێك ووتویانە تەرازوو پیش حەوزە، لەکاتێکدا هەندێکی تر دەڵێن: حەوز پێش تەرازووە، بەڵام ڕای ڕاست و دروست ئەوەیە کە حەوز لەپێش تەرازووەیە، قورطبی دەڵێت: ماناکە وادەخوازێت کە حەوز پێش تەرازوو بێت، چونکە خەڵکی کاتێك لەگۆڕەکانیان دێنە دەرەوە زۆر تینوویانە.

(١) بوخاری وموسلم هاوران لەم ریوایەتەدا: صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٦٥٧٩)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٢٩٢).

تەوەرەی پێنجەم: تەرازوو، صیفەت و بەڵگەکانی:

یەکێکی دیکە لەبارەی ڕووداوەکانی ڕۆژی دوایی کە واجبە لەسەر مرۆڤی باوەڕدار ئیمانی پێی هەبێت بریتیە لە تەرازوو، ئەویش تەرازوویەکی هەقیقیە و دووتا و زمانێکی هەیە لەناوەڕاستدا، کە کاروکردەوەی خەڵکی پێ دەکێشرێت، بەجۆرێك بەتۆزقاڵە گەردیلەیەکیش تای چاکە یان خراپە قورس دەکات، دەقەکانی قورئان و سوننەتیش بەڵگە وگەواهیدەری ئەم ڕاستیەن، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَنَضَعُ ٱلۡمَوَٰزِينَ ٱلۡقِسۡطَ لِيَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِ فَلَا تُظۡلَمُ نَفۡسٞ شَيۡـٔٗاۖ﴾ [الأنبياء: ٤٧] واتا: بێگومان ڕۆژی قیامەت ئێمە تەرازووی دادپەروەریی دائەنێن و کردەوەکانیانی پێ ئەکێشین، ئەوسا هیچ کەسێك کەمترین ستەمی لێ ناکرێت.

لەجێگایەکی تردا دەفەرموێت: ﴿فَأَمَّا مَن ثَقُلَتۡ مَوَٰزِينُهُۥ ۞ فَهُوَ فِي عِيشَةٖ رَّاضِيَةٖ ۞ وَأَمَّا مَنۡ خَفَّتۡ مَوَٰزِينُهُۥ ۞ فَأُمُّهُۥ هَاوِيَةٞ﴾ [القارعة: ٦-٩] واتا: ئەمجا ئەو کەسەی تای کێشانەی (چاکەکانی) قورس و گران بێت ۞ ئەوە ئەو کەسە لە ژیان گوزەرانێکی پەسەندا ئەبێت ۞ وە ئەوەیشی تای کێشانەی (چاکەکانی) سووک بێت ۞ ئەوە دایکی ئەو دۆزەخەو باوەشی بۆ گرتۆتەوە.

بوخاری و موسلیم فەرموودەیەکیان لەئەبوهورەیرەوە (خودای لێ ڕازی بێت) گێڕاوەتەوە کە وتویەتی: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «کلمتان حبيبتان إلى الرحمن خفيفتان على اللسان ثقيلتان في الميزان سبحان الله وبحمده سبحان الله العظيم»[1] واتا: دوو وشەی زۆر خۆشەویستن لای خودای گەورە و میهرەبان، کە سووکن لەسەر زمان و قورس و گرانن

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٧٥٦٣)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(٢٦٩٤).

لەتەرازووی ڕۆژی قیامەتدا، ئەوانیش ئەم دوو وشەن - سبحان الله وبحمده سبحان الله العظيم - پاك وبێگەردە خودای گەورە و سوپاس و ستایش هەر بۆ ئەوە، پاك و بێگەردە خودای مەزن و گەورە.

ئیمامی ئەحمەد و حاکم و غەیری ئەوانیش ئەم فەرموودەیەیان ڕیوایەتیان کردووە: عن ابن مسعود (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) «أنه تسلق أراكة وكان دقيق الساقين فجعلت الريح تكفؤه أي تحركه فضحك القوم فقال رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) مم تضحكون؟ قالوا: يا نبي الله من دقة ساقيه. فقال: والذي نفسي بيده لهما أثقل في الميزان من أحد»[1] واتا: عبداللەی کوڕی مەسعود (خودای لێ ڕازی بیت) ڕۆژێك سەرکەوت بەسەر دارخورمایەکدا، عبدالله خۆی بۆخۆی کەسێکی بەجەسته لاواز و قۆڵ باریك بووە، کاتێك بەسەر ئەو دارخورمایەدا سەرکەوت ڕەشە ئەملاولای پێدەکرد، هاوەڵەکانیش دەستیان کرد بەپێکەنین، پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: ئەوە بەچی پێ ئەکەنن؟ وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا بەباریکی قول و قاچەکانی، ئەویش فەرمووی: سوێند بەو کەسەی کە گیانی منی بەدەستە، ئەو دوو قۆڵ و قاچەی عبدالله لە تەرازوودا لەکێوی ئوحود قورسترن لای خودا {حاکم ئەم فەرموودەی بەفەرموودەیەکی صەحیح داناوە، ذەهەبیش هاوڕابووە لەگەڵیدا}.

ئەو شتانەیش کە بەتەرازوو دەکێشرێن لەڕۆژی دواییدا، سێ شتن، وەك دەقەکان بەڵگەن سەری و باسیانکردووە:

١. کاروکردەوە: ثابت بووە کە کردەوەکان دەخرێنە شێوەی موجەسەم

(١) موسنەدی ئەحمەد (١/ ٤٢٠- ٤٢١)، وە موستەدرەکی ئەلحاکم (٣/ ٣١٧).

و ئەمجا بەترازوو دەکێشرێن، ئەوەیش بەڵگەیە لەسەر ئەمە، فەرموودەکەی پێشووی ئەبوهورەیرەیە کە بۆی گێڕاینەوە: «كلمتان حبيبتان إلى الرحمن خفيفتان على اللسان ثقيلتان في الميزان سبحان الله وبحمده سبحان الله العظيم»[1].

٢. نامەی کردەوەکانە، ئەوەیشی بەڵگەیە لەسەر ئەمە ئەو فەرموودەیەیە کە عبدالله ی کوڕی عەمری کوڕی عاص (خودایان لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردووە، کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «إن الله سيخلص رجلا من أمتي على رؤوس الخلائق يوم القيامة، فينشر له تسعة وتسعين سجلاً كل سجل مثل مد البصر ثم يقول: أتنكر من هذا شيئًا؟ أظلمك كتبتي الحافظون؟ فيقول: لا يا رب. فيقول: ألك عذر أو حسنة؟ فيبهت الرجل، فيقول: لا يا رب. فيقول: بلى إن لك عندنا حسنة واحدة، لا ظلم عليك اليوم فتخرج له بطاقة فيها: أشهد أن لا إله إلا الله وأن محمدًا رسول الله، فيقول: فتوضع السجلات في كفة والبطاقة في كفة، قال: فطاشت السجلات وثقلت البطاقة ولا يثقل شيء بسم الله الرحمن الرحيم»[2] واتا: خودای گەورە لەئوممەتەکەم لەسەرو هەموو مەخلوقاتەکانەوە پیاوێك هەڵدەبژێرێت لەڕۆژی دواییدا، نەوەدونۆ لەتۆماری کردەوەکانی بۆ بڵاودەکاتەوە، هەموو تۆمارێك بەئەندازەی ئەوەی چاوبڕ بکات و ببینێت ئەوەندە درێژە، ئەمجا پێی دەڵێن: ئایا ئینکاری هیچ شتێك لەم کردەوانەی خۆت دەکەیت؟ ئایا نووسەرە

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٧٥٦٣)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(٢٦٩٤).

(٢) موسنەدی ئەحمەد (٢/ ٢١٣) مەبەست لە ووشەی (بسم الله) واتا: لەگەل خوای گەورە، وە تیرموذی لە سونەنەکەیدا (٥/ ٢٤-٢٥)، بەفەرموودەی ژمارە (٢٦٣٩) وە موستەدرەکی ئەلحاکم (١/ ٥٢٩، ٦) حاکم ئەم فەرموودەیەی بە صەحیح داناوە، و ئیمامی ذەهەبیش هاورایەتی.

پاڕێزەرەکانم هیچ ستەمیان لێ کردوویت؟ ئەویش دەڵێت: نەخێر ئەی پەروەردگارم، پێی دەوترێت: ئایا هیچ بڕوبیانو وعوذرێك یان چاکەیەکت هەیە؟ ئەو پیاوە دەمکوت دەبێت و دەڵێت: نەخێر ئەی پەروەردگارم، ئەمجا خودای گەورە دەفەرموێت: بەڵێ تۆ تەنها یەك چاکە و حەسەنەت هەیە لای ئێمە، ئەمڕۆ هیچ ستەمێك لەتۆ ناکرێت، ئەمجا بیطاقەیەکی بۆ دەردەهێنن کە (أشهد أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله) ی تێدایە، پاشان پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت: هەموو تۆمارەکانی بۆ دادەنرێت لەتای تەرازوویەك و بیطاقەکەیش لەتاکەی تری، پێغەمبەر دەفەرموێت: هەموو تۆمارەکان بەرز دەبنەوە وکێشیان نامێنێت، وتای بیطاقەکە قورس وگران دەبێت، هیچ شتێك نییە لە بسم الله الرحمن الرحیم قورستر بێت.

٣. ئەو کەسە خۆیەتی کە کار و کردەوەکەی کردووە: ئەم ئایەتە پیرۆزەیش بەڵگەیە لەسەر کێشی ئەو کەسە، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَحَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ وَزْنًا﴾ [الكهف: ١٠٥] واتا: لە ڕۆژی قیامەتیشدا هیچ جۆرە بایەخ و نرخ و کێشێکیان بۆ دانانێین، هەروەها فەرموودەکەی عبدالله ی کوڕی مەسعودیش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی لەڕۆژی دواییدا بەندەکان خۆشیان دەکێشرێن، وەك پێغەمبەر فەرمووی: «والذي نفسي بيده لهما أثقل في الميزان من أحد»[1] واتا: سوێند بەو کەسەی کە گیانی منی بەدەستە، هەردوو قۆڵ و قاچی عبدالله لەتەرازوی خودای گەورەدا لە کێوی ئوحود قورسترن.

تەوەرەی شەشەم: شەفاعەت، پێناسەکەی، جۆر و بەڵگەکانی:

شەفاعەت لەزمانەوانیدا: بەمانای وەسیلە و داواکاری دێت، لەعورفی خەڵکیشدا بەمانای: داواکردنی خێرە بۆ کەسێکی تر.

(١) موسنەدی ئەحمەد (١/ ٤٢٠- ٤٢١)، وە موستەدرەکی ئەلحاکم (٣/ ٣١٧).

شـــەفاعەتیش لای خودای گەورە: داواکاریـــە لای خودای گەورە بۆ ئەوەی چاوپۆشی بکات لە گوناە وتاوانی کەسێکی تر و لێی خۆش بێت.

هەقیقەتی شـــەفاعەتیش: ئەوەیە کە خودای گـــەورە بەڕەحم و لوطف و کەرەمی خـــۆی ڕێگا دەدات بەهەندێك لەچاکەکاران، لەفریشـــتەکان و پێغەمبەران و باوەڕداران کە شـــەفاعەت بکەن لای ئەو بۆ هەندێك کەسی گوناهبار لەئەهلی تەوحید و یەکخواپەرســـت بۆ ئـــەوەی زیاتر ڕێزی ئەو کەسانە دەربکەوێت کە شـــەفاعەتەکە دەکەن لای خودا، لەهەمان کاتیشدا بەزەیی هاتنەوەیەکیشە بەو کەسانەی کە شەفاعەتەکەیان بۆ کراوە.

شەفاعەتیش دروست نیە بەدوو مەرج نەبێت:

یەکەمیـــان: ئەبێت خـــودای گەورە مۆڵـــەت بدات بەو کەســـەی کە شەفاعەتەکە دەکات، بەڵـگەش لەسەر ئەم مەرجە، ئەوەیە کەخودای گەورە فەرموویەتی: ﴿مَن ذَا ٱلَّذِی یَشۡفَعُ عِندَهُۥٓ إِلَّا بِإِذۡنِهِۦۚ﴾ [البقرة: ٢٥٥] واتا: کێ بێت- لە ڕۆژی دواییدا- بتوانێ شـــەفاعەت بکات لای ئەو، هەتا ئەوخۆی مۆڵەتی نەدا؟› دیارە کە هەتا ئەوخۆی مۆڵەت نەدات ، هیچ کەســـێك ناتوانێ تکا بکات، هەروەها فەرموویەتی: ﴿وَلَا تَنفَعُ ٱلشَّفَٰعَةُ عِندَهُۥٓ إِلَّا لِمَنۡ أَذِنَ لَهُۥۚ﴾ [سبأ: ٢٣] واتا: هیچ تکا و پارانەوەیەك سودی نیە لای (خودا) مەگەر خۆی مۆڵەت بدات.

دووەم: ڕازی بوونی خودای گەورە لەو کەســـەی کە شـــەفاعەتەکەی بۆ دەکرێت، ئەوەیشی بەڵـــگەیە لەسەر ئەم مەرجە، ئەوەیە خودای گەورە ئەفەرموویێت: ﴿وَلَا یَشۡفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ٱرۡتَضَىٰ﴾[الأنبياء:٢٨]واتا: لەڕۆژی دواییشدا تکا و شەفاعەت ناکەن، مەگەر بۆ کـەسێك خودا خۆی خۆشیبوێت و ڕازی بێت لێی و خاوەن بڕواو یەکخواپەرست بێت.

دەقەکانیش بەڵگەن لەسەر ئەوەی خودای گەورە ڕازی نابێت شەفاعەت و تکا بۆ هیچ کەسێك بکرێت جگە لەیەکخواپەرستان نەبێت، وەك ئەوەی لەصەحیحی موسلیمدا ثابت بووە و هاتووە: عن أبي هريرة (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قال: قال رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) «لكل نبي دعوة مستجابة فتعجل كل نبي دعوته وإني اختبأت دعوتي شفاعة لأمتي يوم القيامة فهي نائلة إن شاء الله من مات من أمتي لا يشرك بالله شيئًا»[1] واتا: ئەبوهورەیرە (خودای لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە و ئەڵێت: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: هەموو پێغەمبەرێك نزا و دوعایەکی گیرابووی هەبووە، منیش نزا و دوعاکەی خۆمم دواخست بۆ ئەوەی بیکەم بە تکا وشەفاعەت بۆ ئوممەتەکەم لەڕۆژی دواییدا، ئەگەر خودای گەورە بیەوێت وەردەگیرێت، بۆ ئەو کەسانەی لەئومەتەکەم مردوون و هاوەڵیان بۆ خودای گەورە دانەناوە.

خودای گەورەیش لەبارەی بێ باوەڕانەوە فەرموویەتی: ﴿فَمَا تَنفَعُهُمْ شَفَٰعَةُ ٱلشَّٰفِعِينَ﴾ [المدثر: ٤٨] واتا: کەواتە ئیتر تکای تکاکاران (بۆ بێ باوەڕان) سوودیان پێ ناگەیەنێت.

دەقەکانی قورئان و سوننەت بەڵگەن لەسەر ثابت بوونی تکاو شەفاعەتکردن لای خودای گەورە لەڕۆژی دواییدا، بەنسبەت قورئانی پیرۆزەوە پێشتر هەندێك بەڵگەمان باسکرد، بەنسبەت سوننەتیشەوە فەرموودەکان لەبارەی ثابت بوونی تکاو شەفاعەت کردن لای خودای گەورە زۆر زۆن، یەکێك لەو فەرموودانەیش ئەم ڕیوایەتەیە: عن أبي سعيد الخدري (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) أن رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قال»....فيقول الله تبارك وتعالى شفعت

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (١٩٩).

الملائكة وشفع النبيون وشفع المؤمنون ولم يبق إلا أرحم الراحمين فيقبض قبضة من النار فيخرج منها قومًا لم يعملوا خيرًا قط»[1] واتا: ئەبو سەعیدی خودری (خودای لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر فەرموویەتی:..... ئەمجا خودای گەورە دەفەرموێت: فریشتەکان و پێغەمبەران و باوەڕداران تکا و شەفاعەتی خۆیان کرد، ئێستا هیچ شتێك نەماوە ڕەحم و میهرەبانی خودای گەورە نەبێت کە لەهەموان بەڕحمترە، پاشان خودای گەورە مشتێك دەکات بەناو ئاگردا، کۆمەڵێك کەسی لێ دەردەهێنێت کە هەرگیز چاکەیان نەکردووە.

فەرمووەکان لەم بارەیەوە زۆرن، و لێکۆڵەرەوان و زانایان باسی ئەوەیان کردووە کە فەرموودەکانی شەفاعەت دەگەنە ڕادەی متەواتەر، کە بەناوبانگترینیان لە (کتب الصحاح) و(مەسنەد) ـەکاندان، لەهەردوو صەحیحی بوخاری و موسلیمیشدا ئەم فەرموودەیە هاتووە: «يُخرج من النار من كان في قلبه حبة من خردل من إيمان»[2] واتا: هەرکەس بەئەندازەی دەنکە خەردەلەیەك باوەڕ لەدڵیدا هەبێت لەناو ئاگر دەردەهێنرێت.

جۆرەکانی شەفاعەت:

شەفاعەت لەڕووی وەرگرتن و وەرنەگرتنیەوە دەکرێت بەدوو بەشەوە: شەفاعەتێکە وەرناگیرێت و دەردێتەدواوە، ئەویش ئەو شەفاعەتەیە یەکێك لەو مەرجانەی تێدا نەبێت کە پێشتر باسمانکردن، جۆری دووەمیش شەفاعەتێکە وەردەگیرێت لای خودای گەورە، ئەویش ئەو شەفاعەتەیە کە

(١) موسنەدی ئەحمەد (٣/ ٩٤)، وە عەبدولرەزاق لە موصەنەفدا ریوایەتی کردووە، (١١/ ٤١٠) بەفەرموودەی ژمارە (٢٠٨٥٧).

(٢) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٧٤٣٩)، بەشیك لەناوەرکی فەرموودەیەکی دریژە، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (١٨٤).

مەرجەکانی تێدا بێت، وە ئەوەیشی بۆ پێغەمبەری ئازیزمان محمد المصطفی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ثابت بووە، ئەوەیە هەشت جۆر شەفاعەت دەکات:

١. شەفاعەتە گەورەکە، ئەویش ئەو شەفاعەتەیە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆ خەڵکانی گۆڕەپانی چاوەڕوانی دەکات، کە خودای گەورە لێپرسینەوەیان لەگەڵدا بکات، کە بە (المقام المحمود) ناسراوە، ئەم شەفاعەتەیش تایبەتە بەپێغەمبەری خۆمانەوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەناو هەموو پێغەمبەرانی تردا (صەلات وسەلامی خوایان لێ بێت).

٢. شەفاعەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆ کۆمەڵێك کە چاکە و خراپەیان یەکسانە، پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) شەفاعەتیان بۆ دەکات بۆ ئەوەی بخرێنە بەهەشتەوە.

٣. شەفاعەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆ ئەو کەسانەی کە شایانی چوونە دۆزەخن، شەفاعەتیان بۆ دەکات کە نەخرێنە ئاگرەوە.

٤. شەفاعەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆ بەرزکردنەوەی هەندێك لەبەهەشتیەکان کە پلەیان لەبەهەشتدا بەرزببێتەوە.

٥. شەفاعەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆ کەسانێك کە بچنە بەهەشتەوە بەبێ ئەوەی لێپرسینەوەیان لەگەڵدا بکرێت.

٦. شەفاعەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆ کەسانێك کە سزاکەیان لەسەر سووك بکرێت لەدۆزەخدا، وەك شەفاعەتی ئەو بۆ ئەبوطالبی مامی.

٧. شەفاعەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆ ئەوەی کە ڕێگا بدرێت خەڵکانی بەهەشت بچنە ناو بەهەشتەوە.

٨. شەفاعەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆ ئەو کەسانەی گوناهی گەورەیان کردووە لە ئوممەتەکەی وچوونەتە ناو ئاگرەوە بۆ ئەوەی دەربهێنرێن لێی.

دەقە ڕاستەوخۆکان بەڵگەن لەسەر گشتگیری ئەم جۆرانەی شەفاعەت کە ئاماژەمان پێدان، سەرجەمیشیان لە کتێبەکانی سوننەت وعەقیدەدا باسکراوون، ئەو جۆرانەیش تێیاندایە تایبەتە بەپێغەمبەری خۆمان(صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، وەک شەفاعەتە گەورەکە و شەفاعەتی بۆ ئەبوطالبی مامی و شەفاعەتکردنی بۆ خەڵکانی بەهەشت بۆ ئەوەی بچنە ناو بەهەشتەوە، وە هەندێک جۆری تری شەفاعەت لەوانەی باسکران پێغەمبەران وپیاوچاکانیش بەشدارن تێیدا وتایبەت نییە بە پێغەمبەرەوە(صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، وەک شەفاعەتکردن بۆ ئەو کەسانەی گوناهی گەورەیان کردووە، یان جۆرەکانی تری شەفاعەت بەگوێرەی ئەو ڕاجیاوازییەی هەیە لەنێوان زانایاندا کە هەندێکیان تایبەت کردووە بە کۆمەڵێکەوە جگە لەوانی تر، خودای گەورەش زاناترە.

تەوەرەی حەوتەم: پردی صراط ، صیفەت و بەڵگەکانی:

صراط لەزمانەوانیدا: بەمانای ڕێگای ڕوون دێت.

لەشەرعیشدا: ئەو پردەیە کەبەسەر ئاگری دۆزەخەوەیە و هەموو خەڵکی دەچن بەسەریدا، ئەوەش ڕێگای ئەو خەڵکەیە کە لەمەحشەردا وەستاون بۆ چوونەبەهەشتیانەوە، هیچ کەس ناتوانێت بچێتە بەهەشتەوە بەبێ تێپەڕبوون بەسەر ئەم پردەدا، دەقەکانی قورئان و سوننەتیش بەڵگەن لەسەر بوونی ئەم پردە.

خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَإِن مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا ۚ كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا *ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوا وَّنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا﴾ [مریم: ٧١، ٧٢] واتا: کەس نییە لە

ئێوە نەڕوات و تێنەپەڕێت بەسەر دۆزەخدا (ئەو تێپەڕینە) بڕیارێکی بڕاوەیە لە پەروەردگارتەوە * لەوەودوا ئەوانە ڕزگار دەکەین کە پارێزکارو خواناس بوون، ستەمکارانیش لەناو دۆزەخدا بەچۆکدا دەهێنین.

زۆربەی ڕاڤەکاران و موفەسیرینی قورئانی پیرۆز ڕایان وایە مەبەست لەتێپەڕبوون بەسەر دۆزەخدا، تێپەڕبوونە بەسەر پردی صراطدا، ئەمەش لەهەریەك لە ابن عباس و ابن مسعود و کعب الاحبارەوە نەقڵ کراوە و گێڕدراوەتەوە.

لەصەحیحی بوخاری و موسلیمیشدا هاتووە، لەو فەرموودەیە دوور و درێژەی ئەبوسەعیدی خودری (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردووە، کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: لەبەشتێکیدا هاتووە «..... ثم يؤتى بالجسر فيجعل بين ظهري جهنم قلنا يا رسول الله وما الجسر؟ قال: مدحضة مزلة، عليه خطاطيف وكلاليب وحسكة مفلطحة لها شوكة عقيفاء تكون بنجد يقال لها السعدان، المؤمن عليها كالطرف وكالبرق، وكالريح وكأجاويد الخيل والركاب فناج مسلم وناج مخدوش ومكدوس في نار جهنم يمر آخرهم يسحب سحبا»[1] واتا: ئەمجا پردەکە دێنن و لەسەر هەردوولای دۆزەخ دایدەنێن، وتمان ئەی پێغەمبەری خودا پرد چیە؟ فەرمووی: ڕێگایەکی ساف و لوسە قاچی مرۆڤەکان دەخلیسکێن لەسەری، بەهەموولایەکدا قولاپ وموسە درکی پێوەیە نەجدیەکان پێی دەڵێن (السعدان) (گوناهباران دەگیرێن بەو قولاپ و درك و موسەنەکانەوە تابەگوێرەی گوناهی خۆیان سزای دۆزەخ دەچەژن)

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٧٤٣٩)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (١٨٣) ئەم لەفظە لەفظی ئیمامی بوخاریە.

باوەڕدارانیش هی وایان هەیە وەك چاوهەڵێنان تێدەپەڕێت هی وایشیان هەیە وەك تیشك وهەندێکیش وەك هەواوغاری ئەسپ و هەندێکی تریان بەپیادەڕۆ بەسەریدا تێدەپەڕن، موسڵمانی واهەیە رزگاری دەبێت، وە موسڵمانی وایش هەیە بریندار و داخ دەبێت بەئاگری دۆزەخ تا کۆتا کەس تێدەپەڕێت بەسنگەخشە دەچێت بەسەریدا...

لەبارەی وەصفی صراطەوە دەقی زۆر هاتوون، پوختەی هەموویشیان ئەوەیە کە ئەم پردە لەموو باریکترە و لەشمشێریش تیژترە، هێندە ساف و لوسیشە کە قاچەکان لەسەری خۆیان ناگرن و دەخلیسکێن مەگەر کەسێك خودای گەورە جێگیریان بکات و نەخلیسکێن، لەجێگایەکی تاریکی سەردۆزەخیش دادەنرێت، هەموو کەسێکیش بە پێی بەهێزی باوەڕەکەی خودای گەورە نوور و ڕووناکی دەداتێ و تێدەپەڕیت بەسەریدا، وەك ئەوەی لەفەرموودەکەدا هاتبوو.

تەوەرەی هەشتەم: بەهەشت ودۆزەخ، صیفەتەکانیان، لەگەڵ چۆنیەتی باوەڕ پێ بوون و بەڵگەکانیان:

ئەوەی کە واجبە باوەڕی پێ بهێنین لەبارەی بەهەشت و ئاگرەوە:

بەهەشت: ماڵ وخانەی پاداشتدانەوەیە بۆ ئەو کەسانەی کە گوێڕایەڵێ خوداو پێغەمبەرەکەیان کردووە، وجێگاکەی لەئاسمانی حەوتەمەلەلای (سدرة المنتهى) ئەو درەختە گەورەیەی کە پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەشەوی بەرزبوونەوەیدا جوبرەئیلی لەوێدا بینی، وەك خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ۞ عِندَ سِدْرَةِ ٱلْمُنتَهَىٰ ۞ عِندَهَا جَنَّةُ ٱلْمَأْوَىٰٓ﴾ [النجم: ١٣-١٥] واتا: سوێند بەخودا بێگومان جارێکی تر جوبرەئیلی بینیوە ۞ لای درەختی

سـیدرەتو لمونتەها * کەلەوێدا بەهەشـت هەیە بەواتـای لانەو جێگەی حەوانەوە.

بەهەشت سەد پلەیە، نێوان هەموو پلەیەکیش نێوانی ئاسمان و زەویە، هەروەك لەصەحیحی بوخاریدا هاتووە، لەو فەرموودەیەی کە ئەبوهورەیرە (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کـردووە، کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «إن في الجنة مائـة درجـة أعدها الله للمجاهدين في سبيل الله، ما بين الدرجتين كما بـين السـماء والأرض»[1] واتا: لەبەهەشـتدا سەد پلە هەیە خودای گەورە ئامادەی کردوون بۆ تێکۆشەرانی ڕێگای خودا، نێوان هەموو دوو پلەیەکیش هێندەی نێوان ئاسمان وزەویە.

بەزرترین بەهەشـت فیردەوسی بالآیە کە لەسەروو ئەویشەوە عەرشی خودای گەورەیە، هەر لەفیردەوسەوە ڕووبارەکانی بەهەشت هەڵدەقوڵێن، وەك لەو فەرموودەیەی کە ئەبوهورەیـرە ڕیوایەتی کردبوو لەپێغەمبەرەوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە فەرموویەتی: «فإذا سـألتم الله فسلوه الفردوس فإنه أوسط الجنـة وأعلى الجنـة وفوقه عرش الرحمن ومنـه تفجر أنهار الجنـة»[2] واتا: هەرکاتێك داواتان لەخودای گەورە کرد، ئەوە داوای فیردەوسی لێ بکەن، چونکە بێگومان فیردەوس ناوەڕاسـت و بەرزترینی بەهەشتە، و لەسەروو ئەویشەوە عەرشی خودای میهرەبانە، هەر لەوێشەوە ڕووبارەکانی بەهەشت هەڵدەقوڵێت.

بەهەشت هەشت دەرگای هەیە، وەك ئیمامی بوخاری لەصەحیحەکەیدا

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٢٧٩٠).

(٢) بوخاری – التوحید – (٦٩٨٧)، موسنەدی ئەحمەد (٢/ ٣٣٥).

لە سەهلی کوڕی سەعدەوە (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردووە، کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموویێت: «في الجنة ثمانية أبواب فيها باب يسمى الريان لا يدخله إلا الصائمون»[1] واتا: بەهەشت هەشت دەرگای هەیە، دەرگایەکی هەیە پێی دەڵێن (الريان) جگە لەڕۆژووەوانان کەسی تری پێدا ناڕواتە ژوورەوە.

خودای گەورە بۆ خەڵکانی بەهەشت نازو نیعمەتێکی وای ئامادەکردووە، کە نەچاو بینیویەتی و نەگوێش بیستویەتی و نەهاتووە بەخەیاڵی هیچ کەسێکیشدا.

بەڵام ئاگر: ماڵ و خانەی سزادانی هەمیشەییە بۆ بێباوەڕان و هاوەڵدانەران و دووڕووەکانە ئەو دووڕووانەی کە دووڕووی ئیعتقادیین، وە دیسان ماڵ وخانەی سزادانیشە بۆ ئەو گوناهبارانەی کە یەکخواپەرست بوون، ئەم جۆرانەی دواییانیان بەپێی گوناهەکانیان خودای گەورە سزایان دەدات، بەڵام پاشان سەرەنجامیان چوونە بەهەشتە، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغۡفِرُ أَن يُشۡرَكَ بِهِۦ وَيَغۡفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ﴾ [النساء: ٤٨] واتا: بێگومان هەرگیز خوداڵەدانانی هاوبەش بۆی خۆش نابێت، بەڵام بێجگە لەهاوبەشدانان لەهەموو گوناهێکی تر خۆش ئەبێت، بۆ هەرکەسێك کەبیەوێت.

شوێنی ئاگر لەژێر زەوی حەوتەمەوەیە، وەك عبدالله ی کوڕی عەباس (خودایان لێ ڕازی بێت) باسی کردووە، ئاگریش چین چین و پلە پلەیە، هەندێکیان لەژێر هەندێکی ترەوەن، عبدالرحمن ی کوڕی ئەسلەم، ئەڵێت: پلەکانی بەهەشت بەرەوژوور دەڕۆن، بەڵام پلەکانی دۆزەخ بەرەوژێرەوە،

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٣٢٥٧).

ژێری ژێـــرەوەی دۆزەخیش جێگای دووڕووەکانـــە، وەك خودای گەورە فەرموویەتـــی: ﴿إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِي ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ﴾ [النســـاء: ١٤٥] واتـــا: بێگومـــان دووڕووەکان لـــە خانەو تەبەقی هـــەرە ژێـــرەوەی ئاگردان... ئاگریش حـــەوت دەرگای هەیـــە، وەك خـــودای گـــەورە فەرموویەتی: ﴿لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَٰبٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ﴾[الحجر:٤٤]واتا:دۆزەخیش حەوت دەرگای هەیە، هەردەرگایەکیش چەند بەشێکی تری هەیە، بۆ هەر دەرگایەکیش دەستەیەك لەپەیڕەوانی شەیتانی بۆ دیاریی کراوە گومڕاکانیش بەپێی تاوانەکانیان جۆراوجۆرن، بۆیە هەر بەشەی لە دەرگایەکەوە دەنێردرێتە ناوەوە.

ئەوەیشـــی باســـکراوە ئەم ئاگرەی کە لەدونیادا هەیە بەشێکە لەحەفتا بەشـــی ئاگری دۆزەخ، وەك بوخاری و موسلیم لەئەبوهورەیرەوە (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتیان کردوە، کە پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «نارکم جزء من ســـبعین جزءا من نار جهنم»[1] واتا: ئەو ئاگرەی ئێوە بەشـــێکە لەحەفتا بەشی ئاگری دۆزەخ.

باوەڕ بە بەهەشت ودۆزەخ بەسێ شت جێبەجێ دەبێت:

یەکـــەم: بـــاوەڕی تـــەواو بـــەوەی بەهەشـــت و دۆزەخ هەقـــن، بەهەشت ماڵ و خانەی خواناسان و پاڕێزکارانە، دۆزەخیش ماڵ و خانەی بێ باوەڕان و دووڕووەکانە، خودای گەورەیش لەم بارەیەوە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُم بَدَّلْنَٰهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا * وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۖ﴾ [النساء: ٥٦، ٥٧] واتا: بەڕاستی ئەوانەی بێ باوەڕ بوون

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٣٢٦٥)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(٨٧١).

بەئایەت و فەرمانەکانی ئێمە، لە ئایندەدا دەیانسوتێنین بەئاگری دۆزەخ، هەموو جارێک پێستیان داوەشاو سووتا و هەڵقرچا، پێستی تر دەکەین بەبەریاندا، بۆ ئەوەی بە چاکی سزا و ئازار بچێژن، بەڕاستی خودا هەمیشە و بەردەوام بالادەستە * ئەوانەش کە باوەڕیان هێناوەو کار و کردەوەی چاکە ئەنجام دەدەن لەئایندەیەکی نزیکدا دەیانخەینە ناو باخەکانی بەهەشتەوە کە چەندەها ڕووبار (بەژێر درەختەکانیداو بە بەردەم کۆشکەکانیدا) دەڕوات و لەوێدا ژیانی هەمیشەیی و بەردەوام دەبەنە سەر..

دووەم: باوەڕ بەوەی کە ئێستا بەهەشت و دۆزەخن هەن، خودای گەورە لە بارەی بەهەشتەوە فەرموویەتی: ﴿أُعِدَّتۡ لِلۡمُتَّقِينَ﴾ [آل عمران: ١٣٣] واتا: بەهەشت ئامادەکراوە بۆ خواناسان و پاریزکاران، لەبارەی دۆزەخیشەوە فەرموویەتی: ﴿أُعِدَّتۡ لِلۡكَٰفِرِينَ﴾ [البقرة: ٢٤] واتا: دۆزەخ ئامادەکراوە بۆ بێ باوەڕان، لەهەردوو صەحیحی بوخاری و موسلیمیشدا هاتووە، کە عیمرانی کوڕی حوصین (خودای لێ ڕازی بێت) لەپێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەگێڕێتەوە، کە فەرموویەتی: «اطلعت في الجنة فرأيت أكثر أهلها الفقراء، واطلعت في النار فرأيت أكثر أهلها النساء»[1] واتا: سەیری بەهەشتم کرد، بینیم کەزۆربەی زۆری خەڵکەکەی ئەو کەسانە بوون کە هەژاربوون، وە سەیری دۆزەخیش کرد، بینیم کە زۆربەی زۆری خەڵکەکەی ژنان بوون.

سێهەم: باوەڕ بەوەی کە بەهەشت و دۆزەخ بەردەوام دەبن بۆ هەمیشەیی و نە خۆیان و نە ئەو کەسانەیشی لەناویاندان لەناوناچن، خودای گەورە

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٣٢٤١)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٧٣٨) بە کورتی وبەمانای ریوایەتەکەی بوخاری، ئەم لەفظەیش لەفظی ئیمامی بوخاریە.

لەبارەی هەمیشەیی بەهەشتەوە فەرموویەتی: ﴿خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ﴾ [التوبة: ٨٩] واتا: باوەڕداران و خواناسان بەهەمیشەیی لەبەهەشتدا دەمێنەوە، بەڕاستی ئائەوەیە سەرکەوتنی زۆر گەورە و مەزن، لەبارەی هەمیشەیی ئاگریشەوە فەرموویەتی: ﴿وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَإِنَّ لَهُۥ نَارَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا﴾ [الجن: ٢٣] واتا: جا ئەوەی لە خودا و پێغەمبەرەکەی یاخی ببێت ئەوە با دڵنیابێت کە دۆزەخی بۆ ئامادەکراوە بۆ هەمیشەو هەتاهەتایی.... مەبەست لە یاخی بوون وتاوان و(معصية) لەم ئایەتەدا کوفر و بێ باوەڕییە، ئەویش بەبەڵگەی ئەوەی لەکۆتایی ئایەتەکەوە بەڵێنی هەمیشەیی و هەتاهەتایی دراوە بەو کەسانە... قورطبیش لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا دەڵێت: وشەی (أبدا) بەڵگەیە لەسەر ئەوەی ئەم تاوانەی کە باسکراوە مەبەست پێی شیرك و هاوەڵبڕیاردانە بۆ خودای گەورە.

بوخاری و موسلیم بە عبدالله ی کوڕی عومەرەوە (خودایان لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتیان کردووە، کە پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «يدخل الله أهل الجنة الجنة، وأهل النار النار، ثم يقوم مؤذن بينهم فيقول: يا أهل الجنة لا موت ويا أهل النار لا موت كل خالد فيما هو فيه»[1] واتا: خودای ئەگەورە خەڵکانی بەهەشت دەخاتە بەهەشتەوە، و خەلکانی دۆزەخیش دەخاتە دۆزەخەوە، ئەمجا بانگبێژێك لەنێوانیاندا هەڵدەسێتەوە و دەڵێت: ئەی خەڵکی بەهەشت ئیتر مردن نەما، وە ئەی خەڵکی دۆزەخ ئیتر مردن نەما، و هەمووی بەهەمیشەیی لەوێدا دەمێنێتەوە کە تێیدایە.

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٦٥٤٤)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٨٥٠)، ئەم لەفظەیش لەفظی ئیمامی موسلیمە.

بەروبووم وکەڵک و سوودەکانی باوەڕ بەڕۆژی دوایی:

باوەڕ بەڕۆژی دوایی بەروبووم و کەڵک و سوودی مەزنی هەیە لەژیانی باوەڕداراندا، گرنگترینیان بریتین لە:

١. سوور بوون لەسەر طاعەت و گوێڕایەڵی خودای گەورە، ئەویش لەپێناو بەدەستهێنانی ڕەزامەندی وپاداشتی خودای گەورە لەو ڕۆژەدا، وە دووركەوتنەوە لە سەرپێچیەکانی لەترسی سزا و تۆڵەکانی لەو ڕۆژەدا.

٢. دڵدانەوەی باوەڕدارانە لەو خۆشی و نازونیعمەتانەی دونیا کەلەدەستیان دەچێت و لەپێناو خودای گەورەدا وازی لێ دەهێنن بەئومێدی ئەوەی کە خودای گەورە بۆیان قەرەبوو بکاتەوە بەناز و نیعمەتەکانی بەهەشت.

٣. هەستکردن بەکەماڵ و تەواویی عەدل و دادپەروەری خودای گەورە، بەوەی هەموو کەس بەگوێرەی کار و کردەوەی خۆی پاداشتی دەداتەوە، لەگەڵ ئەوەی زۆر بەڕەحم ومیهرەبانە لەگەڵ بەندەکانیشیدا.

بەشی پێنجەم
باوەڕ بە قەزا و قەدەر

ئەمەیش دوو لێکۆڵینەوەی لەخۆ گرتووە

باسی یەکەم: پێناسەی قەزا و قەدەر، بەڵگەکانی ئیثبات بوونیان، لەگەڵ ئەو جیاوازیەی کە لەنێوانیاندا هەیە

باسی دووەم: پلە ومەرتەبەکانی قەدەر

باسی یەکەم

پێناسەی قەزا و قەدەر، بەڵگەکانی سەلماندنیان، لەگەڵ ئەو جیاوازیەی کە لەنێوانیاندا هەیە

پێناسەی قەزا و قەدەر:

القضاء: لەزمانەوانیدا بەمانای حوکم و جیاکردنەوە دێت.

لەشەرعیشدا: مەبەست پێی ئەو بڕیارەیە کە خودای گەورە و پاك وبێگەرد لە دروستکراوەکانی خۆیدا داویەتی، لەهێنانەدی یان لەناوبردن یان لەگۆڕانکاری تێیاندا.

القدر: چاوگی فەرمانی (قدر) کەمەبست پێی زانینە بە ئەندازەکەی.

لەشەرعیشدا: مەبەست پێی ئەو ئەندازەیەیە کە خودای گەورە لەئەزەلەوە تەقدیری کردووە کە دەبێت ڕووبدات لە دروستکراوەکانیدا ئەمەش لەسەر ئەو عیلم و زانینەی کە پیشتر هەیبووە بەو شتانە.

جیاوازی نێوان قەزا و قەدەر:

زانایان لەجیاوازی نێوان قەزا و قەدەردا ئەمەیان باسکردووە: قەدەر بریتیە لە ئەندازە گرتنی هەموو شتێك پێش ڕوودانی، بەڵام قەزا بریتیە لە لێبوونەوە و کۆتای هاتن بەو شتە، لەو شەواهیدانەیشی کە (أبوحاتم) لەجیاوازی نێوان قەزا و قەدەردا باسی کردوون، ئەمەیە کە وتویەتی: قەدەر وەك ئەندازەگیری ئەو بەرگدوروە وایە کە پارچەیە قوماشی لەبەردەستدابێت بۆ دورینی جل و بەرگێك پێش بڕینی، سەرەتا بەئەندازەی دەگرێت کە ئایا کەمە یان زیادە، پاشان دەست دەکات بە بڕین و جیاکردنەوەی جا کە دەستی کرد بەبڕینی قوماشەکە ولێکی جیا کردنەوە دوورینی ئەوە بڕیاری لەسەرداوە

و قەزای کرد و لێ بووەتەوە لێی، بەم پێیەش قەدەر پێش قەزایە، (ابن الاثیر) یش لەم بارەیەوە دەڵـــێت: قەزا و قەدەر دوو فەرمان و کاری پێکەوەن کە لەیـــەك جوودا ناکرێنەوە، چونکە یەکێکیان وەك بناغە وایە ئەویش قەدەرە، دووەمیشـــیان وەك بنیـــات نان وایە کـــە قەزایە، جا هەرکەســـێك بیەوێت لەیەکیان جودا بکاتەوە ئەوە بێگومان دەیەوێت ئەو بنیاتنراوە بڕوخێنێت.

بەو پێیەش کە هەندێك لەزانایان باســـیانکردووە: قەزا و قەدەر ئەگەر هاتوو پێکەوە باسکران ئەوە ماناکانیان لەیەك جودایە هەریەکەیان مانایەکی تایبەتی خـــۆی هەیە، بەڵام ئەگەر هاتوو لەیەك جـــودا کرانەوە ئەوا مانای ئەوی دیکەیان لەویتردا خۆی دەبینێتەوە.

بەڵـگەکان لەسەر سەلماندنی قەدەر:

بـــاوەڕ بە قـــەدەر روکنێکە لەروکنـــە بنچینەییەکانی ئیمـــان، هەروەك بەڵـگەکان لەقورئان و سوننەت ڕاستی ئەمە دووپات دەکەنەوە دەیسەلمێنن:

خودای گەورە لەقورئانی پیرۆزدا فەرموویەتی:

﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ﴾ [القمر: ٤٩] واتا: بەراســـتی ئێمە هەموو شتێکمان بەئەندازەیەکی دیاریکراو درووستکردووە، لەجێگایەکی تردا دەفەرموێت: ﴿وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَّقْدُورًا﴾ [الأحزاب: ٣٨] واتا: بەردەوامیش فەرمان و بڕیاری خودا زۆر بەوردیی پێشدێ و جێبەجێ دەکرێ و، هیچ کەسێکیش بۆی نییە دەســـکاری بکاو بیگۆڕێ، وە دیسان فەرموویەتی: ﴿وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا﴾ [الفرقان: ٢] واتا: وە هەموو شتێکی دروست کردووە و ئەندازەی بۆ دیاری کرد (لە هەموو ڕوویەکەوە) بە چاکی.

لەسوننەتیشدا: زۆرێك لەفەرموودەکانی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەڵگەن لەسەر جێگیربوون و سەلماندنی قەدەر لەبیروباوەڕی ئیسلامیدا، لەوانەیش فەرموودە بەناوبانگەکەی جوبرەئیلە کە پێشتر بەدوور و درێژی لەباسی باوەڕ بەفریشتەکاندا ڕوونمان کردەوە، لەکاتێك کە جوبەرئیل پرسیار لەپێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەکات لەبارەی ئەرکانەکانی ئیمانەوە ئەویش لەوەڵامدا دەفەرموێت: «الإيمان بالقدر خيره وشره»[1] واتا: باوەڕیش بە قەدەر بەخێر وشەڕیەوە یەکێکی تر لەڕوکنەکانی ئیمان.

ئیمامی موسلیم لەصەحیحەکەیدا لە عبد الله ی کوڕی عەمری کوڕی عاص (خودایان لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردووە، کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت: «كتب الله مقادير الخلائق قبل أن يخلق السماوات والأرض بخمسين ألف سنة وقال: وكان عرشه على الماء»[2] واتا: خودای گەورە پێش پەنجا هەزار ساڵ لە دروستکردنی ئاسمانەکان و زەوی ئەندازەگیری هەموو دروستکراوەکانی نووسیوە، ئەو کاتە عەرشی خودای گەورە لەسەر ئاو بوو.

باوەڕ بەقەدەری خودا جێگای کۆدەنگی هەموو زانایانی ئوممەتی ئیسلامە لەهاوەڵە بەڕێزەکان و ئەوانەی دوای ئەوانیش هاتوون، ئیمامی موسلیم لەصەحیحەکەیدا تەخریجی کردووە، کە طاوس ئەڵێت: «أدركت ناسا من أصحاب رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يقولون كل شيء بقدر. قال: وسمعت عبد الله بن عمر يقول: قال رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) «كل شيء بقدر حتى

(١) موسلیم - الإيمان - (٨)، وە تیرموذی - الإيمان - (٢٦١٠)، وەئەلنەسائی - الإيمان وشرائعه - (٤٩٩٠)، ئەبو داود - السنة - (٤٦٩٥)، وە ئیبن ماجە - المقدمة - (٦٣)، وە موسنەدی ئەحمەد (١/ ٢٨).

(٢) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٦٥٣).

العجز والكيس أو الكيس والعجز»[1] واتا: گەشتووم بەکۆمەڵێك لەهاوەڵانی پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەموویان دەیانووت هەموو شتێك بەقەدەر و ئەندازەگیری خودای گەورەیە، طاوس ئەڵێت: لە عبدالله ی کوڕی عومەرم بیستووە کە دەیووت: پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: هەموو شتێك بەقەدەری خودایە تەنانەت چست و چالاکی و دەستەوسانیش هەر بەقەدەری خودایە.

مەبەست لە وشەی (الكيس) چست و چالاکی و زیرەکیە، کە پێچوانە و دژی وشەی (العجز) ـە.

ئیمامی نەوەوی (ڕەحمەتی خودای لێ بێت) ئەڵێت: بەڵگەکان لەقورئان و سوننەت وکۆدەنگی زانایانی هاوەڵانی بەڕێز و ئەهلی حەل وعەقد لەسەلەف و خەلەفی ئوممەتی ئیسلام هەر هەموویان لەسەر جێگیری و ئیثباتی قەدەری خودای گەورەن سبحانه وتعالی.

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٦٥٥).

باسی دووەم

پلە ومەڕتەبەکانی قەدەر

قــەدەر وەك ئەوەی دەقەکان و زانایان باســیان لێوەکردووە، چوار پلە ومەڕتەبەی هەیە، بەم شێوەیەی خوارەوە:

پلەو مەڕتەبەی یەکەم: زانســت و زانیاری وعیلمی خودا بەهەموو ئەو شــتانەی کە هەیە و ئەو شتانەیشــی کە نییە، ئەو شــتانەی کە دەکرێت ببن وئەوانەیشی کە موســتەحیلن و ئیمکانی بوونیان نییە، بەشێوەیەك خودای گەورە زانیاری تەواوی بەهەموو ئەم شــتانە هەیە، عیلمی هەیە بەوەی کە بووە، بەوەیشــی کە دەبێت وئەوەیشــی کە نابێت، بەڵــگەش لەسەر ئەمە ئایەتی پیرۆزە کە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿لِتَعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ وَأَنَّ ٱللَّهَ قَدۡ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عِلۡمَۢا﴾ [الطــلاق: ١٢] واتا: کە بەراســتی ئەو خودایە دەســەڵاتی بەســەر هەموو شــتێکدا هەیــە و هەرچی بیــەوێ ئەیکات، وەبێگومان زانســت و زانیاریی ئەو خودایە دەورەی هەموو شتێکی داوە، واتا: ئاگاداری کاروباری بوونەوەرەو هیچ شتێکی لێناشارێتەوە.

لەصەحیحی بوخاری و موسلیمیشدا هاتووە، عبدالله ی کوڕی عەباس (خودایان لێ ڕازی بێت) وتی: «سئل النبي (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) عن أولاد المشركين فقــال: الله أعلم بما كانــوا عاملين»[1] واتــا: پرســیارکرا لەپێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ)لەبارەی منالانی ئەو کەســانەی هاوەڵیان بۆ خودای گەورە بڕیارداوە، لەوەڵامدا فەرمووی: خودای گەورە زاناترە بەوەی کە دەیکەن.

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(١٣٨٤)،وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(٢٦٥٩).

پلە و مەڕتەبەی دووەم: خودای گەورە ئەوەی تا ڕۆژی قیامەت ئەبێت و ڕووەدات هەر هەمووی نووسیوە لای خۆی، وەك فەرموویەتی: ﴿أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۗ إِنَّ ذَٰلِكَ فِي كِتَٰبٍ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ﴾ [الحج: ٧٠] واتا: مەگەر تۆ نەتزانیوە ئەی مرۆڤی ژیر! کە هەرچی لەئاسمان و زەوییدایە کەخوا ئاگای لێیەتی و دەیزانێ؟ چونکە بە ڕاستی هەموو ئەو شتانە لە نامەی (لوح المحفوظ) دا تۆمار کراوەو هیچی لێ زایە نابێت، بێگومان ئەوکارەش بۆ خودا زۆر ئاسانە، هەروەها فەرموویەتی: ﴿وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَٰهُ فِيٓ إِمَامٍ مُّبِينٍ﴾ [يس: ١٢] واتا: هەموو شتێکمان لە کتێب و نامەیەکی ئاشکرادا ئامادەو تۆمارکردووە، واتا: لە (لوح المحفوظ) دا کە هیچ شتێکی تیا گومنابێت، هەموو شتێکی بچووك و گەورە و وردو درشتمان ئەژماردووە.

بەڵگەش لەسوننەتی پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەم بارەیەوە ئەو فەرموودەیەیە کە عبدالله ی کوڕی عەمری کوڕی عاص (خودایان لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردبوو، کە پێغەمبەر(صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت: «كتب الله مقادير الخلائق قبل أن يخلق السماوات والأرض بخمسين ألف سنة....»[1] واتا: خودای گەورە پێش پەنجا هەزار ساڵ لە دروستکردنی ئاسمانەکان و زەوی ئەندازەگیری هەموو دروستکراوەکانی نووسیوە....

پلەومەڕتەبەی سێهەم: ویست و مەشیئەت، ئەوەی کە خودای گەورە ویستی بووە، وە ئەوەیشی نەیەوێت نەبووە ونابێت، لەم بارەیەشەوە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّمَآ أَمْرُهُۥٓ إِذَآ أَرَادَ شَيْـًٔا أَن يَقُولَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ﴾ [يس: ٨٢]

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٦٥٣).

واتا: بەڕاستی کاری ئەو (خودا) یە ئاوایە هەر کاتێ بیەوێت شتێکی بوێت پێی دەڵێ: ببە دەست بەجێ (ئەو شتە) دەبێت، لەجێگایەکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَمَا تَشَآءُونَ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾ [التكوير: ٢٩] واتا: ئێوە ئارەزووی ئیستیقامە ناکەن مەگەر خودای خاوەنی جیهانەکان ئارەزووی بکات، جاکەوابوو داوای یارمەتی هەر لەو بکەن و، خۆشتانی بەتەواوی بۆ ڕێك بخەن، تا خوایش پشتیوانتان بێ و ڕێنماییتان بکا، ئەگینا خودا بەزۆر هیچ کەسێك ناهێنێتە ژێر بار بوخاری و موسلمیش لە ئەبوهورەیرەوە (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتیان کردوە کە پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی «لا يقولن أحدكم اللَّهُمَّ اغفر لي إن شئت! اللَّهُمَّ ارحمني إن شئت! ليعزم في الدعاء فإن الله صانع ما شاء لا مكره له»[1] واتا: هیچ کەس لەئێوە نەڵێت: ئەی خودایە ئەگەر وویستت لێم خۆشبە، یان بڵێ: ئەی خودایە ئەگەر وێستت ڕەحمم پێ بکە، بەڵکو با بەعەزم و دڵنیاییەوە بپاڕێتەوە و داوابکات، چونکە بێگومان خودای گەورە خۆی دروستکەری (ویست ومەشیئەتە) وەهیچ شتێك لێی گیر نابێت.

پلە و مەڕتەبەی چوارەم: بەدیهێنان و خەلق کردنی خودای گەورە بۆ شتەکان و هێنانەبوونیان، و دەسەلاتی تەواو بەسەریاندا، بێگومان خودای گەورە بەدیهێنەر و خالقی هەموو بکەر و کارەکەیشێتی، وەخالقی هەموو بزوێنەر و جوڵەکەیشێتی، وە بەدیهێنەر و خالقی هەموو وەستاوێك بێ جوڵەکەیشێتی، وەك فەرموویەتی: ﴿ٱللَّهُ خَٰلِقُ كُلِّ شَيۡءٖۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ وَكِيلٞ﴾ [الزمر: ٦٢] واتا: خودا بەدی هێنەری هەموو شتێکە وە هەر ئەویش پارێزەری

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٦٣٣٩)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٦٧٩) ئەم لەفزەیش لەفزی ئیمامی موسلیمە.

هەموو شتێکە، وە فەرموویەتی: ﴿وَٱللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾ [الصافات: ٩٦] واتا: خودا بەدیهێنەری ئێوەیش و ئەو بتانەشە کە دروستتان کردوون، ئیمامی بوخاری لەصەحیحەکەیدا لە عمران کوڕی حصینەوە (خودای لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): فەرموویەتی: «كان الله ولم يكن شيء غيره وكان عرشه على الماء وكتب في الذكر كل شيء وخلق السماوات والأرض»[1] واتا: خودای گەورە بووە، لەکاتێکدا هیچ شتێکی تری غەیری ئەو بوونی نەبووە، عەرشەکەیشی لەسەر ئاو بوو، وە لە (لوح المحفوظ) دا هەموو شتێکی نووسیوە وە ئاسمانەکان و زەویشی بەدیهێنا.

واجبە باوەڕهێنان بەم چوار پلە و مەڕتەبانەی کەباسمانکردن، بۆ ئەوەی باوەڕ بەقەدەری خودا لەدڵ ودەروونماندا بەتەواوی جێبەجێ ببێت و ڕەگ داکوتێت، وە هەرکەسێکیش ئینکاری شتێك لەوانە بکات ئەوا باوەڕی بەقەدەری خودا دانەمەزراوە، خودای گەورە زانا و شارەزاترە.

سوود و بەروبوومی باوەڕ بەقەدەر:

باوەڕێکی تەواو و چەسپیوو بەقەدەری خودای گەورە کاریگەری و شوێنەوارێکی یەکجار گرنگ لەسەر ژیانی مرۆڤی باوەڕدار بەجێ دەهێڵێت، لەوانەیش:

١. پشت بەستن بەخودای گەورە لەکاتی دەستگرتن بەهۆکاری ئەنجامدانی کارێکەوە، چونکە بێگومان پەروەردگاری بالآدەست هەر خۆی ئەندازەگیری وتەقدیری هۆکارەکان وخاوەن هۆکانیشی کردووە.

٢. مرۆڤی باوەڕدار زۆر دڵ و دەروونی ئاسوودەیە کاتێك کە زانی هەموو

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٣١٩١).

شتێك لەم دونیایەدا بە قەزا و قەدەری خودای گەورە ڕووەدات، وە هیچ شتێك نییە لەدەرەوەی قەزا و قەدەری خودای ببێت و ڕووبدات.

٣. دامالێنی بەخۆ موعەجەب بوون و سەرسوڕمان نەبوون بەخۆ کاتێك ئەگەر شتێکی بۆ فەراهەم هات، چونکە فەراهەم بوونی ئەو شتە بۆ ئەو کەسە نیعمەتێکی خودای گەورەیە و بەقەدەری ئەو ذاتە پیرۆزە ڕوویداوە و هۆکارەکانی بۆ ئاسانکردووە، بۆیە ئەگەر مرۆڤ بەم باوەڕەوە بیری کردەوە، لەبەرامبەر ئەمەدا سوپاسی خودای گەورە ئەکات و خۆبەشت زانین و موعجەب بەخۆ بوون فڕێ ئەدات.

٤. وازهێنان لە دڵەڕاوکێ و خەم و خەفەت لەکاتێکدا کە ئەگەر ئەو شتەی ئەیەوێت بۆی پێش نەهات، یان ڕووداوێکی ناخۆشی بەسەرداهات، چونکە دەزانێت هەموو ئەمانە بەقەزا و قەدەری خودایە، بۆیە ئارام دەگرێت لەسەری و چاوەڕوانی پاداشتی پەروەردگاری ئەکات.

دەروازەی سێهەم
پایەکانی تری باوەڕ کە پێنج بەشی لەخۆ گرتووە

بەشی یەکەم:
ئیسلام، و ئیمان، و ئیحسان

باسی یەکەم: ئیسلام

باسی دووەم: ئیمان وپایەکانی، ڕوونکردنەوەی حوکمی ئەو کەسەشی کە گوناهی گەورە دەکات

باسی سێهەم: ئیحسان

باسی چوارەم: پەیوەندی نێوان ئیسلام و ئیمان وئیحسان

بەشی دووەم:
مانای پشتیوانی لێکردن و پشت لێ هەڵکردن (الولاء والبراء) وڕێکخەرەکانی

بەشی سێهەم
مافی هاوەڵانی پێغەمبەری خودا، وە ئەوەی واجبە بەرامبەریان بکرێت

باسی یەکەم: بەکێ دەوترێت هاوەڵ؟ واجبە خۆشمان بوێن و پشتیوان و پشتگیریان بین

باســی دووەم: واجبە باوەڕبوون بە فەزڵ وعەداڵەتیان وە وازهێنان لەو ناکۆکیەی لەنێوانیاندا ڕوویداوە، لەژێر ڕۆشنایی بەڵگە شەرعیەکاندا

باسی سێهەم: ئەهل وبەیتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

باسی چوارەم: خەلیفەکانی ڕاشیدین

باسی پێنجەم: ئەو هاوەڵانەی کە موژدەی بەهەشتیان پێدراوە

بەشی چوارەم
ئەرکی سەرشانمان بەرامبەر بە ئیمام و پێشەوای موسڵمان، وە بەرامبەر موسڵمانان بەگشتی، و پابەندبوون بەکۆمەڵی موسڵمانانەوە

بەشی پێنجەم
واجبە دەستگرتن بەقورئان و سوننەتەوە، لەگەڵ بەڵگەکانی

باسی یەکەم: مانای دەستگرتن بەقورئان و سوننەت و بەڵگەکانی

باسی دووەم: هۆشیاریدان و ئاگادار کردنەوەی خەڵکی لە بیدعە

باسی سێهەم: خراپی جودایی و پەرت بوونی موسڵمانان

بەشی یەکەم:
ئیسلام، و ئیمان، و ئیحسان

باسی یەکەم: ئیسلام

باسی دووەم: ئیمان وپایەکانی، ڕووونکردنەوەی حوکمی ئەو کەسەشی کە گوناهی گەورە دەکات

باسی سێهەم: ئیحسان

باسی چوارەم: پەیوەندی نێوان ئیسلام و ئیمان وئیحسان

باسی یەکەم
ئیسلام

پێناسەی ئیسلام:

ئیسلام لەزمانەوانیدا بەمانای گوێڕایەڵی و تەسلیم بوون و ملکەچی دێت.

لەشەرعیشدا: بەواتای خۆ تەسلیم کردن بەخودای گەورە، بەوەی بەیەکخودایی بیپەرستیت و گوێڕایەڵ و ملکەچی ئەو بیت، و پاك و بێ پەڵە بیت لەهاوەڵدانان بۆی و دووربکەیتەوە لەدژایەتی کردنی ئەهلی ئیسلام، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * لَا شَرِيكَ لَهُ ۖ وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ﴾ [الأنعام: ١٦٢، ١٦٣] واتا: بڵێ: بەڕاستی نوێژ و حەج و قوربانیی و ژیان و مردنم، گشت هەر بۆ خودای پەروەردگاری جیهانیانە، لەجێگایەکی تردادەفەرموێت: ﴿وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ [آل عمران: ٨٥] واتا: هەرکەسێك بێجگە لەبەرنامەو شەریعەتی ئیسلام هەردینێك بۆخۆی هەڵبژێرێ و بیکا بەبەرنامەی خۆی هەرگیز لێیوەرناگیردرێت، ولەدوارۆژیشدا لەڕیزی زیانمەندانە.

پایەکانی ئیسلام:

پایەکانی ئیسلام پێنجن، پێغەمبەری خودا(صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەو فەرموودەیەی کە عبداللەی کوڕی عومەر (خودایان لێ ڕازی بێت) لێیەوە ڕیوایەتی کردووە، ڕوونی کردووەتەوە کە فەرموویەتی: «بني الإسلام على خمس: شهادة أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله وإقام الصلاة وإيتاء الزكاة

وصوم رمضان وحج بیت الله»[1] واتا: ئیسلام لەسەر پێنج پایە بنیاتنراوە، شاهیدی دان بەوەی کە هیچ پەرستراوێکی بەهەق نییە جگە لە (الله) وە محمدیش پێغەمبەری خودایە، و نوێژکردن و زەکاتدان، و رۆژووگرتنی مانگی ڕەمەزان، و حەجی ماڵی خودا، وە ئەو فەرموودەی دریژەیشی کە پێشتر باسمانکرد کاتێك کە جوبرەئیل پرسیاری لە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کرد، بەڵگەیەکی تری لەسەر ئەم بابەتە: وەك هاتووە: «يا محمد! أخبرني عن الإسلام، فقال رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) الإسلام أن تشهد أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله، وتقيم الصلاة وتؤتي الزكاة، وتصوم رمضان وتحج البيت إن استطعت إليه سبيلا. قال: صدقت....الخ»[2] واتا: ئەی محمد لەبارەی ئیسلامەوە هەواڵم بدەرێ، پێغەمبەری (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: ئەوەیە کە شاهیدی بدەیت کە هیچ پەرستراوێکی بەهەق نییە جگە لە (الله) و محمدیش پێغەمبەری خودایە، وە نوێژ بکەیت، و زەکات بدەیت، و ڕەمەزان بەڕۆژووبیت، و ئەگەر لەتوانا ودەسەلاتیشدا هەبوو حەجی ماڵی خودا بکەیت، ئەمجا جوبرەئیل فەرمووی: ڕاستە دەکەیت... تاکۆتایی فەرموودەکە.

مانای شایەتومان: (الشهادتين)

مانای (أن لا إله إلا الله) واتا: هیچ پەرستراوێکی بەهەق نییە جگە لە الله.

مانای (شهادة أن محمداً رسول الله): گوێڕایەڵێ پێغەمبەر کردن

(١) صەحیحی بوخاری، حدیث بەفەرموودەی ژمارە (٨)، وە صەحیحی موسلیم حدیث بەفەرموودەی ژمارە (١٦).

(٢) بوخاری وموسلم هاوڕان لەم ڕیوایەتەدا: صەحیحی بوخاری حدیث بەفەرموودەی ژمارە (٨)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٨).

لـــەوەی فەرمانی پێکردووە، وەبەڕاســـتزانینی ئەوەی هەواڵـــی پێداوە، وە دوورکەوتنەوە لەو شـــتانەی کە قەدەغە ویاســـاغی کـــردوون، وە بەهیچ شێوەیەکیش خوداپەرســـتی نەکەیت بەو شـــێوەیە نەبێت کە ئەو ئەنجامی داوە.

باسی دووەم

ئیمان و پایەکانی، ڕوونکردنەوەی حوکمی ئەو کەسەشی کە گوناهی گەورە دەکات

پێناسەی ئیمان: ئیمان لە زمانەوانییدا: بەمانای بەڕاستزانین و دان پێدانان دێت.

لەشەرعیشدا: باوەڕبوون بەدڵ، و دان پێدانان بە زمان، و کاروکردەوەی ئەندامەکانی جەستەیە.

پایەکانی ئیمان وبەڵگەکانی:

پایەکانی ئیمان و باوەڕشەش دانەن: وەك خودای گەورە لەم ئایەتە پیرۆزەدا ڕوونی کردوەتەوە: ﴿لَّيْسَ ٱلْبِرَّ أَن تُوَلُّوا۟ وُجُوهَكُمْ قِبَلَ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ وَلَٰكِنَّ ٱلْبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةِ وَٱلْكِتَٰبِ وَٱلنَّبِيِّۦنَ﴾ [البقرة: ١٧٧] واتا: چاکەو چاکەکاریی هەر ئەوە نیە ئێوە -جولەکە و گاور- کاتی نوێژ- روو لە خۆرهەڵات بکەن، یان خۆرئاوا، ئەگەر لەرووی گوێرایەڵیەوە نەبێ بۆ فەرمانی خودا، بەڵکو چاکەی راست و دروست ئەمەیە کە باوەڕی ڕاستەقینەی بەخوداو بەرۆژی دوایی، و بەفریشتەو بەکتێبی ئاسمانی و بەپەیامبەرانی خودا هەبێت.

لە سوننەتیشدا فەرموودە زۆرن لەسەر پایەکانی ئیمان دیاری ترینیان ئەو فەرموودەیەیە کە جوبرەئیل هاتە لای پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و پێی فەرموو: «أخبرني عن الإيمان، قال: أن تؤمن بالله وملائكته وكتبه ورسله واليوم

الآخر وتؤمن بالقدر خيره وشره. قال: صدقت»[1] واتا: لەبارەی ئیمان و باوەڕەوە هەوالّم بدەرێ، ئەویش فەرمووی: ئیمان ئەوەیە کەباوەڕت بەخودای گەورە (الله)، و بەفریشتەکانی، و بەکتێبەکانی، و بەپێغەمبەرەکانی، و بەڕۆژی دوایی هەبێت، هەروەها باوەڕت بە قەدەر خێری و شەڕی هەبێت، ئەمجا جوبرەئیل فەرمووی: ڕاست دەکەیت.... تاکۆتایی فەرموودەکە.

زیاد و کەمکردنی ئیمان:

دەقەکانی قورئان و سوننەت بەڵگەن لەسەر ئەوەی ئیمان بە طاعەتەکان زیاد دەکات و بەکردنی تاوان و گوناهەکانیش کەم دەکات.

بەڵگەش لەقورئان لەم بارەیەوە، خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَٱلَّذِينَ ٱهۡتَدَوۡاْ زَادَهُمۡ هُدٗى وَءَاتَىٰهُمۡ تَقۡوَىٰهُمۡ﴾ [محمد: ١٧] واتا: ئەوانەی ڕێ و ڕێبازی دروستیان گرتە بەر، خودا هیدایەت و ڕێنمانیی زیاد کردن، تەقواو پارێزکاریشی پێدان، تاخۆیانی پێ بپارێزن لە ئاگر، هەروەها دەفەرموێت: ﴿إِنَّمَا ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَجِلَتۡ قُلُوبُهُمۡ وَإِذَا تُلِيَتۡ عَلَيۡهِمۡ ءَايَٰتُهُۥ زَادَتۡهُمۡ إِيمَٰنٗا وَعَلَىٰ رَبِّهِمۡ يَتَوَكَّلُونَ﴾ [الأنفال: ٢] واتا: باوەڕدارانی ڕاستەقینەو دڵسۆز هەر ئەوانەن کە هەرناوی خودا هێنرا، دڵیان لەبەر گەورەیی ئەو دەکەوێتە لەرزەو، ترسی لێدەنیشێت، باوەڕیان زیادو بەهێز دەبێت، هەر بەپەروەردگاریشیان پشت دەبەستن، واتا: پشت و پەنایان هەر ئەوە، ئیمامی (بوخاریی) و، گەلێ لە زاناکانی تر ئەم جۆرە ئایەتانە دەکەنە بەڵگەی زیادبوونی ئیمان و باوەڕ، هەر وەکو جەماوەری ئەم ئوممەتەیش هەر ڕایان وایە، تەنانەتی پێشەوا (شافعی) و، ئیمامی (ئەحمەد) و هەندێکی دی باسی ئیجماعی لەسەر دەکەن.

(١) بوخاری وموسلم هاوران لەم ریوایەتەدا: صەحیحی بوخاری حدیث بەفەرموودەی ژمارە (٨)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٨).

لەجێگایەکی تریشدا خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿هُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ ٱلسَّكِينَةَ فِى قُلُوبِ ٱلْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوٓا۟ إِيمَٰنًا مَّعَ إِيمَٰنِهِمْ﴾ [الفتح: ٤] واتا: ئەو خودا ذاتێکە ئارامی دابەزاندۆتە ناو دڵی ئیمانداران تا ئیمانیان زیاد بکات لەگەڵ ئەو ئیمانەی کەهەیانە.

بەڵگەیش لەسوننەتدا لەم بارەیەوە ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەری خودایە (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کەدەفەرموێت: «يخرج من النار من كان في قلبه مثقال ذرة من إيمان»[1] واتا: ئەوەی بەئەندازەی گەردیلەیەك باوەڕ لەدڵیدا هەبێت لەئاگر دێتە دەرەوە، (ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی ئەم کەسە لەبەر ئەوەی باوەڕەکەی لاواز بووە و بەگوناە و تاوان کەمی کردووە خودای گەورە خستویەتیە ناو ئاگری دۆزەخەوە، بەڵام پاش ئەوەی بەسزای دادپەروەرانەی خۆی گەیشت لەسەر ئەو تاوان و گوناهانەی کردوونی خودای گەورە بەڕەحمی خۆی دەریدەهێنێت لەئاگر). هەروەها پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەفەرموودەیەکی تردا دەفەرموێت: «الإيمان بضع وسبعون شعبة أعلاها لا إله إلا الله وأدناها إماطة الأذى عن الطريق والحياء شعبة من الإيمان»[2] واتا: ئیمان و باوەڕ حەفتاو ئەوەندە بەش و پلەیە، بڵندترینیان لا إله إلا الله یە، وە نزمترینیشیان لادان و لابردنی ئەزیەت و ئازارە لەسەر ڕێگای خەڵکی، وە شەرم و شکۆیش بەشێکە لە باوەڕ.

حوکمی ئەو کەسەی گوناهی گەورە دەکات:

گوناهە گەورەکان دوو جۆرن: هەندێکیان مرۆڤی باوەڕداری پێ کافر

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٧٥١٠)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (١٩٣).

(٢) صەحیحی موسلیم - کتاب الإیمان - بەفەرموودەی ژمارە (٥٧).

دەبێت ئەگەر ئەنجامیان بدات، وە هەندێکی تریشیان بەکردنیان مرۆڤی باوەڕداری پێ کافر نابێت، ئەوانەی کە مرۆڤ پێیان کافر و بێ باوەڕ دەبێت، هاوەڵدانانە بۆ خودای گەورە (اللە)، چونکە هاوەڵدانان گەورەترین تاوان و گوناهێکە کە سەرپێچی خودای پێ دەکرێت، هەروەها دووڕووی ئیعتقادی (ئەو کەسەی کە تەنها بەزار باوەڕی هێنا بێت)، ئەگینا لەژێرەوە و لەناوەڕۆکدا هەر بێ باوەڕ بێت یان کەسێك جنێۆ و تانە و تەشەر لە خودا و پێغەمبەری خودا بدات، وە هەندێك گوناهی گەورەی هاوشێوەی ئەمانە.

جۆری دووەم: ئەو گوناهە گەورانەی کە مرۆڤی باوەڕداری پێی کافر وبێ باوەڕ نابێت، و لەئوممەتی ئیسلام پێی ناچێتە دەرەوە، مەگەر کاتێك نەبێت ئەو گوناە و تاوانانە بە حەلاڵ بزانێت، نموونەی ئەو گوناهە گەورانەیش کە مرۆڤی پێی کافر نابێت، وەك ڕیبا وسوود خواردن، کوشتنی کەسێك بەبێ تاوان، زیناکردن، و هاوشێوەی تری ئەم گوناهانە.

دەقەکانی قورئان و سوننەت بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە ئەنجامدەری گوناهە گەورەکان مرۆڤی پێی کافر و بێ باوەڕ نابێت، بەڵکو باوەڕەکەی پێی کەم دەکات وبە کەسێکی ئیمان لاواز دادەنرێت، لەشەرعی ئیسلامدا پێ دەوترێت: فاسق یان عاصی و گوناهکار.

وەبەنسبەت حوکمیشی لەدواڕۆژدا: ئەوەکەتوەتەسەرویست و مەشیئەتی خودای گەورە، ئەگەر ویستی بە ڕەحم و میهرەبانی خۆی لێی خۆش دەبێت، وە ئەگەر ویستیشی بە عەدل و دادپەروەری خۆی سزای دەدات، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدائەم گوناهبارانەبەهەمیشەیی لەئاگری دۆزەخدانامێننەوە، بەڵکو پاش ئەوەی سزای خۆیان وەرگرت، خودای گەورە ئەیانخاتە بەهەشتەوە، بەهۆی

ئەو یەکخواپەرستی و باوەڕەوە کە هەیان بووە، خودای گەورە لەم بارەیەوە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغۡفِرُ أَن يُشۡرَكَ بِهِۦ وَيَغۡفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُۚ وَمَن يُشۡرِكۡ بِٱللَّهِ فَقَدۡ ضَلَّ ضَلَٰلَۢا بَعِيدًا﴾ [النساء: ١١٦] واتا: بێگومان خودا لەوانە خۆش نابێ هاوەڵ و هاوبەشی بۆدانێن، بەڵام جگە لەشیرك بۆ هەرکەسێك خۆی بیەوێت وشایستە بێت لێی خۆش دەبێت، دەسا بزانن کە هەرکەسێك شەریك و هاوبەش دابنێت بۆخودا، بەراستیی لەڕادەبەدەر گومڕاو سەرلێشێواوە.

لەصەحیحی بوخاری و موسلیمدا لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەت کراوە کە پێغەمبەر صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ فەرموویەتی: «يخرج من النار من قال لا إله إلا الله وفي قلبه وزن شعيرة من خير، ويخرج من النار من قال لا إله إلا الله وفي قلبه وزن برة من خير، ويخرج من النار من قال لا إله إلا الله وفي قلبه وزن ذرة من خير»[1] واتا: ئەو کەسەی بەهەق وتبێتی (لا إله إلا الله) وە بەقورسایی دەنکە جۆیەك خێر لەدڵیدا هەبێت لەئاگری دۆزەخ دێتە دەرەوە، وە ئەو کەسەشی بەهەق وتبێتی (لا إله إلا الله) وە بەقورسایی دەنکە گەنمێك خێر لەدڵیدا هەبێت لەئاگری دۆزەخ دێتە دەرەوە، وە ئەو کەسەشی بەهەق ووتبێتی (لا إله إلا الله) وە بەقورسایی گەردیلەیەك، خێر لەدڵیدا هەبێت لەئاگری دۆزەخ دێتە دەرەوە.

ئەمانە ئەو دەقانە بوون کە بەبەڵگە هێنامانەوە لەسەر ئەوەی ئەنجامدەری گوناهە گەورەکان ئەگەر بەحەڵاڵیان نەزانێت پێیان کافر و بێ باوەڕ نابێت، بێگومان هەر ئەمەیش ئەوە ڕێباز مەزهەبە بووە سەلف و پێشینەی ئوممەتی ئیسلامی لەسەر بوون، لە هاوەڵە بەڕێزەکان و شوێنکەوتە، و شوێنکەوتەی

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٤٤)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (١٩٢).

شـــوێنکەوتەی ئەوانەیش، کە لەســـەر خێـــر و هیدایەت بـــوون، ئەوەش مەنهەجێکـــی مامناوەنـــد و میانەڕەوانەیـــە لەنێوان تیژپـــەڕی و زیادەڕۆی مەزهەبـــی خەواریجەکان لەکـــۆن و نوێدا کە باوەڕیـــان وایە ئەنجامەدری گوناهە گەورەکان بێ باوەڕن و لەئومەتی ئیســـلام پێی دەچنە دەرەوە، ئەو کاتە مالّ و خوینیشـــیان حەلاّلّ دەبێت بەلای ئەوانەوە، وە باوەڕیشیان وایە لەڕۆژی دواییشدا بەهەتا هەتایی لەئاگری دۆزەخدا دەمێننەوە و دەرچوونیان نییە لێی، وە لەنێوان ئەو کەسە کەمتەرخەم و شلگیرانەیش کە باوەڕیان وایە ئەنجامدەری گوناهە گەورەکان باوەڕی تەواویان هەیە، بەشـــێوەیەك هیچ جیاوازی ناکەن لەنێوان کەســـێك کە گوناهە گەورەکان دەکات لەگەلّ ئەو کەسەشـــی کە باوەڕێکی تەواو و کاملّی هەیە و طاعەتەکانی خودای گەورە ئەنجـــام دەدات وخۆی بەدوور گرتـــووە لەو تـــاوان و گوناهانە گەورانە، ئەمەش مەزهەبی مورجئەکانە، پێیان وایە ئەنجامادنی گوناە هیچ کاریگەری نییە لەســـەر ئیمان و باوەڕ، بەلاّم مەزهەبی ســـەلفی صالّح لەنێوان ئەم دوو مەزهەبە سەر لێشێواو و گومڕایەدان، وەك لەپێشتر ئاماژەمان پێدا.

ئەو بەلگانەی کە باس لەوە دەکەن ئەنجامدەری گوناهە گەورەکان مرۆڤی پێ کافر وبێ باوەڕ نابێت:

دەقەکانی قورئان وسوننەت بەلّـگەن لەسەر ئەوەی ئەنجامدەری گوناهە گەورەکان مرۆڤـــی پێ کافر وبێ باوەڕ نابێـــت، لەقورئاندا خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَإِن طَآئِفَتَانِ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ٱقۡتَتَلُواْ فَأَصۡلِحُواْ بَيۡنَهُمَاۖ فَإِنۢ بَغَتۡ إِحۡدَىٰهُمَا عَلَى ٱلۡأُخۡرَىٰ فَقَٰتِلُواْ ٱلَّتِي تَبۡغِي حَتَّىٰ تَفِيٓءَ إِلَىٰٓ أَمۡرِ ٱللَّهِۚ فَإِن فَآءَتۡ فَأَصۡلِحُواْ بَيۡنَهُمَا بِٱلۡعَدۡلِ وَأَقۡسِطُوٓاْۖ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُقۡسِطِينَ ۞ إِنَّمَا ٱلۡمُؤۡمِنُونَ إِخۡوَةٞ فَأَصۡلِحُواْ بَيۡنَ أَخَوَيۡكُمۡۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُونَ﴾ [الحجرات: ٩، ١٠] واتا:

ئەگەر دوو دەستە لە باوەڕداران پێکەوە بەجەنگ هاتن، جا هەرچی تواناتان هەیە بەکاری بێنن و ئاشتیان بکەنەوەو بانگیان بکەن بۆ لای بڕیارەکانی خودا، جا ئەگەر دەستەیەکیان دەست دریژیی کردە سەر دەستەکەیتر، واتا: ملی رانەکێشا بۆ ئاشتیی و یەککەوتن، ئەوا ئێوەش لەگەڵ ئەو کۆمەڵە یاندا بجەنگێن کە دەستدرێژی دەکات تا ناچار ئەبێ و ئەگەڕێتەوە بۆ بڕیارو حوکمی خودا، ئینجا ئەگەر کۆمەڵە ستەمکارەکە گەڕایەوە بۆ حوکمی خودا، جا ئێوەیش بەئینساف ناوبژییان بکەن، وە دادپەروەر بن و بەلای هیچ کەسێکیاندا دامەبڕن، چونکە بێگومان خودا دادپەروەرانی خۆش ئەوێت.

ئەوەی لەم ئایەتە پیرۆزەوە وەردەگیرێت ئەوەیە: خودای گەورە ئەو کەسە باوەڕدارانەی کە گوناهی گەورەی وەك شەڕ کردن و جەنگان لەگەڵ باوەڕدارانێکی تردا دەکەن، یان یاخی دەبن لە پێشەوا و ڕێزی موسڵمانان بە باوەڕدار ناوی هێناوون، چونکە ئەو گوناهانە گوناهی گەورەن و مرۆڤی پێ کافر نابێت، لەگەڵ ئەوەشدا دەبینین خودای گەورە بەبرای یەکتر ناوی بردوون، لەکۆتاییشەوە فەرمانی کردووە بە باوەڕداران کە چاکسازی و ئاشتەوایی ئەنجام بدەن لەنێوان برا باوەڕدارەکانیاندا.

بەڵگەش لەسوننەت: ئیمامی موسلیم لەئەبوسەعیدی خودریەوە ڕیوایەتی کردووە (خودای لێ ڕازی بێت) دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «يدخل أهل الجنة الجنة، يدخل من يشاء برحمته، ويدخل أهل النار النار ثم يقول: انظروا من وجدتم في قلبه مثقال حبّة من خردل من إيمان فأخرجوه»[1]

(١) صەحیحی موسلیم -كتاب الإيمان - باب الشفاعة وإخراج الموحدين من النار - بەفەرموودەی ژمارە (١٨٤).

واتا: ئەوەی ئەهلی بەهەشت بێت دەچنە بەهەشتەوە، خودای گەورە بەڕەحم و میهرەبانی خۆی ئەوەی بیەوێت دەیخاتە بەهەشتەوە، ئەوەیشی ئەهلی دۆزەخ بێت دەچێتە دۆزەخەوە، پاشان دەفەرموێت بەفریشتەکان: سەرنج بدەن و سەیر بکەن، ئەوەی بەئەندازەی تۆوی دەنکە خەردەلەیەک باوەڕتان لەدڵدا بینی لەئاگر دەربهێنن.

ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە ئەنجامدەرانی گوناهە گەورەکان بەهەتایی لەئاگری دۆزەخدا نامێننەوە، چونکە ئەوەی شتێک لەباوەڕ لەدڵدا هەبووبێت لەدۆزەخ دەردەهێنرێت، هەروەها بەڵگەیشە لەسەر ئەوەی کە ئەهلی ئیمان بەپێی کارو رکردەوەکانیان جیاوازیان هەیە، باوەڕیش بەپێی ئەنجامدانی واجبەکان و کردنی حەرام و قەدەغەکراوەکان زیاد و کەم دەکات، بە ئەنجامدانی واجب و طاعەتەکانی خودای گەورە زیاد دەکات، بە پێچەوانەشەوە بە کردنی حەرام و قەدەغەکراوەکانیش کەم و نوقسان دەبێت.

باسی سێهەم
ئیحسان

پێناسەکەی: ئیحسان بەمانای ئەوە دێت خودای گەورە بەچاودێری خۆت بزانێت لەپەنهانی و ئاشکرادا، چاودێریەك هەست بەخۆشەویستی خودای گەورە و ترس لەو بکەیت پێی، وە ئومێد وهیوای پاداشتی خێریشی بکەیت و بترسیت لە سزاکانیشی، بەجۆرێك وات لێ بکات پابەندبیت بە پارێزگاری کردن لەسەر ئەنجامدانی فەرز وسوننەتکان، وە دوورت بخاتەوە لە شتە حەرام و مەکروهەکان، چاکەخواز و موحسینەکان ئەوانەن کە پێشکەوتوون لەکەسانی تر بەئەنجامدانی کاری خێر و چاکە و پێشبڕکێ دەکەن لەگەڵ کەسانی تردا بەئەنجامدانی باشترینی کارە چاکەکان.

بەڵگەکانی ئیحسان:

لەقورئانی پیرۆزدا خودای گەورە دەفەرموویت: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَواْ وَّٱلَّذِينَ هُم مُّحۡسِنُونَ﴾ [النحل: ١٢٨] واتا: بەراستیی خوداش لەگەڵ ئەوانەدایە کەخۆ پارێزو بەتەقوان، و ئەوانەش چاکەکارو، چاکەخوازن.

لە سوننەتیشدا: ئەو فەرموودەیەی کە جوبرەئیل (سەلامی خودای لێ بێت) هاتە لای پێغەمبەر و پرسیاری لێ کرد و فەرمووی: «أخبرني عن الإحسان. فقال (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) : أن تعبد الله كأنك تراه فإن لم تكن تراه فإنه يراك»[1] واتا: لەبارەی ئیحسانەوە هەوالّم بدەرێ، ئەویش فەرمووی: ئیحسان ئەوەیە: خودای گەورە بەو شێوەیە بپەرستی وەك ئەوەی ببینیت، خۆ ئەگەر تۆ ئەویش نەبینیت ئەوە بێگومان ئەو هەر تۆ دەبینێت.

(١) پێشووتر تەخریج کراوە.

باسی چوارەم

پەیوەندی نێوان ئیسلام و ئیمان وئیحسان

لەو فەرموودەیەی جوبرەئیل کەهات بـــۆلای پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پرسیاری ئەم سێ مەســـئەلەیەی لێکرد، پرسیاری ئیسلام وئیمان و ئیحسانی لێکرد، پێغەمبەریش وەڵامی دایەوە کە ئیســـلام بریتیە لەجێبەجێکردنی کارو کردەوە دیار و ئاشکراکان، شـــاهیدی دان بەوەی هیچ پەرستراوێکی بەهەق نییە جگـــە لە (اللە) وەشـــاهیدی دان کە محمـــد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێغەمبەری خودایە، لەگـــەڵ نوێژکـــردن، و زەکات دان، و ڕۆژوی مانگـــی ڕەمەزان، و حەجی ماڵی خودای گەورە، وەلەوەڵامی ئیمانیشـــدا وەڵامی بەکارو کردەوە نادیار وغەیبیەکان دایەوە، کە بریتین لە: باوەڕ بەخودای گەورە (اللە)، و باوەڕ بەفریشـــتە، و کتێب، و پێغەمبەرەکانی، لەگەڵ باوەڕ بـــەڕۆژی دوایی و بەقەزا وقەدەر خێری و شەڕی، وەلەوەڵامی ئیحسانیشدا وەڵامی بەچاودێری خودای گەورە لەپەنهان و ئاشکرادا دایەوە، فەرمووی: خودا بەشێوەیەك بپەرستە وەك ئەوەی ببینیت، خۆ ئەگەر تۆ ئەو نەبینیت بێگومان ئەو هەر تۆ دەبینێت.

ئەگـــەر هاتوو ئەم ســـێ بابەتەت بەیەکەوە باســـکرد، ئـــەوە هەریەك لـــەو بابەتانە مانـــای تایبەتی خۆیان هەیە، ئەو کاتە مەبەســـت لەئیســـلام جێبەجێکردنی کارو کردەوە دیار و ئاشـــکراکانە، وەمەبەســـت لەئیمانیش کاروکردەوە غەیب و نادیارەکانە، و مەبەستیش لە ئیحسان بەرزترین پلەی دینە، بەڵام ئەگەر هاتوو بەتەنها باســـی ئیســـلامت کرد، ئەوە بێگومان مانا و واتای ئیمانیش دەگرێتەوە، خۆ ئەگەر بەتەنها باســـی ئیمانیشت کرد ئەوە مانا و مەبەستی ئیســـلامیش دەگرێتەوە، خۆ ئەگەر بەتەنها باسی ئیحسانت کرد، ئەوە هەردوو مەبەستی ئیسلام و ئیمانیش دەگرێتەوە.

بەشی دووەم:
مانای پشتیوانی لێکردن و پشت لێ هەڵکردن (الولاء والبراء) وەڕێکخەرەکانی

پێناسەکەی:

الـــولاء: چاوگی فەرمانـــی (وُلِيَ) ـــــە، بەمانای نزیك بوویـــەوە لێی، مەبەست لێی نزیك بوونەوەیە لەموسڵمانان بەخۆشەویستی و یارمەتیدان وسەرخستنیان بەسەر دوژمنەکانیاندا، لەگەڵ جێگیر بوون لەگەڵیاندا.

البراء: چاوگی فەرمانی (بری) ـــەیە بەمانای بچڕاندن دێت، وەك چۆن دەوترێت (بری القلم) واتا: قەڵەمەکەی بڕی، لێرەدا مەبەست پێی بچڕاندی پەیوەندیە لەگەڵ بێ باوەڕاندا، بەوەی خۆشـــت نەوون و سەریان نەخەیت و یارمەتیان نەدەیت، وله وولاّت و ئەو جێگایەی ئەوانی تێدا نیشتەجێن بۆ زەرورەت و پێویستیەك نەبێت دانەنیشیت و جێگیر نەبیت.

وەلاء وبەراء لەهەق و مافەکانی یەکخواپەرستیە:

واجبە لەسەر موســـڵمان لەبەر ڕەزامەندی خودای گەورە دۆستایەتی باوەڕداران بکات، و هـــەر لەبەر ڕەزامەندی ئەو دژایەتـــی بێ باوەڕانیش بکات، وەلەبەر خاتری خودای گەورە خەڵکی خۆش بوویت یان ڕقی لێیان ببێتەوە، موســـڵمانانی خۆش بوویت و یارمەتیان بدات و سەریان بخات، ودژایەتی بێ باوەڕان بکات و ڕقی لێیان ببێتەوە و خۆی لێیان بەدوور بگرێت، خودای گەورە لەبارەی خۆشەویستن و پشتگیری و پشتوانی باوەڕدارانەوە

فەرموویەتی: ﴿إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُمْ رَٰكِعُونَ ۞ وَمَن يَتَوَلَّ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ فَإِنَّ حِزْبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلْغَٰلِبُونَ﴾ [المائدة: ٥٥، ٥٦] واتا: بەڕاستی تەنها خۆشەویست و پشتیوانی ئێوە، هەر خوداو پێغەمبەرەکەی و ئەوانەن باوەڕیان هێناوە، کە نوێژەکانیان بەچاکی ئەنجام دەدەن و زەکات لە مالّ وسامانیان دەردەکەن، هەمیشەش دیاردەی کڕنوش و ملکەچی بۆ فەرمانەکانی خودایان پێوە دیارە، وەلەبارەی دژایەتی وخۆش نەویستنی بێ باوەڕانەوە فەرموویەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلْيَهُودَ وَٱلنَّصَٰرَىٰٓ أَوْلِيَآءَ ۘ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۚ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَإِنَّهُۥ مِنْهُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ﴾ [المائدة: ٥١] واتا: ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! جولەکە و گاورەکان مەکەنە دۆست و پشتیوانتان، واتا: نە یارمەتیان بدەن و، نەداوای یارمەتیشیان لێبکەن، وە بەهیچ جۆرێک (موالات) و هاوکاریی و خۆشەویستیتان نەبێ بۆیان، چونکە ئەوانە هەندێکیان پشتیوان و یارمەتیدەری هەندێکیانن و، لەبەر ئێوەش دەست لەدینی خۆیان هەڵناگرن، و هەرکەسێکیشتان دۆستایەتییان لەگەڵ بکاو، بیانکا بەیارمەتیدەرو دۆستی خۆی، بێ شک ئەوکەسە هەر لەوانەو بەوان دادەنرێ، بێگومان خودا هیدایەت و ڕێنمایی گەلی ناهەقی ستەمکار ناکات، وە دیسان لەجێگایەکی تردا فەرموویەتی: ﴿لَّا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ يُوَآدُّونَ مَنْ حَآدَّ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَوْ كَانُوٓا۟ ءَابَآءَهُمْ أَوْ أَبْنَآءَهُمْ أَوْ إِخْوَٰنَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ ۚ﴾ [المجادلة: ٢٢] واتا: کەسانێکت دەست ناکەوێ کە باوەڕیان هەبێت بە خودا و بە ڕۆژی دوایی کە دۆستایەتی بکەن لەگەڵ ئەوانەی دژایەتی خودا و پێغەمبەری خودا دەکەن هەر چەندە ئەو دوژمنانەش باوکیان بن یا کوڕ و برا و خزم وعەشیرەتیشیان بن.

لەم ئایەتە پیرۆزانەوە ئەوەمان بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە واجبە پشتیوانی

و پشتگیری باوەڕداران بکەین و هەرچی خێر و خۆشیە بۆ ئەوانمان بوویێت، لەهەمان کاتیشدا واجبە دژایەتی بێ باوەڕان بکەین وئاگادری ئەوە بین کە بەهیچ شێوەیەك خۆشمان نەوێن، نەك هەر ئەوەندە، بەڵکو دوور بکەوینەوە لەهەموو کارێکیش کە بۆنی خۆشەویستی ئەوانی لێوە بێت.

پلەو پایە و گرنگی ولاء وبەڕاء لە ئاینی پیرۆزی ئیسلامدا.

ولاء وبەڕاء پلەوپایەیەکی بەرز و بڵندی هەیە لەئاینی پیرۆزی ئیسلامدا، وە بەشادەمار و بەهێزترین خاڵی بیروباوەڕ دادەنرێت، ماناکەشی ئەوەیە خۆشەویستی وخوو پێوەگرتنی لەنێو تاکە تاکەی موسڵمانانداا بەهێز وبتەو بەتین بکرێت وجودا بیتەوە لەدوژمانی ئیسلام، ابن عباس (خودایان لێ ڕازی بێت) ئەڵێت: پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «أوثق عری الإيمان الموالاة في الله والمعاداة في الله والحب في الله والبغض في الله»[1] واتا: بتەوترین خاڵ و شادەماری ئیمان وباوەڕ بریتیە لە پشتگیری و پشتیوانی لەبەر ڕەزامەندی خودای گەورە، وە دژایەتی کردنی بێ باوەڕان هەر لەبەر ڕەزامەندی ئەو، خۆشەویستن و ڕق لێ بوونەوەیش لەبەر خاتری خودای گەورە.

جیاوازی لەنێوان (المداهنة) و(المداراة) وشوێنەواریان لەسەر وەلاء بەڕاء.

المداهنة: بریتیە لە وازهێنان لە فەرمان بەچاکە و بەرگریکردن لەخراپە وخۆگونجاندن لە گەڵ بێ باوەڕان و تاوانباراندا؛ لەپێناو بەدەستهێنان و دەست

(١) گەبەرانی لە ئەلکەبیردا ریوایەتی کردووە: (١١/ ٢١٥)، وە بەغەوی لە شەرحی سوننەدا (٣/ ٤٢٩)، بەسەنەدیکی حەسەن.

کەوتنی مااڵ و سەروەت وسامان و پلەوپایەی دونیا، وە تەنازول کردن لەو غیرەت و چاونەترسیەی کە واجبە موسڵمان هەیبێت بەرامبەر بەدینەکەی، نموونەی ئەم مەسئەلەیەش وەک ڕاهاتن و خووگرتن لەگەڵ بێ باوەڕان و ژین بەسەربردن لەگەڵیاندا لەکاتێکدا ئەوان لەسەر بێ باوەڕی و تاوان و گوناهی خۆیان بەردەوامن، بەبێ ئەوەی ڕێگریان لێ بکات لەگەڵ ئەوەی دەسەاڵتی ئەو کارەیشی هەیە، خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿لُعِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِنۢ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُۥدَ وَعِيسَى ٱبۡنِ مَرۡيَمَۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَواْ وَّكَانُواْ يَعۡتَدُونَ ٭ كَانُواْ لَا يَتَنَاهَوۡنَ عَن مُّنكَرٖ فَعَلُوهُۚ لَبِئۡسَ مَا كَانُواْ يَفۡعَلُونَ ٭ تَرَىٰ كَثِيرٗا مِّنۡهُمۡ يَتَوَلَّوۡنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْۚ﴾ [المائدة: ٧٨-٨٠] واتا: نەفرین کرا لەوانەی بێ بڕوابوون لەبەرەو نەوەی ئیسرائیل لەسەر زمانی داوود و عیسای کوڕی مەریەم ئەو نەفرینەش لەبەر ئەوە بوو سەرپێچیان کردو هەمیشە دەستدرێژیان دەکرد ٭ ئەوانە قەدەغەی یەکتریان نەدەکرد لە خراپەو تاوانێک کە دەیانکرد، سوێند بێت بەخودا ئەوەی کە دەیکەن زۆر خراپ و ناپەسەندە! ٭ ئەبینی - ئەی موحەممەد (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) - زۆربەیان دۆستایەتی ئەکەن لەگەڵ ئەوانەی بێ باوەڕ بوون.

المداراة: بریتیە لە لادان و نەهێشتنی خراپە و خراپەکاری بە وتە وگوفتاری نەرم ونیان، ودوورکەوتنەوە لەتوندی و ڕق ئەستووری، یان بریتیە لە پشتهەڵکردن وگوێنەدان بە خراپەکارێک کاتێک بترسیت لەخراپە و ئەزیەت و ئازاری، یان بەشێوەیەک خراپە و شەڕێکی وای لێ بکەوێتەوە کە گەورەتر بێت لەوەی کە چاوەڕان دەکرێت، وەک نەرم ونیانی نواندن لەگەڵ کەسێکی نەخوێندەوار ونەزان لەکاتی فێرکرنیدا، یان نەرمی نواندن و دوورکەوتنەوە لە توندوتیژی لەگەڵ کەسێکی فاسق و لەسنوور دەرچوو

لەکاتێکدا کە دەتەوێت ڕێگری لێ بکەیت لەئەنجامدانی خراپە و گوناە و تاوانێك، بەتایبەت لەکاتێکدا کە واپێویست بکات بۆ ئەوەی خووت پێوەبگرێت و بتەوێت گوێت بۆ بگرێت، لەو فەرموودەیەی کە عائیشەی دایکی باوەڕداران ڕیوایەتی کردووە (خودای لێ ڕازی بێت): «أن رجلا استأذن على النبي (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فلما رآه قال: بئس أخو العشيرة. وبئس ابن العشيرة، فلما جلس تطلق النبي (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) في وجهه وانبسط إليه، فلما انطلق الرجل قالت عائشة رضي الله عنها: يا رسول الله حين رأيت الرجل قلت كذا وكذا، ثم تطلقت في وجهه وانبسطت إليه. فقال (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يا عائشة متى عهدتني فحّاشاً، إن شر الناس عند الله منزلة يوم القيامة من تركه الناس اتقاء شره»[1] واتا: کاتێك پیاوێك ڕوخصەتی لەپێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) خواست کە بچێتە ژوورەوە بۆ لای، وەختێکیش کە بینی پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: «چەند خراپ بوو برای عەشیرەتەکە، و چەند خراپ بوو کوڕی عەشیرەتەکە» لەگەڵ ئەوەشدا کاتێك پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دانیشت لەگەڵیدا زۆر بەڕووخۆشی و سنگ فراوانیەوە لەگەڵیدا هەڵسوکەوتی دەکرد، کاتێك پیاوەکە پشتی هەڵکرد و ڕۆییشت، عائیشە وتی: ئەی پێغەمبەری خودا کاتێك ئەو پیاوەت بینی واو واو وت، کەچی دواتر ڕووت خۆش و کراوە بوویت لەگەڵیدا؟ پێغەمبەریش (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: ئەی عائیشە چ کاتێك منت بە خراپەکاری بینیوە، بەڕاستی خراپترین کەسانێك کە پلەوپایەیان لای خودای گەورە لەڕۆژی دواییدا لەهەموو کەس خراپترە ئەوانەن کە خەڵکی خۆیان لەخراپەیان لادەدەن.

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٦٠٣٢).

سەرنج دەدەین پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەبەر بەرژەوەندی ئاینی پیرۆزی ئیسلام لەم هەڵوێستەیدا مواراتی ئەم کەسەی کردووە ودڵی ڕاگرتووە، لەگەڵ ئەوەی کە ئەو کەسە پیاوێکی خراپیش بووە، ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی موارات و دڵ ڕاگرتن هیچ دژایەتی نییە لەگەڵ خۆشویستن و پشتیوانی باوەڕداران، لەکاتێکدا کە بزانیت ئەو کارەت بەرژەوەندیەکی بااڵی ئیسلام دەپارێزێت، وەك خۆڵادان لەخراپەی کەسانێکی خراپ و خووگرتن وڕاهێنانیان لەسەر چاکە وکەمکردنەوەی شەڕ و خراپەکاریان لەسەر خەڵکی، بێگومان ئەمەش پیشە و مەنهەجی بانگخوازانە بانگەوازکردنە بۆ ئاینی پیرۆزی ئیسلام، نموونەی ئەمەیش وەك ئەو مودارات وهەڵکردنەی کە پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەڵیدەکرد لەگەڵ دوو ڕووەکانی مەدینە لەپێناو خۆپاراستن لەخراپە و خراپەکاریان و ڕامهێنانیانی ئەوان و غەیری ئەوانیش.

گومانی تێدا نییە ئەمەش پێچەوانەی موداهەنەیە، چونکە موداهەنە بریتیە لەخۆگونجاندن و هەڵکردن لەگەڵ بێ باوەڕان بۆ بەدەستهێنانی بەرژەوەندیەکی دونیایی نەك لەبەر تەحقیقکردنی بەرژەوەندیەکی ئیسلام.

چەند نموونەیەك لە وەلاء وبەڕاء:

خودای گەورە لەبارەی بەسەرهاتی ئیبراهیم پێغەمبەر (عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ) هوە دەفەرموێت: ﴿قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِيٓ إِبْرَٰهِيمَ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ إِذْ قَالُوا۟ لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَءَٰٓؤُا۟ مِنكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ ٱلْعَدَٰوَةُ وَٱلْبَغْضَآءُ أَبَدًا حَتَّىٰ تُؤْمِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَحْدَهُۥٓ﴾ [الممتحنة: ٤] واتا: بە ڕاستی بۆ ئێوە هەیە ئەی ئیمانداران! لە ئیبراهیم و لەوانەی بڕوایان هێنابوو لەگەڵیا، سەرمەشقییەکی چاك و جوان، جا

دەبێ ئێوەیش (ئەی بڕوادارەکان!) لەوان چاو بکەن و خۆتان لەبتەکان و لەو خزمە دار و بەردپەرستانە بەدوور بگرن و تەنها خواتان خۆشبوێت، کاتێك بەقەومە کافرەکەیانیان وت: بەڕاستی ئێمە بێزار و بەریین لەخۆتان و لەو بتانە- لەجیاتی خودا- ئەیانپەرستن، و بێ باوەڕین پێتان، وە بە هەمیشە دوژمنایەتیی و ڕکەبەرایەتیی لەنێوانماندا پەیدابووە، تا باوەڕ بەخودای تاك و تەنیا دێنن و هاوبەشی بۆ دانانێن.... خودای گەورە لەبارەی پشتیوانی و پشتگیری ئەنصاریەکانەوە بۆ برا موهاجرەکانیان فەرموویەتی: ﴿وَٱلَّذِينَ تَبَوَّءُو ٱلدَّارَ وَٱلْإِيمَٰنَ مِن قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِى صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّآ أُوتُوا۟ وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ ۚ وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِۦ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ﴾ [الحشر: ٩] واتا: ئەوکەسانەی نیشتەجێی (دار الهجرة) و(دار الایمان) بوون، مەبەست پێی ئەنصاریەکانە کەلەپێش موهاجرەکانەوە نیشتەجێی شاری مەدینە بوون، موهاجیرەکانیان خۆش دەوێن و، بەشێك لەدارایی خۆیانیان ئەدەنێ و دڵخۆشیان دەکەن، لە دڵ و دەروونیاندا جێی هیچ جۆرە حەسوودی و بەخیلیەك نابێتەوە (لەسەر ئەوەی کە لە دەستکەوتەکانی بەنی نەچیر بەشی موهاجرەکان دراوە و بەشی ئەوان نەدراوە)، حەز بە بەخشینی دەستکەوتەکان بەوان دەکەن، فەزڵی ئەوان دەدەن بەسەر خۆیاندا هەرچەندە هەژارو نەداریشن، جا ئەوەی خۆی لە نەفسی ڕەزیلی بپارێزێت و زاڵ بێت بەسەریدا، ئا ئەوانە هەر سەرفرازن.

حوکمی پشتیوانی وپشتیگری کەسانی گوناهبار و بیدعەچی:

ئایا ئەگەر کەسێك خێر و شەڕ و خراپە و طاعەت و سوننەت و بیدعەی تێدا کۆبوو بوویەوە، مرۆڤی باوەڕدار دەتوانێت پشتیگری و پشتیوانی کەسێکی وا بکات و خۆشی بوویت؟ بێگومان هەرکەسێك بەم شێوەیە بێت ئەوا بەئەندازەی

ئەوەی چاکە کار وطاعەتی خودا دەکات و سوننەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) جێبەجێ دەکات دەبێت پشتگیری و پشتیوانی بکرێت و خۆشمان بووێت، لەهەمان کاتدا بەو ئەندازەیەش گوناە و تاوان دەکات و خەریکی خراپەکاری و بیدعەیە دەبێت دژایەتی بکرێت و ڕێگری لەو کارانەی بکرێت و پتشگیری نەکرێت، چونکە دەکرێت لەیەك کاتدا کەسێك هەندێك ئاکاری جوان و خراپەیشی تێدا کۆ ببێتەوە، وەك ئەو دزە هەژارەی کەلەبەر دزیەکەی دەستی دەبڕدرێت وپاشانیش لەبەیتولمالّی موسلّمانان بۆ پڕکردنەوەی پێداویستیەکانی بڕێك یارمەتی و کۆمەکی دەکرێت و خێر وصەدەقەی دەدرێتێ، ئەمەش ئەو مەزهەبە ڕاست و دروستەیە کە ئەهلی سوننەت و جەماعەتی لەسەرە.

ئایا هەلّسوکەوت و مامەلّەکردنی کاروباری دونیایی لەگەلّ بێ باوەڕان دەچێتە خانەی پشتگیری کردنەوە؟

دەقە ڕاست و دروستەکان لەسەر ئەوەن کە دروستە لەکاروباری دونیاییدا هەلّسوکەوت لەگەلّ بێ باوەڕاندا بکرێت، وەك کاروباری کڕین و فرۆشتن و بەکرێدان و بەکرێگرتن و داوای یارمەتیکردن لێیان لەکاتی پێویستی و چرورەتدا، بەو مەرجەی لەچوار چێوەیەکی دیاریکراوی تەسکدا بێت و زەرەروزیان بە ئاینی پیرۆزی ئیسلام و موسلّمانان نەگەیەنێت، پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) عبدالله ی کوڕی ئورەیقیطی بەکرێگرت کە ڕێپیشاندەری بێت لەکاتی هیجرەتیدا بۆ شاری مەدینە، چونکە شارەزای ڕێگاکە بوو[1]

یان قەلّغانەکەی کرد بە ڕەهن لای کەسێکی جولەکە لەبەرامبەر

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٢٢٦٣).

وەرگرتنی صاعێك جۆدا، ئیمامی عەلی (خودای لێ ڕازی بێت) کرێکاری کردووە بۆ ئافرەتێکی جولەکە، ئـــاوی لەبیرێك بۆ هەڵدەگۆزت، ئەوەبوو شـــازدە دۆلچـــە ئاوی بـــۆ هەلگۆزت، هەمـــوو دۆلچە ئاوێـــك بە دەنکە خورمایەك، یان پێغەمبەری خـــودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) داوای لە جولەکەکانی مەدینەکـــرد کە یارمەتیان بـــدەن لەکاتی جەنگان لەگەڵ موشـــریکەکاندا، هەروەها یارمەتی خواســـت لە هۆزی خوزاعە دژ بە قورەیشیەکان، هەموو ئەمانەی کە باســـکران هیچ کاریگەریەکیان نابێت لەسەر مەسئەلەی وەلاء و بەڕاء، بەو مەرجەی ئـــەو بێ باوەڕانەی کە لەگەڵ موســـڵمانانداندەژین و نیشتەجێن پابەندبن بە ئادابی گشتی و بانگەشە نەکەن بۆ ئاین و دینەکەیان.

بەشی سێیەم
مافی هاوەڵانی پێغەمبەری خودا، وە ئەوەی واجبە بەرامبەریان بکرێت

باسی یەکەم: بەکێ دەوترێت هاوەڵ؟ واجبە خۆشمانبوێن و پشتیوان و پشتگیریان بین

باسی دووەم: واجبە باوەڕبوون بە فەزڵ وعەدالەتیان وە وازهێنان لەو ناکۆکیەی لەنێوانیاندا ڕوویداوە، لەژێر ڕۆشنایی بەڵگە شەرعیەکاندا

باسی سێیەم: ئەهل وبەیتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

باسی چوارەم: خەلیفەکانی ڕاشیدین

باسی پێنجەم: ئەو هاوەڵانەی کە موژدەی بەهەشتیان پێدراوە

باسی یەکەم

بەکێ دەوترێت هاوەڵ؟ واجبە خۆشمانبوێن و پشتیوان وپشتگیریان بین

پێناسەی هاوەڵی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ):

هاوەڵی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەو کەسە دەوترێت کە بەموسڵمانی گەشتبێت بە پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وبەموسڵمانیش مردبێت.

واجبە خۆشمانبوێن و پشتیوان و پشتگیریان بین:

ئەو سەدەیەی هاوەڵان تێیدا ژیاون چاکترین سەدە و سەردەمێك بووە لەمێژووی ئیسلامدا، وە هاوەڵان خۆیشیان لەپاش پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) باشترین و چاکترین کەسی ئوممەتی ئیسلام بوون، وە واجبە لەسەرمان کە پشتیوان و پشتگرییان بین و خۆشمانبوێن و داوای ڕەزامەندی خودایان بۆ بکەین، و لەپلەوپایەی خۆیان دایان بنێین، خۆشەویستنیان واجبی سەرشانی هەموو موسڵمانانە، خۆشویستنیان دین وئیمانە، ومایەی نزیك بوونەوەیە لەخودای میهرەبان، و ڕق لێبوونیان بێ باوەڕی و لەسنوور دەرچوونە، چونکە ئەوان هەڵگری ئەم ئاینە بوون، تانە دان لێیان تانەدانە لەئاینی پیرۆزی ئیسلام، لەبەر ئەوەی دین لەوانەوە گەشتووە بەئێمە پاش ئەوەی بەتەڕی و پاراوی و دڵسۆزیەوە لەدەمی پێغەمبەری خودایان وەرگرتووە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، ئەمجا زۆر بەڕاستگۆی وئەمانەتەوە گەیاندوویانە بە ئێمە بەبێ ئەوەی خیانەتی لێ بکەن، لەپێناو بڵاوکردنەوەی ئاینی پیرۆزی ئیسلام بە سەرزەویدا قوربانی زۆریان داوە و گەلێك ماندوو بوون، هەر بۆیە توانیان لە چارەکە سەدەیەکدا ئیسلام بگەیەنن بەهەموو کون قوشبنێکی ئەم سەر زەویە، و خودای گەورەش

لەسەر دەستی ئەواندا زۆرێك لەولاتانی ڕزگار کرد، دواتر خەڵکی پۆل پۆل دەهاتنە ناو ئەم ئاینە پیرۆزەوە.

دەقەکانی قورئان وسوننەت بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە واجبە هاوەڵانمان خۆش بوێن و پشتیوان و پشتگیریان بین، هەر ئەمەش بەڵگەی ڕاستگۆیی و ئیمان هەموو کەسێکە، خودای گەورە لەم بارەیەوە فەرموویەتی: ﴿وَٱلْمُؤْمِنُونَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ﴾ [التوبة: ٧١] واتا: پیاوان و ژنانی باوەڕدار هەموو دۆست و خۆشەویست و یارمەتیدەری یەکن لە گشت خۆشیی و ناخۆشیەکدا.

جا ئەگەر هاوەڵان باوەڕەکەیان باوەڕێکی تەواو بووبێت، نەك هەر ئەوەندە، بەڵکو باشترین کەسانی ناو موسڵمانان بوون چونکە خودا وپێغەمبەرەکەی شاهیدی ئەوەی بۆداوون وتەزکیەی کردوون، بۆیە خۆشویستن و پشتیوانی و پشتگیریان بەڵگەی ساغ و سەلامەتی ئەو کەسەیە کە ئەم صیفەتەی تێدایە.

لە سوننەتیشدا ئەنەسی کوڕی مالیك (خودای لێ ڕازی بێت) دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «آية الإيمان حب الأنصار وآية النفاق بغض الأنصار»[1] واتا: خۆشویستنی ئەنصارەکان نیشانەی باوەڕە، وە ڕق لێ بوونیشیان نیشانەی نیفاق و دووڕوویە.

لەم بارەیەوە دەقی زۆر هەن، بەڵام دەرفەتی ئەوەمان نییە هەر هەموویان باس بکەین، ئەوەندە هەیە ئاماژە بەوە دەکەین کە پشتگیری و خۆشویستنی

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (١٧).

هاوەڵە بەڕێزەکان (خودایان لێ ڕازی بێت) کاریگەری باشی دەبێت لە دونیا و دواڕۆژیشدا، کە وادەکات لەمڕۆڤی باوەڕدار هیمەت بداتە بەرخۆی جێبەجێیان بکات.

یەکێک لەو کاریگەریە جوان وباشانەی کە هەیەتی ئەوەیە مڕۆڤی باوەڕدار سەربەرز و سەرکەوتوو دەکات بەسەر نەیارەکانیدا، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَن يَتَوَلَّ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ فَإِنَّ حِزْبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلْغَٰلِبُونَ﴾ [المائدة: ٥٦] واتا: هەرکەسێك دۆستایەتی لەگەڵ خوداو پەیامبەری خوداو ئەوانەدا بکات کە بڕوایان هێناوە، ئەوا دەبنە حیزب و گرووپی خودا، بێگومانیش تەنیاو تەنیا حیزب و کۆمەڵی خودا سەرفرازو زاڵ و سەرکەوتوون.

ابن کثیر لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا دەڵێت: هەرکەس ڕازی بێت بە پشتیووان و پشتگیری خودا و پێغەمبەرەکەی و باوەڕداران، ئەوە لەدونیا و دواڕۆژدا سەرکەوتوو سەرفراز دەبێت.

وە یەکیکی تر لە بەرهەم و بەروبوومی خۆشویستنی هاوەڵان ئەوەیە خودای گەورە لەگەڵ ئەواندا حەشریان دەکات، وەك لەم فەرموودەیەدا هاتووە: عن عبدالله بن مسعود (رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ) قال: «جاء رجل إلى رسول الله (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فقال: يا رسول الله كيف تقول في رجل أحب قومًا ولم يلحق بهم، فقال رسول الله (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) (المرء مع من أحب)»[1] واتا: عبدالله ی کوڕی مەسعود (خودای لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە کە پیاویك هاتە خزمەت پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وپێی وت: ئەی پێغەمبەری

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٦١٦٨).

خودا چی ئەڵێیت لەبارەی ئەو کەسەی کە کەسانێکی خۆشدەوێت، بەڵام نەگەیشتووە پێیان؟ پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: هەموو کەسێك لەگەڵ ئەو کەسەدا دەبێت کە خۆشی دەوێت.

هەر بۆیە هاوەڵانی پێغەمبەری خودا بەخۆشویستنی ئەبو بەکر و عومەر خۆیان لەخودا نزیك دەکردەوە، وبە چاکترین و باشترین کاروکردەوەی خۆیان دەزانی بۆ لەخودا نزیك بوونەوە، بۆ ئەم مەبەستەیش ئەم ڕیوایەتە دەکەین بەبەڵگە کە ئیمامی بوخاری ڕیوایەتی کردووە: عن أنس بن مالك (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) أن رجلا سأل النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) عن الساعة فقال: متى الساعة؟ فقال النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وماذا أعددت لها. قال: لا شيء إلا أني أحب الله ورسوله، فقال النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) أنت مع من أحببت، فقال أنس: فما فرحنا بشيء فرحنا بقول النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) أنت مع من أحببت. قال أنس: فأنا أحب النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وأبا بكر وعمر وأرجو أن أكون معهم بحبي إياهم وإن لم أعمل بمثل أعماله.[1] واتا: ئەنەسی کوڕی مالیك (خودای لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە کە پیاوێك پرسیاری کرد لەپێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەبارەی ڕۆژی دواییەوە، وتی: کەی ڕۆژی دوایی دێت؟ پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێی فەرمووو: چیت ئەمادەکردووە بۆ ڕۆژی دوایی؟ پیاوەکەیش وتی: هیچ شتێك جگە ئەوە نەبێت بەڕاستی خودا و پێغەمبەرەکەیم خۆشدەوێت، پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: دەی تۆ لەگەڵ ئەو کەسەدایت کە خۆشتدەوێت، ئەنەس ئەڵێت: بەهیچ شتێك هێندە دڵخۆش نەبووین هێندەی دڵخۆش بووین بەو فەرموودەیە

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٣٦٨٨).

پیغەمبـــەر (صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) کە فەرموویەتی: تۆ لەگەڵ ئەو کەســـەدایت کە خۆشـــتدەوێت، ئەنەس دەڵێت: من پێغەمبەری خودا و ئەبوبەکر وعومەرم خۆشـــدەوێت، بۆیە ئومێدم وایە بەخۆشویستنیان لەگەڵ ئەواندا بم ئەگەر هێندەی ئەوانیش کار و کردەوەی باشیشم نەبێت.

باسی دووەم

واجبە باوە بە فەزڵ وعەدالەتیان وە وازهێنان لەو ناکۆکیەی لەنێوانیاندا ڕوویداوە، لەژێر ڕۆشنایی بەڵگە شەرعیەکاندا

فەزڵ وچاکەیان:

خودای گەورە وەصف و ثەنای هاوەڵە بەڕێزەکانی کردووە (خودایان لێ ڕازی بێت)، وە بەڵێنی باش و چاکیشی پێداوون لەڕۆژی دواییدا، وەك فەرموویەتی: ﴿وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلْأَوَّلُونَ مِنَ ٱلْمُهَٰجِرِينَ وَٱلْأَنصَارِ وَٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُم بِإِحْسَٰنٍ رَّضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا۟ عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ﴾ [التوبة: ١٠٠] واتا: خودای میهرەبان لەوانەی کە پێشکەوتن و یەکەم کەس بوون لە ئیسلام بوون و خزمەتکردنی ئیسلامدا لەکاروانی کۆچبەران و پشتیوانان و ئەوانەی کە بە ڕێکوپێکی شوێنیان کەوتوون، ڕازی بووەو ئەوانیش لەو ڕازی بوون، باخەکانی بەهەشتی بۆ ئامادە کردوون کە چەندەها ڕووبار بە بەردەم کۆشکەکانی و بەژێر درەختەکانیدا دەڕوات، کە بەهەمیشەیش تیایدادەمێننەوە،ئەوسەرئەنجامەسەرکەوتنێکی زۆرگەورەیە، هەروەها فەرموویەتی: ﴿لَّقَدْ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنِ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ ٱلشَّجَرَةِ﴾ [الفتح: ١٨] واتا: سوێند بە خودا (ئەی موحەمەد) بێگومان خودا ڕازی بوو لەو ئیماندارانەی کە پەیمانیان پێ دایت لەژێر درەختەکە (لەحودەیبیە) وە لەجێگایەکی تردا دەفەرموێت: ﴿لِلْفُقَرَآءِ ٱلْمُهَٰجِرِينَ ٱلَّذِينَ أُخْرِجُوا۟ مِن دِيَٰرِهِمْ وَأَمْوَٰلِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ ٱللَّهِ وَرِضْوَٰنًا وَيَنصُرُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلصَّٰدِقُونَ ۞ وَٱلَّذِينَ تَبَوَّءُو ٱلدَّارَ وَٱلْإِيمَٰنَ مِن قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِى صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّآ أُوتُوا۟ وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ ۚ وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِۦ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ۞ وَٱلَّذِينَ جَآءُو مِنۢ

بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا ٱغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَٰنِنَا ٱلَّذِينَ سَبَقُونَا بِٱلْإِيمَٰنِ وَلَا تَجْعَلْ فِى قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ رَبَّنَآ إِنَّكَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴾ [الحشر: ٨-١٠] واتا: ئەو دەستکەوتانە بۆ ئەو هەژارە دوورەوڵاتو کۆچکردووانەیە لەخانوو و سامانی خۆیان دەرکران، لەلایەن مەککەییەکانەوە، داوای چاکەو ڕەزامەندیی لە خوا دەکەن، بۆیە نەیانتوانی لە مەککەدا بژین، و یارمەتی خوداو پەیامبەرەکەی دەدەن بۆیە کۆچیان کرد، ئا ئەوانەن ڕاستگۆکان لەباوەڕو جیهادیاندا * وە ئەوکەسانەی نیشتەجێی (دار الهجرة) و (دارالإیمان) ببوون، واتا: پشتیوانان (ئەنصارییەکان) کە لە پێش کۆچی کۆچەرییەکان (لەمەدینە بوون) کۆچەرییەکانیان خۆشدەوێن و، بەشێك لەدارایی خۆیانیان ئەدەنێ و دڵخۆشیان دەکەن، هیچ شتێکیان لە دڵدا نیە سەبارەت بەوەی بە کۆچەریەکان درا لەدەسکەوتی بەنی نەزیر، چونکە پەیامبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەو هەموو دەستکەوتە تەنها بەشی سێ کەسیانیدا، لەگەڵ ئەوەیشدا کەسێك نەبوو پێی ناخۆش بێت لەناویاندا، حەز بە بەخشینی دەستکەوتەکان بەوان دەکەن، فەزڵی ئەوان دەدەن بەسەر خۆیاندا هەرچەندە هەژارو نەداریشن، جا ئەوەی خۆی لە نەفسی ڕەزیلی بپارێزێت و زاڵ بێت بەسەریدا، ئا ئەوانە هەر سەرفرازن * ئەوانەش لەپاش ئەمانەوە هاتوون ئەڵێن: ئەی پەروەردگارمان خۆش ببە لە ئێمە وە لەو برایانەشمان کە پێشمان کەوتوون لە ئیمان هێناندا، وە هیچ ڕق و کینەیەك مەخەرە دڵمانەوە دەربارەی باوەڕداران، ئەی پەروەردگارمان بەڕاستی هەرتۆی دڵسۆزی میهرەبانی.

ئەم ئایەتە پیرۆزانە بەڵگەن لەسەر فەزڵی هاوەڵانی پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، وە بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە وەصف و ثەنای موهاجر

و ئەنصـــار وئەوانەیـــش دەکات کە بەشـــداری جەنگی بەدریـــان کرد، وە ئەوانەیشی کە لەژێر درەختەکەدا بەیعەت و پەیمانیان دا بەپیغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، وە هەرکەسێکی تریش کە شەرەفمەندبووبیت بەهاوەڵێتی پێغەمبـــەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، نەك هەر ئەوەندە بەڵـــکو وەصفی ئەو باوەڕدارانەیـــش دەکات کە لەدوای ئەوانەوە دێـــن و داوای لێخۆش بوون دەکەن بۆ هاوەڵانی پێغەمبـــەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، وە دەپارێنەوە کە هیچ ڕق و کینەیەك نەخاتە دڵ و دەروونیانەوە بەرامبەر ئەوان.

زۆرێـــك لەئایەتەکانی قورئان و غەیری قورئانیش باســـی ئەوە دەکەن کە خودای گـــەورە لەهاوەڵەکانی پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ،ڕازی بووە، و هەر لەدونیادا موژدەی بەهەشـــت و سەفرازی دواڕۆژی پێداوون، وە زۆر مەدح و پەنایان دەکات، وباسی کۆمەڵێك صیفاتی جوانیان دەکات، وەك خۆشەویســـتی ئەوان بۆخودای گەورە وبرا موســـڵمانەکانیان و ئیثار و کەرەم و سەخاوەتمەندی و لەخۆبووردەیی و تێکۆشانیان لەڕێگای خودا و کۆمەڵێك صیفاتی تری گەورەی زۆر جوان، کە هەر هەموویان شایستەی ئەو ڕێز و پلەو پایەیەن کە خودای میهرەبان لێی ناوون.

لەهەمـــان کاتـــدا پێغەمبـــەری خـــودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، لەزۆرێـــك فەرموودەکانیـــدا وەصف و پەنای کردوون، بۆ نموونە: ئیمامی موســـلیم ڕیوایەتی کردووە: عـن جابر بن عبد الله (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) أن النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قال: «لا يدخل النار أحدٌ بـــايع تحـت الشجرة»[1] واتا: جابری کوڕی عبدالله (خودای لێ ڕازی بێـــت) ئەگێڕێتەوە کە پێغەمبـــەری خودا فەرموویەتی:

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٤٩٦).

هیچ کەس لەوانەی کە لەژێر درەختـــی بیعە الرضوان دا بەیعەت و پەیمان و بەڵێـنیان دا بە (پێغەمبەری خودا) ناچنە ئاگرەوە.

کۆمەڵێك فەرموودەی تریش لەم بارەیەوە هاتوون، هەندێکیان باس لە فەزڵی هاوەڵەکان بەگشـــتی دەکات، وە هەندێکی تریان باس لەفەزڵی ئەو هاوەڵانە دەکات کەبەشـــداریان کرد لەجەنگی بەدردا، وە هەندێکی تریان بەتایبـــەت باس لە چەند کەســـێکی دیاریکراوی نـــاو هاوەڵەکان دەکات، لێرەدا دەرفەتی ئەوەمان نییە باس لەو فەرموودانە هەموویان بکەین.

بۆیە ئەوەی واجب بێت لەسەر موسڵمانان بەرامبەر هاوەڵە بەڕێزەکان ئەوەیـــە: هەوڵبدەن ئەو دەقانەی باســـمانکرد لەخۆیانـــدا جێبەجێی بکەن و بەبێ جیاوازی پشتیوان و پشتگیری هەر هەموویان بن، و خۆشیان بوێن و هەرکاتێك باسکران و ناویان هێنرا داوای ڕەزامەندی خودایان بۆ بکەین و بڵێین (خودایان لێ ڕازی بێت)، بەجوانترین شێوە و شێواز و بە ئەدەبێکی جوانەوە باســـیان بکرێت، وە هەوڵبدرێت بەشـــوێن پێـــی ئەواندا هەنگاو هەڵبگرین ولەسەر ئەو ڕێباز مەنهەجە برۆین کە ئەوانی لەسەر بووە.

واجبە موســـڵمانان وازبهێنـــن لەو جیاوازی و ناکۆکیـــەی کە لەنێوان ئەواندا ڕوویداوە، بابزانین ئایا حوکمی تانە و قسە وتن بەهاوەڵەکان چیە؟

پێشـــتر ئەوەمان زانی کە هاوەڵە بەڕێزەکان لەپـــاش پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چاکترین کەســـی ئەم ئومەتە و دەســـتەیەکی هەڵبژێرراوی خۆنەویســـت و دونیا نەویســـت بوون، ئەوان کەســـانی یەکەمی ئیســـلام و بەیداخـــی هیدایەت و چـــرای ڕووناکی ئەم ئوممەتە بـــوون کە چۆکیان

بەتاریکی و شـــەوەزەنگی نەفامی دادا، هەر ئەوان بوون بەهەق و ڕاســـتی لەپێناوی خودای گەورەدا جهادیان کردو تیکۆشـــان و بۆ تەنها ساتێکیش ماندوو نەبـــوون، لەپێناو گەیاندی ئەم بانگەوازەدا ناخۆشـــی و نارەحەتی چەرمەسەری دونیایان هاتەڕێ، تا ئەو کاتەی خودای گەورە لەسەر دەستی ئەواندا هێز و شەوکەتی بۆ ئەم ئاینە پیرۆزە پەیدا کرد، جا بۆیە هەرکەسێك بەخراپە ناویان بهێنێت و جنێوو تانە و تەشـــەریان لێبـــدات ئەوە بابزانێت خراپترین مەخولقی خودایە، چونکە کارێکی لەو شێوەیە بەدژایەتی کردنی هەموو ئیسلام دادەنرێت، هەرکەس هاوەڵەکانی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە کافر و بێ بـــاوەڕ دابنێت، یان باوەڕی وابێت کـــە پاش مردنی پێغەمبەر پاشگەز بوونەتەوە لەئیسلام ئەوە بێگومان خۆی کافر و بێ باوەڕ بووە وئەو کەسە شایانی پاشگەزبوونەوەیە نەك هاوەڵە بەڕێزەکان، بێگومانیشین لەوەی هەرکەس لەداوی ئەوان هەرچەند کاری خێر و چاکە بکات هەرگیز ناگات بەو پلەو پایەی ئەوانی پێگەیشتووە، ئەویش بەبەڵگەی ئەم فەرموودەیە کەلە صەحیحی بوخاری و موسلیمدا هاتووە: عن أبي سعيد الخدري (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قال: قال رســـول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)«لا تسبوا أحدًا من أصحابي، فإن أحدكم لو أنفق مثل أحد ذهبًا مـــا أدرك مُد أحدهم ولا نصيفه»[1] واتا: ئەبو سەعیدی خودری (خودای لـــێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: جنێوو و قســـە نەلێن بەهیچ کەسێك لەهاوەڵەکانم، بێگومان ئەگەر هەرکەســـێك لەئێـــوە هێندەی کێوی ئوحود زێر ببەخشـــێت لەپێناو خوادا، ناگات بەمشتێك یان نیو مشتی ئەوان.

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٣٦٧٣)، وەموسلیم بەفەرموودەکانی ژمارە(٢٥٤٠، ٢٥٤١).

ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە حەرامە و دروست نییە جنێوو تانەو تەشەر و قسە وتن بەهاوەڵە بەڕێزەکانی پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، وە تەئکیدیش لەوە دەکاتەوە کە هیچ کەسێك لەئێمە ناگات بەچاکە و حەسەناتی ئەواندا ئەگەر هەرچی مالّی دونیایش هەیە لەپێناو خوادا بیبەخشین.

واجبە لەسەر موسڵمانان باوەڕیان وابێت هاوەڵە بەڕێزەکان هەر هەموویان عادل بوون وهەمیشە داوای ڕەزامەندی خودایان بۆ بکەین و واز بهێنین لەو جیاوازی و ناکۆیەی لەنێوانیاندا ڕوویداوە و ئەوەیشی پەیوەندی بە نهێنی نێوان خۆیانەوە هەبووبێت بیدەینە دەست خودای گەورە، عومەری کوری عبدالعزیز (ڕەحمەتی خودای لێ بێت) ئەڵێت: ئەوانە کۆمەڵێك کەس بوون، خودای گەورە دەستی پاراستوین لەخوێنیان لەو ناکۆکیەی کەلەنێوانیاندا ڕوویداوە، دەی با ئێمەیش زمانی خۆمان بپارێزین لە ئاست شەرەف و ناموسیاندا.

پوختەی قسەیش لەم مەسئەلەیەدا ئەوەیە: ئەهلی سوننەت و جەماعەت پشتیوان و پشتیگری سەرجەم هاوەڵە بەڕێزەکانن، وە بەشێوەیەکی دادپەروەرانە و زۆر بەئینصافەوە لەوپلەو پایەشدا دایان دەنێن کە شایستەینی، نەك بە ئارەزوو و هەواو هەوەسی خۆیان هەرچۆنێکیان ویست وابکەن، چونکە ئەگەر وابێت ئەوە زوڵم وستەم و لەسنوور دەرچوون ویاخیبوونە.... خودای گەورە پەنامان بدات.

باسی سێهەم

ئەهل وبەیتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

پێناسەی ئەهل وبەیت:

ئەهل وبەیت: خزم و كەسوكاری پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)ن، ئەوانەی كە صەدەقە بۆیان حەرامە، ئەوانیش بریتین لە: نەوەكانی عەلی كوڕی ئەبوطالب، و جەعفەری كوی ئەبوطالب، و عەباسی كوڕی عبدالمطلب، نەوەكانی حارثی كوڕی عبدالمطلب، و خێزانەكانی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ).

بەڵگەكان لەسەر فەزڵی ئەهل و بەیت:

خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ [الأحزاب: ٣٣] واتا: بەڕاستی خودا دەیەوێ ئەی ئال و بەیتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەر جۆرە پیسی و گوناهێك لە ئێوە دووربخاتەوە و پاك و خاوێنتان بكاتەوە بە تەواوی.

وە پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «أذكّركم الله في أهل بيتي»[1] واتا: ئەی باوەڕداران لەبەر خاتری خودا ئاگاداری ئەهل و بەیتم بن.

خێزانەكانی پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە ئەهل و بەیتی ئەون:

بەڵگەش لەسەر ئەمە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا * وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا * وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا﴾ [الأحزاب: ٣٢-٣٤]

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٤٠٨).

واتا: ئەی ژنانی پێغەمبەر(صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) ئێـــوە وەك هیچ یەك لە ئافرەتانی دیکە نیـــن ئەگەر خۆتـــان بپارێزن و لەخودا بترســـن کەواتـــە بە خەمزەو نازەوە قســـە مەکەن (وەك لە ئافرەتانی ڕەوشت نزم) نەوەکو ئەوەی کە دڵی نەخۆشـــە دەروون نزمە نیازی خراپ بکات وە قسەی چاك و بەجێبکەن ❊ وە لە ماڵەکانـــی خۆتاندا بمێننەوە وە زینـــەت و جوانی خۆتان دەرمەخەن (لەناو خەڵکی نا مەحرەمدا) وەکو خۆ دەرخســـتنی ئافرەتانی ســـەردەمی نەفامـــی یەکەم (پێش ئیســـلام) نوێژ بکەن و زەکات بـــدەن وە گوێڕایەڵی خـــوداو پێغەمبەرەکەی بکەن بەڕاســـتی خودا دەیەوێ ئـــەی ئال و بەیتی پێغەمبەر(صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) هەر جۆرە پیسی و گوناهێك لە ئێوە دوروبخاتەوە و پاك و خاوێنتان بکاتەوە بە تەواوی ❊ هەرچی لەماڵەکانتاندا دەخوێنرێتەوە لەقورئان و فەرموودە یادی بگرن و فەرامۆشـــی مەکەن و باســـی بکەن بۆ خەڵکی، بەڕاســـتی خودا هەمیشەو بەردەوام بەلوطف و وردبین و بەئاگایە (لە هەڵسوکەوتی بەندەکانی).

ئیمام ابن کثیر (ڕەحمەتی خودای لێ بێت) لە تەفسیری ئەم ئایەتانەدا ئەڵێت: پاشـــان ئەوەی جێی گومان نییە لەم مەســـئەلەیەدا، ئەوەیە هەرکەسێك بەوردی تێرامێنێت وبیربکاتەوە دەزانێت کە خێزانەکانی پێغەمبەری خودا(صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) لـــەو ئەهل و بەیتەن کە خـــودای گەورە لـــەم ئایەتە پیرۆزەدا باســـی کردوون: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ ٱلرِّجْسَ أَهْلَ ٱلْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ [الأحزاب: ٣٣].

چونکە ئەو کۆمەڵە ئایەتە لەســـەرەتاوە باســـی ئەوان دەکات وڕووی گوفتاری خودای گەورە لەگەڵ ئەوانە، ئەمجا لەدوای ئەو ئایەتەوە کە باس لە ئەهل و بەیت دەکات خـــودای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَٱذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ

فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ وَٱلْحِكْمَةِ﴾ [الأحزاب: ٣٤] واتا: لەماڵەکانتاندا کاروکردەوە بەوە بکەن کە خودای گەورە دایبەزاندووە بۆ سەر پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە قورئان و سوننەت.

قەتادە و کەسانی تریش لەزانایانی تەفسیر لەم بارەیەوە وتویانە: ئەی ژنانی پێغەمبەر یادی ئەو نیعمەتانە بکەن کە خودای گەورە تایبەتی کردووە بە ئێوەوە لەناو هەموو ژنانی تردا و پێی بزانن.

وەصیەتی پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆ ئوممەتەکەی لەبارەی ئەهل و بەیتەوە:

پێشتر باسی ئەو فەرموودەیەمان کرد کە پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «أذكركم الله في أهل بيتي»[1] ئەهلی سوننەت ئەهل و بەیتی پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) یان خۆش دەوێت و ڕێزیان دەگرن و پارێزگاریش دەکەن لەو وەصیەتەی کە پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەبارەیانەوە بۆ موسڵمانانی کردووە، چونکە خۆشویستن و ڕێزی ئەوان خۆشویستن و ڕێزی پێغەمبەرە (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، ئەویش بەو مەرجەی ئەهل و بەیت شوێنکەوتەی سوننەتی ئەوبن و بەو ڕێبازە ڕاست و دروستەدا هەنگاو هەلگرن کە ئەوی لەسەر بووە، وەک عەباس و عەلی و نەوەکانیان، بەڵام ئەگەر هاتوو پێچەوانەی سوننەت و ڕێگا و ڕێبازی ئیسلام هەڵسوکەوتیان کرد و بێ باوەڕ بوون، ئەوە بەهیچ شێوەیەک دروست نییە خۆشمان بوێن و پشتیوان و پشتگیریان بین، هەرچەندە لەئەهل و بەیتی پێغەمبەریش بن (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ).

(١) موسلیم - فضائل الصحابة - (٢٤٠٨)، وە موسنەدی ئەحمەد (٤/ ٣٦٧)، وە دارەمی - فضائل القرآن - (٣٣١٦).

هەڵوێستی ئەهلی سوننەت و جەماعەت لەبارەی ئەهل و بەیتەوە هەڵوێستێکی میانەڕەوانە و بەوێژدانانەیە، پتشگیر و پشتیوانی ئەوانەیانن کە خاوەن باوەڕ و دامەزراوون لەسەر دین، وە دوورن لەوانەشیان کە بێ باوەڕن و لایانداوە لە دین و سوننەتی پێغەمبەر(صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، چونکە تەنها لەبەر ئەوەی ئەهل و بەیتن و خزم و کەسوکاری پێغەمبەرن(صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هیچ سوودێکیان پێ ناگەیەنێت ئەگەر خۆیان خاوەن باوەڕێکی ڕاستەقینە نەبن، لەم بارەیەشەوە ئەم ڕیوایەتە هاتووە: عن أبي هريرة (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قال: قام رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) حين أنزل عليه ﴿وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ﴾ [الشعراء: ٢١٤] فقال: «يا معشر قريش أو كلمة نحوها، اشتروا أنفسكم لا أغني عنكم من الله شيئا، يا بني عبد مناف لا أغني عنكم من الله شيئًا، يا صفية عمة رسول الله لا أغني عنك من الله شيئًا، ويا فاطمة بنت محمد سليني ما شئت من مالي لا أغني عنك من الله شيئًا»[1] واتا: ئەبو هورەیرە (خودای لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە کە کاتێك ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە: ﴿وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ﴾ واتا: ئەی پێغەمبەری خودا عەشیرەت وخزم و کەسوکارەت بترسێنە لەئاگری دۆزەخ، پێغەمبەر(صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەستایە سەرپێ و فەرمووی: ئەی خەڵکی قوڕەیش (یان ووشەیەکی تری لەو شێوەیەی وت) خۆتان نەفس و دەروونی خۆتان بکڕنەوە، چونکە بەڕاستی من لای خودای گەورە هیچم پێ ناکرێت بۆتان، ئەی نەوەکانی عبدالمناف ئاگادارین من هیچم پێ ناکرێت بۆتان لای خودا (ئەگەر خۆتان باوەڕدار نەبن) ئەی صەفیەی پوری پێغەمبەری خودا من هیچم پێ ناکرێت بۆت لای خودا

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٤٧٧١)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(٢٠٤).

(ئەگەر خۆت باوەڕدار نەبیت)، ئەی فاطمەی کچی محمد لەمالّی خۆم چیت دەوێت داوام لێ بکە، بەلام لای خودا هیچم پێ ناکرێت بۆت (ئەگەر خۆت باوەڕدار نەبی).

لەفەرموودەیەکی تریشدا دەفەرموێت: «من بطأ به عمله لم یسرع به نسبه»[1] واتا: ئەوەی کاروکردەوەی سست و پەککەوتە بێت، نەسەب و پشت و بنەماڵەی پێشی ناخات و فریای ناکەوێت.

ئەهلی سوننەت و جەماعەت بەدوورن لەوانەی کە زیادەڕۆیی دەکەن لەهەقی ئەهل و بەیتدا وبە مەعصوم و تاوان نەکەریان دەزانن، وە هەروەها بەدوورن لەوانەیش کە خەریکی دژایەتی کردنی هەندێك لەئەهل و بەیتی پێغەمبەرن (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، وتانە و تەشەریان لێدەدەن، وە هەروەها ئەهلی سوننەت و جەماعەت تەبەڕا دەکەن و خۆیان بەدوور دەگرن لەهەندێك کەسی بیدعەکەر و خورافاتچی کە تەوەسول بەئەهل و بەیت دەکەن و خسوتنیانەتە جێگای خودای گەورە لەکاتی نزاکردن و پاڕانەوە وداواکانیاندا.

هەر بۆیە ئەهلی سوننەت و جەماعەت لەم مەسئەلەیە وغەیری ئەم مەسئەلەیەشدا خاوەنی مەنهەج و بیروبۆچونێکی میانەڕە و ڕێبازێکی ڕاست و دروستن بەشێوەیەك نە کەمتەرخەمی تێدا دەکەن و نەزیادەڕۆیش.

(١) موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٦٩٩).

باسی چوارەم
خەلیفەکـــانی ڕاشـــیدین

پێناسەی خەلیفەکانی ڕاشدین:

خەلیفەکانی ڕاشدین بریتین لە: ئەبوبەکری صدیق، و عومەری کوڕی خەتاب کە لەقەبەکەی (الفاروق) ـــــە، و ذو النورین عثمانی کوڕی عەفان، وە باوکی دووکچەزاکەی پێغەمبەر عەلی کوڕی ئەبوطالب (خودای گەورە لەهەموویان ڕازی بێت، هەروەك چۆن ڕازی بوو لێیان).

پلەو پایەیان، لەگەڵ واجب بوونی شوێنکەوتنیان:

خەلیفەکانی ڕاشـــدین باشـــترین و چاکترینی کەســـانی نـــاو هاوەڵە بەڕێزەکانن، ئەوان خەلیفە ڕاشـــدینەکانن کـــە پێغەمبەر بە (المهديون) واتا: هیدایەتدراوەکان ناوی بردوون، و فەرمانی کردووە کە موسڵمانان شوێن پێیان هەڵگرن و دەستبگرن بە خوو ڕەوشت و کاروکردەوەیانەوە، هەروەك لەســـوننەتدا ثابت بـــووە لەو فەرموودەیـــەی کە عرباضی کوڕی ســـاریە (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کـــردووە، کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «أوصيكم بالسمع والطاعة، فإنه من يعش منكـــم بعدي فسيرى اختلافًا كثيرًا فعليكم بسـنتي وسـنة الخلفاء الراشـدين المهديين من بعدي تمســكوا بها وعضوا عليها بالنواجذ، وإياكـــم ومحدثات الأمور، فإن كل بدعة ضلالة»[1] واتا: وەصیەتتان بۆ دەکەم کـــە گوێگر و گوێڕایەڵ بن، بێگومان هەرکەس لەئێوە لەپاش من بژی جیاوازی و ناکۆکیەکی زۆر دەبینێت، بۆیە وەصیەتتان دەکەم کە دەستبگرن بە سوننەتی من و سوننەتی خەلیفە ڕاشدیە

(١) موسنەدی ئەحمەد (٤/ ١٢٩-١٢٧)، وە تیرموذی (٧/ ٤٣٨) بەسەنەدیکی صەحیح.

هیدایەتدراوەکانی دوای منەوە، تۆند دەستیان پێوە بگرن و بەددانەکانتان پێوەیان بئالێن، ئامان دووربکەونەوە لەکاروکردەوەی داهێنراوەوە، چونکە بێگومان هەموو بیدعە و داهێنراوێك گومڕایی و سەرلێشێواویە.

فەزڵی خەلیفەکانی ڕاشدین:

ئەهلی سوننەت و جەماعەت کۆدەنگن لەسەر ئەوەی فەزڵی خەلیفەکانی ڕاشدین بەپێی ئەو ڕیزبەندیەیە کە لەخیلافەتدا دیاریکراوە، یەکەمیان ئەبوبەکرە، پاشان عومەر، و ئەمجا عثمان، و دواتر عەلی یە، وە لەفەزڵی هەریەکێکیشیاندا کۆمەڵە فەرموودەیەك هاتووە، ئێمە لێرەدا بۆ هەریەکێکیان فەرموودەیەك باس دەکەین:

لەفەزڵی ئەبوبەکردا (خودای لێ ڕازی بێت): بوخاری و موسلیم ڕیوایەتیان کردووە، کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەسەر مینبەرەکەی فەرمووی: «لو كنت متخذًا من أهل الأرض خليلا، لاتخذت أبا بكر خليلا لا يبقين في المسجد خوخة إلا سدت إلا خوخة أبي بكر»[1] واتا: ئەگەر بهاتایە کەسێکیم لە ئەهلی سەر زەوی بکردایە بەخەلیل ئەوە ئەبوبەکرم دەکرد بەخەلیل، لەمزگەوتدا هیچ دەرگایەك نەماوە دانەخرێت، دەرگاکەی ئەبوبەکر نەبێت.

(خەلەیان خەلیلی) بەرزترین پلەو پایەی خۆشەویستی خودایە بڕیاری داوە بۆ ئیبراهیم (سەلامی خودای لێ بێت) لەگەڵ پێغەمبەری ئیسلام محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ).

وەلە فەزڵی عومەردا (خودای لێ ڕازی بێت) دیسان بوخاری و موسلیم ڕیوایەتیان کردووە: أن النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) كان يقول: «قد كان في الأمم

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٣٦٥٤).

قبلكم محدّثون، فإن يكن في أمتي أحد فإن عمر بن الخطاب منهم»[١] واتا: لە ئوممەتەکانی پێشوودا کەسانێکی خاوەن ئیلهام هەبوون کە ئیلهامیان بۆهاتووە، ئەگەر لە ئوممەتی منیشدا کەسێکی لەو شێوەیە هەبێت ئەوە عومەری کوری خەتاب لەوانە.

ئەوەیشی لەفەزڵی عثماندا هاتووە: ئەو فەرموودە درێژەیە کە عائیشەی دایکی باوەڕداران (خودای لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتی کردووە تێیدا هاتووە: «دخل أبو بكر ثم عمر ثم عثمان وعندما رآه الرسول جلس وسوى ثيابه فسألته عائشة فقال: ألا أستحي من رجل تستحي منه الملائكة»[٢] واتا: ڕۆژێکیان ئەبوبەکر پاشان عومەر ئەمجا عثمان هاتنە ژوورەوە، کاتێك پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) عثمانی بینی دانیشت و جلوبەرگەکەی ڕێکوپێك کرد، عائیشە لێی پرسی (کەبۆچی بۆ ئەوان وای نەکرد وبۆ عثمان وایکرد) پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەوەڵامیدا فەرمووی: ئایا من شەرم لەکەسێك نەکەم کە فریشتەکان شەرمی لێدەکەن؟.

لەفەزڵی عەلی شدا (خودای لێ ڕازی بێت): بوخاری و موسلیم فەرموودەیەکیان ڕیوایەت کردووە: عن سهل بن سعد (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) أن النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قال عشية خيبر: «لأعطين الراية غدًا رجلا يحب الله ورسولَه، ويحبه الله ورسولُه يفتَح الله على يديه... فقال: ادعوا لي عليًا... فدفع الراية إليه ففتح الله عليه»[٣] واتا: سەهلی کوڕی سەعد (خودای لێ ڕازی بێت)

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٣٦٨٩)وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(٢٣٩٨).

(٢) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٤٠١).

(٣) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٣٧٠٢)وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(٢٤٠٥).

ئەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەسەرەتای دەستپێکردنی جەنگی خەیبەرەوە فەرمووی: سبەینێ ئالاّ وڕایە دەدەمە دەستی پیاوێك کە خودا و پێغەمبەری خودای خۆشدەوێت، و خودا و پێغەمبەرەکەشی ئەویان خۆشدەوێت، و لەسەر دەستی ئەودا خودا فەتحی دەکات بۆمان.... ئەمجا فەرمووی: عەلی م بۆ بانگ بکەن... ئالاّکەی دایە دەستی و خودای گەورە لەسەر دەستی ئەودا فەتحی خەیبەری کرد بۆ موسلّمانان.

باسی پێنجەم

ئەو هاوەڵانەی کە موژدەی بەهەشتیان پێدراوە

پێشتر باسمانکرد و زانیمان کەهاوەڵە بەڕێزەکان خاوەنی فەزڵ و پلەوپایەی تایبەتی خۆیانن و هەرهەموویشیان عادل بوون، وە بێگومان هەندێکیشیان فەزڵی زیاتریان هەیە بەسەرهەندێکی تریاندا، باشترین کەسانێکیش لەناو هاوەڵە بەڕێزەکاندا ئەو کەسانە بوون کە لەسەرەتای ئیسلامەوە لەموهاجیرەکان موسڵمان بوون، دوای ئەوانیش ئەنصاریەکانە، ئەمجا ئەوانەیان کەبەشداری جەنگی بەدریان کردووە، دوای ئەوانیش ئەو هاوەڵانەی کە بەشداری جەنگی خەندەقیان کردووە، پاشان ئەوانەی بەیعەتی رِضوانیان دا بەپێغەمبەر (صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ)، ئەمجا ئەوانەی پێش فەتحی مەککە کۆچیان کرد بۆ مەدینە و لەپێناوی خودای گەورەدا جەنگان پلەوپایەیان لەو کەسانە بەرزترە کە پاش فەتحی مەککە مالیان بەخشی و لەپێناوی خوادا جەنگان، هەرهەموویشیان خودای گەورە پەیمان و بەڵێنی زۆر چاکی پێداوون کە بەهەشتە.

باشترین کەسانی ناو هاوەڵە بەڕێزەکانیش خەلیفەکانی ڕاشدینن، ئەبوبەکری صدیق، وعومەری فاروق، وعثمانی ذي النورين، و باوکی دووکچەزاکەی پێغەمبەر (صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) علي کوڕی ئەبوطالب، پاشان عبدالرحمن ی کوڕی عەوف، و زوبەیری کوڕی عەوام حەواری و خۆشەویستی پێغەمبەر، طلحەی کوڕی عبیدالله، و سعدی کوڕی ئەبو وەقاص، و دەست پاکی ئەم ئوممەتە ئەبوعوبەیدەی کوڕی جەڕاح، و سەعیدی کوڕی زەید کوڕی نەفیل (خودای گەورە لەهەر هەموویان ڕازی بێت) کە بە دە کەسە موژدە پێدراوەکە بەبەهەشت ناسراوون.

لەفەزڵی ئەم کەسانەیشدا فەرموودە گەلێك بەگشتی باسی لەمانە کردووە، وە هەندێکیشیان بەتایبەتتر پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) باسی فەزڵیانی کردووە، ئیمامی ئەحمەد وأصحابی سونەن ئەم فەرموودەیەیان لەم بارەیەوە ڕیوایەتکردووە: عن عبد الرحمن بن الأخنس (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) عن سعيد بن زيد قال: أشهد على رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) أني سمعته وهو يقول: «عشرة في الجنة، النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) في الجنة، وأبو بكر في الجنة، وعمر في الجنة، وعثمان في الجنة، وعلي في الجنة، وطلحة في الجنة، والزبير بن العوام في الجنة، وسعد بن مالك في الجنة، وعبد الرحمن بن عوف في الجنة، ولو شئت لسميت العاشر. قال: فقالوا: من هو؟ فسكت قال: فقالوا: من هو؟ فقال: هو سعيد بن زيد (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ)»[1] واتا: عبدالرحمن ی کوڕی ئەخنەس (خودای لێ ڕازی بێت) لە سەعیدی کوڕی زەیدەوە گێڕاویەتەوە، کە وتویەتی: لەبەر خاتری خودای گەورە شاهیدی دەدەم بۆ پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە من لێم بیستووە، فەرموویەتی: دە کەس لەبەهەشتدان، پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەبەهەشتدایە، ئەبوبەکر لەبەهەشتدایە، عومەر لەبەهەشتدایە، عثمان لەبەهەشتدایە، عەلی لەبەهەشتدایە، طلحە لەبەهەشتدایە، زوبەیری کوڕی عەوام لەبەهەشتدایە، سەعدی کوڕی مالیك لەبەهەشتدایە، عبدالرحمن ی کوڕی عەوف لەبەهەشتدایە، وە ئەگەر بمویستایە ناوی دەهەمینیشم دەهێنا، دەڵێت: وتیان: ئەو کەسە کێیە؟ بێدەنگ بوو، ئەمجا وتیانەوە: ئەو کەسە کێیە؟ فەرمووی: ئەو کەسە سەعیدی کوڕی زەیدە (خودای گەورە لەهەموویان ڕازی بێت).

(١) موسنەدی ئەحمەد (١/ ١٨٨)، وە خاوەنی سونەنەکانیش بە سەنەدیکی صەحیح ریوایەتیان کردووە.

لەگەڵ ئەوەشدا پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەغەیری ئەمانەیش موژدەی بەهەشتی داوە بەکەسانی تریش، وەك عبدالله ی کوڕی مەسعود، و بلالی کوڕی رەباح، و عەکاشەی کوڕی محصن، و جەعفەری کوڕی ئەبوطالب، جگە لەمانیش کەسانی تریش هەن کە موژدەی بەهەشتیان پێدراوە، ئەهلی سوننەت و جەماعەت ناوی ئەوانە دێنن کە بەدەقی فەرمووە پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) شاهیدی ئەوەی بۆداوون کە ئەهلی بەهەشتن، وە غەیری ئەوانەیش کە موژدەی بەهەشتیان پێدراوە، ئومێدی خێریان بۆ دەکەن لای خودای گەورە، چونکە پەروەردگار پەیمانی بەهەشتی داوە بەهەموویان، هەروەك خودای گەورە دوای ئەوەی باسی فەزڵی هاوەڵە بەڕێزەکان دەکات و ڕوونی دەکاتەوە کە هەندێکیان بەفەزڵترن لەهەندێکی تریان، ئەمجا دەفەرموێت: ﴿وَكُلًّا وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلْحُسْنَىٰ﴾ [النساء: ٩٥] واتا: هەر هەموویان خودای گەورە پەیمان و بەڵێنی باش و چاکی پێداوون کە مەبەست پێی بەهەشتە.

سەبارەت بە موسڵمانان بەگشتیش ئەهلی سوننەت و جەماعەت شاهیدی بۆ کەس نادەن بەدڵنیاییەوە بەوەی ئەهلی بەهەشت یان دۆزەخ بن، بەڵکو ئومێدیان وایە کەسانی چاکە کار و موحسنیان پاداشتی خێر دەدرێنەوە، و دەترسن لەوەیش کەسانی گوناهبار و خراپەکاریان دووچاری سزای دۆزەخ ببنەوە، لەگەڵ ئەوەدا دڵنیان ئەو باوەڕدارنەی لەسەر تەوحید و یەکخواپەرستی مردبن خودای گەورە بەهەتا هەتایی نایانخاتە دۆزەخەوە، چونکە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ﴾ [النساء: ١١٦] واتا: بێگومان خودای گەورە لەو کەسانە خۆش نابێت کە هاوەڵیان بۆ بڕیارداوە، بەڵام غەیری هاوەڵ بڕیاردان خودای گەورە لەهەموو تاوانێك خۆش دەبێت بۆ هەرکەسێك کە خۆی بیەوێت.

بەشی چوارەم
ئەرکی سەرشانمان بەرامبەر بە ئیمام و پێشەوای موسڵمان، وە بەرامبەر موسڵمانان بەگشتی، و پابەندبوون بەکۆمەڵی موسڵمانانەوە

ئیمامی موسـلیم لە صەحیحەکەی خۆیدا ئەم فەرموودەیەی ڕیوایەتی کردووە: عن أبـي رقية تميم الداري (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) أن النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قال: «الدين النصيحة، الدين النصيحة، الدين النصيحة، قلنا: لمن يا رسـول الله؟ قال: لله ولرسـوله ولكتابه ولأئمة المسـلمين وعامتهم»[1] واتا: ئەبو ڕوقیە، تەمیمی داری (خودای لـێ ڕازی بێـت) ئەگێڕێتەوە کە پێغەمبـەر فەرموویەتی: ئاینی ئیسـلام بریتیە لە ئامۆژگاری، ئاینی ئیسـلام بریتیە لە ئامۆژگاری، ئاینی ئیسلام بریتیە لە ئامۆژگاری، وتیان: ئامۆژگاری بۆ کێ؟ فەرمووی: ئامۆژگاری بۆخودای گەورە، و پێغەمبەرەکەی، و قورئانەکەی، و پێشەوای موسڵمانان، خەڵکی بەگشتی.

ئامۆژگاری بـۆ خودای گەورە: بـەوە دەبێت کە بەیەکخواپەرسـتی بیپەرسـتیت و هیچ شتێك نەکەیت بەهاوەڵ و شـەریك بۆی، و بەگەورە و بەرز و بڵندی ڕابگریت، و خۆشـتبوێت و لێی بترسی و ئومێد و ڕەجای خێرت پێی هەبێت، و فەرمانەکانی جێبەجێ بکەیت، و دووریش بکەویتەوە لەو شتانەی ئەو قەدەغەی کردوون.

ئامۆژگاری بۆ پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): بەوە دەبێت: باوەڕی پێ بهێنیت و بەڕاستی بزانیت لەو شتانەی کە هەوالّی پێداوە، وگوێڕایەڵی بیت

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٥٥).

لەوەی فەرمانی پێکردووە، وشوێن سوونەتەکانی بکەویت، وشوێن پێی ئەو هەڵبگریت لەژیانی ڕۆژانەتدا، وخۆشتبوێت، وە بەهیچ شێوەیەکیش خواپەرستی نەکەین بەو شێوەیە نەبێت ئەو دیاری کردووە بۆمان.

ئەمجا ئامۆژگاری بۆ پێشەوای موسڵمانان بەوە دەبێت: دوعای خێریان بۆ بکەین و خۆشمان بوێن، وگوێڕایەڵیان بین لەسنووری گوێڕایەڵی خودای گەورەدا، چونکە گوێڕایەڵیان لە تاوان و سەرپێچیکردنی خودای گەورەدا دروست نییە.

ئامۆژگاری بۆ موسڵمان بەگشتی بەوە دەبێت: فەرمانیان پێ بکەیت بەچاکە و بەرگرییان لێ بکەیت لەخراپە، و ئەوەی بۆ خۆمان پێمان خۆشە لەخێر و خۆشی بۆ ئەوانیش پێمان خۆشبێت، بەپێی توانا یارمەتییان بدەین و خێریان لێ نزیك بکەینەوە و خراپە و ناخۆشیشان لێ دوور بخەینەوە.

ئەرکی سەرشانمان بەرامبەر بە کاربەدەستی موسڵمانان:

دەقەکانی قورئان و سوننەت و کۆدەنگی پێشینی ئومەتی ئیسلام لەسەر ئەوەیە کە واجبە گوێڕایەڵی ئیمام و پێشەوای موسڵمانان بکرێت ئەگەر هاتوو ستەمیشی دەکرد لەهەندێك لە سنووورەکانی خودای گەورەدا، بەو مەرجەی کە فەرمان نەکات بەسەرپێچی پەروەردگار، چونکە ئەگەر فەرمانی کرد بەوەها کارێك ئەوە نابێت گوێڕایەڵی بکرێت لەسەرپێچی کردنی خودای گەورەدا، هەروەك چۆن واجبە نوێژی لەپشتەوە بکرێت بەوشێوەیەش واجبە حەج و جیهاد و تێکۆشانی لەگەڵدا بکرێت، لەو جێگایانەی کە ئیجتهاد دەکات دەبێت گوێڕایەڵی بکرێت، لەهەمان کاتیشدا لەسەریشی پێویست نییە لەو مەسائیلانەی ئیجتهادین ئەو بەگوێی

شوێنکەوتووەکانی خۆی بکات، بەڵکو لەسەر ڕەعیەت و شوێنکەوتوانی پێویستە گوێڕایەڵێ ئەوبن و واز لەڕای خۆیان بهێنن و بچنە سەر ڕاکەی ئەو، چونکە بەرژەوەندی کۆك بوون و یەکدەنگی موسڵمانان و پێکەوە بوونیان و دوورکەوتنەوە لەخراپەکاری و پەرتبوون ئیختلاف، لەبەرژەوەندیە تایبەتیەکان زۆر گەورەترن، هەروەك چۆن واجبە بەڕێگا شەرعیە و شایستەکان ئامۆژگاری پێشەوا و کاربەدەستی موسڵمانان بکرێت، و دوور بکەوێتەوە لە ململانێ لەگەڵیان و لەفەرمانیان دەرنەچیت ئەگەر بێ فەرمانی خودای گەورەی تێدا نەبوو.

ئیمامی طەحاوی ڕەحمەتی خودای لێ بێت ئەڵێت: ئێمەی ئەهلی سوننەت و جەماعەت نابینین کە دەربچین لەفەرمانی پێشەوا و کاربەدەستانمان ئەگەر ستەمیشیان کرد، وە دوعا و نزایان لێ ناکەین، و دەست هەڵناگرین لەگوێڕایەڵییان، وە باوەڕمان وایە گوێڕایەڵیان فەرزە لەو کاروکردەوانەی کە فەرمانی خودای گەورەی لەسەرە، مادامێك فەرمان ناکەن بەسەرپێچی فەرمانی پەروەردگار، وە داوا لە خودای گەورە دەکەین کە لەش ساغ و ئیصلاحیان بکات.

بەڵگەیش لەسەر ئەم مەسئەلەیە لەقورئان و سوننەتدا زۆرە، خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنكُمۡۖ﴾ [النساء: ٥٩] واتا: ئەی ئەوکەسانەی باوەڕتان هێناوە! گوێڕایەڵیی فەرمانی خواو پەیامبەربن لەهەموو کاروبارێکدا، وە بەر فەرمانی کاربەدەستان و کارسازانی خۆتان بن، واتا: بەقسەی ئەو کاربەدەست و زانایانە بکەن، کە لەخۆتانبن. واتا: لەچوارچێوەی شەریعەتدا گوێڕایەڵیان بن.

بەڵگە لەسوننەتیشدا ئەم فەرموودانەیە: عن أبي هريرة (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) عن النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) أنه قال: «من أطاعني فقد أطاع الله، ومن عصاني فقد عصى الله، ومن يطع الأمير فقد أطاعني، ومن يعص الأمير فقد عصاني»[1] واتا: ئەبو هورەیرە (خودای لێ رازی بێت) ئەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: هەرکەس گوێڕایەڵی من بکات ئەوە گوێڕایەڵی خودای گەورەی کردووە، وە هەرکسە سەرپێچی من بکات ئەوە سەرپێچی خودای گەورەی کردووە، وە هەرکەس گوێڕایەڵی کاربەدەستێکی موسڵمانان بکات ئەوە گوێڕایەڵی منی کردووە، وە هەرکەسیش سەرپێچی کاربەدەستی موسڵمانان بکات ئەوە سەرپێچی منی کردووە.

وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: قال رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)«على المرء المسلم السمع والطاعة فيما أحب وكره إلا أن يؤمر بمعصية، فإذا أمر بمعصية فلا سمع ولا طاعة»[2] واتا: عبداللەی کوڕی عومەر (خودای لێ ڕازی بێت) ئەڵێت: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: لەسەر تاکی موسڵمان واجبە گوێبیست و گوێڕایەڵ بێت لەوەی پێی خۆشە و لەوەیشی کە پێی ناخۆشە، مەگەر کاتێك نەبێت کە فەرمانیان پێ بکەن بەسەرپێچی خودای گەورە، جا کاتێك فەرمانی سەرپێچی خودای گەورەیان پێکرد ئەو کاتە نەدەبیستێت ونە گوێڕایەڵیش دەبێت.

سوننەتیش وایە هەرکاتێك ئامۆژگاری کاربەدەست و پێشەوای موسڵمانانت کرد بەنهێنی و دوور بێت لە ووروژاندن و ناوزڕاندن، بەڵگەش

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٧١٣٧).

(٢) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٧١٤٤).

بۆ ئەمە ئەم ڕیوایەتەیە: ما رواه ابن أبي عاصم وغيره، عن عياض بن غنم (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قال: قال رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) «من أراد أن ينصح لذي سلطان فلا يبده علانية، وليأخذ بيده فإن سمع منه فذاك، وإلا أدى الذي عليه»[1] واتا: ابن أبي عاصم وغەیری ئەویش لە عیاضی کوڕی غەنەمەوە ڕیوایەتیان کردووە (خودای لێ ڕازی بێت) وتویەتی: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: هەرکەسێك ئەیەوێت ئامۆژگاری دەسەلاتدار و کاربەدەستێك بکات با بەئاشکرا نەبێت، بەڵکو دەستی بگرێت، جائەگەر گوێی لێ گرت وبەگوێ کرد ئەوە باشە، خۆ ئەگەر بەگوێیشی نەکرد ئەوە ئەو کەسە ئەرکی سەرشانی خۆی بەجێهێناوە.

ئەم دەقانە لەقورئان و سوننەت هەر هەموویان فەرمان بەوە دەکەن لەغەیری سەرپێچی خودای گەورەدا گوێڕایەڵی پێشەوا و کاربەدەستی موسڵمان بین، لەکۆتایششەوە دەتوانین مەبەستەکەمان کوورت بکەینەوە وپوختەی کەین لەم چەند خاڵەی خوارەوەدا:

١. گوێبیست و گوێڕایەڵی کردنی پێشەوای موسڵمانان لەهەموو حاڵەتێکدا واجبە جگە ئەو کاتە نەبیت کە فەرمان بەسەرپێچی خودای گەورە بکات.

٢. دەرنەچوون لەگوێڕایەڵیان ئەگەر هاتوو ئامۆژگاریەکەتیان وەرنەگرت.

٣. هەرکەسێك بەشێوەیەکی شەرعی ئامۆژگاری کاربەدەستی موسڵمانانی کرد و ڕێگری خراپەی لێکردن، ئەوە ئەستۆی خۆی پاك کردوەتەوە لەتاوان وگوناه.

٤. دوورکەوتنەوە لە وروژاندنی فتنە و خراپەکاری وسەرجەم ئەو هۆکارانەیشی سەردەکێشن بۆ وەها کارێك.

(١) ئیبن ئەبی عاصم لە - السنة - دابە سەنەدیکی صەحیح ریوایەتی کردووە (٢/ ٥٠٧).

٥. دەرنەچوون لەفەرمانی کاربەدەستی موسڵمانان، لەکاتێکدا نەبێت کە کوفر و بێ باوەڕی ئاشکرا و حاشا هەڵنەگری لێ ببینیت.

٦. واجبە دەست بگریت بەکۆمەڵ و ڕێزی موسڵمانانەوە، ئەو کۆمەڵەی بەکار وکردەوە و بیروباوەڕ لەسەر ڕێبازی قورئان و سوننەت دەڕۆن، وە واجبە خۆشت بوێن و شوێن ڕێبازی ئەوان بکەویت، هەمیشەیش سوور بیت لەسەر یەکدەنگییان لەهەق و ڕاستیدا، وە بەهیچ شێوەیەك لێیان جیا نەبیتەوە و یەك ڕیزیان تێك نەدەیت، هەروەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَن يُشَاقِقِ ٱلرَّسُولَ مِنۢ بَعۡدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ ٱلۡهُدَىٰ وَيَتَّبِعۡ غَيۡرَ سَبِيلِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ نُوَلِّهِۦ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصۡلِهِۦ جَهَنَّمَۖ وَسَآءَتۡ مَصِيرًا﴾ [النساء: ١١٥] واتا: هەرکەسێك پاش ئەوەی ڕێگەی هەق و ڕاستیی بۆدەرکەوت و شارەزای دینی خوابوو، و ڕێگا و ڕێبازێ بگرێتە بەر، کە ڕێگای ڕاستی باوەڕداران نەبێت، ئێمەیش ڕووی ئەکەینە ئەو بەرنامەو ڕێگایە بەئارەزوی خۆی لەدنیادا هەڵبژاردووە، ئیتر ئێمە وازی لێدێنین و، هەقمان نییە بەسەریەوە و، لەقیامەتیشدا ئەیخەینە ناو ئاگری تاودراوی دۆزەخەوە، ئای کە دۆزەخ جێ و ڕێیەکی زۆر سامناك و خراپە بۆیان.

وە پێغەمبەریش (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «علیکم بالجماعة فإن ید الله مع الجماعة، ومن شذ شذ في النار»[1] واتا: وەصیەتتان بۆ دەکەم کە دەست بگرن بەکۆمەڵی موسڵمانانەوە، چونکە دەستی خودای گەورە لەگەڵ کۆمەڵی موسڵمانداید، وە هەرکەسێك جیا بێتەوە وخۆی تاك بکاتەوە ئەوە لەئاگردایە.

وعن ابن عباس (رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُمَا) قال: قال رسول الله (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) «من رأى من

(١) تیرموذی بەفەرموودەی ژمارە (٢١٦٧) ئیبن ئەبی عاصم له - السنة - دا بەفەرموودەی ژمارە (٨٠) ریوایەتی کردووە.

أمره شيئًا يكرهه فليصبر، فإنه من فارق الجماعة شبرًا فمات فميتته جاهلية»[1]
واتا: ابن عباس (خودای لێ ڕازی بێت) ئەڵێت: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: هەرکەسێك کارێکی بینی لە کاربەدەستەکەی و پێی ناخۆش بوو، ئەوە با ئارام بگرێت، چونکە بێگومان ئەو کەسەی بەئەندازەی بستێك لە کۆمەڵی موسڵمانان جودا بێتەوە و بمرێت ئەوە مردنەکەی مردنێکی جاهیل و نەفامانەیە.

ئەم دەقانە هەر هەموویان بەڵگەن لەسەر دەستگرتن بەکۆمەڵی موسڵمانان، و ململانێ نەکردن لەگەڵ کاربەدەستی موسڵمانانداو، هەڕەشەیشن بۆ ئەو کەسانەی کە پێچەوانەی ئەم دەقانەوە ڕەفتار دەکەن، چونکە بێگومان کۆمەڵ بوون و یەکدەنگی ڕەحمەتی خودایە وجودایی وجیاوازیکردنیش سزایە.

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٧١٤٣).

بەشی پێنجەم
واجبە دەستگرتن بەقورئان و سوننەتەوە، لەگەڵ بەڵگەکانی

باسی یەکەم: مانای دەستگرتن بەقورئان و سوننەت و بەڵگەکانی

باسی دووەم: هۆشیاریدان و ئاگادار کردنەوەی خەڵکی لە بیدعە

باسی سێهەم: خراپی جودایی و پەرت بوونی موسڵمانان

باسی یەکەم

مانای دەستگرتن بەقورئان و سوننەت و بەڵگەکانی

خودای گەورە فەرمانی کردووە بەکۆمەڵ و کۆبوونەوە و یەکبوونی گوفتار وەیەك ڕێزی موسڵمانان، بەو مەرجەی بناغە و بنەمای ئەم کۆمەڵ بوون و یەکدەنگیە دەستگرتن بێت بەقورئان و سوننەتەوە، لەهەمان کاتدا خودای گەورە ڕێگری کردووە لە جودایی و جیاوازی موسڵمانان و مەترسیەکانیشی ڕوونکردوەتەوە لەسەر ئوممەتی ئیسلام لە دوونیا و دواڕۆژدا، بۆ جێبەجێکردنی ئەم مەبەستەیش فەرمانی پێکردووین لەهەموو کارێکی گەورە وبچووکدا حوکم بە قورئانەکەی ئەو بکەین، وەڕێگری هەموو کارێکیشی لێکردووین کە سەربکێشێت جیاوازی و پەرتبوونی موسڵمانان.

ڕێگای ڕاست و دروستی ڕزگاربوون لەدونیا و دواڕۆژدا بریتیە لەدەست گرتن بە قورئان و کەلامی پەروەردگار و سوننەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ەوە، چونکە ئەو دووانە قەلاّی قایم و پارێزەری بەهێزن بۆ کەسێك خودای گەورە موەفەقی بکات، هەروەك لەقورئانی پیرۆزدا فەرموویەتی: ﴿ وَٱعْتَصِمُواْ بِحَبْلِ ٱللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُواْ ۚ وَٱذْكُرُواْ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَآءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِۦٓ إِخْوَٰنًا وَكُنتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ ٱلنَّارِ فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ ءَايَٰتِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴾ [آل عمران: ١٠٣] واتا: بەتێکڕا گشتتان دەست بە رشتەی ئایینی خوداو قورئانەکەیەوە بگرن و، قەت لێی نەترازێن و، کارێکیش مەکەن ببێتە هۆی پەرت بونتان، نیعمەت و بەخششەکانی خودا کەبەسەرتانەوەیە وەبیر بهێنن، ئەودەمە کەئێوە -لە سەردەمی نەفامیدا- دژ

بەیەکتر بوون، ئینجا خودای بەبەزەیی، هۆگریی و تەبایی خستە نێوان دڵەکانتانەوە، بەهۆی بەخشش و میهرەبانی خۆیەوە بوونە برا و کینەی چەندین ساڵە لەدڵتان دەرچوو، ئەوکات ئێوە لەسەر لێواری چاڵێکی پڕ لەئاگردا بوون و رزگاری کردن لێی، خودا ئابەوشێوە جوانەیە ئایەتەکانی ڕوون ئەکاتەوە بۆتان، بۆ ئەوەی هیدایەت وەربگرن.

خودای گەورە لەم ئایەتە پیرۆزەدا فەرمانی کردووە بەدەستگرتن بە حەبل و گوریسی خوداوە، حەبل و گوریسی خوداش مەبەست پێی پەیمان و بەڵێنی خودایە، یان مەبەست پێی دەست گرتنە بە قورئانی پیرۆزەوە وەك زانایانی تەفسیر وتویانە، ئەو پەیمان و بەڵێنەی خودای گەورە وەری گرتووە لە موسڵمانان بریتیە لە دەستگرتن بەقورئانی پیرۆزەوە، لەهەمان کاتدا خودای گەورە فەرمانی کردووە کە باوەڕداران کۆ و یەکدەنگ و یەکپارچە بن و ڕێگریشی کردوون لە جودای و جیاوازی و پەرت بوون، بۆ ئەم مەبەستەش خودای گەورە فەرمانی کردووە بە موسڵمانان ئەوەی پێغەمبەر(صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) هێناویەتی دەستی پێوە بگرن و ئەوەیشی ڕێگری لێکردوون دووربکەونەوە لێی و وازی لێ بهێنن، وەك فەرموویەتی: ﴿وَمَآ ءَاتَىٰكُمُ ٱلرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَىٰكُمْ عَنْهُ فَٱنتَهُوا۟﴾ [الحشر: ٧] ئەمەیش فەرمانێکی گشتگیرە و سەرجەم بنەما و لق و چلەکانی دین بەدیار و نادیاریانەوە دەگرێتەوە.

هەر بۆیە ئەوەی پێغەمبەر(صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) هێناویەتی واجبە لەسەر بەندەکانی خودا دەستی پێوە بگرن و شوێنی بکەون و بەهیچ شێوەیەك دروست نییە بۆیان سەرپێچی لێ بکەن، چونکە ئەوەی پێغەمبەر (صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ)

دەقێکی لەبارەوە وتبێت و دانی پێدانابێت و پێی ڕازی بووبێت، وەك ئەوە وایە خودای گەورە دەق و ئایەتی لەبارەوە فەرموو بێت، بۆیە دورست نییە بۆ هیچ کەس ڕێگا پێ نەدراوە کە بەهیچ بیانوویەك وازی لێبهێنرێت و بخرێتە دواوە، هەروەك چۆن نابێت وتە و گوفتاری هیچ کەسێك پێش بخرێت بەسەر کەلامی خودا و پێغەمبەرەکەیدا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، خودای گەورە لەم بارەیەوە فەرموویەتی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ﴾ [الأنفال: ٢٠] واتا: ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە، فەرمانبەرداری خوداو پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بن، و لە بەرنامەی ئەوزاتە پشت هەڵمەکەن، لەکاتێکدا ئێوە تێدەگەن و دەبیسن.

خودای گەورە لەم ئایەتە پیرۆزەدا فەرمانی کردووە بەبەندە باوەڕدارەکانی کە گوێڕایەڵی ذاتی هەق تەعالای خۆی و پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بن، لەهەمان کاتدا ترساندونی لە سەرپێچی کردنی خۆی و خۆچووالدن بە بێ باوەڕان و سەرکەشی کەرانەوە، هەر بۆیە فەرموویەتی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾ [النساء: ٥٩] واتا: ئەی کەسانێك کە باوەڕتان هێناوە گوێڕایەڵی خودا و گوێڕایەڵی پێغەمبەر بن وە پاشانیش گوێڕایەڵی کار بەدەستە (عادیلە) کانی خۆتان بن جا ئەگەر دوو بەرەکیتان هەبوو لەشتێکدا ئەوە بیگێڕنەوە بۆ لای خودا و پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەگەر ئێوە باوەڕتان هەیە بە خوداو بە ڕۆژی دوایی ئەوە باشترە وە ئاکام و ئەنجامی چاکترە.

لەتەفسیری ئەم ئایەتە پیرۆزەدا حافظ ابن کثیر دەڵێت: ﴿أَطِيعُوا اللَّهَ﴾

واتا: شـــوێن کتاب و قورئانەکەی خودا بکـــەون، وە ﴿وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ﴾ واتا: ســـوننەتەکانی پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وەربگـــرن، وە ﴿وَأُوْلِي ٱلْأَمْرِ مِنكُمْ﴾ واتا: لەوەی فەرمانتان پێ دەکەن بـــە طاعەت و گوێڕایەڵی کردنی خودای گەورە، نەك بەسەرپێچی کردنی، چونکە گوێڕایەڵی هیچ دروستکراوێکی خودا ناکرێت لەسەرپێچی کردنی ئەودا،وە مەبەست لە ﴿فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ فِي شَيۡءٖ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ﴾ [النســـاء: ٥٩] موجاهـــد وتویەتـــی: بیگێڕینەوە بۆ لای قورئان و سوننەتی پێغەمبەرەکەی (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ).

ئەمەش فەرمانە لەلایەن خودای گەورەوە بەوەی باوەڕداران لەهەرشتێك لە بنەمـــاو و چڵ و لقەکانی ئەم دینەدا جیـــاوازی و ناکۆکیان تێکەوت، ئەوا بیگێڕنەوە بۆ لای قورئان و ســـوننەتی پێغەمبـــەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، وەك لەم بارەیەوە فەرموویەتی: ﴿وَمَا ٱخۡتَلَفۡتُمۡ فِيهِ مِن شَيۡءٖ فَحُكۡمُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِۚ﴾ [الشـــورى: ١٠] واتا: هەرشتێك کە تێیدا جیاواز بوون ئەوە بڕیارەکەی بۆ لای خودا دەگەڕێتەوە، بۆیە لەهەرشتێکدا قورئان و سوننەتی پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بڕیاریان دابێت و شاهیدی ڕاســـت و دروستیان بۆ دابێت، هەر ئەوە هەق و ڕاستە، وە هەموو شتێکیش دوای ئەو هەق و ڕاســـتیە گومڕایی و سەر لێشێواویە، بۆیە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِن كُنتُمۡ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ﴾ [النســـاء: ٥٩] ئەگەر ئێوە باوەڕتان هێناوە بەخودای گەورە و ڕۆژی دوایی.

مانـــای وایە لەهـــەر ناکۆکی و ڕاجیـــاوازی و نادیاریەکـــی نێوانتاندا بگەڕێنەوە بۆ لای قورئان و سوننەت، وە هەرکەسێکیش نەگەڕێتەوە بۆ لای ئەو دوو ســـەرچاوەیە ئەوە باوەڕی نییە بەخـــودای گەورە و ڕۆژی دوایی، مەبەست لە ﴿ذَٰلِكَ خَيۡرٞ﴾ حوکم بردنەوەیە بۆ لای کتێبەکەی خودای گەورە

و سوننەتی پێغەمبەرەکەی(صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، و گەڕانەوەیە بۆ لایان بۆ ڕێك کەوتن و لەیەککردنەوەی ناکۆکیەکانە، وە مەبەست لە ﴿وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾ چاکترین و باشترین دواڕۆژ و سەرەنجامە، هەروەك ئیمامی سەدی و موجاهید لەم بارەیەوە وتویانە: باشترین و چاکترین پاداشتە.

لەقورئانی پیرۆزدا کۆمەڵە ئایەتێکی زۆر هاتوون کە باس لە واجب بوونی دەست گرتن و گەڕانە بۆ لای قورئانی پیرۆز و سوننەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەکەن لەهەموو کاروبارێکدا.

بەڵگەکانیش لەسوننەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەسەر واجبی دەستگرتن بە قورئان و سوننەتەوە زۆرن، لەو بەڵگانەیش:

ما رواه الإمام مسلم عن أبي هريرة (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) أن رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قال: «إن الله يرضى لكم ثلاثًا ويسخط لكم ثلاثًا، يرضى لكم أن تعبدوه ولا تشركوا به شيئًا وأن تعتصموا بحبل الله جميعًا ولا تفرقوا، وأن تناصحوا من ولاه الله أمركم. ويسخط لكم ثلاثًا، قيل وقال، وكثرة السؤال وإضاعة المال»[1] واتا: ئیمامی موسلیم ڕیوایەتی کردوە ئەبوهورەیرە (خودای لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: بێگومان خودای گەورە بەسێ شت ڕازیە بۆتان و بەسێ شتیش تووڕەیە بۆتان، ڕازیە بەوەی بەتاك و تەنهایی بیپەرستن و هیچ شەریك و هاوەڵی بۆ دانەنێن، وە هەر هەموتان دەست بگرن بەحەبل و گوریسی خوداوە (بەقورئانەوە) و ناکۆکی و جیاوازی نەکەویتە نێوانتانەوە، وە ئامۆژگاری ئەو کەسانە بکەن کە خودای گەورە کردونی بەلێپرسراوتان، وە بەسێ شت تووڕەیە بۆتان،

(١) صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (١٧١٥).

بەوتی وتی، و زۆر پرسیارکردنی بێهوودە و مالّ و سەروەت و سامان لەناوبردن.

وعن جابر (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قال: قال رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) «إني تارك فيكم ما إن تمسكتم به لن تضلوا بعدي كتاب الله وسنتي»[1] واتا: جابر (خودای لێ ڕازی بێت) ئەڵێت: پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: من شتێکم بۆ بەجێهێشتوون ئەگەر بەتوندی دەستی پێوەبگرن ئەوە لەپاش من گومڕانابن، ئەویش کتێبەکەی خودا (قورئان) وسوننەتی خۆمە.

وقال (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): «تركتكم على البيضاء ليلها كنهارها لا يزيغ عنها بعد إلا هالك»[2] واتا: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: لەسەر پارچەیەکی سپی بەجێم هێشتوون کەهێندە ڕوونە شەوی تاریکی وەك ڕۆژی ڕووناك وایە، هیچ کەسێك لێی لانادات ئەو کەسە نەبێت کە تیاچووە.

وجاء في حديث العرباض بن سارية قوله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): «عليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين المهديين من بعدي تمسكوا بها وعضوا عليها بالنواجذ»[3] واتا: لەو فەرموودەیەشی کە عرباضی کوڕی ساریە ڕیوایەتی کردووە هاتووە: کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت: لەپاش خۆم دەست بگرن بەسوننەتی من و سوننەتی خەلیفەکانی ڕاشدینەوە کە هیدایەت و ڕێنمونی کراوون، دەستی پێوەبگرن و بەدانەکانتان قەپی پێدا بکەن.

پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) موژدەی گەورەی داوە بەکەسانێك

(١) ئیمامی مالیك لە - الموطأ - دا ریوایەتی کردووە (٢ / ٨٩٩).

(٢) ئیبن ماجە - المقدمة - (٤٤)، موسنەدی ئەحمەد (٤/ ١٢٦).

(٣) سونەنی ئەبی داود (٥/ ١٣) وە تیرموذی لەگەل - تحفه الأحوذی - (٧/ ٤٣٨).

لەئومەمەتەکەی کەدەست دەگرن بەسوننەتەکانیەوە و هەوڵی پابەندبوون دەدەن پێوەی، موژدەیەکی وا ئەو باوەڕدارەی تەنها تۆزقاڵێك باوەڕ لەدڵیدا بێت هەوڵی بەدەستهێنان و پێگەیشتنی دەدا، ئەو موژدەیەش موژدەی سەرکەوتنی گەورە و چوونە بەهەشتی نەبڕاوەیە، لە بارەی ئەم موژدەیەشەوە ئەبو هورەیرە (خودای لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە و ئەڵێت: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «كل أمتي يدخلون الجنة إلا من أبى، قالوا ومن يأبى يا رسول الله؟ قال: من أطاعني دخل الجنة ومن عصاني فقد أبى»[1] واتا: هەموو ئومەمەتەکەم دەچنە بەهەشتەوە، کەسانێك نەبێت کە خۆیان نەیانەوێت بچنە بەهەشتەوە، وتیان ئەی پێغەمبەری خودا کێ هەیە نەیەوێت بچێتە بەهەشتەوە؟ فەرمووی: هەرکەسێك گوێڕایەڵیم بکات دەچێتە بەهەشتەوە، وە هەرکەسێکیش سەرپێچیم بکات ئەو نایەوێت بچێتە بەهەشتەوە.

چی سەرپێچیەکیش لەوە گەورەتر کەسێك سەرپێچی فەرمانەکانی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بکات؟ ئەویش بەوەی دەست بداتە بیدعە و زیادەکردن و داهێنانی شتێك کە لەئاینی پیرۆزی ئیسلامدا نەبێت.

ئاشکرایشە دەستەی ڕزگاربوو ئەو دەستەیەیە کە لەسەر سوننەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و هاوەڵە بەڕێزەکانینی، ئەویش پێی دەوترێت (الجماعة)، ئوبەی کوڕی کەعب (خودای لێ ڕازی بێت) ئەڵێت: لەسەر ڕێبازی خودای گەورە و سوننەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بن، چونکە ئەو بەندەی لەسەر ڕێبازی خودا و سوننەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بێت، و یادو ذیکری پەروەردگاری بەبەزەیی بکات و لەترسی ئەو چاوەکانی

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (٧٢٨٠).

پڕبن لەفرمێسك هەرگیز لاشەی بەرئاگری دۆزەخ ناکەوێت، ئەوەش بزانن کەمتەرخەمی کردن لەجێبەجێکردنی فەرمانەکانی خودا و سوننەتەکانی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) باشترە لە سەرپێچی کردنی ڕێبازی خودا و سوننەتی پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ).

باسی دووەم

هۆشیاریدان و ئاگادار کردنەوەی خەڵکی لە بیدعە

پێناسەی بیدعە:

بیدعە لەزمانەوانیدا: بریتیە لە داهێنانێك کە پێشتر نموونەی نەبووبێت، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿بَدِيعُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ﴾ [البقرة: ١١٧] واتا: خودای گەورە داهێنەری ئاسمانەکان و زەویە.

لەشەرعیشدا مەبەست پێی: هەموو شتێکە پێچەوانەی قورئان و سوننەت و کۆدەنگی زانایانی سەلەفی ئوممەتی ئیسلام بێت لەو بیروباوەڕ وعیبادەت و پەرستنانەی کە داهێنراوون لەدیندا و پێشتر نەبوون.

مەترسیەکانی بیدعە:

بیدعە و داهێنانێك کە لەئاینی پیرۆزی ئیسلامدا پێشتر نەبووبێت مەترسی گەورەی هەیە و کاریگەری خراپی دەبێت لەسەر تاکی موسڵمان و کۆمەڵگەی ئیسلامیش، نەك هەر ئەوەندە بەڵکو کاریگەری خراپیشی دەبێت لەسەر بنەما و چڵ و لقەکانی دینیش، بیدعە بریتیە لە داهێنان وشتی زیاد لەئاین وتنی شتێك بەدەم خودای گەورەوە کە نەیفەرموو بێت، یان یاسادانانێك کە خودای گەورە پێی ڕازی نەبێت، بیدعە هۆکاری گیرانەبوونی چاکەکانە لای خودای گەورە و هۆکاری پەرت بوون و جودایی ئوممەتی ئیسلامیشە، کەسی بیدعەچی تاوان و گوناهی خۆی وئەو کەسانەیش هەڵدەگرێت کە شوێن بیدعەکەی ئەو دەکەون، هەروەك چۆن بیدعە هۆکارێکیشە بۆ بێ بەش بوون لەو ئاوەی کە پێغەمبەر لەسەر حەوزی کەوسەر دەیدات بە ئوممەتەکەی، بەڵگەش لەسەر ئەمە ئەم فەرموودەیەیە: عن سهل بن سعد الأنصاري، وأبي سعيد الخدري رضي الله

عنهما أن رسول الله (صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) قال: «أنا فَرَطُكم على الحوض من مرّ علي شرب، ومن شرب لا يظمأ أبدًا. ليردن علي أقوام أعرفهم ويعرفونني ثم يحال بيني وبينهم فأقول إنهم من أمتي، فيقال: إنك لا تدري ما أحدثوا بعدك. فأقول: سحقاً لمن غيّر بعدي»[1] واتا: سەهلی کوڕی سەعدی ئەنصاری و ئەبو سەعیدی خودری (خودایان لێ ڕازی بێت) ئەگێڕنەوە پێغەمبەر (صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) فەرموویەتی: من لەپێش هەموو تانەوە دەچمە سەر حەوزەکە، هەرکەسێك تێپەڕ بێت بۆ لام لێی دەخواتەوە، وە هەرکەسێکیش لێی بخواتەوە هەرگیز تینووی نابێت، کۆمەڵێك کەس دێن بۆ لام دەیانناسم و ئەوانیش من دەناسن، بەڵام ڕێگرێك دەکەوێتە نێوان من وئەوانەوە، منیش ئەڵێم: ئەوانە لەئومەتی منن، ئەوترێت: تۆ نازانیت پاش تۆ چی شتێکیان داهێناوە، ئەمجا منیش دەڵێم: دووری بۆ ئەو کەسانەی پاش من ئاینەکەیان گۆڕی.

بیدعە شێواندنی دین و گۆڕینی مەعالیمەکانیەتی، بەکورتی: بیدعە مەترسیەکی زۆر گەورەیە لەسەر دین و دونیای موسڵمانان.

هۆکارەکانی بیدعە و داهێنان لەدیندا:

بیدعە و داهێنان لەدیندا هۆکاری زۆری هەیە، گەورەترینیان دوورکەوتنەوەیە لە قورئانی پیرۆز و سوننەتی پێغەمبەری خودا (صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ)، و مەنهەج و پڕۆگرامی سەلەفی صالێحی ئەم ئومەتە، وە هۆکارێکی تریش لەهۆکارە گەورەکان بریتیە لە دەردی نەزانین و جەهل بە سەرچاوەکانی تەشریعدانانی ئاینی پیرۆزی ئیسلام.

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەکانی ژمارە (٦٥٨٣) (٦٥٨٤)، وە صەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (٢٢٩٠).

هۆکاری تریش زۆرن بۆ نموونە: پابەند بوون بەهەندێك شـــوبوهات و گومـــان و تەنها پشتبەســـتن بەعەقڵ و دانیشـــتن و هاوڕییەتی کەســـانی خـــراپ، و پشـــت بەســـتن بەفەرمـــوودەی لاواز و هەڵبەســـتراو بەدەم پێغەمبەرەوە، کە تەنها کەسانی بیدعەچی بەبەڵـگە بۆکارەکانیان دەیهێننەوە، هەروەها خۆچووواندن بەبێ باوەڕان، و لاساییکردنەوەی کەسانی گومڕاو سەرلێشێواو وخەڵەفاو و دوور لەدین، ئەمانەو چەندان هۆکاری تر کە دەبنە مایەی بیدعە و بلاوکردنەوەی لەناو خەڵـکیدا.

مەترسیەکانی بیدعە چین؟

هەرکەسێك لەقورئانی پیرۆز و سوننەتی پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ورد ببێتەوە بۆی دەردەکەوێت کە بیدعە و داهێنانی شتی زیاد لەدیندا کارێکی حەرامەو دەدرێتەوەبەسەرخاوەنەکەیداولێی وەرناگیرێت،بەبێ جیاوازی کردن لەنێوان بیدعەیەك بۆ بیدعەیەکی تردا، واتا: بیدعە هەرمووی خراپە و بیدعەی حەســـەنە و سەیئە نییە لەئیسلامدا، بەڵام بەپێی گەورەی و بچووکی بیدعەکان پلەی حەرامییەکەیان جیاوازیان هەیە، هەندێکیان دەچنە ڕیزی بێ باوەڕیەوە، وەهەندێکیان گوناهی گەورەن، وهەندێکی تریشیان گوناهی بچووکن.

ئاشکرایە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ڕێگری لە هەموو بیدعەیەك کردووە و هەمووی بەگومڕایی و سەرلێشـــێواوی ناوبـــردووە، وەك فەرموویەتی: «إياكم ومحدثات الأمـــور فإن كل محدثة بدعة وكل بدعة ضلالـــة»[1] واتا: ئامان دووربکەونەوە لەو کار و فەرمانانەی کە لەدیندا دادەهێنرێن، چونکە بەڕاستی هەموو داهێنراوێك لەدیندا بیدعەیە، و هەموو بیدعەیەك گومڕاییە.

(١) موسنەدی ئەحمەد (١/ ٤٣٥)، وە دارەمی لە سونەندا (١/ ٧٨)، وە موستەدرەکی ئەلحاکم (٢/ ٣١٨) وە وتوویەتی سەنەدەکەی صەحیحە وئیمامی ذەهەبیش هاورایەتی.

لە جێگایەکی تریشدا پێغەمبەر(صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «من أحدث في أمرنا هذا ما ليس منه فهو رد»[1] واتا: هەرکەسێك شتێکی زیاد لەم دینەی ئێمەدا دابهێنێت و تێیدا نەبێت ئەوە دەدرێتەوە بەسەریدا.

ئەم دوو فەرموودەیە هەردووکیان بەڵگەن لەسەر ئەوەی هەموو داهێنراوێك لەئاینی پیرۆزی ئیسلامدا بیدعە و زیادەیە، و هەموو بیدعە و زیادەکردنێکیش لەدیندا گومڕایی و سەرلێشێواویە و دەدرێتە دواوە، ئەمەش مانای ئەوەیە کە بیدعە و زیادەکردن لەعیبادات و پەرستن و مەسائیلەکانی بیروباوەڕدا کارێکی حەرام و یاساغە، بەڵام پلەی حەرامییەکەیان جیاوازی هەیە لەبیدعەیەکەوە بۆ بیدعەیەکی تر، هەندێکیان کوفری صەریح وحاشا هەڵنەگرە وەك طەواف کردن و سوڕانەوە بەدەوری گۆڕەکاندا بەنیەتی عیبادەت و خۆنزیك کردنەوە لەخاوەنی ئەو گۆڕانە، یان ئاژەڵ بۆ سەربڕین و نەذر کردن بۆیان، یان داوا لێکردن و پاڕانەوە وهاوار بۆ بردنیان، وە هەندێکی تر لەو بیدعانە هۆکاری شیرك و هاوەڵ بڕیاردانن بۆ خودای گەورە، وەك خانو و بینا دروستکردن لەسەر گۆڕەکان، یان ئەنجامدانی نوێژ و پاڕانەوە لەلایانەوە، وە هەندێکی تر لەو بیدعانە بەگوناەو تاوان و لەسنوور دەرچوون دەژمێررێن، وەك جەژن گێران و کۆڕو کۆبوونەوەیەك لە شەرعدا نەبێت و بەڵگەی لەسەر نەهاتبێت، یان خوێندنی هەندێك ویرد و ئەذکاری داهێنراو کەپێغەمبەر (صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) نەیخوێندبێت و فەرمانیشی پێ نەکردبێت، یان وەك ڕۆژووگرتن لەبەر هەتاو و خۆرەتاو.

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٢٦٩٧)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(١٧١٨).

باسی سێهەم

خراپی جودایی و پەرت بوونی موسڵمانان

بەڵگەکان لەسەر خراپ باسکردنی جودایی و پەرت بوون

خودای گەورە لەزۆر جێگای قورئانی پیرۆزدا بەخراپ باسی جودایی و پەرتبوونی ڕیزی باوەڕدارانی کردووە و ڕێگریشی کردووە لەو کارانەی کە سەردەکێشن بۆی، دەقەکانی قورئانی پیرۆز و سوننەتی پێغەمبەر بەئاشکرا باسیان لە خراپی جیاوازی و پەرت بوونی ڕیزی موسڵمانان کردووە و باوەڕدارانیان لە دواڕۆژ و سەرەنجامی خراپی ئەم کارە ئاگادار کردوەتەوە، چونکە لەیەك دووری و پەرت بوون و جوداخوازی یەکێکن لەهۆکارە گەورەکانی نوشوستی وشکستهێنانی موسڵمانان لەدونیا و سزای سەختی پەروەردگار و سەرشۆڕیان لە قیامەتدا، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ تَفَرَّقُوا۟ وَٱخْتَلَفُوا۟ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۞ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ ۚ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ٱسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ فَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ۞ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ٱبْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِى رَحْمَةِ ٱللَّهِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ﴾ [آل عمران: ١٠٥-١٠٧] واتا: نەکەن وەکو ئەوکەسانە بن کە ناکۆکی و دووبەرەکیان لەناودا بەرپابوو، لەیەکتر دابڕان، دوای ئەوەی ئەو هەموو بەڵگەو نیشانە ڕوونەیان بۆ هاتبوو (کە سەرکەوتن لە یەک ڕیزیدایە)، ئا ئەوانە سزایەکی گەورە و سەخت چاوەڕێیانە ۞ ڕۆژێک دێت کە چەند ڕوویەک سپی دەبن وە چەند ڕوویەک ڕەش دەبن جا ئەوانەی کە ڕوویان ڕەش بووە(پێیان دەووترێت) بۆچی بێ بڕوابوون لە پاش بڕوا هێنانتان کەواتە بچێژن سزا بەهۆی بێ بڕوایی تانەوە ۞ ئەوانەشیان کەڕوویان سپی و گەش و جوان دەبێت، بەهەتا هەتایی لەناو میهرەبانیی و بەهەشتی خوادان.

عبداللەی کوڕی عەباس (خودایان لێ ڕازی بێت) لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا ئەڵێت: ڕووی ئەهلی سوننەت و جەماعەت سپی دەبێت، وەڕووی ئەهلی بیدعە و جوداخوازان ڕەش دەبێت.

لەجێگایەکی تردا خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمۡ وَكَانُواْ شِيَعٗا لَّسۡتَ مِنۡهُمۡ فِي شَيۡءٍۚ إِنَّمَآ أَمۡرُهُمۡ إِلَى ٱللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُواْ يَفۡعَلُونَ﴾ [الأنعام: ١٥٩] واتا: بەڕاستی ئەوانەی ئاینەکەیان بەش بەش کردو بوونە دەستە دەستە و پارچە پارچە (بڕوایان بەهەندێکی قورئان هەیە و هەندێکی تری پشتگوێ دەخەن)، ئەوە لە هیچ شتێکدا تۆ لەوان نیت، بەڵکو تۆ لەوان بەریت، بەڕاستی ئەوانە کاروباریان بۆ لای خودایە و تۆڵەی لادانیان لێدەسێنێتەوە، لەوەودوا هەواڵی هەموو ئەو کارو کردەوانەیان پێ دەدات کە ئەنجامی دەدەن.

ئەم ئایەتانە و چەندانی تریش بەڵگەن لەسەر خراپ باسکردنی جوداخوازی و پەرت بوونی ڕیزی باوەڕداران و مەترسیەکانی لەسەر ئوممەتی ئیسلام لەدونیا و دواڕۆژیشدا، وە بێگومان هەر ئەم جودایی و پەرت بوونە هۆکاری لەناوچوونی جولەکە و گاورەکان بوو، وە هۆکاری هەموو لەڕێلادانێکیشە کەلەناو خەڵکیدا ڕوو دەدات.

بەڵگەکان لەسوننەتیش لەم بارەیەوە زۆرن کە بەخراپ باس لە جیاوازی و جودایی و پەرت بوونی باوەڕداران دەکات لەهەمان کاتیشدا هانیان دەدات کە یەکڕیز و بەکۆمەڵ و سازاو بن لەگەڵ یەکدا، یەکێك لەو فەرموودانە ئەو فەرموودەیەیە کە ئیمامی ئەحمەد و ئەبو داود ڕیوایەتیان کردووە: عن معاوية (رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ) أنه قام فقال: ألا إن رسول الله (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قام فينا فقال: «ألا إن من قبلكم من أهل الكتاب افترقوا على اثنتين وسبعين ملة. وإن هذه الأمة

ستتفرق على ثلاث وسبعين ملة اثنتان وسبعون في النار وواحدة في الجنة وهي الجماعة»[1] واتا: موعاویه (خودای لێ ڕازی بێت) هەستایه سەر پێ و وتی: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەناوماندا بوو هەستا و فەرمووی: خاوەن نامەکان (جولەکە و گاورەکان) پێش ئێوە پەرت بوون و بوون بەحەفتاو سێ بەشەوە، ئەم ئومەتەیش لەمەودوا دەبێت بە حەفتاو سێ بەشەوە، حەفتا و دوو بەش لەوانە لەناو ئاگردان، یەکێکیشیان لەبەهەشتدایە، ئەویش کۆمەڵەکانن (واتە ئەوانەی کە پەرت نەبوون و جوداییو و جوداخوازیان تێنەکەوتووە وەدەستیان گرتووە بە قورئان و سوننەتەوە).

پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەم فەرموودەیەدا هەوالّی داوە بەوەی کە ئوممەتەکەی جیاوازیان تێدەکەوێت و پارچە پارچە دەبن بۆ حەفتا و سێ بەش، گومان لەوەشدا نییە ئەوانەی جوداییان تێدەکەوێت وپەرت دەبن ئەوانەن کە وەك جولەکە و گاورەکانن کە لایاندا لەڕێگای ڕاستی پێغەمبەرەکانیان، ئەمجا ئەو پەرت بوون و پارچە پارچە بوونەیش یان لەدینداید بەتەنها، یان لەدین و دونیاشدایە کەسەرەنجامی ئەمەی دواییشیان هەر ئەگەڕێتەوە بۆ دین، یان هەندێك جار جوداییەکە تەنها سەبارەت بە دونیایە، بەهەرحالّ ئەم جودایی و پەرپەرت بوونە هەر دەبێت لە ئوممەتی ئیسلامدا ڕووبدات، پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئوممەتەکەی لێ ئاگادارکردوەتەوە بۆ ئەوەی ئەو کەسانەی کە خودای گەورە دەیەوێت نەکەونە ناویەوە و ڕزگاریان بێت لێی.

(١) مەسنەدی ئەحمەد (٤/ ١٥٢)، وە ئەبو داود (٥/ ٥) وە غەیری ئەوانیش بە سەنەدی صەحیح ریوایەتیان کردووە.

جودایی و پارچە پارچە بوون هۆکاری لەناوچوونی ئوممەتە پێشینەکان بووە:

ئەگەر بەوردی سەرنج لەقورئانی پیرۆز و سوننەتی پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بدەین دەبینین کە هۆکاری تیاچوونی ئوممەتە پێشینەکان بریتی بووە لە پەرت بوون و جیاوازی زۆریان، بەتایبەت جیاوازیان لەو کتێبانەی کە لەلایەن خودای گەورە بۆیان هاتبوە خوارەوە.

کاتێك خەڵکی شام و عێراق لەخوێندنەوەی پیتەکانی قورئاندا جیاوازییان تێکەوت، ئەو جیاوازییە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ڕێگری لێ کردبوو، حوذەیفەی کوڕی یەمان بە ئیمامی عوسمانی وت: فریای ئەم ئوممەتە بکەوە، با لەم قورئانەدا جیاوازییان تێ نەکەوێت، هەروەك چۆن ئوممەتەکانی پێش خۆیان جیاوازییان تێکەوت، ئەمەش دوو مانای گەورەیە ئەگەیەنێت:

یەکەم: حەرامی جیاوازیی ودووبەرەکیەکی لەم شێوەیە.

دووەم: پەندوەرگرتن لە ئوممەتانی پێش خۆمان، و دوورکەوتنەوە لەو هەڵانەی ئەوانی تێکەوت بوو، خودای گەورەش فەرموویەتی: ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ ۗ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ﴾ [البقرة:١٧٦] واتا: چونکە خودا تەوراتی بەهەق نارد، بۆ ڕوونکردنەوەی حەقیقەت و ڕاستییەکان و دەرخستنی سیفەت و ڕەوشتەکانی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە ئەوان شاردیانەوە، بەراستیی ئەوانەش لەسەر ئەم کتێبە ئیختیلاف و جیاوازی و ناکۆکییان هەیە، واتا: جوولەکەو گاور، چونکە هەرئەوان بوون کە هەر شتێکیان بەدڵ بووبا دەریاندەخست و هەرشتێکیشیان بەدڵ نەبووبا دەیانشاردەوە، لەدژایەتی و دووبەرەکییەکی ناجۆرو دوور و دڕێژدان

و هەرگیز هەق و راستیی نادۆزنەوە، وە فەرموویەتی: ﴿وَمَا ٱخۡتَلَفَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ إِلَّا مِنۢ بَعۡدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلۡعِلۡمُ بَغۡيَۢا بَيۡنَهُمۡۗ﴾ [آل عمران: ١٩] واتا: ئەوانەش كە كتێب و نامەیان پێدرا واتا: جوولەكەو گاور كەلەناو خۆیاندا پێك نەهاتن و لەهەق لایاندا، هەر پاش ئەوەبوو كە بەڵگەو زانیاریی تەواویان بۆهات دەربارەی راستیی ئەو ئایینەی وا موحەممەد (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) هێنابووی، ئەویش هەر لەبەر عینادیی و حەسوودییەك كە لەناویاندا هەبوو، چونكە دەیانزانی بەهاتنی دینی ئیسلام سەرۆكایەتی ئەوان لەكیس ئەچێت.

ئەو بەڵگانەشی لەسوننەتدا لەم بارەیەوە هاتوون: عن أبو هريرة (رَضِيَ ٱللَّهُ عَنۡهُ) أن رسول الله (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) قال: «ذروني ما تركتكم فإنما هلك من كان قبلكم بكثرة سؤالهم واختلافهم على أنبيائهم فإذا نهيتكم عن شيء فاجتنبوه، وإذا أمرتكم بأمر فأتوا منه ما استطعتم»[1] واتا: ئەبو هورەیرە (خودای لێ ڕازی بێت) ئەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: وازم لێ بهێنن لەوەی چۆن بەجێم هێشتوون لەسەری بن، ئەوەی كە بوو بەهۆی تیاچوونی ئوممەتانی پێش ئێوە زۆر پرسیاركردن و جیاوازیان بوو لەگەڵ پێغەمبەرەكانیاندا، ئەگەر قەدەغەم كردن لەهەر شتێك لێی دوور بكەونەوە، ئەوەیشی فەرمانتان پێدەكەم بەپێی توانای خۆتان جێبەجێی بكەن.

پێغەمبەری خودا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) لەم فەرموودەیەدا فەرمانی پێكردوون بەوەی هەرشتێكی لێ قەدەغە كردوون وازی لێ بهێنن، هۆكاری لەناوچوونی ئوممەتەكانی پێشینیشی بەزۆر پرسیاركردن و دەمەقاڵێ و جیاوازی و سەرپێچی فەرمانی پێغەمبەرەكانیان داناوە.

(١) صەحیحی بوخاری بەفەرموودەی ژمارە(٧٢٨٨)، وەصەحیحی موسلیم بەفەرموودەی ژمارە(١٣٣٧).

ئایا جیاوازی بوون و ئیختلاف ڕەحمەتە؟

هەندێك خەڵك بەبەڵگەی ئەم فەرموودەیەی کە بەدەم پێغەمبەرەوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەڵیان بەستووە (اختلاف أمتي رحمة) بانگەشەی ئەوە دەکەن کە گوایە جیاوازی و ئیختلاف لەنێو ڕیزی باوەڕداراندا ڕەحمەتە، گومان لەوەشدا نییە ئەم وتەیە وتەیەکی بێکەڵك و زۆر بێ مانایشە وهەرکەسێك بیکات بە بەڵگە بۆ وەها کارێك لێی وەرناگیرێت و دەدرێتەوە بەسەریدا، چونکە پێچەوانەی بەڵگەکانی قورئان و سوننەت و ژیری مرۆڤیشە، پێشتر کۆمەڵێك ئایەت و فەرموودەمان هێنایەوە لەخراپ باسکردنی جیاوازی و پەرت پەرت بوونی موسڵمانان، بۆیە هێندە بەسە بۆ کەسانێك کە بیری لێ بکەنەوە و لەماناکانی ڕابمێنن.

نەك هەر ئەوەندە، بەڵکو ئایەتەکانی قورئان بەڵگەن لەسەر ئەوەی ڕەحمەت پێچەوانەی جودایی و ناکۆکی وئیختلافە و هەرگیز لەگەڵیدا یەك ناگرێتەوە، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ* إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ﴾ [هود: ١١٨، ١١٩] واتا: بەدرێژایی ڕۆژگار، هەر ناتەباو ناکۆك و لێك ترازاو دەبن و، لەسەر یەك بەرنامەو ئایین کۆ نابنەوە * مەگەر کەسێك پەروەردگارت بەزەیی پیا بێتەوەو، بیخاتە سەر ڕێگەی ڕاست و، لەو ناکۆکیی و هەرا و کێشەیە دوور رایگرێت، دیارە ئەوکەسانە هەرگیز کێشە دروست ناکەن و لەناویەکدا ناکۆك نابن.

ئەو فەرموودەیەشی کە خاوەنی بەم بانگەشەیە دەیکەن بە بەڵگە بۆ دروستی و ئاسایی بوونی جیاوازی و ناکۆکی نێوان موسڵمانان فەرموودەیەکی باطل وهەڵبەستراوە و بەهیچ شێوەیەك ڕاست و دروست

نییە، و لەهیچ کامێك لە کتێبەکانی سوننەتدا نەهاتووە وبوونی نییە، هێندەش بەسە بۆ بەتاڵکردنەوەی بانگەشەکەیان، سەرای هەموو ئەمانەیش پێچەوانەی ژیری مرۆڤەکانە، چونکە هیچ کەسێکی ژیر نایسەلمێنێت کە ناکۆکی و جیاوازی ڕەحمەت وکارێکی باش بێت، دوای ئەوەی زانیمان خراپی مەترسیەکانی چین، ئەو مەترسیانەی کە دەرەنجامی ڕق لەیەك بوونەوە وپشت لەیەك هەڵکردن دروست دەبن، بگرە هەندێك جار سەردەکێشێت بۆ یەکتر کوشتن و شەڕ لەلەگەڵ یەکتر کردن، کە هەر هەمووی هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ بوونی جیاوازی و ئیختیلاف لەنێوان موسڵمانانداء تەنانەت ئیختیلاف و جیاوازی لەهەندێك مەسائیلی فەرعیشیدا سەردەکێشێت بۆ ئەم مەترسیە گەورانە.

ڕێگای ڕزگاربوون لە جیاوازی و ناکۆکی و ئیختیلاف:

ئەوەی زانراوە دەستەی ڕزگاربوو، و طائیفەی سەرکەوتوو ئەو دەستەیەیە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە (الجماعة) ناوی بردووە، مەبەست لە جەماعەیش ئەو کەسانەن کە لەسەر پەیڕەو مەنهەجی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و هاوەڵە بەڕێزەکان دەڕۆن و بەهیچ شێوەیەك نە بەلای ڕاست و نەبەلای چەپدا لێی لانادەن.

ئیمامی شاطبی (ڕەحمەتی خودای لێ بێت) لە کتێبی (الاعتصام) دا دەڵێت: (إن الجماعة ما كان عليه النبي وأصحابه والتابعون لهم بإحسان) واتا: بێگومان مەبەست لە (الجماعة) ئەو کۆمەڵ ودەستەیەیە کە لەسەر ئەو مەنهەج و پەیڕەوە بن کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وهاوەڵە بەڕێزەکان و شوێنکەوتەکانی ئەوانی لەسەر بووە لەسەر خەیر و ئیحسان.

ڕێگای ڕزگاربوون لە گومڕایی وسەرلێشێواویش ئەوەیە کە شوێنکەوتەی مەنهەج و پەیڕەوی ئەهلی سوننەت و جەماعەت بیت لە گوفتار و کردار و بیرباوەڕتدا، وە بەهیچ شێوەیەك پێچەوانەی ئەوان نەبیت و جیا نەبیتەوە لێیان.

خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَن يُشَاقِقِ ٱلرَّسُولَ مِنۢ بَعۡدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ ٱلۡهُدَىٰ وَيَتَّبِعۡ غَيۡرَ سَبِيلِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ نُوَلِّهِۦ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصۡلِهِۦ جَهَنَّمَۖ وَسَآءَتۡ مَصِيرًا﴾ [النساء: ١١٥] واتا: هەرکەسێك پاش ئەوەی ڕێگەی هەق و ڕاستیی بۆدەرکەوت و شارەزای دینی خودابوو، ڕێگا و ڕێبازێ بگرێتە بەر، کە ڕێگای ڕاستی باوەڕداران نەبێت، ئێمەیش ڕووی ئەکەینە ئەو بەرنامەو ڕێگایە بەئارەزوی خۆی لەدنیادا هەڵبژاردووە، ئیتر ئێمە وازی لێدێنین و، هەقمان نییە بەسەریەوە و، لەقیامەتیشدا ئەیخەینە ناو ئاگری تاودراوی دۆزەخەوە، کە ئەویش سەرئەنجامێکی زۆر ناخۆش و سامناکە.

هەروەها دەفەرموێت: ﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِي مُسۡتَقِيمٗا فَٱتَّبِعُوهُۖ وَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمۡ عَن سَبِيلِهِۦۚ ذَٰلِكُمۡ وَصَّىٰكُم بِهِۦ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ﴾ [الأنعام:١٥٣] واتا: بێگومان ئەمە ڕێگای ڕاستی منە کە ڕاست و دروستە کەواتە شوێنی بکەون و شوێنی ڕێچکەکانی تر مەکەون چونکە دوورتان دەخەنەوە لە ڕێگەی خودا، ئەوەش پەروەردگارتان فەرمانی پێ کردوون، بۆ ئەوەی خواناس و پارێزکار بن.

لەسوننەتیشدا هاتووە کە تیرموذی و غەیری ئەویش لە عبداللەی کوڕی عومەرەوە (خودایان لێ ڕازی بێت) ڕیوایەتیان کردووە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: «لا تجتمع أمتي على ضلالة- أو قال: أمة محمد على ضلالة- ويد الله على الجماعة»[1] واتا: ئوممەتی من لەسەر گومڕایی

(١) رواه تيرموذى ٤ / ٤٦٦، وغيره بسند صحيح.

و ســـەر لێشـــێواوی کۆنابێتەوە، یان فەرموویەتی: ئوممەتی محمد لەسەر گومڕایی کۆنابێتەوە، وە دەستی خودای گەورەیش لەسەر ئەو کۆمەڵەوەیە کە لەسەر مەنهەج و پەیڕەوەی ئەو دەڕۆن.

بەمـــەش کۆتایی بـــە قســـەکەمان دەهێنین کـــە ڕێـــگای ڕزگاربوون بەختەوەری ئەوەیە کە مرۆڤ تواند دەســـت بگرێت بـــە کتێبەکەی خودای گـــەورەوە، چونکە ئـــەو کتێبە عەزیز و بـــەرزو پیرۆزە بەهیچ شـــێوەیەك بەتاڵ و کەموکورتی ڕووی تێنەکردووە، چونکە لەلایەن کەســـێکی دانا و سوپاسگوزارەوە دابەزیوە، هەروەها دەست گرتن بەسوننەتی پاکی ڕاست و دروستی پێغەمبەری خوداوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە لەخۆیەوە و بەئارەزووی خۆی هیچـــی نەوتووە ئەگەر خـــودای گەورە وەحی بـــۆ نەکردبێت، جا بۆیە دەبێت بزانین کە تەنها قورئان و ســـوننەت ســـەرچاوەی بیروباوەڕ و شـــەریعەتی ئیســـلامن، وە هەر مەنهەج و پەیڕەوێکیش لەمە لابدات ئەوە بێگومان مەنهەج و پەیڕوێکی سەرلێشـــێواو خەســـارەتمەندە، دەستگرتن بەســـوننەتی پێغەمبەرەوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)ڕێبـــازی باوەڕدارانە، وە ڕێگای گەیشـــتنە بەڕەزامەندی خودای گەورە و پـــەروەردگار، وە قەڵای قایمی هەموو موسڵمانێکە، ئائەمەیش ئەو مەنهەج و پەیڕەوەیە کە خودای گەورە ئوممەتی ئیسلامی پێ دەپارێزێت لەبیدعەی بیدعەکاران و فڕوفێڵی ناحەزان و لێکدانەوە و تەئویلی جاهیل و نەزانەکان، و لەڕێلادانی کەسانی سەرەڕۆ و لەســـنووردەرچووان، ئەو ڕێگا و ڕێبازەیە کـــە خودای گەورە گوزەران و حاڵی ئوممەتی (محمد المصطفی)ی لەســـەرەتای هاتنی ئیســـلامەوە پێ ئیصلاح کردووە، بۆیە ئێمەیش ڕزگارمان نابێت و سەرکەوتوو نابین ئەگەر

نەگەڕێینەوە سەر ئەو مەنهەج و پەیڕەو و پڕۆگرامە، ئیمامی (دار الهجرة) مالیکی کوڕی ئەنەس (ڕەحمەتی خودای لێ بێت) ئەڵێت: (لا یصلح آخر هذه الأمة إلا بما صلح به أولها) واتا: کۆتایی ئەم ئوممەتە ئیصلاح و چاك نابێت ئیلا بەوە نەبێت کە سەرەتای ئەم ئوممەتەی پێ ئیصلاح و چاك بووە.

ئەوەیشی سەرەتای ئەم ئوممەتەی پێ چاك و ئیصلاح بووە، کارکردن بووە بە قورئان و سوننەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، ئەویش بەفەهم و تێگەیشتنی سەلەفی صالح و مەنهەج و پەیڕەوی ئەوان، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَن يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا﴾ [النساء: ١١٥] واتا: هەرکەسێك پاش ئەوەی ڕێگەی هەق و ڕاستیی بۆدەرکەوت و شارەزای دینی خوابوو، ڕێگا و ڕێبازێ بگرێتە بەر، کە ڕێگای راستی باوەڕداران نەبێت، ئێمەیش ڕووی ئەکەینە ئەو بەرنامەو ڕێگایە بەئارەزووی خۆی لەدنیادا هەڵێبژاردووە، ئیتر ئێمە وازی لێدێنین و هەقمان نییە بەسەریەوە و، لەقیامەتیشدا ئەیخەینە ناو ئاگری تاودراوی دۆزەخەوە، کە ئەویش سەرئەنجامێکی زۆر ناخۆش و سامناکە.

شوێنکەوتنی ڕێگا و ڕێبازی باوەڕداران، بەو شێوەیە دەبێت کە هاوەڵە بەڕێزەکان و خەلیفە و پێشەوا بەڕێزەکانی بەچاك وئیحسان لەسەر بووە، هەر ئەوەیشە ڕێگا و ڕێبازی سەرکەوتن و ڕزگاربوون، لەخودای گەورە داواکارین کە ئوممەتی ئیسلامی سەربەرز و سەرفراز بکات بەوەی دەست بگرن بە قورئان و سوننەتی پێغەمبەری خودا و شوێنکەوتنی ڕێبازی باوەڕدارانەوە، کۆتا ووشەیشمان ئەوەیە بڵێین سوپاس و ستایش بۆخودای

گەورە بالآدەستی جیهانیان، و درود و صەلآت و سەلامیش بۆ سەر پێغەمبەرمان محمد المصطفی و ئال و بەیت یار و یاوەرانی هەتا هەتایە.

لە ڕۆژی شەممە بەرواری: ٢١/ ٧/ ٢٠١٢
بەرامبەر بە ٢ ڕەمەزانی سالّی ١٤٣٣ کۆچی
لە وەرگێڕانی ئەم پەرتووکە بوومەوە.

ناوەرۆکی بابەتەکان

پێشەکی ١

ڕێخۆشکردن ١٢

دەروازەی یەکەم: باوەڕ بەخودا (الله) ١٨

بەشی یەکەم: یەکخواپەرستی لەپەروەردگاریەتیدا (توحید الربوبیة) ٢٢

باسی یەکەم: مانا و بەڵگەکانی لە قورئان و سوننەت و ژیری فیطرەت ٢٣

باسی دووەم: تەنها داننان و ئیعتراف کردن بەم یەکخواپەرستیە خاوەنەکەی ڕزگار ناکات لەسزای ئاگر ٢٩

باسی سێیەم: هەندێك دیاردەی لادان و سەرلێشێواوی لە یەکخواپەرستی پەروەردگاریەتی (توحید الربوبیة) دا ٣٦

بەشی دووەم: یەکخواپەرستی لەپەرستندا (توحید الألوهیة) ٤٠

باسی یەکەم: بەڵگەوڕوونکردنەوەی گرنگیەکانی ٤٢

باسی دووەم: واجبە خودای گەورە (الله) بەیەکخوایی بپەرستێت ٥٥

باسی سێیەم: پاڕێزگاری پێغەمبەری خودا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەیەکخواپەرستی ٦٧

باسی چوارەم: هاوەڵ بڕیاردان بۆ خودای گەورە، و بێ باوەڕی و جۆرەکانی ١٠٨

باسی پێنجەم: بانگەشەی زانینی غەیب و شتە نادیارەکان و هاوشێوەکانی ١٣٢

بەشی سێیەم: یەکخواپەرستی لەناو و صیفەتەکاندا ١٤١

باسی یەکەم: پێناسەی یەکخواپەرستی ناو و صیفەتەکانی خودای گەورە و بەڵگەکانی ١٤٤

باسی دووەم: نموونەی تەطبیقی لەسەر دانپێدانان و سەلماندنی ناو و صیفەتەکاندا لەڕوانگەی قورئان و سوننەتەوە ١٥٥

باسی سێیەم: چەندبنەمایەك دەربارەی ناو و صیفاتەکانی خوای گەورە ١٧٠

دەروازەی دووەم: پایەکانی تری باوەڕ کە پێنج بەشی لەخۆ گرتووە ١٨١

بەشی یەکەم: باوەڕ بە فریشتەکان ئەمەش سێ باس لەخۆی دەگرێت ١٨٤

باسی یەکەم: پێناسەی فریشتە و بنەمای دروستکردن و سیفات وهەندێك لە تایبەتمەندیەکانی ١٨٥

باسی دووەم: باوەڕبوون بەفریشتەکان و چۆنیەتی و بەڵگەکانی ١٩٥

باسی سێیەم: کار و فەرمانی فریشتەکان ٢١١

بەشی دووەم: باوەڕ بە کتێب و نامە ئاسمانییەکان ٢٢٦

ڕێخۆشکردن: پێناسەی وەحی لەزمانەوانی و شەرعدا و ڕوونکردنەوەی جۆرەکانی ٢٢٧

باسی یەکەم: حوکمی باوەڕ بەکتێبەکان و بەڵگەکانی ٢٣٤

باسی دووەم: چۆنیەتی باوەڕهێنان بە کتێبەکان ٢٣٩

باسی سێیەم: تەورات و ئینجیل وسەرجەم کتێب و پەڕاوە ئاسمانییەکان

دەستکاری کراوون و گۆڕدراون و قورئانیش سەلامەتە لەوەها کارێك..... ٢٥٦

باسی چوارەم: باوەڕ بەقورئانی پیرۆز و تایبەتمەندیەکانی..... ٢٦٥

بەشی سێهەم: باوەڕ بەپێغەمبەران..... ٢٨٠

باسی یەکەم: حوکمی باوەڕ بەپێغەمبەران و بەڵگەکانی..... ٢٨١

باسی دووەم: پێناسەی (النبي) و (الرسول) و جیاوازی لەنێوانیاندا..... ٢٨٦

باسی سێهەم: چۆنیەتی ئیمان و باوەڕ بەپێغەمبەران..... ٢٩٠

باسی چوارەم: ئەوەی لەسەرمان پێویستە بەرامبەر بەپێغەمبەران..... ٣٠٠

باسی پێنجەم: پێغەمبەرە خاوەن وەرە و عەزیمەتە بەرزەکان..... ٣٠٨

باسی شەشەم: تایبەتمەندیەکانی پێغەمبەرمان محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و مافەکانی بەسەر ئوممەتەکەیەوە، لەگەڵ روونکردنەوەی ئەوەی بینینی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەخەودا هەقە..... ٣١١

باسی حەوتەم: کۆتایی پەیامبەرایەتی و روونکردنەوەی، ئەوەی کەپاش پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئیتر پێغەمبەری تر نایەت..... ٣٣٨

باسی هەشتەم: هەقیقەت و بەڵگەی شەوڕەویکردن بە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)..... ٣٤٤

باسی نۆیەم: وتەی ڕاست لەسەر ژیانی پێغەمبەران (سەلامی خودایان لێ بێت)..... ٣٥٤

باسی دەیەم: موعجیزەی پێغەمبەران و جیاوازی لەنێوان موعجیزەی ئەوان وکەراماتی ئەولیائدا..... ٣٦٢

باسی یازدەیەم: وەلی و ولایەت لە ئیسلامدا..... ٣٧٢

بەشی چوارەم: باوەر بەڕۆژی دوایی..... ٣٧٨

باسی یەکەم: نیشانەکانی ڕۆژی دوایی و جۆرەکانی (أشراط الساعة وأنواعها)..... ٣٧٩

باسی دووەم: خۆشی و سزاکانی ناو گۆڕ..... ٣٩٧

باسی سێیەم: باوەڕ بەزیندووبوونەوە..... ٤٠٧

بەشی پێنجەم: باوەڕ بە قەزا و قەدەر..... ٤٣٥

باسی یەکەم: پێناسەی قەزا و قەدەر، بەڵگەکانی سەلماندنیان، لەگەڵ ئەو جیاوازیەی کە لەنێوانیاندا هەیە..... ٤٣٦

باسی دووەم: پلە ومەڕتەبەکانی قەدەر..... ٤٤٠

دەروازەی سێیەم: پایەکانی تری باوەڕ کە پێنج بەشی لەخۆ گرتووە ٤٤٥

بەشی یەکەم: ئیسلام، و ئیمان، و ئیحسان..... ٤٤٧

باسی یەکەم: ئیسلام..... ٤٤٨

باسی دووەم: ئیمان وپایەکانی، ڕوونکردنەوەی حوکمی ئەو کەسەشی کە گوناهی گەورە دەکات..... ٤٥١

باسی سێیەم: ئیحسان..... ٤٥٩

باسی چوارەم: پەیوەندی نێوان ئیسلام و ئیمان وئیحسان..... ٤٦٠

بەشی دووەم: مانای پشتیوانی لێکردن و پشت لێ هەڵکردن (الولاء والبراء) وڕێکخەرەکانی..... ٤٦١

بەشی سێیەم: مافی هاوەڵانی پێغەمبەری خودا، وە ئەوەی واجبە بەرامبەریان بکرێت **٤٧٠**

باسی یەکەم: بەکێ دەوترێت هاوەڵ؟ واجبە خۆشەویستیان و پشتیوان و پشتگیریان بین ٤٧١

باسی دووەم: واجبە باوەڕ بە فەزڵ وعەدالەتیان وە وازهێنان لەو ناکۆکیەی لەنێوانیاندا ڕوویداوە، لەژێر ڕۆشنایی بەڵگە شەرعیەکاندا ٤٧٦

باسی سێیەم: ئەهل وبەیتی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ٤٨٢

باسی چوارەم: خەلیفەکانی ڕاشیدین ٤٨٧

باسی پێنجەم: ئەو هاوەڵانەی کە موژدەی بەهەشتیان پێدراوە ٤٩١

بەشی چوارەم: ئەرکی سەرشانمان بەرامبەر بە ئیمام و پێشەوای موسڵمان، وە بەرامبەر موسڵمانان بەگشتی، و پابەندبوون بەکۆمەڵی موسڵمانانەوە **٤٩٤**

بەشی پێنجەم: واجبە دەستگرتن بەقورئان و سوننەتەوە، لەگەڵ بەڵگەکانی **٥٠١**

باسی یەکەم: مانای دەستگرتن بەقورئان و سوننەت و بەڵگەکانی ٥٠٢

باسی دووەم: هۆشیاریدان و ئاگادار کردنەوەی خەڵکی لە بیدعە ٥١٠

باسی سێیەم: خراپی جودایی و پەرت بوونی موسڵمانان ٥١٤

وەزارەتی کاروباری ئیسلامی وئەوقاف وبانگەواز وڕێنمایی

لە شانشینی عەرەبستانی سعودی

کە سەرپەرشتی کۆمەڵگای مەلیك فەهد دەکات

بۆ چاپکردنی قورئانی پیرۆز لە مەدینەی مونەوەرە

خۆشحاڵە بەبە چایگە یاندنی:

کتێبی «بنەماکانی باوەڕ لەژێر ڕۆشنایی قورئان و سوننەتدا»

بۆ زمانی کوردی

لە لایەن ئەم کۆمە ڵگایەوە

لە خودا دەخوازین سوودی گشتی تێدا هەبێت وەپاداشتی مەلیك سەلمـانی کوڕی عەبدولعەزیزی ئالی سعود بەجوانترین شێوە بداتەوە، کە بەڕێزیان وەك خزمەت پیشکەشکارێکی هەر دوو حەرەمی مەککە ومەدینە ناسراون

خودای گەورە پایەیان بەرزتر بکاتەوە لای خۆی وپاداشتی گەورەیان بداتەوە لەسەر ئەو هەموو خزمەتەی بە قورئانی پیرۆز وزانستە پەیوەندی دارەکانی دەکەن..... ئامین

بەپشتیوانی ویارمەتی خودا

ئـەم کتێبە بەچاپ گەیەندرا

کۆمەڵـگای مەلیك فەهد بۆ چاپکردنی قورئـانی پیرۆز

لە مەدینەی مونەوەرە

وەزارەتی کـاروبـاری ئیسـلامی وئەوقاف

وبانگەواز وڕێنمایی

ساڵی ١٤٣٦-١٤٣٧هـ کۆچی

مافی چاپکردنی پارێزراوە

بۆ کۆمەڵگەی مەلیك فەهد بۆ چاپکردنی قورئانی پیرۆز

سندوقی پۆستی ٦٢٦٢ ــ مەدینەی منەوەرە

www.qurancomplex.gov.sa

contact@qurancomplex.gov.sa

المملكة العربية السعودية
وزارة الشؤون الإسلامية والأوقاف والدعوة والإرشاد
مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف
الأمانة العامة
الشؤون العلمية

كتاب
أصول الإيمان
في ضوء الكتاب والسنة

إعداد
نخبة من العلماء

ترجمه إلى اللغة الكردية
أومید عمر جروستاني

راجعه
محمد حسن سليمي أقدم

وقف لله تعالى من خادم الحرمين الشريفين
الملك سلمان بن عبد العزيز آل سعود
ولا يجوز بيعه

يوزع مجانًا